

ΑΔΕΙΑΜΑΤΟΣ ΜΟΥΣΕΟΥΣ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΣ
ΟΔΟΣ ΑΓ. ΑΝΑΡΤΗΡΩΝ ΑΡ. 72
ΡΟΔΟΣ

λογ 33

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αριθ. 754
4,285

λογ 1052

4,151

2002. 178.

17 ΙΟΥΛ. 2008

ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

144

ΤΑ ΑΠΑΝΤΑ

142
142

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ
ΧΡ. ΕΜ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ Β. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

ΤΟΜΟΣ Α'
ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

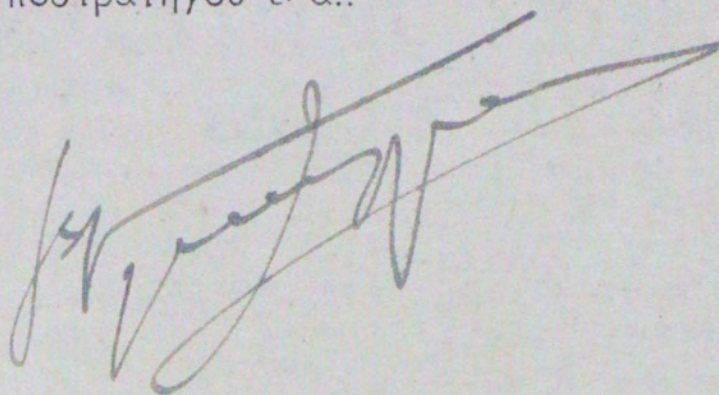
150877

Α' ΣΚΙΑΙ ΤΟΥ ΑΔΟΥ — Β' Ο ΚΑΛΟΓΗΡΟΣ ΤΗΣ ΚΑΕΙ-
ΣΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ — Γ' ΤΑ ΑΓΡΟΤΙΚΑ —
Δ' Ο ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΑ-
ΝΗΣ — Ε' ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ

ΑΚΑ
889.3
ΚΡΥ

Κάθε γνήσιον αντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ κ.
Β. Κρυστάλλη, ὑποστρατήγου ἐ. ἀ..

A handwritten signature in dark ink, written in a cursive style. The signature is slanted upwards from left to right. It begins with a large, stylized initial 'Β' followed by several loops and a long, sweeping horizontal stroke that ends in a sharp point.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐξ ὑπερτάτης ὑποχρέωσης πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου του, ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν, προϋτιθέμεν νὰ ἐκδώσω τὰ Ἑπαντα αὐτοῦ. Ἀτυχῶς ὁμως λόγῳ τῆς ὑπηρεσίας μου ἐστάθη ἀδύνατον νὰ συγκεντρώσω ἐνωρίτερον τὰ εἰς τὰ διάφορα περιοδικά, ἐφημερίδας καὶ βιβλία τῆς ἐποχῆς του σκορπισμένα ποιήματα καὶ πεζογραφήματά του καὶ μόλις ἀπὸ τοῦ 1932 ἐπεδόθην συστηματικῶς, ὁ ἴδιος καὶ διὰ βοηθῶν, εἰς τὴν ἀναζήτησιν ἀντιγραφῆν καὶ συγκέντρωσιν τούτων ἐκ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενναδείου τοιαύτης, τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς καὶ ἄλλων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν ποιήματα περιελήφθησαν εἰς τὸν παρόντα τόμον τὰ δὲ πεζογραφήματα εἰς δεύτερον τοιοῦτον.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν εἰς τὸν πρῶτον αὐτὸν τόμον τῶν Ἑπαντων περιληφθέντων ἔργων καὶ τῶν περιληφθησομένων εἰς τὸν δεύτερον, ὁ ἀδελφός μου ἀφῆκε καὶ πλεῖστα ἄλλα ἐν χειρογράφῳ δυστυχῶς ἀπωλεσθέντα. Δὲν γνωρίζω ἐὰν εἶναι ἀληθὲς τὸ λεγόμενον ὅτι ἡ κόρη τῆς σπιτονοικοκυρᾶς του ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ θανάτου του, ὅλα τὰ ἐν τῷ δωματίῳ του εὔρεθέντα χειρόγραφα καὶ βιβλία του λόγῳ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἔρωτός της, κατέστρεψε διὰ τοῦ πυρός, ἢ ἡ μήτηρ της διὰ λόγους προφυλάξεως ἐκ τῆς ἀσθενείας ἐξ ἧς ἀπέθανεν. Ἐκεῖνο ὁμως τὸ ὁποῖον γνωρίζω καὶ βεβαιῶ ὁ ἴδιος, εἶναι ὅτι εἰς τὴν ἐν Ἰωαννίνοις οἰκίαν μας ὑπῆρχεν ὀλόκληρον κιβώτιον σεβαστῶν διαστάσεων πλήρες χειρογράφων καὶ βιβλίων τοῦ ἀδελφοῦ μου, ὅπερ ἡ μήτηρ μου μετὰ τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν καὶ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς μου εἶχεν ἐκ φόβου κρυμμένον εἰς τὴν ὀροφὴν τῆς στέγης, ὅπου πολλακίς μαθητῆς τῆς Α΄ σχολαρχείου ἀνερχόμενος περιειργαζόμεν ταῦτα χωρὶς νὰ γνωρίζω τὴν ἀξίαν των. Ἐξ αὐτῶν τὴν μεγαλειτέραν ἐντύπωσιν, ἴσως λόγῳ τῶν ἐν αὐτῷ σκίτσων καὶ ἥτις ζωηρὰ παραμένει εἰσέτι εἰς τὴν μνήμην μου, ἦτο ἐν πεζὸν χειρόγραφόν του μὲ τὸν τίτλον «Τὸ ἀτμόπλοιον Τούγκαν».

Κατὰ τὸ 1902, μοίρα κακῆ, ἡ τουρκικὴ ἀστυνομία ἐνεργήσασα κατ' οἶκον ἔρευναν εἰς τὴν παραπλεύρως μας οἰκίαν τοῦ Π. Μαρτίνη καὶ ἀνευροῦσα μεταξὺ ἄλλων τὴν Ἡρωίδα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ 18ετοῦς Σ. Μαρτίνη, ὅστις ὁμως κατῶρθωσε καὶ διέφυγεν εἰς τὴν ἐλευθέραν Πατρίδα. Τὸ ἀνωτέρω ἤρκεσε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν μνήμην τῆς μητρὸς μου τὰς περιπετείας τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς οἰκογενείας μας. Τρομοκρατηθεῖσα αὕτη μήπως τὴν ἐπομένην ἢ

ἀστυνομία ἐπεξέτεινε τὰς ἐρεῦνας τῆς καὶ εἰς τὴν οἰκίαν μας, κατὰ τὴν μεσολαβήσασαν νύκτα κατέκαυσε ὅλα τὰ ἐν τῷ κιβωτίῳ χειρόγραφα καὶ βιβλία τοῦ ἀδελφοῦ μου μὴ γνωρίζουσα, ἄλλως τε, τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ φιλολογικοῦ ἔργου τοῦ ἀδελφοῦ μου ὡς μὴ εἰδικὸς δὲν ἐπεκτείνομαι, ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον ἐπὶ ἔτη διεπίστωσα καὶ ὀφείλω νὰ τονίσω, εἶναι ὅτι ὁ Μέγας Κριτής, ἡ Ἐθνικὴ Ψυχὴ καὶ διὰ τοῦ τελευταίου χωρικοῦ καὶ εἰς τὸ μᾶλλον ἀσήμαντον χωρίον τῆς ἐλευθέρου Πατρίδος, τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου καὶ ἔαν τὸν συνήντησα λόγῳ τῆς ὑπηρεσίας μου, εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματος «ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ» μὲ ἀνυπόκριτον θαυμασμὸν καὶ λαχτάραν ὠμίλησε καὶ ὀμιλεῖ διὰ τὸ ἔργον του, οὕτως ὥστε αἱ ἐπιθέσεις ἐνὸς ἢ δύο ἀντιθέτων ἐπικριτῶν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον δύνανται νὰ μειώσωσι τοῦτο.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πλεῖστοι ἀνεγνωρισμένης ἀξίας καὶ κύρους φιλόλογοι καὶ ποιηταὶ ὡς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κ. Παλαμᾶς, ὁ Γαβριηλίδης, ὁ Νιρβάνας, ὁ Χατζόπουλος, ὁ Μητσάκης, ὁ Βλαχογιάννης, ὁ Μ. Ροδάς, ὁ Σ. Σκίπης, ὁ Νόβας, ὁ Χρηστοβασίλης, ὁ Χρ. Ἀγγελομάτης ὅστις καὶ κατέγινεν ἰδιαιτέρως καὶ τόσοι ἄλλοι ἔκριναν ὀριστικῶς καὶ ἐξύμνησαν τὸ ἔργον τοῦ ἀδελφοῦ μου, οὐχ' ἤττον ὅμως τὴν μᾶλλον ἀποστομωτικὴν ἀπάντησιν εἰς τοὺς ἐπικριτὰς του δίδει, καθημερινῶς, ἡ Ἐθνικὴ Λαϊκὴ Ψυχὴ, ὡς ἀνωτέρω ἀνέφερον καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀδελφός μου ἀπὸ τοῦ τάφου του, μὲ τὰς 12 πρὸς τὸν στενὸν του φίλον κ. Δ. Ἀλεξόπουλον ἐπιστολὰς του, τὰς ὁποίας ὁ κ. Χρ. Ἀγγελομάτης ἔφερεν εἰς φῶς καὶ τὰς ὁποίας λίαν εὐγενῶς μοὶ παρεχώρησεν ὁ κ. Ἀλεξόπουλος καὶ θέλω ἐκδώσῃ εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος ὑπὲρ τῆς ἐν Συρράκῳ ἀνεγερθησομένης προτομῆς του.

Ἡ οἰκογένειά μας ἀνῆκεν μεταξύ τῶν προκρίτων τῆς μιᾶς ἐκ τῶν δύο τάξεων εἰς ἃς ἀνέκαθεν διηρεῖτο τὸ Συρράκον, τὴν «τῶν Ραφτάδων» εἰς ἣν περιελαμβάνοντο οἱ ἐπιστήμονες οἱ ἔμποροι κ.λ.π. Τὸ ἐπώνυμόν μας ἦτο «Κρουστάλλης» καὶ τοῦτο ὡς λέγεται, ἐκ τῆς καταλεύκου φουστανέλλας ἣν ἐφόρει ὁ προσπάππος μας Δῆμος Κρουστάλλης καὶ τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς μετέβαλεν εἰς «Κρουστάλλης».

Τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ τὸ Ἔθνος ἦτο βαθυτάτα ἐρριζωμένον καὶ ὡς κληρονομικὴ παρακαταθήκη μετεβιβάζετο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, οὐδεμίαν δὲ εὐκαιρίαν παρήρχετο χωρὶς νὰ καταδειχθῇ αὕτη μὲ θυσίαν χρήματος καὶ αἵματος. Ὁ προσπάππος μας Δῆμος Κρουστάλλης, κατόπιν αἰτήσεως τοῦ μεγάλου συμπατριώτου μας Ι. Κωλέττη, ἰατροῦ τότε τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, προσφέρεται ἐκουσίως ἀρχὰς Ἰουνίου 1821 εἰς τὸν πολιορκοῦντα τὸν Ἀλῆ Πασᾶν Χουρσήτ Πασᾶν μετ' ἄλλων 11 προκρίτων ἐκ Συρράκου καὶ Καλαρρυτῶν ὡς ὄμηρος, ὅτι δὲν ἤθελον ἐπαναστατήσῃ αἱ ἀνωτέρω κωμοπόλεις, ἂν καὶ ἐγνώριζεν, ὅτι θὰ ἐπανεστάτουν τὴν 23ην Ἰουνίου, ὅπως καὶ ἐπανεστάτησαν. Δι' ὃ καὶ μόλις τὸ ἐπληροφορήθη ὁ Χουρσήτ πασᾶς διέταξε τὸν ἄμεσον ἀπαγχονισμόν τῶν ὁμήρων καὶ τὴν δῆωσιν καὶ πυρπόλησιν τοῦ Συρράκου καὶ τῶν Καλαρρυτῶν. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Συρράκου ἡ οἰκογένεια τοῦ προσπάππου μας ἀπορφανισθεῖσα κατέφυγεν εἰς Χαλίκι ὁπόθεν ἐπανέκαμψεν εἰς Συρράκον μετὰ τὸ 1828.

Ὁ πάππος μας Κώστας Κρουστάλλης ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐξέγερσιν τοῦ Θεοδώρου Γρίβα τῷ 1854.

Ὁ πατήρ μας Δημήτριος Κρουστάλλης ἦτο εἰς ἐκ τῶν μεγαλεμπόρων τῶν Ἰωαννίνων. Ἄν καὶ δις μέχρι τοῦδε 1880 κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊᾶς, ἐν τούτοις δὲν παρέλειπεν οὐδεμίαν εὐκαιρίαν νὰ δαπανᾷ ἀφειδῶς χρήματα διὰ πᾶσαν ἐθνικὴν κίνησιν φθάσας κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1878 νὰ συντηρῇ ἐξ ἰδίων ἐπαναστατικὸν σῶμα. Μὲ τὴν Βερολίνειον Συνθήκην ἀνέμενε, ὅπως ὅλοι οἱ Ἑπειῶται, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑπείρου, πρῶτος δὲ αὐτὸς ἐπληροφορεῖτο δι' ἐμπορικοῦ συνθηματικοῦ τηλεγραφήματος τὴν ἄδικον ἀπόφασιν τῶν Εὐρωπαίων νὰ παραταθῇ ἡ ζωὴ τῆς σκλαβιᾶς εἰς τὴν Ἑπειρον. Διαψευθεισῶν τῶν ἐλπίδων τῆς ἀπελευθερώσεως ὀλοκλήρου τῆς Ἑπείρου, ἠγωνίσθη ὅπως κατὰ τὴν χάραξιν τῶν νέων συνόρων ἀπελευθερωθῇ τουλάχιστον τὸ Συρράκον διὰ τῆς χαράξεως τούτων διὰ τοῦ αὐχένος Ἀγιοὶ Ἀπόστολοι—Γέφυρα Παπαστάθη—Ἀραχθὸς ποταμός. Πρὸς τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν εἰς Συρράκον φιλοξενίαν τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ διὰ τῶν συνομιλιῶν του κατώρθωσεν ὥστε ὁ Ρῶσσος, Γάλλος καὶ Ἀγγλος ἀντιπρόσωποι νὰ κηρυχθῶσιν ἀπολύτως ὑπὲρ τῆς ἄνω γραμμῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Γερμανίας, Ἰταλίας καὶ Αὐστρίας κηρυχθέντας κατ' αὐτῆς. Ἀποφασι-

σμένος νά ἐπιτυχη διὰ παντός μέσου τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Συρράκου, ὁ πατήρ μας πρὸς ἀπόκτησιν τῆς πλειοψηφίας ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ προσέφερε, κρυφίως, μετὰ τοῦ φίλου του Νίκα εἰς τὸν Αὐστριακὸν ἀντιπρόσωπον 20.000 λίρας χρυσᾶς, ἃς ὅμως δὲν ἐδέχθη καὶ οὕτω τὸ Συρράκον, ἡ πατρίς τοῦ μεγάλου Κωλέττη, τοῦ Ζαλοκώστα, τοῦ Ψαλλίδα τοῦ Μπαλτατζῆ καὶ τόσων ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν καὶ εὐεργετῶν, παρέμεινε καὶ πάλιν ὑπόδουλον πρὸς δόξαν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ!!!

Ὁ διαχωρισμὸς τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας ἐπέφερε μαρασμὸν εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς πρώτης, ὃν δὲν ἦτο δυνατὸν νά διαφύγῃ καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ πατρός μας· ἐκεῖνα ὅμως τὰ ὁποῖα ἔφερον τὸν ψυχικὸν κλονισμὸν καὶ τὴν τελείαν καταστροφὴν αὐτοῦ, ἦσαν ἡ περιπετειώδης ἐξ Ἰωαννίνων φυγὴ τοῦ ποιητοῦ, ὃν ἠγάπα ὑπερβολικά, ἡ ἐν Ἀθήναις μαρτυρικὴ καὶ πλήρης στερήσεων ζωὴ του καὶ ὁ πρόωρος καὶ τραγικὸς κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1894 ἐν Ἄρτη θάνατος αὐτοῦ, ἡ ἐπακολουθήσασα πλήρης οἰκονομικὴ καταστροφὴ καὶ ὁ μετ' ὀλίγους μῆνας πρόωρος θάνατος καὶ τοῦ ἑτέρου ἀδελφοῦ μου Γούλα, διδασκάλου ἐν Συρράκῳ.

Ἡ περιπέτεια τοῦ ποιητοῦ ἐγένετο ὡς ἐξῆς: Λόγῳ τῆς ἐν Συρράκῳ ὀμιλουμένης Κουτσοβλαχικῆς, ὁ ἀπαισίας μνήμης καὶ πασίγνωστος προπαγανδιστὴς Ἀπόστολος Μαργαρίτης ἐσκέφθη ὅπως, ἐπωφελοῦμενος τῆς οἰκονομικῆς παρακμῆς τοῦ πατρός μου, ἀπλώσῃ τὰ δίκτυα τῆς προπαγάνδας του καὶ εἰς αὐτὸν καὶ τεχνηέντως, τῷ ἐπρότεινε νά τοῦ παραδώσῃ τὸν 17ετῆ Κώστα ἵνα τὸν ἀποστείλῃ εἰς Βουκουρέστιον καὶ σπουδάσῃ δαπάναις τῆς Ρουμανικῆς Κυβερνήσεως. Ἐν ἠχηρότατον ράπισμα, μετὰξὺ ἄλλων, ἦτο ἡ ἀπάντησις τοῦ πατρός μου διὰ τὴν ἀτιμωτικὴν αὐτὴν πρότασιν, διὰ τὸ ὁποῖον ὀδηγηθεὶς πρὸ τοῦ Κατῆ κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον ἀμέσου καταβολῆς μιᾶς λίρας χρυσῆς, ἀντὶ τῆς ὁποίας ὅμως κατέβαλε δύο λίρας καὶ στραφεὶς κατέφερε καὶ δεύτερον ράπισμα εἰς τὸν παριστάμενον Μαργαρίτην ὅπερ ἔμεινεν ἱστορικὸν εἰς τὰ δικαστικὰ τῶν Ἰωαννίνων.

Μένεα πνέων ὁ Μαργαρίτης τὸ πᾶν ἐμηχανεύθη ἵνα ἐκδικηθῆ, μόλις δὲ κατῶρθωσε νά προμηθευθῆ ἐν ἀντίτυπον τῶν «Σκιῶν τοῦ Ἄδου» τὰς ὁποίας ὁ ἀδελφός μου ἐξέδωκε τὸ 1886 εἰς ἡλικίαν μόλις 18 ἐτῶν καὶ παρὰ τὰς συμβουλάς τοῦ πατρός μου καὶ τῶν φίλων καὶ ιδίως τοῦ στενοῦ οἰκογενειακοῦ μας φίλου ἱατροῦ Ἀραβαντινοῦ, ἔσπευσε νά παραδώσῃ εἰς τὸν τότε Βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων Χιβζῆ πασᾶν ὅστις διέταξε τὴν ἄμεσον σύλληψιν τοῦ ἀδελφοῦ μου, μαθητοῦ ὄντος τῆς 2ας τάξεως τοῦ Γυμνασίου.

Πρὸς τοῦτο μεταβὰς εἰς ἀστυνομικὸς εἰς τὴν Ζωσιμαίαν Σχολὴν καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βας τάξεως ἐπειδὴ δὲν ἐγνώριζε προσωπικῶς, τὸν ἀδελφόν μου λέγει εἰς τὸν παραδίδοντα γυμνασιάρχην Πανταζῆν

— Ζητώ ένα μαθητήν κάτι νά τόν ἐρωτήσω· παρακαλώ νά ἀναγνώσετε τόν κατάλογον.

Ὁ κ. Κ. Σταμάτης φίλος καί συμμαθητής τοῦ ἀδελφοῦ μου ὑποψιασθεῖς λέγει εἰς αὐτόν, παραπλεύρως του καθήμενον:

— Κώστα, ἐσένα θά ζητάη, σκῦψε κάτω ἀπό τὸ θρανίον, ὅπερ καί ἔπραξεν οὗτος.

Ὅταν δὲ κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ καταλόγου ἀνέγνωσε «Κρουστάλλης» ὁ κ. Σταμάτης ἐμφαντικῶς ἐφώνασε « Ἀ π ώ ν ». Ὁ Γυμνασιάρχης ἀντελήφθη τὸ πρᾶγμα καί μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ἠρώτησε τὸν ἀστυνόμον ποῖον μαθητήν ἐζήτηι.

— Τὸν Κρουστάλλη, ἀπήντησεν ἐκεῖνος.

— Δυστυχῶς εἶναι ἀπών, λέγει ὁ Πανταζῆς καί μόλις ἐξῆλθε τῆς αἰθούσης ὁ ἀστυνόμος, εἰδοποίησε καταλλήλως καί ἐσημάνθη διάλειμμα πρὸ τῆς κανονικῆς ὥρας.

Κατὰ τὸ διάλειμμα ὁ κ. Σταμάτης μετὰ τοῦ Τ. Σούλη, τοῦ μετέπειτα ἰλάρχου καί κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου τοῦ 1912 φονευθέντος, ἐβοήθησαν τὸν ἀδελφόν μου καί ἐπήδησεν εἰς τὴν γειτονικὴν πρὸς τὴν Ζωσιμαίαν Σχολὴν οἰκίαν Ζωίδου καί ἐκεῖθεν εἰς τὴν οἰκίαν.

Τὴν ἐπομένην λίαν πρωὶ εἰς ἀστυνόμος μεταβὰς εἰδοποίησε τὸν πατέρα μου ὅτι τὸν ἐζήτηι ὁ Βαλῆ πασᾶς.

Ὁ πατήρ μου ἀντελήφθη περὶ τίνος ἐπρόκειτο καί λέγει εἰς τὸν παρὰ τὸ τζάκι καθήμενον καί μελετῶντα ἀδελφόν μου, ἀπάσης τῆς ὑπολοίπου οἰκογενείας εὐρισκομένης ἐν Συρράκω.

— Γιὰ σένα, Κωστάκη, θά μὲ θέλῃ ὁ Βαλῆ Πασᾶς.

— Τί νά μὲ κάνῃ; ἦτο μὲ παιδικὴν ἀφέλειαν ἢ ἀπάντησις τοῦ ποιητοῦ, ἐξακολουθήσαντος τὴν μελέτην.

Μετὰ ὥραν περίλυπος χωρὶς ὅμως καί νά χάσῃ τὴν ψυχραμίαν του ἐπέστρεψεν ὁ πατήρ μου, συνοδείᾳ πολλῶν ἀστυνομικῶν καί χωροφυλάκων καί εἰσαγαγὼν μετὰ χαρακτηριστικοῦ κρότου τὸ κλειθρον τῆς ἐξωθύρας, προσεπάθει δῆθεν νά ἀνοίξῃ αὐτήν. Δι' ὃ παραξενευθεῖς ὁ ποιητής σπεύδει εἰς τὸ παράθυρον ὀπόθεν ἰδὼν τοὺς ἀστυνομικοὺς ἐνεκλείσθη καί ἐκρύβῃ εἰς τὸ καθ' ὅλην τὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου ἐντοιχισμένον ἐρμάριον (μασανταρᾶν) ὡ ἐσυνειθίζοντο εἰς τὰς οἰκίας τότε, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἔδεσε καί ἐκράτει ἐσωτερικῶς.

Ἐκ τῶν ἀστυνομικῶν ἄλλοι εἰσῆλθον ἐντὸς τῆς οἰκίας πρὸς ἔρευναν, ἄλλοι παρέμεινον εἰς τὸ προαύλιον καί οἱ ὑπόλοιποι ἐφρούρου ἐξωθεν τῆς οἰκίας. Τὸ πρῶτον ἠρεύνησαν τὸ δωμάτιον ἐνθα ἦτο κρυμμένος ὁ ποιητής, ἐκλαβόντες δὲ τὸ ἐρμάριον ὡς πλευρὰν τοῦ δωματίου καί μὴ βλέποντες οὐδένα ἔσπευσαν νά ἀνέλθουν εἰς τὴν ἐν τῷ δευτέρῳ ὀρόφῳ βιβλιοθήκην διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καί κατάσχεσιν τῶν ἀντιτύπων τῶν «Σκιῶν τοῦ Ἄδου». Λόγῳ τοῦ δριμυτάτου ψύχους τῆς ἡμέρας ἐκείνης— ἦτο ἡ μεθεπομένη τοῦ Ἁγίου Σπυριδω-

νος τοῦ 1888— καὶ λόγῳ τῆς παρατάσεως τῆς ἐρεύνης τῆς βιβλιοθηκῆς οἱ ἐν τῷ προαυλίῳ ἀστυνομικοὶ λίαν εὐχαρίστως ἐδέχθησαν πρόσκλησιν ὅπως εἰσέλθωσιν ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ λάβωσι θερμαντικὸν τι, ὅποτε ὁ ποιητὴς καταλλήλως εἰδοποιηθεὶς κατέρχεται διὰ μιᾶς ὀπῆς τοῦ δαπέδου τοῦ ἐρμαρίου εἰς τὸ ὑπόγειον, διέρχεται ταχύτατα τὸ προαύλιον καὶ διὰ μιᾶς δοκοῦ διαπεραιοῦται μέσῳ τοῦ κοινοῦ φρέατος εἰς τὴν γειτονικὴν οἰκίαν Ζαρίμπα, ὅθεν ὁ ὑπάλληλος τοῦ πατρὸς μου Γεώργιος, μεταμφιέσας αὐτὸν εἰς χωρικόν, παρέλαβεν καὶ ὠδήγησε, χωρὶς νὰ ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τῶν ἐκτὸς τῆς οἰκίας φρουρούντων ἀστυνομικῶν, εἰς τι μικρὸν παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν θύραν τοῦ Ἁγίου Ἀρχιμανδρείου μανδηλοποιεῖον τοῦ Ἀριστείδου Μέρτσα καὶ ἐκρυψεν αὐτόν. Περὶ τὰς 8 ἡμέρας παρέμεινεν κρυμμένος, τὴν δὲ 9ην τὴν ἐσπέραν ὁ ὑπηρέτης μας Ἀνδρέας Χρήστου μετημφισμένον πάλιν εἰς χωρικὸν τὸν ὠδήγησεν ὅπισθεν τῆς εἰς τὴν Β. παρυφῆν τῆς πόλεως εὐρισκομένης οἰκίας τοῦ Νεομάρτυρος Γεωργίου, ἐνθα, ἐπιβιβάσθέντες λέμβου ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸ παρὰ τὴν Ν. ὄχθην τῆς λίμνης χωρίον Μπρακουμάδι, ὅθεν διὰ περιπετειώδους πορείας μέσῳ ἀτραπῶν καὶ φαραγγῶν, ἦν λεπτομερῶς περιγράφει ὁ ἴδιος εἰς τὸ πεζογράφημα του «Τὸ Φυλαχτό μου» τὴν πρωίαν τῶν Χριστουγέννων ἐπάτησαν τὸ χῶμα τῆς ἐλευθέρου πατρίδος.

Μὴ συλληφθέντος τοῦ ποιητοῦ οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον καὶ προφυλάκισαν τὸν πατέρα μου, ὃν ἀπέλυσαν μετὰ πάροδον χρόνου μόνον καὶ μόνον διότι, διὰ τῆς προσαγωγῆς ὑβριστικῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῶν τοῦ ποιητοῦ, κατώρθωσε νὰ πείσῃ, αὐτοὺς ὅτι εἶχεν ἀποκηρύξῃ τοῦτον λόγῳ τῆς διαγωγῆς του καὶ ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μετ' αὐτοῦ. Τὸν ποιητὴν εἰσαγαγόντες εἰς δίκην κατεδίκασαν ἐρήμην εἰς 25ετῆ ἐξορίαν εἰς Βαγδάτην.

Καταφυγὼν εἰς Ἀθήνας ὁ ποιητὴς ξένος καὶ πάμπτωχος καὶ μὴ τυχὼν οὐδεμιᾶς προστασίας, ἠναγκάσθη νὰ ἀγωνισθῆ τὴν σκληρὰν καὶ μαρτυρικὴν ζωὴν, ἦν τόσον ἀδρὰ περιγράφει εἰς τὰς πρὸς τὸν φίλον του κ. Ἀλεξόπουλον ἐπιστολὰς του, ἐπὶ ὀλόκληρα 5 ἔτη καὶ τέλος νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ μοιραῖον νεώτατος εἰς ἡλικίαν μόλις 26 ἐτῶν.

Ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ ποιητοῦ, ὁ μετ' ὀλίγους μῆνας πρόωρος θάνατος καὶ τοῦ ἄλλου μου ἀδελφοῦ Γούλα καὶ ἡ τελεία οἰκονομικὴ καταστροφή, ἠνάγκασαν τὸν πατέρα μου νὰ φύγῃ ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα εἰς Θεσσαλίαν ὡς ἐπιστάτης τοῦ ἐν Δεμερλῆ κτήματος τῆς οἰκογενείας Μέκιου, ὅπου τὸ 1900 ἀπέθανεν ἐκ μαρασμοῦ.

Ἀθήναι τῆ 29ῃ Μαρτίου 1938

Β. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

Ἐποστράτηγος ἑ. ἁ.

Α΄.

Ο ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ

✓ Σέ μιὰ ἐποχὴ πού φαντάζεται ὅτι προώθησε τὴ μελέτη καὶ τὸ σκεπτικισμό τόσο, πού νὰ μπορῆ νὰ τοποθετῆ τὴν κρίση πάνω ἀπὸ τὸ αἶσθημα καὶ τὴ ρωμαντικὴ διάθεση, φυσικὸ ἦταν νᾶχη ὁ Κρυστάλλης τοὺς φανατικούς ὁπαδούς—δὲν μὲ τρομάζει ἡ λέξη γιατί κατὰ περίεργο τρόπο σ' ὅλα, ἀκόμη καὶ σὲ μιὰ λογοτεχνικὴ συζήτηση, δίνουμε προσωπικὸ τόνο—καὶ τοὺς ἐξ ἴσου φανατικούς ἀντιπάλους. Ἐὰν πιστεύσουμε τοὺς μὲν, ὁ Κρυστάλλης ἦταν ὁ μεγαλύτερος ποιητὴς πού ἔβγαλε ἡ Ἑλλάδα στὰ τελευταῖα χρόνια. Ἐὰν πιστέψουμε τοὺς ἄλλους, δὲν ἦταν κἄν ποιητὴς ¹. Ὁ ἀπλὸς ἀναγνώστης σταματᾷ μπρὸς σὲ τέτοιες αὐθαίρετες κρίσεις καὶ μόνο ἂν ἔχη στὴν ψυχὴ του ἀναπτυγμένο τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν ποίηση, μπορεῖ νὰ γελάσει καὶ νὰ γυρίσει τὴ σελίδα. Καὶ δὲν θᾶχη ἄδικο. Ἐνας ξένος ἑλληνομαθὴς ἐλάτρευε τὸν Παράσχο. Μιὰ μέρα τὸν ρώτησα πῶς κατῶρθωνε αὐτὸς, πού ἤξερε βαθύτατα τὴν νεοελληνικὴ ποίηση καὶ τὴν ξένη πνευματικὴ παραγωγὴ, νὰ ἱκανοποιῆται μὲ μιὰ ποίηση πού θυμίζει κατὰ τὸ πλεῖστον τὴ χειρότερη πλευρὰ ἐνὸς ἄρρωστου ρωμαντισμοῦ. «Ἐδῶ, ὑπάρχει, φίλε μου, μοῦ ἀπάντησε κάποια παρεξήγηση. Ἡ ποίηση δὲν μπορεῖ νὰ ὑποταχθῆ σ' ἓνα γενικὸ κριτήριον. Οἱ μὲν πού ἀσχολοῦνται, ἐπαγγελματικῶς, μὲ τὴν ποίηση, βλέπουν σ' ἓνα τραγούδι μόνον τὴν τεχνικὴ, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ, ὅταν πρωτάρχισαν νὰ διαβάζουν ποιήματα, ἔβλεπαν μόνον τὸ αἶσθημα καὶ τὴ φαντασία. Μιλοῦν κατόπιν κρίνοντας ἓνα τραγούδι γιὰ αἶσθημα καὶ σύλληψη καὶ φαντασία, μὲ ὑποταγὴ ὅμως ὅλων αὐτῶν στὴν τεχνικὴ. Ἐγὼ βλέπω στὸ τραγούδι μιὰν ἀνταπόκριση στὴν ψυχικὴ μου κατά-

¹) Γιάννη Ἀποστολάκη. «Ὁ Κρυστάλλης καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι» Θεσσαλονίκη 1938. «Τὸ ἔργο τοῦ Κρυστάλλη ἀποδέχεται μόνον διάβασμα καὶ θύμηση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Στίχοι, μοτίβα, ἱστορίες γύριζαν καὶ ξαναγύριζαν πλῆθος στὸ κεφάλι του. Ἀπὸ τὰ ἔτοιμα λοιπὸν ἔπαιρνε ὁ Κρυστάλλης καὶ ξανάφτειαν τὸ τραγούδι του, διασκευαστὴς χοντρὸς κι' ὄχι δημιουργὸς ποιητὴς».

σταση και σ' ὅ,τι ζῶ. Ἄν ἦταν νὰ προσέχουμε στὴν τεχνική μόνο, κανένα τραγούδι δὲν θᾶταν καλό, γιατί καμμιά συγκίνηση δὲν θὰ θὰ μπορούσε νὰ μᾶς μεταδώσει. Τὸ διάβασμα τοῦ τραγουδιοῦ θέλει προσήλωση στὴν εἰκόνα, στὴ μεταφορική ἔννοια, στὸ φανταστικό κόσμο πού ἀνοίγει ὁ ποιητής. Αὐτὸς ὁ Παλαμᾶς, πού εἶναι γνωστὸ πόσο ἐδούλευε καὶ δουλεύει τὰ τραγούδια του, ἔχει πολλές φορές στίχο ἀφάνταστα «σκληρὸ» καὶ θὰ μπορούσα νὰ πῶ καὶ μὲ ἀτέλειες ἀκόμη. Μ' ἀλλοίμονο ἂν ἦταν νὰ προσέχω διαβάζοντας, τὴν ἀτέλειαν αὐτὴ καὶ δὲν ἐπρόσεχα τὴ συγκίνηση πού κλείνει τὸ «Μυστικὸ Τραγούδι»¹ π.χ. Θέλω νὰ πῶ πῶς καὶ σὺ ἄδικα φαίνεσαι νὰ μ' εἰρωνεύεσαι πού μ' ἀρέσει ὁ Παράσχος. Εἶναι ρητορικός, στομφώδης, ἄς τὸν πῶ ἔτσι «λογᾶς»· γιὰ μένα ὅμως ἔχει στιγμὲς πού ἀνταποκρίνεται στὴν ψυχική μου κατάσταση καὶ ὅταν τὸν τοποθετῶ στὸ περιβάλλον του, στὴν κενολόγο ἐποχὴ του, δὲν βρίσκω γιατί εἶμαι ἀκατανόητος πού τὸν διαβάζω. Ἄλλο τὸ ζήτημα ὅτι ἓνας ποιητής πού συγκινεῖ μόνο λίγους ἀνθρώπους σημαίνει πῶς δὲν εἶναι ποιητής μὲ τὴ γενικώτερη σημασία τῆς λέξεως. Ὅταν ὅμως θὰ συγκινηῖ καὶ τὶς ἐπόμενες γενεές, ἴσως μάλιστα περισσότερο παρ' ὅ,τι συγκινοῦσε τὴν ἐποχὴ του, ὅπως ὁ Κρυστάλλης, ὅταν ἔχη ἄμεση ἐπίδραση στὴν ψυχὴ καὶ ἀνταπόκριση στὸ κοινὸ αἶσθημα, τότε αὐτὸς εἶναι σίγουρα ὁ ποιητής. Ἀντίστροφα, δὲν εἶναι ποιητής ἐκεῖνος πού εἶναι μόνο νὰ τὸν διαβάζουν καὶ νὰ τὸν μελετοῦν». Συζητοῦν ὅλοι γιὰ τὸν Κρυστάλλη· κανεὶς ὅμως ἀπὸ κείνους πού ἀνακάλυψαν ὅτι ὁ Κρυστάλλης δὲν εἶναι ποιητής, δὲ βάζει στὸ νοῦ του αὐτὴ τὴν ἀλήθεια: ὅτι δὲ συζητεῖ γιὰ ἄνθρωπο πού δὲ λογαριάζει καὶ συνεπῶς καὶ γιὰ ἓναν ποιητὴ ὅταν δὲν εἶναι ἀληθινὸς ποιητής.—μόνο ἀπὸ τὸ 1935 ἔχουν γίνει σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἔξη διαλέξεις γιὰ τὸν Κρυστάλλη—. Ἀπομένει μὲ ἄλλους λόγους καὶ στὴν ὑπόθεση αὐτὴ νὰ κρίνουμε ἂν δὲν πρόκειται γιὰ τὴ συνήθη μορφή ἑνὸς φιλολογικοῦ σνομπισμοῦ πού ἐκδηλώνεται κάθε τόσο καὶ πού δὲν γνωρίζει ὅρια στὶς ἐπιδιώξεις του.

Εἶναι ἡ ἀλήθεια ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Κρυστάλλη εἶναι «ἀνισο». Τὶς «Σ κ ι ἐ ς τ ο ὺ Ἀ δ η» χωρίζει τέτοια ἀπόσταση ἀπὸ τὰ «Τ ρ α γ ο ὗ δ ι α τ ο ὺ χ ω ρ ι ο ὺ καὶ τ ῆ ς Σ τ ᾶ ν η ς» πού ἔχοντας ὑπ' ὄψη τὴ λιγὸχρονη ζωὴ τοῦ ποιητῆ καὶ τὸ βραχὺ διάστημα πού μεσολαβεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού μᾶς ἔδωσε τὶς πρῶτες, ὡς τὴν ἐποχὴ πού μᾶς ἔδωσε τὰ δεύτερα, νὰ μένη κανεὶς κατάπληκτος γιὰ τὴν ἀλματική ἐξέλιξή του. Κατάπληκτος, ἀλλὰ καὶ βέβαιος ὅτι ὁ Κρυστάλλης ἦταν γεννημένος ποιητής καὶ ὄχι «ἐκλαϊκευτὴς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, πού θὰ ἔπρεπε καὶ στὴν ἐποχὴ του ἀκόμη νὰ ἦτανε περιττός, πολὺ περισσότερο τώρα»²

¹) Κ ω σ τ ῆ Παλαμᾶ «Πολιτεία καὶ Μοναξιά».

²) Γιάννη Ἀποστολάκη. «Ὁ Κρυστάλλης καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι».

Ἔχει χαλαρότητα στὸ στίχο, στὰ παληότερα ἰδίως τραγούδια του, ἔχει καὶ ἄτοπες ἐπαναλήψεις, ἔχει ὁμως καὶ τὴ δύναμη ν' ἀνοίγη ὀρίζοντες, νὰ ζωγραφίζη, νὰ συγκινῆ βαθύτατα, νὰ δίνη πλαστικὴ μορφή στὶς μεταφορικὲς του εἰκόνες, νὰ συγκλονίζη τὸ βαθύτερο εἶναι μας, νὰ χαράσση στὰ μάτια τὸν φανταστικὸ κόσμον πού, ὑποσυνείδητα, ὑπάρχει στὴν ψυχὴ κάθε Ἕλληνας καὶ τὸ αἰσθητήριον τῆς γλώσσας πού τὸν κάνει ἱκανὸ ὄχι μόνο νὰ παρατάσση τὶς λέξεις στὴν μουσικογραφικὴ τους σειρά, ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργῆ τὶς λέξεις ἐκεῖνες πού θὰ δώσουν τὸν ἦχο, θὰ γεννήσουν τὴν ἐντύπωση. Δὲν εἶναι τόσο πρωτόγονος ἢ ποίηση τοῦ Κρυστάλλη γιατί βρῆκε τὴν ἔκφραση τῆς στὸ «δημοτικοφανές» τραγούδι καὶ ἀποτελεῖ αὐθαίρετη γνώμη ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Κρυστάλλης θᾶταν προτιμότερο γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὰ γράμματα νὰ περιωριζόταν στὴν ἠθογραφία¹. Ὁ Κρυστάλλης καλλιεργοῦσε τὴν ποίηση μὲ ἀγάπη γιατί πίστευε σ' αὐτὴ καὶ ἦταν ὁ κόσμος του. Ἄν ζητοῦσε τὴν ἐξωτερικὴ λεπτομέρεια, πού ταιριάζει περισσότερο στὸν πεζογράφο, τὴν ἀποζητοῦσε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο πού βλέπουμε τὸν Ὅμηρον νὰ τὴ ζητᾷ ἐκεῖ πού μόνο ἡ καρδιὰ θὰ ἔπρεπε νὰ μιλᾷ, μὲ τὸν ἴδιον τρόπο πού τὴν ἀποζητοῦν οἱ ἀρχαῖοι βουκολικοί. Ἡ λεπτομέρεια γιὰ τὴν μορφή πού ἔχει τὸ τραγούδι τοῦ συρρακιώτη ποιητῆ, εἶναι τὸ κεντίδι, εἶναι ἡ τέχνη τοῦ καλαρρυτιώτη χρυσικοῦ. Ὁ ἴδιος σ' ἓνα του γράμμα μὲ συγκινητικὴ ἀπλότητα μᾶς λέει πόσο αἰσθανόταν τὸν ἑαυτό του ποιητῆ καὶ σὲ ἄλλο του γράμμα πόσο, ὅταν προχώρησε σὲ ὠριμότητα, ἐφρόντιζε τὸ στίχο του»².
 ...«Ἐπίστευσα ὅτι φεύγοντας ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο ἐγλύτωνα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο τὴν ὑγείᾱ μου, τὴν ἀνεκτίμητη ὑγείᾱ, τὸ πλεόν λαμπρότερον στόλισμα, τὴν πλεὶς μεγαλύτερη περιουσίᾱ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλ' ἀπατήθηκα φοβερὰ. Ἐκαλλιτέρευσεν ἀλήθεια ἡ θέσι μου, ἀλλ' ἡ ὑγείᾱ μου δὲν ἐκαλλιτέρευσεν ὁλότελα. Τί μ' ὠφελεῖ ἂν ἐργάζομαι καλὰ ὅλην τὴν ἡμέραν, ἂν πληρώνομαι καλὰ κι' ἂν τρέφω τὸ σῶμα μου καλὰ; Τοῦ σώματος ἡ τροφή δὲν μὲ πιάνει! Ἔχω ἀνάγκην ἀπὸ τροφήν τῆς ψυχῆς, ἀπὸ πνευματικὴν τροφήν. Ἡ τροφή αὐτὴ εἶναι τὰ γράμματα, ἡ σπουδὴ. Δὲν ἐπλάσθηκα ἐγὼ οὔτε γιὰ ἔμπορος, οὔτε γιὰ μπακάλης, οὔτε γιὰ σαράφης, οὔτε γιὰ τυπογράφος, γιὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ τὰ πρακτικὰ, τὰ πεζὰ ἐπαγγέλματα. Ἐπλάσθηκα ποιητῆς. Ἐπλάσθηκα νὰ ζῶ μὲ τὸν ἰδανικὸν κόσμον, ὅπως οἱ ποιηταὶ ὅλοι. Ἐπλάσθηκα γιὰ νὰ φανερώσω εἰς τὸν ἄλλον τὸν κόσμον, τὸν

¹) «Ὁ ρυθμὸς τοῦ ὕφους μαρτυρεῖ πολλάκις, προσωπικότητα πεζογράφου ἀπολεσθεῖσαν ἥτις ἤθελε παραγάγη ἔργα κατὰ πολὺ ἀνώτερα τῆς ἠθογραφίας τοῦ ὑπαίθρου». Τέλλος Ἄγρας στὸ ἄρθρον «Κρυστάλλης» τῆς «Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας».

²) Χρ. Ἐμ. Ἀγγελόματῆ «Τὸ δράμα ἑνὸς ποιητῆ» περιοδικὸ «Ἰδέα» σελ. 106—173—229.

άπλό, πού δέν φθάνει ἐκεῖ ὅπου φθάνει ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ, ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκεται ὁ ἰδεώδης, ὁ ὁμορφος, ὁ ἀγγελικός κόσμος, γιὰ νὰ φανερώσω, λέγω, εἰς τὸν ἄπλό κόσμο τί εἶδος εἶναι ἐκεῖνος ὁ μαγικός καὶ φαντασιώδης κόσμος ὅπου μὲ μιὰ λέξι λέγεται... καλόν»

«Ὁ καυμένος ὁ Ροῖδης, προσθέτει σὲ ἄλλο του γράμμα, τὰ λείει αὐτὰ καὶ εἰς τὸ τετρακοσέλιδον περὶ γλώσσης βιβλίον του πού ἐκδίδει κατ' αὐτάς. Ὁ Παράσχος πού εἶναι ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὰ ποιήματά μου, ἐρωτηθεὶς ἀπὸ τὸν συντάκτην τοῦ «Ἀστειώσ» περὶ ἐμοῦ, τί εἶπε νομίζεις, ἀπὸ κακὴν του ἀρχήν: ὅτι εἶναι πολὺ καλὴ ἡ γλώσσά μου, ἀλλὰ τὰ ποιήματά μου δέν ἔχουν ἰδέαν. Διότι γνωρίζει ὅτι ἡ γλώσσά μου δέν γράφεται ἀπὸ κανένα σήμερα τόσο καθαρή, ἀρμονική καὶ πλουσία. Ἄν ἔλεγεν ὅτι ἔχουν καὶ ἰδέας τὰ ποιήματά μου θὰ τ' ἀναγνώριζεν ὁ ἴδιος αὐτὸς πολὺ καλλίτερον ἀπὸ τὰ δικά του, τὸ ὁποῖον δέν τὸν ἐσύμφερνε. Ἐπροτίμησε λοιπὸν νὰ πῆ μιὰν κουταμάρα. Διότι οὐδεὶς περιμένει ἰδέας ἀπὸ ποιμενικὰ καὶ γεωργικὰ ποιήματα. Ἄν ἔχω ἐγὼ ἢ ὄχι ἰδέας ἢ φαντασίαν τὸ δείχνουν τὰ ἔργα μου. Νὰ βάλω ὅμως μέσα εἰς ποιήματα ἀφελοῦς καὶ ἀπλοῦ ὕφους ἰδέας σὰν τὰς δικάς του καὶ τοῦ Βαλαωρίτου θὰ ἦτον αὐτόχρημα ἀμάθεια καὶ ἀσυνειδησία μου. Διότι ἴσα ἴσα ὅσον περισσότερο ἀφελῆ καὶ ἀπλᾶ εἶναι τὰ τοιαῦτα ποιήματα τόσο περισσότερο ἐπιτυγχάνουν. Ἐχει ἰδέας μεγάλας ὁ γεωργὸς ἢ ὁ ποιμὴν; Εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη τερατώδη ἔμπνευσιν ὁ βίος αὐτῶν, ὁ ἔρωσ των; Οὐδέποτε. Ἐχουν ἰδέας ὁ Ὅμηρος, ὁ Θεόκριτος, ὁ Βιργίλιος, ὁ Ἐρωτόκριτος, τὰ κλέφτικα τραγούδια; Αἱ μεγάλαι ἰδέαι εἰς ἓν ποίημα θὰ εἶναι ρωμαντισμὸς ἢ φιλοσοφία καὶ μυστικισμὸς (συμβολισμὸς). Αὐτὰ ὅμως τὰ εἶδη τῆς ποιήσεως δέν εἶναι καθόλου Ἑλληνικά. Εἶναι φράγκικα. Πολὺ περισσότερο δέν εἶναι ποιμενικὰ καὶ ἀγροτικά (εἰδυλλιακά)».

Δέν εἶναι λοιπὸν ὁ «ἀπολεσθεὶς» πεζογράφος ὁ Κρυστάλλης, ἂν καὶ ὡς πεζογράφος μπορεῖ σήμερα νὰ καταταχθῆ στοὺς καλυτέρους πού ἔχομε. Καὶ θᾶμουν περίεργος νὰ μάθω ποιά ἀξία θᾶχε «ὁ Γέννος» τὸ ἀληθινὸ αὐτὸ ἀριστούργημα, πού ἡ μουσική του «ἐκτελεῖται ἀπὸ τοὺς τσελιγκάδες, τοὺς τσοπάνηδες, τὶς προβατίνες, τ' ἀρνάκια, τὸν ἀέρα, τὰ γαυγίσματα τῶν σκύλων, τὰ σιγοκουδονίσματα, τὴν φωτιά, τὸ δρολάπι καὶ τ' ἀγριοκατεβάσματα τῶν λαγκαδιῶν»¹ ἂν ἦταν νὰ μεταγραφόταν στὸ πεζό, ἢ ὁ «Σκάρως» πού συμπληρώνει «τὴν ποιμενικὴ αὐτὴ συμφωνία». Κι ἂν ἦταν μὲν ὁ Κρυστάλλης περισσότερο πλασμένος γιὰ νᾶναι πεζογράφος εἶναι μιὰ γνώμη, ὄχι ὅμως καὶ ἄρνηση. Ἄρνηση εἶναι νὰ συγκρίνης, διαρκῶς, τὸν Κρυστάλλη μὲ τὸν ἄγνωστο ποιητὴ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ νὰ τὸν βγάλῃς πάντα μειωμένο σὲ φαντασία, σὲ τέχνη, σὲ φραστικὴ ἰκανότητα,

¹) Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κρυστάλλη διάλεξη Μ. Ροδᾶ στὸ Θέατρο Κοτοπούλη, στίς 8 Μαΐου 1926.

σέ σκέψη, σέ ποιητική διάθεση. Ἐγραψε ὁ Κρυστάλλης τὴν «Ποθοπλανταγμένη»¹.

Κάτω στὸν Μαραθόκαμπο, πού ὄλονυχτῆς θεριζοῦν,
 Κάποιος λεβέντης θεριστῆς ψηλὸ τραγούδι λέγει
 Κι' ὡς τὸ ξημέρωμα ξυπνὸν βαστάει ὅλον τὸν κάμπο·
 Βαστάει καὶ μένα ξύπνηγην τὴν ποθοπλανταγμένην
 Δέκα βραδιὲς ὀλόβολες στὰ παραθύρια ἀπάνου,
 Κι' ἀπ' τὸν ἦχὸ τοῦ τραγουδιοῦ κι' ἀπ' τὴν γλυκειὰ φωνή του
 Τὰ νυσταγμένα μάτια μου τὸν ὕπνο δὲν τὸν θέλουν.
 Τὸν νιὸν αὐτὸν τὸν θεριστή, πού τραγουδάει τὴν νύχτα,
 Ἰὰ κάτεχα, νὰ γνῶρίζα! Ἥλιε, γλυκὲ πατέρα,
 Ἥλιε, ὅποῦ μοῦ χάρισες τόση ἔμμορφιά στὸν κόσμο,
 Μὴ τὰ χαλᾶς τὰ νειᾶτα μου καὶ μὴ τὰ φαρμακῶνης.
 Μὲ τὲς χρυσὲς ἀχτίδες σου δεῖξε μου μιὰν ἡμέρα
 Τὸν νιὸν αὐτὸν τὸν θεριστή, πού τραγουδάει τὴν νύχτα,
 Νὰ τὸν γνωρίσω, νὰ τὸν δῶ, διάνεμμα νὰ τοῦ κάμω
 Τὴν νύχτα νὰ μὴ τραγουδάη, στὸν κάμπο νὰ μὴ βγαίνη,
 Νᾶρχεται μὲ τοῦ φεγγαριοῦ τ' ἀπόσκια στὴν αὐλή μου
 Νὰ τὸν χορταίνω φίλημα, νὰ τὸν χορταίνω ἀγκάλια.

² Ἀντίστροφα ὁ ἄγνωστος ποιητῆς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ
 μᾶς ζωγραφίζει, ἔτσι, τὴν «Ποθοπλανταγμένη»²

«Ποιὸς ἦταν πού τραγούδαε ἐχθὲς τὸ βράδυ βράδυ,
 πού τῶλεγε τόσ' ὄμορφα καὶ παραπονεμένα·
 ξύπναε τ' ἀηδόνια κ' τὲς φωληές, τὰ λάφια κ' τὰ λαγκάδια
 ξυπνάει καὶ μιὰ καλογραιὰ μέσ' ἀπὸ τὸ κελλί της·
 αὐγούλα αὐγούλα σκῶνεται τὸν ὕπνο χορτασμένο
 παίρνει νερὸ καὶ νίβεται μαντήλι καὶ σφογγιέται
 καὶ τὸ σταυρό της ἔκαμε καὶ τὸ σταυρό της κάνει·
 σῦρε σταυρὲ μ' στὴν ἐκκλησιά, σῦρε στὰ μοναστήρια
 κ' ἐγὼ θὰ πᾶ νὰ παντρευτῶ νὰ πάρω παλληκάρι·
 νὰ πάρω τὸν τραγουδιστὴ καὶ τὸν παραπονιαρὴ
 πού τῶλεγε τόσ' ὄμορφα καὶ παραπονεμένα»

Αὐτὰ εἶναι τὰ δυὸ τραγούδια καὶ στὴ σύγκριση βρίσκει κανεὶς
 τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας τοῦ Κρυστάλλη πάνω στὸ δημοτικὸ τρα-
 γούδι, τὴν ἔκταση τῆς φαντασίας του, τὴν λεκτικὴ του ἄνεση, τὴν
 πληρότητα τοῦ αἰσθήματος. Κάνει τὴ μουσικὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς θέ-
 ματος, ἑνὸς μοτίβου καλύτερα, γιὰ νὰ μᾶς φέρη πιὸ κοντὰ σ' αὐτό, γιὰ
 ν' ἀνοίξη τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμο πού πλημμυρίζει ἀπὸ χρώματα,

1) «Ὁ Τραγουδιστῆς τοῦ Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης»

2) Λελέκου «Δημοτικὴ Ἀνθολογία» (σελίς 74)

φωνές, ζωντάνεια, αλήθεια. 'Ο άρνητής όμως δέν τά βλέπει έτσι: «Παρ' όλο τόν χαρακτηρισμό τής «ποθοπλανταγμένης» πού δίνει στον έαυτό της ή κόρη, κανένα πάθος καί κανέναν πόθος δέν τήν πλαντάζει... Ποιά πραγματικά ποθοπλανταγμένη γυναίκα θά καθότανε δέκα μέρες νά λειώνη καί νά μαλακώνη μέσα στους πόθους της· από τήν πρώτη στιγμή θά είχε τρέξει νά βρῆ τόν τραγουδιστή τής νύχτας. Κούφιος έρωτικός παροξυσμός δειλοῦ κορμιοῦ(!) κι 'άκόμη πιό δειλῆς ψυχῆς εἶναι τά λόγια της καί ή δέησή της στον "Ηλιο εἶναι άδιάντροπο ξεγύμνωμα μπρός στον καθρέφτη μέ τήν ιδέα πώς γίνονται έτσι πραγματικά τ' άέρινα άγκαλιάσματά της.»¹

'Αντίθετα «ή καλόγρηά μέ τήν άπόφαση ν' άφήση τή ζωή τοῦ μοναστηριοῦ καί νά πάη νά παντρευθῆ, εἶτε αναφέρεται σέ πραγματικό περιστατικό, εἶτε εἶναι έφεύρημα τής φαντασίας καί χρησιμεύει γιά ένταση, διόλου καιρό δέν χάνει, κανένα μαράγκιασμα ψυχῆς καί νερούλιασμα τοῦ πόθου, σέ ματιοῦ ροπή λαμπαδιάζει ό πόθος καί κάνει στάχτη τόν άνθρωπο.»²

Καί θαυμάζει κανείς πώς δέν εἶναι «άδιάντροπο ξεγύμνωμα» καί έρωτικό παραλήρημα ή πράξη τής καλόγρης καί εἶναι ή πράξη τής κοπέλλας τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Κρυστάλλη· καί γιατί εἶναι «ποθοπλανταγμένη» ή καλόγρηα πού λέει πώς θά πάρη «τόν τραγουδιστή καί τόν παραπονιάρη» καί δέν εἶναι ή ἄλλη πού δέν κλείνει μάτι από τό τραγούδι τοῦ θεριστή καί λαχταρᾷ «διάνεμμα νά τοῦ κάνη, ν'άρχεται μέ τοῦ φεγγαριοῦ τ' άπόσκια στήν αύλή της νά τόν χορταίνη φίλημα, νά τόν χορταίνη άγκάλια». "Όσο γιά τήν δέηση της στον "Ηλιο πού εἶναι «άδιάντροπο ξεγύμνωμα» μπρός στον καθρέφτη, περίεργο πώς ό έπικριτής πού ξέρει τόσο καλά τό δημοτικό τραγούδι δέν θυμάται τό κύριο αὐτό στοιχείο του, τό θαυμασμό στήν όμορφιά καί τους άπειρους δημοτικούς στίχους όπου θρηνολογοῦνται τά νειᾶτα πού σβύνουν χωρίς άγάπη.

'Η Μάρω κάδα στα ψηλά καί λιανοτραγουδοῦσε

Γυαλί βαστᾷ στό χέρι της τ' άκάλλη της κυττάζει³.

'Από τίς λίγες παραπάνω γραμμές φαίνεται ποιά μορφή έχουν όλες οί έπικρίσεις, μέ μιᾷ μόνο παρατήρηση: ότι πολλές φορές ή διάθεση τοῦ ψόγου φθάνει σέ όρια πού δέ βρίσκει κανείς λέξεις νά χαρακτηρίση. 'Ο κ. Α. μέμφεται π.χ. τίς έπαναλήψεις σέ ώρισμένα τραγούδια τοῦ Κρυστάλλη, πού εἶναι, ως γνωστόν, ποιητικό στοιχείο γιά νά δυναμώνη τήν έντύπωση καί συνηθέστατες στα δημοτικά τραγούδια. 'Αλλ' άν ό Κρυστάλλης δέν έκαμε τίς έπαναλήψεις ό έπικρι-

¹) Γιάννη 'Αποστολάκη «'Ο Κρυστάλλης καί τό δημοτικό τραγούδι» (σ. 62)

²) "Όπου καί παραπάνω.

³) «'Αρχεῖα Θρακικοῦ καί λαογραφικοῦ καί γλωσσικοῦ θησαυροῦ,» τραγούδια Σαμακοβίου (τόμ Γ' σ. 134)

τῆς θὰ διατύπωνε τὶς ἀντίστροφες παρατηρήσεις. "Ἄθελαι ἐδῶ θυμᾶμαι τὰ λόγια τοῦ Παλαμᾶ: «Μὲ τὸ Βιζυηνὸ ἢ δημοτικὴ γλῶσσα ἀπλώνεται στὸ ἔντεχνο τραγούδι, θαρρετώτερα. Μὰ πάντα πίσω ἀπὸ τὸν ποιητὴ δείχνεται ὁ ἱεροσπουδαστὴς τῆς Χάλκης καὶ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ὅσο κι' ἂν τολμηρὰ ἢ ἐλεύθερα δουλεύεται δὲ μπορεῖ νὰ τ' ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλαττώματά του, γενικὰ ἀλύγιστου στίχου, κάτι τοῦ λείπει καὶ πού εἶναι τοῦ γνήσιου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ἢ χάρη. Μὲ τὸν Κρυστάλλη ἢ σκηνοθεσία ἀλλάζει. Τὸ ἴδιο δημοτικὸ τραγούδι εἰσβάλλει θριαμβευτικά, στὴν ποίησή μας μὲ τοὺς τρόπους καὶ τοὺς κόσμους του.»¹

II

Στὸ παρακάτω σημείωμα θὰ ἴδοῦμε πῶς ὁ Κρυστάλλης ἔγραφε τὰ τραγούδια. Ἄξιζει ὅμως ν' ἀναφερθῇ ἀπὸ τώρα ὅτι ἄρρωστος καὶ τσακισμένος ἀπὸ τὴ δουλειὰ γυρνοῦσε στὸ δωμάτιό του καὶ ριχνόταν στὸ διάβασμα καὶ στὸ γράψιμο μὲ τὸ φῶς μιᾶς ἀνήμπορης λάμπας. Τότε τὸ δωμάτιό του ἔσβυνε, ὁ λόγγος ἀπλώνε τὴ σκιά του, τὰ πεῦκα ἐθρηνοῦσαν, τὰ πλατάνια ἐφλυαροῦσαν, τὰ νερὰ ἐκελαῖδοῦσαν, ἡ φλογέρα καὶ τὰ κυπροκούδουνα ἐλαλοῦσαν στὸ βραδυνὸν ἀέρα. Μυστηριακὲς φωνὲς ἀχολογοῦσαν καὶ στὸ χαρτὶ σκόρπιζεν ὁ Κρυστάλλης τὸν κόσμον πού ἐφούσκωνε τὸ στῆθος του, ἐξωράιζε καὶ ἐξαῦλωνε τὶς μαῦρες του ὦρες. Κι' εἶναι ἀληθινὰ περίεργο πῶς ἀπὸ τὸ ἄρρωστο αὐτὸ κορμί ἀναδινόταν ἕνας ποιητὴς γεμᾶτος ρώμη καὶ πνευματικὴ ὑγεία· πῶς ἡ ἀρρώστεια δὲν ἀποτύπωσε σ' ὅ,τι ἔγραφε τὴ δική της σφραγίδα. Καῦμός του μόνο καὶ καῦμός βαθύς πῶς δὲν μποροῦσε νὰ σπουδάσῃ. Δὲν εἶναι ὅμως ἀληθινὸς ὁ ἰσχυρισμὸς ἑνὸς ἄλλου κριτικοῦ πῶς ὁ Κρυστάλλης ἔμεινε ἕνας ἀπλὸς χωρικός, πῶς δὲν ἀγάπησε ποτέ του γιὰτὶ ἦταν ντροπαλὸς, πῶς ἂν διάβαζε, ἐδιάβαζε μόνο κάποτε δημοτικὰ τραγούδια καὶ ὅτι ποτέ του δὲν διανοήθηκε νὰ μάθῃ μιὰ ξένη γλῶσσα, πῶς ἦταν ἕνας συγγραφεὺς μετριώτατος καὶ στὴν ποίησή του δὲν εἶναι δημιουργὸς ζωγράφος, ἀλλὰ φωτογράφος.²

Πολλὲς φορὲς αἰσθάνεται κανεὶς τὸν ἑαυτό του πλημμυρισμένο ἀπὸ σκέψεις, ἀπὸ τὴ δυσφορία πού φέρνει μιὰ ἄδικη κρίση καὶ δὲν ξέρει πῶς νὰ ἐκφρασθῇ. Τῶχε φαίνεται ἡ ζωὴ τοῦ Κρυστάλλη ν' ἀντιμετωπίζει πάντα τὴν ἔχθρα. Ὁ Κρυστάλλης δὲν ἔγραφε τραγούδια, ἐρρίμαρε μόνο πάνω σὲ ὠρισμένα θέματα, εἶναι φωτογράφος, ὡσὰν ἡ φωτογραφικὴ νὰ μὴ ἔχη εἰσβάλλει πανηγυρικά, στὸν κύκλον τῆς τέχνης καὶ ὡσὰν νὰ μὴ θεωροῦμε ὡς πρότυπον γιὰ κάθε μίμηση τὴ φύση!

1) Κ. Παλαμᾶ, Βιζυηνὸς καὶ Κρυστάλλης, «Διαλέξεις Φιλολογικοῦ συλλόγου Παρνασσουῦ» τόμ. Β'. σελ. 55.

2) Ἄλκη Θρύλου, Κώστας Κρυστάλλης, περ. «Νέα Ἑστία» τόμος 11ος, 1932.

Ποιητής δὲν εἶναι ὁ Κρυστάλλης..... ποιητής εἶναι κείνος ποὺ περιφρονεῖ τὸ θυμάρι, τὸ ἑλληνικὸ βουνό, τὴ στάνη, τὸ λόγγο, τοὺς καῦμοὺς τοῦ χωριάτη, τὸ θρόισμα τῆς λεύκας, τὸ λάλημα τῆς φλογέρας, ποὺ μόνο τοὺς αἰσθησιακοὺς ὀραματισμοὺς τοῦ Μπωντλαῖρ προσπαθεῖ νὰ μιμῆται. Ζωντανὸς ἐχτίκιασε σ' ἓνα τυπογραφεῖο· νεκρὸς βρίσκεται νὰ μὴ εἶναι ποιητής. Δὲν ἐδιάβαζε κἄν ἄλλο τίποτα, ἂν ἐδιάβαζε, ἀπὸ δημοτικὰ τραγούδια. Ὡ θᾶθελα νᾶταν δυνατὸ νὰ δημοσίευσαι ἐδῶ ὅλα τὰ γράμματα στὸ φίλο του Ἀλεξόπουλο¹ γιὰ νὰ φανῆ μὲ ποιὰ λαχτάρια, μὲ ποιὰ λύσσα, κυριολεκτικῶς, ἐδιάβαζε· πῶς ἔκοβε κι' αὐτὸ τὸ ψωμί του γιὰ νὰ μπορέση ν' ἀγοράση ἓνα βιβλίο.

Ὅλη ἡ τραγωδία τῆς ζωῆς του, ὅλο τὸ φοβερό της δράμα ζωγραφίζονται μέσα σ' αὐτὰ τὰ γράμματα ποὺ θὰ νόμιζε κανεὶς, στάζουν αἶμα καὶ ἰδρώτα. Κάθε λέξη ἀντιλαλεῖ κι' ἓναν πόνον κι' ὅλο μαζί τὸ γράμμα τὸν μεγάλον καῦμό τῆς χαμένης ὑγείας καὶ τῆς Ἠπείρου ποὺ ἄφησε διωγμένος ἀπὸ τοὺς τούρκους καὶ δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ ξαναἰδῆ. Μέσα σ' αὐτὰ τὰ γράμματα περνοῦν ἡ φτώχεια του, ὁ κατατρεγμὸς του, οἱ ἀπογοητεύσεις του, ἡ ἀποκαρδίωση του, κλαίει ὁ νόστος, σκιαγραφοῦνται πρόσωπα καὶ πράγματα, σκιαγραφοῦνται καὶ δίνονται ἀπὸ τὸν τάφο οἱ ἀπαντήσεις ποὺ ἀποστομώνουν τὸν εὐκολὸ ἐπικριτῆ. Δὲν ἐσπούδασε ὁ Κρυστάλλης ἀφοῦ ἔφυγε ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ἀλλ' ἔσκυψε πάνω στὸ ἐντυπο ὅσο ἔσκυψαν λίγοι καὶ ἔμαθε τόσα, ὅσα λίγοι ποὺ ἐσπούδασαν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. «Φιλολογικῶς (4 Φεβρουαρίου 1893) γράφει στὸν Ἀλεξόπουλο στὴν Κέρκυρα, κατακτῶ ἔδαφος ὅπου πηγαίνω. Εἰς τοὺς νοιώθοντας τὰ ποιήματά μοι κἀκάνουν μεγάλην ἐντύπωσιν. Ἴσως κάτι κουτοὶ νὰ τ' ἀποδοκιμάζουν, ἀλλὰ δὲν μὲ μέλλει ἀφοῦ αὐτοὶ δὲν νοιώθουν. Ἡ γλῶσσα μου δὲ γενικῶς, ἐμπνέει μέγαν ἐνθουσιασμόν καὶ καθὼς μοῦ λέγουν ἐδῶ ὅλοι κανένας δὲν γράφει τὴν δημοτικὴν τόσον πλουσίαν καὶ τόσον ζωντανήν. Τὸ δὲ εὐτύχημα εἶναι ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ροΐδης ἐπρότεινεν ἀστειευόμενος νὰ μὲ πάρῃ διδάσκαλο τῆς δημοτικῆς καὶ οἱ αὐτοῦ δὲ Κερκυραῖοι λογογράφοι καὶ προσέχουν πολὺ εἰς ἐμὲ ὡς ἐκ τούτου καὶ μοῦ γράφουν συμπαθητικώτατα καὶ ἐνθαρρυντικώτατα γράμματα. Τέλος πάντων εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἔφαγα τὴν ζωὴν μου μὲ τὰς μελέτας καὶ μὲ τὰς ἐκδρομάς μου ἐδῶ κι' ἐκεῖ πρὸ πάντων ἐν Ἠπείρῳ δι' ἐρεῦνας ἠθρογραφικὰς καὶ γλωσσικὰς, ἀλλ' ἀρχίζω ν' ἀπολαμβάνω τὴν ἠθικὴν τουλάχιστον ἀμοιβήν, ἂν ὄχι καὶ τὴν ὑλικὴν» Καὶ ὁ ἴδιος ὁμως νὰ μὴ τὸ βεβαίωνε στὰ γράμματά του, νὰ μὴ τὸ ξέραμε ἀπὸ ἄλλες πηγές, θ' ἀρ-

¹) Χρ. Ἐμ. Ἀγγελομάτη «Τὸ δράμα ἐνὸς ποιητῆ». Περιοδικὸ «Ἰδέα» σελ. 106—173—229.

κούσε νὰ διαβάση κανεὶς τὶς μελέτες καὶ τ' ἄρθρα ποὺ ἐσκόρπισε σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, ποὺ ἐδημοσίευσε στὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ Μπέκ καὶ Μπάρτ γιὰ νὰ διαπιστώσῃ ὅτι ὄχι μόνον ἄδικες, ἀλλὰ καὶ θλιβερὲς εἶναι κριτικὲς ποὺ καταγίνονται μὲ τὸ ἔργο τοῦ Κρυστάλλη καὶ βεβαιώνουν πὼς ὁ Τραγουδιστὴς τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης δὲν... ἐδιάβαζε.

Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα: γιὰτί δὲ θέλησε ὁ Κρυστάλλης νὰ βγῆ ἀπὸ τὰ ὄρια ποὺ ἐχάρασσε ὁ κόσμος τοῦ χωριοῦ, τῆς στάνης, τοῦ βουνοῦ, γιὰτί μόνο στὰ πρῶτα βήματά του φαινόταν νὰ εἶχε καὶ ἄλλους ὀρίζοντες. Δὲν μποροῦσε τάχα ἢ δὲν ἤθελε καὶ δὲν αἰσθάνθηκε ἀληθινὰ ποτέ του τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο, ποὺ ἐμπνέει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸν ποιητὴ, τὴν ἀγάπη; Καὶ στὰ δυὸ ἢ ἀπάντηση εἶναι δύσκολη. Θὰ μποροῦσε ὅμως ἀληθινὰ, νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς καὶ μὲ ἀξιόλογα ἐπιχειρήματα ὅτι ὁ Κρυστάλλης ποὺ εἶχεν ἤδη πορευθῆ καὶ στοὺς ἄλλους ποιητικὸς τομεῖς, ὁ Κρυστάλλης, γεννημένος ποιητῆς μ' ἐμπνευση ζωερὴ καὶ φαντασία, θὰ μποροῦσε νὰ πετάξῃ σὲ κάθε κατεύθυνση μ' ἐλευθερία καὶ ἄνεση. Στὸ περιβάλλον ὅμως τοῦ παρασχοῦ ρωμαντισμοῦ, τῆς βαρύτερης προγονοπληξίας, τῶν σουτσειῶν παραδόσεων, ὁ Κρυστάλλης ἦρθε σὰν μιὰν ἀντίδραση, σὰν τὸν καθαρὸ ἀέρα, ἦρθε νὰ ἐνισχύσῃ ἐκείνους ποὺ ἐνόμιζαν ὅτι μέσα στὴν ἴδια μας ζωὴ θᾶπρεπε νὰ ζητήσουμε τὴν ἑλληνικὴ ἀναγέννηση καὶ νὰ ὑποστῆ τὴν ἐπίδραση τοῦ «Ταξιδιοῦ» τοῦ Ψυχάρη, ποὺ εἶδε τὸ φῶς στὰ 1888, ἓνα χρόνο δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀφιξὴ του στὴν Ἀθήνα. Ὁ Μητσάκης, ὁ Πασαγιάννης, ὁ Βλαχογιάννης, ὁ Μῆτσος Χατζόπουλος (ποὺ ἦταν ἀκόμη τότε δημοτικιστῆς) κι' ἄλλοι ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν συντροφιά του, δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ τὸν ἐνίσχυσαν στὸ δρόμο ποὺ πῆρε μὲ τὰ «Ἄγραπικὰ». Νὰ μείνῃ ὁ εἰδυλλιακὸς τραγουδιστῆς, νὰ ὑψωθῆ ὁ φωτεινὸς ψάλτης τῆς ἀγνῆς ψυχῆς. Θεόκριτος; Μπορεῖ νὰ ἐμπνέεται ὅπως κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴ φύση, ὁ Θεόκριτος ὅμως εἶναι ὅπως ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Λεγκράν¹ ἓνας ποιητῆς τῶν σαλονιῶν, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, κοσμοπολίτης, λεπτὸς, σατυρικὸς κι' ἂν τὰ θέματα του ζωγραφίζουσαν βουκολικὲς σκηνὲς δὲν ἔχει ὅμως εἰλικρίνεια κι' ἀλήθεια κι' οὔτε εἶναι ἀυθόρμητος καὶ πηγαῖος. Ὁ Κρυστάλλης, διάβασε τὸν Θεόκριτο, τὰ «Εἰδυλλία» τοῦ Δροσίνη— αὐτὰ φαίνεται πὼς εἶχαν ζωηρότατη ἐπάνω του ἐπίδραση— ὑπέστη τὴν ἐπιρροὴ τῶν φίλων του καὶ ἄνθρωπος ποὺ ἔζησε στὰ παιδικὰ του χρόνια τὴ ζωὴ τῶν εἰδυλλίων, τοῦ βουνοῦ, τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης, ἔγραψε ὅπως ἔγραψε καὶ ὄχι γιὰτί ἦταν «ὁ τσομπάνος» καὶ δὲν μποροῦσε νὰ νοιώσῃ, διαφορετικὰ. Ἦθελε νὰ μείνῃ ὁ τσομπάνος καὶ ἀπὸ τὸν τσομπάνον αὐτὸν ξεκινᾷ μιὰ ποίηση ἠλιόφωτη, ὁ ζωντανὸς παλμὸς τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς.

1) Κωστῆ Παλαμᾶ, Βιζυηνὸς καὶ Κρυστάλλης «Διαλέξεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ» 1917, τόμος Β'.

Ἀπὸ τῶν «Σκιῶν τοῦ Ἄδου» λέγει ὁ Σπυρίδων Λάμπρος¹, μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν ἔργων του, τῶν «Πεζογραφημάτων», παρουσιάζεται δρῶν καὶ κινούμενος ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ποιητικῆς σχολῆς τῆς ἀντιδράσεως. Οὕτως ἀληθῶς, πρέπει νὰ καλέσωμεν τὴν φάλαγγα ἐκείνην τῶν νεαρῶν μουσολήπτων οἵτινες ἀνέλαβον τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν παλαιότερων ἐκείνων στιχοπλόκων, ὅσοι μόνον ποιητικὸν προσὸν εἶχον νὰ ἐπιδείξωσι τὸ ἔμμετρον τῶν κατασκευασμάτων τῆς γραφίδος αὐτῶν. Δὲν εἶναι καιρὸς ἐπὶ τοῦ χαίνοντος ἀκόμη τάφου τοῦ νεκροῦ ποιητοῦ νὰ ταραξώμεν τὴν γαλήνην τῆς ἐκκλησίας ἐν ἣ ἀντήχησαν αἱ ὑπὲρ τοῦ θανόντος εὐχαί, ὑποκινούντες ζητήματα, ἅτινα θὰ κρίνη ἐν εὐστοχίᾳ ἢ φορὰ τῶν πραγμάτων καὶ ἢ μέλλουσα πορεία τῆς νεαζούσης ἡμῶν φιλολογίας. Ἄλλ' ἐν μέσῳ τῆς ἀρξαμένης ἢ μᾶλλον ἐκ νέου ἀνακινουμένης πάλης, ἣτις παρουσιάζεται κατὰ περιόδους ἐκάστοτε ἐν τῇ φιλολογίᾳ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἐν τιμοῖ φαίνεται, ὅτι παρανοεῖται τοῦ λόγου ὄντος περὶ ποιήσεως. Οἱ τεχνοκρίται διακρίνονται εἰς τοὺς φίλους τῶν καθαρογλωσσούντων καὶ τοὺς ἐκτιμητὰς τῶν γραφάντων τὴν δημῶδη γλῶσσαν. Καὶ ὁμοῦ ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν εἶναι ἡ οὐσιώδης. Κατ' ἀλήθειαν δὲ πρέπει νὰ διαστείλωμεν τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς στιχιστὰς.

Οἱ δεῦτεροι προσέχουσιν εἰς μόνον τὸ μέτρον, ὅπερ ἐξικνεῖται ἐνίοτε παρ' αὐτοῖς εἰς σημεῖον ἀρμονίας καὶ κάλλους, ἀλλὰ στεροῦνται ἀληθοῦς ζωῆς καὶ αἰσθήματος καὶ πάθους. Προσέχουσιν εἰς μόνην τὴν ἐξωτερικὴν περιβολὴν τῶν διανοημάτων αὐτῶν καὶ στιχογραφοῦσιν καθ' ὃν τρόπον θὰ ἠδύναντο ν' ἀρθρογραφήσωσιν. Ἐνεκα δὲ τῆς προσοχῆς εἰς ταύτην τὴν ἐξωτερικὴν μόνον περιβολὴν οἱ πλεῖστοι τῶν ὑποψύχρων τούτων στιχοποιῶν ἀνήκουσιν εἰς τὰς τάξεις τῶν διατεινομένων ὅτι καθαρογραφοῦσι. Τὰ θέματ' αὐτῶν εἶναι, συνήθως τετριμμένα, αἱ εἰκόνες κοιναί, αἱ τρίβοι καθημαξευμένοι, ἢ ἔμπνευσις χαμαιπετῆς καὶ ἄπτερος ἢ φαντασία.

Ἡ στιχουργία αὐτῶν στερεῖται χρώματος καὶ χαρακτῆρος, ἢ δημιουργία των οὐδὲν ἔχει τὸ καθαρῶς, ἔθνικόν, τὸ χαρακτηριστικόν, τὸ πρωτότυπον. Ἄλλὰ μὴ τὸν τύπον τοῦτον δὲν ἔχουσι καὶ τινὰ τῶν στιχουργικῶν κατασκευασμάτων τῶν ἐπιπόνως, πλεκόντων στίχους εἰς τὴν δημῶδη; Δὲν ἔγκειται λοιπὸν ἡ διαφορὰ ἐν τῇ γλῶσση, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τύπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐσωτερικῇ οὐσίᾳ.

Πρὸς τοὺς πολλοὺς ψυχροὺς ναρθηκοφόρους ἀντιτάσσονται ὀλίγοι Βάκχοι, ὀλίγοι ἀληθῶς, ἐμπνευσμένοι ποιηταὶ λαλοῦντες εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους. Εἶναι ἀδιάφορος ἡ γλῶσσα, ἣν λαλοῦσι καὶ δὲν

1) Σπυρίδωνος Λάμπρου, Ἡ ποίησις μας, λόγος στὸ μνημόσυνο τοῦ Κρυστάλλη πού ἐγίνε ἀπὸ φίλους τοῦ ποιητῆ στὴν ἱερὰ μονὴ Ἀσωμάτων. (7 Μαΐου 1894) Βλέπε «Ἄστυ» 8 Μαΐου 1894, «Φωνὴ Ἡπείρου» 13 Μαΐου 1894 «Λόγοι καὶ ἄρθρα» σελ. 325—330.

είναι παράδοξον, ὅτι μεταξύ αὐτῶν εὐρίσκονται καὶ καθαρολόγοι, ἀλλ' εἶναι πολὺ φυσικόν, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἀληθῶν ἐκείνων φοιβολήπτων λαλοῦσι τὴν γλῶσσαν ἢ ἐννοεῖ καὶ λαλοῦν μεταχειρίζεται τὸ ἔθνος ὅλον, τὸ πλῆθος ἅμα καὶ οἱ λογάδες. Ὅχι ἐν τῇ γλώσσει κυρίως, λοιπόν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀντιλήψει τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ἔγκειται ἡ διαφορὰ τῶν ψυχρῶν στιχοπλόκων καὶ τῶν ἀληθῶν ποιητῶν. Ἀληθινὰ, καθαρολόγοι, ἀληθινὰ ἐθνικοὶ εἶναι οἱ γνήσιοι ποιηταί, ἃς λαλῶσι τὴν δημώδη, τὴν γλῶσσαν τῶν ὀρέων καὶ τῶν ἀρματωλῶν· ἀδιόρθωτοι χυδαίολογοι εἶναι οἱ παρατάσσοντες στίχους ἄνευ ἐμπνεύσεως, ἄνευ αἵματος, ἄνευ καρδίας, ἃς πιθηκίζωσι τὴν γλῶσσαν τῆς ἀττικῆς μελίσης.

Ἡ νέα ποιητικὴ σχολή, ἡ σχολὴ τῆς ἀντιδράσεως, ὡς ὠνόμασα αὐτήν, τοῦτο ἔχει τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἀρύεται τὴν ἔμπνευσιν αὐτῆς ἐκ τῆς ἀληθείας, ὅτι βαπτίζει τὸν κάλαμον εἰς τὰ καλλίρροα νάματα τοῦ γνησίου αἰσθήματος, ὅτι ἀντικατοπτρίζει τὸν ζωντανὸν βίον τοῦ ἔθνους καὶ δίκην ἀποκαλύψεως ἀνοίγεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς τὸ γοητευτικὸν θέαμα λαοῦ, οὗ συναισθάνεται τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν, οὗ συμμερίζεται τὰ ἰδεώδη, μεθ' οὗ συγχαίρει καὶ συμπάσχει. Διὰ τοῦτο τοιαύτη ποίησις παθαινομένη παθαίνει, συγκινουμένη συγκινεῖ, γοητευομένη γοητεύει. Τοιαύτη μόνον ποίησις ἠδύνατο καὶ ὤφειλε ν' ἀντικαταστήσῃ στιχοουργίαν νεκρὰν καὶ καλοβάμονα, ὀρμαθολογοῦσαν στίχους ψυχροὺς ἐξ ἀναμνήσεων σχολικῶν ἢ ἐξ ὀθνείας μιμήσεως.... Τῆς τοιαύτης ποιήσεως ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Κρυστάλλης...»

Καὶ σήμερα ἀκόμη λίγα πράγματα θὰ εἶχε νὰ προσθέσῃ κανεὶς σὲ ὅσα, τόσο σοφά, γράφει ὁ Λάμπρος. Ὁ Κρυστάλλης μὲ τὸ τραγούδι του «μᾶς ἀνεβάζει πάνω ἀπὸ τοὺς κάμπους κι' ἀπὸ τὰ κακοτράχαλα βουνὰ πιὸ ψηλά, ν' ἀπολαύσουμε ἕνα κόσμον καινούριον εὐτυχισμένον... Ἐναν κόσμον γιομᾶτον πρωτοφανέρωτον μοσχοβολιὰ κι' ἔτσι ἀποδομένον»¹ πού ἡ φραστικὴ ἀξία τῆς γλώσσας καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ρίμας φθάνουν στὸ ἀποκρύφωμα τῆς ζωντανείας, κυλοῦν σ' ἄν βροντόλαλος καταρράκτης καὶ ἠχολογοῦν σ' ἄν τὸ κύμα πού σπάζει μὲ παφλασμὸ στ' ἀκρογιάλι.

Ἡ ποίησις τοῦ Κρυστάλλη εἶναι ἀλήθεια καὶ φῶς, εἶναι ὑγεία, ἀπὸ κείνον πού λαχταροῦσε ἀπὸ κάθε τι παραπάνω τὸ θεῖο τοῦτο ἀγαθόν. Νὰ παραγνωρίσω πῶς ἔχει ἀδυναμίες; Δὲν ξεχνῶ πῶς ὁ Κρυστάλλης πέθανε 26 χρόνων, πῶς κατακτοῦσε σκαλί σκαλί τὴν τελειότητα καὶ πῶς ἔκλεισε τὰ μάτια τὴν ὥρα πού μποροῦσε μὲ τὴ φήμη σύντροφο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑλικὴν ζωὴ καὶ νὰ φροντίσῃ ἔτσι τὴν ὑγείαν του καὶ τὴν πνευματικὴν του παραγωγή.

«Ὁ Βαλαωρίτης, γράφει στὸ φίλον του Ἀλεξόπουλον (στὶς 5

1) Ὁ λ ο υ Π ε ρ ἄ ν θ η «Κώστας Κρυστάλλης».

Ἀπριλίου 1893) ἦτο ἀλήθεια μέγας ποιητής, ἐγὼ τὸν λατρεύω πλέον, θυμᾶσαι πόσες φορές σοῦ ἔλεγα γι' αὐτόν. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ φύσιν καὶ παρᾶν καὶ ζοῦσε καθημερινῶς μὲ χωρικούς τῆς Λευκάδας καὶ Ἀκαρνανίας. Ἐγὼ, εἶν' ἀλήθεια, ἡ κακὴ τύχη μου δὲν μὲ ἠύνόησε οὔτε χρήματα νᾶχω νὰ ζήσω ἀναπαυτικά, οὔτε νὰ σπουδάσω καθόλου, οὔτε μίαν ξένην γλῶσσαν νὰ μάθω, οὔτε νὰ ζήσω εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς μου καὶ μεταξύ χωρικῶν καὶ ποιμένων τώρα ποὺ εἶμαι εἰς θέσιν νὰ μελετῶ καὶ νὰ ξεδιαλέγω τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν βίον των. Δόσε μου καὶ μένα ὄλ' αὐτὰ νὰ ἰδῆς τί σοῦ κάνω. Ἄς μὴν ἐσπούδασα. Ἐδιάβασα τόσα πολλά, ὥστε γνωρίζω πλέον πῶς πρέπει νὰ ἐργάζομαι, καὶ ἀκόμα ἐξακολουθῶ νὰ διαβάζω ἀγοράζοντας βιβλία καὶ ἐξοικονομῶν ἀπὸ τὴν καθημερινήν μου τροφήν. Κι' αὐτὰ ποὺ κατορθώνω πολλά πάλι εἶναι. Γνωρίζεις ὅτι ἐργάζομαι σὰν ἐργάτης πλέον 7 ὥρας εἰς τὸν Σ.Π.Α.Π. Βγαίνω κουρασμένος ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὰ ὑπόγεια ποὺ μ' ἔχουν ριγμένον. Τρέχω γλήγορα νὰ ἰδῶ ὀλίγον φῶς καὶ ἥλιο καὶ θάλασσαν καὶ χλωρασιά εἰς τὸ Ζάππειον. Ἐπιστρέφω ἀπὸ ἑκεῖ τὸ βράδυ, τί νὰ πρωτοκάμω; νὰ φάω, ν' ἀνταμώσω κανένα καψοφίλον ἢ πατριώτην, νὰ φροντίσω καὶ νὰ γράψω διὰ τὴν «Φωνὴν τῆς Ἡπεύρου» ἢ νὰ μελετῶ τὰ δικά μου καὶ νὰ γράφω τοιαῦτα ποιήματα ὥστε νὰ σηκῶσω τοὺς λογίους εἰς τὸ ποδᾶρι; Καὶ πότε ν' ἀναπαυθῶ; Ἄλλ' ἐσυνείθισα πλέον καὶ ἡ ζωὴ μου αὐτὴ δὲν μοῦ φαίνεται φορτικὴ Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάξῃ ἀπὸ χειρότερα. Ὁ Ροῖδης μοῦ ἔλεγε προχθές: «Ἐσὺ παιδί μου, ἔπρεπε νὰ ἔχης ἕναν ὁμογενῆ νὰ σὲ προστατεύῃ, δηλ. νὰ σοῦ ἐξασφαλίσῃ τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς καὶ σὺ νὰ μὴ κάμῃς ἄλλη δουλειὰ παρὰ νὰ γράφῃς, γιατί εἶσαι ὁ μόνος ποὺ γράφεις τὴν καθαρὴ καὶ ἄγνωστη δημοτικὴ γλῶσσα, τὴν ἠπειρωτικὴν, ἢ ὁποῖα ἀπ' ὅλα τὰ ἰδιώματά μας ἔμεινεν ἡ καθαρωτέρα, ἡ πλουσιωτέρα, ἡ κλασικὴ.»— Ἄλλὰ ποῦ νὰ βρεθῇ, Μῆτρο, τέτοιος ὁμογενής;»

Τὸ αἰώνιο δρᾶμα τῶν ἀνθρώπων ποὺ εἶναι προικισμένοι ἀπὸ τὴ φύση καὶ δὲν ἔχουν τὰ μέσα νὰ ἐπιδοθοῦν ὅπως θὰ μπορούσαν καὶ ὅπως θᾶπρεπε στὴν καλλιέργειαν τοῦ μαγικοῦ ἐσωτερικοῦ των κόσμου.

Μὰ κ' ἔτσι, ὁ Κρυστάλλης ἔφθασε σὲ τέχνην ποὺ καμμιὰ, ὅσο δῆποτε ἐμπαθῆς γνώμη, δὲ θὰ μπορούσε νὰ παρουσιάσῃ ὅτι δὲν ἔφθασε. Μέσα στὸ ἔργο του—κι' ἂν ἀφαιρέσωμε ἀκόμη ἐκεῖνα ποὺ σὲ παιδικὴ κυριολεκτικῶς, ἡλικία ἔγραψε—μένουν ἀρκετὰ νὰ τὸν τοποθετοῦν αἰώνια στὴν κορυφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ. Ὁ Ἀρβέρ διαιώνισεν τὸ ὄνομά του μ' ἕνα σοννέτο καὶ ὁ Μιλλβουᾶ ἂν δὲν ἔγραφε τὸ ψυχικὸ ἐκεῖνο ἀριστούργημα, τὴν ἐλεγείαν του («la chute des feuilles») πρὸ πολλοῦ μόνο σ' ἐκείνους ποὺ καταγίνονται, ἐπαγγελματικά, μὲ τὰ γράμματα θὰ ἦταν γνωστός. Ὁ Κρυστάλλης ἔχει γράψῃ δεκάδες καὶ θὰ μένη προσήλωσι σὲ κούφιας ἐπάλξεις ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐμιμήθη

τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἢ τὸ ἐξεμεταλλεύθη κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο. Καὶ ὁ Γκαϊτε καὶ ὁ Ρακίνας ἐδούλεψαν πάνω σὲ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς τραγωδίαις ἔμειναν ὅμως Γκαϊτε καὶ Ρακίνας. Τὸ «Τραγούδι τοῦ τρυγητοῦ» ὁ «Τρύγος» «ὁ Γέρος Καρβανάρος», ὁ «Σκάρος» «Στὸ Σταυραητὸ», «ὁ Κοῦρος», «Ὁ Γέννος» καὶ τόσα ἄλλα εἶναι τὸ καθένα καὶ μιὰ εἰκόνα, εἶναι ἕνας ὀλόκληρος κόσμος, εἶναι ὁ ἥλιος κ' ἡ μουσική, εἶναι οἱ πρῶτες σελίδες στῆ συμφωνία ποὺ δὲ μπόρεσε νὰ τελειώσῃ ὁ Κρυστάλλης. Ὅσο γιὰ τὸ καταπληκτικὸ ἐκεῖνο τραγούδι ποὺ τιτλοφορεῖται «Τὸ κέντημα τοῦ Μαντηλιοῦ» ἀξίζει νὰ θυμηθῆ κανεὶς ὅσα εἶπε ὁ ποιητὴς ποὺ θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος τῆς περασμένης γενεᾶς¹. «Τὸ κέντημα τοῦ Μαντηλιοῦ» δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἂν εἴπωμεν ὅτι μᾶς συγκινεῖ ὡς τραχεῖα, ἀλλὰ γλυκεῖα ἀπήχησις ποιημάτων μεγάλων, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ κόσμος ὅλος περικλείεται, ποιημάτων ὡς ἡ ὀμηρικὴ «Ἄσπις τοῦ Ἀχιλλέως» καὶ τὸ «Τραγούδι τῆς Καμπάνας» τοῦ Σίλλερ. Ἄλλὰ συγχρόνως μᾶς δείχνει ὅτι τὴν ἀκραιφνῆ, τὴν ὑψηλὴν ποίησιν δὲν ἀποτελεῖ ἡ γραφικότης μόνη τῶν εἰκόνων· ἀνάγκη πρὸς τοῦτο τῆς εἰσαγωγῆς καὶ στοιχείου τινος πνευματικωτέρου, δυσκολοεκφράστου, ἐνδομύχου, γενικοῦ· χρειάζεται ἡ ψυχὴ, τὴν ὁποῖαν ὁ ζωγράφος ποιητὴς ἐμφυσᾷ εἰς τὴν εἰκόνα του, διὰ νὰ τὴν καταστήσῃ ὄχι ἀπλῶς ζωγραφιὰν λαλοῦσαν, ἀλλὰ ποίησιν. Διότι τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο εἶναι πάντοτε τὸ προζύμι, τὸ ὁποῖον κάμνει ν' ἀνεβαίνῃ ὁ ζωοφόρος ἄρτος τῆς ποιήσεως»

Ἀγάπησε ὅμως ὁ Κρυστάλλης ποτέ, ἀφοῦ καὶ ἡ ἀγάπη ἔγινε στοιχεῖο ποιητικὸ καὶ δὲ νοεῖται ποιητὴς ἐκεῖνος ποὺ δὲ θᾶχῃ ἀγάπησῃ; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ξαναλέγω δὲν εἶναι εὐκόλη ἡ ἀπάντησις, ἀφ' οὔ οὔτε ὁ ἴδιος ἀναφέρει τίποτε στὴν ἀλληλογραφία του, οὔτε κανεὶς ἄλλος ἀπὸ ὅσους τὸν γνώρισαν μᾶς ἀφῆκε καμμιά πληροφορία. Λέγεται πῶς ἀγάπησε τὴν κόρη τῆς σπιτονοικοκυρᾶς του, Οὐρανία ὀνόματι καὶ πῶς ἡ ἴδια μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ θανάτου του ἔκαψε ὅσα τραγούδια του τῆς εἶχε στείλει.

Νᾶναι ἀληθινὸ; Ὅλιγο ἀπίθανο αὐτὸ τὸ δεύτερο, γιὰτὶ συνήθως κρατᾷ κανεὶς μὲ στοργὴ καὶ φυλάει μὲ συγκίνηση ὅ,τι μένει ἀπὸ πρόσωπο π' ἀγαπᾷ. Πιθανὸν ὅμως ν' ἀγάπησε τὴν κοπέλλα αὐτὴ καὶ ἔτσι εἶναι δικαιολογημένο τὸ ἐρώτημα ποὺ βάζει ἕνας ἀπὸ τοὺς βιογράφους τοῦ Κρυστάλλη: «Νᾶχῃ τάχα καμμιά σχέση μὲ τ' ὄνομά της ἕνα ἀπ' τὰ διστιχα ποῦ ἔγραψε»;²

1) Κ. Παλαμᾶ. Τὸ ἔργον τοῦ Κρυστάλλη (ὁμιλία του στὸν «Παρνασσὸ» στὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Κρυστάλλη. «Ἐφημερίς» 10, 11 καὶ 12 Μαΐου 1894).

2) Ὁλμου Περάνθη «Κώστας Κρυστάλλης».

Μ' ἐρώτησεν ὁ οὐρανὸς γιὰ ποῖαν ἀναστενάζω

—Γι' αὐτὴν ποὺ σῶχει τῶνομα μὲ πόνον τοῦ φωνάζω!...

Ἄλλὰ καὶ ἡ Οὐρανία νὰ μὴ ἦταν, εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν εἶχε ἀγαπήσει ἄνθρωπος ποὺ ἔγραψε αὐτοὺς τοὺς στίχους:

Γιὰ ἰδὲς μαλλιά κατεβατὰ ξανθιά σὰν τὸ μετάξι
Ποῦ κρέμονται στὶς πλάτες τῆς καὶ πέφτουν ὡς τὸ χῶμα,
Σὰν καταρράχτης, σὰν νερό, χρυσό, μαλαματένιο.

Γιὰ ἰδὲς καθάριο μέτωπο καὶ λαμπερό, σὰν ἥλιος
Τοῦ Μάρτη, τοῦ Μαγιάπριλου, ποῦ κρούει στὸ κορφοβούνι.

Γιὰ ἰδὲς μεγάλα γαλανὰ καὶ λυγωμένα μάτια,
Μάτια γλυκά, μάτια κρυφά, μάτια γιομάτα λάμψη,
Λὲς κ' εἶναι τ' ὄνα ὁ Αὐγερινὸς καὶ τ' ἄλλο ὁ Ἀποσπερίτης.

Φρύδια γιὰ ἰδὲς δοξαρωτά, γραμμένα μὲ κοντύλι,
Λὲς κι' εἶναι φίδια ζωντανὰ ποὺ σμίγουν καὶ φιλιοῦνται
Λὲς κι' εἶναι φίδια ζωντανὰ ποῦ ἐρχόνται νὰ μὲ ζώσουν.

Γιὰ ἰδὲς ἀχείλη κόκκινα σὰν, μὲ βαφή βαμμένα,
Ποῦ ἀνοίγουν καὶ γλυκομιλοῦν, ποῦ κλειοῦνε καὶ γελοῦνε,
Σὰν τὰ τριαντάφυλλα τοῦ Μάη τὸ βράδυ τὴν αὐγούλα....

Γιὰ ἰδὲς κορμὶ ψηλό, λυγνὸ κι ὀλόρθο σὰν τὴ λεύκα
"Ὅπου τὴν βρέχ' ἡ ρεμματιά καὶ τὴν λυγάει τ' ἀγέρι.

Γιὰ ἰδὲς λαιμὸς γαλατιανός, λαιμὸς περιστερένιος
Καὶ δροσερὸς σὰν κρῦο νερό καὶ σὰν βουνίσιο χιόνι

Γιὰ ἰδὲς καὶ κόρφος σὰν μηλιά στὰ μῆλα φορτωμένη

Καὶ εἶναι καὶ ἄλλοι πολλοὶ οἱ στίχοι ποὺ θὰ βροῦμε ἀφιερωμένους στὴν ἀγάπη στὸ ἔργο τοῦ Κρυστάλλη καὶ κείνο τὸ ἀληθινὸ ἐρωτικὸ πεζοτράγουδο, τὸ διήγημα του ἢ «Δασκάλα» ὅπου μᾶς ζωγραφίζει ἓνα ἀληθινὸ ἐρωτικὸ περιστατικὸ τῆς ζωῆς του.

Ἦταν ντροπαλὸς ὁ Κρυστάλλης· ἡ συστολή ἦταν μιὰ πλευρὰ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του. Τὴν ἔφερε ἀπὸ τὸ χωριό, μαζί μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἀγνὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ψυχῆς του. Τίποτε ἄλλο. Ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἔχει ἀγαπήσει, οὔτε τὰ τραγούδια, οὔτε τὸ διήγημα ποὺ ἔγραψε ὁ Κρυστάλλης, γράφει. Φαίνεται μόνο πὼς θᾶταν προτιμότερο νᾶχε μερικὲς συνήθειες τῆς ἐποχῆς μας, νὰ διαφημίζη τὸν ἔρωτα του καὶ νὰ δημιουργῆ δράματα· τότε θᾶταν ὁ ποιητὴς καὶ ὄχι τὸ τσοπανόπουλο ὅπως τὸν θέλει ἡ συγχρονισμένη κριτική.

Ἄλλοίμονο!

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

«... Προχθές ὁ τηλεγράφος μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ἔσβυσεν ὡς ἡ πνοὴ τῶν ρόδων εἰς τὴν Ἄρταν. Χῶμα ἠπειρωτικὸ θὰ καλύπτῃ τὸν δυστυχῆ ποιητὴν. Πᾶν ἄλλο χῶμα ξένον θὰ τοῦ ἐβάρυνε τὸ φέρετρον τοῦ ὡς βράχος. Τὸ χῶμα τῆς ἐλευθέρως ἐκείνης γωνίας τῆς Ἡπείρου, ἂν καὶ δὲν εἶναι ποτισμένον μὲ τὰ δάκρυα τῆς δουλείας, ἂν καὶ δὲν εἶναι τὸ χῶμα τοῦ χωριοῦ του, τῆς οἰκογενείας του, τῶν δασῶν, τῶν βουνῶν τῆς πατρίδος του, ἂν καὶ δὲν θ' ἀντιλαλῇ ὅλον ἀπὸ ἀγροτικὴν ἠχὴν κουδουνιῶν καὶ φλογέρας, βελασμάτων προβάτων καὶ ποιμενικῶν ἀσμάτων τῆς πατρίδος του, θὰ εἶναι ὅμως χῶμα τῆς Ἡπείρου, τὴν ὅποιαν τόσον μανιωδῶς ἠγάπησεν ὁ ἀτυχῆς ποιητὴς, θὰ εἶναι ἐλαφρὺ σὰν τῆς ἐλιᾶς τὸ φύλλον τὸ χῶμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς προχθῆς καλύπτει ἓνα ποιητὴν, ἓνα μαργαριτάρι, τὸ ὁποῖον δύσκολα θὰ ξαναβροῦμε ἀνάμεσα εἰς τὴν πυκνὴν σκωρίαν τῆς σημερινῆς ζωῆς, ἓνα μαργαριτάρι διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ὁποίου ἡ συγκίνησίς μας καὶ τὰ δάκρυά μας εἶναι ἐλάχιστος συμπαθείας καὶ ἐκτιμήσεως φόρος.

Δυστυχῆ ποιητά!»

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια νεκρολογοῦσε στὶς 24 Ἀπριλίου 1894, στὸ «Ἄστυ» ὁ Μποέμ (Δ. Χατζόπουλος) τὸν ποιητὴ μας καὶ δὲ βρίσκω ἀληθινώτερα λόγια νὰ ζωγραφίζουσι τὸν ποιητὴ καὶ τὸν ἀνθρωπο.

Λίγες ἡμέρες ἢ λίγες βδομάδες πρὶν, ὁ Χατζόπουλος, ὁ διανοούμενος μὲ τὸ πλουσιώτερο ταλέντο ποὺ τῷ θάψαμε μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια, τὸν βρῆκε ἄρρωστο σ' ἓνα δωμάτιο ξενοδοχείου στὰ ἀθηναϊκὰ Χαυτεῖα. Σ' ἓνα στενόμετρο δωμάτιο, μ' ἓνα ἀπλὸ κρεβάτι καὶ μιὰ φιάλη γάλα πάνω στὸ γυμνὸ κομμό—τὸ γάλα αὐτό, στὸ ὁποῖο ἐκάρφωνε κάθε πρωὶ τὰ μάτια μὲ πάθος σὰν νὰ τοῦ ζητοῦσε τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς. Κ' ὁ ποιητὴς κατάχλωμος, ἀδύνατος, ἀληθινὴ σκιά μέσα σ' ἓνα μαῦρο ἐπανωφόρι δεχόταν τὸν ἥλιο ποὺ ἔφθανε ἀπὸ τὰ ψηλὰ τζάμια τοῦ παραθύρου καὶ γέμιζε «μὲ θαλπωρὴν ὀλόκληρον τὸ δωμάτιον, ἀδύνατον ὅμως ν' ἀναθερμάνῃ τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην ὑπαρξιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ θάνατος εἶχεν ἀπλώσει τὴν παγερὰν σκιάν του»

«Μοῦ ἔδωκε τὸ χέρι του λέγει ὁ Χατζόπουλος καὶ τὸ ἠσθάνθην παγερόν, παγερώτατον. Ἐπειτα ὡσὰν νὰ ἤθελε ν' ἀναθαρρήσῃ,

νά βεβαιώσει τον έαυτόν του ότι ήτο καλά πλέον, άνυψώθη επί τῶν άδυνάτων ποδῶν του και είπε μελαγχολικῶς:

— Τή γλύτωση, μου φαίνεται, αύριο θά τό σκάσω για τή Ζάκυνθο».

Κι' όμως δέ θά τή γλύτωνα. "Όσο κι' άν δενόταν στη ζωή με τή λαχτάρα τῶν 26 του χρόνων, τῶξερε πῶς θά πέθαινε, νωρίς. Στίς 11 Δεκεμβρίου 1891, έγγραφε ανάμεσα σ' άλλα στο φίλο του Δημήτρη 'Αλεξόπουλο, στην Κέρκυρα: «'Εργάζομαι διπλά. Σωματικά και πνευματικά· ούτε εύρίσκω άνάπασι, ούτε εύρίσκω ύπνο. 'Ιδού πῶς πέφτει ή γειά μου, πῶς μέρα με μέρα χάνομαι, Μήτρο, γι' αυτό μη ξαναρωτῆς άλλη φορά για τήν ύγείά μου. Δεν είμαι από κείνους που τόσο γλήγορα και για τό τίποτε άπελπίζονται. Δεν άπελπίζομαι έγώ. "Εφαγα τόσες κακοκαιριαίς και χιονοϋραις. 'Αλλά δεν πρέπει νά κρύψω και τήν καϋμένη τήν αλήθεια, άφοϋ βλέπω φανερά φανερά τον γκρεμό μου. Σοϋ είπα πάρα πολλά, αλλά ξεύρω πῶς θά μ' άκούσης με ύπομονή. "Αλλωστε, δεν με πειράζει, σχίστο τό γράμμα μου άν βαρύνεται τόσο μεγάλο νά τό διαβάσης, σχίστο και ρίξτο στο πέλαγο κατά τήν "Ηπειρο και σπρωξτο με τό ραβδί σου νά τό πάη αντίπερα στ' άγαπημένα μου τ' άκρογιάλια της. "Ηθελα στο γράμμα μου νά σοϋ κλείσω ένα θερμό δάκρυ μου, νά τό κυλίσης στα κύματα και νά τό στείλης από μέρος μου στην πατρίδα μου. 'Αλλά τά μάτια έστέρεψαν πιά, ξηράθηκαν οι δροσερές βρϋσες τους (γιατί τό δάκρυο είναι δροσιά στον άνθρωπο, στην ψυχή δηλαδή, όσαις φοραίς πέφτει στο χῶμα από παράπονο καρδιακό) δάκρυ δεν μῶμεινε ρονιά έμένα. "Εχυσα τόσα ως τώρα! Πατρίδα μου άτυχη! Για σένα ούτε ένα, ούτε ένα μη μου βρεθῆ αυτήν τήν ὠρα!.... Φίλε μου Μήτρο. Αυτοϋ άπέναντί της ποϋ βρίσκεσαι, έβγα σε κάνα ξέφωτο έρημο καμμιά μέρα, κάρφωσε τά μάτια σου πέρα προς τήν "Ηπειρο, σύναξε όλη τή δύναμή σου και κράξε τρανά τρανά: "Ηπειρο χαιρετίσματα από ένα παιδί σου, όπου για τήν άγάπη σου χάνεται, μακρυά σου. Θέλω νά φέρη στα φτερά του ό άγέρας τή φωνή σου αυτή στην πατρίδα μου, θέλω ν' αντιλαλήση τόνομά μου σταίς λαγκαδιαίς και στους κάμπους της ό δύστυχος! Ποιός ξέρει, θά εύτυχήσω νά τήν ξαναϊδῶ, νά πατήσω πάλι τ' άγιο χῶμα τοϋ φημισμένου Σουλιοϋ, νά πιῶ πάλι τ' άθάνατο νερό τοϋ Γέρου Πίνδου τοϋ Πατέρα μου!»

Δεν ξέρω άν μπορη ν' άκουστῆ τραγικώτερη έπίκληση στον ήλιο, στο φῶς, στη ζωή, στα νειᾶτα, στην όμορφιά από αυτήν που ύψώνει στο γράμμα του ό Κρυστάλλης «μέρα με μέρα χάνομαι». Πατρίδα και ύγεία ήσαν, άλλωστε, τά δύο ίερά μέσα στα όποια εκαιε, άδιάκοπα, τό καντήλι τῆς ψυχῆς και τοϋ νοϋ του. Και είναι αληθινά, περίεργο, πῶς τόση ζωντάνεια, τόση αλήθεια, τόση ρωμαλέα διάθεση ζωῆς βρίσκειται σ' όλα του τά τραγούδια, άν και τῶξερε πῶς δεν είναι καλά, άφοϋ από τά 1891 ακόμα στην αλληλογραφία του ύψώνει τήν

ἐπίκληση στήν υγεία. Εἶναι ὁμως ἡ μοῖρα ὄχι μόνον τοῦ Κρυστάλλη, μὰ καί ἄλλων ἀναρίθμητων ἀνθρώπων πού οἰστρηλατοῦνται ἀπό ἕναν πλούσιο ἐσωτερικό κόσμο, νά ὑποτάσσουν τόν ἑαυτό τους στά πλάσματα τῆς φαντασίας των καί νά ζωγραφίζουν τή ζωή λαχταριστή γιά τούς ἄλλους— ἐνῶ οἱ ἴδιοι ξέρουν πῶς δέν μποροῦν νά τή νοιώσουν παρὰ μόνο ἐφήμερα καί μόνο νοερά. Ὅσο τὸ σαράκι τῆς φοβερῆς ἀρρώστειας ἐνέκρυνε μιὰ μιὰ τῖς ρίζες τῆς ὑπάρξεώς του, τόσο περισσότερο τὰ χρώματα τῶν τραγουδιῶν του γίνονται ζωηρότερα, τόσο ἡ πινελιά του γίνεται ἀδρότερη καί ὁ ὕμνος στή φύση παίρνει καθολική ἀξία.

Εἶπαν πολλοὶ καί τὸ πιστεύω κι' ἐγώ, πῶς, ἂν ζοῦσε ὁ Κρυστάλλης περισσότερο θὰ εἶχε νά μᾶς παρουσιάσῃ ἔργο πού δέν ξεύρει κανεὶς σέ ποιὸ ὕψος θὰ ἔφθανε. Μπορεῖ ὁμως καί νά μὴ συνέβαινε αὐτό. Ἴσως τὸ ἔργο του νά ἦταν τεχνικώτερο—στά τελευταῖα του τραγούδια φαίνεται ἀποσπασμένος ἀπὸ τὴν προσήλωσιν στὸν ἐξωτερικὸν κόσμο, πού εἶναι καί γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ἀπὸ τ' ἀρχαιότερα χρόνια καί γίνεται ἐσωτερικώτερος—πλουσιώτερο ὁμως σέ ἔμπνευση ἀμφιβάλλω ἂν θὰ γινόταν. Ὁ Κρυστάλλης ἔζησε πολὺ νωρὶς τὴ ζωὴ του, ἡ πίκρα καί ἡ μπόρα τὸν μεγάλωσαν πρόωρα καί ἡ ἀρρώστεια τὸν ἔκαμε νά αἰσθάνεται μὲ κάθε δύναμη τῆς ψυχῆς καί τοῦ νοῦ, νά φαντάζεται καί ν' ἀποτυπώνῃ σέ στίχους γεμάτους υγεία, ὅ,τι τὸ ὑπονομευμένο κορμί του καί ἡ οἰκονομικὴ κατάστασή του δέν τοῦ ἐπέτρεπαν. Ὁ Κρυστάλλης μοιάζει λίγο τὸ λουλούδι πού φυτρώνει στὸν τοῖχο μιᾶς φυλακῆς. Ἡ ἀκτίνα τοῦ ἡλίου τὸ ζωντανεύει. Ἄν τὸ καλλιεργοῦσαν στὸν κῆπο μποροῦσε νά γινόταν ρωμαλεώτερο, λαμπρότερο ὁμως καί ἀρωματικώτερο ποτέ. Οὔτε καί πιστεύω ὅτι «ἂν ζοῦσε μὲ τὸν καιρὸ κι' ἐλευθερωνόταν ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν δημοτικῶν καί περιγραφικῶν μοτίβων, θὰ μποροῦσε νά μᾶς δώσῃ κομμάτια προσωπικώτερα καί δυνατώτερα μὲ βαθύτερη πνοὴ καί μὲ τελειότερη μορφή»¹. Οὔτε ἀκόμα πιστεύω πῶς «ὁ Κρυστάλλης ἂν ζοῦσε στά χρόνια τῆς ἀνατολῆς τοῦ νέου ἑλληνικοῦ λυρισμοῦ, πού ἀρχίζει νά δημιουργεῖ ρεῦμα καί σχολὴ στά 1897, μὲ τὴν ἔκδοσιν τῆς «Τέχνης» καί τὸ συμβολισμό, χωρὶς ἄλλο θὰ προχωροῦσε μὲ τὴν πρωτοπορία καί θὰ γινόνταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱεροφάντες καί μῦστες τῆς νέας τέχνης»².

Ὁ Κρυστάλλης ἀκολουθώντας ἄλλο δρόμο θὰ γελοῦσε τὸν ἑαυτό του καί ἡ ἑλληνικὴ ποίηση θ' ἄχανε ἕναν ἰδιότυπο ποιητὴ. Ἄλλωστε, ἡ ζωὴ ἀπόδειξε ὅτι δέν εἶναι εὐκόλη ἡ μετατόπισιν τῶν δρόμων πού χαράσσει. Παίρνοντας ἄλλες κατευθύνσεις, ὁ Κρυστάλλης

¹) Γ. Βαλέτα «Οἱ Χελιδόνες τοῦ Κρυστάλλη καί τὸ λυρικό του ἔργο» (περιοδ. «Πάφος» Κτῆμα Πάφου Ἰούλιος 1937).

²) Ὅπου καί παραπάνω.

Θάταν ὁ Κρυστάλλης; Ἡ ζωντάνεια ποῦ εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικό του καὶ ποῦ ἔφθανε στὴν ψυχὴ του μὲ κελαϊδισμούς, φῶτα καὶ χρώματα, Θάταν ὁ κόσμος του; Πολὺ ἀμφιβάλλω. Καὶ ἀκόμη περισσότερο κρίνοντας ἀναδρομικὰ τὰ πράγματα καὶ «ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ 1938» πρέπει νὰ εὐλογοῦμε τὴν μνήμη του, γιατί ὁ ποιητὴς μας μὲ τὴν ὑποδούλωση του «στὸ ποιητικὸ ρουμελιωτισμὸ, στὴ λαογραφία, στὸ εἰδύλλιο καὶ τὴ φύση καὶ τὴ ζωγραφιὰ τῆς βουνήσιας ζωῆς»¹ ἔφερε τὴν ἀντίδραση κι' ἐτάραξε τὰ κοιμισμένα νερά της λογοτεχνίας μας. Ἦταν ἡ μεγαλύτερη ὑπηρεσία ποῦ μποροῦσε νὰ προσφέρει. Τόνοιωθε καὶ ὁ ἴδιος, τόνοιωσαν κι' ὅσοι βρέθηκαν γύρω του, ὅταν ἔφθασε κυνηγημένος ἀπὸ τὰ Γιάννενα στὴν Ἀθήνα.

Ὁ Κωνσταντῖνος Δ. Κρυστάλλης (γιατὶ ἔτσι λεγόταν στὰ πρῶτα του χρόνια) γεννήθηκε σὲ μιὰ κορυφὴ τῆς Πίνδου, στὸ ξακουστὸ Συρράκο. «Μὲς τ' ἀχολογήματα τῶν ἐλατιῶν καὶ τὸ κελάρυσμα τῶν κρουσταλλένιων νερῶν, στίς μοσχόβολες πνοές των δασῶν, στὰ ρέματα καὶ τὰ ρουμάνια, ἐκεῖ ποῦ ἀπ' ἀλάργα κατεβαίνει τὸ κουνδούνισμα τοῦ κοπαδιοῦ καὶ φτάνει ὡς τὰ κατάβαθα μαζί μὲ τᾶρωμα τῆς ἀνθισμένης ἀγράμπελης, ἐκεῖ ἔζησε τὰ πρῶτα του χρόνια ὁ Κρυστάλλης. Οἱ ξωθιές κι' οἱ νεραΐδες φλογίζουν τὴν ψυχὴ καὶ τὴν φαντασία του. Ὁ ζευγολάτης, ὁ τζομπάνης, ἡ βοσκοπούλα, εἶναι οἱ εὐτυχισμένοι ἀνθρώποι μιᾶς ἀπλοϊκῆς ζωῆς. Οἱ νεραΐδορρεμματιές καὶ τὰ φανταχτερὰ ἡλιογέρματα δυναμώνουν τὴ λυρική του διάθεση. Καὶ τ' ἀντίκρυσμα τῆς φοβέρας τοῦ Τούρκου, θεριεύει στὴν ἀμόλυπτη ψυχὴ του ἀγνή τὴ φλόγα τῆς λευτεριᾶς»².

Ἀπὸ τὸ Συρράκο κατεβαίνει στὰ Γιάννενα καὶ συνεχίζει τὴ σπουδὴ του στὴ Ζωσιμαία Σχολή, μὲ τὴν ἀρτία ὀργάνωση, τοὺς σοφοὺς καὶ πατριῶτες δασκάλους. Καὶ γιὰ νὰ διαφεύση πρωθύστερα ἐκείνους ποῦ ἰσχυρίσθησαν ὅτι δὲν ἦταν ποιητὴς ἀλλὰ «φωτογράφος» γράφει ἀπὸ τότε στίχους, πλημμυρίζει τὰ περιθώρια τῶν βιβλίων του καὶ χειρίζεται τὴν καθαρεύουσα μὲ τρόπο ποῦ, ἄλλη μιὰ φορά, φαίνονται τὸ ὀλιγώτερο ἄδικοι ὅσοι τὸν θέλουν μόνον τσομπάνο.

Ἐγὼ παρὰ τὸν ρύακα μετὰ τοῦ Βασιλείου
καθήμενοι ὑπὸ σκιὰν πτελέας παχυσκίου,
τῶν νεαρῶν μας καρδιῶν ἠνοίγομεν ρεμβοί
τὰς θύρας. Περὶ παιδικῶν συνωμιλοῦμεν χρόνων,
ἐνῶ ἡ ὄψις τῆς αὐγῆς ἀνωθεν τῶν δρυμῶνων
τῆς πανσελήνου ἤρχιζε τὸ φέγγος νὰ θαμβῆ.

Ἀπὸ τότε ὁ Κρυστάλλης διαδηλώνει ὅτι «ἔχει πηγαίαν καὶ

1) Ὁπου καὶ παραπάνω.

2) Ὁ λ ο υ Π ε ρ ἄ ν θ η «Κώστας Κρυστάλλης» Ἀθήναι 1939
σελ. 10.

«ἄδολον τὴν ἔμπνευσιν, ἣ δὲ μοῦσά του φυσιολάτρης, αἰσθηματολόγος, πλήρης εἰδυλλιακῆς ἀφελείας, ἐκφραζομένη διὰ γνησίης καὶ ἐν πολλοῖς ἰδιωματικῆς δημώδους γλώσσης, ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν αὐθυπόστατον καὶ μοναδικὴν παραμείνασαν ἐν τῇ νεοελληνικῇ λογοτεχνίᾳ»¹

Πολλὰ ἀπὸ τὰ τραγούδια ποῦ γράφει στὰ μαθητικὰ θρανία εἶτε στὸ μαγαζὶ τοῦ πατέρα του ἀδιάφορος γιὰ ὅλα, εἶναι πατριωτικά, τὰ διαβάζει στοὺς συμμαθητὰς του καὶ κυκλοφοροῦν ἀπὸ χέρι σὲ χέρι. Δὲν εἶναι ὁμως ἱκανοποιημένος καὶ γράφει τὶς «Σ κ ι ἐς τ ο ὺ "Α δ η» ποῦ ἔχουν προφανῆ τὴν ἔμπνευση ἀπὸ τὴν «Κ ὀ λ α σ η» τοῦ Δάντη καὶ ἄλλα παρόμοια πνευματικὰ προϊόντα, μυθιστορήματα κλ. Ἡ γλώσσά του εἶναι ἀχτένιστη, ὄχι ὁμως χωρὶς δύναμη— γιὰ κείνον ποῦ θέλει νὰ προσέξῃ—καὶ τὸ θέμα του βασίζεται στὰς «διαφόρους μάχας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἴδιος στὸν πρόλογο, ὑπογραφόμενος ἀκόμη μὲ τὸ ὄνομα «Κωνσταντῖνος Δ. Κρουστάλλης» Μόνο ποῦ αὐτὸ τὸ βιβλίον καὶ τὰ ἄλλα πατριωτικά του τραγούδια ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ πάθῃ ὅσα ἔπαθε. Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὰ Γιάννενα ποῦ εἶχε ἀρχηγὸ τὸν «ἐπικατάρατον ἐξ Ἀβδέλας Μαργαρίτην» βρῆκε εὐκαιρία νὰ κινηθῇ γιὰ τὸν γερο-Κρουστάλλης— τὸν ἔλεγαν ἔτσι—διασώζει μιὰ πληροφορία, ἀπὸ τὴν πεντακάθαρη πάντα φουστανέλλα— δὲν ἠθέλησε νὰ δώσῃ τὸν γιὸν του νὰ τὸν στείλουν— «οὔτε τὸ σκυλί μου δὲν σοῦ δίνω» εἶπε στὸ Μαργαρίτη— στὸ Βουκουρέστι. Οἱ Τοῦρκοι ἀποφασίζουν νὰ τὸν συλλάβουν καὶ θὰ τὸ κατώρθωναν, ἂν ὁ Κρουστάλλης δὲν εἰδοποιεῖτο ἀπὸ τὸ συμμαθητὴ του Δρόσο. Πηδώντας σὲ πηγάδια καὶ ἀπὸ αὐτὰ σὲ ὑπόγεια, καταφεύγοντας ἐδῶ κι' ἐκεῖ κατώρθωσε νὰ βρῇ ἄσυλο στὴ Μητρόπολη. Καὶ τὸ ἄλλο βράδυ, μὲ συντροφιά τὸ ξάδερφόν του Μῆτσο Κρουστάλλη καὶ σκεπασμένος μὲ μιὰ μάλλινη χωριάτικη κάπα, τὰ κατάφερε νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ Γιάννενα, γιὰ νὰ φθάσῃ στὸ Συρράκο, ὅπου ἔμενε ἡ ἀδελφὴ του Μαρία. Πῶς κατώρθωσε νὰ φθάσῃ στὸ Συρράκο, νυχτοπερπατώντας καὶ παραπλανώντας τὰ ἀποσπάσματα, μᾶς τὸ λέει στὸ διήγημά του «Φυλαχτὸ» ποῦ δὲν ἐδημοσιεύθη στὰ «Πεζογραφήματα». Ἀπὸ τὸ Συρράκο ἔφυγε στὴν Ἄρτα, ἀφήνοντας γιὰ πάντα τὴν πατρίδα κι' ἀπὸ κεῖ στὴν Ἀθήνα, ὅπου θᾶδινε τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμά του στὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὅπου θὰ δοκίμαζε τὶς μεγαλύτερες πίκρες, τὶς μεγαλύτερες ἀπογοητεύσεις, ἀλλὰ καὶ—ποιὸς ξεύρει—καὶ τὶς μεγαλύτερες χαρὲς. Ἐν τῷ μεταξύ τὸ Τουρκικὸ στρατοδικεῖο στὰ Γιάννενα τὸν καταδίκασε σὲ ἔξορία εἰκοσιπέντε χρόνων, στὴ Βαγδάτη. Αὐτὰ συνέβαιναν στὰ 1887 καὶ ὁ πατέρας του ἐτελοῦσε ὀλονύκτιον ἀγρυπνίαν στὴν μητρόπολη τῶν Ἰωαννίνων γιὰ τὴ σωτηρία του. «Καὶ τὴν ἐπαύ-

1) Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου «Στοιχεῖα ἱστορίας νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», σελ. 103 - 104

ριον τῆς φυγῆς, γράφει ὁ Μητσάκης¹ πού βρισκόταν τότε στὰ Γιάννενα, ὁ γονεὺς μὲ εὐρίσκει μετὰ τὴν ἄφιξίν μου καὶ μ' ἐπαρακαλοῦσε σὰν θὰ γυρίσω στὰς Ἀθήνας νὰ φροντίσω διὰ τὸ παιδί του, χωρὶς νὰ μὲ ξεύρη, ἀπλῶς μόνον διότι εἶμεθα καὶ οἱ δύο "Ἕλληνες!" Κι' ὁ Μητσάκης δὲν μποροῦσε νὰ ξέρη ὅτι τὴν ὥρα πού ὁ πατέρας παρακαλοῦσε γιὰ τὸ γυιὸ εἶχε καὶ ὁ ἴδιος ἀνάγκη ἀπὸ προστασία κι' ὅτι θ' ἄφτανε μέρα αὐτὸς ὁ πλούσιος ἔμπορος νὰ δοκιμάση, περισσότερο γιὰ τὴν πατριωτικὴ του δράση, τὴ χειρότερη φτώχεια. «Δὲν ἤξεύρω ἂν ἀκόμη σώζεται, μοῦ ἔγραφε στὸ 1931 ὁ φίλος τοῦ Κρυστάλλη, Δημ. Ἀλεξόπουλος, ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λέκκα καὶ πλησίον τῆς ὁδοῦ Αἰόλου τὸ ξενοδοχεῖον «Μωρηᾶς» τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἐποχὴν του εἶχε καταστῆ περιώνυμον διὰ τὰ καλὰ φαγητὰ πού παρεσκεύαζε καὶ διὰ τὴν καλλίτερη ρετσίναν του». Ἐνα τέτοιο ξενοδοχεῖον ἦτο καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Ἀγίας Εἰρήνης. Εἰς τὸ ξενοδοχεῖον λοιπὸν αὐτὸ ἐγνώρισα κατὰ τὸ ἔτος 1889 ἂν ἐνθυμοῦμαι, καλῶς, τὸν Κρυστάλλη καὶ ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ μοιάζον τὰ χνώτα μας συνεδέθημεν δ' ἀδελφικῆς φιλίας, ἡ ὁποία διετηρήθη μέχρι τέλους, μέχρις ὅτου τὸν ἐκάλυψε τὸ χῶμα τῆς Ἀρτης.

«Ἡ φαντασία τοῦ Κρυστάλλη δὲν εἶχεν ὄρια. Ὁ συνήθης περίπατος μας ἦτο πρὸς τὸ Στάδιον, τὸ ὁποῖον τότε ἦτο ἓνα ἀπέραντο χωράφι καὶ πρὸς τὸν Προφήτην Ἥλιαν, ἓνα ἐκκλησάκι κείμενον ὀπισθεν τοῦ Σταδίου. Στὸ ἐκκλησάκι αὐτὸ καὶ εἰς τὸν ἴσκιον τῶν πεύκων ἐκαθήμεθα ἐπὶ ὦρος καὶ ἐκεῖ ὁ Κρυστάλλης ἀνοίγε τὴν καρδιά του καὶ ἄφηνε τὴν ψυχὴν του ἐλευθέραν νὰ τρέχη καὶ ἔλεγε ἔλεγε! Δὲν εἶχε κρατημὸ».

«Εἰς τὴν Ὀμόνοϊαν, συνεχίζει, μιὰ σεληνόφωτη βραδυὰ μοῦ εἶπε μίαν ἱστορίαν του περιπετειώδη· πῶς δηλαδὴ κατεδικάσθη εἰς τὰ Γιάννενα 18 χρόνια (25) ἀπὸ τοὺς Τούρκους διότι ἔγραψε ἓνα ποίημα τὶς «Σκιεὶς τοῦ "Ἀδοῦ» τὸ ὁποῖον δὲν ξεύρω πῶς τὸ ἐθεώρησαν οἱ Τούρκοι καὶ τὸν κατεδίωξαν καὶ τὸν κατεδίκαν — ἦτο δὲ τότε ὁ Κρυστάλλης 16 ἐτῶν— Πῶς κατῶρθωσε καὶ ἐσώθη κ.λ.κ.λ. μέσα σ' ἓνα ντουλάπι, πῶς κατόπιν ἔφυγε νύκτα ἀπὸ τὰ Γιάννενα καὶ ἐπῆγε στὸ Συρράκο, τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα. Ἀπὸ τότε πού μοῦ διηγήθη αὐτὴν τὴν ἱστορίαν του ἐπέερασεν 40 χρόνια καὶ πλέον καὶ ἐν τούτοις, ὅταν τὴν ἐνθυμοῦμαι ἀνατριχιάζω».

Δυστυχῶς, ὁ Ἀλεξόπουλος ἐγνώρισε τὸν Κρυστάλλη τρία χρόνια μετὰ τὴν προσφυγὴν του στὴν Ἀθήνα κι' ἔτσι, δὲν ἔχουμε ἀπὸ αὐτὸν τουλάχιστον πληροφορίες γιὰ τὸ δράμα τοῦ ἠπειρώτη ποιητῆ, πού γύριζε τοὺς δρόμους, χτυποῦσε τὶς πόρτες καὶ ζητοῦσε δουλειὰ γιὰ ν᾿ ἄβρη παντοῦ τὴν ἄρνηση: στοὺς πατριῶτες του, τὸ Σύλλογο

1) Μιχαήλ Μητσάκης: Κριτικὴ γιὰ τὰ «Ἀγροτικά» Ἐφημ. «Ἐφημερίς» 8 Ἰουνίου 1891.

᾽Ωφελίμων Βιβλίων, στὰ σωματεῖα. Δὲν ἔχουμε, ξέρομε ὁμως ἀπὸ ἀλλοῦ ὅτι ἀπελπισμένος, μιὰ μέρα, ἐτράβηξε στὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο πού τὸν εἶχε ἤδη προστατεύσει καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ τοῦ βρῆ μιὰ δουλειὰ ὅποιαδήποτε, ἀρκεῖ νὰ μποροῦσε νὰ βγάλη τὸ ψωμί του. Κι' ἔτσι, μεσολαβήσει τοῦ Λάμπρου, αὐτὸς πού κατέβηκε ἀπ' τὸ βουνὸ γεμάτος ἀπὸ ὀράματα καὶ μὲ τὴ ψυχὴ πλημμυρισμένη ἀπὸ τὴ μουσικὴ τῶν λόγγων, ἐπήγαινε νὰ κατασταλάξη σ' ἓνα τυπογραφεῖο, νὰ γίνῃ στοιχειοθέτης, στὴν ἀρχὴ ἁμισθοῦ, κατόπιν μισθωτὸς. Ἐργάσθηκε στὰ καταστήματα Φέξη καὶ ὕστερα στὸ τυπογραφεῖο Παπαγεωργίου, σ' ἓνα ὑπόγειο κατὰ τὴν ὁδὸ Ἐδουάρδου Λῶ, τότε Ὀφθαλμιατρείου. Οἱ παλιότεροι τὸν θυμοῦνται ἀκόμη καὶ θᾶταν ὅπως μᾶς τὸν δίνει ὁ Μητσάκης¹ κρίνοντας τὰ «Ἄγροτικά»: «Ἰσχνός, κοντός, ξηραγκιανός, ἀσήμαντος. Ἡ θέα σχεδὸν μηδαμινή, ὡσεὶ ἐργάτου, νέου τοῦ λαοῦ. Μιᾶς κλωτσιᾶς ἀνδρωπος. Ἀλλὰ βάλετέ του διὰ τῆς φαντασίας ἓνα μαῦρο μαντηλάκι στὸ κεφάλι καὶ μιὰ φουστανελλίτσα εἰς τὴ μέση καὶ θὰ ἔχετε μπροστὰ σας ἓνα ἀληθινὸν τύπον ψυχογιοῦ, κλέφτου ἢ ἐφήβου βοσκοῦ τῶν βουνῶν τῆς Ρούμελης». Ἦταν ὁ Μητσάκης ἀπὸ τοὺς πρώτους πού γνώρισε στὴν Ἀθήνα ὁ Κρυστάλλης καὶ συνεδέθη μαζύ του τόσο στενά, ὥστε νὰ μπορῆ νὰ μᾶς δίνῃ στὴν ἴδια κριτικὴ του γιὰ τ' «Ἄγροτικά» ἀρκετὲς πληροφορίες ἀπὸ τὴ ζωὴ του.

Καὶ στὸ τυπογραφεῖο ὁμως, ἐνῶ ἡ σκόνη καὶ τὸ ἀντιμόνιο ὑπονόμειαν τὸν ὀργανισμό του, δὲν ἔπαυε νὰ γράφῃ στίχους. Ἡ πνιγηρὴ ἀτμόσφαιρα, ἡ χειρωνακτικὴ δουλειὰ, τίποτε δὲν κατῶρθωνε νὰ κάμψῃ τὸν οἰστρηλατημένον ἀπὸ τὴν θεία φλόγα ὀρεσεῖβιο καὶ ἓνα ἀπόγευμα τὸν βλέπομε νὰ πλησιάζῃ τὸν πατριώτη του λόγιο Εἰρηναῖο Ἀσώπιο, πού ἔβγαζε στὸ τυπογραφεῖο Παπαγεωργίου ἓνα ἀπὸ τὰ ἡμερολόγια του καὶ νὰ τὸν παρακαλῆ νὰ τοῦ δημοσιεύσῃ κάποιον ἀπὸ τὰ ποιήματά του. Ὁ Ἀσώπιος ὅσο κι' ἂν ἤξερε ὅτι ἡ ποίηση δὲν εἶναι προνόμιον ὠρισμένης κατηγορίας ἀνθρώπων, ἔμεινε κατάπληκτος βλέποντας τὸν ἀδύνατον νεαρὸ τυπογράφον καὶ ἀκούοντάς τον νὰ τοῦ ζητάῃ, ὅ,τι τοῦ ζητοῦσε. Πῆρε τὸ χειρόγραφο πού τοῦ ἔτεινε ὁ Κρυστάλλης καὶ ἀφοῦ τὸ διάβασε ζαρώνοντας τὰ φρύδια, τὸν ἐκοίταξε ἀπὸ τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια καὶ τὸν ρώτησε

— Γράφεις κι' ἄλλα τέτοια;

— Πολλά!....

Αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτον βῆμα στὴν Ἀθήνα πρὸς τὰ γράμματα. Ἀπὸ τότε ἄδηλο, ἂν μεσολαβήσει τοῦ Ἀσωπίου—στὸ «Ἄττικὸν Ἡμερολόγιόν» του τοῦλάχιστον δὲν βλέπομε κανένα του ἔργο—ἢ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν γνωρίμων του ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο καὶ τῶν φίλων σὰν τὸν Μητσάκη πού ἀπόκτησε ἐν τῷ μεταξύ, ἀρχίζει νὰ δημοσιεύῃ σὲ ἀθηναϊκὰ περιοδικὰ ποιήματα καὶ μελέτες πού εὐθὺς ἀμέσως ἔκαμαν

¹) «Ἐφημερίς» 8 Ἰουνίου 1891.

τῆ ζωηρότερη ἐντύπωση. Ὁ νοῦς ὅμως τοῦ Κρυστάλλη γυρνοῦσε στὴ συστηματικώτερη δουλειὰ καὶ στὸ τυπογραφεῖο ποὺ ἐργαζόταν τυπώνει στὰ 1890 τὸ «ἐπύλλιον» «Ὁ Κ α λ ὄ γ η ρ ο ς τ ῆ ς Κ λ ε ι σ ο ὄ ρ α ς» ἓνα ἔπος, ποὺ, μαθητῆς ἀκόμη εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ μιὰ περικοπὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Τρικούπη, ὅπου ἀναφέρεται «ἡπειρώτης τις, Ἰωαννίτης μάλιστα γνήσιος» ποὺ ἔσωσε τὸ Μεσολόγγι εἰδοποιώντας τοὺς Μεσολογγίτες γιὰ τὴν ἐπίθεση ποὺ ἐτοίμαζεν ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης καὶ ποὺ «καλόγερος ἐτελείωσε τὸν βίον του ἐν ἐξωκκλησίῳ τινὶ μικρῷ παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Κλεισούρας τοῦ Μεσολογγίου πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἀγρινίου». Κανεὶς ἄλλος δὲν ἔγραψε γιὰ τὸν ἀφανῆ ἥρωα καὶ αὐτὸ τοῦκανε τέτοια ἐντύπωση, ποὺ ἔγραψε, ἀφοῦ ἔμαθε ἀνερευνώντας ποιὸς ἦταν, τὸν «Κ α λ ὄ γ η ρ ο τ ῆ ς Κ λ ε ι σ ο ὄ ρ α ς.»

Δὲν ἔχει μεγάλη ἀξία τὸ στιχοῦργημα αὐτὸ τοῦ Κρυστάλλη, δείχνει ὅμως ποιὸς πατριωτισμὸς κρυβόταν στὸ ἀδύναμο κορμί του, ποιά φλόγα τὸν ἐσυντάραζε καὶ τὸ δρόμο ποὺ ἀκολούθησε, ὅπως παρατηρεῖ σωστὰ κάποιος βιογράφος του, γιὰ νὰ φθάσῃ στὴν πλήρη ἐξέλιξή του.

Πρωτῆτερα ἀκόμη, τὸ Μάϊο τοῦ 1889, δημοσιεύονταν στὸ περιοδικὸ «Ἐ β δ ο μ ἄ ς» τοῦ Ἰωάννη Δαμβέργη ἀγγελία, γιὰ μιὰ ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ «Χελιδόνες» ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐκδοθῆ καὶ στὴν ὁποία ὁ Κρυστάλλης ἐχαρακτηρίζετο «πρόσφυξ ἡπειρώτης». Δυστυχῶς, ἡ συλλογὴ ποτὲ δὲν ἐδημοσιεύθη καὶ μόνο ἀπὸ μιὰ προκαταβολικὴ κριτικὴ ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ δελτίο τῆς φιλολογικῆς «Ἐ σ τ ῖ α ς» στὶς 7 Μαΐου τοῦ 1889 καὶ ὑπογραμμὴν ἀπὸ τὸν Μ.Μ. (Μιχαὴλ Μητσάκη;) γνωρίζομε τὸ περιεχόμενον τῆς συλλογῆς καὶ ἔχουμε μάλιστα ὡς δεῖγμα καὶ ἓνα σοννέτο ποὺ μᾶς δίνει ἓνα Κρυστάλλη τρυφερό, ἀπλό, ἀφάνταστα συγκινητικὸ¹.

1) «ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Δ. Κρυστάλλη ἀγγέλλεται ἡ προσεχὴς ἐκδοσις τομιδίου περιλαμβάνοντος περὶ τὰ 60 ποιήματα αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Χελιδόνες» Ὁ κύριος Κρυστάλλης εἶναι νεαρὸς Ἠπειρώτης, ὅστις μαθητεύων πρὸ ἔτους περίπου ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Ζωσιμαδείου Σχολῆς, καλλιιεργῶν δὲ ἐξ ἐνστίκτου κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως του φιλοτίμως καὶ τὴν ποίησιν, εἶχεν ἀποστείλῃ ἐνταῦθα πρὸς τύπωσιν ἄλλην τινὰ συλλογὴν ποιημάτων αὐτοῦ, τὴν πρῶτην, περιέχουσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πατριωτικὰ τοιαῦτα. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐτυπώθη πράγματι εἰς ἰδιαιτέρον τεύχος, ἱκανὰ δὲ ἀντίτυπα αὐτῆς διενεμήθησαν εἰσαχθέντα κρυφίως καὶ ἐν Ἠπείρῳ. Δυστυχῶς, ὅμως ἐν ἐξ αὐτῶν περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ρουμανικῆς προπαγάνδας ἣτις ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῆς διοικήσεως τῶν Ἰωαννίνων, ἣτις πάλιν προέβη εἰς τὴν κατάσχεσιν τῶν εὔρεθέντων ἀντιτύπων τῆς συλλογῆς καὶ τὴν καταδίωξιν τοῦ νέου. Οὗτος δὲ διωκόμενος καὶ ἀπειλούμενος νὰ ὑποστῆ τὰς συνεπεῖας τοῦ κρατοῦντος ἐκεῖ δρακοντείου στρατιωτικοῦ νόμου, ἠναγκάσθη νύκτωρ καὶ λάθρα νὰ καταφύγῃ διὰ τῶν ὁρέων τοῦ Τσουμέρκων εἰς τὸ ἑλληνικόν, ἔκτοτε δὲ ἀφιχθεὶς διαμένει ἐνταῦθα. Τῶν ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του δὲ

«Ὁ Καλόγηρος τῆς Κλεισοῦρας» φέρει χρόνο ἐκδόσεως «ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου» τὸ 1890, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐκυκλοφόρησε στὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ 1889, ἀφοῦ δημοσιεύεται σχετικὴ ἀγγελία καὶ στὸ δελτίο τῆς «Ἑστίας» (17 Δεκεμβρίου 1889) Ταυτόχρονα σχεδὸν ἔστελλε στὸ Φιλαδέλφειο διαγωνισμό τὰ «Ἀγροτικά» του, πού, σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Γ. Βαλέτας, ἀποκλείεται νὰ ἔχουν καμμιά σχέση μετὰ τὶς «Χελιδόνες» γιατί ἦσαν μετὰ ἄλλη ἐντελῶς τεχνοτροπία καὶ πού σὲ χειρόγραφο ἐδιάβασε ὁ Μητσάκης. Ἦταν πρωτόφαντο εἶδος τὰ «Ἀγροτικά» καὶ ξάφνισε. Ταυτόχρονα ὅμως ἐτέθη στὸ πνεῦμα τοῦ εἰσηγητοῦ ἡ ἄστοχη παρατήρηση πού ἐπρόκειτο νὰ ἐπαναληφθῆ στὰ 1935, ὅτι ἡ ἀπόλυτη προσήλωση στὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ στὸ ὕφος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ «θὰ ἔχωσι πάντοτε τοιαύτην τινὰ σχέσιν πρὸς τὰ γνωστὰ δημοτικά, οἷαν τὰ τεχνητὰ ἄνη πρὸς τὰ φυσικά¹». Μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι οἱ κριτικοὶ τοῦ 1935 τὴν ὠνόμασαν τὴν προσήλωση αὐτὴ φωτογραφία.

Ἔτσι, ἐπῆραν τὸ βραβεῖο τὰ «Μάτια τῆς Ψυχῆς μου» τοῦ Κωστή Παλαμᾶ καὶ τὰ «Ἐρείπια» τοῦ Ἰωάννη Πολέμη καὶ τὸν ἔπαινο τὰ «Ἀγροτικά». Στὴν ἴδια ὅμως κρίση ἐπρότρεπαν οἱ κριταὶ «τὸν χαρίεντα ποιητὴν τῶν «Ἀγροτικῶν» νὰ δοκιμάσῃ εἰς τὸ στάδιον τῆς γλώσσης τὴν ἔμπνευσιν τοῦ δαιμονίου του». Ἐνοίωσαν δηλαδὴ ὅτι τὰ «Ἀγροτικά» δὲν ἦσαν μιὰ ἀπὸ τὶς συνειθισμένες ποιητικὲς συλλογές, ἐστάθησαν ὅμως ἀνίκανοι νὰ ὑψωθοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὸ στενὸ καὶ στεγνὸ γλωσσικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τους. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι τόσο περιέργοτερο, ὅσο στὴν ἐπιτροπὴ μέλη ἦσαν καὶ ὁ Ῥοίδης καὶ ὁ Πολίτης πού ὁ καθένας κατὰ τὸ δικό του τρόπο εἶχαν ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἰδεολογία τοῦ δημοτικισμοῦ. Κι' ὅμως μέσα στ' «Ἀγροτικά» εἶναι τὸ ἀπαράμιλλο ἐκεῖνο Τραγούδι τοῦ τρυγητοῦ καὶ τὸ ἄλλο τῆς Ξενητειᾶς αὐτὸ πού ἔχει μορφήν ἐλεγείας, τὸν τόνο τῆς πιὸ βαθεῖας συμφορᾶς, αὐτὸν πού ὑψώνει τὴν κραυγὴν τοῦ

γραφέντων ὑπ' αὐτοῦ ἐδῶ ποιημάτων ἀναγγέλλει νῦν τὴν εἰς σχῆμα 8ον ἐκ 5 τυπογραφικῶν φύλλων, μετὰ φιλοκαλίας ἀντὶ 1 1/2 φράγκου ἑνταῦθα καὶ 2 ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τῷ ἐξωτερικῷ συνδρομῆς κατ' ἀντίτυπον, ἔκδοσιν, προτάσσω πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ τίτλου τὸν ἐπόμενον ἱκανῶς ἐπιτυχῆ, συγκινητικώτατον καὶ ἄγνόν πατριωτικὸν αἴσθημα ἀποπνέοντα ἔμμετρον πρόλογον α) Ὁ νεαρὸς Ἡπειρώτης ποιητὴς εἶναι ἄξιος πάσης συμπαθείας καὶ ὑποστηρίξεως διὰ τὰ συμβάντα αὐτῶ, δὲν στερεῖται δὲ ὡς δεικνύεται καὶ ἐμπνεύσεως οὔτε ἀδεξιῶς χειρίζεται τὸν στίχον, ἐφ' ᾧ θαρρῶντως, συνιστῶμεν τὸ ἀγγελόμενον βιβλιάριόν του. Μ.Μ.»

1) Ἡ κρίσις τοῦ διαγωνισμοῦ ἐδιαβάστηκε ἀπὸ τὸν εἰσηγητὴ Ἄρ. Προβελέγγιο τὴν Κυριακὴν 10 Ἰουνίου 1890 στὸ Ζάππειο μέγαρον καὶ ἐδημοσιεύθη στὴν «Ἑστία» ἀρ. 27 καὶ 28 τοῦ 1890.

α) δημοσιεύεται στὴν σειρὰ τῶν ποιημάτων του.

ανθρώπου που πονεί για την ξενητεία, σε θρήνο άπροσμέτρητης
 όδύνης.

Ποῦ νὰ τὸν πῶ τὸν πόνο μου, ποῦ νὰ τὸν ἀπορρίψω;
 Νὰ τὸν εἰπῶ στὰ τρίστατα, τὸν παίρνουν οἱ διαβάτες,
 Νὰ τὸν ἀφήσω στὰ κλαριά, τὸν παίρνουν τ' ἀγριοπούλια!...
 Κι' ἂν κλάψω τὰ φαρμακερά, τὰ δάκρυα ποῦ θὰ πέσουν;
 Ἄν πέσουνε στὴ μαύρη γῆ χορτάρι δὲ φυτρώνει,
 Ἄν πέσουνε στὸν ποταμό, ὁ ποταμὸς θὰ στίψη,
 Ἄν πέσουνε στὴ θάλασσα, πνίγονται τὰ καράβια,
 Κι' ἂν τὰ βαστάξω στὴν καρδιά, μὲ καῖν, μὲ φαρμακώνουν!...
 Ἄνάθεμά σε ξενητεία μὲ τὰ φαρμάκια πῶχεις!

Ἄπελπίστηκε ὁ Κρυστάλλης; Ὁχι. Στὸ ἀσθενικό του σῶμα
 ἔκρυβε πνοή γίγαντα. Σὲ λίγο τὰ «Ἀγροτικά» συμπληρωμένα
 ἔβλεπαν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Οἱ τυπογράφοι ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ ὁ διευθυν-
 τῆς τῆς «Ἐβδομάδος» ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Ι. Δαμβέργης, τὸν ἐβοή-
 θησαν νὰ τὰ δημοσιεύσῃ σὲ τόμο γιὰ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ ἀξία τους καὶ
 νὰ χαραχθῇ ὁ καινούριος δρόμος στὴν ἑλληνικὴ ποίηση.¹

Ἡ δημοσίευση τῶν «Ἀγροτικῶν» ἦταν ἡ μόνη παρηγοριά
 στὴ μαύρη κι' ἄραχλη ζωὴ του. Ἄπὸ τὰ τέλη τοῦ 1890 ἡ ὑγεία του
 εἶχε δεχθῇ τὸ ἕνα, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεσματικὸ τραῦμα. Ἀναγκασμέ-
 νος νὰ ἐργάζεται στὸ ἀνήλιο ὑπόγειο δέκα ὥρες τὴν ἡμέρα καὶ πολ-
 λές φορές πάνω ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα, ἄρχισε σιγάσιγά νὰ καταρρέῃ.
 Τὸ αἰσθάνεται καὶ τὸ διαδηλώνει σ' ἕνα γράμμα του πρὸς τὸ Δαμ-
 βέργη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζητᾶ νὰ τὸν προσλάβῃ στὴν «Ἐβδομάδα»
 καὶ ἀργότερα στὸ φίλο του Ἀλεξόπουλο: Στὶς 2 Φεβρουαρίου 1891
 γράφει στὸν Δαμβέργη:

Φίλε κύριε Δαμβέργη,

Ἐπειδὴ τὰς ἡμέρας αὐτὰς δὲν πιστεύω νὰ εὐκαιρήσω διὰ νὰ
 σὰς ἰδῶ, ἀναγκάζομαι νὰ γράψω ὅ,τι ἤθελα νὰ εἶπω, δηλαδή:
 Ἄφ' ἧς προσφυγῶν καταδιωκόμενος ἐξ Ἰωαννίνων ὑπὸ τῆς ὀθωμα-
 νικῆς κυβερνήσεως ἐδῶ εἰς τὸ Ρωμέϊκο δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω παρ'
 οὐδενὸς προστασίαν· οὔτε παρὰ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς ἐξακολούθησιν
 τῶν σπουδῶν μου, ὡς ἐπεθύμουν, κατήντησε δὲ νὰ μένω καὶ ἡμερο-
 νύκτια τινὰ ἄνευ ἄρτου—σοῦ τὸ ὁμολογῶ εἰλικρινέστατα— ἀπεφάσισα

¹) «Καὶ ὁ γέρο-Θεόκριτος τῆς Σικελίας, ὁ γλυκύτερος αἰγοβο-
 σκὸς τῶν χλοερῶν πεδιάδων τῆς ὠραίας νήσου, ὁ ἀφελὴς τῶν σπη-
 λαίων τῆς αἰοιδὸς καὶ τῶν κοιλάδων τῆς ὁ εὐθυμος κωμαστής, εἶμεθα
 βέβαιοι ὅτι ἂν ἐξοῦσε σήμερον δὲν θὰ ἀπηνεῖτο τὸν τωρινὸν ὑποτα-
 κτικόν του, τὸν ἄξεστον ἠπειρώτην τραγουδιστήν, τὸν αὐτοφυῆ
 ψάλτην τῶν θελητῶν τῆς ἀγροτικῆς Ἑλλάδος, τὸν ἀγένειον αὐτὸν
 τσοπάνον, τῶν ὑπερηφάνων κορφοβουνιῶν καὶ τῶν ἀγρίων ρεμμα-
 τιῶν τοῦ Πίνδου»—(Μ.Μητσάκης «Ἐφημερίς» 8 Ἰουνίου 1891).

νὰ κάμω οἰανδήποτε ἐργασίαν εὖρω, διὰ τὸν ἄρτον τούλάχιστον. Οὕτως ἔγινα τυπογράφος. Ἐγνώριζα τὸ βαρὺ καὶ τὸ ὀλέθριον τῆς τέχνης, ἀλλὰ τί νὰ ἔκαμνα, νὰ πεθάνω τῆς πείνης; Κατώρθωσα λοιπὸν νὰ μὴ πεινάσω. Καὶ ζῶν οἰκονομικώτατα νὰ δύναμαι νὰ ἀναγιγνώσκω ὅ,τι ἠδυνάμην, ν' ἀποκτήσω βιβλία καὶ περιοδικά. Κατώρθωσα οὕτω ν' ἀγοράζω καὶ βιβλία τινὰ νὰ εἶμαι δὲ καὶ συνδρομητῆς 1—2 περιοδικῶν. Ἀλλὰ δύο ἔτη παρῆλθον ἔκτοτε καὶ ἐνῶ κατώρθωσα τὰ ἀποκτήματα αὐτά, βλέπω ὅμως ὅτι ἔχασα καὶ χάνω ὅλον ἐν τὸ πολυτιμότερον κτῆμα μου, τὴν ὑγείαν. Φθείρομαι εἰς τὸ σκότος τῶν τυπογραφείων, ἐντὸς τεσσάρων τοίχων, ὅπου πλημμυρίζουν τὰ χνῶτα διαφόρων εἰδῶν ἀσθενείας καὶ τὸ δηλητηριῶδες ἀντιμόνιον. Κατέστρεψα ἐντελῶς τοὺς ὀφθαλμούς μου.

Ἐργάζομαι οὕτω ἐπὶ δέκα ὄλας ὥρας κατὰ συνέχειαν καθ' ἡμέραν καὶ κατόπιν ἀγρυπνῶν μέχρι τοῦ μεσονυκτίου καὶ πέραν αὐτοῦ ἐνίστε διὰ νὰ μελετῶ ἢ νὰ γράφω ὅ,τι μελετῶ καὶ γράφω. (Τούτου ἕνεκα πολλάκις, ὡς γνωρίζεις, ἤργησα τὰ διὰ τὴν «Ἐβδομάδα»). Καὶ ὅπου δὲ γράφω, ἐννοῶ ὅτι τὰ γράφω βιαίως. Διότι γράφονται καθ' ἡν ὥραν τὸ σῶμα μου ἔχει ἀνάγκην ἀναπαύσεως, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα. Νομίζω ὅτι δὲν ἔχω λάθος. Τὰ συμπτώματα τῆς καταστροφῆς μου τὰ βλέπω ἐπὶ τῆς ὑγείας μου. Ἐζήτησα παρὰ τόσων συνδρομῆν πρὸς βελτίωσιν τῆς ὑγείας μου. Ἀλλ' ὅλοι μοι ἐκώφευσαν. Ἀποφασίζω σήμερον ν' ἀνοιξῶ τὴν καρδίαν μου καὶ πρὸς ὑμᾶς. Ἄν θέλετε, νομίζω ὅτι δύνασθε νὰ μὲ συνδράμετε. Ζητῶ νὰ μὲ παραλάβετε, ἂν δυνατόν, εἰς τὸ γραφεῖον τῆς «Ἐ β δ ο μ ἄ δ ο ς» εἴτε ὡς διαχειριστὴν ἢ ὡς ἄλλος τις ἀναλόγως τῆς θέσεώς μου. Θὰ ἀναλάβω οὕτω τὴν προσφιλεῖ ὑγείαν μου. Θὰ ἐργάζομαι τὴν γραφικὴν ἐργασίαν ἣν ἀνέκαθεν ἐπεθύμησα καὶ θὰ γράφω καὶ θὰ μελετῶ ἐν ἀνέσει. Ἐννοεῖς βεβαίως ὅτι θέλω σὲ βοηθήσει καλλίτερα εἰς τὴν «Ἐ β δ ο μ ἄ δ α» ἣν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο περιοδικὸν ἰδιαιτέρως ἠγάπησα, διὰ πάντα καὶ διὰ τὰ ἐθνικώτατα αἰσθήματά της. Καὶ εἰς τὴν Πολιτικὴν «Ἐ β δ ο μ ἄ δ α» θέλω συμπράξει, δίδων τὰς ἐξ Ἡπείρου εἰδήσεις μου, ἅς τώρα δίδω εἰς ἄλλας ἐφημερίδας ἀγνώστους μοι καὶ δωρεάν. Ἐχω καὶ τόσους ἔξω φίλους καὶ πιστεύω ὅτι πολλοὺς θὰ σοῦ προσθέσω καὶ συνδρομητάς, ἐκεῖ κλ. κλ. Ἄν λοιπὸν ἔχετε τὴν εὐχαρίστησιν, γράψτε μου παρακαλῶ, δύο γραμμὰς. Διότι ἤθελα νὰ σᾶς τὰ εἶπω πάντα ταῦτα προφορικῶς, ἀλλὰ δὲν θὰ εὐκαιρήσω τὰς ἡμέρας αὐτάς. Ἐχετε δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὅτι διὰ τῆς παραλαβῆς μου θὰ ἔχετε εἰς τὸ γραφεῖον σας ἓνα συνεργάτην, ἀλλὰ θὰ κάμετε καὶ ἀγαθοεργημα καὶ φιλανθρωπικὴν πρᾶξιν, ἀπαλλάττοντές με ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι δι' ἐμὲ χειρότερον τοῦ Φεζάν.

Ἄναμένω ἀπάντησίν σας

Ἀθῆναι 25)2)91

Ὅλωσ ὑμέτερος
Κ. Δ. Κρυστάλλης

Είναι ἀληθινὰ ὀλόκληρο δράμα κλεισμένο σ' αὐτὸ τὸ γράμμα καὶ ὅπως ὀρθῶς, παρατηρεῖ ὁ Μ. Ροδᾶς ὀλοφάνερο πὼς εἶναι γραμμένο σὲ ὦρα σκληροῦ πόνου καὶ τρικυμίας. Τὴν ἴδια ὁμως τρικυμία διαδηλώνει καὶ τὸ γράμμα τοῦ στὸν Ἀλεξόπουλο (11 Δεκεμβρίου 1891) ¹ πρᾶγμα ποὺ πρέπει νὰ μᾶς κἀνῆ νὰ ὑποθέσωμε ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ χρόνος ἦταν κρίσιμος γιὰ τὸν ψυχικὸ τοῦ κόσμου. Δὲ μποροῦσε νὰ συνηθίσῃ στὴν ιδέα πὼς ἦταν ἄρρωστος. Κι' ὁμως τὴν ἴδια ἐποχὴ ἔγραφε τοὺς ρωμαλεώτερους καὶ φωτεινότερους στίχους καὶ διάβαζε καὶ μελετοῦσε τόσο, ποὺ κι' αὐτὸ νὰ ἐπιδρᾷ στὴν ὑγεία του «... Κοιμοῦμαι τόσο λίγο, γράφει, γιατί περισσότερο εὐχαριστοῦμαι νὰ μελετῶ παρά νὰ κοιμοῦμαι... Ἐργάζομαι ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ σὲ μιὰ ποταποτάτη ἐργασία, σὲ νούμερα κ.λ. "Ὅταν ἀπαλλάττωμαι ἀπ' αὐτὴν ἀρχίζω ἀμέσως τὴν ἀγαπημένη μου μελέτη. Ἐργάζομαι σωματικά καὶ πνευματικά. Οὔτε βρίσκω ἀνάπασι, οὔτε εὐρίσκω ὕπνο. Ἴδου πὼς πέφτει ἡ γειά μου, πὼς μέρα μὲ μέρα χάνομαι, Μῆτρο....»

Μετὰ τὸ γράμμα τοῦ στὸν Δαμβέργη, ὁ ἀγαθώτατος αὐτὸς λόγιος ποὺ προσωποποιεῖ μιὰ ὀλόκληρη ἐποχὴ, ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς ποὺ γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴν «Ἐ β δ ο μ ἄ δ α» στὸ ὕψος ὡς τὰ 1892, ἐθυσίασε καὶ τὸ ἴδιο τοῦ τὸ σπῆτι, συγκινημένος κατάβαθα τὸν ἐπῆρε γραμματέα στὸ περιοδικό του, στὸ ὁποῖο ἤδη συνεργαζόταν ὁ Κρυστάλλης Κι' ἐκεῖ μακρὰ πιά ἀπ' τὸ τυπογραφεῖο βρίσκει τὸν καιρὸ καὶ τὴν εὐκαιρία νὰ γράψῃ τὴν περίφημὴ του μελέτη γιὰ τοὺς «Βλάχους τοῦ Πίνδου» ἄλλες μελέτες γιὰ ἄλλα περιοδικὰ καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ καλύτερά του διηγήματα. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ κατάστασις του εἶχε βελτιωθῆ κι' ἀλλοιῶς. Ὁ πατριώτης τοῦ διευθυντῆς τῶν σιδηροδρόμων Π.Α.Π. Ἰωάννης Δούμας τὸν προσέλαβε στὰ ἐκδοτήρια εἰσιτηρίων καὶ μ' αὐτὴ τὴν θέσῃ σχετίζονται τὰ «νούμερα» ποὺ ἀναφέρει στὸ γράμμα τοῦ πρὸς τὸν Ἀλεξόπουλο.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1892 φαίνεται περισσότερο εὐχαριστημένος ἂν κρίνουμε ἀπὸ ἓνα τοῦ γράμμα ποὺ ἀπευθύνει (2 Μαρτίου 1892) στὸν Ἀλεξόπουλο καὶ σ' ἓνα ἄλλο τοῦ φίλο Γιώργο ὀνόματι, στὴν Κέρκυρα. Δὲν μιλᾷ γιὰ τὴν ὑγεία του, ἀλλὰ μόνο γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ του ἐργασία.

«Εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ ἔγραψα, λέγει, (ἀπὸ τὸ τελευταῖο τοῦ δηλαδὴ γράμμα) εἰς τὸν «Χ ρ ό ν ο ν» τῶν Ἀθηνῶν περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου εἰς 5 φύλλα κατὰ συνέχειαν τὸ Φ υ λ α χ τ ό μ ο υ (διήγημα ἠπειρωτικὸ) ποὺ περιγράφω ἐν εἶδει διηγήματος εἰς γλῶσσαν δημῶδη τὰς καθ' ὁδὸν ἐπὶ τῆς καταδιώξεώς μου περιπετείας μου.

1) Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἴδιο γράμμα δημοσιεύονται παραπάνω.

Δὲν εἰξεύρω ἂν ἐδιαβάσατε τότε τὸν «Χρόνον» καὶ ἂν τὸ εἶδατε. Τὴν δὲ τελευταίαν Κυριακὴν τῶν Ἀπόκρεω ἔγραψα εἰς τὴν «Ἑστία» τὰς Ἀπόκρεω ἐν Ἰωαννίνοις πολὺ ὠραίαν περιγραφὴν τὴν ὁποίαν ἔθεσε πρώτην πρώτην ἢ «Ἑστία». Τὴν ἄλλην ἡμέραν ὁ Γαβριηλίδης μοῦ ἐτράβηξεν εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» του μίαν καλλίστην ρεκλάμαν καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν πρώτην σελίδα της εἰς τὰ «Νέα καὶ διάφορα» ὀλοκλήρους περικοπὰς τῆς περιγραφῆς μου. Ἦδη ἐτοιμάζω διὰ τὴν «Ἑστία» ἄλλας Ἑπειρωτικὰς ἀναμνήσεις μου. Τὰ περὶ Σουλίου ὑπὸ τὸν τίτλον Λάκκα καὶ Κακοσούλι ἔδωσα εἰς τὸ περιοδικὸν του «Παρνασσοῦ» νὰ δημοσιευθοῦν.

II

Φθάνομε τώρα στὸ μεγαλύτερο σταθμὸ τῆς σταδιοδρομίας του «Τὸν τραγουδιστὴ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης». Εἶπα καὶ παραπάνω, τὸ λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κρυστάλλης πόσο, προχωρώντας σὲ ὠριμότητα, παρουσιάζε τεχνικώτερα ὀλοένα τὴν ποιητικὴ του παραγωγή. Παρασάγγες χωρίζουν τὸν Κρυστάλλη τῶν «Σκιῶν τοῦ Ἄδῃ» καὶ τοῦ «Καλόγηρου τῆς Κλεισούρας» ἀπὸ τὸν Κρυστάλλη τῶν «Ἀγροτικῶν». Ἄλλοι τόσοι παρασάγγες χωρίζουν τὰ «Ἀγροτικὰ» ἀπὸ τὸν «Τραγουδιστὴ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης». Τὰ «Ἀγροτικὰ» ἔχουν αἴσθημα, συγκίνηση, ἔχουν μερικὰ τραγούδια ὑποδειγματικά, φανερώνουν τὸν ἀληθινὸ ποιητὴ, γενικὰ ὅμως ἔχουν τεχνικὴς ἑλλείψεις, διαδηλώνουν τὴν προσπάθεια τοῦ Κρυστάλλη νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ πρότυπα, τὴ διάθεσή του νὰ σπάσῃ τὰ δεσμὰ πού ἔτασαν παραδόσεις καὶ ἐπιδράσεις. Στὸν «Τραγουδιστὴ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης» εἶναι ὁ «ποιητῆς» ἢ ἂν θέλετε «ὁ ποιητῆς πού βρίσκεται καὶ πού γίνεται λαὸς»¹. Ὁ στίχος του εἶναι δεμένος, τὸ θέμα ὑποτάσσεται στὴ θέλησή του, οἱ εἰκόνες μπαίνουν σὲ τακτὰ ὄρια, τὸ λεξικὸ του εἶναι πλουσιώτερο καὶ ζωηρότερο, ἢ τεχνικὴ του προχωρημένη, τὸ αἶσθημά του ὑψωμένο στὴν ἀνώτερη βαθμίδα, ὁ χρωματισμὸς του ἄρτιος, χειραγωγημένη «ἢ μουσικὴ» πού ἀναδίνεται ἀπὸ πρωτόγονες ἁρμονίες καὶ προφανεῖς γιὰ τὸν μελετητὴ οἱ αἰσθητικὴς ἐπιδιώξεις τοῦ Κρυστάλλη. Τὸ πνεῦμα ὅμως τῆς ἐποχῆς ἦταν ἀκόμη προσηλωμένο στὴν ἀθηναϊκὴ σχολὴ τοῦ στόμφου, τῆς ποιητικῆς ψευτιᾶς καὶ ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Φιλαδελφείου στὸν ὁποῖο εἶχε καὶ πάλι στείλει ὁ Κρυστάλλης τὴ συλλογὴ του, τὸν βραβεύει μόνο μὲ «τὸν πρῶτον καὶ θερμότατον ἔπαινον». Αἰτία πάντα ἢ γλῶσσα καὶ διότι τὰ ποιήματά του δὲν ἔχουν

1) Κ. Παλαμᾶ, Βιζυηνὸς καὶ Κρυστάλλης - Διαλέξεις περὶ Ἑλληνῶν ποιητῶν τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος, Ἀθήναι 1925 τόμος δεύτερος σελ. 381.

«ιδέας»(!). Ὁ εἰσηγητὴς Ἄγγελος Βλάχος— τὰ ἄλλα δύο μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἦσαν ὁ Πανταζίδης καὶ ὁ Ἀναγνωστάκης— ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κρυστάλλης, ἦταν τῆς γνώμης νὰ μοιρασθῇ τὸ βραβεῖο, ἐπέμειναν ὁμως οἱ ἄλλοι κριταὶ καὶ ἔτσι ἐβραβεύθη ἡ συλλογὴ τοῦ Στρατήγη «Ἐρως καὶ Ψυχὴ». «Ὁ Στρατήγη, γράφει στὸν Ἀλεξόπουλο, (5 Δεκεμβρίου 1892) εἶχεν ὑποβάλη εἰς τὸν διαγωνισμό ὅπως ἀποκαλύφθηκε τώρα, ὡρὲ Μῆτσό μου, τρεῖς συλλογὲς ποιημάτων. Ὁ κριτὴς τοῦ ἐβράβευσε τὴν χειροτέραν. Γιατί; Γιατί ἦταν γραμμένη εἰς τὴν καθαρεύουσαν.... Ὁ λαὸς ὁμως, ἡ κοινὴ γνώμη ποὺ νοιώθει αἰσθάνεται καὶ κρίνει καλλίτερ' ἀπὸ κάθε ξενοθρεμμένο λογισμὸν, δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ μ' ἀγαπήσῃ. Ἀπὸ τώρα ζητεῖται μὲ πόθον ἢ ἐκδοσι τῶν τελευταίων μου ποιημάτων, ὁ δὲ μεγαλύτερος λαϊκὸς ἢ ἐπικὸς ποιητὴς σήμερα ὁ Παράσχος, εἶπε μιὰ μέρα ὕστερ' ἀπὸ τὴν διαγωνισμό: «ἀπορῶ πῶς ὁ κ. Βλάχος ἐνῶ ἦτον πλησίον τοῦ βραβείου ὁ Κρυστάλλης ἐβράβευσε τὸν Στρατήγη, γιατί ὁ ἕνας εἶναι ποιητὴς κι' ὁ ἄλλος Μπουρδούσης».

Τὴν ἐποχὴ ὁμως ἐκείνη ἐξοῦσε στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ φωτεινὸ μυαλὸ ποὺ λεγόταν Βλάσης Γαβριηλίδης. Ἐδιάβασε τὴ συλλογὴ καὶ τὴν κρίση τῆς ἐπιτροπῆς. Κεραυνός. Ἡ «Ἀκρόπολις» του ἔγινε τὸ πρῶτὸ τῆς 19ης Μαρτίου τοῦ 1893 τὸ βᾶθρο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὑψώθη ἔντονος καὶ καταπελτικὴ ἡ φωνὴ τῆς διαμαρτυρίας γιὰ τὸ ἀδίκημα ποὺ γινόταν στὸν Κρυστάλλη, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς μούχλας, πάνω στὴν ἀλήθεια καὶ τὴ ζωὴ. «Ὁ ὑψηλὸς τοῦ κυρίου Τρικούπη πῖλος, ἔλεγε κοντὰ στ' ἄλλα, μεταβάλλεται εἰς εἰδεχθῆς σαρίκιον ἐνώπιον τῆς ξανθῆς κορυφῆς τοῦ τραγουδιοῦ «Τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης». Ἐκεῖνος μᾶς ὠθεῖ εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν ἄσπεων. Αὐτὸς εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς φύσεως. Ποῖος ὑπερτερεῖ;...» Καὶ στὸν ἴδιο τόνο συνεχίζει σὲ πέντε στῆλες τῆς ἐφημερίδος του, στὴ θέση τοῦ ἄρθρου. «Δὲν ἔχει ιδέας! λέγει, ἀλλ' ἔχει ιδέας τὸ τριαντάφυλλον; Καὶ ἡ ροδοδάκτυλος ἔχει ιδέας; Καὶ ἡ πανσέληνος τί ιδέας ἔχει; Καὶ τοῦ Ὑμητοῦ τοῦ βουτηγμένου στὰ ἴα, στὰ ζουμπούλια, στὰ τριαντάφυλλα, στὴν πορφύραν τὸ βράδυ, ποῖαι εἶναι αἱ ιδέαι; Τί νὰ σκέπτεται περὶ δανείου; Τί δὲ περὶ καταργήσεως τῶν πρεσβειῶν; Ἰδέας ἔχει ὁ Σοπερχάουερ. Καὶ ὁ τρομερὸς Νίτσε καὶ αὐτὸς ἔχει ιδέας. Ὁ βουλόμενος τοὺς παίρνει, τοὺς τρώγει καὶ αὐτοκτονεῖ. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικὸν ποὺ τὸ ἀνεκάλυψαν πολὺ ὀλίγοι, ἐξῆντα τώρα χρόνια, τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικὸ ποὺ ἔχει περιχυμένη τὴν ψυχὴν τοῦ Κρυστάλλη, θέλει νὰ ζήσῃ, κύριε Βλάχε. Ὅχι ὅπως θέλει ὁ Τρικούπης νὰ ζήσῃ ἢ Ἑλλάς, ἀλλ' ὅπως θέλει ὁ Κρυστάλλης νὰ ζήσῃ ἢ Ἡπειρος.... Ὁ Κρυστάλλης εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἰδῇ μέσα του ἀντανακλώμενα τὰ βουνὰ καὶ τὰς λίμνας καὶ τὸ γλυκοχάραγμα καὶ τὸν σχῆνον καὶ τὴν ἀγράμπελην τῆς πατρίδος του καὶ μὲ τὴν δύναμιν αὐτὴν ἀντέγραψεν — ἀπὸ μέσα του— καὶ ἀνταπέδωσε κι' ἐδημιούργησε

ποίησιν τοῦ Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης, ποίησιν δυνατὴν μεγαλόχαρην, ζωντανήν, σπαρταριστήν. Ἐνῶ ὁ Ἔρως καὶ ἡ Ψυχὴ τοῦ Στρατήγη εἶναι ὡς τοὺς ἔρωτας καὶ τὰς ψυχὰς τοὺς ἐν τοῖς κοιμητηρίοις ἀπαντῶντας. Ἄς ἀγαπήσουν, ἂν ἀγαπηθοῦν, ἄς σμίξουν!»

Στὴν Ἀθήνα τοῦ 1893 ποὺ ἐπολιτικολογοῦσε, παθαινόταν, ἐλίμναζε στὰ σάπια νερὰ τῆς κενολογίας, ἡ κριτικὴ τοῦ Γαβριηλίδη ἦρθε νὰ συνταράξη ὄχι μόνο τοὺς κύκλους ποὺ εἶχαν ἀσχολία τους κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο τὰ γράμματα, ἀλλὰ ὅλους τοὺς ἑλληνας. Κι' αὐτὸς ὁ Κρυστάλλης ποὺ σ' ἓνα του γράμμα στὶς 14 Νοεμβρίου 1892 γράφει στὸν φίλο του Ἀλεξόπουλο τὴν κρίση τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἀναγγέλλει ὅτι «βγάζει ὁ Στρατήγη τὸ βραβευμένο ποίημα» καὶ θὰ βγάλῃ κι' αὐτὸς τὰ δικά του «γιὰ νὰ ἰδοῦμε τί θὰ πῆ ὁ κόσμος» γράφει σ' ἓνα ἄλλο του γράμμα πρὸς τὸν ἴδιο (5 Ἀπριλίου 1893) ... «Αἱ κρίσεις του Καζαντζῆ, ὅστις ἔχει καὶ πολλὰς ιδέας σφαλμένες, δὲν εἶναι καὶ πολὺ ἐπίμονες καὶ εὐνοϊκὲς γιὰ μένα, ὅσον εἶναι τὸ ξεσπάθωμα τοῦ κ. Γαβριηλίδη, τὸ ὁποῖον... πόσους ἐζάλισε... Κι' ἐγὼ ξαφνιαστήκα ἅμα τὸ εἶδα ἓνα πρωὶ εἰς τὸ καφενεῖον κι' ἅμα τὸ διάβασα ἀναταράχτηκα· τὰ ἐθεώρησα ἀλήθεια ὑπερβολικά. Ἄλλ' ἐσυλλογίστηκα συνάμα δύο πράγματα· 1ον ὅτι, ἦτο πολὺ δύσκολο νὰ τὰ ἐξυψώσῃ τὰ ποιήματά μου ὁ Γαβριηλίδης ἐὰν δὲν τὰ εὔρισκε νὰ ἀξιζοῦν κάτι τι ὑπὲρ τὸ μέτριον, διότι γνωρίζεις καὶ σὺ τί εἶναι Γαβριηλίδης 2ον Καὶ ἂν δὲν ἀξιζαν τόσα πολλὰ τὰ ποιήματά μου, ἔπρεπε νὰ γίνῃ τὸ ξεσπάθωμα αὐτὸ (πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν κ. Γαβριηλίδη) διὰ νὰ ἐπιβληθῶ ἐγὼ περισσότερο εἰς τὸν κύκλο τῆς σημερινῆς φιλολογίας καὶ εἰς τὸ κοινόν. Γιατί, ξέρεις, ὅσα καλὰ πράγματα κι' ἂν γράφῃς, ἂν δὲν ἀκουσθῆς κι' ὅλα, ἂν δὲν κάμῃς θόρυβο, δὲν κάμεις τίποτα, δὲν ἀποκτᾷς τόσῃν ἐπιρροήν. Τὸ ξεσπάθωμα τοῦ Γαβριηλίδη ἦτο δι' ἐμέ σπουδαία διαδήλωσις (ἄς τὴν ποῦμε ἔτσι) ἢ ὁποία μὲ ἀποκατέστησε γενναιότατα πλέον εἰς τὴν φιλολογικὴν θέσιν μου. Ἐναντίον τοῦ κ. Γαβριηλίδη ἐσηκώθη ἡ «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης¹ λέγουσα ὅτι δὲν καταλαβαίνονται ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας αἱ λέξεις μου καὶ ὅτι διὰ νὰ τὲς καταλάβουν ἔχουν ἀνάγκην λεξικοῦ. Ἄλλὰ τί ὥραϊα τῆς ἀπάντησε μὲ δύο ἄρθρα του καὶ ὁ Γαβριηλίδης, τὰ ὁποία βεβαίως θὰ ἐδιάβασες: «Βέβαια τοὺς λέγει εἰς τὸ πρῶτον² δὲν ἐννοοῦμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ Κρυστάλλη, διότι ἀναγινώσκομεν Ὅμηρον καὶ Πλάτωνα καὶ δὲν ἐφροντίσαμεν νὰ καταρτίσωμεν λεξιλόγια τῆς δημοτικῆς μας γλώσσης.» Καὶ εἰς τὸ δεύτερον³ τὸ χθεσινὸν ὁ λογιστὰς τ ο ς: «πῶς θέλετε νὰ ἐννοήσωμεν τὸν Κρυστάλλην ὁ ὁποῖος μᾶς περιγράφει τὴν φύσιν μὲ τὰς λέξεις τοῦ βιβλίου τῆς φύσεως, ἐνῶ ἡμεῖς

1) Ἐφημερὶς «Νέα Ἡμέρα» 27)8 Ἀπριλίου 1893

2) Ἐφημερὶς «Ἀκρόπολις» 1 Ἀπριλίου 1893.

3) Ἐφημερὶς «Ἀκρόπολις» 4 Ἀπριλίου 1893.

ζοῦμε ἀνάποδα καὶ μᾶς εἶναι παντελῶς, ἀγνωστα, κλειστὰ τὰ βιβλία τῆς φύσεως. Ἡ καθαρεύουσα ἔχει δι' ὅλα τὰ πράγματα γενικὰς ἐννοίας δηλ. ὄρος, πεδιάς, θάλασσα, ποιμνιοστάσια. Ἀνοίξατε τώρα καὶ τὸν Κρυστάλλην νὰ ἰδῆτε ὅτι εἰς τὴν γλῶσσαν του αἱ τέσσαρες λέξεις εἰς πόσας ἄλλας ὑποδιαιροῦνται. Καὶ ἔπειτα λέγετε ὅτι δὲν εἶναι πλουσία ἢ δημοτική» κ.τ.λ.»

Στὶς ἀρχὰς τοῦ 1893 ἐτύπωσε ὁ Κρυστάλλης τὸν «Τραγουδιστὴ τοῦ Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης»¹ καὶ μὲ τὴ συλλογὴ του αὐτὴ καθιερώνεται ἡ φήμη του. Ὅ,τι λαχτάρισεν ἡ ψυχὴ του τῷ χει. Δὲν ἐκλιπαρεῖ πιά συνεργασία· τὸν παρακαλοῦν νὰ δώσῃ. Καθημερινὲς ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ δημοσιεύουν τραγούδια καὶ μελέτες στὴν καλύτερη θέση καὶ τὰ λαογραφικά του σημειώματα διαβάζονται μὲ ιδιαίτερη προσοχή. Τὸ «τσομπανόπουλο» ἀποδεικνύει πῶς ἔχει μιὰ κατάρτιση πού λίγοι θὰ μπορούσαν νὰ προβάλουν. Ἐργάζεται πολὺ, ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ του εἶναι καλύτερη. Δὲν ἔχει βέβαια πιά τὴ γραμματεία τῆς «Ἐβδομάδος» πού εἶχε διακόψῃ τὴν ἔκδοσὴ της μέσα στὰ 1892, γράφει ὁμως στὴ «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» «ἦν ἀνέλαβον λέγει σ' ἓνα του γράμμα, μετὰ τινος ἄλλου ἠπειρώτου νέου»— ἐργάζεται πάντα στοὺς σιδηροδρόμους καὶ συνεργάζεται στὸ «Ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν Μπέκ καὶ Μπάρτ» ὅπου γράφει ὅλα τὰ ἠπειρωτικὰ ἄρθρα, γράφει τραγούδια καὶ διηγήματα πού σκορπᾷ σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ καὶ ποιὸς ξεύρει, ἂν θὰ μπορέσουμε ποτὲ νὰ ξαναβροῦμε. Ἡ συντροφιά του στενὴ πάντα μὲ τὸ Μητσάκη, τὸ Βλαχογιάννη, τὸ Πασαγιάννη. Συνδέεται ἀκόμη μὲ τὸν Παπαδιαμάντη, τὸ Μωραϊτίδη, καὶ τὸ Μωραϊτίνη. Διατηρεῖ ἀλληλογραφία μὲ Κερκυραίους λογίους— μὲ τὸν Πολυλά² μὲ πολλοὺς ἄλλους. Ἄν προσέξουμε ὁμως, ὅσο προχωρεῖ κατὰ τὸ 1893 καὶ ὕστερα ὅσο περνοῦν οἱ μῆνες τοῦ ἴδιου αὐτοῦ χρόνου, δὲν περιορίζεται ἡ παραγωγὴ του, τοῦ εἶναι ὁμως πιὸ κουραστικὴ γιὰ πολλοὺς λόγους— «Τί νὰ σοῦ πῶ ὠρὲ Μῆτσο, γράφει στὸν Ἀλεξόπουλο (12 Μαΐου 1893) εἰς τὴν Γκόλφω Ἰδρωσα. Ἐχασα κάθε λογικὸ εἰς τὴν ἐργασία τοῦ γραφείου μου. Λάθη, καθημερινῶς μ' ἐφοβέριζαν μὲ πρόστιμο, τίποτε ἐγὼ καρφί δὲν μοῦ καίγοταν, ὁ πόθος μου ἦτο νὰ συνθέσω καλὰ τὸ μέρος τῆς Γκόλφως καὶ ἄς γίνῃ ἔλεγα μὲ τὸ νοῦ Γαβρολίμνη. Κι' ἐνίκησα. Τὸ μέρος τῆς Γκόλφως βγήκε λαμπρότατο μὲ ὄλην τὴν ἐνδεχομένην ὑπὸ τοιαύτας περιπετειώδεις περιστάσεις ἀτέλειάν του. Ἡ Γκόλφω θὰ συνίσταται ἀπὸ 10 μέρη καὶ ὄχι 3 πού ἔλεγε

¹) Κώστα Κρυστάλλης. «Ὁ Τραγουδιστὴς τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης». Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἐστίας» 1893.

²) Περιοδικὸν «Κρητικὲς Σελίδες». Τεύχος 23-24 Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1938.

τὸ «'Α σ τ υ». Ἐκεῖνο ποῦ ἔκαμα τῶρα εἶναι τὸ δεύτερο μέρος. Τὸ α'. καὶ τὰ λοιπὰ 8 δὲν τὰ ἔχω ἀρχίσει ἀκόμη. Ἀλλὰ ἔχω σχεδιάσει τὴν ὑπόθεσι τοῦ ὄλου ποιήματος εἰς τὸ πεζόν.... Ἀλλὰ τάχα θὰ ἔχω τὴν καλὴν τύχην νὰ τὸ ἴδω ὀλόβολο ἐνώπιόν μου, σὰν ὁ καλλιτέχνης τὸ ἄγαλμά του;... Εἶμαι σκλάβος καὶ ἄδεια ἐλευθερίας ἀδύνατος.... Ἄν εἶχα τὰ μέσα ἴσως μιὰ μέρα ἤμποροῦσα νὰ γίνω καλός. Ἀλλὰ δὲν ἔχω ἄτυχῶς, «φτερὰ δὲν ἔχω κλαπατάρια καὶ τυραννιέμαι καὶ πονῶ καὶ σβιέμαι νύχτα μέρα» δὲν τοῦ τὰ λέω δικαίως, τοῦ Σ τ α υ ρ α η τ ο ὕ; Νάξερεις πὼς μὲ χτικιάζει αὐτὴ ἡ ἀναγέννησι τῆς φύσεως μὲ τὴν ἀνοιξι!... Καὶ μέσ' στὸν καιρὸ τῶρα ποῦ ὀργᾶ ἡ φαντασία καὶ χίλιες ποιητικὲς ιδέες μοῦ πλημμυροῦν τοὺς λογισμοὺς μου, μ' ἔρχονται κοντὰ στ' ἄλλα τὰ βάσανα καὶ ἀρρώστειες καὶ μοῦ λένε: "Αλτ! μὴν πιάνης τὴν πέννα μὲ τὸ χέρι!.....»

Τὸ ἀμέσως ἐπόμενο γράμμα του εἶναι στὶς 26 Ὀκτωβρίου. Δικαιολογεῖται σ' αὐτὸ γιατί δὲν ἔγραφε σ' ὄλο τὸ διάστημα ποῦ διέρρευσε. Εἶχε ἀρρωστήσει τὸ καλοκαίρι ¹ Ἐταξίδεψε στὴν Ἀρκαδίαν καὶ στὴν ἐλεύθερη Ἡπειρὸ νὰ ξαναβρῆ τὴν υγείαν καὶ τὴ ζωὴ. Γύρισε καθὼς λέει ὁ ἴδιος σχεδὸν καλὰ (ἀλλοίμονο παρηγοριὰ τοῦ ἀρρώστου!) ἀλλὰ στὸ γραφεῖο βρῆκε τὴν παύση του. Εὐτυχῶς, ἡ τύχη τὸν ἐβοήθησε καὶ κέρδισε σ' ἓνα λαχεῖο 2500 δραχμὲς καὶ μ' αὐτὲς περνοῦσε. Ἦταν ἡ ἐκδήλωσι ἐκείνη τῆς τύχης ποῦ ἔρχεται ὅταν δὲν ἀξίζει. Ἡ ἀρρώστεια εἶχε ὑπονομεύσει τὸν ὀργανισμό του. Τίποτα δὲν μποροῦσε νὰ περιμένῃ πιά ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἡ παύση του ἦταν ἡ χαριστικὴ βολὴ μὲ τὴ στενοχώρια ποῦ τοῦφερε. Τελευταία χαρὰ στὴ ζωὴ του ἡ ἐκδοσι τῶν «Πεζογραφημάτων» ποῦ, ὅπως ἀναγγέλλει στὸν Ἀλεξόπουλο στὶς 10 Ἰανουαρίου 1894 θὰ ἐκδοθοῦν μετὰ μιὰ βδομάδα. Εἶναι ὅλα δημοσιευμένα σὲ διάφορα περιοδικὰ καὶ ἑφημερίδες. Συγκεντρωμένα ὅμως, ἔτσι σ' ἓναν τόμο, προσφέρουν τὴν χαρὰ ἐνὸς νέου καλοκαιριοῦ στὸν συγγραφέα τους. Ἐχει ἐκεῖ μπροστά του τὸ ἔργο του, τὴν ἴδιαν τὴν ψυχὴν, ἀφοῦ σὲ κάθε γραμμὴ ἔβαζε πάντα ὀλόκληρο τὸν ἑαυτὸ του. Εἶναι ἀρρωστος ἀλλὰ πιστεύει. Θὰ μπορέσῃ νὰ γίνῃ καλὰ, νὰ γράψῃ καὶ ἄλλα, νὰ ὑψώσῃ τὸ τραγούδι του ὡς τὸν ὄγδοο οὐρανό. Μὲ τὸ ὑπόλοιπο τοῦ κέρδους τοῦ λαχεῖου φεύγει στὴν Κέρκυρα καὶ ἀπὸ κει ἀποφασίζει νὰ πάῃ στὴν Ἄρτα ὅπου ἔμενε ἡ ἀδελφὴ του Μαρία. Δὲν τὸ φαντάζεται καὶ ὁ ἴδιος πὼς κινδυνεύει, πὼς ἀντίκρυζε σχίζοντας νὰ νερὰ τὶς τελευταῖες λάμπεις τῆς ζωῆς, πὼς ἀνάσαινε στ' ἀρώματα τοῦ τελευταίου καλοκαιριοῦ.

1) Σὲ μιὰ διασκέδασι μὲ μερικοὺς τοὺς φίλους στὴν Πεντέλη κρουολόγησε, αὐτὸ ἔχειροτέρευσε τὴ θέσι του καὶ ἔκανε τὴν πρώτη αἰμόπτυσι στὸ καφενεῖο «Γαμβέτας» Πάντως ἡ ἐπίσκεψι του αὐτὴ στὴν Πεντέλη ἔγινε ἀφορμὴ νὰ γράψῃ καὶ τὸ ὀμώνυμο τραγούδι, ποῦ, ὡς πιστεύεται εἶναι τὸ τελευταῖο ποῦ ἔγραψε.

Σ'ένα του γράμμα, ένα περίπου μήνα προτού κλείση για πάντα τὰ μάτια καὶ πού φαντάζομαι πὼς εἶναι τὸ τελευταῖό του χειρόγραφο, λέει πὼς εἶναι πολὺ ἀδύνατος ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια, δὲν ἀφήνει ὁμως νὰ ὑπονοηθῆ πὼς νοιώθει ὅτι ἀπὸ τὸ δεῖλι περνᾷ στὴ νύχτα τῆς αἰωνιότητος.....

Ἐφοῦ ἔμεινε λίγες μέρες στὴν Κέρκυρα, ἔφυγε μὲ τὸ βαπόρι στὴν Κόπραινα, ὅπου περίμενε ἡ ἀδελφή του, Μαρία Βασιώτη, νὰ τὸν μεταφέρει στὴν Ἄρτα νὰ τὸν περιποιηθῆ. Ἡ ἴδια, ἰστόρησε ἔτσι, τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς του ¹.

«Ὅταν μάθαμε ὅτι ὁ Κώστας πῆγε στὴν Κέρκυρα, τηλεγραφοῦσαμε καὶ ξανατηλεγραφοῦσαμε σὲ πατριῶτες μας νὰ μάθουμε τί γίνεται. Μᾶς ἔγραψε ἕνα δυὸ φορές καὶ μᾶς ἔλεγε ὅτι πάει πάντα στὰ χειρότερα. Τότε τοῦγραψα καὶ τὸν παρακάλεσα ν'ἔρθῃ στὴν Ἄρτα νὰ τὸν περιποιηθῶ. Μᾶς ἀπάντησε ὅτι ἔρχεται καὶ νὰ πᾶμε στὴν Κόπραινα νὰ τὸν παραλάβουμε. Ἐπῆγα στὸ λιμάνι καὶ μὲ ἀγωνία περίμενα τὸν ἐρχομό του. Ἦρθε τὸ βαπόρι καὶ οἱ ἐπιβάτες κατέβαιναν. Μόνο ὁ Κώστας δὲν φαινότανε πουθενά. Τότε ἕνας ἀξιωματικὸς μοῦ λέει:

— Ζητᾷς κανένα ἄρρωστο;

— Ναί, τοῦ ἀπάντησα.

— Μέσα εἶναι στὴν κουκιέττα. Ἄν δὲν τὸν βοηθήσης εἶναι ἀδύνατο νὰ κατέβῃ μονάχος του.

Ἄνεβαινω, λέει ἡ ἀδελφή του, στὸ βαπόρι, ψάχνω παντοῦ μὰ δὲν τὸν βρίσκω, δὲν ἔβλεπα τὴ θωριά του. Καμμιά φορὰ κοιτάζω πιὸ προσεχτικὰ σὲ μιὰ κουκιέττα καὶ τὸν βλέπω μισοκοιμισμένο, ἀδύνατο, χλωμό, πετσὶ καὶ κόκκαλα, ἀγνώριστο. Πηγαίνω κοντά του, τὸν χαϊδεύω, τοῦ λέγω λόγια παρηγορητικὰ καὶ σιγὰ σιγὰ τὸν κατεβάζω ἀπὸ τὸ βαπόρι, τὸν βγάνω στὴν παραλία κι' ἀπ' ἐκεῖ τὸν φέρνω στὴν Ἄρτα. Φέραμε γιατροὺς, τοῦ πήραμε φάρμακα, μὰ ἡ ἀρρώστειά του προχωροῦσε. Τὶς λίγες μέρες πού ἔζησε δὲν ἔδειχνε καμμιά ἀνησυχία. Μονάχα μοῦλεγε νὰ πλένω τὰ χέρια μου ὅταν τοῦ δίνω τὰ γιαιτρικὰ καὶ νὰ μὴν ἀφήνω τὰ παιδιά νὰ πλησιάζουν. Τὶς δυὸ τελευταῖες μέρες ρωτοῦσε μὲ κάποια στενοχώρια, γιατί δὲν ἔρχεται ὁ πατέρας ἀπὸ τὸ χωριό.

— Κι' αὐτὸς ὁ πατέρας, ἔλεγε, ἀργεῖ.

Τὸν εἶχα εἰδοποιήσει καὶ ἦρθε καὶ μετὰ τὸν ἐρχομό του ὁ Κώστας μας ξεψύχησε τὴν αὐγὴ, στὶς 22 τοῦ Ἀπρίλη». ²

Ἡ εἶδηση πὼς πέθανε ὁ Κρυστάλλης ἔπесе σὰν κεραυνὸς στὴν Ἀθήνα καὶ τότε μόνον ἴσως... ἐνόησαν πολλοὶ τί ἔχασαν τὰ

¹) Μιχαήλ Ροδᾶ «Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κρυστάλλη», «Γράμματα» Ἀλεξάνδρεια-Ἀθήναι 1930 σελ. 44-45.

²) Στὸ σπίτι Γκατζόγια ὅπου ἐκατοικοῦσε ἡ ἀδελφή του, στὴ σημερινὴ ὁδὸ Κωνσταντίνου Καραπάνου.

έλληνικά γράμματα. "Όσα τότε αφιερώθηκαν σ' αὐτὸν σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, οὔτε σὲ ἀπλῆ περίληψη εἶναι δυνατόν νὰ δοθοῦν ἐδώ. "Όλα ὁμως ἀπηχοῦσαν βαθύτατη συγκίνηση καὶ εἰλικρινῆ λύπη. «Σὰν νὰ τὸν βλέπω μπροστά μου ἀκόμα, ἔγραφεν ὁ Λάμπρος Ἀστέρης¹. Κοντὸς, Ξανθὸς, μὲ μάτια βαθυά, ἀλλὰ δυνατὰ στὶς ματιές, μὲ μάγουλα βουλιαγμένα, μὲ τὸ πηγούνι σηκωτὸ πρὸς τὰ πάνω λίγο, μὲ τὴ γκλίτσα στὸ χέρι, μὲ τὴν προφορὰ τὴν ἠπειρώτικη, μὲ τὴν περπατησιὰ τὴν λεβέντικη, ἤσυχος, ταπεινός, πάντα γιὰ τὴν πατρίδα του κουβεντιάζοντας, πάντα μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια στὸ στόμα, χωρὶς κακία γιὰ κανένα, χωρὶς κατάκριση, χωρὶς φθόνο, χωρὶς παράπονα... Μιὰ μέρα πήγαμε μαζί στὴν κάμαρά του. Πρῶτα ἀπ' ὅλα τᾶλλα μοῦδειξε τὴ φλογέρα του. Φλογέρα σιδερένια. Καὶ τὴ βάρωσε ὁ τραγουδιστής. Τὴν ἔβαλε στὸ στόμα του κι' ἄρχισε νὰ τὸ λέη καὶ τὸν εἶδα ν' ἀλλάζη ὄψη. Ἐζώηρεψε· τὰ μάτια του πέταγαν φωτιές καὶ μοῦ φάνηκε πὼς ἀψήλωσ' ἐκείνη τὴ στιγμή... Καὶ σὰν μὲ εἶδε πού τὸν κοίταζα ἐκστατικὸς καὶ τὸν καμάρωνα καὶ σὰν τέλειωσε τὸ τραγούδι του, ἀφήνει τὴ φλογέρα του καὶ χύνεται καὶ μ' ἀγκαλιάζει καὶ μ' ἕνα ἀναφωνητό: — Χάϊ - χάϊ, καημένη πατρίδα! ἔπεσε στὴν καρέκλα κι' ἔμεινε μονομιᾶς περίλυπος».

Ἀκολούθησαν μνημόσυνα, λόγοι, ἀργὰ ὁμως πολὺ ἀργά! Θ' ἀναγάλλιαζε στὸν τάφο ἢ ψυχὴ τοῦ Κρυστάλλη, ἀλλὰ καὶ πόσο θὰ πικραινόταν! Μὲ λιγώτερο λιβάνισμα καὶ μὲ περισσότερη καλὴ θέλση θὰ ζοῦσε. Μὲ τὸν Κρυστάλλη ἀνοιξε ἕνα κεφάλαιο στὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὑψώθη ἕνα φωτεινὸ μνημεῖο.

Ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὐτ' εὐρὼς
οὔθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρώσει χρόνος

Θὰ βρεθοῦν καὶ σ' ἄλλα χρόνια ὅπως βρίσκονται καὶ σήμερα ἀρνηταί, μικρολόγοι, ἀνθρωποὶ ἀνεδαφικοὶ καὶ χωρὶς τὸ αἶσθημα πού εἶν' ἀπαραίτητο γιὰ νὰ νοιώση κανεὶς ἕνα τραγούδι. Τοῦ Κρυστάλλη ὁμως τὸ ἔργο πού ἐχάραξε δρόμους, πού ἔφερε μέσα στὴν πολιτεία μιὰ ζωογόνο ριπή ἀπὸ τὶς βουνοκορφές, πού ἦταν τὸ πέταγμα τοῦ Σταυραητοῦ μπρὸς στὰ ἔκθαμβὰ μάτια, πού ἐχάρυνε τοὺς πολλοὺς καὶ ἔκαμε τοὺς λίγους νὰ φθονήσουν, τοῦ Κρυστάλλη τὸ ἔργο θὰ λαμπαδίζη στὸν αἰῶνα. Τοῦ Κρυστάλλη τὸ ἔργο δὲν ἀπηχεῖ μόνο μιὰ ἐποχὴ· συμβολίζει μιὰ ἀναγέννηση καὶ περισσότερο ἀκόμη κλείνει τοὺς παλμούς μιᾶς φυλῆς, τὸν ζωντανὸ ρυθμὸ ἑνὸς ἔθνους καὶ σιγοσταλάζει στὴν ψυχὴ ὅλα ἐκεῖνα τὰ αἰσθήματα πού ἀποτελοῦν τὶς αἰώνιες ἀλήθειες, εἴτε ἀπὸ τὸν "Όμηρο ἐκφράζονται εἴτε ἀπὸ τὸν

¹) Γ. Κ. Κατσίμπαλη «Κώστας Κρυστάλλης, = κρίσεις καὶ πληροφορίες — βιβλιογραφία» (σελ. 40) Ἀθήναι 1935. Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον στὸ περιοδικὸ «Στάδιο» τοῦ Πειραιῶς.

τελευταίο τῆς δημιουργίας ἄνθρωπο-ἄρκεϊ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ν' ἀνοίγη τὰ μάτια στὴν ὀμορφιὰ καὶ νὰ συγκλονίζεται ἀπὸ τὴν καλωσύνη.

Ἔνα μόνο εἶναι θλιβερό: ὅτι βρίσκονται ἄνθρωποι ποὺ καθῆκον ἔχουν νὰ δίνουν τὸν ὀρθὸ τόνο, νὰ προσπαθοῦν, ἀντίστροφα, μὲ ἐπιχειρήματα φανερὰ ἀστήρικτα, μὲ παραγνώριση ὅτι ὁ Κρυστάλλης εἶναι κυρίως, βουκολικός, μὲ παράθεση τῶν πιὸ ἀδύνατων στίχων του, νὰ δημιουργήσουν ἐντύπωση. Μὰ μήπως καὶ γι' αὐτὸν τὸν Κάλβο δὲ λέγουν πῶς δὲν εἶναι ποιητής!;

Γ'.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο τοῦ προλογικοῦ σημειώματος ἐδημοσιεύθησαν ποιά ἔργα τοῦ Κρυστάλλη εἶδαν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὅταν ἐξοῦσεν ἀκόμη ὁ ποιητής. Εἶναι 1) «Αἶ Σκιαὶ τοῦ "Ἄδου» ἸΑθῆναι 1887 2) «Ὁ καλόγηρος τῆς Κλεισοῦρας τοῦ Μεσολογγίου» ἸΑθῆναι 1890 3) «Τὰ Ἀγροτικὰ» ἸΑθῆναι 1891 4) «Ὁ Τραγουδιστῆς τοῦ Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης» ἸΑθῆναι 1893. 4) «Πεζογραφήματα» ἸΑθῆναι 1894

Μετὰ τὸ θάνατό του α) «Ἔργα» ποιήματα καὶ πεζά, τόμοι δύο ἸΑθῆναι 1912, β) «Τὰ ποιήματα» ἸΑθῆναι 1916.

Στὶς δυὸ τελευταῖες ἐκδόσεις περιελήφθησαν ποιήματα καὶ ἓνα πεζογράφημα ποὺ δὲν εἶχεν περιληφθῆ στὶς ἐκδόσεις ποὺ εἶχαν γίνεαι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κρυστάλλη. Δὲν ἐξαντλεῖται ὅμως ἔτσι, τὸ ἔργον τοῦ Κρυστάλλη. Ὁ ἄνθρωπος στὸν ὅποιον πολλὰ θὰ χρωστᾶ ἢ βιβλιογραφία στὴν Ἑλλάδα, ὁ κ. Γ. Κατσιμπαλῆς¹, στὸ τελευταῖο βιβλίον του ποὺ ἀνέφερα ἤδη σημειώνει τριάντα ποιήματα, δεκατρία πεζογραφήματα, δώδεκα μελέτες καὶ πενήντα ἕξ ἄρθρα ποὺ δὲν ἐτυπώθησαν ἀπὸ τὸ συγγραφέα σὲ βιβλίον. Ἐπίσης ὁ κ. Κώστας Α. Παπαχρήστος² σημειώνει ἓνα τραγούδι καὶ τὴν ἀμφισβητούμενη μετάφραση τοῦ «Τσάιλδ Χάρολδ» τοῦ Μπάϋρον καὶ ὁ κ. Γ. Βαλέτας³ ἓνα τρα-

¹) Γ. Κ. Κατσιμπαλῆ «Κώστας Κρυστάλλης — κρίσεις καὶ πληροφορίες βιβλιογραφία» — ἸΑθῆναι 1935.

²) Κώστας Παπαχρήστου «Ἡ βιβλιογραφία τοῦ Κρυστάλλη», περιοδικὸ τὰ «Νέα Γράμματα» ἸΑθῆνα, Νοέμβρης 1937, σελ. 703.

³) Γ. Βαλέτας «Φιλολογικὰ στὸν Κρυστάλλη» Μυτιλήνη 1936 — «Ἡ Βιβλιογραφία τοῦ Κρυστάλλη» Περιοδ. «Νέα Ἑστία» σελ. 1667.

γούδι. Και πάλι όμως δὲν ἐξαντλεῖται τὸ ἄγνωστο ἔργο τοῦ Κώστα Κρυστάλλη. Πιστεύω ὅτι σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ τοῦ ἀλυτρώτου τότε ἑλληνισμοῦ καὶ πρὸ παντὸς ἠπειρωτικά, ὑπάρχουν δημοσιευμένα ποιήματα καὶ πεζογραφήματα καὶ μελέτες πού δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βρεθοῦν παρὰ μόνο μὲ συστηματικὴ ἔρευνα. Ἐχω ὑπ' ὄψη μου ἓνα ὠραιότατο τραγούδι τοῦ Κρυστάλλη πού μοῦ ἀνακοινώνει ὁ κ. Ὀλμος Περάνθης. Δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν κ. Λάμπη Ἀστέρη στὸν «Ἐλεύθερο Λόγος»¹ τῆς Ἀρτας, μὲ ὑποσημείωση τοῦ ἴδιου ὅτι ἐπρωτοδημοσιεύθη στὴν ἐφημερίδα «Νέα Κόρινθος» τῆς 1ης Ἀπριλίου 1934, ἀπὸ τὸν λόγιό κ. Μαυροκέφαλο, πού τ' ἀντέγραψε ἀπὸ χειρόγραφο πού ἔχει στὰ χέρια του ὁ γυμνασιάρχης κ. Χολέβας. Νὰ μὴ εἶχε ἄραγε τυπωθῆ, πουθενὰ ὡς τὰ 1934; Πολύτιμες πληροφορίες θὰ μᾶς ἔδινε ἡ ἀλληλογραφία του Κρυστάλλη, ὅπως μᾶς ἔδωσαν τὰ πέντε γράμματά του πρὸς τὸν Δημ. Ἀλεξόπουλο πού ἐδημοσίευσεν ἀπὸ 1933² καὶ ὅσα ἀποσπάσματα ἀπὸ ἄλλα δημοσιεύω παραπάνω. Τέτοια ἀλληλογραφία ὑπάρχει στὰ χειρόγραφα τοῦ Πολυλά καὶ ἀκόμη στὰ χέρια ἄλλων λογίων καὶ μερικῶν συμπατριωτῶν του Κρυστάλλη, ἴσως δὲ καὶ μερικῶν κερκυραίων, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν βεβαίωση τοῦ ποιητῆ³, ὅτι ἐλάμβανε γράμματα ἐνθουσιαστικά ἀπὸ τὴν Κέρκυρα γιὰ τὴ γλῶσσα του. Φυσικά, τὰ γράμματα αὐτὰ θὰ ἦσαν γνωρίμων, ἢ καὶ ἀπλῶς, θαυμαστῶν πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀπάντησε. Στὴν κατεύθυνση λοιπὸν αὐτὴ πρέπει νὰ στρέψουν τὴν προσοχή τους ὅσοι καταγίνονται μὲ τὸν Κρυστάλλη, στὸ ἄγνωστο ἔργο του καὶ στὴν ἀλληλογραφία πού περιλαμβάνει γράμματα—ἂν κρίνω ἀπὸ ὅσα ἔχω ὑπ' ὄψη μου—ἀληθινὰ ὑποδείγματα ὕφους καὶ μὲ πολλὴ ἄλλη ἀξία καὶ ὄχι στὴν ἀρνητικὴ συζήτηση ἂν τὸ τάδε ποίημα ἀναδημοσιεύθη τέσσαρες ἢ δύο ἢ ἕξη φορές, ἢ ἂν ἡ τάδε ὑποσημείωση εἶναι μ' αὐτὰ ἢ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα. Σημασία ἔχει νὰ βρεθῆ ἓνα καινούριο τραγούδι⁴ καὶ τ' ἄλλα μόνον ὅταν ἐξαντληθῆ αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, τότε μόνο θὰ μπορούσαν ν' ἀποσπάσουν τὴν προσοχή τῶν ἐρευνητῶν. Εἶναι ἄδικο νὰ χάνεται τόσος χρόνος ἄσκοπα, ἐνῶ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὰς καὶ γιὰ τὸν Κρυστάλλη καὶ γιὰ νὰ συστηματοποιηθῆ ἡ βιβλιογραφικὴ ἐπιστήμη στὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ νὰ παραμερισθοῦν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐμπό-

1) «Ἐλεύθερος Λόγος» Ἀρτα 25 Σεπτεμβρίου 1936 φυλ. 235.

2) Χρ. Ἐμ. Ἀγγελομάτη «Τὸ δράμα ἐνὸς ποιητῆ» περιοδικὸ «Ἰδέαν», Αὐγούστος (σελ. 106—117) Σεπτέμβριος (σελ. 173—175) Ὀκτώβριος (σελ. 227—235)

3) «Κρητικὲς σελίδες» ἀρ. 23—24 Ἰανουάριος 1938.

4) Ὅσο γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ Θεοκρίτου ὁ κ. Ἄρ. Καμπάνης ἐξήγησε ἤδη, πὼς ἐκυκλοφόρησε ἡ φήμη ὅτι τάχα μετέφρασεν ὁ Κρυστάλλης τὸν ἀρχαῖο ποιητῆ.

δια πού παρεμβάλλονται στις έρευνες. Στην έκδοση αυτή δημοσιεύονται όχι μόνο όσα έχουν περιληφθῆ σε συλλογές ποιήματα και πεζογραφήματα, αλλά και όσα ως σήμερα κατωρθώθη να βρεθοῦν δημοσιευμένα δεξιά και άριστερά και πού δεν έχουν περιληφθῆ σε καμμιά ως τώρα συλλογή. Δηλαδή περισσότερα από τριανταπέντε ποιήματα και όλα του τὰ πεζά, εκτός τῶν ήπειρωτικῶν άρθρων του λεξικοῦ Μπάρτ και Μπέκ. Όμολογῶ ότι θάμουν εὐτυχῆς αν ἔδινα μόνο τον Κρυστάλλη τῶν «Άγροτικῶν», του «Χωριοῦ και της Στάνης» και μερικῶν τραγουδιῶν πού δημοσιεύθησαν μετά τὸ θάνατό του. Μένει όμως ανοιχτή πάντα ή συζήτηση αν πρέπει ένας ποιητής να δίνεται και με τὰ παιδικὰ ή νεανικά του δοκίμια, ή άρτιος, όπως ἔκαμε ὁ Πολυλᾶς για τὸ Σολωμό.

Σημειώνω και πάλι ἔδῶ ότι στη νέα αυτή έκδοση όλα τὰ κείμενα αναδημοσιεύονται με τήν ὀρθογραφία τους.

30)3)38

ΧΡ. ΕΜ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ¹

ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ²

Τὴν αὐγὴν τῆς 22ας Ἀπριλίου 1894, ἀπεχαιρέτα τὴν ἀνθοστόλιστον φύσιν, ἔρριπτε τὰς τελευταίας ἀναλαμπὰς τοῦ βίου του καὶ εἰς ἡλικίαν 26 περίπου ἐτῶν, ἔκλινε τὴν κεφαλὴν εἰς τὰς ἀγκάλας φιλτάτων ἀδελφῶν καὶ γέροντος πολυπαθοῦς πατρὸς ἀφιχθέντος πρὸ ὀλίγων ὥρῶν, καὶ ἤγετο νεκρὸς ἵνα ἀποτεθῆ εἰς φιλόξενον γωνίαν τοῦ κοιμητηρίου Ἄρτης, μακρὰν τῆς γενεθλίου κώμης καὶ χωρὶς νὰ ἴδῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὀνείρων αὐτοῦ. Τραγουδιστὴς Ἡπειρώτης ἔθραυσε τὴν λύραν του καὶ τὴν ποιμενικὴν ράβδον καὶ ἀναπαύεται τὸν αἰώνιον ὕπνον καθ' ὃν χρόνον ἔπρεπε τὸ ὄσμημα του νὰ ἀκούηται καὶ ὁ ἦχος τῆς ἐστεμμένης λύρας του νὰ γίνεται ζωηρότερος. Φεύγων τὴν ὀτυχίαν τῆς πατρίδος, ἀπροστάτευτος, κατεσκήνωσεν ἐν Ἀθήναις, τέσσαρα πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔτη, καὶ ἐν στερήσεσιν οὐχὶ ἐκ τῶν συνήθων δὲν ἀπεθαρρύνθη· ἠγωνίζετο τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα καὶ ἐν ταύτῳ ἐκαλλιέργει τῆς μούσης του τὸ τάλαντον, ἔκρουε τὴν ποιμενικὴν λύραν του, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξῆγε φθόγγους ἀθῶους, φυσικούς, μυρίζοντας ἀπὸ βουνὸν καὶ θυμάρι, ἀναπαριστῶντας τὸν ἀπλοῦν καὶ φυσικὸν βίον τῶν βουνῶν, τῶν ποιμένων, τῶν χωρικῶν. Ἀπ' ἀρχῆς ἡ λύρα του ἔνα ἔκρουε τόνον καὶ καθίστατο οὔτος ὁσημέραι ζωηρότερος, εὐχυμότερος, συγκινητικώτερος, ὑπέρτερος πάσης ἄλλης παραφωνίας. Ἐψαλε μετὰ ζωηρότητος τὸν ἀγροτικὸν καὶ ποιμενικὸν βίον εἰς τὰ «Ἀ γ ρ ο τ ι κ ἄ» του καὶ τὸν «Τ ρ α γ ο υ δ ι σ τ ῆ ν» ὅστις καὶ τὴν δάφνην τοῦ ποιητικοῦ ἀγωνίσματος ἔδρεψε, τὸν ἐζωγράφησε μετὰ χάριτος εἰς ἀναρίθμητα ποιήματα καὶ διηγήματα κατασπαρέντα εἰς διάφορα περιοδικά, ἡμερηίδας καὶ εἰς τὰ «Π ε ζ ο γ ρ α

¹) Δημοσιεύθηκε στὴν ἐκδοσὴ «Ἔργα—ποιήματα—πεζῶν». Ἐν Ἀθήναις, ἐκδότης Ἰωάννης Δ. Κολλάρος, 1912.

²) Τόσο στὴ βιογραφία αὐτή, ὅσο καὶ στὰ τραγούδια τοῦ Κρυστάλλη, ὅπως σημειώνεται παραπάνω, διατηρεῖται ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου. Διορθώνονται μόνο τὰ προφανῆ λάθη.

φήματα», ἅτινα ὑπῆρξαν τὸ τελευταῖον ἔντυπον ἔργον. Ἐφαλε δι' ὠραίων στίχων τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς πατρίδος, καὶ ἐμοιρολόγησε περιπαθῶς τὴν ἀπώλειαν φίλων ἢ ἄλλων φιλτάτων τῆς πατρίδος τέκνων. Ἐγευνήθη ποιητὴς εἰς Συρράκων, τὴν πατρίδα ἄλλου ἔθνικοῦ ψάλτου, τοῦ Ζαλοκώστα καὶ ἐτελεύτησε μὲ τὸ ᾄσμα εἰς τὰ χεῖλη αὐτοῦ. Ψυχαλγῶν ἔτι ἐπὶ τῆς κλίνης, ἀπελπὶς περὶ θεραπείας τῆς νόσου ἤτις ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τοῦ ἀσθενικοῦ σώματός του, δὲν ἔπαυε νὰ φέρῃ τὴν γραφίδα ἐπὶ τοῦ χάρτου, νὰ συνεχίζῃ τὸ ψάλσιμό του καὶ νὰ νανουρίζῃ δι' ᾄσμάτων τὸ τέλος τοῦ βίου του. Ἐγευνήθη εἰς τὰ κακοτράχαλα βουνὰ τοῦ Πίνδου, περιεπλανήθη εἰς ταῖς ὑψηλαῖς ραχοῦλαις, κάτω εἰς τοὺς ἴσκιους τῶν πριναριῶν· ἐποτίσθη μὲ τὸ ἀθάνατον νερὸν τῆς φαντασίας καὶ τῆς ζωηρᾶς ἐμπνεύσεως καὶ τοὺς τελευταίους τοῦ στίχου διὰ τὸν μακρυνὸν ἐκείνον τόπον ἀφιέρωσεν, εἰς τὴν Γκόλφω δημοσιευθεῖσαν καὶ εἰς τὸν Ψωμοπάτη εἰδύλλιον ἐκ πεντακοσίων περίπου ὠραίων στίχων.

Ὁ Κρυστάλλης ὑπῆρξε ποιητὴς ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας· ἠσχολεῖτο εἰς τὴν ποίησιν ἐνῶ ἐφοῖτα εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐπλήρου τὰ μαθητικά του φυλλάδια διὰ σειρᾶς ποιημάτων· μαθητὴς ἔτι ὠνειροπόλησεν εἰς στίχους «Σκιαὶ τοῦ Ἄδου» παρῶχημένας τῆς πατρίδος ἀτυχίας· ὡς ἐν ὀπτασίᾳ περιέγραψεν αὐτὰς καὶ τούτου ἕνεκα ἀπηλάθη τοῦ πατρῖου ἐδάφους καὶ ἐζήτησεν ἀλλαχοῦ ὀρίζοντα εὐρύν ἵνα τονίσῃ ἐλευθέρως τὸ ᾄσμα του, τὸ ἄδολον καὶ πατριωτικὸν ᾄσμα ἐξερχόμενον ἀπὸ χεῖλη δροισθέντα εἰς τὰ ἀθάνατα τῆς Ἡπείρου νερὰ καὶ ἀπὸ καρδίαν ἦν κατέστησαν εὐπαθεστέραν αἱ οἰκογενειακαὶ περιπέτειαι καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς μητρὸς του. Περιεπλανήθη εἰς Ἀθήνας μέχρι τῶν τελευταίων αὐτοῦ ἡμερῶν. Ἀγοράζων πάντοτε βιβλία, ἀναγινώσκων καὶ γράφων μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, τὴν δ' ἡμέραν τὸ ἐπίμοχθον διὰ τὸν ἐπιούσιον ἐπιτελῶν καθῆκον, ἐφαίνετο ἀκαταπόνητος, τρανώτερος· ἐμεθύσκετο ἀπὸ τὴν μελέτην καὶ ἀνεκουφίζετο ἀπὸ τὸ γράψιμον· ἐνίοτε ἀπεμακρύνετο καὶ εἰς τὰ βουνὰ, εἰς ταῖς στρουγγαῖς, μακρὰν ἀπὸ τὴν τύρβην τῆς πόλεως, μακρὰν ἀπὸ τὸ πηγαينوέρχομα τῶν ἀστῶν καὶ οὕτως, εἰς ἀναπεπταμένον ὀρίζοντα, ἄφινε τὴν φαντασίαν του νὰ πλανᾶται ἀχαλίνωτος πότε εἰς τῆς πατρίδος ταῖς κονταῖς ραχοῦλαις, ἄλλοτε δ' εἰς σχέδια πολυμήχανα ὑπὲρ αὐτῆς. Μικρόσωμος, σχεδὸν νάνος, μὲ κοίλους ὀφθαλμούς, ἀλλὰ βλέμμα ζωηρόν, τσοπάνικο, ξάστερο, μὲ κόμην δασεῖαν, ὡς πρῖνος παχύσκιος καὶ πολὺκλωνος, μὲ βάδισμα ἄργον, μὲ πρόσωπον ἀσθενικόν, ἀναιμικόν, δὲν ἔπαυε νὰ τανύῃ τὰς ποιητικὰς του χορδὰς εἰς πᾶσαν πατριωτικὴν πράξιν, νὰ ἐργάζεται ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς πατρίδος καὶ νὰ ἐκθέτῃ ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ ταύτῃ τὰς περιπετείας. Ὅταν ἔγραφεν ὁ ἀσθενικὸς ποιητὴς, ἦτο γίγας, ἠδύνατο νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸ Πεντελικὸν νὰ τὸ σφίξῃ δυνατὰ, νὰ γίνῃ σταυραητὸς μὲ νύχια κοφτερὰ νὰ σπαράσσῃ θηρία, ν' ἀνοίγῃ μακρὰ φτερὰ καὶ ν' ἀπλώνῃ

παχύν ἴσκιον νὰ γίνη νυκτοπούλι καὶ νὰ περιπατῆ μετὰ τὸ φεγγάρι, μετὰ τ' ἄστρα ὅλο σὲ ρεμματιαῖς, σὲ στρουγγαῖς σὲ ὕψηλαῖς ραχοῦλαις καὶ νὰ ψάλλῃ μετὰ φωνὴν πουλιοῦ.

Ὁ Κρυστάλλης ἔγραψε πάντοτε εἰς τὴν Ἑπειρωτικὴν δημοσίωσιν γλῶσσαν μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ γλαφυρότητος· εἰ καὶ ἐνώρις ἀφηρπάγη ἀφ' ἡμῶν ἀφῆκεν ἔργα μαρτυροῦντα τὴν φιλολογικὴν αὐτοῦ δρασίαν. Ἐταμεν ὅλως νέαν ὁδὸν καὶ ἀπετέλεσε τὴν σχολὴν τῆς ἀντιδράσεως, ὡς ὠνόμασε ταύτην ὁ καθηγητῆς κ. Σ. Λάμπρος. Ἄλλ' ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος μοχλὸς τῆς σχολῆς ταύτης· δὲν ἐπέζητησε τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἢ μόνον εἰς τὸν ἀπλοϊκὸν βίον τῆς πατρίδος καὶ δὲν ἐδανείσθη τὴν γλῶσσαν ἢ ἐκ τῶν χειλέων τοῦ λαοῦ¹. Ἀτυχῶς ἡ λύρα του ἐθραύσθη καθ' ἣν ἐποχὴν εἶχεν ἀρχίσει νὰ συγκινῆ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν καὶ νὰ μαγεύῃ τὰ πλήθη.

Εἰς τὸν παρόντα τόμον συνεκεντρώσαμεν τὰ δημοσιευθέντα ἔργα τοῦ ἀληθμονήτου ποιητοῦ, ἦτο! «Σκιάς τοῦ Ἄδου», «Καλόγηρον Κλεισοῦρας» «Τραγουδιστὴν τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης» καὶ «Πεζογραφήματα» (διηγήματα καὶ τὰ ἀδημοσίευτα (Ψωμοπάτην, Ἀρπαγὴν, Ἀθάνατον νερόν, Θάνατος τῆς Βοσκοπούλας κτλ.), ἅτινα περιέχονται ὑπὸ ἰδιαίτερον τίτλον. Ἐκτὸς ὅμως αὐτῶν ἔγραψε καὶ πολλὰ ἄλλα τὰ ὅποια, ὄντα ἐγκατεσπαρμένα εἰς διαφόρους ἡμερίδας καὶ περιοδικά, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν ὡς ἐπίσης δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν μετὰ τῶν σημειώσεων οὔτε τὰ ἴχνη τῆς Γκόλφως· ἔμεινε δὲ ἀδημοσίευτον καὶ πεζογράφημα ἐκ 200 σελίδων διότι τοῦ ὅλου ἔργου ἀπωλέσθησαν αἱ εἴκοσι πρῶται σελίδες. Διετηρήσαμεν ὅμως τοὺς προλόγους, τὰς ἡμερομηνίας καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ὡς εἶχεν αὐτὰ ὁ ποιητής. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ διετηρήσαμεν δι' ἕκαστον τόμον ὡς εἶχεν εἰς τὸν ἀρχικῶς ἐκτυπωθέντα· ὡς ἐκ τούτου ὁ ἀναγνώστης θὰ ξενισθῆ βλέπων εἰς τὸ ἐξώφυλλον καὶ τὰς ἄλλας σελίδας Κρυστάλλης, εἰς δὲ τὰς «Σκιάς τοῦ Ἄδου» Κρυστάλλης· οὕτως ὑπεγράφη καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸ πρῶτον ἔργον του· ἐλθὼν ὅμως εἰς Ἀθήνας εὔρε πολὺ βαρὺ τὸ Κροῦ ὅπερ μετέβαλεν εἰς Κρῦ, εὐηχότερον, γλυκύτερον καὶ γοργότερον.

Ὁ πατήρ τοῦ Κρυστάλλης, ὁ γέρω Κρυστάλλης κατήγετο ἀπὸ τὸ Συρράκον, τὴν πατρίδα τοῦ Ἰω. Κωλέττη καὶ τοῦ Ζαλοκώστα· ἐκεῖ ἐγεννήθη καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ποιητής. Ὁ γέρω Κρυστάλλης ἔγινε μεγαλέμπορος εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἀπέθανε δραγάτης εἰς τὸ Δεμερλῆ πρὸ ἐνδεκαετίας ἄσημος. Δὲν ὑπῆρξεν ἄνθρωπος εἰς τὰ

¹) Τὸ μέχρι τοῦ σημείου τούτου μέρος ἐγράψαμεν κατὰ τὸ 1896 καὶ ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὴν ἡμετέραν «Δωδώνην», ἔτος πρῶτον.

Ἰωάννινα καὶ τὸ Συρράκον, ὅστις νὰ μὴ εὐηργετήθῃ ἀπὸ τὸν Κρουστάλλην. Κατηνάλισκε τὸν περισσότερον χρόνον γράφων δεξιὰ καὶ ἀριστερά, νουθετῶν καὶ παρορμῶν διὰ τὴν πρόοδον καὶ βελτίωσιν τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων Ἰωαννίνων καὶ τοῦ Συρράκου καὶ ἐξυπηρετῶν τὰ γενικὰ ἐθνικὰ συμφέροντα τῆς Ἡπείρου. Ὅτε δὲ ἡ ἐξ ἀξιωματικῶν Ἑλλήνων ἐπιτροπὴ (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἀποθανὼν συνταγματάρχης Πουρναρᾶς) καὶ ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων περιήρχετο τὴν Ἡπειρον πρὸς καθορισμὸν τῶν συνόρων, ὁ γέρω Κρουστάλλης ἐγκατέλειπε τὰς ἐμπορικὰς τοῦ ἀσχολίας καὶ μετέβη εἰς Συρράκον, ὅπως φιλοξενήσῃ αὐτὴν καὶ προσπαθήσῃ, ὡς ἐνόμιζε, νὰ τὴν πείσῃ περὶ τοῦ ἀδικήματος καὶ τοῦ σφαγιασμοῦ τῆς Ἡπείρου διὰ τῆς τοποθετήσεως τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων ἐπὶ τοῦ Ἀράχθου. Καὶ ὅτε πάλιν, κατὰ τὸ ἔτος 1896—97 ἐπρόκειτο νὰ ἐκραγῇ ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ Κρουστάλλης ἔμεινεν ἀκοίμητος φρουρὸς τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Κατέκλυζε μὲ πολυσελίδους ἐπιστολάς τοὺς ἐν Ἀθήναις γνωρίμους καὶ φίλους του δίδων πληροφορίας, συμβουλὰς καὶ ὁδηγίας περὶ τῆς ἐθνικῆς δράσεως. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐξόχως χρήσιμοι. Ἀλλὰ δὲν εὐρίσκετο πλέον ὁ Κρουστάλλης εἰς τὴν πρὸ τοῦ ἔτους 1880 ἀκμὴν καὶ δόξαν του. Μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἄρτης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπώλεσαν τὰ Ἰωάννινα τὴν ἐμπορικὴν ζωηρότητα καὶ κίνησιν. Ὁ ἐπελθὼν μαρασμὸς παρέσυρε καὶ τὸν Κρουστάλλην, ὅστις ἀπὸ μέγας καὶ τρανὸς εὐρέθη εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἐποτίσθη μὲ τόσας πολλὰς πικρίας καὶ στερήσεις κατὰ τὸ γῆρας, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος· διότι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του Κώστα ἐπηκολούθησεν ὁ θάνατος τοῦ υἱοῦ του Γούλα, τελειοφοίτου τοῦ Γυμνασίου καὶ διδασκαλεύοντος τότε ἐν Συρράκῳ. Τοιοῦτου πατρὸς τὸν υἱὸν ἠθέλησε νὰ μύσῃ εἰς τὰ μυστήρια τῆς ρωμουνικῆς προπαγάνδας ὁ ἐξ Ἀβδέλας ἐπικατάρτος Μαργαρίτης.

— Δὸς μου, εἶπεν εἰς τὸν γέρω Κρουστάλλην, τὸ παιδί σου τὸν Κώστα νὰ τὸν στείλω στὸ Βουκουρέστι νὰ γείνη μέγας ἄνθρωπος.

— Οὔτε τὸ σκυλί μου δὲν σοῦ δίνω, τοῦ ἀπήντησεν ὁ Κρουστάλλης.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἐν Ἀθήναις μεγάθυμοι διπλωμάται δὲν εἶχον εἶδησιν οὐδεμίαν περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ρωμουνικῆς καὶ Βουλγαρικῆς προπαγάνδας ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ οὔτε ἠδύναντο νὰ δώσωσι προσοχὴν εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἤθελε παραστήσῃ αὐτοῖς ὅτι τὸ προσεχές μέλλον ἤθελεν εὐρεῖ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν κινδύνῳ· ἐκοιμῶντο ὑπὸ τὰς σκιὰς τῶν προγόνων, ὠνειροπῶλουν μέγαν λεωφόρον μὲ ἀήττητα ἑλληνικὰ καραβάνια ἀρχομένην ἀπὸ Δυρραχίου, διασχίζουσαν τὴν Ἡπειρον, Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν, Θράκην καὶ καταλή-

γουςαν εἰς τὴν Βασιλίδα τῶν πόλεων, τὰ δὲ βουλγαρικὰ καὶ ἄλλα πλήθη διαλυόμενα καὶ κατασυντριβόμενα ὑπὸ τῶν ρητόρων τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος. «Μιά διασκελιά τόπος» ἔλεγε καὶ ὁ μακαρίτης Γεννάδιος κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ πραξικοπήματος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, «εἶναι ἀπὸ τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν Φιλιππούπολιν»· καὶ ἂν οἱ Ἕλληνες ἤθελον ἀποφασίσῃ νὰ διασκελίσωσι (=πηδήσωσι) ἀπὸ Ἀθήνας εἰς Φιλιππούπολιν δὲν θὰ ἔμενε ρουθοῦνι βουλγαρικὸν δυνάμενον νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὰ Πανελλήνια σχέδια καὶ καταπατήσῃ τὰ πατροπαράδοτα δίκαια. Ἐνῶ δὲ οἱ ἐν Ἀθήναις ἐρραθύμουν καὶ κατασυνέτριβον τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις εἰς σανιδροσυλλαλητήρια καὶ κομματικὰς ἐκβακχεύσεις πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ὁ ἐχθρικός σάραξ κατεβίβρωσκε τὴν Ἑλληνικὴν σάρκα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἀμαυρὰς καθίστα τὰς ἑλληνικὰς ἐλπίδας· βούλγαροι ἀρχιερεῖς τυχόντες βερατίων μετὰ τὴν εἰς Σόφιαν ἐπίσκεψιν τοῦ Χ. Τρικούπη καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς κυριωτέρας Μακεδονικὰς πόλεις μετὰ κουστωδίας διδασκάλων καὶ πολυωνύμων ἄλλων ἀκολουθῶν παρεσκευάζον τὸν ὄλεθρον τῶν Ἑλλήνων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ τὴν ἔκρηξιν τῶν κινημάτων τοῦ 1903 ἅτινα κατόπιν ἀπήτησαν μεγάλας θυσίας πρὸς ἐπίδειξιν τῆς Ἑλληνικῆς ὑπεροχῆς, ἣν ἠμφισβήτηι ἅπας ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος διὰ λόγους εὐνοήτους.

Ἐν μέσῳ τοιαύτης ἐθνικῆς ἀδιαφορίας τῶν Κυβερνώντων καὶ τῶν τότε ἀρμοδίων ὑπηρεσιῶν εὐρέθῃ ἐξόριστος ἐν Ἀθήναις ὁ Κώστας Κρυστάλλης, ὁ τσοπάνος ποιητῆς καὶ «Τραγουδιστῆς τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης». Δὲν ὑπῆρχον δὲ τότε καὶ ἄλλοι πρόσφυγες οὐδαμόθεν, οὔτε ἄλλην πρόνοιαν ἐλάμβανε τὸ ἐπίσημον κράτος διὰ τὸ δουλεῦον γένος. Ἠθέλησε νὰ ἀποπερατώσῃ τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς του· κατέφυγεν εἰς τὴν ἀρμοδίαν ὑπηρεσίαν τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου καὶ ἐβρόντησεν ἕως τοῦ κωφοῦ τὴν πόρτα. Ἐζήτησεν ἀπὸ Ἠπειρώτας καὶ δὲν ἔλαβεν οὐδεμίαν ἀπάντησιν. Καὶ τοιουτοτρόπως ἐνῶ σήμερον ἀγέλαι νέων ἐκπαιδεύονται δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἔστιν δ' ὅτε καὶ παρ' ἀξίαν, δὲν εὐρέθῃ διὰ τὸν ἀτυχή Κρυστάλλη οὔτε ἐν φιλόξενον δενδρύλλιον ὑφ' ὃ νὰ σκιασθῇ. Ἄς ἀφήσωμεν δὲ τὸν ἴδιον νὰ μᾶς ἀφηγηθῇ μέρος τοῦ περιπετειώδους βίου του εἰς τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα ληφθὲν ἐκ χειρογράφου σωζομένου τοῦ ἰδίου. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι ἀντιγραφὸν ἀναφορᾶς ἢ μᾶλλον παρακλήσεως πρὸς τὸν τότε διευθυντὴν τοῦ ΣΠΑΠ κ. Ι. Δούμαν, ἀνδρα πολλαχῶς ἐξυπηρετήσαντα τοὺς Ἠπειρώτας καὶ τὰ Ἠπειρωτικὰ συμφέροντα· ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς:

«Γνωρίζω ὅτι δὲν ἀγνοεῖτε τὰ τῆς περιπετειώδους ἐνταῦθα ὑπάρξεώς μου, ὅτι ἔνεκα καταδιώξεως τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως διὰ συκοφαντιῶν τῶν Ρωμούνων ἠναγκάσθην νὰ διακόψω ἐν Ἴωαννίνοις τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς μου, νὰ ἐγκαταλείψω τὴν φίλην πα-

τρίδα καὶ νὰ καταφύγω, μετὰ μυρίας καθ' ὁδὸν δεινοπαθήσεις, ἐνταῦθα· διότι ἐὰν ἔμενα ἐκεῖ καὶ συνελαμβανόμεν ἔμελλον νὰ ἀποστῶ ἐξορίαν εἰς τὸ Βαγδάτιον δ' 25 ἔτη, κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Στρατοδικείου. Ἐρημος, ὅταν ἦλθον ἐνταῦθα, καὶ οὐδένα ἐκτὸς τοῦ κ. Σπ. Π. Λάμπρου γνωρίζων πατριώτην προσεπάθησα καὶ μόνος μου καὶ μετ' αὐτοῦ ὅπως ἐπιτύχω βοήθειαν χρηματικὴν εἴτε παρὰ τῆ Κυβερνήσεως εἴτε παρὰ τοῦ Συλλόγου εἴτε παρὰ πατριωτῶν εὐπόρων· ἀλλ' ἀτυχῶς οὐδαμοῦ εἰσηκούσθην. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ μου καὶ τῇ ἀνεχείᾳ συνάμα, διότι μετὰ τινὰς ἡμέρας εὐρέθην χωρὶς τροφὴν ἀπεφάσισα νὰ προτείνω εἰς τὸν κ. Λάμπρον νὰ φροντίσῃ ἔστω καὶ διὰ τέχνην νὰ βγάζω τοῦλάχιστον τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Οὕτως ἔγινε τυπογράφος δι' αὐτοῦ καὶ ἐχρημάτισα δύο ἔτη τοιοῦτος. Μὴ ἐρωτᾶτε νὰ μάθητε τὰς στερήσεις καὶ τὰ δεινά μου, ἕως ὅτου εἰς τὸ διάστημα τεσσάρων μηνῶν μάθω τὴν τέχνην καὶ πάρω μισθόν... τί μισθόν; Δρχ. 30 τὸν μῆνα κατ' ἀρχάς· ἐκτὸς τούτου ἐθυσίασα καὶ μέρος τῆς ὑγείας μου εἰς τὴν τέχνην αὐτὴν, τὴν ὁποῖαν ὑγείαν οὐδέποτε ἴσως θὰ δυνηθῶ ν' ἀνακτήσω. Τυπογράφος ὢν δὲν ἔπαυσα νὰ καταγίνωμαι, ὅσάκις μοῦ ἐπερίσσειεν ὀλίγος καιρὸς, καὶ εἰς τὴν φυσικὴν πρὸς τὰ γράμματα κλίσιν μου καὶ ἤρχισα νὰ γράφω εἰς τινὰ περιοδικὰ καὶ ἡμερηΐδας· ὡς ἐκ τούτου ἐγνωρίσθην μὲ ἀρκετοὺς ἐνταῦθα λογίους καὶ μὲ συμπατριώτας μου ἄλλους συνάμα. Τότε μοὶ ὑπεσχέθη κάποτε ὁ πρῦτανος τοῦ Πανεπιστημίου κ. Μιστριώτης νὰ μὲ κάμῃ ὑπότροφον τοῦ Πανεπιστημίου, ἀλλ' ἀκολούθως ἐθεώρησε καλὸν ὁ ἀγαθὸς Πελοποννήσιος νὰ μὲ λησμονήσῃ καὶ νὰ κάμῃ ὑπότροφον Πελοποννήσιον νέον. Μετὰ τὰ δύο ἔτη τῆς τυπογραφικῆς ἐργασίας μου μετέβην ὡς γραμματεὺς τοῦ περιοδικοῦ «Ἐ β δ ο μ ἄ ς» εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἔγραφα.

Καλὴ ὁπωσοῦν θέσις. Ἄλλ' ἡ τύχη μοὶ ἐπεφύλασσε καλλιτέραν παρὰ τοῖς γραφείοις τῆς ἡμετέρας ἐταιρείας. Ἐχῆρευεν ἡ θέσις τοῦ ἀποστολέως τῶν εἰσιτηρίων καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρίζω ὑμᾶς ἀπ' εὐθείας παρεκάλεσα τὸν κ. Ζαχρήστον νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ. Ἐλάβετε τὴν καλωσύνην νὰ τὸν ἀκούσητε καὶ νὰ μὲ δεχθῆτε εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν δι' ἣν θὰ σᾶς εὐγνωμονῶ καὶ θὰ εὐχώμαι πάντοτε τῷ Ὑψίστῳ νὰ σᾶς χαρίξῃ ζωὴν μακρὰν καὶ εὐδαιμονίαν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ μηνὸς τούτου συμπληροῦται ἐν ὀλόκληρον ἔτος ἀφ' ἧς ἦλθον εἰς τὰ γραφεῖά σας. Τὰ βιβλία μου καὶ ὁ προῖστάμενός μου κ. Τίτος Δαμβέργης δύνανται νὰ σᾶς πληροφορήσουν περὶ τῆς ταχύτητος καὶ τῆς ἐπιμελείας μεθ' ἧς ἐκτελῶ τὴν ἐργασίαν μου... Ἐν μόνον μικρὸν παράπονον ἔχω, ὁ μισθός μου, κ. Δούμα, ὅστις εἶναι δρ. 105 εἶναι νομίζω πολὺ μικρὸς καὶ ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῆς ἐργασίας καὶ τῶν εὐθυνῶν μου καὶ ἀπέναντι τοῦ μισθοῦ ὃν περίσου ἐλάμβανεν ὁ προκάτοχός μου...

Καὶ κατωτέρω προσθέτει πολλὰ ἄλλα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς παρακλήσεώς του. Δὲν γνωρίζω ἐὰν τότε ἐγένετο αὐξησις τῆς μισθοδοσίας. Ἐνθυμοῦμαι μόνον, ὅτι κατὰ τὸ 1893 συνήντησα ἐν Κηφισσίᾳ ἐπανελθόντα ἐξ Εὐρώπης τὸν γέρω Δούμαν, ὅστις μετὰ θλίψεως μοὶ εἶπε «μᾶς ἔπαυσαν τὸν Κρυστάλλη». Τὸ συμβούλιον τῆς ἐταιρείας, κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ διευθυντοῦ, εὔρεν ἕνα ἀπροσπάτεον καὶ τὸν ἐτσεκούρωσεν. Ἀλγεινὴ ὑπῆρξεν ἡ εἶδησις καὶ δι' ἡμᾶς, οἵτινες τὴν ἀνεκοινώσαμεν εἰς τὸν ἀτυχῆ ποιητὴν, καὶ διὰ τὸν πατέρα

του. Ἐνῶς ἤρχιζε νὰ προσμειδιᾷ αὐτῶς ἡ τύχη, διότι ἐκτὸς τῆς μισθοδοσίας του καὶ ἐκ τῶν ἔργων του θὰ ἀπελάμβανε καὶ ἔμελλε νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν οἰκογένειάν του, ἐπανῆλθεν ἐξαίφνης εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀτυχίας. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἐξεδηλοῦτο ἡ ὑποσκάψασα τὴν ὑγείαν του νόσος. Οἱ φίλοι του καὶ θαυμασταὶ καὶ συμπατριῶται συνεκινήθησαν καὶ ἐξεδήλωσαν τὰ ἀδελφικώτατα αἰσθήματα ἀγάπης. Ἐστάθη ὁμως ἀδύνατον νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ Κερκύρας, ὅπου τὸν ἀπεστείλαμεν χάριν τοῦ κλίματος, ὑγίης. Εἰς αἰωνίαν ἀνάπαυσιν τῆς ψυχῆς του ἐτελέσθη ὑπὸ τῶν λογίων καὶ φίλων ἐν τῷ ναῶ τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων Πετράκη μνημόσυνον, κατὰ τὸ ὅποιον, ὠμίλησεν ὁ νῦν Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σπ. Λάμπρος. Καὶ τίς ἄλλος ἠδύνατο νὰ ἐξυμνήσῃ καλλίτερον καὶ νὰ πονέσῃ τὸν Κρυστάλλη; Ὁ δὲ προσφιλὴς ποιητὴς κ. Κωστῆς Παλαμᾶς διὰ μακρῶν, ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ, ὠμίλησεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Παρνασσοῦ, βριθούσῃ ἐκλεκτοῦ κόσμου, περὶ τῶν ἔργων τοῦ Κρυστάλλη. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Κρυστάλλη καὶ ἰδίᾳ περὶ τοῦ «Τραγουδιστοῦ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης» ἔγραψε διὰ μακρῶν ἐν τῇ «Ἀκροπόλει» ὁ κ. Γαβριηλίδης κατὰ τὸ 1893.

Ὁ Κώστας Κρυστάλλης ὑπῆρξε πολύτιμος συνεργάτης ἡμῶν καὶ ἐν τῇ «Φωνῇ τῆς Ἡπειροῦ». Ὅτε ἐκυκλοφόρησεν ἡ ἀγγελία τῆς ἐκδόσεως, ἀνεσκίρτησεν ἐκ χαρᾶς, διότι θὰ ἠδύνατο καὶ αὐτὸς νὰ διαλαλῇ, ἐν αὐτῇ τὰ δεινοπαθήματα τῆς ἀτυχοῦς πατρίδος. Καί, ὄντως, τὸ ἔπραξεν ἀπὸ 12 Σ)βρίου 1892 μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν του. Ἐνθυμοῦμαι δὲ ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἐντύπωσις του ὅτε ὑπέβαλον εἰς τὴν κρίσιν του τὸ πρόγραμμα τῆς «Φωνῆς»—«Αὐτὸ εἶναι ποίημα» ἀνεφώνησεν. — «Ἄφοῦ εἶναι ποίημα, ἀπήντησα, σκέψου καὶ σὺ νὰ γράψῃς ἓνα διὰ τὸν στρατηγὸν Δημ. Μπότσαρην τὸν ἀποθανόντα». Μετὰ δύο ἡμέρας ἔβλεπε τὸ φῶς τὸ πρῶτον φύλλον τῆς «Φωνῆς τῆς Ἡπειροῦ» ἔχον καὶ τὸ ποίημα τοῦ Κρυστάλλη. Ἀπερίγραπτος ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ του διότι ἐμάνθανε καὶ ἤκουεν ὅτι ἡ «Φωνή» οὐ μόνον ὑπῆρξε προσφιλὴς εἰς τοὺς Ἡπειρώτας ἀλλ' ὅτι καὶ μετ' εὐμενῶν κρίσεων ἐγένετο δεκτὴ καὶ παρ' ἄλλοις.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Δεκεμβρίου 1911.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΓΑΓΑΡΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΗ¹

ΑΙ

ΣΚΙΑΙ ΤΟΥ ΑΙΔΟΥ

Χωρῶ πρὸς ἔργον
σοὶ δ' ἀφίεμαι θεὰ
τοιάνδ' αἰεί μοι
σύμμαχον παριστάναί

(Σοφοκλ. «Αἴας» 116--117)

ΠΟΙΗΜΑ ΕΠΙΚΟΝ

ΕΙΣ ΑΙΣΜΑΤΑ ΤΡΙΑ

ΠΑΡΕΠΟΝΤΑΙ ΔΕ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΟΝ

¹) Όπως σημειώνεται και παραπάνω, ο Κρυστάλλης ἐγράφετο στὰ Γιάννενα, στὴν ἀρχὴ δὲ καὶ στὰς Ἀθήνας, Κωνσταντῖνος Δ. Κρυστάλλης.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Καίτοι άγνοῦντες όποίαν έντύπωσιν θέλει ποιήσει είς τό κοινόν τό μικρόν τοῦτο έπύλλιον μας, όμως τολμῶμεν νά παρουσιάσωμεν αυτό επί τῆς σκηνῆς τῆς δημοσιογραφίας. Δέν άποποιούμεθα δέ ότι άμα ώς μετά τήν άποστολήν αὐτοῦ είς τά πιεστήρια διεσκορπίσαμεν τās άγγελίας είς τούς ένταῦθα καί άλλαχοῦ φίλους μας, σχεδόν¹ πάντες μᾶς άπήντησαν διά τήν καταλαβοῦσαν αὐτούς χαράν έπευχόμενοί μοι καί είς άνώτερα καί δι' άφθόνων λέξεων πρὸς τήν ποίησιν καί τήν δημοσιογραφίαν ένθαρρύνοντές με, έκτός δύο ἢ τριῶν τῶν ένταῦθα φίλων καί συγγενῶν μας, οἵτινες, ώσει έπληρώνοντο έπήδησαν είς τῆς κατακρίσεως τήν παλαίστραν. «Φυλάξου, μοῦ εἶπέ τις έξ αὐτῶν, ίνα μή έξ έφόδου προσπαθῶν νά συλλάβης τήν Δόξαν έγκαταλειφθῆς ύπ' αὐτῆς αἰωνίως».

Εὐχαριστοῦμεν τόν κύριον διά τήν μεγάλην περί τό συμβουλεύειν προθυμίαν του, παρακαλοῦμεν δ' αὐτόν όπως, εί δυνατόν, άναιρέση τήν συμβουλήν του ταύτην διότι ἡμεῖς έκδίδοντες τό άσήμαντον τοῦτο τῶν παιδικῶν μας χρόνων ποιημάτιον δέν θηρεύομεν οὔτε τήν Δόξαν οὔτε τόν στέφανον τοῦ Ἑλληνικοῦ μας Παρνασσοῦ· έκδίδομεν τοῦτο άπλῶς ίνα εύχαριστήσωμεν φίλους τινάς παρορμήσαντας ἡμᾶς είς τό τόλμημα τοῦτο.

«Αὐτά εἶναι μπαταλά καί άλλη φορά μή ξαναγράφης στίχους»· ώς διδάκτωρ περίφημός της έγωῖστής δικηγόρος μᾶς επέπληξεν. Είς τόν κύριον τοῦτον άρμόζει τό «κάμε σύ τό καλλίτερον» τοῦ κοινοῦ ἢ τό τοῦ Ζαλοκώστα «Ἐσύ εἶσαι τόσον άσχημος κ' ἢ Μοῦσα τόσ' ώραία».

«Εἶσαι μικρός άκόμα, μᾶς εἶπεν άλλος τρίτος, καί δέν έχουσι »τόσην σημασίαν τά ποιήματά σου· ώς έκ τούτου δέν πρέπει νά δημοσιεύης αὐτά· αν δημοσιεύσης, νά δημοσιεύσης ποίημα τό όποῖον »ν' άναγνώση τις καί νά σε προσαγορεύση άληθῶς ποιητήν». Ἐλλά!.. δέν γνωρίζει ό κύριος οὔτος ότι οὔδεις έγεννήθη έν τῷ κόσμῳ πάντων είδήμων, άλλ' όλίγον κατ' όλίγον καί διά τῆς τριβῆς έτελειοποιήθησαν πάντες οἱ μεγάλοι τῆς ίστορίας μας άνδρες. Ἐπομένως άγνοεἶ ότι περισσότερα τελειότης, ότι λεπτοτέρα τέχνη ύπάρχει έν τῷ ποικιλο-

1) Στό πρωτότυπο αντί «σχεδόν» ύπάρχει οἵτινες· εἶναι όμως φανερό τό λάθος.

χρόψ τοῦ λειμῶνος μικρῷ ἄνθει ἢ ἐν τῇ ἀγερώχως ὑψουμένη οὐρανογείτονι δρυί, ἢ ὅτι πολυτιμότερος εἶναι ὁ μικρὸς καὶ ἀφανὴς ἀδάμας τοῦ μεγάλου καὶ βαρέος ὄρεινοῦ λίθου. "Ἐστω.... συγχωροῦμεν καὶ τοῦτον ὡς τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον.

Τέλος περαίνοντες τὸν μικρὸν τοῦτον πρόλογόν μας τοῦ ὁποίου τὸ πλεῖστον μέρος ψιλῶν ἔνεκα ἀπαγορευτικῶν λόγων δὲν τολμῶμεν νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τὸ βλέμμα τοῦ κοινοῦ, καὶ ἐπικαλούμενοι τὰς ὀπωσοῦν εὐμενεστέρας τῶν ἀναγνωστῶν κρίσεις ἐπὶ τοῦ ποιηματίου μας τούτου, ἐπιπροσθέτομεν καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν τριῶν ἐν τῷ τομιδίῳ τούτῳ ποιηματίων. Καὶ τὸ μὲν ἐπικὸν «αἱ Σκιαὶ τοῦ "Ἄδου» περιλαμβάνει ἐν συντόμῳ τὰς διαφόρους μάχας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, διὸ καὶ ἔκρινα καλὸν νὰ τὸ κοσμήσω μὲ τὸν τίτλον τοῦ "Ἐπους, τὰ δὲ δύο παρεπόμενα «αἱ Ἀναμνήσεις» καὶ «τὸ "Ὀνειρον» λυρικά τῆς παιδικῆς μου φαντασίας ἀποκυήματα εἰσιν.

"Ἐγραφον ἐν Ἰωαννίνοις, τῇ 25 Μαρτίου 1886.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΗΣ

Εάν ήθελες να μου γράψεις
να σου γράψω και εγώ
να σου γράψω και εγώ
να σου γράψω και εγώ

Από το σπίτι σου
Αθήνα 1910

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ
ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΗΛΕΓΡΑΦΩΝ
ΑΘΗΝΑΣ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ Δ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟ

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ

ΤΗΙ

ΜΑΚΑΡΙΑΙ ΣΚΙΑΙ

ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΜΟΥ

ΙΩΑΝΝΑΣ Δ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΗ

Μάνα μου! ἔζησ κι' ὄλος μου χρυσὸς ἦτον ὁ βίος
Ἄπέθανες· ὀκοτείνιασεν, ἔγεινε μαῦρος, κρύος.
Τί μ' ὠφελεῖ τὸν τάφο σου, τὸν ἔρημο, ἐμπρὸς μου
Νὰ βλέπω; Τί μὲ ὠφελοῦν τόσ' ἀγαθὰ τοῦ κόσμου,
"Ὅταν μὲ λείπη ἡ στοργή, κ' ἡ μητρικὴ καρδιά;
"Ὅταν φιλάκι μητρικὸ μὲ λείπη καὶ θωπεία;

Τί μ' ὠφελεῖ μανούλα μου, ὅτ' ἄν μνημῆμα σου ἐπάνω
Νὰ χύνω δάκρυα θερμὰ χωρὶς νὰ σὲ θερμάνω;
ὦ Χάρε! Χάρε ἄσπλαχνε! Ποῦ στοὺς θανάτους χαίρεις
Σκληρέ! Γνωρίζεις ποῦ κτυπᾷς; Γνωρίζεις ποῦθε παίρεις;

ὦ μάνα! μέσ' στὸν τάφο σου στεφάνι δάφνης κλάδου
Σ' ἀφίνω, πάρε! δέξε το, πές το «Σκιαὶ τοῦ Ἄδου.»

Κ. Δ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΗΣ

ΑΙΣΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

«Εἰς οἰωνὸς ἄριστος
»Ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς
(Ἰλ. Μ. 243)

ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ

Μιὰ Ἀπριλιάτικη βραδιά
Μιὰ νύχτ' ἀστερωμένη
Ἐψηλά, ἔστοῦ Πίνδου¹ τὰ βουνὰ
Μονάχος μου καθόμουν,
Κ' ἐκύτταζα σ' τὸν οὐρανό,
Κ' ἐκρυφοσυλλογιόμουν.
Πῶς ζῆ ὁ δόλιος ἄνθρωπος,
Πῶς ζῆ καὶ πῶς πεθαίνει.

Ἀπὸ τῆ σκέψι κάποτε
Μ' ἐξύπναγε μιὰ βρύση
Σιμά μου, πῶχυνε νερὸ
Σὰν τὸ μαργαριτάρι,
Καὶ μὲ ταῖς πέτραις ἔμιλαε
Μουρμουριστά. Μὲ χάρι
Τ' ὠχρὸ φεγγάρι ἄρχιζε
Νὰ γέρη πρὸς τὴν δύσι.

Ἄλλη φωνὴ δὲν ἄκουγα
 Παρὰ στὸ λόγγο πέρα
 Φώναζε ὁ μαῦρος κόρακας,
 Καὶ τὸ βουνὸ βογγοῦσε
 Ἄπ' τῆ βραχνή του τῆ φωνή.
 Ἡ λίμνη ἤρεμοῦσε,
 Κι' ἀντάρα ὑπὸ τὰ Γιάννινα²
 Σκονῶνταν ὅσ' τὸν αἰθέρα.

Ῥίχνω ὅσ' τὰ Γιάννινα ματιὰ
 Καὶ βλέπω ὅλο μαυρίλα,
 Κ' ἐφαίνονταν ἐδῶ κ' ἐκεῖ
 Αἱ φέξαις ἀναμμέναις,
 Ὅσ' ἂν νὰ ἦτανε κωλοφωτιαῖς,
 Ὅστὸ λόγγο ὀσκορπισμέναις.
 Τί θέαμα τρομαχτικό!
 Τί μαύρη ἀνατριχίλα!

Καὶ πάλι πρὸς τὸ οὐρανὸ
 Ἐσήκωσα τὸ ῥμάτι
 Καὶ πάλι, πάλι ἔπεσα
 Σὲ συλλογὴ μεγάλη,
 Σὲ συλλογὴ, ποῦ μ' ἔφυγεν
 Ὁ νοῦς μ' ἀπ' τὸ κεφάλι,
 Κι' ὁ ὕπνος μέσ' ὅσ' τῆ συλλογῆ
 Μ' ἐπλάνεψε κομμάτι.

Τὰ θολωμένα ῥμάτια μου
 Δὲν πρόφθασα νὰ κλείσω,
 Κ' ὕπνος τὰ πλάκωσε βαρὺς,
 Βαρὺς ὅσ' ἂν τὸ σκοτάδι,
 Κ' εἶδα ἓνα ὄνειρο φρικτό·
 Πῶς βγῆκε ἀπ' τὸ λαγκάδι
 Ὅχρόλευκο ἓνα Φάντασμα·
 Τὸ συλλογιοῦμαι... φρίσσω!

Σιγά, σιγά, σιωπηλά
 Ὕστὸ πλάι μου σιμόνει,
 Μὲ πιάνει μὲ τὸ χέρι του,
 Τὸ ὄσ' τῆ πέτρα κρύο.
 Σηκώνονται αἱ τρίχες μου,
 Τὰ πόδια μου τὰ δύο,
 Τρέμουνε, καὶ τὸ αἷμά μου
 Ὕσταῖς φλέβες μου παγώνει.

Τὸ κύτταξα, τὸ κύτταξα
 Ὕστὸ πρόσωπο, ὄσ' τὸ σῶμα,
 Καὶ μιὰ τρεμούλα φρικερὴ
 Μὲ πιάνει κ' ἕνας τρόμος,
 Γιατί, γιατί τὸ γνώρισα
 Τὸ φάντασμα, ἄλλ' ὅμως
 Ὕκόμα λόγο ὄδισταζα
 Νὰ ὄβγάλω ὄπὸ τὸ στόμα.

Πλὴν τέλος δὲν ἐβάσταξα,
 Δὲν μπόρεσα νὰ πνίξω
 Τὸ δάκρυ ποὺ κατέβηκε
 Τὴν κάτωχρη παρειά μου,
 Καὶ λέγω: «Τῆς μανούλας μου,
 »Σκιά! Σκιά γλυκειά μου!...»
 Καὶ πλέον δὲν εἰμπόρεσα
 Τὸ στόμα μου ν' ἀνοίξω.

Μόνο τ' ἄχνό της πρόσωπο
 Ξανακυττάζω πάλι,
 Καὶ βλέπω χαμογέλασε,
 Ὕσ' τὸ λαμπρὸ φεγγάρι,
 Κι' ἀπὸ τὸ ὄματι γλίστρησε,
 Ὕσ' τὸ μαργαριτάρι
 Τὸ δάκρυ. Σκύφτει μὲ φιλεῖ
 Μὲ πόνο ὄσ' τὸ κεφάλι.

Καὶ μ' εἶπε: «Κωνσταντῖνέ μου,
Μονάκριβο παιδί μου,
Σὲ σκιάζουνε τὸ σῶμά μου,
Κ' ἡ ἀχνισμένη ὄψι;
Δὲν 'ξέρεις πῶς γιὰ 'σένανε
'Ηθέλησα ἀπόψε
Νὰ ξαναλάβω μιὰ στιγμή
Τὸ αἷμα, τὴ ζωὴ μου;

Δὲν 'ξέρεις πῶς γιὰ σένανε
Γιὰ μιὰ στιγμή τὸν Ἄδη
'Αφῆκα καὶ ξανάρχομαι
'Εδῶ 'σ' τὸν κόσμον ἅπανω,
Καὶ σὺ, καὶ σὺ μὲ σκιάζεις;»
Κ' ἐγὼ τὰ λόγια χάνω,
Πλὴν τέλος λέγω: «Τί ζητεῖς
Μέσ' 'σ' τὸ βαθὺ σκοτάδι;

Μανούλα μου, τὸ μνημά του
'Αφίνει ὁ πεθαμένος;»
«—Κι' ὅμως ἐγὼ γιὰ σένανε,
Γιὰ σένανε, παιδί μου,
Αὐτὴ τὴν ὥρα, τέκνο μου,
Τ' ἀφῆκα.—» Ἡ φωνή μου
Καὶ πάλι τότε ἐσβύστηκε,
Μένω βουβός, σκιαγμένος.

«Ἀκόμα δὲ μ' ἐγνώρισες;—
Μὲ ἐρωτᾷ—δὲ μ' εἶδες;»
«—Διστάζω ἀκόμα, μάνα μου,
Νὰ σοῦ τὸ 'πῶ, διστάζω,
Γιατ' ἄλλη, ἄλλη σ' ἤξερα,
Καὶ ἄλλη σὲ κυττάζω·
Τῆς γνωριμιᾶς σου, μάνα μου,
Μ' ἔφυγαν αἱ ἐλπίδες.—»

«— Γιατί με βλέπεις κόκκαλα,
 Μὲ βλέπεις δίχως αἷμα,
 Μὲ βλέπεις δίχως ἴνασασμό,
 ὦχρῆ ἴσαν τὸ σαφράνι,
 Κι' ὅτι δὲν ἔχω τὴ θωριά,
 Ποῦχα ἴσ' τὸν κόσμο;—» «Φθάνει!...
 ὦ, φθάνει! τὴν ἐφώνασα,
 Σ' ἐγνώρισ' ἀπὸ τὸ βλέμμα.

Σ' ἐγνώρισ' ἀπ' τὸ βλέμμα σου
 Τώρα κι' ἀπ' τὴ λαλιά σου,
 Σ' ἐγνώρισα, μανούλα μου,
 Σ' ἐγνώρισα, γλυκειά μου,
 Σ' ἐγνώρισα, καὶ χαίρεται
 Ἡ θλιβερὴ καρδιά μου,
 Μάνα μου. Τώρα ἴρώτα με
 Γιὰ τᾶλλα τὰ παιδιὰ σου.

Πές μου γιὰ τὴ Μαρία σου,
 Τὸ Γούλα σου, τὴ Ἰλένη,
 Ποῦ νύχτα ἴμέρα τὰ ὀρφανὰ
 Κλαίγουνε τὴ θανή σου·
 ἴρώτα με καὶ γιὰ τὴ μικρή,
 Τὴν ὠμορφη Φανή σου,
 Ποῦ ἴσ' ἄλλα χέρια τρέφεται,
 Ποῦ ἴσ' ἄλλα χέρια μένει.

ἴρώτα με καί, μανούλα μου,
 Γι' ὄλους τοὺς συγγενεῖς σου,
 Τ' ἀδελφια σου, τὴ μάνα σου.
 Τὸ δόλιο τὸν πατέρα,
 Τὸ δόλιο τὸν πατέρα μου,
 Μάνα, ποῦ νύχτα ἴμέρα
 Δὲ θὲ νὰ βρῆ παρηγοριά....
 ἴρώτα με τὸ παιδί σου.—»

Τὴν εἶπα κ' ἐσιώπησα
 Χωρὶς λαλιὰ γιὰ λίγη,
 Γιὰ λίγη ὥρα. Κύτταξα
 Ὃς τὸ πρόσωπο ἐκείνη,
 Καὶ βλέπω μέσ' ὅσ' τὰ δάκρυα
 Νὰ πλημμυρῆ. Νὰ κρίνη
 Ἡ δύστυχη δ' ἔμπόρεσε,
 Κ' ἐκίνησε νὰ φύγη.

Τὴν ἔκολουθαίω μὲ φωναῖς.
 Νὰ τὴν γυρίσω πίσω
 Δὲν μπόρεσα. Κἂν πρόφθασα
 Νὰ τὴν ἔμιλήσω πάλι·
 Κ' ἐκείνη μὲ συγκίνησι,
 Καὶ θλίψι τῆς μεγάλης
 Μοῦ λέγει: «Ὦρα, τέκνο μου,
 Τὴ γῆ αὐτὴ ν' ἀφήσω.»

«— Ἐμένα τότε μάνα μου,
 Μ' ἀφίνεις; —» «— ὦ παιδί μου
 Ἄν θές νὰ ἰδῆς τὰ Τάρταρα,
 Ἄν νὰ ἰδῆς γυρεύεις,
 Τὸν Ἄδη, τὸν Παράδεισο,
 Ἐκεῖ κάτω νὰ κατέβης,
 Τρέξε κοντά μου τέκνο μου,
 Ἐλα, ἔλα μαζί μου —»

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΚ ΤΟΥ Α΄ ΑΣΜΑΤΟΣ ^{α)}

1) Πίνδος. Γενικόν και κύριον ὄνομα τῆς παρὰ τὰ ἀνατολικά πλευρὰ τῆς Ἠπείρου ἐκτεινομένης σειρᾶς ὑψηλῶν ὀρέων, τῆς ὁποίας αἱ ὑψηλότεραι κορυφαί εἶναι ἡ Σμόλκα, ἡ Δοκίμη, τὸ Ἄνηλιον, ἡ Τσιουκαρέλλα, τὸ Περιστέρι, τὰ Κριθάρια, ἡ Κακαρδίτσα καὶ τὰ Τζιουμέρκα.

2) Γιάννινα. Τὰ Ἰωάννινα, πόλις ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἠπειρωτικῆς κοιλάδος κάτωθεν τοῦ Τομάρου (Μεσοκελίου) ἔχουσα σχῆμα δικεφάλου ἀετοῦ, παρὰ τὴν ὁμώνυμον λίμνην ἔχουσαν σχῆμα κιθάρας. Ἐνεκα τῶν διὰ κεράμων ἐστεγασμένων οἰκοδομῶν τῆς καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐν αὐτῇ δένδρων εἰς τὴν ἄνωθεν ἢ ἀπέναντι αὐτῆς ὄψιν παρίστανται ὡς δάσος πυκνόν. Ὡραιότητα καὶ γραφικωτάτη εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆς θέα· ἀλλ' ἐσωτερικῶς αἱ ὁδοί τῆς εἶναι στεναὶ καὶ ἀνωφερεῖς. Τὰ κοιμητήρια τῶν Τούρκων κατάσκια δένδρων καὶ ἐκτενέστατα τῶν δ' οἰκοδομῶν αἱ πλεῖσταί πλίνθιναι καὶ χαμηλαί. Περιεργείας δ' ἄξια οἰκοδομήματα εἶναι τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τοῦ Γεωργίου Σταύρου, τὸ Τζαμίον τοῦ Καλοῦ-Πασσᾶ ἐστολισμένον με τοὺς κίονας καὶ τὰς στήλας τοῦ ναοῦ τοῦ Πλούτωνος, τοῦ ὁποίου τὰ ἑρείπια καὶ νῦν σώζονται παρὰ τῇ λίμνῃ, τὸ Φρούριον ἐν τῇ λίμνῃ ἐκτεινόμενον καὶ ὡς χερσόνησος ἢ μᾶλλον νῆσος ἀπὸ τῆς πόλεως διὰ τάφρου βαθείας χωριζόμενον καὶ προεκτεῖνον δύο μαστούς (τοὺς σχηματίζοντας τὰς κεφαλὰς τοῦ ἀετοῦ) εἰς τὴν λίμνην, ἐπὶ τῶν ὁποίων μεγαλοπρεπῶς ὑψοῦνται δύο τζαμιά καὶ τὰ ἑρείπια τοῦ Παλατίου τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ. Ἐπίσης περιεργείας ἄξια εἶναι καὶ τὰ Λιθαρῖτσια, ἑρείπια τοῦ φρουρίου τοῦ Σατράπου τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ Τεπελενλῆ, εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὁποίου ὑψοῦτο ὁ πύργος Κιζ-Κουλές (Πύργος Παρθένων), τὰ ἑρείπια τῶν χονδρῶν τειχῶν τοῦ ὁποίου εἰσέτι σώζονται κινουῦντα τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν περιέργειαν τοῦ περιηγητοῦ. Ἐπὶ τῶν ἑρειπίων τούτων ὡς ἐπὶ λόφου ὑψοῦται ὁ Στρατών, ἀπέναντι δ' αὐτοῦ τὸ Σεράγιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται τὰ δικαστήρια καὶ τὸ διοικητήριον. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λίμνης, δίκην ὀμφαλοῦ κιθάρας, ἐκτείνεται τὸ νησίον (νῆσος τῶν Ἰωαννίνων), τοῦ ὁποίου τ' ἄξιοπαρατήρητα μέρη εἶναι ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ ὁ παλαιὸς τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ οἶκος ὅπου ἐφονεύθη.

α) Ὅλες οἱ σημειώσεις εἶναι τοῦ Κρυστάλλη.

ΑΙΣΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ

Ἐφευγ' ἐκείνη καὶ κοντὰ
Ἐγὼ τὴν ἔκολουθῶ.
Περνᾶμε λόγγους καὶ βουνά,
Περάσαμε λαγκάδια,
Ποτάμια, λίμναις, θάλασσαις.
Περάσαμε λειβάδια,
Καὶ φθάσαμε ἴσ' τὸ ἄχανές,
Καὶ φθάσαμε ἴστο Χάο¹.

Μιὰ Σύρα ἔκει θεόρατη
Ἐψώνονταν μεγάλη,
Ποῦ Ἀγγελούδια φύλαγαν
Τὰ φύλλα τῆς τὰ μαῦρα.
Μπαίνομε μέσα. Κτίρια²
Εἶδαμε τότε γαῦρα,
Ποῦ μέσα τους βασίλευε
Κρύα σιγὴ μεγάλη.

Ἀφίνομε τὰ κτίρια,
Καὶ πάλι προχωροῦμε,
Ἀγνώριστοι ἴσ' τοὺς φύλακας,
Ἀγνωστοὶ ἴσ' τοὺς Ἀγγέλους.
Σὲ δύο δρόμους ἔφθάσαμε
Ἀγνώριστ' ἐπὶ τέλους·
Ἄξαφνα μ' ἀναλήφθηκε
Ἡ μάνα. Τὴ στεροῦμαι.

Μονάχος τότε ἐκίνησα
 Τὸ δεξι δρόμο πῆρα,
 Νὰ ἰδῶ, νὰ ἰδῶ ποῦθελαι βγῆ,
 Ποῦθελαι καταντήσει.
 Καὶ προχωρῶντας ἔφθασα
 Σὲ μαρμαρένια βρύση,
 Κι' ἀντίκρυ της ὑψώνονταν
 Μιά χρυσωμένη θύρα.

Σπρώχνω τὴ θύρα· ἀνοιξε·
 Τί θέαμα!... Τί τόπους...
 Τί τόπους εἶδα σκιερούς!...
 Τί χλόαις!... Τί λουλούδια!...
 Τί δένδρα, δένδρα ἀνθηρά!...
 Πόσ' ἀκουγα τραγούδια
 Ἐπ' τὰ πουλιά!... Πόσους ἐκεῖ
 Ἐγνώρισα ἀνθρώπους!...

Εἶδα ἄσ τὸν ἴσκιο μιᾶς μυρτιᾶς
 Τὸν Ὀμηρο· καὶ γύρα,
 Γύρα του τραγωδούσανε
 Τὰ ἔπη τους τόσοι ἄλλοι
 Διάσημοί μας ποιηταί,
 Καὶ ταραχὴ μεγάλη
 Ἐγίνονταν, κ' ἀκούγονταν
 Ἐ Ποίησι κ' ἡ Λύρα,

Εἶδα παρέκει ταῖς σκηναῖς
 Ὀλων μας τῶν Ἀγίων.
 Ποῦ κύκλον ἐσχημάτιζαν,
 Κι' αὐτοὶ ἄσ τὴ μέση, ἄλλοι,
 Ἐχόρευον, κι' ἄλλ' ἔπαιζον.
 Ἀρχίνησε νὰ ψάλλη
 Καὶ τοὺς ψαλμούς του ὁ Δαυίδ,
 Τὸ θεῖόν του βιβλίον.

Πέρα μακρὰ σὲ ὕψωμα,
 Ἐστὴν ἄκρη μιᾶς κοιλάδος,
 Σὲ ὕψωμα κατάσκιο,
 Σὲ δροσερὰ χορτάρια
 Εἰς κύκλον ἐκαθόντανε
 Ὅλα τὰ παλληκάρια,
 Ποῦ τόσῳ, τόσῳ δόξασαν
 Τ' ὄνομα τῆς Ἑλλάδος.

Τ' ἀνδρειωμένα τὰ παιδιά,
 Ποῦ ὅσ' τῆς σκλαβιάς τῆ μέση
 Ἐκάμανε ἀπόφασι
 Νὰ ρίξουν τὸ ζυγὸ τους,
 Ναύροῦνε ἢ τῆ ἑλευτεριά
 Ἡ τονὲ θάνατό τους.
 Καὶ ὅσ' τὴν ὁμόνοια ἔβαλαν
 Τὸν ὄρκο νὰ τοὺς δέση.

Ποιὸς εἶδε τὸ Βεζούβιο³
 Νὰ βγάζη, νὰ ξερνάη
 Στάχτη καὶ λάβρα καὶ φωτιαῖς
 Καὶ πέτραις ὅσα μεγάλα
 Βουνὰ ν' ἀνασηκώνωνται
 Μισουρανῆς. Καὶ ἄλλα
 Ἐδῶ νὰ πέφτουν, κι' ἄλλα ἔκει,
 Κι' ὁ τόπος νὰ βογγάη;

Ἔτσι κι' ἐκεῖνοι οἱ ἔνδοξοι
 Σὲ μόνο τὸ Θεό μας
 Τὸ μυστικὸ τους ἔδειξαν,
 Κρυφὰ, κρυφὰ τοὺς σκάφτουν,
 Φκιάνουν τὸ μνῆμα τῆς σκλαβιάς,
 Καὶ τῆ φωτιὰ ἀνάφτουν,
 Ποῦ ἔμελλε νὰ καταπιῇ,
 Νὰ πνίξη τὸν ἔχθρό μας.

Μέσα 'σ' τὰ σπλάχνα ἔβραζεν
 Ἡ φλόγα. Καὶ τῆ ἡμέρα,
 Ποῦ 'σ' τὴν Παρθένο ἔστειλε
 Γιὰ νὰ εὐαγγελίσῃ
 Τὸν Ἄγγελό του ὁ Θεός,
 Ὅτι θὲ νὰ γεννήσῃ
 Τὸν Ἰησοῦ... Πετάχθηκε
 Κ' ἡ φλόγα 'σ' τὸν ἀέρα.

Ζεχείλισε ὁ Βεζούβιος...
 Ἐσείσθησαν οἱ τόποι...
 Καὶ μέσ' 'σ' τὰ πέρατα τῆς γῆς,
 Τὸ βροντερὸ τουφέκι
 Τοῦ Ἑλληνοσ ἀκούσθηκε....
 Φρικτὸ ἀστροπελέκι
 Κτυπᾷ τοὺς Τούρκους...
 Τρόμαξε 'σ' τὸν ὕπνο τσ' ἡ Εὐρώπη.

Χρόνους ἑπτὰ ἐκράτησε
 Ἡ φλόγ' αὐτὴ κ' ἡ πάλῃ.
 Ἐσβύσθηκε... Ἐτάραξε
 Τὴν οἰκουμένη ὅλη,
 Ἐστὴ θάλασσα βυθίσθησαν
 Τῶν τούρκων τόσοι στόλοι,
 Καὶ 'σ' τῆ στεριά ἀφήσανε
 Μιά δεκατιὰ μεγάλη.

Ἐσβύσθηκε... Κ' ἔσβύσθηκε
 Πῶς οβυέται τὸ καμίνι
 Ποῦ λείπει μὲν ἡ φλόγα του,
 Ἀλλὰ μέσα του βράζει·
 Κι' ἄμα φυσήξῃ ἄνεμος,
 Ἐξω τήνε πετάζει,
 Καὶ πάλι καίει μὲ ὄρμη...
 Ἔτσι ἔσβυσε κ' ἐκείνη.

"Εσβυσ' εκείνη ή φλόγα της.
 Πλήν μέσ' σ' τὰ σωθικά της
 Καίει μιὰ ἄσβεστη φωτιά,
 Ποῦ καρτερεῖ μιὰ μέρα
 Ν' ἀνοίξη μιὰ τρυπούλα της,
 Νὰ πάρη 'λίγο ἄερα,
 Νὰ βγάλη φλόγα τρομερή
 Καὶ πάλι ή φωτιά της.

Πόσαις φοραῖς ἀπ' ταῖς ὕψηλαῖς
 Τοῦ γέρου Πίνδου ράχαις
 Ἄγνάντεψα τήν καταχνιά
 Μακρῶς, σ' τήν "Αγια Μαύρα,
 Καὶ εἶπα ὅτι ἄναψε
 Καὶ πάλ' εκείνη ή λάβρα,
 Κ' εἶπα πῶς πάλι ἄναψαν
 Τοῦ "Ελληνοσ ή μάχαις!...

Ἄλλά, ἄλλά γελάσθηκα.
 Μιὰ ὕπατηλὴ ἐλπίδα
 Μοῦ μένει πάντα σ' τήν καρδιά
 Ν' ἀκούσω ὦρα σ' ὦρα
 Ἐνα τουφέκι βροντερό
 Ἐστὴν ἔνδοξη τήν χώρα.
 Τὸ βρόντο του δὲν ἄκουσα,
 Μόν' ὅσ' ἀν καπνοῦρα εἶδα

Για σῶπα, σῶπα καὶ θ' ἀλθῆ
 Μιὰ ὕμερα καὶ για σένα,
 Ν' ἀκούσης καὶ τὸ βρόντο του,
 Νὰ ταραχθῆ ή Πλάσι,
 Τὰ ἔρμα τοῦτα τὰ βουνὰ
 Νὰ σκούζουν, καὶ τὰ δάση
 Καὶ τὰ λαγκάδια νὰ βογγοῦν
 Στὰ αἵματα πνιγμένα.

Ἐκεῖ τοὺς εἶδα νᾶχουνε
 Ὃς τῆ μέση τους, σὲ θρόνο,
 Θρόνο διαμαντοκόλλητο
 Τὸν Ἅγιο ἐκεῖνον
 Τὸν πατριάρχη⁴ ὅς τῆ σεπτῆ
 Πόλι⁵ τῶν Κωνσταντίνων,
 Στεφανωμένον μὲ δαφνιάς
 Ἕνα μεγάλο κλῶνο.

Τοὺς εὐλογάει κι' ἄρχισε
 Μὲ δάκρυα νὰ λήη
 Τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 Τῶν σκυλομουσουλμάνων
 Ταῖς ἐκβιάσεις καὶ σφαγαῖς
 Τῶν τούρκων, τῶν τυράννων,
 Καὶ τῆ σκληρῆ κρεμάλα του.
 Καὶ χαίρεται καὶ κλαίει....

«Ἦτον ἡ πρώτη τ' Ἀπριλιοῦ
 Κοντὰ τῆ χαραυγοῦλα,
 Τοῦρκος Δερβίσης ἄπιστος
 Στὸ μιναρὲ φωνάζει,
 Καὶ προσκαλεῖ τοὺς Τούρκους του
 Στὸ σκοτωμὸ καὶ σφάζει
 Τὸ σίδερο ἐδῶ κ' ἐκεῖ...
 Τί φρίκη!... Τί τρεμούλα!

Γέμισεν ἀπὸ πτώματα
 Τῶν Χριστιανῶν ἡ Πόλι,
 Τσακίζουν θύραις, ἔμπαίνουνε
 Ὃστὰ σπήτια καὶ σκοτόνουν
 Ὅπου κι' ἂν εὔρουν Χριστιανό,
 Καὶ πανταχοῦ ἀπλώνουν
 Τῆ βία καὶ τὸ θάνατο
 Οἱ Γενιτσάροι ὅλοι.

Ἀκούονται ὀλολυγμοί,
 Καὶ κοπετοί, καὶ θρήνοι.
 Βλέπουν σφαγμένα τὰ παιδιὰ
 Αἱ δύστυχαι ἢ μανάδες,
 Ὁ ἄνδρας τῆ γυναῖκά του,
 Κλαῖνε. Ἄλλ' οἱ φονειάδες
 Δὲν ἄκουγαν. Καὶ ὁ Μαχμούτ.⁶
 Τότε παραθαρρύνει.

Προστάζει τὸν ἀκράτητο
 Ὅχλο τῶν Χριστοφόνων,
 Ἐκεῖνα τὰ ἀδάμαστα
 Τοῦ Κορανίου⁷ κτήνη,
 Τὰ τόσα κακουργήματα
 Τότε νὰ παρεκτείνῃ.
 Νὰ βάλουν κ' εἰς τοὺς κληρικούς
 Τὸν βρόχον καὶ τὸν φόνον.»

Ἀρπάζονται οἱ κληρικοί,
 Σκοτόνονται, κρεμιῶνται,
 Καὶ ἀποκεφαλίζονται,
 Πνίγονται. Ἄλλοι φεύγουν,
 Πλὴν ὅσοι ἀπ' τὸ σκοτωμὸ
 Δὲν μπόρεσαν νὰ ἔβγουν,
 Ἀπὸ τοὺς Τούρκους σφάζονται,
 Στὸ πέλαγο πετιῶνται.»

Ἐσὰ λυσσασμένοι τὰ σκυλιά,
 Τὰ τέκνα τοῦ Δερβίση,
 Ἐσκότωναν, οἱ ἄπιστοι,
 Ἐάν πεινασμένοι λύκοι,
 Ποῦ ἔμπαίνουνε ἔσ' τὰ πρόβατα
 Σκορπίζουνε τῆ φρίκη.
 Πέρασαν ἡμέραι κ' ἡ σφαγὴ
 Δὲν εἶχε ἀκόμα σβύσει.»

Ἦλθε ἡ ἐνάτη τ' Ἀπριλιοῦ,
 Σάββατο τὸ Μεγάλο,
 Ζημέρωσε καὶ ἠύχτωσε,
 — Νύχτωσε κ' ἡ ζωὴ μου. —
 Πῆγα τὸν Ὅρθρο ἔσ' τὸ ναό,
 Κάμνω τὴν προσευχή μου,
 «Χριστὸς Ἀνέστη» ἄρχισα
 Μὲ τοὺς πιστοὺς νὰ ψάλλω.

Χριστὸς ἀνέστη! ἔψαλλα,
 Καὶ πάντα μὲ τὸ νοῦ μου,
 Ἀναστηθῆτω ἡ Ἑλλάς!
 Εὐχόμεον. Κοινωνάω
 Τὰ ἄχραντα μυστήρια,
 Τὰ τέκνα μου ἠβλογάω.
 Κ' ἔξαφνα βλέπω τὴν Τουρκιὰ
 Τριγύρω τοῦ ναοῦ μου.

Τὴ λειτουργία σκόλασα.
 Μὲ παίρνουνε, μ' ἄρπάζουν,
 Μὲ κλείσανε, ἔσ' τὴ φυλακὴ
 Τὰ σίδερα μοῦ βάνουν
 Μὲ δέρουν, ἄλλοι μὲ χτυποῦν,
 Ἀσχημισμοὺς μοῦ κάνουν,
 Ἄλλοι μὲ μαστιγώνουνε,
 Καὶ ἄλλοι μὲ χλευάζουν.

Τέλος μὲ βγάζουν, μ' ὀδηγοῦν
 Μέσ' ἔσ' τὰ πατριαρχεῖα.
 Μὲ φέρνουνε στὴ μεσανῆ
 Τὴ θύρα ποῦ μεγάλη
 Τριχιὰ κρεμόντανε. Μ' αὐτὴ
 Μοῦ δέσαν τὸ κεφάλι
 Ἄπ' τὸ λαιμὸ. Καὶ ἡ ψυχὴ
 Μοῦ πέταξεν ἁγία.»

Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε.
 Ἐπὶ τὸ πλευρό του τότε
 Σηκώθηκε τῆς πόλεως
 Τ' Ἀδριανοῦ ὁ ἥρωας,
 Καὶ λέγει: «Μήπως κ' εἰς ἐμέ
 Δὲν ἔπεσε ὁ κλῆρος
 Κρεμάλας; Δὲν μ' ἐκρέμασαν
 Ἄνομοι στρατιῶται;»

Ἐνάντιον του, σὰν ὄμοιο
 Ἄγαλμα τοῦ Φειδίου,
 Καθόντανε σὲ μάρμαρο
 Ἐκεῖνος ὁ μέγας
 Τῆς Ἀλαμάνας ἥρωας,
 Ἐνάντιον Λεωνίδας ἄλλος,
 Ὁ Διάκος⁸ ὁ καταστροφεὺς
 Κ' ἐχθρὸς τοῦ Κορανίου.

Κυττάζει ὅλους μιὰ φορὰ
 Μ' ἀστραπηβόλα μάτια,
 Καὶ μὲ μιὰ σοβαρότητα.
 Τὸ ζέρβιο χέρι βάνει
 Μὲς τὸ ζερβὶ του τὸ πλευρό.
 Βγάζει τὸ γιαταγάνι,
 Καὶ λέγει: «Ἀδέλφια, βλέπετε;
 Γίνηκε δυὸ κομμάτια

Αὐτὸ τὸ γιαταγάνι μου,
 Κι' αὐτὸ τὸ τσακισμένο
 Τουφέκι μου· θὰ μαρτυροῦν
 Πάντα τὸ θάνατό μου,
 Τὸ θάνατό μου τὸ σκληρό,
 Καὶ τὸ μαρτύριό μου
 Μέσ' ἔστ' Ἀλαμανογέφυρο,
 Τὸ τόσο δοξασμένο.

Ἐκουσα ὅτι ἴστα βουνά
 Μαύρη Τουρκιά πλακόνει,
 Ὅτι Σκοδριάνους διαλεχτοὺς
 Δέκα ὄχτῶ χιλιάδες
 Ἐπὸ κοντά τους φέρνουνε
 Δυὸ λύκοι, δυὸ πασσάδες
 Κειὸς ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ-πασσῶς,
 Μὲ τὸν Ὁμέρ-Βριώνη.

Ἐμεινα μὲ σαράντα ὄχτῶ
 Συντρόφους, παλληκάρια.
 Τὴν Ἀλαμάννα⁹ πιάσαμε.
 Ἀνάφτει τὸ τουφέκι
 Καὶ κάθε, κάθε μας φωτιά
 Ἦταν ἀστροπελέκι.
 Τρεῖς ὥραις πολεμήσαμε
 Πίσω ἔπὸ τὰ λιθάρια.

Τὴ μιὰ χιλιάδα τῶν Τουρκῶν
 Σκορπιζαμε, κ' ἡ ἄλλη,
 Πυκνότερη μᾶς πλάκωνε,
 Σκορπιόντανε κ' ἐκείνη,
 Καὶ ἔπισω τῆς ἄλλῃ φωτιά
 Ἀναφτε ἴσαν καμίνι,
 Κ' ἡμεῖς τοὺς ἐσκορπίζαμε
 Μὲ λύσσα καὶ μὲ ζάλη.»

Τὰ βόλια μας ἐπέφτανε
 Ζεστά στοὺς Ὀσμανλῆδες,
 Κ' ἐκεῖνοι στρώνονταν ἴσ τὴ γῆ.
 — Παιδιά! μὴ φοβηθῆτε,
 Παλληκαράδες, φώναξα,
 Σὰν Ἕλληνες σταθῆτε!
 Κτυπᾶτε! μὴ σᾶς φύγουνε
 Τῆς νίκης αἱ ἐλπίδες!...

Φλογίσθη τὸ τουφέκι μου,
 Καὶ σχίσθηκε ὅσ' τὴ μέση.
 Τότε ὄρθος πετάζομαι,
 Τὴ σπάθη μου γυμνόνω,
 Καὶ ἔμπαίνω μέσα ὅσ' τὴν Τουρκιά,
 Καὶ σφάζω, καὶ σκοτόνω,
 Κι' Ὁμέρ Βριώνης γλύτωσε
 Ἄπ' τὸ σπαθί νὰ πέση.

Ἄξαφνα μοῦρθε τουφεκιά,
 Σὰ φλογερὸ χαλάζι
 Τσακίσθηκε κ' ἡ σπάθη μου
 Καὶ τὸ δεξί μου χέρι,
 Ἄδειάζω τὰ πιστόλια μου,
 Καὶ ἔφωναξα ὅσ' τὸ ἄσκέρι
 Νὰ μὲ σκοτώσουνε. Κανεὶς
 Δὲ μ' ἀπαντάει, δὲν κράζει.

Ἔπεσα τότε ζωντανὸς
 Στοὺς Τούρκους, καὶ μ' ἄρπάζουν.
 Στὴ μέση τους μὲ βάλανε
 Οἱ ἄπιστοι φονειάδες,
 Χιλιάδες ἔμπρὸς καὶ ὅσ' τὰ πλευρά,
 Καὶ πίσω μου χιλιάδες.
 Μοῦ λέγουν Τοῦρκος νὰ γενῶ,
 Καὶ χρήματα μοῦ τάζουν.

Κι' Ὁμέρ-Βριώνης μυστικὰ
 Μ' ἐρώταγε ὅς τὸ δρόμο:
 «— Γίνεσαι Τοῦρκος, Διάκο μου,
 Τὴ πίστι σου ν' ἀλλάξης,
 Νὰ προσκυνήσης ὅς τὸ τζαμί,
 Καὶ τὸ Ἄλλάχ!... νὰ κράξης; —»
 Κ' ἐγὼ πικρὰ τὸν ὕβριζα,
 Καὶ πῆρε φόβο, τρόμο.

Πᾶτε καὶ σεῖς, κ' ἡ πίστι σας,
 Μουρτάρηδες, χαθῆτε,
 Διάκος ἐγὼ γεννήθηκα,
 Καὶ Διάκος θὰ πεθάνω.
 Δὲ θέλω τὴ θρησκεία σας,
 Καὶ τὰ φλωριά τὰ χάνω
 Πέντ' ἐξ ἡμέραις τὴ ζωή,
 "Ἄν θέλετε, μ' ἀφῆτε.

Λυσσάζουν ἀπὸ τὸ θυμὸ
 Οἱ σκύλοι. Μὲ περνοῦνε
 'Σ ἓνα ἐλάτινο σουβλί,
 'Ολόρθονε μὲ σταίνουν,
 Φωτιά μὲ ξύλ' ἀνάπτουνε,
 Καὶ στὴ φωτιά μὲ ψένουν
 'Σὰν τὸ κριάρι. Καὶ ψητὸν
 'Στὸ λόγγο μὲ πετοῦνε.»

Εἶπε καὶ σιωπὴ βαθεῖα
 "Ολους ἐκεῖ πλακόνει.
 "Ολοι τὸν Διάκο ἄκουγαν,
 Κανέννας δὲ μιλάει.
 Κρυφά, σιωπηλὰ ὁ εἶς
 Τὸν ἄλλονε τηράει.
 'Στὴν σιωπὴ σηκώνεται
 "Ὁ υἱὸς τοῦ Κολοκοτρώνη¹⁰

'Εκεῖνος, ὅπου 'σ' τὸ βουνὸ
 Τῆς Μάνιας 'Ραμοβοῦνι
 Εἶδε τὸν "Ἡλιο, κ' ἔπιε
 "Ἄρκτου ἀγρίας γάλα·
 'Εκεῖνος, ὅπου 'σ' τὴν Τουρκιά
 Τόσα κακὰ μεγάλα
 "Ἐφερε 'σ' τὸ Βαλτέσιον
 Καὶ εἰς τὸ Κορμοβοῦνι¹¹.

Ἄρχίζει μὲ τὴν βροντερὴν
 Κι' ἄγρια λαλιά του,
 Νὰ λέγη πόσους ἔσφαξε
 Μὲ τὸ Μαυρομιχάλη
 Τούρκους εἰς τὸ Βαλτέτσι καὶ
 Ἐστὸ Χρυσοβίτσι... Ἄλλη
 Ἄκουσκε Ἄρεως φωνή,
 Ἄρεως στρατηλάτου.

Κ' ἐπρόβαλεν ὁ Ὀδυσσεὺς¹²
 Τ' Ἀνδρούτζου, ὁ ταχύπους.
 Ἐκεῖ τὸ λεοντάρι τῆς Γραβιάς,
 Ἐστὸν ἄλλος τῆς Τρωάδος,
 Καὶ τῆς Ἰθάκης Ὀδυσσεύς,
 Ὁ πύργος τῆς Ἑλλάδος!..
 Τὸν εἶδα!... Κρύους τῆς καρδιάς
 Ἐσθάνθηκα τοὺς κτύπους!...

Ἐπρόβαλε ἕψηλός, ψηλός,
 Ἐστὸν τὸ βουνὸ τοῦ Τμάρου.
 Μὲ λάσια τὰ στήθια του,
 Καὶ τριχοτουφωμένα,
 Ἐστὸν ὄρος, ποὺ κοντόκλαδα
 Σκεπάζουν πυκνωμένα .
 Ἐστὸν τὴν εἰκόνα φαίνονταν,
 Καὶ τὴ μορφὴ τοῦ Χάρου.

Τὸ μέτωπο ψηλό, πλατύ,
 Ἐστὸν χιονισμένος βράχος·
 Καὶ τὸ παχὺ μουστάκι του,
 Ἐστὸν λόγγος ἀπλωμένο,
 Ἐσκεπάζε τὸ στόμα, ποῦ,
 Ἐστὸν βρῦσι ἀνοιγμένο,
 Ἐχυνε λόγους φλογερούς.
 Τέτοιους ὁ Τουρκομάχος·

Τέτοιος ἐκεῖνος πρόβαλε.
 Τὸ Διάκο χαιρετάει,
 Καὶ λέγει: «Διάκο μ', ἀδελφέ,
 Μὲς 'ς τῆς Γραβιᾶς τὸ χάνι
 *Εγὼ σ' ἐξεδικήθηκα.
 *Εκεῖ οἱ Μουσουλμάνοι
 Τοὺς ἔκαμε ν' ἀφήσουνε
 Πολλοὺς ἢ γῆ νὰ φάη.

Μέσ' τῶν Ἀγράφων τὰ βουνὰ
 Βρισκόμουν καὶ μαθαίνω
 Τὸ θάνατό σου τὸ σκληρό.
 Τότε καιρὸ δὲ χάνω·
 Πετᾶω 'σὰν τὴν ἀστραπή
 *Ἀπ' τὰ βουνὰ ἀπάνω,
 Καὶ φθάνω κάτω 'σ' τὴ Γραβιᾶ
 Καὶ μέσ' 'στὸ χάνι 'μπαίνω.

Μπαίνω 'σ τὸ χάνι. Κλείσαμε
 Ταῖς θύραις μὲ λιθάρια.
 Εἴμασθ' ἑκατὸν εἴκοσι.
 — Παιδιά!, τοὺς λέγω, πέρα
 Κυττᾶτε, Τοῦρκοι ἔρχονται
 Πολλοί, αὐτὴ τὴ 'μέρα
 'Στὸ χῶμα θὰ τοὺς στρώσωμε
 Νεκρ' ἄψυχα κουφάρια!

'Ομέρ-Βριώνης κι' ὁ Κιοσσέ
 Μεχμέτ-Πασσαῖς διαβαίνουν
 Τὸ ποταμάκι τῆς Γραβιᾶς
 Μὲ δώδεκα χιλιάδες.
 'Ἀπὸ μακριὰ τοὺς φώναξα:
 — Παλαιότουρκοι!... Ἀγάδες!
 Σταθῆτε!.. Ποῦ πηγαίνετε;... —
 "Ὁμως αὐτοὶ προβαίνουν.

Προβαίνουν με πεποίθησι,
"Οτ' ἤθελε μᾶς σβύσει
Ἐ τόση ποῦφεραν Τουρκιά,
Καὶ πρὶν ἔξαναφωνάξω,
Δερβίσης μ' ἀποκρίνεται:
— Τ' Ἀλλάχ!... παντοῦ νὰ κράξω
Πηγαίνω!— Πρῶτο μέσ' στή γῆ
Ἐρριξα τὸ Δερβίση.

Ἐμέρ-Βρυώνης λύσσαξε,
Σὰν κύτταξε ἔσ' τὸ αἶμα
Πνιγμένον τὸ Δερβίση του.
Προστάζει ἔσ' τὸ πλευρό του
Τὸ σαλπικτὴ καὶ γύρω του
Μαζώνει τὸ στρατό του.
Καὶ μέσ' ἔσ' τὸ χάνι ἔρριψε
Εἰρωνικὸ ἓνα βλέμμα.

Καὶ λέγει:— «Ἐκεῖνο βλέπετε
Τὸ μονωμένο χάνι;...
Πλιθᾶρι μὴν ἀφήσετε.
Ἐπάνω σὲ πλιθᾶρι.
Κι' ἀφ' ὅσους εἶναι μέσα του
Μὴ μείνη οὔτε ποδάρι.»
Αὐτὰ προστάζει. Καὶ μὲ μιᾶς
Ἐπὸ ἔμπροστὰ τοὺς χάνει.

Σηκόνεται ὁ κορνιαχτός,
Σὰ σύγνεφο ἀναβαίνει.
Ἐσὰν ἀντάρρα πνιγηρή,
Θολώνει τὸν αἰθέρα.
Κι' ὁ ἘἭλιος ἔσκοτίδισε.
Κ' ἔθάμβωσε τὴ ἔμέρα.
Παρὰ κοντὰ του πλάκωναν
Οἱ Τοῦρκοι λυσσασμένοι.

Ἄκούεται βαρύδουπο
 Τὸ γλήγωρό τους βῆμα.
 Λαμποκοπᾶν αἱ λόγχαις των,
 Ποικίλα κυματίζουν
 Τὰ ἕμισοφέγγαρα. Γοργὰ
 Τ' ἄλογα χλιμηντρίζουν
 Κι' ἀγρεύουνε ταῖς χαῖταις των,
 Ποῦ λὲς κ' ἔρχεται κῦμα.

Μπροστά, μπροστά ἔρχόντανε
 Ὀλόμαυρη πεζούρα
 Τσιάμηδες Γκένγκαι, Ἀλβανοὶ
 Τότσηδες, Σκοδριάνοι.
 Παρὰ κοντὰ τους ἵππικὸ
 Ἀμέτρητο. Στὸ χάνι
 Φθάνουνε σιμὰ καὶ ρίχνονται,
 Φωνάζουν Γιούρρα!! Γιούρρα!!

Καὶ ρίχνονται ὅλοι μαζῆ,
 Καὶ λὲς θὰ τὸ χασμώσουν.
 Ἀλλὰ σὰν τὸ ἠφαίστειο
 Τῆς Αἴτνας, ὅταν βγάνη
 Ταῖς φλόγαις, ἔτσι ἀνάλαμψε
 Κ' ἐβόγγισε τὸ χάνι,
 Καὶ βόλια πέταξαν ζεστά,
 Τοὺς Τούρκους νὰ βουλήσουν.

Ἀφίνουν ἵππους κατὰ γῆς,
 Ἀφίνουνε ἀνθρώπους,
 Κι' ἄλλοι ἴσ' τοὺς λόγγους σκόρπισαν,
 Ἄλλοι πίσω γυρίζουν,
 Τοὺς βλέπουν οἱ Πασσάδες τους,
 ῥυάζοντας, ἀχνίζουν,
 Φωνάζουν, καὶ τοὺς γύρισαν
 Ἐστὸς ἠματωμένους τόπους.

Δεύτερη κάμνουν ἔφοδο
 Χειρότερα παθαίνουν.
 Καὶ τρίτη τότε κάμνουνε,
 Ἐνίκηθησαν· νυχτόνει·
 ὦ, μόλις ἑπτακόσιοι
 Τριγύρω τοῦ Βρυώνη
 Μένουν, καὶ πολιορκηταὶ
 Ἠθέλησαν νὰ γένουν.

Τὸ χάνι μας πολιορκοῦν
 Ὅλην τὴ νύχτα. Στέλλει
 Καὶ ὄσ' τὴ Λαμία ὁ Ὀμέρ
 Πυρόβολα νὰ φέρη...
 Ἀλλά!... τὴ θύρ' ἀνοίγομε,
 Φεύγομε ὄσ' ἄλλα μέρη.
 Τὴ χαραυγὴ τοὺς μέτρησα,
 Μᾶς ἔλειπαν ἕξ μέλη.

Ἡ φήμη ὄσ' τὴν Κυβέρνησι
 Ἀναστατώσεις κάμει.
 Μοῦ πέρνουνε τὴ στρατηγιά,
 Μὲ κάμνουν ἐξωμότη...
 Ἀλλά!... καὶ πάλι μ' ἔβαλαν
 Ἐστὴ θέσι μου τὴ πρώτη,
 Ὅταν ὄσ' τὰ ὄρη ἢ Τουρκιὰ
 Φάνηκε τοῦ Βαϊράμη.

Ἐσταῖς Θερμοπύλαις ἔπεταξα,
 Ἐστὸ δρόμο τότε πιάνω,
 Καὶ τοῦ σκορπίζω τὸ στρατό.
 Καὶ τὸν ἀναστατόνω.
 ὦ,... τότε ὄσ' τὴν Ἀθήνα μας
 Νέους ἐχθροὺς σηκόνω
 Ἀπάνω μου. Τὴ θέσι μου
 Τ' ἀξίωμά μου χάνω.

Σεῖς! πρῶτοι, σεῖς ἀδέλφια μου,
 Γκούρα¹³ μου καὶ Κωλέττη¹⁴,
 Σεῖς, πρῶτοι σεῖς σκωθῆκαταν
 Ἐπάνω μου. Σεῖς πρῶτοι
 Ἐστὴ φυλακὴ μ' ἐρρίζαταν
 Μ' ἐκάματαν δεσμώτη!
 Σεῖς, πρῶτοι τοῦ θανάτου μου
 Γενήκαταν οἱ αἵτιοι!...»

Καὶ νά!, ὅλος γεράματα
 Μὲ ἄσκορπισμένη χαίτη
 Σηκόνετ' ἕνας γέροντας,
 Ἐσὺν ἔλατ' ὠρθωμένο,
 Μὲ μέτωπο ἄπερήφανο,
 Κι' ἄπάνω χιονισμένο,
 Ἐσὺν τοῦ Πίνδου τὰ βουνά.
 Γνωρίζω τὸν Κωλέττη.

Τὸ δεξιὸ χέρι ἄπρότεινε,
 Τὸν Ἄδυσσέα ἀρπάζει.
 Τὸν σφίγγει μέσ' ἄσ' τὴν ἀγκαλιά,
 Καὶ τὸν φιλεῖ ἄσ' τὸ στόμα,
 Καὶ λέγει: «Ἄδυσσέα μου!...
 Μ' ἐχθρεύεσαι ἀκόμα;..
 Ἄκόμα δὲ μ' ἐσχώρεσες;...»
 Κι' ὁ Ἄδυσσέας φωνάζει

Ὅλος χαρὰ καὶ δάκρυα
 Ἐστὸ λόγος τοῦ Κωλέττη:
 «Κωλέττη μου!... πατέρα μου!
 Ἐσ' ἔχω συγχωρημένο,
 Ἄφ' ὅταν τὸ κουφάρι μου
 Ἐβρέθηκε κρεμασμένο
 Μέσ' ἄσ' τὴν ψηλὴ Ἀκρόπολι...
 Μὴν ἔχης πλεῖο σεκλέτι».

Σιγᾶνε καὶ σηκόνεται
 Ὁ υἱὸς τῆς Καλογραίας¹⁵
 Τῆς Ἄρτας τὸ προπύργιο,
 Φαγᾶς τῶν Ὀσμανλήδων,
 Ὕσηκώθηκε κ' ἐσεισθήκεν
 Ὁ τόπος. Τῶν Ἀτρείδων
 Ὅσαν νὰ ἐπρόβαλε κανεῖς,
 Ἡ ὁ φρικώδης Αἴας.

«Γιὰ ἀκοῦτε, λέγει, ἀδέλφια μου.
 Καὶ τῆ ὀδική μου νειότη.
 Ταῖς μάχαις ὅσαις ἔκαμα
 Μέσ' ὅσ' τῆ ζωῆ μου ὅλη,
 Καὶ ὅστῃ στερνῆ πῶς μ' ἔφαγε
 Τὸ φλογισμένο βόλι.
 Τὸ πρῶτό μου πολέμησα
 Ὅσ' τὸ ἔρμο τὸ Κομπότι.

Ἐκεῖ, παιδιά, πληγώθηκα.
 Πῆγα σ' τὸ Μακρυνόρος.
 Πολέμησα καὶ γύρισα..
 Ὅσ' τὴν Ἄρτα πολεμάω.
 Φεύγω ὑπὸ ἑκεῖ ὅσ' τῆ γέφυρα
 Τοῦ Κόρακα νικάω.
 Στὸ Μεσολόγγι γύρισα
 Γιὰ Τούρκους αἰμοβόρος.

Τὸ Μεσολόγγι τ' ὤυρηκα
 Κι' αὐτὸ τότε ὅσ' τὴν πτωῶσι.
 Σηκόνομαι σ' τῆ γενικῆ
 Ἐκείνη ἀθυμία,
 Βγάζω τὸ δαμασκί σπαθί,
 Κι' ἀνάφτω μὲ μανία
 Τὸν πόλεμο. Τούρκους κ' ἐκεῖ
 Πολλοὺς ἔχω σκοτώσει.

Σὲ λίγες ἡμέραις ἔκνησα
 Μὲ τέσσαρες χιλιάδες,
 Καὶ ὅσ' τοῦ Χαϊδάρη τὰ βουνά
 Ὅλο μανία φθάνω.
 Βάνω σὲ τάξι τὰ παιδιὰ
 Ἐκεῖ, καὶ τῆ θέσι πιάνω.
 Γιατ' ἔρχονταν ὁ Κιουταχῆς¹⁶
 Μ' ὅλο Ἀρβανιτάδες.

Δέκα χιλιάδες ἔσερνε
 Πεζοῦρα καὶ καβάλλα,
 Ὅσον ἄναψεν ὁ πόλεμος
 Κι' ἄρχισε τὸ τουφέκι,
 Τουρκαλβανὸς δὲν μπόρεσε,
 Μπροστά μας πλεῖο νὰ στέκη.
 Γυρίζουν πίσω τὰ σκυλιὰ,
 Τὸ βάνουν ὅσ' τῆ φευγάλα.

Ὅσ' τῆ Δέμβρονα ἐπέταξα,
 Τοὺς Τούρκους ἐκεῖ κλείω
 Στὸ κάστρο. Τοὺς πολιορκῶ.
 Κ' ἐκεῖθε ὅσ' τῆ Δομβραῖνη
 Τσακίζω τὸ Μουστάμπεη.
 Ἀπὸ τὸ Τεπελένι.
 Καὶ γλήγωρα ὅσ' τὸ Δίστομο
 Σὲ ἡμέραις φθάνω δύο.

Τὸ Γιώργη Βάγια πρόσταξα,
 Τὸ Γρίβα Γαρδικιώτη,
 Νὰ πιάσουνε τῆ Ῥάχωβα
 Μὲ πεντακόσιους ἄλλους.
 Ἔρχεται ὁ Μουστάμπεης,
 Κ' εἶχε σκοποὺς μεγάλους:
 Νὰ τοὺς ἀφήσῃ κατὰ γῆς
 Στὴν ἔφοδο τὴν πρώτη.

Τρομάρα μου! Δέν πρόφθασε
 'Σ τή 'Ράχωβα νά φθάση,
 Βροχή τόν πνίγει φλογερή,
 Φωνάζουν σά δαιμόνοι
 Οί Τοῦρκοι. Πέφτουνε 'σ' τή γῆ.
 Σκούζει αὐτός, θυμόνει!..
 Τά μετερίζια ἀστράφτουνε,
 Βαρειὰ βογγοῦν τὰ δάση.

Ἦσαν ἀμέτρητοι αὐτοί.
 Ἐπεφταν 'σάν κοράκοι,
 Ὄταν ψοφίμι νοιώσουνε,
 Καὶ πέφτουνε κοπάδι
 Ἄλλ' οἱ παρέκει κυνηγοὶ
 Τοὺς στρώνουν 'σ' τὸ λειβάδι·
 Ἔτσι κ' οἱ Τοῦρκοι. Γέμισαν
 Αἶ ρεμματιαῖς κ' οἱ λάκκοι.

Ψηλὰ 'σ' τῆς μάχης τὸ βρασμό,
 'Σ τῆς μάχης τὴν ἀντάρα,
 Νά! καὶ πλακόνω λαίμαργος,
 Γιὰ αἶμα διψασμένος,
 Ἦσαν σὲ βουβάλια λέοντας
 Ἕρχνεται λιμαγμένος...
 Μὲ βλέπουνε οἱ ἄπιστοι...
 Τοὺς ἔπιασε τρομάρα.

Μ' εἶδαν...Χαλνοῦν ταῖς τάξεις των
 Φεύγουνε σκορπισμένοι.
 Καὶ 'σ' ἓνα λόφο κλείσθηκαν,
 Κ' ἐκεῖθε ξεφαντόνουν.
 Ἀρχίζει πάλι ἡ σφαγή.
 Ἡ σπάθαις μας σκοτόνουν
 Χίλιους τρακόσιους, οἱ λοιποὶ
 Ἦρέθηκαν σκλαβωμένοι.

Βρισκόμουνε 'σ' τὰ Κράβαρα,
 Μαθαίνω πῶς κινῆσαν.
 Τοῦρκοι μέ τὸν 'Ομέρ-Πασᾶ
 Τὸ Δίστομο νὰ πιάσουν.
 Πετάω 'κεῖθε 'σ' ἄετός,
 Φθάνω πρὶν 'κεῖνοι φθάσουν,
 Καὶ τοὺς τουφεκοχτύπησα.
 'Οπίσω τους γυρίσαν.

Εἴκοσι μέραις πόλεμο,
 Εἴκοσι μέραις πάλη.
 Τὴν εἰκοστὴν κατάφαγα
 Τῶν Τούρκων ταῖς χιλιάδες.
 "Ολο τους τὸ στρατόπεδο
 Τοὺς πήραμε. Οἱ 'Αγάδες
 Φεύγουνε 'δῶ, φεύγουνε 'κεῖ,
 Καὶ δὲν γυρίζουν πάλι.

Μαθαίνω· ἡ 'Ακρόπολι
 Κινδύνευε νὰ πέση
 'Στοῦ Κιουταχῆ τὰ χέρια.
 Πιάνω 'κεῖ μετερίζι,
 'Αλλ' ἐγὼ πέφτω ἄρρωστος
 'Ο πόλεμος ἀρχίζει.
 Καὶ τὴ σκηνή μου κλείσανε
 Οἱ Τοῦρκοι μέσ' 'σ' τὴ μέση.

Καὶ ἄρρωστος 'πετάχτηκα
 Μὲ τὸ σπαθί μου ἔξω.
 Βλέπω τὰ παλληκάρια μου
 Νὰ φεύγουνε. Θυμόνω,
 'Ορμῶ 'σ' τοὺς Τούρκους ἀπὸ 'δῶ,
 Καὶ ἀπὸ κεῖ σκοτόνω,
 Καὶ ἡ Μοῖρά μου μὲ ἔφερε
 Σὴ μέση του νὰ μπλέξω

Ὕστη μέση του τὸ ἵππικὸ
 Τοῦ Κιουταχῆ μὲ βάζει.
 Νὰ σφάζω τότε πόστασα.
 Κόφτεται ἡ δύναμί μου,
 Καὶ τέλος... βόλι ἐχθρικὸ
 Μοῦ παίρνει τὴν ψυχὴ μου.»
 Δὲ σκόλασε· κι' ὁ Μπότσαρης
 Ὁ Μᾶρκος¹⁷, τὸν φωνάζει.

«Καραϊσκάκη! κύτταξε
 Τὸ μαῦρο μέτωπό μου,
 Καὶ παρατήρα τὴ βολή,
 Ποῦ μ' ἔκαμε τὸ βόλι,
 Καὶ ἄκουσέ με νὰ σοῦ πῶ,
 Εἰς τὴ ζωὴ μου ὅλη
 Πόσαις φοραῖς πολέμησα
 Τὸν ἄνομο ἐχθρό μου.

Πρῶτα, πρῶτα πολέμησα
 Ὕς τὸ Σοῦλι, ὅς τὴν πατρίδα.
 Καὶ ὅς τοὺς Κομπζάδες ὕστερα,
 Στὰ Πέντε τὰ Πηγάδια,
 Κ' ἐκεῖ ὅς τὰ Γιάννινα σιμὰ
 Γέμισαν τὰ λαγκάδια.
 Μὲ γενιτσαροπτώματα.
 Ὕκεῖ! τὸν Ἄρη εἶδα.

Ὕκεῖθε μέσ' ὅς τὴν Κοσμηρὰ
 Πλάκωσα λυσσασμένος,
 Κόκκινο αἷμα Τούρκικο
 Νὰ πιῶ καὶ νὰ ρουφήξω.
 Τριγύρω τους τ' ἄσκέρι μου
 Ἄρχισα νὰ ξανοίγω,
 Κ' ἐγὼ ὅς τὴ μέση χύθηκα,
 Ὕσαν λύκος πεινασμένος.

Τους ἔσφαξα. Καὶ πέταξα
 Ὕσαν ἀστραπή ὅσ' τὴν Πλάκα.
 Πιάνω καρτέρι τῶν Τσερκῶν
 Κ' ἤθελα τοὺς χαλάσει,
 Ὕστὸ χέρι ἂν δὲν πληγώνομαν,
 Καὶ μ' ἔφυγαν ὅσ' τὰ δάση.
 Φεύγω ὑπὸ κεί καὶ ἔφθασα
 Ὕστὸ Σοῦλι μου, ὅσ' τὴ Λάκκα.

Σώζω τὸ Σοῦλι ὑπὸ φωτιά.
 Ὕστὴν Ῥούμελη πετάω.
 Μαυροκορδάτος σήκωνε
 Ὕπανάστασις σημαία,
 Κ' ἔσερνε γιὰ τὴν Ἑπειρο
 Παλλήκαρα γενναῖα.
 Πῆγα κ' ἐγὼ ἀπὸ κοντά,
 Ὕσ τὴν Πέτα¹⁸ πολεμάω.

Ἐννιὰ χιλιάδες Ἀλβανοὶ
 Ἀπὸ τὴν Ἄρτα βγῆκαν,
 Κ' εἶχανε τὸ Ῥεσίτ-Πασσᾶ
 Μεγάλον ἀρχηγό τους.
 Ἀρχίνησεν ὁ πόλεμος,
 Νικήσαμε τοὺς πρώτους·
 Ὕστὴ δεύτερη τὴν ἔφοδο...
 ὦ... νικηταί μας βγῆκαν.

Ἡ ἄτιμη ἢ προδοσιὰ¹⁹
 Τοῦ Γώγου τοῦ Μπακῶλα
 Μᾶς ἔφαγε. Μᾶς ἔκαμε
 Νὰ βγοῦμε ὑντροπιασμένοι
 Φώναζα ἐγὼ δὲν μ' ἄκουγαν.
 Ὕστὸ λόγγο σκορπισμένοι
 Φεύγουν. Τὰ παλληκάρια μας
 Ἐφοβηθῆκαν ὅλα.

Ἐστὸ Μεσολόγγι πέρασα
 Τότ' ἔρημος, μονάχος.
 Ζημέρωναν Χριστούγεννα
 Ἐγορτάσαμε τὴ μέρα
 Μὲ τοῦ Βρυώνη τὴ σφαγή·
 Ἐστὴ μάχη τὴν ὑστέρα,
 Ἐσταῖς βόμβαις του καθόμουνε
 Ἐστὴ ντάπια μου ἔσα βράχος.

Τὴν ἄλλη μέρα κίνησα
 Πῆγα ἔσ' τὸ Καρπενῆσι.
 Βλέπω τοῦ Μουσταφᾶ-Πασσᾶ
 Τῆς Σκόδρας νὰ ἀσπρίζουν
 Πυκναῖς σκηναῖς ἔσ' τὸ Κάρλελι.
 Προστάζω καὶ χωρίζουν
 Οἱ ἄλλοι μου οἱ σύντροφοι,
 Νὰ πάγουνε ἔσ' τὴ Βρύση.

Ἐγὼ πρὸς ἔσ' τὰ μεσάνυχτα,
 Πρὶν νᾶβγη τὸ φεγγάρι,
 Ἐμπαίνω ἔσ' τὴ μέση τοῦ στρατοῦ,
 Ποῦτανε τρεῖς χιλιάδες,
 Γυρίζω τὸ στρατόπεδο
 Γιὰ ναῦρω τοὺς πασσάδες,
 Μὲ μόνο, μόνο τὸ σπαθὶ
 Ἐστὸ χέρι, ἔσα λεοντάρι.

Ἐβρίσκω ἔσ' τὴ μέση τὴ σκηνή,
 Τὴ λαμπροστολισμένη.
 Σηκόν' ὀλόρθον τὸν Πασσᾶ,
 Τὸν σφάζω. Ἐλλὰ μ' εὔρηκε
 Βόλι ἔσ' τὸ μέτωπο ζεστό
 Καὶ μέσ' ἔσ' τὴ γῆ μ' ἀφῆκε.
 Τρέχουν μ' ἀρπάζουν τὰ παιδιὰ,
 Καὶ ἡ ψυχὴ μου βγαίνει.

«'Σ τὸ Μεσολόγγι, Μᾶρκο μου.
 Θυμᾶσαι; 'σ' τὸ πλευρό σου
 Πολέμησα!». Χωρίς, χωρίς
 Νὰ σηκωθῆ ὁ Γρίβας
 'Ο Θεωράκης¹⁹ φώναξε,
 'Άλλος νέος 'Αντίβας.
 «Καὶ πόσαις μάχαις ἔκαμα
 Μετὰ τὸ θάνατό σου!...

Μές 'σ' τὸ Βραχῶρι πάλαιφα,
 'Σαυτὸ τὸ Μακρυνόρο,
 Μέσ' 'σ' τὸ Λουτράκι 'σκόρπισα
 Τοὺς Τούρκους, 'σ' τὸ Κομπότι,
 'Στὴν Πέτα πῆρα τὴν πληγὴ
 'Εκείνη μου τὴν πρώτη.
 'Σ τὴ Σοροβίλλα πλήρωσαν
 Οἱ Τοῦρκοι πολὺ φόρο.

'Στὰ Γιάννινα, 'σ'τὸ Κουτσελιό
 Κόντεψα νὰ ντροπιάσω
 Τὰ ὄπλα μου, 'σ' τὸ Κουτσελιό,
 'Σ ἐκεῖ τὸ ρημασμένο,
 Εἶδα τὸ μνημὰ μου ἐκεῖ
 Νὰ χάσκη ἀνοιγμένο
 'Εκεῖ τὴ δόξα κόντεψα
 Τὴν τόση μου νὰ χάσω.

Μέσα 'σ'τὸ σπῆτ' ἐνὸς παπαῖ
 Τὸ βράδ' εἶχα κονέψει,
 Εἶχα παιδιὰ κλεφτόπουλα,
 Τρακόσιους σταυροφόρους.
 "Ολους λεβέντες διαλεχτοὺς
 "Ολους ἀνδρειοφόρους,
 Παιδιά, 'π' ὅλη τους τὴ ζωὴ
 'Στὴ μάχ' εἶχαν 'ξοδέψει.»

Σάν 'τ' ἄκουσε ὁ Ἀβδη-Πασσᾶς
 Πέντε χιλιάδες σέρει,
 Καὶ βγαίνει 'πό τὰ Γιάννινα
 Ὅλος χαρὰ τὸ βράδυ,
 Κοντὰ πρὸς τὰ μεσάνυχτα
 Μ' ἓνα βαθὺ σκοτάδι...
 Τὰ κοντορράχια ἔπιασε
 Τοῦ Κουτσελιοῦ τ' ἄσκέρι.

Ἐκειό τὸ βράδυ 'μάλωσα
 Βαρειά μὲ τὸ παιδί μου,
 Τὸ Δημητράκη, ἦλθαμε
 Ἐσὲ σκοτωμό. Μ' ἀφίνει
 Καὶ πῆγε μέσ' 'σ' τὴν Ἐκκλησιά
 Μὲ ἑκατό... Νὰ γίνῃ
 Σωτήρ μου δὲν τὸ ἤλπιζα...
 Νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν μου.

Ζημέρωνε Παρασκευὴ
 Κρύα, παταγωμένη,
 Γιατὶ τὴ νύχτα ἔβρεχε,
 Καὶ εἶχε πέσει χιόνι
 Ἐψηλὰ 'σ' τοῦ Πίνδου τὰ βουνά.
 Ζυπνάω. Ἐζημερόνει...
 Ἐβρισκόμαστε ὀλόγυρα
 Ἐπ' τὴν Τουρκιὰ κλεισμένοι.

Βλέπω· ταῖς ράχαις ἔπιασε
 Τὸ Τούρκικο τ' ἄσκέρι,
 Κανόνια τρία ἔστήθηκαν
 Ἐσ' τὴ Μύτικ' ἀντικρὺ μας,
 Ἐλόγατα χλημίντριζαν
 Ἐστουὺς κάμπους... Τὴ ζωὴ μας,
 Εἰς τοῦ Θεοῦ ἀφήσαμε
 Τὸ ἔσπλαχνο τὸ χέρι.

Ἀρχίζει τότε ὁ πόλεμος,
 Ἀστράφτει τὸ τουφέκι
 Ἀνάφτουνε τὰ χέρια μας
 Πῶπιαναν τὰ τρομπόνια.
 Βογγοῦν οἱ λόγγοι ἀπ' ταῖς βρονταῖς.
 Ποῦ βγάζουν τὰ κανόνια
 Ὕ τὰ σύγνεφα πετάγονται
 Βόμβαις ὅσ' ἀστροπελέκι.

Μέσα ὅσ' τὰ σπήτια ἀνοίγομε
 Μασγάλια, μέσ' ὅσ' τοὺς τοίχους,
 Ἀμέτρητους γκρεμίζουμε,
 Τοὺς πνίγομε ὅσ' τὸ αἷμα,
 Τοὺς στρώνομε ὅσ' τὰ χώματα.
 Κι' αὐτοῦ κοντὰ ὅσ' τὸ γέρμα,
 Τρομπέτταις ὑπὸ τὴν Ἐκκλησιά
 Ἀκούσαμε τοὺς ἤχους.

Μ' ἔκραζε ὑπὸ τὴν Ἐκκλησιά
 Ὁ υἱός μου Δημητράκης:
 «— Καρδιά, πατέρα! μ' ἔλεγε,
 Οἱ Τοῦρκοι μὴ σὲ σκιάζουν,
 Ἄς εἶναι τόσοι. Βάστα σὺ
 Τὸν πόλεμο. Ἄς ρυάζουν
 Ὕ τὰ λύκοι. Βάστα! Γρίβας σὺ
 Ἄν εἶσαι Θεωράκης!

Μὴ σκιάζεσαι, πατέρα μου,
 Τὰ τόπια τους τ' ἀφίνω
 Γυμνὰ ὑπὸ ἄνδρες.»— Σώπασε
 Ἡ σάλπιγγα. Θαρρεύω.
 Ὕ τὰν λεοντάρη ἀναψα.
 Ἐξω νὰ βγῶ γυρεύω,
 Καὶ δὲ μ' ἀφίνουν τὰ παιδιὰ,
 Μοῦ λὲν ἐκεῖ νὰ μείνω.

Μένω. Μὲ λύσσα ρίχθηκα
 Ἐστὸν πόλεμο ἀπάνου,
 Κ' ἐξάπλωνα ἔσ' τῆ μαύρη γῆ
 Τὰ τούρκικα κουφάρια
 Ἐσαν ὄρνια. Κοκκινήσανε
 Τὰ κάτασπρα λιθάρια,
 Τὰ χόρτα καὶ τὰ χώματα
 Ἐστὸ αἷμα τοῦ τυράννου.

Ἐστους Τούρκους ἐπετούσανε
 Τὰ βόλια ἔσ' ἀ βροχούλα.
 Ὁ πόλεμος ἐκράτησε
 Ἐπ' τὸ πρωὶ ἔσ' τὸ βράδι,
 Κοπάδι Τούρκους ἔστειλα
 Ἐστὸν σκοτεινὸ τὸν Ἄδη.
 Ὁ Λάμπρος Ζῆκος ἔφώναξεν
 Ἐπὸ ψηλὴ ραχούλα:

«Γρίβα μου, βάστα τὴ φωτιὰ
 Ἐὼς νὰ καλονυχτίση.
 Φέρνω Λακκιῶταις διαλεχτούς,
 Διακόσιους λεβεντάδες.»
 Ἐσαν τ' ἄκουσε ὁ Ἀβδῆ-Πασσᾶς,
 Μαζώνει τοὺς Ἀγάδες.
 Τὴν νύχτα δὲν καρτέρησαν,
 Φεύγουν ἔσ' τοῦ Ἡλιοῦ τὴ δύσι.

Φεύγουνε, καὶ ἔσ' τὰ Γιάννινα
 Ἐμπαίνουνε ἔντροπιασμένοι.
 Χίλιους νεκροὺς ἀφήκανε
 Ἐστοῦ Κουτσελιοῦ τὴ μάχη...
 Τὴ νύχτα φεύγω. Ἐφθασα
 Ἐστοῦ Μέτσοβου τὴ ράχη,
 Κοντὰ ἔσ' τὸ γλυκοχάραγμα,
 Ποῦ ὁ πετρίτης ἔβγαίνει.

Κ' ἐκεῖ μὲ τοῦ Ἀβδῆ-Πασσᾶ
 Τ' ἀσκέρια πολεμάω.
 Τὰ καταστρέφω. Ἔφυγα
 Ἔς τὸ Ἰνάπλι κατεβαίνω.
 Καὶ ἀπὸ ἀρχιστράτηγος
 Στρατάρχης ἀνεβαίνω.
 Ἐκεῖ ἔπεθνήσκω. Τούρκους πλειὸ
 Δὲν ἔμπόρεσα νὰ φάω.»

Ὁ Γρίβας ἐσιώπησε,
 Καὶ ὥρα δὲν περνάει,
 Κ' ἀκούγεται ἡ βροντερὴ
 Τοῦ Λάμπρου τοῦ Τζιαβέλλα ²⁰
 Καὶ ἀγριόβραχνη φωνή:
 «Παιδιά!... Τὴ φουστανέλλα
 Κυττάξατέ μου, τὴ λερή,
 Τί βόλια ἔχει φάει!...

Ἄν ἀρχινήσω καὶ σᾶς ἔπῳ
 Ταῖς μάχαις πῶχω κάμει
 Τί θὲ νὰ πῆτε; —«Ὦ, .. κ' ἐγὼ
 Ἄν θὰ σᾶς ἔπῳ, παιδιά μου
 Τὸ πῶς μοῦ ἔτσάκισε ὁ Ἀλῆ
 Πασσᾶς τὰ κόκκαλά μου,
 Φώνασε ὁ Δράκος, ²¹ θὰ χυθοῦν
 Τὰ δάκρυα σας ποτάμι.»

«Βελεστινέ ²² μου! Ῥήγα μου!..»
 Ἐκραζε ὁ Κατσαντώνης ²³
 Καθένας τους ἀρχίνησε
 Νὰ δείξουν τὴν ἀνδρεία,
 Ἐνα τραγοῦδι πάρε μας
 Γιὰ τὴν Ἐλευθερία,
 Σὺ! ποῦ μὲ τὸ τραγοῦδί σου
 Τὴ φύσι βαλσαμόνεις.»

Τὸ λόγο του ἐνέκριναν
 Κι' ὁ Βότσαρης ὁ Νότης ²⁴
 Φῶτος ²⁵ Τζαβέλλας, Πανουριᾶς ²⁶,
 Νέγρης ²⁷, Ἀλέξης Νοῦτσος ²⁸,
 Μαυρομιχάλης ²⁹, Κρεββατᾶς ³⁰,
 Καὶ Νοταρᾶς Πανοῦτσος ³¹,
 Μιαούλης ³². Ἀναγνωσταρᾶς ³³,
 Κανάρης ³⁴, Δυοβουνιώτης ³⁵.

Ὁ ῥήγας ἐσηκώθηκε,
 Παίρνει τὸν ταμπουρᾶ του.
 Γλυκοβαρεῖ τὸν ταμπουρᾶ,
 Καὶ ψιλοτραγουδάει:
 «Παιδιά μου! ἦλθ' ἡ ἄνοιξι,
 Τ' ἀηδόνι τραγουδάει,
 Φωνάζει ὁ κοῦκκος 'ς τὰ κλαριά
 Κι' ἀνοίγει τὰ φτερά του.

Παιδιά μου! ἦλθ' ἡ ἄνοιξι,
 Ἡ γῆ βγάζει χορτάρι,
 Ἀνθίζουν ὅλα τὰ κλαριά,
 Οἱ κάμποι λουλουδίζουν.
 Οἱ λόγγοι ὅλοι 'φούντωσαν,
 Καὶ τὰ πουλιὰ φωλιάζουν.
 Τί καρτερεῖτε, βρέ παιδιά!
 Χειμώνας νὰ μᾶς πάρη;...

Ἄλλο μὴν μεριμένετε,
 Γιατ' ἦλθε ἡ χρονιά μας·
 Ν' ἀφήσουμε τὰ πρόβατα.
 Μὲ τὰ λαμπρὰ κουδούνια,
 Καὶ ν' ἀνεβοῦμε 'σ' τὰ βουνά,
 Ὑψηλὰ 'σ' τὰ κορφοβούνια.
 Ν' ἀφήσουμε τὰ σπήτια μας,
 Τῆ δόλια φαμηλιά μας.»

Ἦλθε καιρὸς νὰ πάρωμε
 Ἐπὶ τὴν πλάτη τὸ τρυφέκι,
 Καὶ γιαταγάνι ἔσ' τὸ πλευρό,
 Πιστόλια ἔσ' τὸ σελιάχι,
 Καὶ ἔσ' τὰ ποδάρια μας φτερά...
 Ποῦ ἔξέρουμε τί θᾶχη
 Ἡ μαύρη μοῖρά μας γραφτά,
 Ποιὸς ἔξέρει ποῦ μᾶς πλέκει.

Βλέπετε!.. Δοῦλοι εἴμαστε.
 Τινάξτε, τὴ δουλεία!...
 Τοὺς Τούρκους τοὺς δουλεύουμε
 Εἰς ὅ,τι κι' ἂν μᾶς ποῦνε,
 Κι' αὐτοὶ τηρᾶνε... τὰ σκυλιά!..
 Τὸ αἷμα μας νὰ πιοῦνε.
 Ἐμπρὸς! Παιδιά μου «Θάνατος
 Πέτε, ἢ Ἰλευθερία!»

Ἐλᾶτε ὅλοι ἔσ' τὸ Σταυρὸ
 Ἐδῶ νὰ ὀρκισθοῦμε,
 Ὅτι ἔσ' ὅλη μας τὴ ζωὴ
 Τὸν Τοῦρκο θὰ κτυπᾶμε,
 Καὶ θὰ τὸν καταδιώχνουμε,
 Καὶ ἔσ' τὰ βουνὰ ἄς πᾶμε.
 Ἐκεῖ ἔσ' τὰ πεῦκα, ἔσ' ταῖς ὀξιαῖς
 Τὴ Ἰλευθεριὰ θὰ ἔβροῦμε!

Ἀδέλφια!... Τί μᾶς ὠφελεῖ
 Νὰ ζήσωμε ραγιαδες;...
 Βεζύρ, Ἀφέντης κι' ἂν σταθῆς,
 Ὁ Τοῦρκος θὰ πασχίση
 Ἀδίκως νὰ καταστραφῆς.
 Τὴ δίψα του νὰ σβύση
 Ἐπὶ τὸ ἁγιασμένο αἷμά σου.
 Οἱ ἄδικοι φονειάδες!...»

Τ' ἀκούω κ' ἐρεθίζεται
 Ὕσταϊς φλέβαις μου τὸ αἷμα,
 Αἱ τρίχαις μου σηκώνονται,
 Ἀρχίνησα νὰ πνέω
 Ἀχόρταγη ἐκδίκησι
 Ὕστους Τούρκους, καὶ νὰ κλαίω,
 Ν' ἀνοίξω τῶν δακρύων μου
 Τὸ ξηραμένο ρέμμα.

Τους ἄφησα καὶ ἔφυγα.
 Προχώρησα παρέκει,
 Ὑπῆκα σὲ κάτι φλαμουριαῖς.
 Ἐρχόνταν ἀπὸ πέρα
 Τρεῖς κόρες. Ὕσαν οἱ Ἄγγελοι
 Πετοῦσαν ὅσ' τὸν ἀέρα.
 Δυὸ ἦσαν ἀπὸ τὰ πλευρά,
 Καὶ μιὰ ὅσ' τῆ μέση στέκει.

Ἀγκαλιασμέναις καὶ ἡ τρεῖς.
 Αἱ Χάριτες μοῦ ὕφάνη
 Πῶς ἔρχονται. Κυττάζονται
 Ἡ μία μὲ τὴν ἄλλη,
 Κι' ὅλος ὁ τόπος ἔλαμπε...
 Τί ὠμορφιά!... Τί κάλλη!...
 Ἀπὸ τὸ ὤμο τεχνικὰ
 Ἡ μία τὴν ἄλλη πιάνει.

Γελοῦσανε γλυκά, γλυκά,
 Κι' ὁ οὐρανὸς γελοῦσε.
 Ὑμιλοῦσανε, κ' ἐφαίνονταν
 Πῶς ἔψαλλαν πουλάκια.
 Καὶ μεταξύ τους ὅσφιγγονταν,
 Κ' ἐπαίρνανε φιλάκια.
 Φιλιῶνταν καὶ μιὰ μυρωδιὰ
 Λιβάνου μοῦ περνοῦσε.

Παρά κοντά τους δεκαφτά,
 Ὅσων Νύμφαις Ὀρειάδες,
 Ἐρχόντανε γελούμεναις.
 Ταῖς ἔβλεπαν αἱ Μοῦσαι
 Κ' ἐζήλευαν. Ὅστη μέση τους
 Μιά φιλοτραγουδοῦσε,
 Καὶ τὴν κιθάρα ἔπαιζε.
 Τί νιάτα!... Τί ἠμορφάδες!...

«Φρόσω³⁶ καλλίτερα
 Νᾶχες πεθάνει,
 Καὶ νὰ μὴν ἔβγαινες
 Μέσ' ὅσ' τὸ σεργιάνι.

Τὰ τόσα κάλλη σου
 Κι' ἡ ὠμορφιά σου
 Σ' ἔκαμαν κι' ἄφησες
 Καὶ τὰ παιδιὰ σου.

Αὐτή, Φροσύνη μου,
 Ἡ ὠμορφιά σου,
 Σ' ἔφαγε, χάλασες
 Τὴν παρθενιά σου.

Τί σοῦ χρειάζετο,
 Φρόσω καυμένη,
 Σὺ τοῦ Μουχτάρ-Πασσᾶ³⁷
 Νᾶσαι ἐρωμένη;

Σ' εἶδε ὁ Ἀλῆ-Πασσᾶς
 Καὶ σκανδαλίζεται,
 Καὶ μέσ' ὅσ' τὰ σπλάχνα του
 Ἐρωτας κλειέται.

Σ' εἶδε καὶ τ' ἄτι του³⁸
 Ἐστὰ ἑπισινά του
 Σηκῶθηκε, ἄγριψαν
 Τὰ ὄμματά του.

Ἐστὸ παραθύρι σου
 Ἐβγα, Φροσύνη.
 Φεύγει ὁ Μουχτάρης σου,
 Καὶ ἄγειά σ' ἀφίνει.

Ἄκουσε! Ἄκουσε!...
 Πῶς τραγουδάει!..
 Μὲ τὸ τραγοῦδι του
 Σὲ χαιρετάει.

Φεύγει ὁ Μουχτάρης σου!..
 Φεύγει, Φροσύνη!..
 Καὶ ἄσένα μόναχη,
 Ἐρμη σ' ἀφίνει.»

Κλάψε! Φροσύνη μου,
 Τὴν μοναξιά σου!
 Φροσύνη! Σ' ἔφαγε
 Ἡ ὠμορφιά σου!...

Ἄπ' τὸ τραγοῦδι ἄγνώρισα
 Πῶς ἦταν ἡ Φροσύνη,
 Ἡ Βασιλικὴ³⁹ τ' Ἄλῃ-Πασσᾶ.
 Κ' ἡ Δέσπω τοῦ Λιακάτα.⁴⁰
 Κ' ἐκεῖναις π' ἀκολούθαγαν
 Τὴν ἴδια τους τὴ στράτα,
 Μὲ τὸ τραγοῦδι. Αἱ Δεκκαφτά⁴¹
 Ποῦ πνίξανε μὲ ἄκείνη.

Περνᾶνε, φεύγουνε μακριά,
Κι' ἀκούγονταν ἀκόμα
Ἐκεῖνο τὸ τραγοῦδι τους...
Ἐσταῖς φλαμουριαῖς ἐμβῆκα,
Σὲ λόγγο, λόγγο ἀπέραστο.
Ἐκεῖ τὸ τέλος ἔβρῆκα
Ἐπ' τὸν Παράδεισο. Σιμὰ
Ἐτῆς Κόλασις τὸ χῶμα...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ Β'. ΑΣΜΑΤΟΣ α)

1) Ἐκ τοῦ χάσκω, χαίνω. Ὁ κενός, ἄπειρος καὶ χαίνων τόπος. Ὁ ἑκατὸν περίπου ἔτη μετὰ τὸν Ὅμηρον ζήσας Βοιωτὸς ἀοιδὸς ὁ Ἡσίοδος ἐν τῇ «Κοσμογονίᾳ» αὐτοῦ λέγει ὅτι κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχε τὸ Χάος, ἐξ οὗ μετὰ ταῦτα ἐγεννήθη ὁ κόσμος.

2) Ὅπου κατὰ τὰς διαφόρους τῶν ἀνθρώπων φαντασίας καὶ πιθανότητος δικάζονται αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν.

3) Τὸ τρομερὸν καὶ ὑψηλὸν ἐκεῖνο τῆς Ἰταλίας ἠφαιστειὸν τὸ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Νεαπόλεως.

4) Οὗτος εἶναι Γρηγόριος ὁ Ε' οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἀπαγχονισθεὶς τῇ 10ῃ Ἀπριλίου τοῦ 1821 ἔτους ὑπὲρ τῆς Πίστεως, τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Πατρίδος. Ἐν συντόμῳ σαῶς λέγω ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτοῦ τὰ ὁποῖα ἐν τῇ παρούσῃ ἐποποιίᾳ ἀπεσιώπησα, ἐκ τῶν τοῦ Πουκεβίλ ἐρανοισθέντα.

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἐγεννήθη τῷ 1745 εἰς τὴν μικρὰν τῆς Πελοποννήσου πόλιν Δημητζάναν, παῖς δ' ἔτι ὧν ἔνεμε εἰς λειβάδια τὸ μικρὸν τῆς μητρὸς του ποιμνιον. Κατόπιν ἐνυπνίου τὸ ὁποῖον εἶδε, ἢ μήτηρ του ἤκουσε τὴν συμβουλήν νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὴν σχολὴν τῆς Δημητζάνης, μὲ τὴν πρόρρησιν ὅτι ὑψηλὴν τῆς κοινωνίας θέσιν ἔμελλε νὰ καθέξῃ, ὥστε ὁ Γρηγόριος ἀποσυρθεὶς τοῦ ποιμενικοῦ βίου κατεγίνετο εἰς τὴν σπουδὴν. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Σμύρνην πρὸς τὸν θεῖον του Μελέτιον, παρὰ τῷ ὁποίῳ παρεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν. Ὁ Μητροπολίτης Προκόπιος ὑπεραγαπήσας αὐτὸν ἀνέδειξε συντόμως διάκονον, ἀρχιδιάκονον καὶ τέλος πρωτοσύγκελον. Προσκληθεὶς δ' ὁ Προκόπιος Πατριάρχης εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφῆκε τὴν θέσιν αὐτοῦ εἰς τὸν Γρηγόριον, ὅστις μετ' οὐ πολὺ προσεκλήθη Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ τῆς πατριαρχείας του δις ἐξωρίσθη εἰς τὸν Ἄθω καὶ πάλιν ἀνεκλήθη. Ὅτε κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν ἐσκίρτησεν ἀπὸ χαρὰν πᾶσα ἑλληνικὴ καρδία, ὅτε ὁ κρότος τῶν πρώτων τηλεβόλων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἰσδύων εἰς τὰ βάθη τῶν χαρεμίων ἤγειρεν ἐκ τῆς κραιπάλης τὸν Μαχμούτην, φίλος τις ἐνουθέτησε τὸν Γρηγόριον νὰ φύγῃ εἰς τὸν Μωρέαν ἵνα μὴ ὑποφέρῃ. Ὡς ἄλλος Ἐλεάζαρ ἀπεκρίθη. «Βλέπω ὅτι ἰχθύες θέλουν φάγῃ τὸ σῶμα μου, πλὴν ἀπονήσκω ἥσυχος περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἔθνους μου».

Μετὰ τὸν ἀπαγχονισμόν του ἐσύρθη τὸ πτώμα του ἀπὸ ἑβραίους καὶ γιανιτζάρους εἰς λιθόστρωτον τοῦ Φαναρίου καὶ ἐρρίφθη εἰς τὸν

α) Ὁ ἀριθμὸς σημειώσεως 19 στὴ σελίδα 80 πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι δὲν ὑπάρχει.

Κεράτιον. Οἱ ναῦται τοῦ Κεφαλλήνου πλοιάρχου Σκλάβου Μακρῆ καὶ πτωχός τις πορθμεὺς ἐσημείωσαν ὡς ἔγγιστα τὸ μέρος τοῦτο, νυκτὸς βυθιζόμενοι καὶ ἀναβυθιζόμενοι (διότι οἱ ἄνομοι εἶχαν κρεμάση μέγαν λίθον ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ αὐτοῦ) ἀνεῦρον αὐτὸ καὶ τὸ μετέφερον εἰς τὸ πλοῖον τοῦ εἰρημένου πλοιάρχου ρωσικῆς σημαίας ὅπερ καὶ ἀπέπλευσε δι' Ὀδησσόν.

5) Ἐννοῶ τὴν Ἐπτάλοφον ἢ μᾶλλον τὴν καὶ νέαν Ῥώμην προσαγορευθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν.

6) Ὁ τότε Σουλτάνος τῆς Τουρκίας.

7) Κοράνιον. Τὸ περιλαμβάνον τὸν νόμον τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας.

8) Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, υἱὸς τοῦ περιφήμου ἄρματωλοῦ Ἀθανασίου Γραμματικοῦ, ἐγεννήθη τῷ 1792. Ὀρφανὸς πατρὸς μειράκιον ἔτι ἔπέθη ὑπὸ τῆς μητρὸς του εἰς τὴν παρὰ τῆ πολίχνη τῆς γεννήσεως του μονήν, ὅπου μετὰ τινὰ ἔτη ἐχειροτονήθη διάκονος. Μὴ εὐρίσκων ὁμως εὐχαρίστησιν ἀφῆκε τὴν μονήν καὶ ἔδραξε τὰ ὄπλα καὶ ἐπήδησεν ἄρματωλὸς εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων τῆς Λοκρίδος καὶ αὐτῆς τῆς Θεσσαλίας. Μετὰ τινὰ χρόνον προσφυγῶν κατὰ προτροπὴν τῶν φίλων του εἰς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν τῶν Ἰωαννίνων κατετάχθη μετὰ τῶν σωματοφυλάκων του. Ἐκεῖ ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, τὸν ὁποῖον, κατορθώσας νὰ δραπετεύσῃ, ἠκολούθησε εἰς Λεβαδειαν, ὅπου ἐκεῖνος εἶχε διορισθῆ ὑπὸ τοῦ Σατράπου ὀπλαρχηγός Ἐκεῖ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου ὑψωσε τῆς παλιγγενεσίας τὴν σημαίαν. Μετὰ τὴν ὀλοτελῆ δὲ καταστροφὴν τῶν ἐν Λεβαδείᾳ Τούρκων, πετᾶ εἰς τὰς Θερμοπύλας ἵνα, ὡς ἄλλος Λεωνίδας, ἀναχαιτίσῃ τὸν πολυάριθμον στρατὸν τοῦ Κιοσὲ Μεχμέτ πασσᾶ καὶ Ὁμέρ Βριώνη, ἄλλου Ἀρταβάζου καὶ Μαρδονίου, ὅπου ἡρωικῶς μετὰ τῶν τριακοσίων του πολεμήσας καὶ τέλος περιπέσας εἰς τὰς ἐχθρικὰς χεῖρας ἐψήθη εἰς ὄβελόν, ὡς ἄμνός.

Κ' ἡ σκιά τοῦ Διάκου, παρέκει,
τοῦ εἰς σούβλαν ψηθέντος σκληράν,
Μεγάλην θ' ἀκούση χαρὰν
Νά βροντᾶ τὸ τουφέκι

(Γ. Χ. Ζαλοκώστας)

Τοῦτο περιλαμβάνει καὶ τὸ παρὸν ποίημά μου.

9) Ἀλαμάννα. Ἡ τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ γέφυρα, ὅπου ἀπέθανεν ὁ Διάκος πολεμῶν.

10) Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (Γέρως τοῦ Μωριᾶ), ἐγεννήθη τῷ 1770 ἐπὶ τοῦ ἀποτόμου καὶ ὑψηλοῦ ὄρους τῆς Μάνης Ῥαμοβοῦνι, κλάδου τοῦ Μαινάλου. Λέγουσι ὅτι συνέτρωγέ ποτε μετὰ τοῦ Α. Ὑψηλάντου ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων τοῦ Ἄστρους. Αἶξ (γίδα) στρωμένη εἰς φύλλα, ἄσκὸ μὲ ρητινίτην, μισὸ φλασκὶ διὰ ποτῆρι καὶ ἄρτος κατωτέρας ποιότητος. «Αὐτὰ εἶναι τὰ περόνια καὶ τὰ χρυσᾶ μα-

χαίρια τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ρετσινόκρασο τὰ περίφημα κρασιά της» εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης. Ἦρσεν εἰς τὸν φιλόπατριν Ὑψηλάντην διότι ἐνόησε τὸ πνεῦμα του. Λέγεται ὅτι διὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη ἔκλαυσεν ὡς γυνή. «Τὸ ἄν, ἔλεγεν, ἐσπάρθη πολλαῖς φοραῖς ἀλλὰ δὲν ἐφυτρώσεν». Ἀντιγράφω ἐκ τοῦ Παπαρρηγοπούλου τὴν εἰς Βαλτέσιον μάχην.

11) Ὅρος τῆς Εὐρυτανίας, ὅπου μετὰ τὴν ἐν Βαλτεσίῳ μάχην ὁ Κολοκοτρώνης ἐφόνευσεν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους Τούρκους, ὡς δεικνύει καὶ τὸ δημῶδες ἄσμα τοῦ ὁποίου ὑποσημειῶ τὴν ἀρχήν.

Κολοκοτρώνης κάθονταν ᾿ς τὸ Κόρμοβο ᾿ς τὴν ῥάχη,

Καὶ μὲ τὸ κιάλι ἀγνάντευε τῆς Πάτρας τὰ μπουγάζια.

12) Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος, ἐγεννήθη ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ πολυμηχάνου τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου Ὀδυσσέως πατρίδι, ἐν Ἰθάκῃ, κατὰ τὸ 1790 ἔτος. Δωδεκαετῆς ἔχασε τὸν πατέρα του καὶ ἐπειδὴ ἡ μήτηρ του μετ' ὀλίγα ἔτη ἤλθεν εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τοῦ ἱατροῦ Κωμανοῦ, οὗτος κατέφυγεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, παρὰ τῷ Ἀλῆ πασᾶ ἀγαπηθεὶς σφόδρα παρ' αὐτοῦ. Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶναι ὁ ἄμεσος μετὰ τοῦ Α. Μαυροκορδάτου ἐμπλήσας μὲ τὸ ὄνομα τὴν τότε Εὐρώπην. ἤκουε τῷ ὄντι ἐμβρόντητος ὁ Εὐρωπαῖος ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος εἶναι ἄλλος Ὀδυσσεὺς Λαερτιάδης. Ἡ εἶδησις ὅτι πότε κατώκει εἰς τὸ Κωρύκειον ἄντρον, πότε τὰ ἐρείπια τοῦ Παρθενῶνος ὅτι πότε ἐνίκα τοὺς βαρβάρους πλησίον τῶν Θεσπιῶν καὶ πότε τοὺς ἀνεχαίτιζεν εἰς Θερμοπύλας ὅτι ἔτρεχεν ὡς ἵππος καὶ ἵππευεν ὡς Κένταυρος ὅτι ἐγνώριζε πάσας τὰς ἀτραπούς, ἅπαντα τὰ ἄντρα καὶ χάσματα τῶν ὀρέων τῆς Ἑλλάδος· πάντα τὰ καταφύγια καὶ δάση ὅτι ἐστάθη ὁ εὐνοϊκὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἐνετρύφησεν ἐκεῖ μὲ τὸν Μουκτάρην καὶ Βελῆν· ὅτι εἶχε μίαν Ἑλένην σύζυγον, ὡραίαν ὡς τὴν Ἑλένην τοῦ Μενελάου, θυγατέρα τοῦ εὐπόρου καὶ ἰσχυροῦ Χρήστου Καρέλλου ἐκ Καλαρρυτῶν, τὴν ὁποίαν ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀνδρείας του ἐκέρδισεν εἰς Ἰωάννινα παρὰ τῷ Ἀλῆ πασᾶ ὅτι ἐφόνευσεν τὸν Νοῦτσον καὶ Παλάσκαν· καὶ ὅτι τέλος κατέφυγεν εἰς τὸν ἐχθρόν του ὅπως ἐκδικηθῆ μίαν ἀχάριστον κυβέρνησιν, ἔδωσεν ἀφορμὴν νὰ γραφῶσι πάμπολλα περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἄλλοι τῷ ὄντι ἐζωγράφισαν αὐτὸν ὡς Ὀμηρικὸν χαρακτήρα, ἄλλοι μὲ παραμορφωμένην αὐστηρότητα τὸν παρέστησαν ὡς ἓναν τῶν ἀγρίων καὶ δειλῶν πλήν αἰμοβόρων ἐκείνων ληστῶν, οἵτινες κατεμάστισαν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὅτι τέλος ὁ Ἰωάννης Γκούρας, ὡς ἄλλος Θησεὺς ἢ Ἡρακλῆς, τὸν κατεδάμασεν. Ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἦτο οὔτε τὸ ἓν, οὔτε τὸ ἄλλο· οὔτε Ὀμηρικὸς χαρακτήρ ἦτο, οὔτε τερατώδης ληστής ἐστάθη· κατώκει τὸ Κωρύκειον ἄντρον οὐχὶ διὰ ρωμαντικότητα, ἀλλὰ δι' ἀσφάλειαν ἀτομικὴν. Ὅτι ἔπραξεν κατὰ τοῦ Νούτσου καὶ Παλάσκα τὸ ἔπραξεν εἰς μίαν στιγμὴν παραφορᾶς. Ἐπὶ τοῦ ὄλου ὁ ἀνὴρ ἔσωσε δις τὴν Ἑλλάδα

13) Γεννηθεὶς χωρικὸς εἰς τὰ περίξ τῆς Ἀμφίσσης ἔλαβε τὰ πρῶτα μαθήματα ὀπλοφορίας εἰς τὰς συμμαρίας τοῦ Πανουριᾶ.

Οὗτος ἦτο ἀνὴρ ἀθλητικός, ὑψηλός, μὲ φυσιογνωμίαν ἀρρενωπὴν, εὐμορφην, πλήν φέρουσαν τὰ κτηνώδη χαρακτηριστικὰ τοῦ λέοντος, μὲ μεγάλους ξανθοὺς μύστακας καὶ ὀφθαλμοὺς κυανοῦς βαθεῖς· εἶχε πολλήν σωματικὴν ρώμην καὶ θεωρίαν καὶ ψυχὴν εὐτολμον καὶ ἀποφασιστικὴν. Σκαιὸς ὁμως τὰ ἤθη ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀγωγῆς καὶ παιδείας· χυδαῖος τὴν ὁμιλίαν, φλεγματώδης καὶ τραχὺς τὴν συμπεριφορὰν ἐπάταξεν ὡς μηχανὴ μισθωτὴ ἀλλεπαλλήλως τοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους.

Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὴν νύκτα τῆς 16 πρὸς 17 Ἰουνίου τοῦ 1825 ἔτους τῇ προτροπῇ τοῦ Ἰωάννου Κωλέττου καὶ μετὰ τοῦ Μαμούρη, Παππᾶ Κώστα καὶ Τριανταφυλλίνα ἐθανάτωσε τὸν Ὀδυσσεά διὰ σκληρῶν βασάνων. Ἀλλὰ μίαν νύκτα τῆς 12 Ὀκτωβρίου τοῦ ἐρχομένου ἔτους 1826 ἐνῶ ὁ Γκούρας περιήρχετο μετὰ τῆς περιπόλου του, πυροβοληθεὶς ἔπεσεν ἄπνους ἄνευ γογγυσμοῦ. Τινὲς διισχυρίζονται ὅτι ἡ σφαῖρα ἦλθεν ἐκ τῶν χαρακωμάτων τῶν Τούρκων καὶ ἄλλοι ἐξ ἑνὸς στρατιώτου, κάποιου Χόρμοβα ἢ Χορμοβίτου, ἐπιστηθίου τοῦ Ὀδυσσεῶς τὰ νῦν δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Γκούρα καὶ ὁμόσαντος νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἀρχαῖον κύριον του.

14) Ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Πίνδου ἐπὶ πετρώδους καὶ ἀποτόμου χάσματος κεῖται τὸ πολίχνιον Συρράκων. Πλουσιωτάτη πρὸ τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων βλαχοφώνων κατοικουμένη. Ἐκεῖ, ἐν ἐκείνῃ τῇ γωνίᾳ τῆς Ἠπείρου ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1771 ἔτος περινούστατος καὶ μεγαλεπήβολος τῆς Ἑλλάδος διπλωμάτης, ἔσοχος πολιτικός ἀνὴρ, ὁ Ἰω. Κωλέττης. Διδαχθεὶς ἐκεῖ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς παιδείας εἰκοσαετῆς ἀπῆλθεν εἰς Πίζαν, ὅπου δαπάναις τοῦ πλουσίου θείου του Τουρτούρη ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν. Ἀκολουθῶς ἐπανελθὼν ἐν Ἠπείρῳ προσέφυγεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ. Ἐκεῖθεν δραπετεύσας κατέφυγεν εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐν Ἐπιδαύρῳ διωρίσθη τὴν 15 Ἰανουαρίου 1822 ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς τῶν Στρατιωτικῶν. «Εἰς ἀμφοτέρα τὰ ὑπουργεῖα ταῦτα, λέγει ὁ Κούμας, τὰ διοικήσαντα τότε λαοὺς καὶ στρατοὺς ἄνευ γεγυμνασμένων ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματικῶν, τὰ συγκροτήσαντα μάχας, ἄνευ σχεδὸν ὀπλων, τροφῶν καὶ χρημάτων καὶ πολεμοφοδίων, μόνος ὁ Κωλέττης ἠδύνατο νὰ πράξῃ τι· καὶ ἔπραξε τῷ ὄντι πολλὰ ἰδίως ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη. Συνετέλεσεν εἰς τὴν ματαίωσιν αὐτῆς κ' ἐπῆλθον τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα πρὶν καὶ ἔτι πρὸς τοῦτο οὔτε κόκκος πυρίτιδος. Σὺν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ στρατιᾷ ὁ Σουλτάνος ἔστειλεν, ὡς γνωστὸν, καὶ ἰσχυρὸν στόλον ἵνα ἐπισιτίσῃ τὸ Ναύπλιον, καὶ ἄλλα πολιορκούμενα φρούρια καὶ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Δράμαλη πρὸς διάλυσιν τῶν πολιορκιῶν καὶ ὑποταγὴν, ἢ καταστροφὴν τῆς Πελοποννήσου. Ἄπαντες ἐθεώρησαν τότε τὸν κίνδυνον τρισμέγιστον καὶ ἡ μὲν Κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τι πλοῖον. Μοίραρχος δὲ τις τῶν παραπλεόντων Γαλλικῶν πλοίων ἰδὼν τὸν Τουρκικὸν στόλον, ἔσπευσεν εἰς Ναύπλιον καὶ ἀπήτησε νὰ λαλήσῃ περὶ σπουδαίων πραγμά-

των πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν· αὕτη δ' ἔπεμψε πρὸς τοῦτον τὸν Κωλέττην, συνοδευθέντα εὐτυχῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Κιάπε φιλέλλη νος Ἴταλοῦ ἐκθύμως καὶ εἰλικρινῶς ἀγωνισαμένου. Μόλις εἶδε τὸν Κωλέττην ὁ Μοίραρχος «λυπηρὰν ἔχω νὰ σοὶ ἀναγγείλω εἶδησιν, τῷ εἶπε. Ὅπισθὲν μου ἀφικνεῖται τρισμέγιστος Τουρκικὸς στόλος, καθ' οὗ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀντιταχθῶσι τὰ σκάφη σας. Σᾶς συμβουλεύω νὰ σκεφθῆτε περὶ ὑποταγῆς.» Διὰ τοῦτο, ἀπήντησεν ἀπαθῶς ὁ Κωλέττης, δὲν ἐπέμψαμεν τοὺς στόλους μας εἰς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, ἵνα κλείσωμεν τοῦτον εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον καὶ κατακαύσωμεν ἄθρόον διὰ τῶν τριάκοντα πέντε πυρπολικῶν μας, ἅτινα τὴν ἐμφάνισιν τοῦ μόνου προσμένουσιν ἵνα ἐπιτεθῶσιν.» Βεβαιώσαντος τὴν μὴ ἀληθῆ ταύτην ἀπάντησιν καὶ τοῦ Κιάπε καὶ εἰδοποιηθέντος περὶ τούτου ἀμέσως καὶ τοῦ ναυάρχου Τούρκου, οὗτος μὲν ἐναύλωσε δύο Αὐστριακὰ πλοῖα συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἐπισιτίσωσι τὸ Ναύπλιον· ὁ δὲ στόλος οὔτε ἀπεπειράθη νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον, ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Πάτρας καὶ ἐπανέκαμψεν, ὡς γνωστὸν ἀπρακτος, Οὕτω λοιπὸν ὁ Κωλέττης διὰ μόνης τῆς προσποιητῆς ἐκείνης ἀπαθείας του καὶ τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματός του συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη, ἴσως πλειότερον πολλῶν ἄλλων· διότι βεβαίως, ἂν συνεκοινῶναι οὗτος μετὰ τοῦ στόλου, ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καταστραφῆ· ἴσως μάλιστα καὶ ἦθελεν ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ του. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν ἄλλων τέκνων της καὶ διὰ τοῦ στρατηγήματος τοῦ μεγάλου Κωλέττου.» Ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις πρωθυπουργὸς τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1847 ἐξ ἐπισχέσεως τῶν οὐρῶν, καὶ οὕτως ἀπώλεσεν ἡ Ἑλλάς, κατὰ τὸ Γκιζὼ «τὸν μόνον καταστάντα ἔξοχον πολιτικόν.»

15) Οὕτως ὠνομάζετο ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης. Ἦτο νόθος υἱὸς τοῦ Καπετὰν Καραϊσκού ἀρματωλοῦ τοῦ Βάλτου καὶ τῆς Ζωῆς, καλογραίας τοῦ χωρίου Μαυρομάτι.

16) Ὁ Ρεσίτ-Μεχμέτ-Πασσᾶς, ὁ ἐπικαλούμενος Κιουταχῆς ἐγεννήθη εἰς τὴν Κιρκασίαν· φερθεὶς δὲ εἰς τὸ δουλοπωλεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠγοράσθη ὑπὸ ἑνὸς πορθημέως τοῦ Βοσπόρου, ὅστις ὦν μετρίως εὐκατάστατος παρητήθη τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ ἤρχετο νὰ ζήσῃ εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Ἐγιοῦπ. Μετὰ πολλὰς περιπετείας προήχθη καὶ ὠνομάσθη Διοικητὴς τοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν φρουρίου Τούλτζα, Πασσᾶς τῶν δύο ἵππουρίδων καὶ ἀκολούθως Διοικητὴς τοῦ Βιδινίου. Οὗτος εἶναι ὁ πολιορκητὴς τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τῶν καταστροφῶν τοῦ Γενιτσαρισμοῦ, καὶ ὁ κατὰ τὸ 1830 ἔτος μέγας Βεζύρης τῆς Υ. Πύλης.

17) Ὁ σταυραετὸς οὗτος τῆς Σελείδος Μάρκος Βότσαρης υἱὸς τοῦ διασήμου πολεμάρχου Κίτσου Βότσαρη, ἐγεννήθη ἐπὶ τῶν τραχειῶν κορυφῶν τῶν ὑψηλῶν τοῦ Σουλίου ὀρέων.

18) Μετὰ τὴν νίκην τοῦ Νορμάνου εἰς Κομπότι καὶ τὰς μάχας

τῆς Πλάκας καὶ τοῦ Φαναρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπεσεν ὁ γενναῖος Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ἐκείνη, ἣτις ἐχαρακτήριζε τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος εἶναι ἢ τοῦ Πέτα διὰ τε τὴν καταστροφήν. τῶν φιλελλήνων καὶ τὴν προδοτικὴν διαγωγὴν τοῦ Γώγου Μπακῶλα. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἀντιπαραταχθέντων τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατευμάτων γενναίως ἀπεκρούσθησαν οἱ Μουσουλμάνοι κατὰ τὴν πρώτην ἔφοδον· ἀλλ' ἐπαναλαβόντων καὶ δευτέραν ἡρωϊκῶς μὲν ἐδέχθησαν αὐτοὺς οἱ φιλέλληνες καὶ λοιποὶ Ἑπτανήσιοι καὶ Ἴόνιοι καὶ ἤρχιζε ἤδη νὰ κλίνη καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἢ νίκη ὅτε ὁ Γῶγος Μπακῶλας (κατ' ἄλλους Μπάκολας) προδοτικὴν ἐξασκεῖ τέχνην παραχωρήσας τὴν ὀχυροτάτην θέσιν τῆς μάχης, τὴν ὁποίαν αὐτὸς κατεῖχεν, εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῶν Τουρκαλβανῶν καὶ ἀντὶ νὰ προχωρήσῃ πρὸς ἐκμηδενισμόν τῆς ἐντελῶς μικρᾶς ταύτης δυνάμεως, καθ' ὅτι ἀπὸ τὰ πλευρὰ αἱ θέσεις κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν ἀνδρείων τοῦ Μάρκου Βότσαρη καὶ τοῦ Βλαχοπούλου, ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὰ ὄρη τῆς Σκουληκαριᾶς. Οὕτως ἢ ὠραιότερα νίκη τῶν Ἑλλήνων, ἣτις κατὰ μίαν τοῦλάχιστον ἠθέλην ἀπαλλάξει πολιορκίαν τὸ Μεσολόγγιον, ἐν ἀκαρεῖ, ἐνεκα τῆς διαγωγῆς τοῦ ἐπικαταράτου τούτου προδότου Γώγου Μπακῶλα, μεταβάλλεται εἰς καταστροφήν. Οὗτος ἦτο χαρακτήηρος ἀμφιρρεποῦς, δολόφρων καὶ προφυλακτικός· δὲν εἶναι οὗτος ὁ Γῶγος ὅστις εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην κατέφυγε πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ μέχρι τέλους ἔμεινε παρ' αὐτοῖς;... Μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ καταστροφή τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν φιλελλήνων, ὧν τὸ τάγμα δὲν συνέκειτο ἐκ περισσοτέρων τῶν 80, ἀφ' ὧν τὰ δύο τρίτα ἔπεσον, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα τῶν γνωστοτέρων, ἀναφέρει ὁ Μάξιμος Ρεϊβῶ ὡς ἑξῆς: Γάλλοι· Ἀνδρέας Δανιάς (ἐκ τῆς Γενεύης πλὴν πολιτογεγραμμένος), Μανιάκ, Βιέλ, Σχωβασέν. Ἑρρίκος Βεϊερμάν, Γκουῖχάρδος, Φρελλῶν, Σαγκουῖν, καὶ Δαβουσί, Πολωνοί, Μερζιέφσκη, Μλοδούσκη, Κουτζελέσκη, Δοβρονόσκη· Ἑλβετοί, Σχεβαλιέ, Γρεδλί, Φελδάν. Ὀλλανδός, Ροδόλφος Οὐϊσμάνος. Ἴταλοί, Πέτρος Τερέλλας, Μαμότ, Τερέλης, Βριβάρης, Φάτξιος, Τορικέλας, Πενάριος, Μόγουϊ Λόγουϊτζ· Γερμανοί, Σουηδοί, Δανοὶ κτλ. Σάνδμαν, Τεῖχμάν, Δε-Κρουζεμάρκ, Σεῖγγερ, Δε-Στάελ, Χολστέϊν, Γοσόλφ, Διτέρλεν, Νάσκυ, Φέλδς, Σμίθ, Ὁβερ, Δεσχέφου, Ρούστ, Κοένιγ, Ὀχλμάχιερ, Καϊζενβέργ, Ἐϊσεν, Γουέτζιν, Ροζενσθιέλ. Μετὰ τὴν μάχην ἀπέθανον οἱ Σεῖγγερ Γουεϊγανδ, Σουεϊγάρδ, Βατλάνης καὶ ὁ στρατηγὸς Νορμάνος. Μία μόνη ἀπολογία μένει παρ' ἡμῖν, ὅτι ἐπειδὴ ἡ μάχη τοῦ Πέτα εἶναι ἡ μόνη, καθ' ἣν τὰ τέκνα τῆς Εὐρώπης ἦλθον ἀθρόα νὰ πολεμήσουν τὸν βάρβαρον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μας, συμφέρον εἶναι νὰ κρύψωμεν ὅτι ἡ καταστροφή τῶν ἡρώων ἐκείνων προῆλθε παρ' ἡμῶν αὐτῶν. Θεοὺς τῶν ὄντι λυπηρὰ καὶ ἀξιοδάκρυτος! Πλὴν τί ποιητέον;

19) Ὁ διάσημος οὗτος υἱὸς τοῦ Δράκου Γρίβα τέκνον κλεινὸν τῆς Πρεβέζης εἰς πολλὰ καὶ διάφορα μέρη ἔσβυσε τὴν φλόγα τῆς ἀρει-

μανείου του ὀρμῆς εἰς τὸ ἐχθρικὸν αἶμα, ὡς βλέπομεν ἐν τῷ παρόντι ποιήματι. Οὗτος παρίσταται ὡς ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Μάρκου Βότσαρη κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Τὴν ἐν Κουτσελίῳ μάχην περιγράφω ἐν τῷ ποιήματι, ὡς ἤκουσα αὐτὴν ἐκ στόματος γηραιοῦ ἐγχωρίου τῆς μικρᾶς ἐκείνης κώμης.

20) Λάμπρος Τζαβέλλας. Ὁ περιβόητος οὗτος ἄρματωλὸς τοῦ Σουλίου ἢ Κακοσουλίου ἤκμαζεν ἐπὶ Ἀλῆ-Πασσᾶ, τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ μέγιστος ἐχθρὸς. Διὰ προδοσίας ὁμως οὗτος συνέλαβε καὶ ἐθανάτωσεν αὐτόν.

21) Ὁ περίφημος οὗτος κλέφτης τῆς Ἡπείρου ἀφοῦ διῆλθε τὸν βίον αὐτοῦ θριαμβεύων εἰς τὰ πεδία Ἀρεως, συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ τυράννου τῆς Ἡπείρου ἀπέθανε βίον μαρτυρικώτατον, διατάξαντος τοῦ αἰμοχαροῦς Ἀλῆ νὰ θραύσωσι τὰ κόκκαλά του. Ἡ πλησίον τῆς Πρεβέζης εἶναι ἡ περιφανὴς αὐτοῦ νίκη εἰς ἣν ἐξυμνεῖται διὰ τοῦ ἀκολούθου δημῶδους ᾄσματος.

Τ' εἶν' τὸ κακὸ ποῦ γίνεται καὶ ἡ ταραχὴ ἡ μεγάλη
 Ὕ τὰ Ρόγκα Ὕ τὰ Ποληόρογκα Ὕ τ' ἀμπέλια Ὕ τ' ἀμπελάκια;
 Μῆνα βουβάλια σφάζονται, μῆνα θερῖα μαλώνουν;
 Κι' οὐδὲ βουβάλια σφάζονται κι' οὐδὲ θηριὰ μαλώνουν.
 Ὁ Δράκο Γρίβας πολεμάει μὲ δώδεκα χιλιάδες
 Μπουλουμπασάδες δώδεκα, πασάδες δέκα πέντε
 Ταράχτηκεν ἡ Πρέβεζα καὶ ὄλ' ἡ Βαλαώρα.
 Πέφτουν τὰ τόπια ὡς βροχὴ, καὶ ἡ μπόμπες σὰ χαλάζι
 Κι' αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα ὡς ἄν ἄμμος τῆς θαλάσσης.

22) Ρήγας ὁ Φερραῖος ἢ Βελεστινὸς ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1750, εἰς Φερρὰς τῆς Θεσσαλίας. Ἀρκετὰ ἔτη πρὸ τῆς συστάσεως τῶν φιλολογικῶν ἐταιρειῶν καὶ τῆς Φιλικῆς συνέλαβε καὶ τὴν ιδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πλὴν ὄχι τόσον σκεπτικὸς καὶ κρυφίνους ἄν καὶ μεγαλόφρων ἐπιχειρηματίας, ὄχι βαθεὺς ἐξεταστής τῶν πραγμάτων, ἄν καὶ ζωηροῦ πνεύματος καὶ κάτοχος πολλῶν γνώσεων ἐφάνη εἰς τὸ θέατρον τῆς νέας Ἑλλάδος ὁ νέος Τυρταῖος μάλλον ἢ καθ' αὐτὸ νέος Θρασύβουλος αὐτῆς. Εἰς τὴν Δακίαν ἀνέπτυξε τὰς νεαρὰς αὐτοῦ δυνάμεις περισσότερο. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς Βιέννην ὁπόθεν ἤρξατο μυστικὴν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν Βοναπάρτην, στρατηγὸν τότε ὄντα. Ὁ Ρήγας ἐστάθη ὁ δημοτικώτερος ἐπικός ποιητὴς τῆς Ἑλλάδος· δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ ἥρωϊκά αὐτοῦ ᾄσματα εἰς γλῶσσαν τὴν ὁποίαν καθεὶς ἐνόει, πρὸ πάντων διέσπειρον τὸ πῦρ τῆς ἐλευθερίας πρὸς τοὺς δεδουλωμένους Ἕλληνας. Τὰ τέλη τοῦ 1796 ὁ Ρήγας ἤλθεν εἰς Τεργέστην μετὰ τοῦ Περραιβοῦ καὶ κατώκησεν εἰς τὸ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν βασιλικὸν ξενοδοχεῖον. Ἐκεῖ τὸ αὐτὸ ἑσπέρας, τὴν ἐνάτην Ἰανουαρίου 1797 συνελήφθη διὰ προ-

δοσίας τοῦ Δημητρίου Οἰκονόμου Κοζανίτου, θηρεύοντος τὸ Τουρκικὸν προξενεῖον Τεργέστης καὶ παραδοθεὶς εἰς τὸν Μαραμπλή Ἀλῆ-Πασσᾶ τοῦ Βελιγραδίου ἐθανατώθη. «Ἐσπείρα! ἔσπείρα! καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν θ' ἀργήσουν νὰ συνάξουν τὸ θῆρος» ἦσαν οἱ τελευταῖοι λόγοι του, πρὶν ἀποθάνῃ.

23) Περίφημος ἀρχιληστής τῶν Ἀγράφων, ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Ἀλῆ τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ τῆς τυραννίας τοῦ ὁποῦ ἠκμαζε καὶ ἀδελφὸς τοῦ Λεπενιώτου. Συλληφθεὶς ζῶν διὰ προδοσίας, προσεφέρθησαν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου εἰς τὸν πασσᾶν τῆς Ἡπείρου καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ ποινὴν σκληροτάτην, τὴν τῆς κρεμάλας. Μεταφέροντες τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ ἀκόλουθον δημῶδες ψαλλόμενον ᾄσμα.

Ἀπόψε εἶδα ἴς τὸν ὕπνο μου ἴσ' τὸν ὕπνο ποῦ κοιμώμουν
 Θολὸ ποτάμι πέρασα, θολὸ καὶ ματωμένο.
 Κι' οὐδὲ ἴπὸ πέρα διάβηκα κι' οὐδὲ ἴπὸ δῶθε βγῆκα.
 Ἰστὴν ἄκρα βγῆκα κ' ἔκατσα, κι' ἀγνάντεψα τριγύρω
 Εἶδα δυὸ λάφια πῶβοςκαν ἴσὲ μιὰ παληοκαψάλα
 Κι' ὁ κυνηγὸς τ' ἀγνάντεψε ἀπὸ ψηλὴ ραχούλα.
 Γιὰ νὰ τοὺς ρίξῃ σκιάζεται γιὰ νὰ τοὺς ρίξ' φοβεῖται.
 Ζήγα το Ἀντώνημ' ἴξήγατο, ξήγα τὸ ὄνειρό μου.

24) Ὁ φοβερὸς οὗτος πολέμαρχος τῶν Σουλιωτῶν ἐγεννήθη ἐν Σουλίῳ τῷ 1775. Ἦτο υἱὸς τοῦ Γεωργίου Βότσαρη καὶ θεῖος τοῦ ἀνδρείου Μάρκου. Εἰς πολλὰς μάχας ἀπέδειξε τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἀνδρείαν. Οὗτος ἦτο καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα τοῦ Μεσολογγίου Ἀπέθανεν ἐν Ναυπάκτῳ ὑποστράτηγος τῷ 1841 ἐπὶ Ὀθωνος. Τὸ ἀκόλουθον δημῶδες ᾄσμα ἐξυμνεῖ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, δι' ἧς ἐνέσπειρε τὸν φόβον εἰς ἅπαντας τοὺς Ἀλβανούς.

Ὀλαὶς αἱ καπετάνισσαις τῶν καπεταναρέων
 Πῆγαν νὰ προσκυνήσουνε ἴσ' τ' Ἀλῆ-Πασσᾶ τὸ σπῆτι
 Κι' αὐτὴ, ἡ Λὲν τοῦ Μπότσαρη δὲ θέλ' νὰ προσκυνήσῃ.
 — Δὲν προσκυνᾶω Ἀλῆ-Πασσᾶ μωρὲ παλιοβεζύρη.
 Ἐγὼ εἶμαι ἡ Λὲν τοῦ Μπότζαρη κ' ἡ ἀδελφὴ τοῦ Νότῃ,
 Πῶκαμε τὴν Ἀρβανιτιὰ κ' ἐντύθηκε ἴσ' τὰ μαῦρα.

25) Τὸ περίφημον Σοῦλι, τὸ Κακοσοῦλι κατὰ τὸ 1800 δὲν εἶχεν εἰμὴ δύο ἄνδρας μεγάλους τὸν Φῶτον Τζαβέλαν καὶ τὸν Γεώργιον Βότσαρη τὸν πάππον τοῦ Μάρκου· ὁ Βότσαρης ἦτο γέρον χαίρων σέβας καὶ ὑπόληψιν· ἦτο ὁ Μίνως τοῦ τόπου. Ὁ Φῶτος ἦτο νέος λεοντόκαρδος, ριψοκίνδυνος, ἦτο ὁ Ἡρακλῆς τῶν Σουλιωτῶν. Ὁ Βότσαρης συναισθανόμενος ὅτι ὁ νέος Φῶτος ἤθελε γίνεαι μέγιστος ἀντί-

παλός του, τὸν ἐφθόνησε, καὶ ἀντὶ εἴκοσι πέντε χιλιάδων γροσίων, τὰ ὅποια ὁ Ἄλῃ-Πασσᾶς τῷ ἔδωσε ἀφοῦ πρῶτον ἔλαβε ὡς ὀμήρους τὸν Νότην καὶ Κίτζον Βότσαρην, μὲ τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς συγγενεῖς του, προσέβαλε τὸ Σοῦλι, ὅπως τὸ παραδώσῃ πρὸς τὸν τύραννον ἐκεῖνον. Ἐνικήθη ὁμως, καὶ ἀπὸ τὴν λύπην καὶ τὴν τύψιν τοῦ συνειδότης ἔλαβε τὸ δηλητήριο καὶ ἀπέθανεν. Ἦρχισεν ἔκτοτε πεισματώδης πόλεμος μεταξὺ τοῦ Ἄλῃ-Πασσᾶ καὶ τῶν Σουλιωτῶν, τῶν ὁποίων τὰ λαμπρὰ κατορθώματα εἶναι ἀνεκδιήγητα· τέλος ἐβιάσθη ὁ Σατράπης νὰ δώσῃ πέρασ τοῦ πολέμου καὶ ἔστειλε ἐπὶ τούτῳ τὸν Κίτζον Βότσαρην ἐπὶ τῶν βουνῶν τοῦ Σουλίου ὅπως διαπραγματευθῇ τὴν εἰρήνην ὑπὸ τὰς ἀκολούθους συνθήκας: Α'. Τὸ Σοῦλι νὰ μένη ἐλεύθερον, πλὴν ὁ Βεζύρης νὰ κτίσῃ ἓνα πύργον εἰς τὸν ὅποιον νὰ κατοικῇ μὲ τεσσαράκοντα στρατιώτας ὁ Κίτσος Βότσαρης, ὅπως τιμωρῇ τοὺς βλάπτοντας τοὺς τόπους τοῦ Πασσᾶ. Β'. νὰ ἐξοστρακισθῇ ἀπὸ τὸ Σοῦλι ὁ Φῶτος Τζαβέλας. Οἱ Σουλιῶται ἐδέχθησαν καὶ ὁ δυστυχὴς Φῶτος, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν σπάθην ὤμνουν πᾶσαι αἱ Ἄλβανικαὶ καὶ Ἑλληνικαὶ φυλαὶ «τοῦ Τζαβέλα τὸ σπαθὶ νὰ μὲ κόψῃ» σιδηροδέσμιος μετεφέρθη εἰς Ἰωάννινα καὶ ἐκεῖθεν μακρὰν τῆς ὀρεινῆς καὶ ἀρματωλικῆς Ἠπείρου ὡς καὶ τὸ δημῶδες ᾄσμα ὑπομιμνήσκει.

Μὴ προσκυνᾶτε, βρὲ παιδιά,
 ῥαγιάδες μὴ γενῆτε·
 Εἶναι ὁ Φῶτος ζωντανός,
 Πασιᾶ δὲν προσκυνάει·
 Πασιᾶ ἔχει ὁ Φῶτος τὸ σπαθί.
 Βεζύρη τὸ τουφέκι.
 Μὲς ῥ' τὴ Φραγκιά τὸν ῥξώρισαν,
 Κ' εἰς ὄλα τὰ ρηγάτα.
 Βρ' ἀνάθεμά σας, Βότσαρη,
 Καὶ σύ, βρὲ Κιτζονίκα,
 Μὲ τὴ δουλειὰ ποῦ κάματε
 Τοῦτο τὸ καλοκαῖρι,
 Ποῦ μπάσατε Βελῆ-Πασιᾶ
 Μέσα ῥ' τὸ Κακοσοῦλι.

26) Ὁ κατὰ τὰ παιδικὰ αὐτοῦ ἔτη ποιμὴν, ἀκολούθως δὲ περιβόητος τῆς Ἀμφίσσης κλέφτης Σ. Πανουριᾶς, ἐγεννήθη παρὰ τῷ χωρίῳ Δρέμισα τῆς Παρνασσίδος. Συλληφθεὶς ἐπὶ τῆς κλεφτουριᾶς του διὰ δόλου ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἀπεστάλη πρὸς τὸν Ἄλῃ τῶν Ἰωαννίνων παρὰ τοῦ ὁποίου ἐφυλακίσθη. Ἄλλ' αἱ περιπέτειαι τῆς ἀνταρσίας τοῦ Ἄλῃ κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἔδωκαν καιρὸν εἰς αὐτὸν νὰ δραπετεύσῃ καὶ νὰ πετάξῃ πάλιν ἀρματωλὸς καὶ κλέφτης ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τῆς Ἑλλάδος. Κατετάχθη δὲ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν πολ-

λῶν διαφόρων ὀπλαρχηγῶν, ὅπου μεγάλως ἀνεδείχθη διὰ τὴν γενναιότητα.

27) Οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος συστήσας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα τὸν ὀργανισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδόθη τὸ ὄνομα «Ἄρειος Πάγος». Διεκρίθη δὲ μεγάλως εἰς τὰς διαφόρους Ἑλληνικὰς Ἐθνοσυνελεύσεις, ὡς καὶ εἰς τὴν τῆς Ἑρμιόνης διὰ τὴν πρὸς τοὺς κινδύνους ἀφοβίαν αὐτοῦ ἐπιτήης εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη.

28) Τοῦτον ἐφόνευσεν ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτζος ὑπὸ τὸν Πανασσὸν σταλέντα ὑπὸ τῆς ραδιοῦργου Κυβερνήσεως ὅπως ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τῆς στρατηγίας του.

29) Καὶ τίς δὲν γνωρίζει τὰς νίκας καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ ἀτρομήτου τούτου τῆς Μάνης ἡγεμόνος; Καὶ τίς ἀγνοεῖ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Πετρόβεη εἰς Πιάναν εἰς Βαλτέτσι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ὀρεινῆς καὶ τραχείας Μάνης;

30) Εἰς πολλὰς καὶ ἐνδόξους μάχας διεκρίθη ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς, ὡς καὶ εἰς τὸ Βαλτέτσι καὶ εἰς Μυστράν μετὰ τῶν Μαυρομιχαλέων.

31) Ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς μεγάλως διὰ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ φημίζεται ἀναδειχθεὶς γενικὸς ἐπίτροπος τῆς Ἀρχῆς καὶ πρόεδρος τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ 1843.

32) Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης Βῶκος ἐγεννήθη εἰς Ὑδραν. Ἐπταετῆς γενόμενος ἤρχιζε νὰ ταξιδεύῃ μὲ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἐδείκνυε πολλὴν πρὸς τὴν ναυτικὴν κλίσιν, ἥτις περὶ τὴν δύσιν τῆς ἡλικίας του ἀνέδειξεν αὐτὸν μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅτε εἰς μίαν νύκτα ναυαρχῶν ἔξ πυρπόλων, δηλαδὴ οὐχὶ αὐτὸς κρατῶν τὴν δᾶδα, ἀλλὰ διευθύνων τὰς δᾶδας τοῦ Δημητρίου Τζαπέλη, Ἀναγνώστου Δαμαλᾶ, Μαρίνου Σπαχῆ, Γεωργίου Πιπίνου καὶ Ἀντωνίου Βῶκου, ἐπυρπόλησεν ἐντὸς τῆς Μεθώνης ὀλόκληρον στόλον καὶ ἐξεδικήθη τὴν Σφακτηρίαν, διηκούλυε τὴν παράδοσιν τῶν Ναυαρίνων, καὶ πολλοὺς μῆνας ἀνεχαίτισε τὴν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου τοῦ Ἰμβραήμ-Πασσᾶ πρόοδον.

33) Ἀγνοεῖται ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος τῆς γεννήσεως τοῦ Χρήστου Ἀναγνωσταρᾶ διὰ τοῦ ὁποῖου ἐνέκριναν νὰ στολίσω σὺν τοῖς ἄλλοις τὸ ποίημα τοῦτο.

34) Ὡς πρὸς τὰ ἔργα οὐδεμία διαφορὰ ὑπάρχει μετὰ τοῦ Μιαούλη καὶ Κανάρη. Διότι ὁ μὲν πρῶτος κατῶρθωσεν ὅσα ἐν τῇ σ. 32 εἶδομεν ὁ δὲ δεῦτερος ὁ νέος Κυναίγειρος, Κανάρης ἦτο εἰς τῶν τολμηροτέρων ναυτικῶν τῆς ἐπαναστάσεως.

35) Τὰ ἐν Σαλῶνοις καὶ Γουδουνίτση καὶ Βασιλικοῖς δάση καὶ ὄρη ἐρώτησον, ἀναγνώστα, ἵνα μάθῃς τὰ κατορθώματα τοῦ τρομεροῦ τούτου γερολέοντος τῶν δύο βουνῶν τῆς Οἴτης, ἔξ οὗ καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ ἔλαβε.

36) Φροσύνη. Ἡ γυνὴ αὕτη ἤκμαζε εἰς τὸ κάλλος κατὰ τὸ

1800 ἐν Ἰωαννίνοις, ὅπου βεβαίως ἦτο ἀδύνατον νὰ μείνη ἄγνωστος τῷ Ἀλῆ-πασσᾶ. Γαβριήλ ὁ Γκάγκας θεῖος τῆς καὶ μητροπολίτης ἐν Λαρίσση μαθὼν ὅτι ἡ τίγρις τῆς Ἠπείρου ἐσκόπει τὴν διαφθορὰν αὐτῆς παρθένου εἰσέτι οὔσης, συνέζευξεν αὐτὴν μετὰ Δημητρίου τινὸς πλουσίου ἐμπόρου. Δύο τέκνα ἄρρενα ἦσαν ὁ καρπὸς τοῦ γάμου τούτου, ὅτε ὁ Δημήτριος χάριν ἐμπορίου μετέβη εἰς Βενετίαν. Ὁ πρεσβύτερος τοῦ Ἀλῆ υἱός, Μουκτάρης, ἰδὼν κατὰ τύχην τὴν Εὐφροσύνην ἐτρώθη ὑπὸ φλογεροῦ πρὸς αὐτὴν ἔρωτος καὶ ἐπεχείρησε διὰ μυρίων τεχνασμάτων νὰ δελεάσῃ τὴν σωφροσύνην αὐτῆς. Τέλος ἔντρομα τὰ Ἰωάννινα ἔμαθον τὴν αἰσχύνην τῆς Ἑλληνίδος, ἣτις ἔνεκα τοῦ τυφλοῦ πρὸς τὸν Μουκτάρην ἔρωτος ἐγκατέλιπε καὶ τὰ δύο τῆς τέκνα λιμοκτονοῦντα εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ γηραλέος τῆς Ἠπείρου λέων μαθὼν τὰ γενόμενα, παρέστη ἀντεραστῆς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ ἔστειλε πρὸς τὸν τότε ἡγεμονεύοντα Σελὶμ πρὸς βοήθειαν κατὰ τινος ἀντάρτου Σατράπου Ἀδριανουπόλεως. Νύκτωρ δὲ μετὰ τοῦ φίλου του Ταχὴρ εἰσέρχεται εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς Εὐφροσύνης, ὅπου μὴ δυνάμενος νὰ προσελκύσῃ τὴν συμπάθειαν αὐτῆς διὰ τῶν ἰκεσιῶν κατέφυγεν εἰς τὴν ἐκβίασιν καὶ διατάττει τοὺς σωματοφύλακάς του νὰ λάβωσιν αὐτὴν καὶ ἐτέρας δεκαεπτὰ γυναῖκας Ἑλληνίδας νεονύμφους καὶ νὰ πνίξωσιν εἰς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων. Ἄπασαι ἐπνίγησαν. Ἡ Εὐφροσύνη λιποθυμεῖ καθ' ὁδὸν καὶ ἐκπνέει, ἀλλὰ καὶ νεκρὰ ἐβυθίσθη εἰς τὰ ὕδατα τῆς λίμνης. Τρικυμίας δὲ ἐπελθούσης ἐξεβράσθησαν πολλὰ τῶν πτωμάτων, ἐν οἷς καὶ τὸ τῆς Εὐφροσύνης, τῆς καὶ Κυρὰ Φροσύνης ἐπικαλουμένης, εἰς τὴν ἀκτὴν, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων αὐτῆς ἐτάφη εἰς τὴν παρὰ τὴν λίμνην μονὴν τῶν Ἀναργύρων. Μεταφέρομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸν Ἄριστ. Βαλαωρίτην καὶ εἰς τὸ ὑποσημειούμενον δημῶδες ᾄσμα.

Τ' ἀκούσατε τί γίνηκε ἴσ' τὰ Γιάννινα ἴσ' τὴ λίμνη

Ποῦ πνίξανε τσ' ἀρχόντισσες μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη;

Ἄλλη καμμιά δὲν τῶβαλε τὸ λιαχουρὶ φουστάνι.

Πρῶτ' ἡ Φροσύνη τῶβαλε κ' ἐβγῆκε ἴσ' τὸ σεργιάνι.

Δὲν σ' τῶλεγα Φροσύνη μου, κρύψε τὸ δαχτυλίδι,

Γιατ' ἂν τὸ μάθῃ ὁ Ἀλῆ-Πασσᾶς θὲ νὰ σὲ φάῃ τὸ φεῖδι;

Ἄν ἦστε Τοῦρκοι ἀφῆστέ με, χίλια φλωριά σᾶς δίνω,

Σύρτε με ἴσ' τὸ Μουχτάρ πασσᾶ δυὸ λόγια νὰ τοῦ κρίνω.

Πασσᾶ μου, ποῦσαι, πρόβαλε, τρέξε νὰ μὲ γλυτώσῃς

Μέρωσε τὸν Ἀλῆ-Πασσᾶ καὶ δῶσε ὅ,τι νὰ δώσῃς.

Εἰς τὸ βεζύρη τὰ φλωριά, τὰ δάκρυα δὲν περνᾶνε.

Καὶ ἴσ' ἐμένα μ' ἄλλαις δεκαεπτὰ τὰ ψάρια θὰ σᾶς φᾶνε.

Χίλια καντάρια ζάχαρη θὰ ρίξω μὲσ' ἴσ' τὴ λίμνη

Γιὰ νὰ γλυκάνῃ τὸ νερὸ νὰ πιῇ ἡ Κυρὰ Φροσύνη.

Φύσα βορριᾶ, πικρὲ βορριᾶ, γιὰ ν' ἀγριέψῃ ἡ λίμνη

Νὰ βγάλῃ ταῖς ἀρχόντισσας μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.

Ἄλλοι λέγουσιν ὅτι ὁ Ἄλῆς ἐπνιξε τὴν Εὐφροσύνην διότι ἡ νύμφη αὐτοῦ καὶ σύζυγος τοῦ Μουχτάρη ἐπεσεν ἰκέτις εἰς τοὺς πόδας τοῦ πενθεροῦ τῆς παρακαλοῦσα αὐτὸν νὰ πνίξη τὴν Εὐφροσύνην ἵνα μὴ συχνάζῃ εἰς αὐτὴν ὁ Μουχτάρης, ὅστις ἔνεκα τοῦ πρὸς τὴν Εὐφροσύνην ἔρωτος σπανίως ἔμενε ἐν τῷ χαρεμίῳ του. Ἐπληροφόρηθη δὲ ἡ χανοὺμ τοῦ Μουχτάρη τὸν πρὸς τὴν Εὐφροσύνην ἔρωτά του ἔκ τινος δακτυλίου τὸ ὁποῖον ὁ Ἄλῆς εἶχε δωρήσῃ τῇ νύμφῃ του, ὁ δὲ Μουχτάρης ἀφαιρέσας αὐτόν, τὸν προσέφερε δῶρον τῇ ἔρωμένη του, ἣτις ἔδωκεν αὐτὸν εἰς τινὰ γραίαν ἵνα τὸ πωλήσῃ. Κατὰ τύχην δ' αὕτη ἐπώλησεν αὐτὸν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Μουχτάρη, ἣτις ἐγνώρισεν τὸ δακτύλιόν της. Πιθανωτέρα ὁμως φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Ἄρ. Βαλαωρίτου.

37) Μουχτάρ-Πασσᾶς, ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἄλῆ τῶν Ἰωαννίνων, ὅστις καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ σημειώσῃ παρίσταται. Λέγουσιν ὅτι ὁ Μουχτάρης ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐκστρατείας εἰς ἣν εἶχε πέμψει αὐτὸν ὁ πατήρ του καὶ μαθὼν τὸν θάνατον τῆς Εὐφροσύνης του ἐν τῇ μανίᾳ αὐτοῦ ὤμωσεν ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ πατρός του. Ἀλλὰ τὸν Ἄλῆ δὲν κατέπληττον τὰ τοιαῦτα καὶ μετ' ὀλίγον νέαι ἀσέλγεια, νέα κακουργήματα ἀπέσβεσαν ἐκ τῆς καρδίας τοῦ Μουχτάρη τὴν μνήμην τῆς Εὐφροσύνης. Ἦτο ὁ Μουχτάρης Πασσᾶς τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Μαλακασίου, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ χειρογράφου, ὅπερ παρ' ἐμοὶ διατελεῖ, καθίσταται δῆλον.

Ἐδικοί μου Μπαλάνο Πάλη, Θεοχάρη Νικολάου, Νικολὸ Λουργιώτη καὶ Γιάννη Κώνστα, βλέποντας τὸ Μπουγιουρδὶ μου νὰ κοιτάξῃτε τὴν διαφορὰν, ὅπου ἔχει ὁ Σπῦρος Μπαρτζόκα σερακιώτης μετὸν Χριστόφορον Γούναρην Ἄρτινόν, καὶ νὰ μὴ προχωρήσῃτε ἀφιλοπροσώπως κατὰ τὸ δίκαιον, καὶ νὰ μοῦ τὸ κάμιτε Ἡφαντὲ με ἀναφορὰν σας· νὰ τοὺς τελειώσῃ μίαν ὥραν ἀρχήτερα ἐξαποφάσεως.

Ἰωάννινα 15 Φεβρουαρίου 1818.

Σημ. Ἐτήρησα τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ πρωτοτύπου.

38) Λέγουσιν ὅτι ὁ Ἄλῆ-Πασσᾶς εἶχε περίφημον Ἀραβικὸν ἵππον μελανὸν (καρᾶν).

39) Ἡ ὠραία αὕτη φημιζομένη Βασιλικὴ τοῦ Ἄλῆ-Πασσᾶ ἐγεννήθη ἐν Πλησχοβίτση χωρίῳ (τῆς Χαονίας) τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν. Ὑποπτευθεῖσα ἡ Ὑψηλὴ Πύλη τῷ 1800 ὅτι ἐντὸς τοῦ εἰρημένου χωρίου ὑπῆρχον τὰ κιβδηλοποιεῖα, τὰ καταπληρώσαντα τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ψευδῶν νομισμάτων τὴν Τουρκίαν ἤρχισε νὰ τὸ ἐπαγρυπνῇ. Ἀπὸ τὴν διαταγὴν ταύτην ὠφελήθεις ὁ Ἄλῆς κατέκαυσε μίαν ἡμέραν τὸ χωρίον ἀφήρπασε κάθε πολῦτιμον σκευὸς του καὶ κατέσφαξε πλῆθος κατοίκων. Πρῶτον θῦμα ἐπεσεν ὁ πατήρ τῆς Βασιλικῆς Χριστιανὸς κατὰ τινὰς δὲ καὶ ἱερεῖς. Ἐντρομος ἡ θυγάτηρ, ἑνδεκα μόνον ἐτῶν

τότε, ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ πρώτου διαβάτου Τούρκου φωνάζουσα «Βοήθεια!» «Κύριε! ἐκλαυθμύριζεν, ὁ πατήρ μου δὲν ὑπάρχει πλέον ὑπερασπίσου μας! Τίποτε κακὸν δὲν ἐπράξαμεν πρὸς τὸν Βεζύρην διὰ νὰ μᾶς σφάξῃ οὕτως· ἡ μήτηρ μου ὁμοίως δὲν ἔπραξε κακόν· εἴμεθα πτωχὰ παιδιὰ καὶ παραδιδόμεθα εἰς χεῖράς σου μεσίτευσον πρὸς τὸν Βεζύρην διὰ τὴν ζωὴν μας, ἴσως ἔχεις καὶ τοῦ λόγου σου μητέρα καὶ παιδιά...» Ὁ γλυκὺς τόνος τῆς Βασιλικῆς, ἡ ἀγγελικὴ καλλονὴ τῆς τὸ εὐκαμπτον ἀνάστημά τῆς κατεπραῦνον τὸν ἄγριον λέοντα, ὅστις τὴν ἤκουεν. Ἦτο ὁ ἴδιος τῆς Ἡπειροῦ Σατράπης. Ἐσφιγξε τὴν νεάνιδα εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ διέταξε τὴν παῦσιν τῆς σφαγῆς, μετακομίσας αὐτὴν καὶ τὴν μητέρα τῆς εἰς Ἰωάννινα. Ἀλλόκοτον πρᾶγμα! Πῶποτε δὲν τὴν ἐβίασε ν' ἀλλάξῃ θρησκείαν· τὴν ἀνέδειξε δὲ βασίλισσαν τοῦ χαρεμίου. Καὶ ἡ περιβόητος Βασιλικὴ, ἣτις ἐδάμασε καὶ ἐχαλιναγώγησε διὰ τῆς ἠπιότητος, τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς θρησκευτικῆς διαγωγῆς τῆς τὰ πάθη τοῦ Νέρωνος τῆς Ἡπειροῦ καὶ ἐλύτρωσεν ἀπὸ τοῦ θανάτου τόσας καὶ τόσας κεφαλὰς χριστιανῶν, δὲν εἶναι ἄλλη ἢ αὕτη. Ἦτο μικρὰ τὸ ἀνάστημα πλὴν τελείας ἀναλογίας· ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν γυναικῶν, τὰς ὁποίας οἱ Εὐρωπαῖοι ἐπονομάζουσιν Ἀφροδίτας τῶν κόλπων. Ἡ ὄψις τοῦ προσώπου αὐτῆς ἦτο σιτόχρους καὶ διαυγῆς ὡς τὸν ὠχρὸν μαργαρίτην, οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς μέλανες καὶ κλαδωτοί, αἱ ὀφρῦες αὐτῆς καμπταὶ καὶ σβεννύμεναι πρὸς τοὺς κροτάφους. Τὸ δὲ τελειότερον πάντων ἐπὶ τῆς μικρᾶς ταύτης γυναικὸς ἦτο ἡ τρυφερὰ λεπτότης τοῦ τε ποδὸς καὶ τῆς χειρός· τῆς χειρὸς λέγομεν ἐκείνης, ἣς τινος οἱ ἐλεφάντινοι δάκτυλοι, ὡς ψευδεῖς, ἐφαίνοντο ὅτι ἤθελον συνθλασθῆ ἂν ἠγγιζέ τις αὐτούς. Λέγουσι δὲ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ ὑποστατικὸν Βονίλα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ κ. Walsh ὅστις τὴν ἐγνώρισε τὴν ὀνομάζει ὠραίαν καὶ κομψὴν τῶ ὄντι γυναῖκα, ἣτις μετεχειρίσθη ὅλην τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀλῆ ἐπιρροὴν τῆς πάντοτε εἰς ἀγαθοεργίας. Ἦτο, προσθέτει, ἀποσυρμένη εἰς τὴν μοναξίαν τῆς κατοικίας τῆς καὶ ποτὲ δὲν ἐξήρχετο, πάμπτωχος δὲ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε ὁ πατριάρχης ἤνοιξε κατάλογον συνδρομῶν, ἵνα τῇ προμηθεύσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς προσθέτει ὅτι τὴν 23 Φεβρουαρίου 1822 ἔφθασε καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐντὸς κιβωτίου.

40) Περὶ τῆς ὠραίας ταύτης Βλαχόπαιδος δημοσιεύω ὅσα ἐκ τῆς χρονογραφίας τοῦ κ. Ἀραβαντινοῦ ἐφιλοπόνησα. Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1816 ὁ Ἀλῆ-Πασσᾶς διέβαινεν ἐξ Ἄρτης εἰς Ἰωάννινα, ἰδὼν πλησίον τοῦ Καρβασαρά τὴν ὠραίαν Δέσπω, θυγατέρα τοῦ περιβοήτου ἀρματωλοῦ Λιακάτα (κατ' ἄλλους Λιακατᾶ) καὶ τρωθεις ἐξ ἔρωτος, ἤρπασεν αὐτὴν καὶ ἐνέκλεισεν εἰς τὸν γυναικωνίτην του. Ἀλλὰ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ φρίκη τῆς ὠραίας νεάνιδος καὶ τοσαύτη ἡ σεμνότης τῆς, ὥστε πρὶν ἢ μολυνθῆ ὑπὸ τοῦ ἄρπαγος, τὴν δεκάτην ἡμέραν τῆς ἀρ-

παγῆς της, ἀπεβίωσε. Τοσοῦτον δ' ἔρωτα πρὸς αὐτὴν ἔσχεν ὁ τύραννος, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἀποβίωσιν της, διετήρησεν ἐξιδιασμένην εὐνοίαν πρὸς τοὺς συγγενεῖς της.

Ἴδου καὶ τὸ δημῶδες περὶ αὐτῆς ᾄσμα:

Μέσα 'σ' τὸ κάστρο, 'σ' τὰ ψηλὰ σεράγια τοῦ Βεζύρη,
 'Οποῦχε χίλιαις πέρδικες κλεισμέναις κ' ἔλαλοῦσαν
 "Ἦφεραν καὶ μιὰ πέρδικα, πέρδικα πλουμισμένη,
 'Οποῦ τὴν ἐκυνήγησαν 'σ' ταῖς στάναις τοῦ Λιακάτα
 Κι' ὄλαις αἱ πέρδικες λαλοῦν, κ' ἐκείνη δὲ λαλοῦσε.
 — Δέσπω, γιατί δὲ μᾶς μιᾶς, γιατί εἶσαι κακιωμένη;
 "Ἐμπα καὶ στρῶσε τὸν ὄντᾶ, ἄλλαξε τὰ στρωσίδια,
 Νᾶρθω κ' ἐγὼ καὶ νὰ σὲ ἰδῶ, καὶ νὰ σὲ κουβεντιάσω.
 — Ἐγὼ Πασσᾶ μ' δὲν κάκιωσα, ἐγὼ, Πασσᾶ μ' δὲν ξέρω
 Πῶς στρώνονται τὰ στρώματα, πῶς βάνουν τὰ στρωσίδια,
 Γιατ' εἶμαι τσιούπρ' ἀπ' τὰ μανδριά, καὶ μόν' καὶ μόν' γνωρίζω,
 Νὰ βόσκω ἄρνια καὶ πρόβατα, τὸ γάλα τους νὰ ἀρμέγω,
 Νὰ πλέχω χοντροτσούρεπα, νὰ φκιάνω καὶ γιαγοῦρτι.

ΑΙΣΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΚΟΛΑΣΙΣ

Κυττάζω τὸν κατήφορο.
 Βαθειά, βαθειά 'σ' τὸν πάτο
 Τῆς γῆς, μέσα 'στὰ Τάρταρα
 'Απλόνονται ἀντάρα.
 Κι' ὄλο μαυρίλα 'φαίνονταν,
 Τί φρίκη!... Τί τρομάρα!...
 Καὶ μιὰ βοή — 'σὰν ποταμιού —
 'Ακούω ἐκεῖ κάτω.

Θόρυβος μέγας γίνονταν,
 Καὶ ταραχή μεγάλη.
 'Ακούω μαύρους στεναγμούς,
 'Ακούω μοιρολόγια.
 'Ακούω καὶ κλαψίματα,
 Καὶ λόγια, πόνου λόγια.
 Κι' ἀνατριχίλα μ' ἔπιασε!
 Καὶ μ' ἔπιασε μιὰ ζάλη!

Κυττάζω· 'σὰν τὰ Τάρταρα
 ἦταν βαθειά. Καὶ ὅμως
 Μιὰ 'πιθυμία μ' ἔλαβε.
 Νὰ πάω νὰ κυττάξω
 Τί εἶναι. Πῶς νὰ καταβῶ;...
 Θὰ πέσω... Νὰ πετάξω;...
 Κομμάτια ἤθελα γενῶ
 'Στὸν πάτο... "ὦ! τί τρόμος!..

Καὶ ἤθελα νὰ κατεβῶ,
 Καὶ ἤθελα νὰ φύγω.
 Ὁ φόβος μου μ' ἐκράταε,
 Μὲ σπρώχν' ἢ ἔπιθυμία.
 Καὶ τέλος κάμνω ἀπόφασι,
 Κάμνω δοκιμασία
 Νὰ καταβῶ· παρεμπρὸς
 Προὔχωρησα ὀλίγο.

Ἐκεῖ ποῦ βράχος μελανὸς
 Κατέβαινε ὡς κάτου,
 Ἐνα σκαλίδι κύτταξα
 Παρέκει· κατεβαίνω
 Σὲ μονοπάτι. Τρίβολα.
 Πέτραις, κρημνοὺς διαβαίνω.
 Γλυστράω, πέφτω καὶ βαρῶ
 Ἐστὸς βράχους, ἔστα πλευρά του.

Κατέβαινα καὶ μ' ἔλειπεν
 Ἐνας ὀλίγος δρόμος,
 Κ' ἐκεῖ ἀκούω μιὰ φωνή
 Διαβολικὴ νὰ σκούζη,
 Ἐσὰ μέγ' ἀγριογούρουνο
 Ἐστὸς λόγγους του νὰ γρούζη.
 Κρύα τρεμούλα μ' ἔπιασε
 Μιὰ φρίκη, ἕνας τρόμος.

Γιὰ νὰ γυρίσω ἔβλησα.
 Ἦμουν προχωρημένος.
 Ἐκαμα τέλος ἔπόφασι,
 Νὰ καταβῶ ἀκόμα.
 Κατέβηκα· καὶ Δαίμονα
 Βλέπω ἀπὸ τὸ στόμα
 Νὰ βγάζη φλόγαις. Ἐμεινα
 Ἄχνος δειλὸς σκιαγμένος.

Τὸν σκιάζομαι! Τὸν σκιάζομαι!
 Σκιάζομαι μὴ μὲ κάψη
 Μ' ἐκεῖν' τὴ φλόγα πῶβγαζεν
 Ἄπ' τὸ βαθύ του στόμα.
 Τὸν σκιάζομαι! Τὸ προσωπό
 Μου ἄλλαξε τὸ χρῶμα,
 Καὶ τὴν καρδιά μου ἄρχισεν
 Ὁ φόβος νὰ τὴν βάψη.

Ἐκεῖνος φεύγει. Προχωρῶ
 Μέσα σὲ λόγγο μαῦρο,
 Ἦσαν τὸ βαθύ τὸ σύγνεφο
 Ν' ἀστράψη ἰτοιμασμένο.
 Φωναῖς, σὰν βουβουνίσματα,
 Ἀκούω, καὶ προσμένω
 Τὴν ἀστραπή. Καὶ γλήγωρα
 Φεύγω τὸν πάτο ναῦρω.

Ὁ λόγγος δὲν τελείωνε.
 Ἦστὴ μέση του ποτάμι
 Νερὰ μὲ φλόγες κύλαε,
 Μὲ μιὰ μιὰ βοή μεγάλη,
 Καὶ τὰ νερὰ Ἦσαν αἵματα
 Κόκκινα ἦταν. Πάλι
 Ἐκεῖ τρομάρα μ' ἔπιασε,
 Κ' ἔτρεμα Ἦσαν καλάμι.

Ἦταν πλατύ. Ἐντίπερα
 Νὰ πάω, νὰ περάσω
 Δὲν Ἦπόρευ' ἂν δὲν ἔμπαινα
 Ἦτὸ μέσα του. Καὶ Ἦμπαίνω.
 Καὶ Ἦμπαίνω ὡς τὰ γόνατα.
 Ἦστὴν ἄκρη πέρα βγαίνω,
 Ἐκεῖ εἶδα ἄλλον δαίμονα
 Μαῦρον ὡσὰν τὸ ράσο.

Ἐκεῖνος μὲν εἶδε φώνασε,
 Τί θέλω, τί ζητάω.
 Κ' ἐγὼ τὸν ἀπεκρίθηκα:
 «Ἀδελφί μου, δὲν ἔξέρω
 Ἐδῶ κ' ἐγὼ ποῦ βρίσκομαι.»
 Μοῦπε: «Σ' αὐτὸ τὸ μέρος
 Δὲν ἔξέρεις πῶς τ' Ἀλῆ-πασσᾶ¹
 Τῆ φυλακῆ φυλάω;...»

«—Τ' Ἀλῆ πασσᾶ!...—» Ἐστῆ Ἐθύμησι
 Μόνον τ' ὀνόματός του
 Τὸ μέτωπό μου ἰδρωτας
 Μὲ μιᾶς ἔσκέπασε κρύος.
 «Τίς εἶσαι;» Τὸν ἠρώτησα.
 «Καὶ ἴσ' τ' ὄνομά σου ποῖος;»
 «Τοῦ Ἐωσφόρου², φώνασε,
 Εἶμαι ὁ πρῶτος υἱός του.»

Καὶ τὸν ἐπαρεκάλεσα,
 Νὰ πάω νὰ μ' ἀφίση.
 Ἐστ' Ἐτ' Ἀλῆ-πασσᾶ τῆ φυλακῆ.
 Μ' ἀφίνει, καὶ πηγαίνω,
 Πρὶν φθάσω ἴσ' τὸν Ἀλῆ-πασσᾶ
 Θύραις ἑπτὰ διαβαίνω,
 Καὶ ἴσ' τὴν ἑβδόμη ἑστάθηκα
 Ν' ἀκούσω του τὴν κρίσι³.

Ἐψηλά, ψηλά καθόντανε
 Τρεῖς Δαίμονες μεγάλοι.
 Ἐμπροστά τους ὁ Ἀλῆ-πασσᾶς
 Κ' ἡ Χάμκω⁴ του κοντά του,
 Καὶ πίσω ἡ γυναῖκά⁵ του,
 Τὰ δύο του τὰ παιδιά⁶ του,
 Κι' ἀπὸ τὰ παλληκάρια του
 Μιὰ συντροφιά μεγάλη.

'Ιουσοῦφ 'Αράπησ⁷, ὁ μπαμπᾶς
 Τ' 'Αλῆ-πασσᾶ, ὁ Ταχήρης⁸.
 Κι' ὁ Βελῆ Γκέκας⁹, τὸ σκυλί.
 Τοῦ λέγουν οἱ Δαιμόνοι:
 «'Αλῆ-πασσᾶ! τί ἔκαμες
 'Στὸν κόσμο; Πόσοι φόνοι
 'Εγίνηκαν 'σ' τὸ βίο σου;...»
 Καὶ λέγει ὁ Βεζύρης:

«Πρῶτα καὶ πρῶτα 'σκότωση
 Τὴν 'Εμινέ, ἀφέντες,
 Τὴν 'Εμινέ, τὴν πρώτη μου
 Γυναῖκ' αὐτὸ τὸ χέρι
 Μέσ 'σ' τὰ χιονάτα στήθια της
 'Εμπηξε τὸ μαχαῖρι.
 Κ' ὕστερα τόσην κλεφτουργιά,
 Τόσους πολλοὺς λεβέντες.

Τοὺς Γαρδικιῶταισ¹⁰ ἔσφαξα,
 'Ρήμωσα τὸ Γαρδίκι,
 Τῆς Χάμκωσ τῆς μανούλας μου
 Τὸ λόγο γιὰ ν' ἀκούσω.
 Κατῶρθωσα τὴν 'Ρούμελη¹¹.
 'Σ τὸ δάκρυ νὰ τὴ λούσω.
 Τὸ Σοῦλι¹² τῶφκιασα ἐρμιά,
 Νὰ βόσκουνε οἱ λύκοι.

Τοῦ Δράκου Γρίβα βλέπω 'μπρὸς
 Τ' ὠχρόλευκο κεφάλι.
 Μὲ καταριέται τὸ ψυχρὸ
 'Ακόμα μὲ τὰ χεῖλη.
 Τὸ Βελῆ Γκέγκα ἔστειλα
 Μέσ 'σ' τὸν 'Αῖ-Βασίλη¹³
 Κ' ἔσφαξε τόσους χριστιανοὺς
 Μὲ τὴ σκληρὴ του πάλη.

Τὰ δέντρα ἔπο τὴν Ἑπειρο
 Ἄκόμα μ' ἐνθυμοῦνται
 Τᾶπιανα, καὶ ξηραίνονταν
 Ἔστα χέρια μου τὰ φύλλα,
 Γιατ' ἦταν ἀπὸ αἵματα
 Βαμμένα. Μιὰ μαυρίλα
 Ἦμουν τοῦ κόσμου. Τὰ βουνά,
 Κι' αὐτὰ μὲ καταριοῦνται.

Γιατί, γιατί τὰ γύμνωσα
 Ἄπὸ τοὺς λεβεντάδες,
 Τοὺς κλέφταις¹⁴ τοὺς, τοὺς τρομεροὺς,
 Ἐπιξα τὴ Φροσύνη,
 Μαζῆ μὲ ἄλλαις δεκαφτὰ
 Ἔ τὰ Γιάννινα ἔσ' τὴ λίμνη.
 Ἐγώ, ἐγώ καὶ ὁ Ταχῆρ
 Εἴμαστε οἱ φονειάδες.»

Ποιὸς ἔχάλασε τὸ Χόρμοβο;¹⁵
 Τῆς Δέσπως τοῦ Λιακάτα
 Ποιὸς ἄλλος τῆς ἐζήλεψε
 Τὴν ὠμορφιὰ τὴ τόση;
 Τὴν ἔπῆρα ἔσ' τὸ χαρέμι μου
 Κι' ἀπέθανε. Καὶ πόσοι,
 Καὶ πόσοι ἄλλοι ἔπεθαναν
 Ἐτοῦ βίου μου τὴ στράτα;!

Ὅπου αὐτὰ τὰ πόδια μου
 Ἐπατούσανε, ὁ τόπος,
 Ὁ τόπος ἔπο τὸ φόβο του
 Ἐσειόνταν. Τὰ λιθάρια
 Ποῦ πάταγαν, ἀφέντηδες,
 Αὐτὰ μου τὰ ποδάρια
 Ἐραγίζονταν, σκορπιόντανε,
 Καὶ τᾶπιανε ὁ κόπος.

Συρέτε νὰ ρωτήσετε
 Τὸν Πίνδο μὲ τὰ χιόνια.
 Ἄν εἶδεν ἀπὸ μένανε
 Ἄγριώτερο λοντάρι¹⁶.
 Ἀπέθανα· καὶ φύτρωσε
 Ἐστὴν Ἡπειρο χορτάρι
 Ὅλο δροσοῦλα καὶ ζωή.
 Ἦλθαν τὰ χελιδόνια.

Ἐνόσω ζοῦσα ἔπλάκωνε
 Τὴν Ἡπειρο σκοτάδι,
 Τὸν οὐρανὸ τῆς ἔσκεπαζε
 Σύγνεφο θολωμένο,
 Καὶ τὸ φεγγάρι πρόβαλλε
 Τὴ νύχτα ἔματωμένο,
 Χειμῶνας μαῦρος ἤμουνα,
 Ἦμουνα μαῦρο βράδυ.

Ἀπέθανα κ' ἥλιος λαμπρὸς
 Ἐστὴν Ἡπειρο προβαίνει,
 Ἐσκορπίσθηκε τὸ σύγνεφο,
 Ἐλάμπανε τ' ἀστέρια,
 Καὶ τὸ φεγγάρι ἔπρόβαλλε
 Γελούμενο, τ' ἀστέρια
 Ἐβγῆκαν, ἅμα ἔπόθανεν
 Ὁ υἱὸς τοῦ Τεπελένι.

Μ' ἐφύλαγαν ἔσ' τὸ κάστρο τους
 Τὰ Γιάννινα, τὰ μαῦρα,
 Κ' ἐγὼ ἔσαν τίγρις ἔτρωγα
 Τὰ τέκνα, τὰ παιδιὰ τῆς.
 Ἀκόμα σκούζ' ἡ Ἀρβανιτιὰ
 Τὴν τόση τὴν ἔρμιὰ τῆς.
 Ὅπου τὸ χέρι ἔπλωνα,
 Ἄναφτε φλόγα, λαύρα.

Ἀπέθανα. Τρῶν ἤσυχα
 Τὰ Γιάννινα τὸ δεῖπνο.
 Ἡ μάνα χαίρει τὸ παιδί,
 Γιατὶ δὲ θὰ τὸ χάση.
 Μὲς' ὅσ' τὸ κρεβάτι σφίγγονται
 Τὰ νεόνυφα. Ἡ πλάσι
 Εὔρε τὴν ἤσυχία της,
 Εὔρε τὸν γλυκὸν ὕπνο.

Ἐνόσω ἴζοῦσα, ποιὸς γονιὸς
 Ἐχαιρε τὰ παιδιὰ του;
 Ἀπὸ ποιὸ σπῆτι μπόρεγε
 Ν' ἀκούεται τραγοῦδι;
 Ποιὸν εἶδα καὶ δὲ ἴμαρανα;
 Καὶ τὸ μικρὸ λουλοῦδι!
 Ποιὸς νειὸς εἶδε ὅσ' τὴν ἀγκαλιὰ
 Τὴν ἀγαπητικιά του;

Κ' οἱ Τοῦρκοι αὐτοὶ μὲ σκιάζονται,
 Κι' αὐτοὶ οἱ συγγενεῖς μου.
 Ῥωτᾶτε τὰ παιδάκια μου,
 Ῥωτᾶτε τὸ Μουχτάρη,
 Καὶ τὸ Βελῆ ποιὸς τᾶφαγε!
 Μ' ἐλέγανε λεοντάρη
 Ὅλη μου ἡ Ἀρβανητιά,
 Κι' αὐτ' οἱ καταστροφεῖς μου!

Σουλτάν Μαχμούτ μὲ διέταξε,
 — Φορμὴ κ' ἐγὼ ζητοῦσα —,
 Ὅσ' τῆς Πλησχοβίτσας τὸ χωριό,
 Τ' ἄστατο νὰ προσέχω.
 Κ' ἐγὼ ποῦ τίγριδος καρδιά
 Κ' ἐδῶ ἀκόμα ἔχω
 Τὸ ἐρημώνω. Ἡ Βασιλικὴ
 Ἐκεῖ μ' ἤλθε θρηνοῦσα.

Ἐπεσε μὲς ὄσ' τὰ πόδια μου.
 «— Ἀφέντη μου! μοῦ λέγει,
 Λυπήσου! τὸν πατέρα μου
 Μπροστά μου, μὲς ὄς τὰ ὄματα
 Ἐσφάξανε οἱ Τοῦρκοι σου,
 Τὸν ἔκαμαν κομμάτια—».
 Μ' ὠμίλαε κ' ἡ δύστυχη
 Δὲν ἔπαυσε νὰ κλαίγη.

Τὴν πῆρα ὄσ' τὸ χαρέμι μου,
 Καὶ πρώτη τήνε ὄφκιάνω
 Τὴν εἶχα ὄσαν κορίτσι μου,
 Τὴν εἶχα ὄσαν παιδί μου.
 Μ' ἐφίλει· μοῦ ὄμαλάκωνε
 Τὴν ἄγρια ψυχὴ μου
 Μοῦ ὄφαίνονταν ὄσαν ἄγγελος
 ὄΠὸ τὸν Θεό, ὄπὸ πάνω.

Πόσους ἀνθρώπους ὄγλύτωσε
 Μ' ἓνα γλυκό της λόγο;
 Πόσους ἀνθρώπους ὄγλύτωσε
 ὄΠὸ τὴν σκληρὴ κρεμάλα;
 Μ' ἓνα της λόγο ρωτικὸ
 Πόσα κακὰ μεγάλα
 Ἐπρόφτανε; Καὶ μ' ἔκαμνε
 Τὸ βίο μου νὰ τρώγω!

Ἀπέθανε· κ' ἔγλύτωσεν
 Ἀπὸ ἐμὲ κ' ἐκείνη.
 Ἀπέθανε· Καλογραιὰ
 Ἐπῆγε ὄς τὴ Βονίλα¹⁷
 ὄΣ τὴν ἐκκλησιὰ κ' ἐνδύθηκε
 Σὲ μαῦρα ράσου φύλλα.
 Ἀπὸ τὴν λίμνη ὄγλύτωσε
 ὄΣαν τὴν Κυρὰ Φροσύνη.

«—'Άλλο τίποτ', 'Άλῆ-πασσᾶ,
 'Στόν κόσμο τ' ἔχεις κάμει;—»
 «—'ὦ, τὸ χειρότερο κακὸ
 Μοῦ ἦταν ἡ ἀσέβεια
 Τούρκαλος ἤμουν καὶ καμμιά
 Δέν πίστευσα θρησκεία,
 Οὔτε 'Ραβίνο, οὔτε Παππᾶ,
 Οὔτε καὶ τὸν 'Ιμάμη.

Οὔτε Μωάμεθ, καὶ Χριστό,
 Οὔτε Μωσῆ. 'Εγὼ μόνο
 'Ενόμιζα ὅτι ἤμουνα
 Θεὸς τοῦ κόσμου ὅλου.
 Ποτὲ δέν πῆγα σ' ἐκκλησιά.
 Καὶ 'σ' τὸ τζαμί καθόλου
 Δέν ἐπροσκύνησα παρὰ
 'Στόν κόρο καὶ 'σ' τὸ φόνο.

Ποιὸς ἄλλος ἀπετόλμησε
 Νὰ 'βρίση τὸ Θεό του¹⁸;
 Ποιὸς ἄλλος τὴν θρησκεία του,
 Τὴν πίστιν του νὰ ρίξη
 'Στοὺς σκύλους; Καὶ 'σ' τὰ φονικά,
 'Σ τὰ αἵματα νὰ πνίξη,
 Νὰ πνίξη, τὴ λατρεία του
 Πρὸς τὸν ἀνώτερό του;

'Επίστευα ὅτι Θεὸς
 'Ἦμουνα τῆς 'Ηπείρου,
 Καὶ ὁ Χριστὸς 'σ' τὰ Γιάννινα,
 'Στόν κόσμο ἄλλος Μεσσίας
 "Ὅτι ἡ Χάμκω τὴ 'μορφὴ
 'Πῆρε τῆς Παναγίας,
 Καὶ ὅτι δέν θ' ἀπέθνησκα,
 Θὰ ζῶ μέχρις ἀπείρου.

Πλήν τώρα, τώρα πίστεψα,
 "Ότι ἕνας ὑπάρχει,
 Καὶ θὰ ὑπάρχη. "Ενας Θεός.
 Τοῦ κόσμου, Παντοκράτωρ,
 "Υψιστος, Παντοδύναμος
 "Αγιος Πανδαμάτωρ
 "Ότι αὐτός θὰ διοικῆ
 Τὸν κόσμο καὶ θὰ ἄρχη!»

Κ' ἀμέσως ὁ πανάθλιος
 Μὲ δακρυσμένο ἔματι
 Ἐσήκωσε τὰ χέρια του
 Ἐστὸν οὐρανὸ καὶ λέγει:
 «Θεέ!... Μεγαλοδύναμε!...
 Ποιὸς ἄνθρωπος δὲν φταίγει;
 Νὰ μὲ σχωρέσης, ἔνανε
 Φρικτό σου ἑπαναστάτη.

Τὸ ξεύρω ὅτι Σ' ἔβρισα
 Καὶ ὅτι τ' ὄνομά Σου,
 Πανάγιε, τὸ ἑπάτησα·
 Μετανοιωμένὸς τώρα
 Ἐβρίσκομ' ἐδῶ ἑσ' τὴν Κόλασι.
 Τὴν ἄχαρη τὴ χώρα.
 Συχώρησέ με!... Ἐσπλαχνος
 Ἐσ τὰ κλαύματά μου στάσου!

Καὶ Σὲ καὶ τὴ Μητέρα Σου,
 Καὶ Σὲ καὶ τὸν Υἱό Σου
 Σᾶς ἔβρισα, Σᾶς ἔκαμα
 Μηδαμινούς ἔμπροστά μου.
 Τώρα σ' αὐτὴ τὴν Κόλασι,
 Καὶ ἑσ' τὰ μαρτύριά μου
 Τὸ μετανοιῶνω· Λάτρης Σου
 Γένομαι ὁ ἔχθρός σου!

Ἐλέησόν με, Κύριε!...»
Ἄλλο δὲν εἶχε κρίνει,
Κι' ἀκούετ' ἓνα βρονταριό,
Ἐφάνηκε μιὰ μαυρίλα,
Κ' ὕστερα φλόγ' ἀνάλαμψε.
Τί κρύα ἀνατριχίλα!...
Κι' ἀκούσθηκε: «Ἄ λ ἦ - Π α σ σ ᾶ!...
Κ α λ ᾶ πα θ α ί ν ε ι ς!...»
Σβύννει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ Γ'. ΑΣΜΑΤΟΣ

1) Ἀλῆ-Πασᾶς ὁ περιβόητος οὗτος τῆς Ἡπείρου Σατράπης ἐγεννήθη εἰς τὸ εὐτελές καὶ πτωχὸν χωρίον Τεπελένι τῆς Ἀλβανίας Τὰ νεανικά αὐτοῦ ἔτη διῆλθεν εἰς τὴν ποιμενικὴν ζωὴν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς πατρίδος του.

Μετὰ δέ τινα καιρὸν καταταχθεὶς εἰς τὸν κατάλογον τῆς καταγραφῆς τῶν στρατιωτῶν ἔσπευσεν ὑπὸ τὴν ἡμισέληνον νεοσύλλεκτος. Ἐν τοιαύτῃ θέσει διατελοῦντα, λέγεται ὅτι ἰδὼν αὐτὸν ὁ ἅγιος καὶ προφήτης Κοσμᾶς τῷ προϋμήνυσεν εὐτυχές μέλλον καὶ ὑψηλὰς θέσεις. Ὅποια σύμπτωσης! Ὅποια πραγματοποίησις! Διότι ὡς γνωστόν, ὁ Ἀλῆς μετὰ καιρὸν ἀνέβη τὸν μέγαν τοῦ Σατράπου θρόνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πενήκοντα ὀλόκληρα ἔτη ἐκάθησεν εἰς τὸ διάστημα τὸ ὁποῖον ἐστιγματίσθη ἡ σατραπεία του μὲ τὰ τρομερώτερα τῆς ἀσελγείας καὶ φανατισμοῦ κακουργήματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβον ὕλην τοσοῦτοι ἄνδρες νὰ γράψωσι πλεῖστα καὶ ἀκεραίους ὀγκώδεις τόμους περὶ αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν διαδραματίζω αὐτὸν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐποποιῖα ἦτο ὁ Ἀλῆς γέρων ἤδη πέραν τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν, ἢ ἄλλοτε ξανθὴ κόμη του, αἱ δασεῖαι ὀφρῦές του, ὁ πυκνὸς μύσταξ του καὶ ὁ μακρὺς αὐτοῦ μέχρι τῆς ζώνης πώγων ἦσαν χιονώδη, παρουσιάζοντα μίαν τῶν κλασσικῶν ἐκείνων κεφαλῶν, τὰς ὁποίας ἠθέλησεν κατατάξῃ, ἂν δὲν ἐγνώριζες τὸν ἄνθρωπον, μάλλον μεταξὺ τῶν σεβασμιωτέρων τῆς παλαιᾶς γραφῆς ἢ τῶν κακούργων τῆς κοινωνίας. Οἱ ὀφθαλμοὶ του μικροί, βεβυθισμένοι περὶ τὴν βάσιν των καὶ ρυτιδωμένοι ὑπὸ τὴν κάτω βλεφαρίδα, ἦσαν ὀφθαλμοὶ Μαρίου, ὅταν ὁ θυμὸς τοὺς ἐξηγρίωνεν· καὶ πάλιν ὀφθαλμοὶ ἐλάφου ὅταν ἡ ὑποκρισία καὶ ἡ χαννότης ἡμιέκλειον αὐτούς. Τὸ πρόσωπόν του δὲν ἔφερε τὴν ἐλαχίστην μουσουλμανικὴν σοβαρότητα, τούναντίον τὰ χαρακτηριστικά του ἦσαν εἰς ἀένναον σπασμωδικὴν κίνησιν. Εἰς δὲ τὰ χεῖλη του ρέοντα μαγικῆς φυσικῆς εὐγλωττίας, ἐπέτα πάντοτε γέλως χαρίεις ὅλως ὁμως διαβολικὸς ὅστις πάντα ἐξηπάτα ἄνθρωπον. Εἶχε τὸ ἀνάστημα ὄχι περισσότερον τῶν πέντε ποδῶν καὶ τριῶν δακτύλων ἦτο εὖρωστος πλὴν οὐχὶ καὶ πολὺσαρκος. Εἰς τὴν ζώνην ἦστραπτεν ἀγχίστομος ἀδαμαντοκόλλητος ἀκινάκης· εἰς τὸ πλευρόν του ἐκρέματο ἡ δαμασκηνὴ σπάθη τὴν ὁποίαν ὁ Ὀρκάνης τελευταῖος βλαστὸς τῆς Ταρταρικῆς δυναστείας τῷ ἐχάρισεν ὅτε μὲ τοὺς ἀδελφοὺς του εἰς Ἰωάννινα εὔρε φι-

λοξενίαν. Εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐκράτει τὴν κολουμβρίνην τοῦ Καρόλου δωδεκάτου, τὴν ὁποίαν Γουσταῦος ὁ Ἀδόλφος τῷ ἔδωκε δῶρον, ὅτε καταδιωκόμενος ἀπὸ τὴν τύχην ἐλιμενίσθη εἰς Πρέβεζαν. Ἐκάθητο δὲ πάντοτε ἐπὶ χαμηλοῦ ἀνακλίντρου καὶ ἐπὶ δορᾶς τίγριδος καὶ εἰς μὲν τὸ δεξιὸν πλευρὸν ἔκειτο ἢ μᾶλλον κόρη αὐτοῦ Βασιλικὴ κρατοῦσα εἰς τὰς δύο τῆς παλάμας τὰς σιδηρᾶς χεῖρας τοῦ γέροντος καὶ παίζουσα μὲ τὸν χονδρὸν ἀδάμαντα τοῦ δακτυλίου του, εἰς δὲ τὸ ἀριστερὸν τοῦ ἀνακλίντρου πλευρὸν ἔκειτο τὸ τουφέκιόν του, κατασκευὴ τῆς Βερσάλης, περιβόητον εἰς ἅπασαν τὴν Ἡπειρον καὶ ἀντικείμενον τοῦ τε φόβου καὶ τῶν ὕμνων ὄλων τῶν Ἀλβανικῶν φυλῶν. Τὸ τουφέκιον τοῦτο, ἐκ κυανοῦ Δαμασκοῦ μὲ χρυσοῦς ἀστερίσκους πεποικιλμένον ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸν αὐτοκράτορα Νοπολέοντα Βοναπάρτην, ὅστις τὸ ἔστειλεν εἰς Τζετζάρ πασσᾶν τῆς Πτολεμαίδος. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου μετέβη εἰς χεῖρας τοῦ Σουλτάνου Σελίμ τοῦ Γ'. ὅστις τὸ ἐχάρισεν εἰς τὸν Κιὸρ Ἰουσοῦφ πασσᾶν τρις ἀνυψωθέντα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ βεζύρου. Ἀπὸ τὸν βεζύρην λοιπὸν αὐτὸν τὸ ἐκληρονόμησε ὁ Ἀλῆς καὶ διὰ νὰ τὸ ἀποκαταστήσῃ, ὡς ἔλεγε, δῶρον βασιλικόν, τὸ περιέβαλε μὲ φύλλα ἀργυρᾶ καὶ ἐκόλλησεν ἐπ' αὐτοῦ πολυτίμους λίθους. Ὁ Ναπολέων ἐζήτησε ν' ἀποστατήσῃ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν καὶ ἔστειλε πρὸς αὐτὸν τὸν ὑπασπιστὴν του Λαβαλέτ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Πλὴν ὁ Ἀλῆ πασσᾶς δὲν εἶχεν ἔτι τότε μεγάλην ἰδέαν περὶ Ναπολέοντος καὶ ἀπέρριψε τὰς προτάσεις. Ἐπίσης ἓν ἀγγλικὸν τηλεσκόπιον ἦτο ὁ ἀχώριστος σύντροφός του. Ἐν ταύτῃ καταστάσει καὶ μεγαλειότητι διετέλει ὁ Ἀλῆς, ὅτε ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Υ. Πύλης Φερμανλῆς, ἥτοι ἀποστάτης, καὶ τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Χουρσίτου ἐβάδιζον κατὰ τῆς πρωτευούσης, τῶν καλλιπύργων Ἰωαννίνων. Ἐν τῇ φρικτῇ ἐκείνῃ τῶν κινδύνων ὥρα διέμενεν ἐν τῷ πολυθρυλήτῳ φοβερῷ ὑπογείῳ του, τοῦ ὁποίου τρεῖς θύρας ἔπρεπέ τις νὰ διαβῆ, τῶν ὁποίων τὸ μυστικὸν οὔτος μόνος ἐγνώριζε, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ βᾶθος του. Τίποτε τό ρωμαντικώτερον ἢ τὸ καταφύγιον τοῦ γηραιοῦ τούτου λέοντος...

(Εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς σκιάδος (κιόσκο) ἐγράφη τὸ τέλος τῆς τραγωδίας. Μία σφαῖρα τῶν στρατιωτῶν τοῦ Χουρσίτ) εὔρε τὸν Πίνδιον λέοντα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ὀστοῦ. Μορφασμούς τινὰς μόνον ἠδυνήθη νὰ κάμη καὶ προφέρων τὸν τελευταῖον του λόγον του δι' οὗ παρήγγειλε νὰ σφάξουν τὴν Βασιλικὴν, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων τοῦ Σουλτάνου, ἐξέπνευσε μὲ τρομεροῦς γογγυσμούς. Ἀμα τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ εἰσέρρευσε εἰς τὴν σκιάδα τὸ πλῆθος. Τὸ αὐτὸ ἔσπερας ἢ κεφαλὴ ἐλούσθη, ἀρωματίσθη καὶ προσεφέρθη ἐν χρυσῷ δίσκῳ πρὸς τὸν σερασκέρην τοῦ Σουλτάνου, Ὁ γέρον Χουρσίτης ἠγέρθη νὰ τὴν ὑποδεχθῆ· ἔκλινε τρις ἐνώπιον τῆς καὶ μὲ σέβας ἀσπασθεῖς τὸν λευκὸν αὐτῆς πωγῶνα, ἠύχθη

πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιον περιφανὲς τέλος· ὅτε εἰς τὰς 23 Φεβρουαρίου μετεφέρθη ἡ κεφαλὴ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἠγοράσθη ὑπὸ τινος Σουλεϊμάν Δερβίση ἄλλοτε μυστικοσυμβούλου τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ ἐτάφη μὲ ἐπιγραφὰς ἀντικρὺ τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας.

2) Ἐωσφόρον ἀποκαλοῦσι τὸν ἀρχηγὸν καὶ πρῶτον τῶν Δαιμόνων.

3) Ἐνταῦθα ὁ Ἀλῆ-Πασσᾶς παρίσταται διηγούμενος τὰ ἐπὶ τοῦ βίου του κακουργήματα καὶ βιαιοπραγίας του καὶ τυπτόμενος ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς του μετανοεῖ καὶ πίπτει εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

4) Χάμκω ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ.

5) Ἡ Ἐμινὲ τὴν ὁποίαν ἔν τινι παραφορᾷ αὐτοῦ ἐφόνευσεν ἰδίαις χερσίν.

6) Ὁ Μουκτάρης καὶ ὁ Βελῆς.

7) Ἰσούφ - Ἀράπης ὁ σκληρότερος καὶ ἀπανθρωπότερος πάντων τῶν ὄπλων ἀρχηγῶν τοῦ τυράννου. Οὗτος εἶχεν ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν πατέρα τοῦ Βεζύρου καὶ παρακολουθήσας τρόπον τινα τὴν τύχην τοῦ Ἀλῆ, εἶχεν ἀποκτήσῃ ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐπιρροήν. Ὁ Ἀλῆς προσηγόρευεν αὐτὸν διὰ τοῦ χαριστικοῦ «μπαμπᾶ» καὶ ἐσέβετο ὡς πατέρα.

8) Ὁ μέγας ἀστυνόμος τοῦ Ἀλῆ, ὁ ἀναδεχόμενος τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φόνων τῶν κρυπτῶν, ὁ δεσμοφύλαξ, ὁ φίλος ὁ σύμβουλος

9) Ἀλβανὸς ὅστις ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ ἀπέκτησε φήμην μεγάλην διώκων τοὺς κλέπτας. Ἦτο τολμηρότατος, αἰμοχαρὴς καὶ ἄκαμπτος. Τοῦτον ἐφόνευσεν ὁ Κατσαντώνης εἰς τὴν παρὰ τὴν Κρύαν Βρύσιν συμπλοκὴν.

10) Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1746 ἐπετέθη κατὰ τῶν Γαρδικιωτῶν, αἴφνης συνελήφθη αἰχμάλωτος ἡ Χάμκω, ἡ τρομερὰ ἐκείνη Ἐριννύς, μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς ἐν Τεπελενίῳ οἰκίας τοῦ Ἰσλάμ βέη, θείου τοῦ Ἀλῆ, καὶ τὴν κατασφαγὴν αὐτοῦ, ὑπὸ τινος Χορμοβίτου Τσαούση Πρίφτη, καὶ παραδοθεῖσα εἰς τοὺς Γαρδικιώτας ἔπαθε δεινὴν τινα ὕβριν ἧς δὲν ἴσχυσε ζῶσα νὰ λάβῃ τὴν δέουσαν ἱκανοποίησιν. Ἐξήκοντα περίπου ἔτη εἶχον παρέλθῃ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ὁ Ἀλῆς βοῶν β ρ ᾶ ς (πῦρ) ἐξεφώνει τὸ βιαιφόνον τῆς σφαγῆς σύνθημα. Καὶ ὅμως, ἂν οἱ γονεῖς ἤμαρτον, ἐπέπρωτο νὰ δώσωσι δίκας τ' ἀθῶνα τέκνα, διότι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἡ ἔχιδνα παρέδιδε τὸ μεμολυσμένον αὐτῆς πνεῦμα, ἄφινε κληρονομίαν τῷ Ἀλῆ τὴν κατασφαγὴν καὶ τὴν κατερήμωσιν τοῦ Γαρδικίου. Ὁ δὲ Ἀλῆς μέχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ διετήρει θρησκευτικὸν σέβας πρὸς τὴν Χάμκων, λέγων ὅτι πρὸς αὐτὴν ἦτο ὀφειλέτης τοῦ τοσοῦτου μεγαλείου καὶ τῆς δόξης του.

11) Τὰς διαφοροὺς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατερημώσεις εὐρήσει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ χρονολογίᾳ τοῦ κυρ. Π. Ἀραβαντινοῦ. Ταύτας

ἐθεώρησα χάριν τῆς συντομίας περιττὸν νὰ σημειώσω ἐνταῦθα.
 12) Ἐπὶ τῶν τραχέων κορυφῶν τοῦ Τομάρου (Ὀλίτζικας) ἐντὸς ἀγρίων δρυμῶνων κεῖται ἡ Λάκκα ἄθροισμα πολλῶν χωρίων, ὧν πρωτεύει τὸ Σοῦλι ἢ Κακοσοῦλι, ἐξ οὗ ἀνεβλάστησαν τοσοῦτοι ἐνδοξοὶ ἥρωες τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐξέλθῃ ἡ φλόξ τῆς ἐπαναστάσεως ὅτε ὁ Βεζύρης τῶν Ἰωαννίνων ἔστρεψε τὴν ὀργὴν του κατὰ τοῦ Σουλίου, τοῦ ὁποίου τὸν στρατὸν ἀπετέλουν ὀλίγοι, ἀλλ' ἀνδρεῖοι στρατιῶται. Τὰ πολεμεφῶδια τότε τοῖς ἔλειψαν, ὕδωρ δὲν εἶχον, τροφὰς δὲν εἶχον· ἰδοὺ θέσις τῆς ἐσχάτης ἀπελπισίας. Ἀπεφάσισαν αἱ γυναῖκες ἐξήκοντα τὸν ἀριθμὸν, αἱ μὴ δυνάμεναι νὰ ἐξακολουθήσωσι πλέον τὴν ὁδοιπορίαν νὰ ριφθῶσιν κάτω τῶν βράχων καὶ νὰ φονευθῶσι κάλλιον ἢ νὰ πέσωσι εἰς τοὺς ὀδόντας τῶν αἰμοχαρῶν λύκων, οἵτινες τὰς ἐδίωκον· ὁποῖα σκηνή!! ἐκ τοῦ ποδὸς ἐσφενδόνιζον πρῶτον αἱ δυστυχεῖς μητέρες τὰ βρέφη των κάτω εἰς τὰ βάραθρα· ἐκρατήθησαν ἔπειτα ἐκ τῶν χειρῶν, ἐπλεξαν μὲ ἀκανθίνους στεφάνους τὰς κεφαλὰς των καὶ ὀρχούμεναι τὸν Ἀλβανικὸν χορὸν μία μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἐκρημνίζοντο· οὔτε φθόγγος, οὔτε πόνος, οὔτε λόγος ἀπὸ τὰ στόματά των ἠκούσθη. Οἱ δὲ ἄνδρες μὲ ὑγρὰ ὄμματα καὶ σπασμωδικὴν σιωπὴν εἶχον τὰς χεῖρας ὑψωμένας πρὸς τὸν οὐρανόν· δύο ὥρας μετὰ ταῦτα εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτὸς μὲ τὴν σπάθην εἰς τὴν χεῖρα διῆλθον ἐν μέσῳ τῶν Τούρκων. Ἀκολουθῶντες οἱ Τοῦρκοι ἔστρεψαν τὰ ὄπλα πρὸς τὸ χωρίον Ῥινιάσαν, τὴν παλαιὰν Ἐλάτειαν, ἑπτὰ ὥρας μακρὰν τοῦ Σουλίου καὶ πλησίον τῆς Θαλάσσης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον ὅτι κατῶκουν εἴκοσι περίπου Σουλιωτικαὶ οἰκογένειαι. Δυστυχία ἀνέλπιστος! Ἐκεῖ δὲν ἦσαν εἰμὴ αἱ γυναῖκες μόνον καὶ τὰ τέκνα των· οἱ ἄνδρες ἔλειπον ὅλοι εἰς τὸν πόλεμον. Ἡρχισαν οἱ δῆμιοι ἐνώπιον τῶν ἀόπλων τούτων πλασμάτων νὰ παίζωσι τὴν ρομφαίαν των. Ὁ Θρηῆνος ἦτο σπαραξικάρδιος, τὸν παραλείπω, καὶ τελειώνω μὲ τὴν ἡρωϊκὴν πρᾶξιν τῆς περιφήμου Δέσπως. Κατῶκει αὕτη εἰς τὸν πύργον της, τοῦ Δαμουλᾶ λεγόμενον, καὶ ἦτο χήρα τοῦ Γεωργίου Μπότση· ἦτο γυνὴ πεντήκοντα πέντε ἐτῶν, ἡλιοκαυμένη καὶ νευρώδης, ὡς κλέφτης τῶν Ἀγράφων· εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν Τασσῶ τεσσαράκοντα ἐτῶν καὶ τὴν Κίτσαν τριάκοντα πέντε, αἵτινες εἶχον υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἐγγάμους. Ἰδοῦσα τὴν ἀπροσδόκητον σφαγὴν, συνήθροισε τὴν οἰκογένειάν της, καὶ ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ πύργου ἐκράτησε διὰ πολλὴν ὥραν τὸν πόλεμον· σὺν τούτοις ἐφόνευσεν ἀρκετούς, καί, ὅτε δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐλπίς σωτηρίας, ἔλαβεν ἐν κιβώτιον φυσεκίων, διέταξεν ὅλους νὰ τὸ πλησιάσωσι, καὶ μὲ μίαν δᾶδα ἐνεταφιάσθησαν εἰς τὸν κρότον καὶ τὸν καπνόν. Τοῦτο δεικνύει καὶ τὸ ἀκόλουθον δημῶδες ᾄσμα.

Ἄχος βαρὺς ἀκούεται, πολλάκια τουφέκια πέφτουν

Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται, μῆνα σὲ χαροκόπι;

Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται, οὐδὲ σὲ χαροκόπι.

Ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφαις καὶ μ' ἀγγόνια.
 Ἀρβανιτιὰ τὴν πλάκωσε ἔς τοῦ Δαμουλά τὸ πύργο
 «— Γιώργαινα ρίξε τᾶρματα· δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σοῦλι.
 Ἐδῶ εἶσαι σκλάβα τοῦ Πασσᾶ, σκλάβα τῶν Ἀρβανίτων.»
 «— Τὸ Σοῦλι κι ἂν προσκύνησε κι' ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα
 Ἡ Δέσπω δὲν τὸ ἔκανε, ἡ Δέσπω δὲν τὸ κάνει.»
 Δαυλὶ ἔς τὸ χέρι ἄρπαξε κόραις καὶ νύμφαις κράζει.
 «— Σκλάβαις Τουρκῶν μὴ γίνωμε· παιδιὰμ' ἀγκαλιαστῆτε»
 Χίλια φουσέκια ἦταν ἐκεῖ· αὐτὴ φωτιὰ τοὺς βάνει,
 Καὶ τὰ φουσέκια ἀνάψανε κι' ὅλαις φωτιὰ γενῆκαν.

Καὶ πλείστας ὅσας ἄλλας καταστροφὰς ὑπέστη τὸ κακόμοιρον Σοῦλι, περὶ τῶν ὁποίων παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν χρονογραφίαν τοῦ Ἀραβαντινοῦ.

13) Τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 1798. Ὁρθοῦ βαθέος ἀπεβιβάσθησαν οἱ φονεῖς εἰς τὴν Χαονίαν καὶ ἐτράπησαν πρὸς τὸ ἐρημοκλήσιον τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, ἐν ᾧ πάντες οἱ πιστοὶ ἀνυπόπτως ἐώρταζον τὴν ἀνάστασιν τοῦ λυτρωτοῦ. Διὸ καὶ ξιφήρεις οἱ Ἀλβανοί, εἰς ἀόπλους καὶ προσευχομένους ἐμπεσόντες, διέφθειραν ἅπαντας ἀπὸ νηπίου μέχρι γέροντος.

14) Μετὰ τὴν ἀπόπειραν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1770 ὁ ζυγὸς ἐπανῆλθεν ἔτι βαρύτερος· τότε τὰ ὑψηλὰ ὄρη ἐκαλίφθησαν ἀπὸ τὴν νεολαίαν ὄλην. Οὗτοι ὀνομάζονται Κ λ έ φ τ α ι. Τὸ ἐπάγγελμα τῶν κλεφτῶν ἐσχημάτισεν ἴδιον εἶδος ἀνεξαρτησίας. Εἰς τοὺς κλέφτας τούτους πρέπει ν' ἀποδώσωμεν καὶ τὴν ἀπόπειραν τῆς ἐπιτυχοῦς τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως.

15) Εἰς τὴν ἰδίαν τῶν Γαρδικιωτῶν τιμωρίαν κατετάχθησαν καὶ οἱ Χορμοβίται, οἵτινες ἠνάγκασαν τὸν ἀδάμαστον λέοντα τῆς Ἠπείρου νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Τεπελένιον, τὴν Μπελιούσκα, τὴν Λιαπούριαν καὶ τὴν Τοτσκარიαν.

16) (Λεοντάρη) Ἀσλάνη. Ἐχαιρεν ὁ τύραννος ἀκούων ἐπαναλαμβανομένην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ φίλων αὐτοῦ τὴν πολυκροτον ἐκείνην προσηγορίαν, δι' ἧς ἐξισοῦτο πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Θηρίων καὶ ἠρέσκετο τὰ μέγιστα κατακλινόμενος ἐπὶ λέοντος ὡσπερ ὑλικώτερον διὰ τοῦ συμβόλου τούτου εἰκονίζων τὸ ἄλκιμον αὐτὸ καὶ θυμοειδὲς καὶ οὐ μόνον λεοντώνυμος ἀλλὰ καὶ λεοντοδάμας τις ἀναδεικνυόμενος.

17) Ἡμίσειαν ὥραν ἔξωθεν τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ τῆς εἰς Ἄρταν ἀμαξιτῆς κεῖται τὸ ὑποστατικὸν Βονίλα ἐν ᾧ καὶ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἐκεῖ λέγουσιν ὅτι ἀπεσύρθη ἡ Βασιλικὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ.

18) Περὶ τούτου παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸν μολόγον τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, τοῦ Ἀρ. Βαλαωρίτου, ἐνῶ καταδεικνύεται ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπανάστασις τοῦ τυράννου.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

«Λυκαυγές είναι ή νεότης,
»Καί ό Ήρωσ τήν χρυσώνει
»Άλλ' έξαίφνης Ήμερώνει
»Καί ό άνθρωπος δέν ζή.»
Γ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ

ΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Νύξ είναι. Βρέχει. Παγερός
Βορράς μκᾶται πέραν.
Μελάγχολος υπέρποτε,
Μολύβδου βαρυτέραν,
Ήσθήριξα τήν κεφαλήν
Είς χεῖρα νωχελῆ.

Τόν ἄσθενῆ μου κάλαμον
Είς τήν μεμβράνην πάλλω,
Καί ἀναμνήσεις παιδικᾶς
Προτίθεμαι νά ψάλω.
Κελάδησον τὰ ἔπη μου,
Ἔω Μοῦσα! εὐμελῆ.

Ἄλλοίμονον! Ἔω ό βορράς
Ἐκ' εἰς τὰ δένδρα πνέει,
Ἔω τὸ νερόν τοῦ ρύακος
Χόρτων ἐν μέσῳ ρέει,
Καί ό χρόνος τανυσίπτερος
Καί φθίνει καί περᾶ.

Καὶ ὡς ἡ ναῦς, ἡ πλέουσα,
 Ὑδραύλακας ἀφίνει
 Οὕτως ὁ χρόνος προχωρεῖ,
 Ἀφίνων, ὡς ἐκείνη,
 Τὰς ἀναμνήσεις ἴχνη του
 Μυθώδη, ζοφερά.

Ἦτο Αὐγή· καὶ ἔλαμπον
 Τοῦ ἕαρος τὰ κάλλη.
 Ἀστέρες, ἄλλοι ἔσβεννον,
 Κ' ἐφεγγοβόλουν ἄλλοι.
 Καί, ὡς σαπφείρινος στοά,
 Ἡ στέγη τ' οὐρανοῦ

Διέλαμπε, τὸ δῶμά της
 Νέφος οὐδὲν σκιάζον,
 Μόνον τὸ φῶς τοῦ λυκαυγοῦς
 Ἐφαίνετο λευκάζον,
 Καὶ ὑπ' αὐτὸ ἐλεύκαζε
 Κ' ἡ ἄκρα τοῦ βουνοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνθέων, πανταχοῦ,
 Ἀνέβαιν' εὐωδία.
 Τὰ κελαδήματα πτηνῶν
 —Ἡ θεία ὑμνωδία—
 Ἦκούοντο, κ' ἡ πρωϊνὴ
 Ἡ αὔρα δροσερὰ

Ἐπαιζε, ψιθυρίζουσα
 Εἰς τὰ πλατέα φύλλα
 Τῶν πλαταμώνων, κ' ὑπ' αὐτὰ
 Κρυμμέν' ἡ Φιλομήλα,
 Ἐπαλλε, κελαδήματα
 Τονίζουσ' ἀλγηρά.

ῥύαξ, γοργός, κατέβαινε
 Ἄπο κρημνώδους βράχου,
 Μετὰ μεγάλου φλοισβισμοῦ,
 ῥοῆς πολυταράχου,
 Καὶ κάτω, κάτω ἔπιπτε
 Μὲ μέγαν πλαταγμόν.

Πέραν δ' αὐτοῦ, εἰς φύλλωμα
 Μηλέας κυρτοκλάδου,
 Οἱ λιγυροὶ ἠκούοντο
 Λυγμοὶ καλλικελάδου
 Τρυγόνος, ἧτις ἔχυνε
 ῥεμβώδη στεναγμόν.

Μακρὰν που, τάπης χλοερὸς
 ὡς σμάραγδος ἠπλοῦτο,
 Ἐκεῖ, ὅπου τ' ὀλόγυμνον.
 Βουνὸν ἔταπεινοῦτο,
 Καὶ ὅπου βράχοι μέγιστοι
 ὕψοῦντο γηραιοί

Ἐκεῖ, τῶν βράχων μεταξὺ
 Καλύβη ἀχυρίνη
 Ἐφαίνετο, καὶ παρ' αὐτὴν
 Ἐφλοίσβει ψυχρὰ κρήνη.
 Τὴν κρήνην περίξ σταῦλοι τρεῖς
 Ἐκύκλουν ἀραιοί.

Μάνδρα τῶν σταύλων κάτωθεν
 Ἐκτείνετο εὐρεῖα.
 Ἐντὸς αὐτῆς ἐβέλαζον
 Μικρά, λευκά, ἀρνία.
 Πλησίον τῶν μητέρων των.
 Καὶ πρὸς τὸ χλοερόν.

Ἐξήρχοντ' ὄροπέδιον.
 Ἐνῶ εἰς τὸν αἰθέρα
 Γλυκείας ἔχυνε φωνάς
 Ποιμένος ἢ φλογέρα.
 Κ' εἰς ἄλλος πέραν,
 Ἐψαλλε· τὸ δ' ἄσμα θλιβερόν.

Ἐγὼ, παρὰ τὸν ρύακα,
 Μετὰ τοῦ Βασιλείου
 Καθήμεν' ὑπὸ τὴν σκιάν
 Πτελέας παχυσκίου,
 Τῶν νεαρῶν μας καρδιῶν
 Ἠνοίγομεν ρεμβοὶ

Τὰς θύρας· περὶ παιδικῶν
 Συνωμιλοῦμεν χρόνων,
 Ἐνῶ ἡ ὄψις τῆς Αὐγῆς,
 Ἄνωθεν τῶν δρυμώνων,
 Τῆς πανσελήνου ἤρχιζε
 Τὸ φέγγος νὰ θαμβοῖ.

Μοι διηγεῖτο μυστικῶς
 Τὸν τότε ἔρωτά του
 Μετὰ νεάνιδος ξανθῆς,
 Ὠραίας παραστάτου·
 Καὶ ἐξεθείαζεν αὐτῆς
 Τὰ κάλλη τὰ ἀβρά.

Πρὸς ἄγγελον οὐράνιον
 Αὐτὴν παρομοιάζων.
 Κ' ἐνίστε, ἐνίστε
 Βαρύαλγος στενάζων,
 Ἀντήχει εἰς τ' ἀπόκρημνα
 Τοῦ ρύακος πλευρά.

Ἐξαίφνης τότε, πόρρωθεν,
 Φωνῆς ἠκούσθη ἦχος
 Ὅξυς, κ' ἐκ στήθους φλογεροῦ
 Ἐξήρχετο ὁ στίχος:
 «—Εἶναι σκληρά, ὡς σίδηρος,
 Τῆς νέας ἡ καρδιά!—»

Κ' ἐφάνη προσερχόμενος
 Ῥεμβός τις νεανίας,
 Μέλος καὶ οὔτος τῆς τριπλῆς
 Ἐκείνης μας φιλίας.
 Εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Περικλῆ,
 Ἐκείνου ἡ λαλιά.

Ἐψαλλεν ὁ ταλαίπωρος,
 Κ' ἐμέμφετο βαρέως,
 Νεάνιδα ἀναίσθητον
 Κ' ἐστέναζε βαθέως,
 Μὲ δακρυσμένον, θολερὸν,
 Ῥεμβώδη ὀφθαλμόν.

Συνωφρυσθή αἰφνηδὸν
 Τὸ γαῦρον μέτωπόν του,
 Ἐπαυσε ψάλλων. Ἐγεινεν
 Ὅχρὸν τὸ πρόσωπόν του,
 Κ' ἐκτύπα ἡ καρδιά του
 Τὸν ἔσχατον παλμόν.

.

Ἄλλοίμονον! Ὡς ὁ βορρᾶς
 Ἐκ' εἰς τὰ δένδρα πνέει,
 Ὡς τὸ νερὸν τοῦ ρύακος
 Χόρτων ἐν μέσῳ ρέει,
 Καὶ ὁ Χρόνος τανυσίπτερος
 Καὶ φθίνει, καὶ περᾶ.

Καί, ὡς ἡ ναῦς, ἡ πλέουσα,
 Ὑδραύλακας ἀφίνει,
 Οὕτως ὁ Χρόνος προχωρεῖ
 Ἀφίνων, ὡς ἐκείνη,
 Τὰς ἀναμνήσεις ἵχνη του
 Μυθώδη, ζοφερά.

Ἐπὲρ ποτε ὠμίλησα,
 Λίαν ἐκτεταμένως,
 Καὶ σᾶς ζητῶ, ὦ φίλοι μου,
 Συγγνώμην ἐπομένως·
 Ἄ!... εἶναι ἀκατάσχετος
 Τῶν πόνων ἡ ὀρμή!...

Εἶναι ἐν φάσμα νυκτιῶν,
 Εἶναι ὑπνοβασία.
 Ὅνειρον εἶναι ἡ τρυφερά
 Τῶν νέων φαντασία!
 Τῶν ἡδονῶν ἀντίληψις
 Εἶναι σφοδρά, θερμή!...

ΤΟ
ΟΝΕΙΡΟΝ
ΛΥΡΙΚΟΝ

«Όταν τὸ σῶμα καθεύδῃ,
»Ὁ νοῦς ἐγρηγορεῖ.....»
(Ἰπποκράτης)

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ
ΤΑΙΣ ΝΕΑΝΙΣΙΝ

Εἰς σᾶς! νεάνιδες, εἰς σᾶς! ὦ τρυφεραὶ παρθένοι,
Ἄφιερῶ τὸ ἔργον μου αὐτό, τὸ Ποίημά μου.
Δέξασθε, ὦ ὠραῖαί μου, αὐτό· καὶ τ' ὄνομά μου,
Πάντοτε ἀνεξάλειπτον ἔστω στόμα σας ἅς μένη!

Κ. Δ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΗΣ

ΤΟ ΟΝΕΙΡΟΝ

Νύχτωσε ὁ Μάρτης· κ' ἔφεγγε
 Τοῦ Ἀπριλιοῦ ἡ πρώτη.
 Ἐφεγγε ἕμερα ζηλευτή,
 Ἵσαν μιὰ παρθένα λατρευτή,
 Ποῦ τὴν χρυσόν' ἡ νιότη,

Κοντὰ ἔς τὸ γλυκοχάραγμα,
 Ποῦ τὰ βουνὰ γελοῦνε,
 Πέφτει τῆς νύχτας ἡ δροσιά,
 Κ' ἀρχίζουν ὅλα τὰ πουλιά,
 Νὰ γλυκοκελαῖδοῦνε.

Σὲ μιᾶς μυρτιᾶς τὸ ρίζωμα
 Ἵκοιμώντανε μιὰ κόρη.
 Λευκή, Ἵσαν κρίνος, γαλανή,
 Ποῦχε τὴν κόμη καστανή,
 Καὶ κάτασπρα ἐφόρει.

Ἐν ἀηδόνι ἔξαφνα
 Ἵψηλά της, ἔς τὸ κεφάλι,
 Μέσα ἔς τὰ φύλλα τὰ πυκνά,
 Ἵαρχίνησε γλυκά, γλυκά.
 Κι' ἀρμονικὰ νὰ ψάλλη.

Ἵστὸ λάλημα τοῦ ἀηδονιοῦ
 Ζυπνάει λαχταρισμένη
 Ἵἡ κόρη. Γύρω, ἔς τὰ κλαδιά,
 Κυτάει, καὶ μὲς ἀπ' τὴν καρδιά
 Ἐν «ἽΑχ!...» βαρὺ τῆς βγαίνει.

«'Αχ!... Τί τρομάρα!... 'φώναξε,
 Τί ὄνειρο ποῦ εἶδα!...
 'Στή βρύσι πήγαινα νερό
 Νὰ πάρω 'λίγο, δροσερό·
 Καὶ 'πήγαινα μ' ἐλπίδα

Μ' ἐλπίδα γιὰ νὰ τὸν εὐρῶ
 'Σ τὰ στήθια νὰ τὸν σφίξω,
 Καὶ 'ς ἓνα φίλημα γλυκὸ
 'Σ τὸ στόμα του τὸ ἐρωτικό,
 Τὸν ἔρωτα νὰ πνίξω.

Τὸν ἔρωτα, ποῦ μ' ἔβαλε
 Τὴ φλόγα 'ς τὴν καρδιά μου,
 Ποῦ μ' ἄναψε τὰ τρυφερά,
 Τὰ στήθια μ' ἄσβεστα πυρά·
 Καὶ καὶν τὰ 'σωθικά μου.

'Σ τὸ δρόμο μ' ὅλα τὰ κλαριά
 Βογγοῦσαν 'σὰν νὰ λέγαν:
 «—'Αχαρη!.. 'πέθανεν, αὐτός,
 'Ο φίλος σου, ὁ λατρευτός—»
 Καὶ τὰ πουλιὰ νὰ κλαῖγαν.

Νὰ κλαῖν, μὲ μαῦρα δάκρυα,
 Καὶ νὰ 'μοιρολογᾶνε·
 «—'Πέθανε!—» Μ' ἔλεγαν κι' αὐτά,
 Καὶ κλαῖγαν 'μοιρολοστικά,
 'Αντὶ νὰ κελαῦδᾶνε.

Φθάνω 'ς τὴ βρύσι· ἡ ἄμοιρη!..
 Δὲν πρόφθασα 'ς τὸ ἓνα,
 'Σ τὸ ἓνα δέξιο τῆς πλευρῶ
 Γιὰ νὰ κυττάξω, καὶ νεκρὸ
 Τὸν εἶδα· ὠϊμένα!...

Ὦ! ὅταν τρελλὴ ἐρρίχτηκα.
 Ὕστα στήθη του ἐπάνω.
 Τὰ ξεθλυκόνω. Τί νὰ ἰδῶ;
 Ἄχ!.. αἷμα ἀρχίνησα ζεστό
 Ὕστα τὰ χέρια μου νὰ πιάνω.

Προσπάθησα ἢ δύστυχη,
 Πνοὴ γιὰ νὰ τοῦ δώσω
 Ὕστο στόμα του μὲ τὰ φιλιὰ,
 Δὲν ἔμπόρεσα οὐδὲ λαλιὰ
 Γιὰ νὰ τοῦ ξεστομώσω.

Τὸν ψάχνω τότε ἔς τὴν καρδιά...
 Ὦχ! ἔπαυσε νὰ πάλλη!
 Τὸν ἔφωναξα δὲν μὲ λαλεῖ,
 Τὸν κάλεσα δὲν μὲ καλεῖ,
 Τότ' ἔγινε ἄλλη γιὰ ἄλλη.

Ἄχ!.. τότε τὸν κατάλαβα,
 Πῶς ἦτον σκοτωμένος.
 Τὸν ἄφησα ἔς τὴν ἐρημιὰ,
 Καὶ τρέχω ναῦρω τὸ φονιά·
 Μὰ ὁ φονιάς κρυμμένος.

Ἐκεῖ, ὅταν τρελλὴ ποῦ ἔτρεχα
 Ἐν φάντασμα ἔμπροστά μου,
 Ἀρχίνησε μὲ ἀνθρωπινή,
 Καὶ ὅταν ἐκείνου τὴν φωνὴ
 Νὰ μ' εἶπη τ' ὄνομά μου.

«Ἀνθοῦλα! μ' εἶπε, ὅταν τρελλὴ
 Ἐστὴν ἐρημιὰ τί τρέχεις;
 Ποιόνε ζητᾷς ἔς τὴν ἐρημιὰ; —»
 — Ὕστα ἐμέ, τοῦ λέγω, γνωριμιὰ
 Ποῦθ' ἔλαβες; ποῦθ' ἔχεις; —

Μοῦ λέγει; — «Εἶμαι ἢ σκιά
 Τοῦ ἔραστοῦ σου Φώτου
 Μ' ἐσκότωσεν ὁ Δημητρός,
 Ἐκεῖνος ὁ μέγας μου ἐχθρός,
 Ἀπάνω ἔς τὸ θυμό του.»

— Ὁ Δημητρός! — ἐφώνησα, —
 «— Ἡ ζήλεια μ' ἀπαντάει,
 Τὸν ἐκατάντησε φονιά,
 Καὶ τὸ μαχαῖρι ἔς τὴν καρδιά,
 Μοῦ ἔμπηξε σ' τὸ πλάϊ—»

— Ποιὰ ζήλεια; — τὸν ἠρώτησα.
 «Ἡ ζήλεια ἀπ' τὴν ἀγάπη,
 Ποῦχα ἔσένα, Ἀνθή, ἐγώ»
 Μοῦ λέγει καὶ δάκρυ ἕνα γοργὸ
 Τοῦ γλύστρησε ἀπ' τὸ μάτι.

Ἐστὸ λόγο του λιπόθυμη
 Πῶς ἔπεσα μοῦ ἴφανε·
 Κ' ἐξύπνησα λαχταριστή.
 Γιὰ δὲς ἰδέα ζαλιστή
 Ὀνειράτα ποῦ φκιάνει».

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ
ΗΠΕΙΡΩΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΟΣ

Ο ΚΑΛΟΓΗΡΟΣ

ΤΗΣ

ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΕΠΥΛΛΙΟΝ

Ἡ καρδία μου θὰ πάλῃ
πάντοτε ὑπὲρ τῆς Ἠπείρου
ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

ΤΩ ΦΙΛΤΑΤΩ ΜΟΙ
ΜΙΧΑΗΛ ΜΗΤΣΑΚΗ
ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

Ἄγαπητέ φίλε!

Σὲ μεταφέρω πρὸ τοῦ ἱεροῦ Μεσολογγίου, τοῦ ἐνδόξου τούτου προπυργίου τῆς Ἑλλάδος, τῆς πόλεως τῆς κλεινῆς, ἔνθα ἐτάφη ὁ σταυραετὸς τῆς Σελείδος, ὁ ἥρωας Μάρκος Βότσαρης, καὶ ἀφῆκε τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὁ περιπαθὴς καὶ φιλελληνικώτατος κύκνος τῆς Ἀλβιῶνος, ὁ ποιητὴς Βύρων.

Ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα τοῦ Μεσολογγίου κατέστη περίπυστον. Ἐσχάτως μάλιστα τὰ μεγαλεπήβολα τέκνα αὐτοῦ, ὁ Δεληγιώργης καὶ ὁ Τρικούπης, ἐξωράϊσαν καὶ ἐξωτερικῶς τὴν πόλιν ταύτην ὑπερβαλόντως. Ἀλλὰ μέχρι τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος τὸ Μεσολόγγιον ἐξυπακούετο ὡς μικρὰ καὶ ἀσήμαντος κωμόπολις παρὰ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ὑπὸ νοσωδεστάτων ἐλῶν περιβαλλομένη. Τοῦτο, ὡς φαίνεται, ἔκαμε καὶ τὸν περιβόητον τουρκαλβανὸν στρατηλάτην τοῦ Σουλτάνου, τὸν Ὁμέρ-πασᾶν Βρυώνην, νὰ ἀδιαφορήσῃ σχεδὸν ὀλοτελῶς καὶ ὅλως ἐπιπόλαιος νὰ σκηνώσῃ καὶ νὰ σταθῇ πρὸ τῶν χαμηλῶν προχωμάτων τῆς πόλεως ταύτης, ὅτε μετὰ τὸν φόνον τοῦ βδελυροῦ Ἀλῆ-πασᾶ τῆς Ἡπείρου ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ἰωαννίνων, κατῆλθεν ἀκάθεκτος μετὰ τῶν πολυαρίθμων Ἀλβανικῶν στιφῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα διὰ τῆς Ἀκαρνανίας πρὸς περιστολὴν καὶ ἐντελεῖν συνάμα ἀπόσβεισιν τῆς αὐτοχρόνως τότε ἐκραγείσης Ἐπαναστάσεως τοῦ Ἔθνους ἡμῶν.

Οἱ ἀξιολογώτεροι στρατηγοὶ τῆς Ἑλλάδος εἶχον συναθροισθῆ ἐν Μεσολογγίῳ, ὧν προεξῆρχον ὁ περινούστατος Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ λεοντόκαρδος Μάρκος ὁ Βότσαρης ἄγων τριάκοντα ἐκλεκτὰ παλληκάρια τοῦ Σουλίου του. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸ Μεσολόγγιον ἐκινδύνευε ν' ἄλωθῃ. Ὁ Βρυώνης τὸ περιέκλεισε κατὰ ξηρὰν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, ἡ δὲ φρουρὰ τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε νὰ καταστῇ διπλασία, ἵνα δυνηθῇ νὰ καταλάβῃ τὸ περιτείχισμα ὅλον τῆς πόλεως. Διὰ διαφόρων εὐφυῶν τεχνασμάτων κατῶρθωσαν νὰ ἐξαπατήσωσι τὸν ἐχθρὸν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους περὶ παραδόσεως· καὶ ναὶ μὲν τὰς ἐπονειδίστους ταύτας τοῦ Βρυώνη προτάσεις—καθότι οὐδεμίᾳ μεταξὺ ἀλώσεως καὶ παραδόσεως ὑφίσταται διαφορὰ—ἐπωφελήθησαν πρὸς διέλασιν χρόνου δι' ἀορίστων ἀναβολῶν παραδοχῆς οἱ Μεσολογγῖται ἕως ὅτου ἐφάνησαν πλοῖα Ἑλληνικὰ ἐπίκουρα ἐπὶ τῆς θαλάσσης διασκορπίσαντα τὰ Ὄθωμανικὰ καὶ καταστήσαντα ἔλευθέραν τὴν θάλασσαν καὶ ἐπομένως ἰσχυροτέραν καὶ εὐπορωτέραν τὴν φρουρὰν τῆς πολιορκουμένης

πόλεως, ἀλλὰ τοῦτο κατέστησε καὶ τὸν Βρυώνην μανιωδέστερον, ὥστε, ἐνῶ πρότερον ἐδείκνυε τόσην ἐπιπολαιότητα καὶ ἀδιαφορίαν, ὡσεὶ περιφρονῶν τὸ μικρὸν περιτείχισμα ἐνώπιον τῶν πολυαρίθμων στρατῶν του, ἤδη κατέρχεται ἐκ τοῦ φαντασιώδους ἐκείνου ὕψους τῆς ὑπεροψίας του, συσκέπτεται σοβαρότερον καὶ ὠρίμως καὶ καταβάλλει πᾶσαν ὑλικὴν καὶ διανοητικὴν δύναμίν του πρὸς ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου. Λαβὼν δὲ τόσα παραδείγματα ἀπάτης παρὰ τῶν Ἑλλήνων, καταφεύγει καὶ αὐτὸς ἤδη εἰς τὴν ἀπάτην.

Τὴν σκοτεινὴν νύκτα, καθ' ἣν μέλλουσιν οἱ Μεσολογγῖται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, κατὰ τὴν συνήθειαν, νὰ ἑορτάσωσι τὴν Γέννησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰ Ἀλβανικὰ τοῦ Ὁμέρ πασᾶ στίφη κινοῦνται κατὰ τῆς πόλεως των. Πιστεύει ἀκατάληπτα ἤδη τὰ προχώματα ὁ Βρυώνης καὶ εἶναι πλήρης πεπειθήσεως πλέον περὶ τῆς ἐπιτυχίας του· ἀλλ' ἀνελπίστως τὸ Μεσολόγγιον σώζεται· τὸ σώζει... ὁ Κ α λ ὅ γ η ρ ο ς τ ῆ ς Κ λ ε ι σ ο ὄ ρ α ς. Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, πατήρ, ὡς γνωρίζεις, τοῦ παρ' ἡμῖν Πρωθυπουργοῦ, διηγούμενος ἐν τῇ περιφήμῳ Ἱστορίᾳ του μετὰ δραματικῆς ἀφελείας τὴν κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἀπαλλαγὴν τοῦ Μεσολογγίου, σημειοῖ ἐν τέλει περὶ τοῦ σωτήρος αὐτοῦ, ὅτι ἦτο Ἡπειρώτης, Ἰωαννίτης μάλιστα γνήσιος, καὶ δίδει καὶ πληροφορίας τινάς, ὅτι Κ α λ ὅ γ η ρ ο ς ἐτελείωσε τὸν βίον του ἐν ἐξωκκλησίῳ τινὶ μικρῷ παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Κ λ ε ι σ ο ὄ ρ α ς τ ο ὦ Μ ε σ ο λ ο γ γ ῖ ο υ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἀγρινίου.

Ἐπὶ τῶν χαμηλῶν ἐκείνων τειχῶν τοῦ μικροῦ Μεσολογγίου ἐκρέμοντο αἱ κλεῖδες τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Ἐὰν ἔκτοτε τὸ Μεσολόγγιον ἐπιπτεν ἤθελεν ἀποπνιγῆ ὅλον τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν τοῖς σπαργάνοις καὶ ἡ Ἑλλάς οὐ μόνον τότε θὰ κατερημοῦτο, ἀλλὰ καὶ θὰ κατείχετο ὅλη ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰσέτι καὶ νῦν. Τὸ Μεσολόγγιον ὅμως ἐσώθη τῇ θείᾳ συνάρσει καὶ ἔκτοτε τὸ ἀσήμαντον καὶ ἀνήκουστον ὄνομά του ἐγένετο περιδοξον καὶ περιφανὲς ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει. Σώσας δὲ τὸ Μεσολόγγιον κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην νύκτα ὁ Κ α λ ὅ γ η ρ ο ς τ ῆ ς Κ λ ε ι σ ο ὄ ρ α ς ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρον. Δὲν ὀφείλεται λοιπὸν καὶ εἰς τοῦτον ἡ τιμὴ ἢ προσήκουσα τῷ Καραϊσκάκη, τῷ Βότσαρη, τῷ Κολοκοτρώνη, τῷ Ὀδυσσεῖ, τῷ Διάκῳ καὶ πᾶσι τοῖς ἐνδοξοτέροις τοῦ Ἀγῶνος ἐκείνου ἱεροφάνταις; Τὸ Μεσολόγγιον μάλιστα ὤφειλεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον νὰ τιμήσῃ αὐτὸν καὶ δι' ἀνδριάντος!

Καὶ ὅμως, νῦν μὲν οὐδὲ κἄν εἶναι γνωστὸν ἀκριβῶς ποῦ ἀπέθανε τοῦλάχιστον, ποῖα χῶματα καλύπτουσι τὰ ἱερὰ ὀστᾶ του, ἀπαράλλακτα ὅπως ἀμφισβητεῖται ἢ ἀγνοεῖται σχεδὸν παντελῶς ἡ θέσις, ἐνθὰ ὁ ἀθάνατος Διάκος ἔπεσεν ἡρωικῶς παρὰ τὰς Θερμοπύλας καὶ ἄλλοι ὁμότιμοι ἦρωες ἀλλαχοῦ. Τοιαύτη ἡ σημασία καὶ ἡ τιμὴ ἢ ἀπονεμομένη ὑπὸ τῶν συγχρόνων μας Ἑλληνοπαίδων πρὸς τοὺς μεγάλους ἐκείνους προμάχους τῆς Ἐλευθερίας μας! Τότε δέ, ὅτε αἱ τῆς Ἐπανα-

στάσεως ἐγράφοντο ἱστορίαι καὶ σημειώσεις, οὐδεὶς ἀνεμνήσθη τοῦ σωτήρος τοῦ Μεσολογγίου, εἰμὴ ὁ Τρικούπησιμόνος· καὶ οὗτος δὲ ἀτελῶς καὶ ἐν περιλήψει, ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος ἄγνωστον τὸν ἄνδρα ἀποκαλεῖ. Σημειοῖ μὲν ὅτι ἦτο Ἰωαννίτης, ὅτι ἐγεννήθη ἐκεῖ, ὅπου ἐγεννήθησαν ὁ Πύρρος καὶ ὁ Σκενδέρβης, ὁ Μπούας καὶ ὁ Ζαβέλλας, ὁ Βότσαρης καὶ ὁ Σαμουήλ, ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Στουρνάρης, καὶ ὁ Σίνας καὶ οἱ Ζωσιμάδαι καὶ ὁ Ἀβέρωφ καὶ οἱ Ζάππαι καὶ τόσοι ἄλλοι περίφημοι ἄνδρες λαμπρύναντες καὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ καὶ διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ διὰ τῆς μεγαλοφυίας αὐτῶν τὴν Ἑλλάδα, ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ἦν οἱ σήμερον ἀποκαλοῦσι μὲν εὐάνδρον, ἀλλὰ στέργουσι συγχρόνως ἀκόμη νὰ τὴν ἀτενίζωσι δούλην καὶ ὀσημέραι ἀπονεκρουμένην· ἐκ ποίων ὁμως γονέων ἐγεννήθη οὗτος, πῶς ἀνετράφη, πῶς ἔζησε πῶς εὐρέθη τότε ἐν Μεσολογγίῳ οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Τρικούπης.

Τοῦτο προτίθεται κυρίως διὰ τοῦ ἐπυλλίου μου τούτου νὰ φέρω εἰς φῶς, καθ' ὅσον ἠδυνήθη ἐκεῖ, ἐν Ἰωαννίνοις, εὐρισκόμενος ἀκόμη νὰ πληροφορηθῶ, ἀπὸ τριετίας ἤδη, ἀφοῦ ἀνέγνωσα τὴν Ἱστορίαν τοῦ Τρικούπη, ἐρευνῶν ἀνὰ τὰ σεβαστὰ καὶ πολύτιμα λείψανα τῆς μεγαλοουργοῦ γενεᾶς τῆς Ἐπαναστάσεως, μοναχοῦς καὶ ποιμένας τοῦ Πίνδου καὶ πολίτας τῶν Ἰωαννίνων γεραροῦς, ἐν οἷς καὶ τὸν αἰμνηστον διδάσκαλον Σπυρίδωνα τὸν Μανάρην. Ἰδέ, φίλτατε, πάσας τὰς πληροφορίας μου ταύτας ἐν τῷ ποίματι· ἐνταῦθα τοῦτο μόνον σοὶ σημειῶ, ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Γιαννιώτη, ἧς ἐκεῖνος, Κωνσταντῖνος ὀνομαζόμενος πρῶην, ἦτο βλαστός, σώζεται εἰσέτι ἐγκαυχωμένη διὰ τὴν ἀρχαιότητά της ἐν Ἰωαννίνοις. Εἶχε δὲ ἀδελφὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἓνα τῶν ἀοιδῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Ὁ Καλόγηρος τῆς Κλεισοῦρας τοῦ Μεσολογγίου ἀνήκει εἰς τὴν ἐπίζηλον ἠρωικὴν ἐκείνην ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ Ἕλλην ἔζη διὰ τὴν τιμὴν καὶ διὰ τὸ Γένος, ἀπέθνησκε δὲ διὰ τὸν Χριστὸν καὶ διὰ τὴν Πατρίδα..... διὰ τὴν δόξαν, διὰ τραγούδι. Ὡς τραγούδι τοιοῦτον ἴσως δὲν εἶναι κατάλληλον δι' ἐκεῖνον τὸ παρὸν ποίημά μου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν ἀποθαρρύνομαι νὰ τὸ ἀφιερῶσω εἰς Σέ, ὅστις μετ' ἐγκρίσεως μέχρι τοῦδε παρηκολούθησας ἄλλα ποιήματά μου ἀτελέστερα καὶ μικρά, εἰς Σέ, ὅστις πρῶτος ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν νεαρῶν λογογράφων ἐπελήφθη τοῦ ἀξιεπαίτου κόπου καὶ τῆς προθυμίας νὰ ἐπισκεφθῆς καὶ νὰ ἴδῃς ἰδίῳις ὄμμασι τὰ δεινοπαθήματα τῆς Ἠπείρου, καὶ νὰ λάβῃς τόσην ὁμολογούμενην συμπάθειαν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν γῆν καὶ τὰ τέκνα τῶν φύσει θελκτικῶν καὶ ὠραίων, ἀλλὰ δούλων εἰσέτι καὶ πεινῶντων Ἰωαννίνων, ἐν οἷς ἐγεννήθη καὶ ὁ Καλόγηρος τῆς Κλεισοῦρας τοῦ Μεσολογγίου.

Δέξαι το λοιπόν, ἀγαπητέ· καὶ μὴ παύῃς συγχρόνως τὰς εὐχὰς Σου ὑπὲρ ταχείας ἀπελευθερώσεως τῆς Ἠπείρου, ὑπὲρ ἧς προαί-

σθησίς τις εὐελπίς μὲ ὦθεϊ νὰ τὸ χρονολογήσω ἀπὸ τοῦ εὐοίωνου
 τούτου μηνός, καθ' ὃν τὸ μέγα τελεῖται γεγονός διὰ τὸ ἡμέτερον
 Ἔθνος, τὸ ἀπ' αἰώνων ἤδη ὀλοκλήρων ὡς ὄνειρον προσδοκώμενον,
 ἢ εἰς σάρκα καὶ ψυχὴν μίαν συνένωσις δύο τιμαλφῶν δι' ἡμᾶς
 ὀνομάτων, Ἐρησκευτικῶς τε καὶ ἔθνικῶς, Κωνσταντίνου καὶ Σοφίας
 ὑπὸ τὸ μικρόν, ἀλλὰ περιλαμπές καὶ περίδοξον, στέμμα τοῦ Θρό-
 νου μας, ἐκάστη ἀκτὶς τοῦ ὁποίου ἐνσαρκοῦται ἐν τοῖς ἐγκάτοις
 τῆς καρδίας ἡμῶν εἰς χρυσοῦν πόθον, εἰς ἐλπίδα χρυσοῦν.

Ἐν Ἀθήναις, κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1889

Κ. Δ. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ
 Ἡπειρώτης

Ο ΚΑΛΟΓΗΡΟΣ

ΤΗΣ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

«Ἡ καρδία μου θὰ πάλῃ
πάντοτε ὑπὲρ τῆς Ἡπείρου.»
ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

Α'.

ὦ, ποῦ με φέρεις, μάγισσα καὶ πλάνα φαντασία!

.
Μή, μὴ με πᾶς ἔς τὰ Γιάννινα! Ἐκεῖ με κυνηγοῦνε
Οἱ Τοῦρκοι νὰ με πιάσουνε, τὸ αἷμά μου νὰ πιοῦνε.
Ἄφσε μ' ἐδῶ, ἔς τὰ ἐλεύθερα βουνά, ἔστην Αἰτωλία.

Νάτην ἢ ράχη Ἀλιτσᾶ· κάθομαι ἔς τὴν κορφή της,
Μὲ ζώνει τὸ θυμάρι της καὶ τὸ κοντὸ κλαρί της·
Βλέπω ἀπὸ ἄνω τοῦ Ζυγοῦ τὰ δασωμένα ράχια·
Πέρα τοῦ Βάλτου τὰ βουνὰ ὅλο γκρημνοὺς καὶ βράχια·
Ἡ λίμναις τ' Ἀγγελόκαστρου καὶ τ' Ἀγρινιοῦ ἐκεῖ κάτω
Ἐσαν νᾶνε ἀσήμι ἀστράφτουνε κατακαμπὶς χυμένο
Τὸ Μεσολόγγι δεῖξέ μου τώρα... ὦ, νάτο—νάτο,
Ἐνα καστέλι χαμπηλὸ ἔς τὴν ἄκρα ἐκεῖ κλεισμένο·
Νάτην ἐκεῖ κι' ἢ Κλείσοβα καὶ τᾶλλα τὰ νησιά του,
Καὶ τᾶμορφο τ' Ἀντικὸ νάτο κι' αὐτὸ σιμά του.
Νὰ κ' ἢ Κλεισοῦρα ἢ Ἐξακουστὴ ἔστὰ πόδια μου μπροστά μου.
Βλέπω ἀπ' ἀπάνω, ἀπ' τὴν κορφή, τὸν τρίσβαθρο βυθὸ της,
Κι' ἀνατριχιάζω ὀλάκερος, λυγώνεται ἢ καρδιά μου.
Παρέκει ἕνα ῥημόκκλησο φαίνεται ἔς τὸ πλευρό της.
Θαμμένο μέσ' τὰ χῶματα καὶ καταχαλασμένο.
Ποιὸς ξέρει ποιὸς τὸ χάλασε, ποιὸ χέρι ἀφωρισμένο!

Δέν ἔχει οὐτ' ἓνα ἴκόνισμα, οὔτε καντήλα μία,
 Μέσα του δέν ἀκούγεται ἡ θεία λειτουργία,
 Καὶ δέν μυρίζουν γύρα του τὰ μοσχολίβανά του·
 Μόνο τὴν ἀνοιξι γλυκὰ λαλοῦν ἐκεῖ τ' ἀηδόνια,
 Καὶ χύνουν τ' ἀγρολούλουδα μοσχοβολιαῖς περίσσαις
 Καὶ μουρμουρίζουν τὰ κλαριά, καὶ τραγουδοῦν ἢ βρύσαις,
 Καὶ αἰώνια τὸ φωτίζουνε τῆς νύχτας τ' ἄστρα αἰώνια.
 Ἄλλον καιρὸ ἦτον κι' αὐτὸ ἔς τὰ νειάτα, ἔς τὴ ζωὴ του.
 Μέσ' ἔς τὰ κλαριά του ἀνάμεσα ἀσπρούδιζε ἡ μορφὴ του,
 Εἶχε καμπάνα ἔς τ' ὤμορφο ἕψηλὸ καμπαναριό του,
 Κάθε διαβάτης ἔκαμνε περνῶντας τὸ σταυρό του·
 Νυχτόημερα τὸ φωτίζαν τότες χρυσᾶ καντήλια,
 Ἄσημωμέναις ἔλαμπαν ἡ ἴλιγαις του εἰκόνες,
 Καὶ γέροντας καλόγηρος ἀνάδευε ἔς τὰ χεῖλια
 Πότε τροπάρια καὶ ψαλμούς, πότε γλυκοὺς κανόνες,
 Καὶ πότε τ' ἀργυρόχρυσο κουνῶντας θυμιατό του
 Μ' εὐλάβεια τοῦ θυμιάτιζε τὸ θόλο τὸν κυρτό του.

Ἦτον ἐκεῖνος ὁ καιρὸς καιρὸς τοῦ εἰκοσιένου!...
 Ποῦν' τα τὰ χρόνια τῶρ' αὐτά! χρόνια χαριτωμένα,
 Χρόνια ἐκεῖνα λεβεντιᾶς, ἀνδρειωμένα χρόνια,
 Χρόνια ποῦ κάθε ὄνειρο, κάθε χρυσῆ ἐλπίδα,
 Καὶ κάθε δάκρυ ἔλαμπε γιὰ μιά... γιὰ τὴν Πατρίδα!
 Χρόνια, ποῦ ἐμεῖς τὰ θάψαμαν σκληρὰ σὲ καταφρόνια.
 Τὴν ἄσπρη φουστανέλλα μας τὴν ἔλυωσε ἴσαν χιόνι
 Ὁ ἥλιος ὁ Εὐρωπαϊκός, κι' ἄν κάπου—κάπου ἀσπρίζη,
 ἴσαν χιόνι ἀσπρίζει σὲ βουνοῦ λακκιά ποῦ δέν τὸ ἔγγιζει
 Καμμιά ἀχτίδα τοῦ ἡλιοῦ καὶ βρίσκεται δέν λυώνει.
 Ποῦν' τὰ τραγούδια τὰ ἐθνικά, τὰ κλέφτικα τραγουδια!
 ἴσταῖς ἐρημιαῖς ποῦ φύτρωσαν χάνονται, ἴσαν λουλούδια.
 Ποῦν' τὰ τσαρούχια! ἴδέτε τα! τᾶχομε πεταγμένα.
 Τὰ φλωροκαπνισμένα μας τᾶρματα κρεμασμένα
 ἴστοῦ Παρνασοῦ, ἔς τοῦ Ὀλυμποῦ, στοῦ Πίνδου τὰ πρινάρια
 Σκουριάζουν τώρα ἔς ταῖς βροχαῖς, καὶ μόνο ἀνάρηα—ἀνάρηα
 Κανένα ἀναταράζεται ξυπνάει ἔς τὸν Ψηλορείτη!
 Ἄκου... καὶ τώρα ἐβρόντησε. Γεῖά σου, καϋμένη Κρήτη!

Ταράξου σύ καὶ δείξέ τους ἔστη Δύσι, ἔς τὴν Εὐρώπη,
Πῶς ὅλοι δὲν κοιμώμαστε,... φυλάει καρπούλι
Ὁ γέρω-Ψηλορείτης σου, ἄν Πίνδος καὶ Ῥοδόπη
Κοιμῶνται, ἄν τὸ γέρικο κοιμᾶται ἀκόμα Σοῦλι....
Ἄχ, δὲν κοιμᾶται... ῥήμαξε!!
Ἐκείναις ἦτανε χρονιαῖς ἑλληνικαῖς, ἀλήθεια·
Τότ' ἔβραζε ζεστή καρδιά ἔσ' ἀνδρειωμένα στήθη!

B'.

Μοῦσα, σ' ἐκεῖνα φέρε με τὰ τιμημένα χρόνια.

Παίρναν ν' ἀνθίζουν τὰ κλαριά, νὰ λυώνουνε τὰ χιόνια,
 Καθάριος, ἀσυγνέφιαστος ὁ οὐρανὸς νὰ λάμπη.
 Τὰ πλάϊα, οἱ βράχοι, ἢ λαγκαδιαῖς, βουνὰ μαζὺ καὶ κάμποι
 Μὲ χόρτα νὰ στολίζωνται καὶ μ' ὤμορφα λουλούδια,
 Καὶ τὸ ξανθὸ βοσκόπουλο γλυκὰ νὰ λέη τραγούδια·
 Γλυκὰ κ' ἢ πέρδικες λαλοῦν, καὶ πλειὸ γλυκὰ τ' ἀηδόνια,
 Κι' ἀπ' τὰ μακρὰ τους χειμαδιὰ γυρνοῦν τὰ χελιδόνια.
 Ἀπρίλης ἦταν, ἄνοιξι, Θεοῦ χαρὰ, γλυκάδα,
 Καὶ χρόνια, ἀλήθεια χαλασμοῦ, χρόνια γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 Ἀλλὰ καὶ χρόνια ἐλευθεριᾶς μὲ κλέφταις, μὲ ξεφτέρια.
 Ἀπλῶσε ἡ νύχτα τὸ βαθὺ σκοτάδι τῆς ἕς τὴ φύσι,
 Καὶ ὅσ' ἀν διαμάντια ἐλάμπανε ἕς τὸν οὐρανὸ τ' ἀστέρια·
 Τὸ φεγγαράκι χαρωπὸ φωτᾶει τὸ ῥημοκκλήσι,
 Ὅσ' ἀν κορφοβούνια τοῦ Ζυγοῦ ἀπὸ βραδὺς βγαλμένο·
 Φυσᾶει τ' ἀγέρι τῆς νυχτιᾶς ἕς τὰ φύλλα μυρωμένο,
 Κ' ἐκεῖνα σειοῦνται, κ' οἱ ἴσκιοι τους ἕς τῆς ἐκκλησιᾶς τοὺς τοίχους·
 Διαβαίνουν ὅσ' ἀν φαντάσματα· καὶν' μέσα τὰ καντήλια,
 Κι' ὁ γέροντας Καλόγηρος μὲ τὰ χλωμά του χεῖλια
 ψέλνει γιὰ τὸν Ἑσπερινὸ μὲ λυγωμένους ἦχους.

Σταυροκοπιέται· ἀπόψαλε καὶ βγαίνει ἕς τὴν αὐλή,
 Θωρᾷτέ τον. Παράκαιρα τὸν γέρασαν οἱ πόνοι.
 Τ' ἀνδρειωμένο του κορμί, ποῦναι σκυφτὸ πολὺ,
 Ἡ πίκραις τοῦ τὸ λύγισαν, οἱ πόνοι ὄχι οἱ χρόνια.
 Οἱ ἴδιοι πόνοι αὐλάκωσαν βαθειὰ τὸ μέτωπό του,
 Ποῦ ἀπ' τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ ὅσ' ἀν κορυφὴ φωτίζεται,
 Ὅσ' ἀν κορυφὴ ὕψηλοῦ βουνοῦ, κι' ἀσπρίζει ἕς τὸν λαιμὸ του
 Ζέπλεγη καὶ ἕς τοὺς ὠμούς του ἢ πλεξίδα κυματίζεται.
 Κι' ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ κλαριά φαίνεται ἕς τὸ φεγγάρι
 Ὅσ' ἀν νὰ τινάζῃ γέρικο τὴ χαίτη του λιοντάρι.
 Τὸ ῥμάτι του χύνει ἀστραπαῖς ἅς εἶναι γερασμένο·
 Κι' ὅταν ἀναστενάζουνε τὰ λάσια του τὰ στήθη,

Ὃσαν νὰ μουγγρίζη ἀκούγεται σύγνεφο φορτωμένο.
 Ποιὸς ξέρει τί νὰ κρύβεται καὶ ὅς αὐτουνουὸ τὰ βύθηα,
 Τί πίκρα, τί παράπονο! Πάντα κρυμμένος πόνος
 Μέσ' ὅς τὴν καρδιά εἶναι κρυφὸ μαχαῖρι, εἶνε φόνος·
 Κι' αὐτὸς δὲν ἔχει σύντροφο νὰ τοῦ το ὁμολογήη,
 "Ὅταν τὸν συνεπαίρνη αὐτὸ κ' ἔτσι νὰ τοῦ περνάη·
 Κ' ἂν τὰ πλατεῖά του κάποτε δακρῦζουν βλέφαρά του,
 "Ὅχι, δὲν ξεθυμαίνουνε τὰ στήθηα κ' ἡ καρδιά του,
 Ὃιδέτε τον, δὲν κάθεται, μέσα ὅς τὰ δένδρα ὁμπῆκε·
 ὋΣ ἓνα ὁποκάτω ἔσκυψε, κάτι ὅς αὐτὸ θὰ βρῆκε·
 Ὃκόμα δὲν σηκώθηκε· ἰδέτε τον,.... τί κάνει;
 Μὴ τὸ μακρὺ του χύθηκε τοῦ δόλιου κομπολόγι;
 Μήνα παράδες τῶπεσαν; μὴν' τῶπεσε λιβάνι;
 Τὸν βλέπω.... νὰ σφογγίζεται κ' ἀκούω μοιρολόγι.
 Κλαίει! Τί κλαίει αὐτὸς ἐκεῖ; Καλόγηρος νὰ κλαίη!
 Καὶ τίνος τὸ θλιμμένο αὐτὸ τὸ μοιρολόγι λείει;...
 Ὃκούω... λόγια καθαρὰ: — Ἐλένη μου, παιδιὰ μου,
 Ὃγαπημένα Γιάννινα! — "ὦ! τί ἀκοῦν' τ' αὐτιά μου!.

.

 Μὲ μιᾶς φωναῖς κι' ἀλαλαγμὸς ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι.
 Καὶ μιὰ μεγάλη ἀναλαμπή, ὅπου βουνὰ καὶ λόγγοι.
 Λάμπουνε ὅσαν νὰ καίγωνται, τοῦ κόβουνε τὸ κλάμα
 Τοῦ γέρου τοῦ Καλόγηρου. Μὰ κι' ἂν ὄρθὸς πετιέται
 Καὶ βλέπει πρὸς τὴν Κλείσοβα, ὅ,τι ἀπὸ ὁκεῖ ὁγροικέται
 Κανένα δὲν τοῦ φαίνεται παράξενο καὶ θιάμα.

Γ'.

Ἄμετρητα ὁ Κιουταχῆς σέρνει μαζύ του ἄσκέρια,
 Καὶ κατηβαίνει ἀπ' τὰ βουνὰ τοῦ Πίνδου ἔς τὴν Ἑλλάδα
 Ἵσαν μαῦρα σύγνεφα βαρυά, ποῦ σβύνουνε τ' ἄστέρια
 Καὶ κάθε ἀχτίδα φεγγαριοῦ καὶ κάθε ἀντηλιάδα,
 Ἵσαν σύγνεφο ποῦ ἀνοίγει

Τοὺς τρίςβαθους τοὺς κόρφους του κι' ὅ,τι κι' ἂν εὔρη πνίγει,
 Καὶ τοῦ Μεχμέτ Ἄλῆ πασᾶ ὁ υἱὸς ἀπ' τὸ Μωρηά,
 Ὁ Ἰβραήμ ὁ Ἀραπᾶς, πηδάει ἔς τὴ Στερηά,
 Ἵσαν κῦμα τῆς πατρίδος του, τῆς Μπαρμπαριᾶς τὸ κῦμα.
 Ποῦ ὅθε περνάει ἀτέλειωτον λάκκον ἀνοίγει, μνημα
 Μὰ κάπου—κάπου βρίσκεται καὶ ἔς τοῦ πελάου τὸ στρῶμα
 Κάποιο θεόχτιστο κοντρί, κανένας μέγας βράχος,
 Βράχος Θαλασσομάχος,

Ποῦ κάθε κῦμα πῶρχεται μὲ ἀφρισμένο στόμα
 Γιὰ νὰ τὸν πνίξη ἔστὸ βυθὸ τὸ σχίζει, τὸ σκορπάει,
 Καὶ ξεγδαρμένο, σκέλεθρο, κομμάτια αὐτὸ βογγάει.
 Ὁ βράχος μένει ἀτάραχος, ὀρθός, ξεσκεπασμένος.
 Ἵσαν νᾶνε στοιχειωμένος,

Κι' ὀρθὸ βαστάει τὸ μέτωπο, ἑπερήφανο, ἀγριεμένο

Τὸ Μεσολόγγι τὸ μικρό, κ' ἐκεῖνο στοιχειωμένο,
 Ἄτάραχο ἔστὰ Τούρκικα τὰ κύματα βαστιέται.
 Χουμάει τ' ἄσκέρι ἀπάνω του, τσακίζεται, σκορπιέται.
 Χούμησε ὡς τώρα τρεῖς φοραῖς, καὶ πάλι τώρα, πάλι
 Γιὰ νὰ χουμήση ἐσήκωσε ὀλόρθο τὸ κεφάλι.
 Εἶναι πασάδες τώρα δυὸ κι' ἄμετρητα τ' ἄσκέρια·
 Ὁ Ἰβραήμ κι' ὁ Κιουταχῆς. Μὰ καὶ τὸ Μεσολόγγι
 Κρύφτει στὰ μετερίζια του, Ἵσαν σὲ σπηληαῖς, ξεφτέρια,
 Καὶ κάπου—κάπου ἀκούγονται καὶ κανονιῶνε βόγγοι.
 Τώρα τὸ κῦμα εἶνε τρανό, εἶνε βαρεῖα ἢ μαυρίλα·
 Τὸ Μεσολόγγι εἶνε μικρό. Ἐκεῖθε ἀνατριχίλα,
 Κ' ἐδῶθε φόβος πλημμυρεῖ κ' ἐλπίδα τὴν καρδιά.

Ἐκείνη ἀπὸ στερηθῆναι καὶ πέλαγο τὸ ζώνουν ὀλοένα,
 Πῶς ζώνουν τ' ἄστρο σύγνεφα βαρυὰ καὶ πυκνωμένα,
 Κι' ἀπὸ τὰ παλληκάρια του γυρεύουν τὰ κλειδιά.
 Ἄστρο κ' ἐκεῖνο ἦτανε τότες γιὰ τὴν Πατρίδα,
 Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἔλαμπε χρυσοῦ ἐκεῖνο ἐλπίδα.
 Χρόνος ἀκέρητος πέρασε ποῦ τῶχουμε κλεισμένο,
 Καὶ τοῦ γυρεύουν τὰ κλειδιά, τὸ θέλουμε δεμένο.
 Ὅσο κι' ἂν ἔχης ἔς τὴ σπηλιὰ κλεισμένο τὸ λιοντάρι,
 Δὲν τῶχεις καὶ ἔς τὰ χέρια σου. Καὶ τ' ἄξιο παλληκάρι,
 Ποῦ πολεμάει γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν Πίστι, γιὰ Πατρίδα,
 Ὅσο ποῦ νοιώθει ἔς τὴν καρδιὰ αἷμα καὶ μιὰ ρανίδα,
 Δὲν σοῦ τὴ δίνει τὴν τιμὴ, ποῦ εἶναι...τάρματα του.
 Κ' ἓνα κοτρῶνι νὰ βρεθῆ ἂν τύχη ἀπὸ ἔμπροστά του,
 Ὅσο ποῦ ἄλλο νὰ κρυφτῆ, εἶνε μὲ μιᾶς λιοντάρι,
 Ποῦ ἂν ἴδῃ, κλεισμένο ἔς τὴ σπηλιά, τὴν ὑστερνὴ του ὥρα,
 Χύνεται ἄν τὴν ἀστραπή, κι' ἄλλῃ ἔς ἐκεῖνον ποῦ πάρη!
 Ἐκεῖνοι ποῦ φυλάγουνε τὸ Μεσολόγγι τώρα
 ἔχουνε τείχια γύρα τους καὶ αἷμα ἔς τὴν καρδιὰ τους,
 Αἷμα καθάριο, ἑλληνικό, ποῦ δίνει στὰ ποδάρια
 Φτερά, τσιλίκι ἔς τὴν καρδιὰ, καὶ σὰν θεριά, λιοντάρια,
 Σπιθοβολάει θεόφοβη ἢ φλογερὴ ἄματιὰ τους.
 Ἐνα δὲν ἔχουν μοναχά, ἓνα στερεύοντ' ὅλοι,...

Ψωμί, μπαροῦτι, βόλι.

Τώρα τοὺς σώθηκε ἡ τροφή κ' ἔχουν ἀκέρητον μῆνα,
 Ὅποῦ μὲ πείνα πέρασαν. Πείνα!... Σὺ ξέρεις πείνα,
 ὦ Ἠπειρὸς μου, τί θὰ ἴπῃ, ποῦ πέντε τώρα χρόνια
 Κοντὰ μέσ' ἔς τ' ἄλλα τῆς πικρῆς σκλαβιάς σου καταφρόνια
 Κι' ἀπὸ τὴν πείνα δέρνεσαι· κι' ἀκόμα ποιὸς τὸ ξέρει
 Ὅς πότε θὲ νὰ τὴν βαστᾶς!.. Ἄς σ' ἔχουν ἔς τὸ λαιμό τους
 Αὐτοὶ ποῦ ἀκόμα σὲ κρατοῦν ἔς τὸ Τούρκικο τὸ χέρι!
 Κάθε βαρειὰ σου στεναξιά νὰ πέση ἀπανουθειό τους
 Βαρειὰ κατὰρα ἄγκαρδιακή! Καὶ κάθε μοιρολόγι,
 Ὅποῦ γιὰ σένα κλαῖμ' ἐμεῖς, τὰ ἔρμα τὰ παιδιὰ σου,
 Μέσ' ἔς τὴν καρδιὰ τους σάρακας νὰ γίνῃ νὰ τοὺς τρώγῃ!
 Ἄχ! πότε, μάνα μας γλυκειά, τὴν τρυφερὴ ἀγκαλιά σου
 Ἄσπροντυμένη, ἐλεύθερη, μάνα, ἔς ἡμᾶς θ' ἀνοίξης,

Νὰ μᾶς φιλήσῃ ἐλεύθερο τὸ ὀλόγλυκό σου στόμα,
 Κ' ἐλεύθερη τὴν ὤμορφη θωριά σου νὰ μᾶς δείξης!..
 Πότε θὰ ἰδοῦμε ἀνθόστρωτο τὸ ἱερό σου χῶμα!
 Πότε τὴ γαλανόλευκη θὰ ἰδῶ νὰ κυματίζῃ
 Ἐς τὸ Σοῦλι καὶ ἔς τὸν Πίνδο μου, τᾶστρα ἕψηλά νὰ ἔγγιζῃ!
 Νάρθοῦμε, ἔς τὴ σημαία σου νὰ μαζωχτοῦμε ὅλοι,
 Καὶ νὰ κινήσωμε, γλυκεῖα μανούλα, γιὰ τὴν Πόλι!..
 Πεινᾶς! Ὁ κόσμος τῶμαθε, καὶ ὅμως τὰ παιδιὰ σου
 Πεθαίνουν ὀλοένα,
 Πεθαίνουν... πεινασμένα!

Ἄλλα τοὺς λόγγους πήρανε καὶ τὰ ἕψηλά βουνά σου,
 Καὶ ἔσαν τ' ἀγρίμια ζοῦν ἐκεῖ ἔς τὰ σπήληα ἔς τὰ λιθάρια,
 Καὶ μὲ τομάρια ντύνονται, τρέφονται μὲ χορτάρια.
 Ἐστὸ Μεσολόγγι ἔφαγαν μπαροῦτι γιὰ ψωμί.
 Ἄλλὰ δὲν δίνουν τὰ κλειδιά, δὲν δίνουν τὴν τιμή.

Δ'.

Χρόνος ἀκέρητος πέρασε ποῦ τῶχουμε ζωσμένο.
Καὶ τοῦ γυρεύουν τὰ κλειδιά, τὸ θέλουνε πεσμένο.

Τὸ Μεσολόγγι ἄν πέση,
Πρέπει ἢ Ἑλλάδα ὀλάκερη τὰ μαῦρα νὰ φορέση.

.....
Ἄν δείχνει ἀκόμα ἀταραξιά, περφάνεια ἔς τὸν ὀχτρό του,
Μὲ τὴν καρδιά του τρώγεται, τὸ δόλιο, μαραζιάζει,
Γιατ' ὅσο ἢ ἡμέραις ἀπερνοῦν αὐξάνει τὸ κακό του.
Τοῦ κόσμου ταῖς κακομοιριαῖς ἢ πείνα τοῦ σωριάζει.
Καὶ τὸ θερίζει ὁ θάνατος ἄσπλαχνα κάθε ἡμέρα·
Νεκροταφεῖο ἔγινε κι' ἀρρώστεια πέρα — πέρα.
Τὸ Μεσολόγγι... κλάψτε το! θὰ πέση, δὲν βαστάει,
Καὶ κλάψετε μαζὺ μ' αὐτὸ καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀκέρητα·
Ἐσ' ὀλίγο μόνη μέσα του ἢ Δόξα θὰ γυρνᾷ,
Ἡ Δόξα, ἢ ἀθάνατη ἔσαν τὰ λαμπρὰ τ' ἀστέρια.

— Ψωμί, μπαροῦτι, βόλι,
Ψωμί! — φωνάζουν ὅλοι.

Καὶ δυὸ τοὺς μένουν μοναχά, δυὸ ἀπόφασαις νὰ κάνουν:
Ἡ νὰ τὰ δώσουν τὰ κλειδιά, ἢ ὄξω νὰ χουμήσουν,
Κ' ὅσοι σωθοῦνε νὰ σωθοῦν κι' οἱ ἄλλοι νὰ πεθάνουν
Ἄπ' τοῦ ὀχτροῦ τους τὸ σπαθί, σκλάβοι παρὰ νὰ ζήσουν.
Τὸ παλληκάρι τὸ καλὸ δὲν δίνει τᾶρματά του,
Τὸ Μεσολόγγι τὸ ἱερὸ δὲν δίνει τὰ κλειδιά του.
Ἐσεῖς! ἐσεῖς ποῦ κλείσαταν λιοντάρι ἔς τὴ σπηλιὰ,
Δὲν παραδίνεται, θὰ βγῆ, κι' ἄλληλὰ ἔς ἐσᾶς ἄλληλὰ!
Νύχτα θὰ βγοῦν. ὦ, τί βραδεῖα, τί νύχτα ἦτον ἐκείνη!
Ἐστ' ἀστέρια ἀπάνου ἔφταναν τὰ κλάματα κ' οἱ θρηῖνοι!
Ἐδῶ χωρίζει ὁ γέροντας πατέρας τὸ παιδί του,
Ἐκεῖ ὁ νηὸς τὴν ὠμορφη τὴν ἀγαπητικὴ του,
Ἄλλοῦ ἢ μανάδες παίρουνε ἔς τοὺς ὦμους τὰ μικρά τους,
Κλαίγουν αὐταῖς τὸ χωρισμό, σκούζουν καὶ τὰ παιδιά τους!
Κ' εἶν' ὅλοι ἔς ταῖς γιορτιάτικαις ντυμένοι φορεσιαῖς τους,
Λὲς καὶ σὲ γάμο ἔκίνησαν, λὲς πᾶν' σὲ πανηγύρι.
Τ' ἀστέρια μέσ' ἔς τὰ σύγνεφα κρύβουνε ταῖς θωριαῖς τους,

Καὶ κλαίγει τώρα ὁ οὐρανὸς πῶλαμπε ὄσαν ζαφεῖρι.
 Βγαίνουν. Ἐμπροστὰ-ἔμπροστὰ κινοῦν τὰ γυναικόπαιδά τους,
 Καὶ ὀπίσω-ὀπίσω ἢ λεβεντιὰ ζωμένοι τάρματά τους.
 Ἐπ'ταῖς γυναῖκες κι' ἄπ'ταῖς νηαῖς, νηαῖς ὄσαν Μαῖοῦ λουλούδια
 Πολλαῖς τ' ἀντρίκια ἐντύθησαν καὶ πᾶνε... μὲ τραγούδια!
 Τέτοιαις γυναῖκες θῆλω ἐγὼ τὸ χῶμά μας νὰ βγάζῃ,
 Νᾶνε ὄς τὸν ἔρωτα γλυκειαῖς, λεβένταις ὄς τὸ τσαπράζι!
 Ἐ νηαῖς πᾶνε μαζὺ μὲ νηούς. Ἄ! τί χαρά, τί ζήλεια,
 Μὲ τῆς πατρίδας τὸν ὀχτρό, μέσ' ὄς τ' ἄσκεριοῦ τῆ μέση,
 Ὁ νηὸς νὰ πολεμάῃ,
 Καὶ νᾶχη πλάϊ—πλάϊ

Τὴν κόρη τῆς ἀγάπης του, κι' ἂν βαρεθῆ, κι' ἂν πέση,
 Νὰ τότε κλαῖν' τὰ ὄμια της, νὰ τὸν φιλοῦν' τὰ χεῖληα!!
 Νάτην, ἀρχίζει ἡ ἔξοδος. Ἐυπνοῦν' τοῦ ὀχτροῦ τ' ἄσκέρια,
 Καὶ ἡ φωναῖς κι' ὁ ἀλαλαγμὸς ἀκούγονται στ' ἄστέρια.
 Ὅσοι γλυτῶσαν, γλύτωσαν. Τοὺς ἄλλους σκετωμένους
 Μέσα ὄς τὰ Τούρκικα κορμιά, ἀγνώριστους, θαμμένους,
 Θὲ νὰ τοὺς κλάψῃ αὔριο ἢ αὔγῃ μὲ τῆ δροσιά της.
 Τὸ Μεσολόγγι ἔπεσε, καὶ ὄλη κινδυνεύει
 Νὰ πέση τώρα ἡ Ἐλλάς· μὲ τὴν ἀπελπισιά της
 Ἄγρια καὶ μὲ τὸ φόβο της ἔμερόνυχτα παλεύει.
 Τὸ Μεσολόγγι τὸ πατεῖ, τὸ παίρνει ὁ Τοῦρκος τώρα·
 Ἐλᾶτε νὰ τοῦ κλάψωμε τὴν ὕστερνὴ του ὄρα!

Οἱ γέροντες, ποῦ μὲ τοὺς νηούς νὰ πᾶν' δὲν ἔμποροῦσαν,
 Στὸ Μεσολόγγι ἀπόμειναν. Ὅς τώρα δὲ θωροῦσαν
 Τὴν ἔξοδὸ ἀπ' τὰ τείχηα του κ' ἔκαναν τὸ σταυρό τους·
 Ὅστερα, ὄσαν τὰ Τούρκικα τ' ἄσκέρια, τὸν ὀχτρό τους,
 Εἶδαν ὄσαν κῦμα νὰ χυθοῦν σταῖς θύραις τους, ὄστὰ τείχηα,
 Καὶ ὄσαν τᾶγρίμια νὰ πηδοῦν, νὰ κρέμονται ἀπ' τὰ ὄνυχια,
 Τρέχουν κατὰ τῆ θάλασσα, καὶ στοῦ πελάου τὴν ἄκρη
 Μέσα σὲ πύργο ποῦχανε μπαρούτη σωρειασμένη
 Κλειοῦνται μὲ μιᾶς καὶ σταίνουνε χορόν, ὄσαν ἀνδρειωμένοι,
 Σὰν νᾶτανε στὰ νειᾶτα τους, δίχως καῦμὸ καὶ δάκρυ.
 Τοῦ ἀπελπισμένου αὐτοῦ χοροῦ εἶναι ὁ Καψάλης πρῶτος.
 Τ' Ἄγραφα ποῦ τὸν γέννησαν ὁμοιάζει τὸ κορμί του,

Καὶ τὴν κορφή τοῦ Πίνδου μου ἡ ἄσπρη κεφαλὴ του.
 Κρατεῖ στὸ χέρι του δαυλὶ μὲ φλόγα. Κάθε κρότος
 Ποῦ ὄξω ἀπ' τὸν πύργο ἀκούεται, τὸ χέρι ἐκεῖνο φέρνει
 Μέσ' σ' τῆς μπαρούτης τὸ σωρὸ, καὶ τὸ χορὸ του σέρνει...
 Ὅξω ἀπ' τὸν πύργο ἀλαλαγμός· ἦρθ' ὁ ὀχτρός, πλακώνει!
 Μέσ' σ' τῆς μπαρούτης τὸ σωρὸ τὸ χέρι ἐκεῖ σιμώνει,
 Τὸ χέρι ἐκεῖ μὲ τὸ δαυλὶ, τὸ χέρι τοῦ Καψάλη.
 Μὲ μιᾶς ἀστράφτει καὶ βροντᾶ. Ὅσαν ἀπὸ μέθη, ζάλη,
 Τρικλίζει ὁ πύργος τρεῖς φοραῖς καὶ μέσ' στὰ μεσουράνια
 Τινάζεται ὅσαν σύγνεφο, καὶ φέρνει ἐκεῖ κουρμπάνια
 Τοὺς γέρους τοῦ Μεσολογγοῦ καὶ τῶν Τουρκῶν τ' ἀσκέρια·
 Ἀπ' τὴ μεγάλη ἀναλαμπὴ λάμπουν βουνὰ κι' ἀθήρια!
 Τὸ Μεσολόγγι ἡ χαραυγὴ τωῦρε ταχιά πεσμένο,
 Κ' εἶδε τὸ μισοφέγγαρο σ' τὰ τείχηα του στημένο.

Ε΄.

Ἐκεῖνον τὸν ἀλαλαγμὸ κι' ὅλη τὴν λάμψι ἐκείνη
 Ἄπ' τῆς Κλεισούρας τὸ μικρὸ ἐκεῖνο ἐρημοκκλήσι
 Ἀγροίκησε ὁ Καλόγηρος κ' εἶχε μὲ μιᾶς γνωρίσει
 Σ' τὸ Μεσολόγγι τὴ βραδειὰ ἐκείνη τ' εἶχε γίνῃ.
 Μὲ μιᾶς πετιέται στὴν κορφή καὶ τὸ τηράει καὶ κλαίει
 Καὶ τέτοια ἀναστενάζοντας λόγια θλιμμένα λέει:
 — Ἀφωρισμένος τρεῖς φοραῖς ὅποιος ἔβαλε χέρι
 Στ' ἀστέρι τῆς Πατρίδος μας, στοῦ Γένους μας τ' ἀστέρι!
 Στρέψου καὶ γύρα κύταξε, φτωχό μου Μεσολόγγι,
 Τὸ πέσιμό σου πῶς τὸ κλαῖν' βουνά, οὐρανὸς καὶ λόγγοι·
 Κ' ἡμεῖς οἱ δόλιοι ποῦχαμαν σ' ἐσένα κάθε ἐλπίδα
 Σὲ κλαῖμε, γέροι καὶ παιδιὰ, σὲ κλαίει ὅλ' ἡ πατρίδα.
 Τῆ θέσι σου σοῦ ζήλεψε, σοῦ ζήλεψε τὰ νηάτα,
 Κι' αὐτὴ ἡ Μοῖρα ἡ φθονερὴ καὶ σ' ἄλλαξε τὴ στράτα,
 Κι' ἀντὶς νὰ ξαναπαινεθῆς, νὰ διώξης τὸν ὀχτρό σου,
 Σοῦ τοίμασε τὸ θάνατο αὐτὴ, τὸ πέσιμό σου.
 Μ' ἂν πέφτης, πέφτεις ἐνδοξο, σὰν παλληκάρι πέφτεις,
 Ἐσὺ τὸ λιοντάρη σ' τὴ σπηλιά, ἔσὺ στὸ λημέρι ὁ κλέφτης,
 Ποῦ ἀμέτρητοι τὸν ἔχουνε ὀλόγουρα ζωμένο,
 Κ' ἐκεῖνο ἀποφασίζεται, χουμάει ἀπελπισμένο.
 Ὅχι! δὲν πέφτεις ἄδοξο· θὰ τὸ γνωρίζουν ὅλοι,
 Πῶς σῶλειψε τόσον καιρὸ ψωμί, μπαροῦτι, βόλι.
 Φτάνει, φτωχό, ποῦ βάσταξες κι' ὡς τώρα τὴν ἀνδρειὰ σου
 Ἀλλὰ καὶ τώρα πῶπεσες ἔπεσες ἔσὺ ἀνδρεῖο
 Ἄς ἔρθουν τώρα νὰ σὲ βροῦν οἱ Τοῦρκοι ἔρμο, κρύο.
 Καὶ ἄς γλυτώσῃ ὁ Θεὸς τὰ ἔρμα τὰ παιδιὰ σου.
 Ἄχ! γιατί ἀκόμα μιὰ φορά, γιατί νὰ μὴ ἔμπορῶ
 Νὰ σὲ γλυτώσω ὁ ἄμοιρος! Ἀστέρι μου λαμπρό,
 Γιατί νὰ σβύσης σήμερα σ' τὰ νέφια τῶν ὀχτρῶν σου!
 Γιατί νὰ μὴ βρεθῶ κ' ἐγὼ ἀπόψε σ' τῶν παιδιῶν σου
 Τὴν ἐνδοξη τὴν ἔξοδο, ὅπου θανὰ ξυπνήση
 Ἀπόψε ἀπὸ τὸν ὕπνο της Ἀνατολὴ καὶ Δύσι!
 Γιατί νὰ μὴ βρεθῶ κ' ἐγὼ σ' τὸ πλάι τοῦ Ζαβέλλα!
 Γιατί ἄχ! ράσο νὰ φορῶ καὶ ὄχι φουστανέλλα!

Γιατί λιοντάρι ἐγὼ βουνοῦ νὰ κόψω μοναχὸς μου
 Τὰ νύχια, τὴν ἀνδρεία μου! Γιατὶ νὰρθῶ νὰ ζήσω
 Καλόγηρος, ἀγνώριστος καὶ ταπεινὸς, νὰ κλείσω
 Τὰ μάτια μου στὴν ἐρημιὰ ἐδῶ μακρὰ τοῦ κόσμου!...
 Ἀγαπημένα Γιάννινα, πῶς σᾶς πονῶ μακρὰ σας!
 Βουνὰ τοῦ Πίνδου μου ἕψηλά, μὲ τὰ πολλὰ κλαριά σας,
 Μὲ τὰ τρανὰ τὰ πεῦκά σας ταῖς γέρικαις ὀξειαιῖς σας,
 Ἐζήλεψα τὰ λημέρια σας, τοὺς ἴσκιους, ταῖς δροσιαῖς σας!
 Τὴ λίμνη τ' Ἀγγελόκαστρου ὅσαις φοραῖς κυτάζω,
 Τὰ Γιάννινα—τὰ Γιάννινα θυμοῦμαι, καὶ χτικιάζω.
 Ἄχ πότε, πότε ἐλεύθερα νὰ σᾶς πατήσω πότε,
 Καὶ τότες ἄς σβυσθῶ μὲ μιᾶς, ἄς ἀποθάνω τότε!
 Ἐδῶ, μακρὰ σας, ἔχασα τὴν δόξα, τὴν ἀνδρεία μου,
 Ἐχασα τὴ γυναϊκά μου, ἔχασα...τὰ παιδιὰ μου!—

Κ' ἐσώπασε ὁ Καλόγηρος. Οἱ ἔγκαρδιακοὶ λυγμοὶ του
 Καὶ τὰ πολλὰ τὰ δάκρυα τῶπνιξαν τὴν φωνή του,
 Καὶ δίχως λόγο καὶ μιλιὰ ἔσκυψε σ' ἓνα βράχο,
 Κ' ἔκλαιγε κι' ἀναστέναζε. Δάκρυα εὐλογημένα!
 Δάκρυ' ἀπ' τὰ φυλλοκάρδια του, ἀπ' τὴν ψυχὴ βγαλμένα!
 Δάκρυα πικρά, ὅπου κ' ἐγὼ σ' τὴν ξενητεία μου τᾶχω
 Γιὰ μόνη μου παρηγοριὰ ὅσαις φοραῖς θυμοῦμαι
 Τὴ σκλάβια τὴν πατρίδα μου! Πόσαις φοραῖς κοιμοῦμαι
 Κ' ἐγὼ μὲ τέτοια δάκρυα στὰ ἔματια μου πηγμένα!
 Δάκρυα, ὅπου καθέννας μας χύνει μακρὰ στὰ ξένα!
 Ξανασηκώθηκε ὀρθός. Τὸ ἔματι του ἀπ' τὸ δάκρυ
 Λουσμένο, λάμπει γαλανὸ ἴσάν οὐρανὸς τ' Ἀπρίλη
 Ὕστερ' ἀπὸ βαρειά βροχή. Ἐγονάτισε σ' τὴν ἄκρη
 Τοῦ βράχου κ' ἔγενεψε ἕψηλά. Δὲν τοῦ ἔμιλου τὰ χεῖλη,
 Ἐμιλάει ἢ καρδιά του, ἢ ψυχὴ,
 Μιλᾶει τοῦ Παντοδύναμου, ἔμιλάει τὰ λόγια ἐκεῖνα,
 Ὅπου τὰ λένε προσευχή,
 Ἄγνὰ ἴσάν τὰ τριαντάφυλλα, ἄθῶα ἴσάν τὰ κρῖνα.
 Ἦταν ἐκεῖν' ἢ προσευχὴ γιὰ ὅλο μας τὸ Γένος.
 Καὶ τόσος τοῦ ἦταν σ' τὴν καρδιά ὁ πόνος σωρειασμένος,
 Ὅπου τὸν ἔκοψ' ἴδρωτας. Τὸν ἴδρωτα σφογγίζει,
 Καὶ πάλι ὀρθὸς τὰ θλιβερά τὰ λόγια του ἀρχίζει:

— Τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ὁ ἄμοιρος, πῶς τὴν θυμοῦμαι ἀκόμα!
 Σὲ πόσους τὴν ἠμολόγησε τὸ γέρικό μου στόμα!..
 Τὸν ἄγριον τότε Ἀλῆ πασᾶ τὰ Γιάννινα βαστοῦσαν,
 Ποῦ σ' τὴν βαρειὰ φοβέρα του κ' οἱ κλέφταις προσκυνοῦσαν.
 Ἦμουν μικρός, πολὺ μικρός. Ἀγνάντια σ' τὴν Καστρίτσα
 Ὁ κόσμος ἠπανηγύριζε. Ἡ μάνα μου ἡ Ζωίτσα
 Πῆρε κ' ἐμένανε μαζύ. Βραδεῖα—βραδεῖα γυρνᾶμε,
 Κι' ἀπ' ὄξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα σ' τὸν Πλάτανο περνᾶμε.
 Ἐκεῖνο ποῦ εἶδα, ἄτρόμαξα! Σ' τὸν Πλάτανο ἠποκάτω
 Ἐνα κορμὶ πελώριο, παλληκαριὰ γιομάτο,
 Τὸ ἠτσάκιζαν μὲ τὰ σφυριὰ τρεῖς γύφτοι χλωμιασμένοι.
 —Μάνα, τῆς λέω, γιὰ κύταξε ὁ κλέφτης πῶς πεθαίνει.
 Ποιὸς ξέρει πόσους στ' ἄγρια ξεγύμνωσε βουνά του!
 Τώρα γιὰ ἰδὲ τὸν τέλος του, κύταξε τὰ ἠστερνά του.—
 —Σώπα, παιδί μου, μὴ τὸ λές, μοῦ εἶπε ἀπ' ἀγάλια ἐκείνη.
 Αὐτὸς ποτὲ δὲν ἠκούστηκε ν' ἠρπάζῃ, νὰ ξεγδύνη.
 Γύρνα καὶ κύτα· τὰ βουνὰ τὸν κλαῖν' ἠσαν βασιληᾶ τους,
 Καὶ ἠσαν ἀδέρφι τους πιστὸ ἢ βρύσαις, τὰ κλαριά τους.
 Κανένας κλέφτης ἠσαν αὐτὸς κόσμος δὲν ξεγυμνώνει...—
 —Πῶς τότε λένε μάνα μου; —Τὸν λένε Κατσαντώνη·
 Μὴ σοῦ ξεφύγη ἀπὸ τὸν νοῦ τὸ ἠνδοξο ὄνομά του.
 Ποτὲ δὲν ἠπροσκύνησε τὸν Τοῦρκο. Τᾶρματά του
 εἶναι βαμμένα μ' αἵματα Τούρκικα μολυσμένα—
 Κ' οἱ Τοῦρκοι... τί τοῦ κάνουνε; Ἀδέρφια μας πλασμένα
 Κι' αὐτοὶ δὲν εἶνε ἀπ' τὸ Θεό; Τί φταῖνε, τί τοῦ κάνουνε;
 —Ἄκουσε· δὲν πιστεύουνε οἱ Τοῦρκοι τὸ Χριστό μας,
 Καὶ μᾶς τὸν βρίζουν ἄκοπα· ἠρπάζουνε τὸ βιό μας,
 Μᾶς δέρουνε, μᾶς τυραννοῦν, θέλουν νὰ μᾶς βυζάνουν.
 Τὸ αἷμά μας ἠσαν σφάλαγκες. Μᾶς ἔχουν ἠσαν σκυλιά τους
 Οἱ Τοῦρκ' ἠμᾶς τοὺς Χριστιανούς γιὰ κάθε θέλημά τους,
 Καὶ μοναχὴ φροντίδα τους εἶναι γιὰ νὰ μᾶς σβύσουν.
 Αὐτοί, ποῦ Κλέφταις λέμ' ἐμεῖς, ποῦ διάλεξαν νὰ ζήσουν.
 Στὰ κορφοβούνια, σ' τὰ κλαριά, καὶ σ' τ' ἄγρια στενορρύμια
 Μὲ τὰ θεριὰ, μ' ἠγρίμια·
 Αὐτοί, ὅποῦ φωλιάζουνε σὲ τρίςβαθα λημέρια.
 Κ' ἔχουν συντρόφους τοὺς ἠετούς, τ' ἠηδόνια, τὰ ξεφτέρια,

Δέν 'βάσταξαν νὰ ζήσουνε σ' τοὺς Τούρκους σκλάβοι δοῦλοι,
Καὶ πᾶν' ἀπάνου σ' τὰ βουνὰ σ' τὸν Πίνδο καὶ σ' τὸ Σοῦλι,
'Στὰ βράχια, 'στὰ ἐλάτια,

Ποῦ ἔχει ἡ 'Ελευθεριὰ τ' ἄσπρα της τὰ παλάτια,
Καὶ σ' τὸ 'Βαγγέλιο, σ' τὸ Σταυρὸ εἶναι βαρηὰ ὠρκισμένοι
Κι' ὅλοι ἀποφασισμένοι

"Ἡ νὰ τὴν διώξουν τὴν Τουρκιὰ ἢ ὅλοι νὰ 'ποθάνουν.

'Εκεῖνοι ζοῦν' ἐλεύθεροι· κι' ὅλα... γιὰ μᾶς τὰ κάνουν.

Γιὰ 'μᾶς ὀλάκεραις περνοῦν νυχτιαῖς, ἀκέρηα χρόνια,

Μέσα σ' τὸ κρῦο, σ' ταῖς βροχαῖς, σ' τὰ κρούσταλλα, στὰ χιόνια.

Γιὰ 'μᾶς πολλαῖς φοραῖς πεινοῦν, γιὰ μᾶς ζοῦν' στὰ βουνά,

Γιὰ 'μᾶς γυρίζουν θάλασσαις, πέλαγα σκοτεινά.

Γιὰ 'μᾶς, παιδί μου, τὸ κορμί ἐκεῖ τοῦ Κατσαντώνη

'Απὸ τῶν γύφτων τὰ σφυριὰ τσακίζεται σ' τ' ἀμῶνι.

Τὸν Κατσαντώνη μὴ ξεχνᾶς. Κ' ὅλους νὰ τοὺς θυμᾶσαι.

Κι' ὅσαις φοραῖς σ' τὸ στρῶμά σου θὰ πέφτης νὰ κοιμᾶσαι,

'Στὴν προσευχή σου ποῦ θὰ λές, παιδί μου, σ' τὸ Θεό μας

Λέγε δυὸ λόγια καὶ γι' αὐτούς, νὰ ζήσουν παρακάλα

'Εκεῖνον ποῦ τοὺς ἔρριξε σ' τὸν κόσμον γιὰ καλό μας.

"Ἐχουν νὰ κάνουν θαύματα γιὰ μᾶς αὐτοὶ μεγάλα!

Κι' ὅσο σ' αὐτὸν τὸν ψεύτικο τὸν κόσμον μας θὰ ζήσης,

Τὸν Τοῦρκο, τὸν ἀντίχριστο, ποτὲ μὴν ἀγαπήσης!—

Κι' ἀπ' τότε ὡς ποῦ μεγάλωσα κάθε χειμῶνα βράδυ,

'Ἐνῶ ἀπ' ὄξω ἢ ἀστραπαῖς ἔσχιζαν τὸ σκοτάδι

Κ' ἔβρεχε κ' ἔρριχνε 'ψηλὰ σ' τὰ κορφοβούνια χιόνι

Καὶ δὲν ἀκούγονταν ψυχὴ οὔτε ἡ φωνὴ τοῦ γκιῶνη,

Μ' ἔπαιρνε ἡ μάνα σ' τὴ φωτιὰ κι' ἄρχιζε νὰ μοῦ λέη

"Α, ὄχι τὰ συνήθηα

Ποῦ λὲν γρηούλαις σ' τὰ μικρὰ παιδάκια παραμύθια·

Μῶλεγε λόγια, ποῦ κι' αὐτὴ διηγῶντάς τα νὰ κλαίη.

Γιὰ τὸ Βλαχάβα μῶλεγε τοῦ 'Ολύμπου τὸ θρεφτάρι,

Τὸ Γρίβα τοῦ Ζηρόμερου τὸ δράκο τὸ λιοντάρι,

Τ' ἀδέρφια τ' ἀξεχώριστα τοὺς Κατσιογιανναίους,

Καὶ γιὰ τῆς Μάνιας τὰ παιδιὰ, τοὺς Κολοκοτρωναίους.

Γιὰ τὸν 'Ανδροῦτσο μῶλεγε, γιὰ τὸ Βλαχοθανάση,

Τῆς 'Αλαμάνας τὸ στοιχειὸ τὸ Διάκο τὸ Θανάση,

Τὸν Κούρμα τὸν πελώριο, τὸν Πάνο Μειτάτη,
 Γιὰ τὸ μικρὸ Χορμόπουλο, καὶ γιὰ τὸ Σπαθογιάννη.
 Καὶ γιὰ τοῦ Βάλτου τὸ Φεριὸ τὸ Χρῆστο τὸ Μιλιώνη
 Γιὰ τοῦ πελάγου τὸ πουλι μῶλεγε τὸν Κατσώνη,
 Γιὰ τῆς Κασσάνδρας τὸ Σταθᾶ, τὸ γέρω Μπουνοβάλα,
 Τὸ Ζῆτρο τὸν ἀνήμερο, τὸν ἄγριο Κώστα Πάλλα,
 Τὸ Χρῆστο Γρίβα τὸν ἀετὸ τῆς Λάμιας, τὸ Λαμπέτη,
 Γιὰ τὸν χαμένον ἀδερφὸ τοῦ Διάκου Μασσαβέτη,
 Καὶ γιὰ τὸν πάτερ-Σαμουήλ τῆς Κιάφας μας τ' ἀστέρι.
 Γιὰ τὸ Μαλάμο μῶλεγε τῆς Λάμαρης ξεφτέρι,
 Γιὰ τοῦ Ζαβέλλα τὰ παιδιὰ, τοῦ Βότσαρη τῆ Ἰένη,
 Τῆ Μόσχω, καὶ τῆ Λιάκενα τῆ μπαρουτοθρεμμένη·
 Γιὰ τὸ Γυφτάκη μῶλεγε, καὶ γιὰ τὸ Μητρομάρα,
 Τὸν Καλιακούδα, τὸ Λουκᾶ, καὶ γιὰ τὸν Νικοτσάρα,
 Καὶ μιὰ τρισκότειδη βραδειά, μιὰ Κυριακή, μιὰ σκόλη,
 Μοῦ εἶπε πῶς μᾶς πήρανε τὴν ὡμορφη τὴν Πόλι.

Μὰ μοῦ εἶπε καὶ μιὰ ἐλπίδα,
 Μοῦ εἶπε πῶς θὲ ν' ἀναστηθῆ ἡ ἔρμη μας Πατρίδα·
 Μοῦ εἶπε πῶς πάλι θὰ νὰ ἰδῆ μέσ' σ' τὴν Ἀγιά-Σοφιά της
 Τὸν Κωνσταντῖνο μὲ χρυσῆ κορώνη, βασιλιᾶ της.
 Ὡς τότε δὲν τὸν ἤξερα ἐγὼ τὸν Τοῦρκο, ἀλήθεια.
 Τὰ λόγια αὐτὰ τῆς μάνας μου μ' ἀναψαν μέσ' στὰ στήθη
 Ἄσβεστη φλόγα, κ' ἔλεγα πότε νὰ μεγαλώσω
 Τὰ κλέφτικα τὰ ἄρματα στὴ μέση μου νὰ ζώσω,
 Νὰ πάω νὰ ζήσω στὰ βουνά, μ' ἀγρίμια νὰ φωλιάζω,
 Μὲ τ' ἄλλα τὰ κλεφτόπουλα νὰ πολεμῶ νὰ σφάζω.
 Κ' ὅταν ἀπὸ τὸ σπήτι μας ἐκεῖνο τὸ μικροῦλι
 Μῶδειξε ἡ μάνα τὰ βουνὰ τοῦ Πίνδου καὶ τὸ Σοῦλι,
 Ταῖς ἀνοιξιάτικαις βραδειαῖς, ὅταν τώρα, μὲ φεγγάρι
 Ποῦ ἀποσταμένη ἔγερνε αὐτὴ σ' τὸ μαξυλάρη,
 Ὡς τὸ παραθύρι μας ἐγὼ μὲ ξάγρυπνα τὰ μάτια
 Κύταζα πέρα τὰ βουνά, τῶν κλέπτων τὰ παλάτια,
 Κι' ἀγάλιαζα βαθιὰ—βαθιὰ ὅπου ὅταν θεῖο χέρι
 Τὸ μυρωμένο τους λεπτὸ μὲ χεῖρι ἀγέρι.
 Καὶ ἔτσι ὅλα πέρασα τὰ χρόνια τὰ μικρά μου.
 Ἔτσι μᾶς μεγαλώνουνε ἡ μάνας ἡ δικαῖς μας

Ἐμᾶς ἐκεῖ σ' τὴν Ἥπειρο μὲ ὄλαις ταῖς σκλαβιαῖς μας,
 Μ' ὄλα τὰ καταφρόνια μας. Περήφανα βουνά μου!
 Ἄχ, πότε ἀκόμα μιὰ φορά θὲ νὰ σᾶς ἀγναντέψω
 Ἄπ' τὰ καϋμένα Γιάννινα! Πότε θὰ συντροφέψω,
 Βουνά μου, ἀκόμα μιὰ φορά τὰ πεῦκα τὰ ἕψηλά σας.
 Πότε θὰ πιῶ ἀπ' τὰ κρύα σας τ' ἀθάνατα νερά σας!
 Ἐπρεπε, ἴσ' ἂν τὸν ἔλατο τρανός, νὰ ζήσω τώρα
 Πέρα σ' ἐκεῖνα τὰ βουνά, σ' τὴ σκλαβωμένη χώρα,
 Καὶ ὄχι ἴσ' ἂν τὸ ταπεινὸ τὸ μαῦρο κυπαρίσσι,
 Τώρα νὰ ζῶ καλόγηρος σ' αὐτὸ τὸ ῥημοκκλήσι...
 Ποιὸς ἤμουν... καὶ ποιὸς ἔγεινα!—Καὶ πάλι ὁ γέρωσ πάλι
 Ἐσκυψε πάλι κλαίγοντας σ' τὸ βράχο τὸ κεφάλι.

ΣΤ'.

Ποιὸς ἦταν καὶ ποιὸς ἔγινε; Ἦταν ἀπ' τ' ἅγιο χῶμα.
 Τότες ὅλοι τὸν ἤξεραν καὶ τὸν θυμοῦνται ἀκόμα
 Τὸν Κωνσταντῆ σ' τὰ Γιάννινα, τὸν πρῶτο κυνηγὸ τους,
 Ὅποῦ κανένα ἀπάτητο δὲν ἄφηκε βουνό τους.
 Κ' ἦταν ἕνας ὠμορφονιὸς, τῶν κοπελλῶν ἢ τρέλλα,
 Χρυσὸ καμάρι τῶν γονηῶν, τῶν Τούρκων πάντα φέλα.
 Τὰ πρῶτά του τὰ γράμματα τάμαθε σ' τὸν Ψαλλίδα.
 Τὰ λόγια τοῦ πατέρα του ἦταν γιὰ τὴν Πατρίδα.
 Τῶδειχνε ἢ μάνα του συχνὰ συχνὰ τὰ κορφοβούνια
 Καὶ τῶν κλεφτῶν τ' ἀράδειαζε τὰ ἔργα. Καὶ σ' τὴν κούνια
 Ἀκόμα ποῦ τὸν βύζανε μικρὸ ἴσάν τ' ἀγγελούδια
 Τὸν ὕπνο του νανοῦριζε μὲ κλέφτικα τραγούδια.
 Χαρά στὸ τέτοιο τὸ παιδί ποῦ ἔτσι μεγαλώνει!
 Ἀξίζει ἢ πατρίδα του γιὰ νὰ τὸ καμαρώνη.
 Ἀπὸ μικροῦθε στ' ἄρματα συνήθεισε τὸ χέρι,
 Κι' ὅταν λεβέντης ἔγινε ἦταν ἀετὸς-ξεφτέρι.
 Ἐστὴ λίμνη ἐκεῖ τὴν ὠμορφη ἢ γύρα στὰ βουνά της
 Θὰ νᾶβρισκε τὸν Κωνσταντῆ συχνὰ κάθε διαβάτης
 Νὰ κυνηγᾷ πέρδικες, παπιά καὶ περιστέρια
 Καὶ τῶν κλεφτῶν τὸν ἤξεραν ἀκόμα τὰ λημέρια
 Ὅποῦ ζαρκάδια, ἀγριόχοιρους, ἀλάφια κυνηγοῦσε
 Ἦ μὲ τ' ἀρκούδια πάλευε ἢ λύκους ξεκοιλοῦσε.
 Ἐστὰ Γιάννινα εἶν' ὠμορφαις. Ὁ Κωνσταντῆς στὴ νηότη
 Ἀγάπησε· κ' ἦταν αὐτὴ ἢ ὕστερη καὶ πρώτη
 Ἀγάπη καὶ γυναῖκά του. Τοῦ γέννησε ἢ Ἄληνη
 Ἀγγέλους δύο, καὶ πέρναγαν ζωὴ χαριτωμένη.

Τῆς Ῥούμελης τὴν ὄχεντρα, τὸ γέρο τὸν Ἀλῆ
 Τὸν ξέγραψε ὁ Σουλτάνος του, τὸν εἶπε φερμανλῆ.
 Κεφάλι σήκωσε ὁ Ἀλῆς, καὶ τὴν Ἀρβανιτιά του
 Μαζεύοντας σ' τὰ Γιάννινα γύρευε τὰ χαρτιά του.
 Δὲν τὸν ἀκούει ὁ ἀφέντης του, τὸν ἔχει ἀφωρεσμένον,
 Καὶ στέλνει ἀσκέρια ἀμέτρητα ποῦ τὸν βαστοῦν κλεισμένον
 Καὶ θέλει τὸ κεφάλι του φερμένο στὸ σιντόνι,

Στέλνει πασάδες τὸν Χουρσήτ μὲ τὸν Ὁμέρ Βρυώνη.
 Κι' ὁ Ἀλῆ-πασᾶς τόσον καιρὸ δὲ δίνει τὰ κλειδιά του
 Κλεισμένος μέσ' στὸ κάστρο του ὅσ' ἄν λύκος στὴ φωλιά του.
 Μιὰ ἡμέρα ἀγνάντια σ' τὸ νησι ἀκούστηκαν τουφέκια,
 Φωναῖς πολλαῖς, ἀλαλαγμός, σάλπιγγες, τουμπελέκια·
 Ἐσκοτώσαν τὸ γέρο Ἀλῆ. Πῆραν τὸ κάστρο ἀπάνου.
 Πήρανε καὶ τὰ Γιάννινα τ' ἀσκέρια τοῦ Σουλτάνου.
 Τότες ἀκούσθη κ' ἡ βροντὴ ἀπ' τὴν Ἀγία Λαύρα,
 Κ' ἐφάνηκαν μέσ' στὰ βουνὰ σύγνεφα ἴλιγα μαῦρα,
 Κι' ἀπῶνα βουνὸ σ' ἄλλο
 Πετοῦν, πυκνώνουν, γίνονται ἓνα βαρὺ, μεγάλο,
 Ποῦ ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὴ βαθειὰ τὴ φοβερὴ μαυρίλα
 Ἀπλώνει στὴν Ἑλληνικὴ τὴ χώρα. Ἀνατριχίλα!
 Ἐπαναστάτησε ὁ Γκιαούρ! Κλεισμένος στὸ χαρέμι
 Τ' ἀκούει ὁ Σουλτὰν Μαχμουτ καὶ ρυάζεται καὶ τρέμει,
 Καὶ τὰ πυκνὰ τὰ γένεια του τινάζει μὲ λαχτάρα.
 Φωτιὰ προστάζει καὶ σφαγὴ καὶ γύμνια καὶ τρομάρα!
 Φεύγουν οἱ δόλιοι χριστιανοὶ πῶς φεύγουν τὰ πουλιά,
 Ὅταν θολοῦρα τὰ βαρεῖ ἀλάργα ἀπ' τὴ φωληά,
 Καὶ μέσ' σ' ἔρμιαῖς βαθειαῖς γυρνοῦν καὶ κρύβονται στὰ βράχια.
 Οἱ κάμποι μένουν ἔρημοι, καίγονται χόρτα ἀστάχια,
 Ῥήμαξαν καὶ τὰ Γιάννινα, φεύγουν ἡ φαμηλιαῖς,
 Καὶ καταφύγι σ' τῶν βουνῶν βρίσκουνε ταῖς σπηληαῖς,
 Ἐκεῖ, σ' τοῦ Πίνδου ταῖς κορφαῖς, σ' ἄγρια ξηρὰ βουνά,
 Καὶ μέσ' σ' τὰ σκέμπια ἀνάμεσα, σὲ βράχους, σὲ στενά,
 Ὅσ' ἀδερφάκια ἀσπρίζουνε τὰ δυὸ κεφαλοχώρια
 Συρράκου — Καλαρρύταις.
 Ὅσ' τοὺς βράχους τους μεγάλοι ἀετοὶ φωληάζουν καὶ πετρίτες.
 Τὸ σύνορο τὰ χώρισε, καὶ ζοῦνε τῶρα χώρια.
 Οἱ πλειότεροι ἀπ' τὰ Γιάννινα ἡῦραν ἐδῶ κρυψῶνα·
 Ἐδῶ τὸν πρῶτο πέρασαν τοῦ χαλασμοῦ χειμῶνα.
 Ἐδῶ ὁ Κώστας ἔφερε κι' αὐτὸς τὴν φαμηλιά του,
 Τὴ μάνα τὸν πατέρα του, τὴ Ἰλὴν τὰ παιδιὰ του.
 Ἐδῶ κ' ἐγὼ γεννήθηκα, ἐδῶ τὸν ἥλιο εἶδα,
 Αὐτὰ τὰ βράχια τὰ ἴψηλά ἔχω ἐγὼ πατρίδα.
 Ὅταν ὁ Ἀπρίλης ἔχυσε τὰ χνῶτα τὰ ζεστά του

Κι' ὁ Πίνδος ξεφορτώθηκε τὰ χιόνια τὰ πολλά του,
 Ἄνέβηκαν καὶ σ' τὰ βουνὰ τὰ Τούρκικα τ' ἀσκέρια
 Καὶ πῆραν σβάρνα τὰ χωριὰ γιὰ κλέφτικα λημέρια.
 Ἡ Καλαρρῦταις χάλασαν καὶ τὸ Συρράκου ἀντάμα,
 Καὶ τοῦ Μεσολογγοῦ κ' ἔδῳ ἀκούσθηκε τὸ κλάμα.
 Ὅσοι γλυτῶσαν ἔφυγαν γυμνοὶ καὶ τρομαγμένοι
 Πρὸς τῶν Τζουμέρκων τὰ βουνά. Οἱ Τοῦρκοι λυσσασμένοι
 Ἀχόρταγοι τοὺς κυνηγοῦν ἀκόμα κ' ἐκεῖ πέρα
 Ἐδῳ ὁ Κώστας ἔχασε τὸν γέρο του πατέρα.
 Στὸ Βουργαρέλι οἱ χριστιανοί, οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ κοντὰ τους.
 Οἱ Ἀγραφιῶταις παρεκεῖ φυλάγουν τὰ βουνὰ τους.
 Ἐδῳ οἱ Τοῦρκοι σταματοῦν· ἔδῳ δὲν κυνηγοῦνται
 Ἐάν ἔφτασαν οἱ χριστιανοί· ὅσοι ἔμειναν σκορπιοῦνται
 Στὸ Βάλτο, στὸ Ζηρόμερο, ἄλλοι σ' τὸ Καρπενήσι.

.....
 Γλήγωρος ἀπ' τὰ Γιάννινα ὁ Ἄμερ εἶχε κινήση
 Τὴν Ἐπανάστασι μὲ μιᾶς νὰ σβύση σ' τὴν Ἑλλάδα,
 Καὶ σέρνει ἀσκέρια ἀμέτρητα πεζοῦρα καὶ καβάλλα.
 Διαβαίνει τὸ Μακρύνоро, διαβαίνει τὴ Φλωριάδα,
 Καὶ χύνεται σ' τὰ χειμαδιὰ τοῦ Βάλτου τὰ μεγάλα
 Ἐάν τ' Ἄσπρου τὰ πολλὰ νερὰ θολὰ, κατεβασμένα,
 Κι' ὅπου περνάει ἀφίνει ἔρμιὰ κι' αὐλάκια στερφεμένα
 Κι' ὀλοῦθε σκλάβους παίρνει
 Κι' ἀρμάθες Ἐάν ὁ Χάροντας στ' ἀσκέρια του τοὺς σέρνει.
 Κατὰ τ' Ἀγρίνι κάτω
 Βρίσκει τοῦ Πίνδου τοῦ Σουλιοῦ τὸν κόσμο τὸ φευγάτο·
 Βρίσκει τὸν Κώστα ποῦχ' ἐκεῖ τὴ φαμηλιά του φέρει
 Καὶ παίρει τὴ γυναῖκά του καὶ τὰ παιδιὰ του παίρει.
 Νὰ φύγη ὁ Κώστας δὲ ἔμπορεῖ καὶ πέφτει, προσκυνάει.
 Τὸν ξέρει ἀπὸ τὰ Γιάννινα γιὰ πρῶτον στὸ κυνήγι
 Καὶ μὲ τοὺς ἄλλους σκλάβους του ὁ Ἄμερης δὲν τὸν σμίγει,
 Μόνο νὰ κυνηγάη
 Γιὰ τὸ σουφρᾶ του τὸν κρατεῖ καὶ τὸν καλοταγίζει.

Ζ'.

Στὸ Μεσολόγγι σταματᾷ ὁ Ἰμέρ-πασας, κ' ἐλπίζει
 "Ὅτι ὀλάκερη κρατεῖ τὴ Ῥούμελη σ' τὸ χέρι
 Καὶ γλήγωρα γιὰ τὸ Μωρηᾶ τ' ἀμέτρητό του ἀσκέρι
 Λαίμαργο θὰ κινήση.

Τὸ ὄνειρό σου τὸ χρυσὸ γλήγωρα, Ἰμέρ, θὰ σβύση·
 Τὸ δρόμο σου ἂν δὲ σῶκοψε ὡς τώρα ἓνα τουφέκι,
 Τὸ Μεσολόγγι τὸ μικρὸ ποῦ ἄφωνο τώρα στέκει
 Θὰ νὰ σοῦ γίνη μνήμα·

Ἄνελπιστα τ' ἀγέρωχο θὰ νὰ σοῦ κόψη βῆμα.
 Σέρνει ὁ Βρυώνης τέσσερες χιλιάδες Ἀρβανίτες,
 Καὶ τετρακόσιοι μοναχὰ εἶναι οἱ Μεσολογγίταις.
 Ὁ Μᾶρκος Βότσαρης μαζύ, τῆς Κιάφας ὁ ἀετός,
 Τριάντα πέντε τοῦ Σουλιοῦ συγύριζε ξεφτέρια.
 Ὅλομερὶς σαλεύονται τοῦ Ἰμέρ-πασᾶ τ' ἀσκέρια,
 Καὶ σκώνεται μεσουρανὶς πυκνὸς ὁ κουρνιαχτός.

Ἄξαφνα βρέθηκε μιὰ αὐγὴ κλειστὸ τὸ Μεσολόγγι.
 Μαύριζε γύρα ἢ Ἀρβανιτιὰ ἴσάν νὰ τὸ ζώνουν λόγγοι.
 Κλειέται μὲ μιᾶς κ' ἢ θάλασσα· κι' ὁ Μέρης μανιωμένος,
 ἴσάν λύκος λυσσασμένος,

Γρήγωρα θέλει τὰ κλειδιά. Τ' ἀρνιοῦνται οἱ κυκλωμένοι.
 Εἶνε τὸ πρῶτο κλείσιμο, δὲν εἶναι πεινασμένοι,
 Καὶ δὲν τοὺς λείπει τίποτα, ἔχουν μπαρούτι-βόλι,
 Ἔχουν καθάρια τὴ ματιά, εἶνε λιοντάρια ὅλοι.
 Γιὰ νὰ γελάσουν τοὺς ὀχτροὺς, γιὰ νὰ τοὺς παντεχένουν
 Ἄμέτρητους, ἀμέτρητα σπαθιά σ' τοὺς τοίχους στένουν,
 Καὶ τουφεκίζουν ὅλοι τους μιὰ ἐδῶ, μιὰ ἐκεῖ, μιὰ πέρα,
 ἴσάν νᾶχουν τὰ προχώματα πιασμένα πέρα-πέρα.
 Μὲ ἴλιγαις ἴμεραις σ' τὸ γιαλὸ καράβια ἴξαγναντίζουν,
 ἴλιγα καράβια Ἐλληνικὰ κι' οἱ Τοῦρκοι ἀναμερίζουν.
 Ἡ θάλασσα εἶνε ἐλεύθερη. Τὸ Μεσολόγγι κράζει:
 —"Ἐλα νὰ πάρης τὰ κλειδιά, πασᾶ!— Ὁ Ἰμέρ φρυμάζει,

Και καρτερεῖ ἴσάν ὀχεντρα πότε νὰ βρῆ καιρὸ
 Γιὰ νὰ χουμήση ἄξαφνα. Ξεγέλασμα πικρό!...
 Τὸ Μεσολόγγι, Ἰμέρ-πασᾶ, δὲν τὸ φυλᾶν οἱ τοῖχοι,
 Τ' ἀνδρεῖα στήθη τὸ φυλᾶν καὶ ἢ καλὴ του τύχη.

Η'.

Ἐημέρωναν Χριστούγεννα. Ἐστὰ παγωμένα ἀθέρια
 Λάμπουν χρυσᾶ τ' ἀστέρια,
 Καὶ στὸ φεγγάρι ποῦ ἔτοιμο νὰ βασιλέψη σκύβει
 Πέρα σ' τοῦ Βάλτου τὰ βουνά—ποῦ καταχνιά τὰ κρύβει—
 Ἄσπρίζουν τοῦ Ζυγοῦ ἡ κορφαῖς ἡ χιονοσκεπασμέναις,
 Ἐσαν νᾶν' ἕψηλὰ φαντάσματα, ἕψηλαῖς καμαρωμέναις
 Ὡς στ' ἄστρα, λές κι' ἀπόκρυφα μ' αὐτὰ συνομιλοῦνε.
 Ἄνάρηα-ἄνάρηα τὰ Ζυγὰ τὴν Πούλια ἀκολουθοῦνε
 Καὶ περασμένη τὴ ἕμισὴ τὴ νύχτα σημαδεύουν.
 Σβυέται ὁ Σταυρὸς μεσουρανίς· οἱ Δράκοι βασιλεύουν.
 Σὲ ἕλιγο τὸ φεγγάρι
 Ἐσαν βασιλέψη τρίςβαθο σκοτάδι θὲ νὰ πάρη.
 Πόσο τὸ χειμωνιάτικο εἶν' ἄγριο τὸ σκοτάδι!
 Κι' ἄν ξενοχτίσης σ' τὸ βουνό, σ' τὸ λόγγο, ἢ λαγκάδι
 Διπλῆ σοῦ χύνουν σ' τὴν καρδιά, διπλῆ ἀνατριχίλα
 Τὸ κρῦο κ' ἡ μαυρίλα.
 Τὴ νύχτα ἐκείνη ἐδιάλεξε ὁ Ἐμὲρ γιὰ τὸ σκοπό του.
 —Ἄπόψι ἀγρύπνια ὄλονυχτίς, λέει, στὸ σύμβουλό του,
 Κ' ἕστερ' ἀπ' τὰ μεσάνυχτα, σαν τὸ φεγγάρι φύγη,
 Τὴν ὥρα ποῦ τῶν Χριστιανῶν ἡ ἐκκλησία ἀνοίγει
 Καὶ πᾶνε τὰ Χριστούγεννα αὐτοὶ νὰ λειτουργήσουν
 Καὶ σ' τὰ προχώματα ἕψηλὰ κανένας δὲ θὰ μείνη,
 Τὴ νύχτα, λέγω, ἐκείνη
 Τ' ἀμέτρητα τ' ἀσκέρια μας ἄξαφνα νὰ χουμήσουν
 Κι' ὡς σ' τὴν αὐγὴ νὰ στήσουνε, πατῶντας τὸν ὄχτρό μας,
 Ἐστοὺς τοίχους τοῦ Μεσολογγοῦ τὸ μισοφέγγαρό μας.—
 Ὁ λόγος δίνεται μὲ μιᾶς στ' ἀσκέρια πέρα-πέρα,
 Καὶ μὲ φωναῖς χαρούμεναις γιομίζουσι τὸν ἀγέρα.

Θ'.

Τὸ φεγγαράκι λίγο τι νὰ βασιλέψη θέλει
 Καὶ ὠμορφα χαμογελᾷ καὶ φέγγει ὅσ' ἂν νὰ στέλλη
 Ὅσ' τὴ γῆ μας καλονύχτισμα. Ὅσ' τὴ λάμψη του ἢ φύσι
 Φαίνεται ποῦναι σ' ὄνειρα, σὲ ὕπνο βυθισμένη,
 Ἡ λίμνη τοῦ Μεσολογγοῦ ἀστράφτει ἀγρυπνισμένη,
 Γιατὶ τ' ἀγέρι τὸ τρελλὸ θέλει νὰ τὴν φιλήσῃ,
 Κι' ὅσαις φοραῖς τὸ χέρι του ἀπάνω της ἀπλώνει,
 Πεισμώνει αὐτὴ κι' ἀνάλαφρα τὸ μέτωπο ζαρώνει.

Καθάρια τὰ νερά της
 Σωπαίνουν ὅλα. Μοναχὰ σὲ κάθε ἀκρογιαλιά της
 Μὲ κᾶνα λιανολίθ' αρο παίζουν ἢ μὲ λουλούδι
 Καὶ μурμουρίζουν, ὅσ' ἂν παιδιὰ, κᾶνα γλυκὸ τραγοῦδι.

Ἄξαφνα ἀπ' τ' Ἀντιλικοῦ τ' ὠμορφο τ' ἀκρογιαλί
 Ἐνα μονόξυλο μικρὸ μ' ἕνα πανὶ προβάλλει.
 Τραβάει πρὸς τοῦ Μεσολογγοῦ τὸ κάστρο, κι' ἀπὸ πέρα
 Ὅσ' ἂν ἀπ' τὴ λίμνη φαίνεται νὰ βγαίνει σ' τὸν αἰθέρα
 Ἄσπρο πελώριο φάντασμα. Ἀνοίγουν τὰ κουπιά του
 Ὅσ' ἂν τὰ φτερά τοῦ γερακιοῦ. Σὲ μιὰ κι' ἄλλη μεριά του
 Τῆς λίμνης τ' ἄσπρα τὰ νερά τὰ δόλια δὲν προφταίνουν
 Νὰ τὸ ῥωτήσουν τί τοῦ φταῖν' κ' ἄγρια τὰ ξεσχίζει.
 Βογγοῦν, φωνάζουν, σκούζουνε καὶ μεριασμένα μένουν,
 Κ' ἐκεῖνο φεύγει καὶ πετᾷ καὶ σχίζει, πάντα σχίζει,
 Ὅσ' ἂν νᾶθελε σὲ μιὰ στιγμή ἐκεῖ ποῦ πάει νὰ φθάσῃ.
 Μέσα του τὸ γραμματικὸ καθάρια τὸ Θανάση
 Βλέπω τοῦ καπετὰν Μακρῆ. Γιατί; Γιατί καὶ σύ,
 Θανάση, δὲν ἀκούγεσαι; Ποῦ εἶναι ἡ χρυσῆ
 Φωνή σου ἀπόψε ποῦ συχνὰ τὴ λίμνη χαιρετοῦσε
 Κ' ἡ λίμνη σὲ χαιρότουνε καὶ σοῦ χαμογελοῦσε;
 Γιατὶ ὅσ' ἂν δίχως ὄρεξι καταμεσίς ξεπλώνεσαι
 Κ' ἀκκουμπισμένος σ' τοὺς σκαρμούς τὰ μάτια στηλωμένα
 Ἐχεις ὕψηλὰ στὸν οὐρανὸ, ὅσ' ἂν τ' ἄστρα ἕνα-ἕνα
 Ν' ἀναμετρᾷς: Γιὰ τὸ μικρὸ χωριὸ σου μὴ σὲ πόνεσε
 Μῆνα γιὰ τὸν πατέρα σου τ' ἀδέρφια σου Θανάση;...

ὦ μή! μή συκλετίζεσαι. Κ' ἡ μέρα σου θὰ φθάσῃ
 Νὰ ἰδῆς καὶ τὴν πατρίδα σου νὰ ἰδῆς καὶ τοὺς δικούς σου
 Ὅπως τοὺς θῆς... ἐλεύθερους. Μὲ τέτοιους λογισμούς σου
 Μὴ τὴν πικραίνῃς τὴν καρδιά, ὦ μή! μή τὴν ραγίζῃς.
 Θανάση, ξύπνα· κάτσε ἐκεῖ ποῦ πάντα συνειθίζεις
 Καὶ τὸ γλυκό σου πᾶρε μας, Θανάση, τὸ τραγούδι,
 Ὅπου τ' ἀκούγουν τὰ βουνὰ καὶ χαίρουν, καμαρώνουν,
 Τ' ἀγρίμια κ' ἡμερεύουνε, τὰ δένδρα χαμπηλώνουν,
 Καὶ χύνει μόσχο-ἀνασασμὸ τοῦ βράχου τὸ λουλούδι...
 Γιατὶ σὲ τέτοια συλλογὴ κάθε χαρὰ νὰ πνίξῃς;
 Ἡ λίμνη πῶς σὲ καρτερεῖ τὰ χεῖληα σου ν' ἀνοίξῃς!!...
 Καὶ τί γλυκύτερο ἀπ' αὐτό! Τὴ λίμνη νὰ περνᾷς
 Μὲ τέτοια ὠμορφὴ βραδεῖά,
 Ποῦ τὰ κουπιά σου στὰ νερὰ μονάχος νὰ γυρνᾷς,
 Καὶ τὸ γλυκὸ τραγούδι σου νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὰ χεῖληα...
 Τί θέλγητρο!-τί ζήλια!
 Χαρὰ σ' αὐτὸν ποῦ βάσανα δὲν ἔχει στὴν καρδιά!

Κι' ἐγὼ θυμοῦμαι ταῖς βραδειαῖς αὐταῖς σ' τὴν ξενητεία μου
 Ποῦ μὲ τραγούδια μὲ χαραῖς ἐφτέρωνε ἡ καρδιά μου
 Ἐστὴ λίμνη τῶν Γιαννίνων μου, σ' τὴ λίμνη ἀλήθεια ἐκείνη
 Ποῦ κάθε μιὰ νυμφαία της καὶ κάθε καλαμιὰ της
 Κρύβει Νεράϊδες ὠμορφαις, κ' εἰς κάθε ἀκρογιαλιά της
 Μὲ τραγουδάκι ἐρωτικὸ κάθε της κῦμα σβύννει·
 Κ' ἐκεῖνο τῶμορφο νησὶ μὲ τὸ μικρὸ βουνό του,
 Μὲ μοναστήρια σ' τὴν κορφή, σ' τὰ πλάγια, στὸ ριζό του,
 Μὲ ταῖς βαθειαῖς του ταῖς σπηληαῖς,
 Τὰ κάτασπρα τὰ σπήτια του μέσ' σ' τὰ κλαριά χωμένα
 Κλαριά γιομάτα χλωρασιὰ καὶ πάντα φυλλωμένα,
 Πῶχουν ἀμέτρηταις φωληαῖς
 Πουλιὰ μικρὰ γλυκόλαλα λογιῶν-λογιῶν χιλιάδες,
 Κ' ἐμπρὸς τὰ πλάγια τοῦ βουνοῦ γιομάτα πρασινάδες...
 Πατρίδα μου! πῶς ἀπ' τὸν νοῦ ἐγὼ νὰ σὲ ξεγράψω!
 Ἐσάν σᾶς θυμοῦμαι, Γιάννινα, ἄχ πῶς, πῶς νὰ μὴ κλάψω!

Γ.

Ἄκόμα ὁ Γραμματικὸς κάθεται ξαπλωμένος·
 Ἄκόμα δείχν' ἢ ὄψι του ποῦνε συλλογισμένους.
 Ἄχ! νᾶξερα τὸν πόνο σου, Θανάση μου, τὸν τόσο,
 Καὶ νὰ μποροῦσα ὁ δύστηχος νὰ σοῦ τὸν βαλσαμώσω!
 Ἄξαφνα-ἄξαφνα μὲ μιᾶς κόβει τὴ συλλογὴ του,
 Καί:—Στάσου, κράτα τὰ κουπιά!—κράζει τοῦ καϊκτοῦ του.
 —Ἄστο δῶθε τοῦ Μεσολογγοῦ, τοῦ λέει, τ' ἀκρογιαλί
 Ἐν' ἄσπρο-ἄσπρο καὶ μικρὸ ἀπ' τὴ στερηὰ προβάλλει.—
 —Σώπα, θὰ νᾶνε φάντασμα,— αὐτὸς τ' ἀπολογιέται.
 —Ἄχι. Πῶς κυματίζεται δὲ βλέπεις, πῶς κουνιέται;
 Κ' εἶναι γερμένο πρὸς ἐμᾶς. Σημαία ἢ μαντήλι.
 Τράβα νὰ πᾶμε πρὸς ἐκεῖ: ἂν εἶναι Τοῦρκ' ἢ φίλοι
 Θὰ τοὺς ἴδοῦμε ἀπὸ μακρὰ.—Γυρνᾶει τὸ καῖκι
 Κι' αὐτὸς τὸ σπρώχνει πρὸς ἐκεῖ. Μεριάζει ἀπὸ τὰ φύκη,
 Κ' ἔρχεται σ' τὴν ἀκρογιαλιά, καὶ τὰ κουπιά μαζώνει.
 Βλέπουν ἐκεῖθε σ' τὸ γιαλὸ ἄνθρωπο νὰ σιμώνη,
 Καὶ τ' ἄσπρο τὸ μαντήλι του κουνῶντας τοὺς φωνάζει:
 —Παιδιά! Ἄν εἴστε χριστιανοί, ἐλᾶτε· μὴ σᾶς σκιάζη
 Ἡ παρουσία μου ἐδῶ. Ἄπ' τὴν αὐγὴ γυρνᾶω
 Ἄπ' ὄξω τοῦ Μεσολογγοῦ, τάχα πῶς κυνηγᾶω,
 Ἐν' ἀπὸ σᾶς γιὰ νᾶβρω,
 Ἐν' ἀδερφό μου χριστιανὸ γιὰ νὰ τοῦ ἴπῳ χαμπέρι,
 Πικρὸ χαμπέρι, μαῦρο,
 Ποῦ τὸ φυλάγουν μυστικὸ στοῦ Ἄμερ-πασᾶ τ' ἄσκέρι.
 Παιδιά! Γιὰ ὄνομα Θεοῦ, μὴ, μὴ φοβᾶστε, ἀκοῦτε.
 Τὸ Μεσολόγγι ὁ Θεὸς δὲ θὲ νὰ χάσῃ ἄκόμα.
 Οὔτε νὰ πέσῃ ἢ Ῥούμελη, οὔτε ὁ Μωρηᾶς μας οὔτε,
 Καὶ τῶφερε τὸ μυστικὸ καὶ στὸ δικό μου στόμα.
 Ἄδέρφια, μὴ, μὴ σκιάζετε τὸν χριστιανὸν ἐμένα.
 Ἄν βρίσκωμαι μὲ τοὺς ὀχτροὺς, ἄχ! μῶχουν σκλαβωμένα
 Τὰ τέκνα, τὴ γυναῖκά μου. Ἄπόψι πρὶν χαράξῃ
 Ἄν τὸ φεγγάρι στὰ βουνὰ στὴ δύσι του ἀράξῃ,
 Τὴν ὥρα ποῦ τὴ Γέννησι, ἀδέρφια, τοῦ Χριστοῦ μας
 Θὰ νὰ σημαίνουν ἢ ἐκκλησιαῖς, τ' ἄσκέρια τοῦ ὀχτροῦ μας

Ἐστὸ Μεσολόγγι ἄξαφνα ἀκέρηα θὰ χουμήσουν,
 Γιὰ ν'ἄβρουν τὰ προχώματα ἔρμα, νὰ τὸ πατήσουν.
 Γιατὶ πιστεύει ὁ Ἰμέρ-πασᾶς, τῶμαθε ἀπὸ προδόταις,
 Πῶς θ'ἄνε οἱ φυλαχτάδες σας σ' ταῖς ἐκκλησιαῖς μας τότες.
 Σύρτε καὶ πέτε τους ἐσεῖς στὴν ἐκκλησιὰ μὴν ἴπάγουν,

Ἐστὰ τείχηα νὰ φυλάγουν.

Σύρτε καὶ πέτε τους, παιδιὰ· γιὰτ' ὁ Θεὸς μὲ στέλλει,
 Τὸ Μεσολόγγι νὰ χαθῆ δὲν θέλει Αὐτός, δὲν θέλει!—
 Εἶπε καὶ τὸ μαντύλι του κουνῶντας στὸν ἄερα
 Ἐχάθηκε μέσ' σταῖς λακκαῖς καὶ μέσ' στὰ σχίνα πέρα.
 Μὲ μιᾶς μ' αὐτὸν βασίλεψε καὶ τὸ φεγγάρι στὰ βουνὰ
 Τοῦ Βάλτου κ' ἔγιναν μὲ μιᾶς βουνὰ λαγκάδια σκοτεινὰ.
 Ποιὸς ἦταν αὐτὸς ποῦφερε τὸ μυστικὸ χαμπέρι

Ἄπ' τοῦ Ἰμέρ τ' ἄσκέρι;

Πέτε τὸν σεῖς, ἴψηλὰ βουνὰ, βρυσοῦλαις καὶ λαγκάδια,
 Σεῖς, ποῦ τὸν συντροφεύετε τόσαις αὐγαῖς καὶ βράδυα!
 Πέτε τον σεῖς, βράχοι κλαριά, τοῦ Ἰμέρη τὸν προδότη,
 Τὸν Κώστα τὸ Γιαννώτη!

ΙΑ'.

Ἐξημέρωναν Χριστούγεννα. Ἡ ἐκκλησιαῖς σημαίνουν,
 Κουνιούνται τὰ καμπαναριά, καὶ ἡ φωναῖς ποῦ βγαίνουν
 Ἄπ' τὸ βαθὺ καὶ διάπλατο κάθε καμπάνας στόμα.
 Ἐμοιάζουν Χειρουβεικοὺς ψαλμούς, ἴσ' ἂν τὸ ἄπ' οὐράνιο δῶμα
 Χιλιάδες τὰ Χριστούγεννα νὰ τραγουδοῦν ἄγγελοι·
 Καὶ κάθε ἀχτίδα ἀπὸ ἴψηλὰ ποῦ κάθε ἀστέρι στέλλει
 Ἐμοιάζει ἀγγελικὴ ματιά. Θρησκεία· γλυκειὰ μάνα,
 Τί ὠμορφὴ δίνεις ἐσὺ λαλιὰ καὶ σ' τὴν καμπάνα,
 Καὶ πόσο ἐκείνη ἡ λαλιὰ σαλεύει τὴν καρδιά μας!
 Πόσαις ἐκείνος ὁ σταυρὸς ἀπ' τὰ καμπαναριά μας,
 Ἐστὴν ἀντηλιάδα χύνοντας τόσαις χρυσαῖς ἀχτίδες,
 Χύνει βαθιὰ μας, σ' τὴν ψυχὴ, γλυκαῖς χρυσαῖς ἐλπίδες!
 Κ' ἡ δυὸ ἐκείναις χαραυγαῖς ποῦ ἄγγελοι κατεβαίνουν
 Μέσ' ἀπ' τὸν οὐρανὸ ἴψηλὰ κ' ἔρχονται καὶ σημαίνουν
 Χριστούγεννα κι' Ἀνάστασι, ὦ! τί μυστήριον χύνουν,
 Τί χαραυγοῦλαις εἶν' αὐταῖς, πόση ζωὴ μᾶς δίνουν!
 Λάμπουνε τ' ἀσυγγέφιαστα τὰ οὐράνια ἴσ' ἂν ζαφείρια·
 ἴσ' ἂν μάτια π' ἀγρυπνήσανε φέγγουν τὰ παραθύρια·
 Χαρούμεναις καὶ σιγαλαῖς ἴμλιαῖς σμίγονται γύρα,
 Καὶ ἀπὸ κάθε θύρα,
 Ποῦ ἀνοίγεται, βγαίνουν μορφαῖς γελούμεναις λουσιμέναις,
 Γλυκαῖς καλοντυμέναις.
 Κρατοῦν στὰ χέρια τους κηριά, λαμπάδες. Ἐστὴ ματιά τους
 Λάμπ' ἡ χαρὰ ποῦ ἴνοιώθουνε βαθιὰ μέσ' τὴν καρδιά τους.
 Ἐξημέρωναν Χριστούγεννα. Θύραις ὀλοῦθε ἀνοίγουν
 Κι' ὀλοῦθε τώρα οἱ χριστιανοὶ σταῖς ἐκκλησιαῖς μας σμίγουν.
 Ἐστὸ Μεσολόγγι μοναχὰ ἀπόψι διακρίνω
 Μέσα σταῖς ἐκκλησιαῖς ἔρμιὰ, καὶ ἡ ἔρμιὰ ἐκείνη
 Βαρὺ κρυφὸ παράπονον κατάκαρδα μου ἀφίνει
 Ποῦ ἓνα δάκρυ φλογερὸ δίχως νὰ νοιώσω χύνω
 Καὶ μου ραγίζεται ἡ καρδιά καὶ δυὸ μεγάλοι βόγγοι
 Μὲ πνίγουν μέσ' στὰ στήθη μου. Καῦμένο Μεσολόγγι!
 Ἦταν γραμμένο ἐκεῖ ἴψηλὰ, φτωχό, νὰ μὴ γιορτάσης
 Ἐφέτος ἐσὺ Χριστούγεννα στὴν ἐκκλησιά! Νὰ πιάσης

Τὰ μετερίζια πρέπει σὺ ἄρματωμένο ἀπόψι
 Καὶ τὴν πορείᾳ τοῦ Ὁμέρ-πασᾶ τὴ φοβερὴ νὰ κόψη
 Τὸ φλογερὸ τουφέκι σου, τὸ χῶμά σου νὰ σπάση
 Τὸ κῦμα αὐτὸ ποῦ ὀλάκερη βουλιέται νὰ σκεπάση
 Τὴν ἔρμη τὴν Ἑλλάδα μας! Καὶ θὲ νὰρθοῦνε χρόνια
 Ποῦ θὰ γιορτάσης μὲ χαρὰ, μὲ δίχως καταφρόνια
 Χριστούγεννα κι' Ἀνάστασι!..

Μέσ' στὸ σκοτάδι τὸ βαθὺ τῆς νύχτας, τοῦ Ὁμέρη
 Κινάει ἀπ' τὸ στρατόπεδο τ' ἀμέτρητο τ' ἀσκέρι
 Μὲ μιὰ περήφανη χαρὰ, μ' ἓνα χρυσὸ ὄνειρό του
 Ἐστὸ Μεσολόγγι πῶς θὰ μπῆ. Μὲ τὸν ἀλαλαγμὸ του
 Σμίγονταί που κ' οἱ θλιβεροὶ καμμιᾶς καμπάνας ἦχοι,
 Καμπάνας τοῦ Μεσολογγιοῦ. Σιμώνει ὁ ὀχτρὸς τὰ τεῖχη.
 Ἄξαφνα, ἀνέλπιστα, μὲ μιᾶς ἄν σύγνεφα ἀστράφτουν
 Καὶ μέσ' στὰ μαῦρα χρώματα χίλια κουφάρια θάφτουν.
 Πέντε φοραῖς ὡς τὴν αὐγὴ ρίχνεται μὲ τ' ἀσκέρι
 Ἐστὸς τοίχους τοῦ Μεσολογγιοῦ ὁ Ἑμῆς λυσσασμένος,
 Καὶ πέντε γύρισε φοραῖς ἕμισὸς καὶ ντροπιασμένος.
 Τὸ Μεσολόγγι ἀπάτητο τωῦρε τσ' αὐγῆς τ' ἀστέρι.
 Τῶμαθε ἢ ἄλλη Ἑλλάδα,
 Κ' ἐσήκωσε ἑπερήφανο-ἑπερήφανο τὸ φρύδι,
 Ἐστὸν θυμωμένο φίδι,
 Καὶ χύνεται μέσ' στὴν Τουρκιὰ κι' ἄλλοῦ τῆς καίει ἄρμάδα,
 Ἄλλοῦ τῆς καίει τὰ χωριά· κι' ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη ἀνάφτει
 Μεγάλῃ ἢ Ἐπανάστασι, σπαθὶ ὀλοῦθε ἀστράφτει.
 Κ' ἀλύσια κόβονται βαρηὰ καὶ πέφτουν καὶ βροντοῦνε
 Ἐστὸν νὰ χτυπιοῦνται ἀπ' ἀστραπὴ καὶ σὰν νὰ ξεψυχοῦνε
 Χίλιαις χιλιάδες δαίμονες....

IB'.

Ὕστα κορφοβούνια τοῦ Ζυγοῦ στὰ κρούσταλλα στὰ χιόνια
 Καὶ σ' ἔρμα ἀνάμεσα κλαριὰ παμπάλαια-αἰώνια
 Ὁ Κώστας κάθεται καὶ κλαίει ζωμένος τάρματά του,
 Κι' ἀναστενάζοντας βαρηά, ὅταν νέφιο φορτωμένο
 Φωνάζει τῆ γυναῖκά του, φωνάζει τὰ παιδιὰ του,
 Εἶναι τὸ μοιρολόγι του πικρὸ, φαρμακωμένο,
 Καὶ μόνη μιὰ παρηγοριὰ βαθειὰ τότε γλυκαίνει,
 Ἡ δόξα τοῦ Μεσολογγοῦ. Ὁ Ἰμέρ-πασᾶς μαθαίνει
 Τοῦ κυνηγοῦ τὴν προδοσιὰ καὶ στὴν ἀπελπισιά του,
 Ὅταν πῆρε ὁ Κώστας τὰ βουνά, τοῦ σφάζει τὰ παιδιὰ του.
 Τῶπαν τοῦ Κώστα σ' τὰ βουνὰ καὶ τάρματα πετάει
 Καὶ στῆς Κλεισούρας τὸ μικρὸ τὸ ρημοκκλήσι πάει
 Καὶ γίνεται καλόγηρος, ντύνεται ράσα μαῦρα
 Καὶ τῆς καρδιᾶς του τὴν πολλὴ θέλει νὰ σβύσῃ λάβρα
 Μὲ δάκρυα νύχτα-ἡμέρα,
 Μ' ἀναστενάγματα βαρηὰ ποῦ καῖνε τὸν ἀγέρα.
 Ὡ, πόση νοιώθει ἀλάφρωσι ὁ πεζοδρόμος πόση
 Ὅταν ἀπὸ βράχια καὶ βουνὰ καὶ λαγκαδιαῖς γλυτώσῃ.
 Καὶ στὸ μικρὸ καλύβι του τὸ βράδυ-βράδυ φθάσῃ!
 Κι' ὁ ἄνθρωπος, ταξειδευτῆς τοῦ κόσμου, ὅταν περάσῃ
 Ταῖς τόσαις του κακοτοπιαῖς, τὰ τόσα του τὰ πάθηα,
 Ὡ, πόση βρίσκει ἀλάφρωσι στῆς ἐκκλησιᾶς τὰ βάθηα
 Ὕστα βάθηα τοῦ μοναστηριοῦ! Ὡ, πόση ἡ πονεμένη
 Ψυχὴ βρίσκει ἀνάπαυσι σ' ἐσένα ἀφιερωμένη,
 Θρησκεία! Ὅταν, τὰ βάσανα τοῦ κόσμου, ἀνεμοζάλη,
 Κατάστρατα τὸν ἄνθρωπο χτυπάει καὶ παραδέρη,
 Πόση, Θρησκεία, ὅταν σ' ἐσὲ τὸ λογισμό του φέρη,
 Βρίσκει γλυκεῖα παρηγοριὰ στὴν ἰδική σου ἀγκάλη!
 Πόσαις φοραῖς τὸ χέρι σου, ποῦ λίβανα μυρίζει,
 Τὰ πικραμένα δάκρυα μας ὅταν μάνα τὰ σφογγίζει!
 Καὶ τὰ γλυκὰ τὰ λόγια σου καὶ τὰ ζεστὰ φιλιὰ σου
 Πῶς μᾶς κοιμίζουνε γλυκὰ στὴ μητρικὴ ἀγκαλιά σου!
 Παντοῦ, Θρησκεία, ἐσὺ
 Μάνα μας γίνεσαι παντοῦ κ' ἐλπίδα μας χρυσοῦ!

Καλόγηρος ὁ κυνηγός. Κλεισμένα στήν κασέλλα
 Τὰ τρώει ὁ σκόρος τὰ πισλιά, τὴν ἄσπρη φουστανέλλα.
 Τὰ φλωροκαπνισμένα του τσαπράζια, τᾶρματά του
 Παραιτημένα σκούριαζαν στοὺς τοίχους κρεμασμένα.
 Κᾶποτε ρίχνει ἀπάνω τους καμμιά κρυφὴ ᾿ματιὰ του,
 ᾿Σὰν θυμηθῆ τὰ χρόνια του ἐκεῖὰ τὰ περασμένα.
 Θυμᾶται καὶ τὰ Γιάννινα τ' ἀγαπημένα τότε,
 Καὶ πότε κλαίει τὰ νηᾶτα του καὶ τὴν πατρίδα πότε.

Κοιμήσου στὸ ἐλεύθερο, Καλόγηρε, τὸ χῶμα
 Κι' οὐράνια τὸν ὕπνο σου ὄνειρ' ἄς νανουρίζουν!
 Τᾶρματα ἴσως τᾶθελες κι' αὐτοῦ νὰ τᾶχης στρῶμα·
 Ποιὸς ξέρει σὲ τί μαύρη γῆ, πατέρα, νὰ σαπίζουν!
 Κοιμήσου. Τώρα χειμωνιὰ τὴν Ἕπειρο μας δέρνει
 Καὶ κρύο, ξέρα, παγωνιὰ στὰ χῶματά της σπέρνει
 Ὅταν κ' ἐκεῖ ἡ ἐλευθεριὰ τὴν ἀνοιξὶ ᾿ξαπλώσῃ
 Καὶ τὸ χορτάρι τὸ χλωμὸ στὸ χῶμά της φυτρώσῃ,
 Θᾶρθω νὰ σὲ ξεθάψω ᾿γὼ καὶ τᾶγια λείψανά σου
 Θὰ νὰ τὰ πάω τὰ Γιάννινα· ἐκεῖ θὰ νὰ τὰ θάψω
 Κι' ἀπάνω ἀπὸ τὸ μάρμαρο τοῦ τάφου σου θὰ γράψω

Μαζὶ μὲ τ' ὄνομά σου

Τὸ μέγα σου κατόρθωμα. Κ' οἱ Ἕπειρῶταις ὅλοι
 Ξεχωριστὴ θὰ στήσουνε γιὰ σὲ γιορτὴ καὶσχόλη,
 Ξεχωριστὸ μνημόσυνο γιὰ σὲ καὶ λειτουργία.

· · · · ·
 ᾿ὦ! ποῦ με φέρεις, μάγισσα καὶ πλάνα φαντασία!

Κ. Δ. ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

ΑΓΡΟΤΙΚΑ

ΕΠΑΙΝΕΘΕΝΤΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ

ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΟΝ ΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΝ

ΤΟΥ 1890

«Ἄρχετε βουκολικᾶς, Μοῖσαι φίλαι,
ἄρχετ' αἰδᾶς.» (Θεόκριτος)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ¹

Τὰ «Ἀγροτικά» εἶνε τὸ τρίτον ποιητικὸν ἔργον τοῦ Κρυστάλλη, δημοσιευθὲν μετὰ τὸν «Καλόγηρον τῆς Κλεισοῦρας» κατὰ τὸ ἔτος 1891. Τὸ ἔργον τοῦτο ὑπεβλήθη εἰς τὸν ποιητικὸν διαγωνισμὸν τὸν προκηρυχθέντα κατὰ τὸ 1890 ὑπὸ τοῦ ἀγωνοθέτου κ. Χρ. Νικολαΐδη Φιλαδελφέως. Ἐν αὐτῷ ὁ ποιητὴς ἀναπτύσσεται καὶ μεγαλύνεται, τανύει περισσότερον τὰς πτέρυγὰς του, ἐπεκτείνει τὴν φαντασίαν καὶ ἐναρμονίζει τὴν ποίησιν ὅπως ψάλη τὰ κάλλη τοῦ ἀγροτικοῦ βίου ἢ περιγράψῃ τὸν βίον τοῦ λαοῦ διὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ τοῦ ἰδίου λαοῦ, διὰ λέξεων συλλεγεῖσων ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν ἀγροτῶν, δι' ἐμπνεύσεως ἐκπηγαζούσης ἀπὸ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ποιητικότητα τῆς φύσεως καὶ οὐχὶ ἐξ ἀπλῆς ἐπινοήσεως. Ἡ ἐμπνευσις τυγχάνει τὸ πρῶτον καὶ ἀπαραίτητον ἐφόδιον εἰς τὸν ποιητὴν· ὁ ποιητὴς ὁμως δὲν ὀφείλει μόνον νὰ ξύτῃ τὴν κεφαλὴν του ἢ νὰ καπνίζῃ καὶ ἐμπνέεται, ἀλλὰ νὰ σπουδάζῃ ἐκεῖνα ἅτινα πρόκειται νὰ ἐξυμνήσῃ νὰ μελετᾷ αὐτὰ νὰ τὰ ἀναπαριστᾷ καὶ νὰ τὰ περιγράψῃ ὑπὸ τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ὄψιν. Ὁ ποιητὴς ἀφοῦ πρόκειται νὰ περιγράψῃ ἢ ἐξυμνήσῃ τὸν ἀγροτικὸν βίον δέον νὰ εἶνέ εἰς θέσιν νὰ θαυμάσῃ τὰ βουνά, τὰς κοιλάδας, τοὺς ποταμούς, τοὺς δρόμους, τὰ νερὰ τὰ ἠχηρῶς κατερχόμενα εἰς τὰς χαράδρας, τοὺς σπειρομένους ἀγρούς, τὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ, τὸν βίον, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ διότι ἐὰν δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ταῦτα, ἐὰν δὲν δύναται νὰ τὰ αἰσθανθῇ, νὰ συγκινηθῇ ἐξ αὐτῶν, ἀδυνατεῖ καὶ νὰ τὰ περιγράψῃ.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπεσκέφθη τὰ Τζουμέρκα καὶ διήλθον ἐξ Ἀγναντῶν εἰς τὸ μέσον τοῦ χωρίου — κειμένου ἐπὶ τῆς σειρᾶστοῦ Πίνδου — διέρχεται ποταμὸς ὅστις κινεῖ τὰ λεγόμενα μαντάνια, ἢ νεροτρουβιάς, χρησιμεύοντα πρὸς κατεργασίαν τῶν μαλίνων ὑφασμάτων ἀμέσως μετὰ τὴ ὕφανσιν. Πρὸ ἐμοῦ ἐπεσκέφθη τὸ τμήμα τοῦτο καὶ εἰς τῶν διαπρεπῶν λογογράφων καὶ ἔγραψεν ἀναμνήσεις ἐκδοθείσας εἰς ἴδιον φυλλάδιον. Ὁ περιηγητὴς φθάσας εἰς Ἀγναντα καὶ ἀκούσας τὸν θόρυβον τῶν ἀνεβοκατερχομένων ξυλί-

1) Στὴν ἔκδοσιν Κολλάρου. Ἡ «κρίσις τῶν ἀγωνοδικῶν» ποῦ δημοσιεύεται παρακάτω προτάσσεται στὴν ἔκδοσιν τῶν «Ἀγροτικῶν» ποῦ ἔκανε ὁ Κρυστάλλης.

νων μανδανίων (ἐργαλείων) ἐξεπλάγη κατὰ τὴν ἐκπληξίν του ταύτην χαράσσει εἰς τὰς ἀναμνήσεις του (Σελ. 58) ὡς ἐξῆς:

«Εἶναι εὐάρεστος τὴν Θέαν ἢ κώμη τῶν Ἄγναντων, ἀπὸ δύο κεχωρισμένων συνοικιῶν ἀποτελουμένη, καὶ διχοτομουμένη. κατὰ μέσον ἀπὸ εὐρὺ χάσμα, κατάφυτον ἐνιαχοῦ, ζευγνύμενον διὰ λιθίνης γεφύρας, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου κυλίνεται ρεῦμα, μορφοῦμενον ἀπὸ τῶν περίξ ρεόντων καὶ πρὸς τὰ βάθη καταρρεόντων ὑδάτων. Ὑδρομυλοὶ δουλεύουσιν ἐκεῖ, καὶ ξύλινα πρωτογενῆ ἄξεστα χονδροειδῆ μηχανήματα, ἀρχεγόνου ἀπλότητος δι' ὑδατος κινούμενα, καὶ τὴν ἀπαλότητα σκοποῦντα τῶν ἐντοπίων μαλλίνων ὑφασμάτων, «μαντάνια» δὲ καλούμενα ἐν τῷ τόπῳ. Τοιαῦτα στοιχειώδη μηχανήματα, ξύλινα ἐπίσης, εἶχον ἰδεῖ πλεῖστα!! καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ παραρρέοντος καὶ διχάζοντος τὴν Στενήμαχον ποταμοῦ «Τοπαπάτζιες» δὲ καλούμενα, διὰ λέξεως ποιητικῆς, εἰς τὴν αἰσθηματικὴν ἐκείνην καὶ ἀλησμόνητον Ἑλληνικὴν κώμην τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας, τὴν ἐνθουσιώδη, τὴν ὑπερήφανον καὶ φιλοπάτριδα κλπ.»

Ὡστε, ὡς βλέπουσιν οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν, ὁ περιηγητὴς τῶν Τζουμέρκων, ὅστις τυγχάνει καὶ ἄριστος τῶν λογογράφων καὶ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ εἶναι καὶ κριτὴς τοῦ ποιητικοῦ ἀγῶνος, ὁμολογεῖ ὅτι μίαν φορὰν εἶδε μαντάνια εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν καὶ δευτέραν εἰς τὴν Ἄγναντα. Καὶ ὅταν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀναγινώσκη τοιαῦτα εἰς ἐπίσημον καὶ ἐμπνευσμένον λογογράφον Ἑλληνα, ὅτι δηλαδὴ δὲν εἶδεν ἄλλην φορὰν ἐν Ἑλλάδι τοιαῦτα περίεργα καὶ πρωτοφανῆ πράγματα (=μαντάνια) ἐν ᾧ καὶ ἔξωθεν τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχουσι καὶ λειτουργοῦσιν ὅμοια, δὲν παραξενεύεται ὅτι οἱ κριταί, καίτοι ἀνομολογοῦσιν ὅτι ὁ ποιητὴς τῶν «Ἀγροτικῶν» (Κρυστάλλης) πλουσιωτέραν ἔχει τὴν ποιητικὴν φλέβα καὶ ὅτι ἀνατρέφεται εἰς τὸν εὐδίμονα καὶ μαγικὸν κόσμον τῶν παραδόσεων, δὲν τὸν βραβεύουσι διότι ἡ τοιαύτη ἀκρίβεια καὶ ἀπομίμησις τῆς δημώδους γλώσσης καὶ τοῦ δημώδους ὕφους φέρουσιν εἰς θέσιν τοῦ κυρίου κριτὰς νὰ μὴ διακρίνωσι τὰ ἔργα τοῦ Κρυστάλλη ἀπὸ τὰ γνήσια δημοτικά... καὶ διότι, ὡς φρονοῦσιν οἱ κριταί, ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ εἶναι δημιουργὸς γλώσσης καὶ οὐχὶ νὰ καλλιεργῇ τὴν δημώδη τοιαύτην. Εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τῶν Κριτῶν ἀντιτάσσομεν ὅτι ὁ Κρυστάλλης δὲν παρέστη, διὰ τῶν ἔργων του, ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ κριτηρίου ὡς δημιουργὸς νέας ἀγνώστου ποιήσεως οὔτε ὡς δημιουργὸς γλώσσης, ἀλλ' ὡς ζωγράφος τοῦ ποιμενικοῦ καὶ ἀγροτικοῦ βίου ὡς τελείως καὶ ἐμπνευσμένως ἀναπαριστῶν τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Ἠπειρωτικοῦ βίου. Δὲν ἠθέλησε δὲ ὁ εἰσηγητὴς τῶν κριτῶν νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸν βίον τοῦτον διότι, καίτοι καὶ αὐτὸς ποιητὴς, δὲν ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὰς παραδόσεις τοῦ Ῥουμ-

λιώτικου βίου ἐν τῇ πατρίδι του, ἔνθα οὔτε ἡ φλογέρα ἤχεϊ, οὔτε χαράδραι καὶ δειράδες ὑψοῦνται, οὔτε ἡ σούβλα καὶ τὰ κουδούνια καὶ τὰ παρόμοια συγκινοῦσι τοὺς συμπατριώτας του· εἶνε δὲ ἀποδεδειγμένον ὅτι καὶ ὁ ποιητὴς καὶ ὁ ἱστορικὸς εὐδοκιμοῦσιν ὅταν ψάλλωσι καὶ ἐξιστορῶσι σύγχρονα γεγονότα ἢ ἔὰν ταῦτα πίπτωσιν εἰς τὴν ἀντίληψίν των ἢ ἔὰν παρέστησαν μάρτυρες πολεμικῶν γεγονότων ἢ ἀνδραγαθημάτων. Διατὶ ὁ τῆς ἀρχαιότητος ποιητὴς Αἰσχύλος περιέγραψε μετὰ θαυμασίας δεξιότητος τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν; Διότι συνηγωνίσθη καὶ αὐτὸς καὶ ἠσθάνθη τὴν ἀπήχησιν τοῦ γεγονότος τῆς καταστροφῆς τῶν Περσῶν καὶ ἰδίοις ὄμμασιν εἶδε κατησχυμένους τοὺς βαρβάρους Ἀσιάτας.

Διατὶ ὁ Βαλαωρίτης συνεκέντρωσεν εἰς τὰ ἔργα του τὴν γλῶσσαν, τοὺς πόνους καὶ τοὺς στεναγμοὺς τῆς γενεᾶς τῶν ἀρματωλῶν καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος; Διότι ἦτο σύγχρονος καὶ ἤκουε τὰ γεγονότα ἀπὸ στόματος τῶν ἀγωνιστῶν αὐτῶν καὶ διότι εἰς τὴν Μαδουρὴν τῆς Λευκάδος ἤρχοντο ἐξ Ἠπείρου οἱ γόοι καὶ οἱ θρήνοι τοῦ Ἠπειρωτικοῦ λαοῦ· ἔβλεπε δὲ καὶ ὁ ποιητὴς τὰ ὑπερήφανα Σουλιώτικα βουνὰ ἔρημα.

Καὶ ὁ Κρυστάλλης κατέγινε καὶ ἠσχολήθη οὐχὶ εἰς διὰ π λ α σ ι ν γ λ ῶ σ σ η ς ὡς ἐπεθύμει ὁ κ. εἰσηγητὴς, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ζωντανοῦ, τοῦ ποιητικοῦ, τοῦ αἰσθητοῦ Ἠπειρωτικοῦ βίου. Τὸ ἔργον αὐτοῦ ὑπῆρξε σπουδαιότερον· διότι δὲν ἐπρόκειτο νὰ φαντασθῆ καὶ πλάσῃ ἀνύπαρκτα οὔτε νὰ παραλάβῃ ἐκ ξένης φιλολογίας γεγονότα καὶ τὰ ἐνδύσῃ φουστανέλλαν. Ἐπρόκειτο μόνον νὰ ἀναπαραστήσῃ τὸν ἄγνωστον Ἑλληνικὸν βίον καὶ ἐπέτυχε θαυμασίως μέχρι τοῦδε. Ἄλλως τε ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς εἰς τοὺς μετὰ τὸν πρόλογον τοῦτον στίχους μᾶς λέγει ὅτι εἰς τὸ μεγάλο πανηγῦρι (τοῦ ποιητικοῦ ἀγῶνος) ἀπ' τὴν πατρίδα του φέρνει λίγα λουλούδια ποὺ ἐμάζεψε εἰς τοὺς κάμπους καὶ τὰ βουνόκορφά της.

Γ. Κ. ΓΑΓΑΡΗΣ

ΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΑΓΩΝΟΔΙΚΩΝ¹

Ἐκ τῶν 38 ποιητικῶν συλλογῶν, αἵτινες ἀπεστάλησαν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον, αἱ μὲν 28 ἀπερρίφθησαν ὡς ἐντελῶς ἀνάξια παρουσιάσεως, αἱ δὲ 9 ἐκ τῶν λοιπῶν ἐθεωρήθησαν ὀπωσοῦν καλαί, δύο δὲ ἐβραβεύθησαν «τὰ Μάτια τῆς Ψυχῆς μου» τοῦ κ. Κ. Παλαμᾶ καὶ τὰ «Ἐρείπια» τοῦ κ. Ι. Πολέμη καὶ μία ἐπηνέθη, τὰ «Ἀγροτικά».

«Πλουσιωτέραν ἔχει τὴν ποιητικὴν φλέβα ὁ ποιητὴς τῶν «Ἀγροτικῶν». Στίχοι δημῶδεις, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄπταιστοι, φαντασία καὶ χάρις καὶ ἄρωμα δημῶδους ποιήσεως, εἶνε πανταχοῦ τοῦ ἔργου ἐπικεχυμένα. Ἀναστρέφεται εἰς τὸν εὐδαίμονα μαγικὸν κόσμον τῶν παραδόσεων καὶ γράφει τὸν «Ἥλιο καὶ τὴν Νύχτα», τὴν «Νησιωτοπούλα», ἣτις μᾶς ἐνθυμίζει τὰ καθ' Ἡρῶ καὶ Λέανδρον τοῦ Μουσαίου, «τὸ Νεραϊδόπαιδο», «τὴν Τραγουδίστρα καὶ τὸν Βασιληᾶ», καὶ «τὴν Ποδιά τῆς Μαριῶς» ἣτις ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν Σταχτοπούταν² κλ. Ἄλλ' ἡ πολλὴ προσήλωσις εἰς τὰ δημῶδη πρότυπα ζημιοῖ τὸν ποιητὴν, ὅστις, φαίνεται, δὲν ἐχειραφετήθη ἀκόμη, ὥστε νὰ ταυύση τὰ πτερά του ἐλευθέρως πρὸς τὸν εὐρὺν καὶ ποικίλον κόσμον τῆς ποιήσεως. Ὁμοιάζει τὸ πτηνόν, ὅπερ γεννηθὲν ἐντὸς εὐθαλοῦς ἀγροῦ, δὲν ὑποπτεύει ἔτι, ὅτι πέραν τῶν ἀγρῶν αὐτοῦ διανοίγεται ἡ μεγάλη, ἐλευθέρα περικαλλῆς φύσις. Ἴσως ἄλλοι ἀσμενίζουσιν εἰς τὴν μέχρις ἐλαχίστων λεπτομερειῶν ἀπομίμησιν τῆς δημῶδους γλώσσης καὶ τοῦ δημῶδους ὕφους· ἡμεῖς ὅμως φρονοῦμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀκρίβεια, ὁ τοιοῦτος ζῆλος καὶ μικρολόγος εἶνε καὶ ἀλυσιτελής. Πρῶτον μὲν διότι τὰ οὕτω γραφόμενα ποιήματα θὰ ἔχωσι πάντοτε τοιαύτην τινὰ σχέσιν πρὸς τὰ γνήσια δημοτικά, οἷαν τὰ τεχνητὰ ἄνθη πρὸς τὰ φυσικά. Δεύτερον δὲ διότι ἡ καλλιέργεια τῆς δημῶδους γλώσσης, ὅπως καταστή ὄργανον τῆς καθόλου ποιήσεως, οὐδαμῶς προάγεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ὁ Ἕλλην ποιητὴς σήμερον δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον δημιουργὸς ποιημάτων, ἀλλὰ καὶ δημιουργὸς γλώσσης, ἧς κυρίως ἔχομεν ἀνάγκην. Διότι ἡ μὲν καθαρεύουσα εἶνε ἀκατάλληλος, ἡ δὲ δημῶδης ἀνεπαρκής· καὶ εἶναι μὲν αὕτη ἀρμοδιωτέρα πρὸς ποίησιν, ἀλλὰ τίνι τρόπῳ θὰ πλουτισθῇ, ὥστε νὰ ἐκφράζῃ τὰ ὑψηλότερα διανοήματα καὶ τὰ βαθύτερα συναισθήματα τοῦ σημε-

¹) Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Ζαππείῳ μεγάρῳ ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ κ. Ἀρ. Προβελεγγίου τὴν Κυριακὴν τῆς 10 Ἰουνίου 1890, ἐδημοσιεύθη δὲ ἐν τῇ «Ἐστίῳ» ἀρ. 27, 6 28 τοῦ 1890.

²) Ἐν τῇ ἐκδιδομένῃ συλλογῇ μας προστίθενται εἰς ταῦτα (τὰ ποιήματα δηλαδὴ) καὶ ἄλλα, ἅτινα ἐποιήθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα μετὰ τῶν ἐκπονηθέντων καὶ τὰ ὅποια δὲν ὑπεβλήθησαν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ἵνα μὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων ὑπερβῇ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ὀρισθέντα.

ρινοῦ ἀνθρώπου; Τοῦτο θὰ διδάξη εἰς τὸν ποιητὴν τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ δαιμόνιον καὶ θὰ συντελέσῃ ἡ πάροδος τῶν χρόνων. Ἐν τέλει προτρέποντες τὸν χαρίεντα ποιητὴν τῶν «Ἀγροτικῶν» νὰ δοκιμάσῃ εἰς τὸ στάδιον τῆς γλώσσης τὴν ἔμπνευσιν τοῦ δαιμονίου του, ἀναγινώσκομεν ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ «τὴν Ποδιὰ τῆς Μαριῶς».

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος τούτου ἐξήτασε τὰς δύο βραβευθείσας συλλογὰς ὁ κ. Εἰσηγητὴς καὶ ἔληξε τὴν ἔκθεσίν του οὕτω:

«Οἱ κριταὶ τοῦ παρόντος ἀγῶνος, συγκρίναντες καὶ σταθμίσαντες τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν δύο καλλίστων συλλογῶν τούτων, ἀπεφάσισαν ἐν ὁμοψηφίᾳ νὰ βραβεύσωσι μὲν «τὰ Μάτια τῆς Ψυχῆς μου» καὶ τὰ «Ἐρείπια», νὰ ἐπαινέσωσι δὲ τὰ «Ἀγροτικά».

Ε. Δ. ΡΟΪΔΗΣ
Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ
εἰσηγητὴς

Εἰς τὸ μεγάλο σήμερα
Τῆς Μούσας πανηγῦρι,
Ποῦ φέρνουν καὶ στολίζουνε
Τὴν ἅγια τῆς εἰκόνα

Ἐπὸ κάθ' ἄκρη Ἑλληνικῆ
Χίλιων λογιῶν λουλούδια,

Ἐπ' τὴν πατρίδα μου κ' ἐγὼ
Λίγα λουλούδια φέρνω,
Ποῦ ἐμάζεψα στοὺς κάμπους τῆς
Καὶ στὰ βουνόκορφά τῆς.

ΑΓΡΟΤΙΚΑ

ΤΟ ΝΕΡΑΪΔΟΠΑΙΔΟ

κ. Χρ. Νικολαΐδη Φιλαδελφεΐ, ἀγωνοθέτη

Ψηλά στο Νεραϊδόρρεμμα, ποῦ ἀπὸ τὸ βράχο ἀπάνου
Πέφτει ἀφρισμένο τὸ νερὸ καὶ σκούζει καὶ βογγάει
Καὶ φκιάνει λίμνη καὶ γιαλό, καὶ θεριωμένο ἐκεῖθε
Πηδάει ταις πέτραις σὰν στοιχειὸ καὶ χάνεται στὰ πεῦκα,
Ἐκεῖ ὁ Γιαννούλας φύλαγε μιὰ νύχτα μὲ φεγγάρι,
Νὰ ῥθοῦν τὰ ἴλαφια στὸ νερὸ νὰ λαφοκνηγήση.

Στὸν οὐρανὸ μεσάνυχτα δείχνει ὁ Σταυρὸς κ' ἡ Πουλια.

Φυλάει αὐτὸς ἀκοίμητος

Πότε γλυκοκυττάζει

Ψηλά τ' ἀστέρια τ' οὐρανοῦ, πότε κατὰ τὸ ρέμμα,
Ποῦ μέσ' στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ σὰν νᾶν' ἀσήμι ἀστράφτει
Κ' εἰς κάθε φύλλο ἀπὸ δεντρί καὶ χόρτο ποῦ κουνιέται
Γυρίζει τὸ τουφέκι του, στηλώνει τὴ ματιά του...
Κι' οὐδ' ἓνα ἴλαφι ἐφάνηκε, οὐδὲ καν' ἄλλο ἀγρίμι.

Ἄπ' τὴ σπηλιὰ π' ἀνοίγεται παρέκει ἀπὸ τὸ ρέμμα,
Ξανθαῖς Νεραΐδες καὶ Ξωθιαῖς αὐτὴν τὴν ὥρα βγαίνουν.
Λούζουνε τ' ἄσπρα τους κορμιὰ στὸ ρέμμα τὸ καθάριο,
Κι' ἀπ' τὴν πολλὴ τὴν ὠμορφιά κι' ἀπ' τὴ μοσχοβολιά τους
Μοσχοβολάει τὸ νερὸ καὶ λάμπει ὁ τόπος γύρα.
Ἄπλώνουν τὰ μαντήλια τους σταῖς πέτραις νὰ στεγνώσουν,
Καὶ στὸ σιαδάκι σταίνουνε χορὸ καὶ τραγουδᾶνε.

Ἡ Κάλλω σέρνει τὸ χορό, ἡ πρώτη τῶν Νεράϊδων,
Καὶ τραγουδάει ἡ δεύτερη κι' ἀκολουθαῖν ἡ ἄλλαις.
Πάει ὁ χορὸς στρωτὸς-στρωτὸς καὶ τὸ τραγοῦδι ἀγάλια:

—Ὀλαις ἡ κόραις τοῦ γιαλοῦ, ἡ ὤμορφαις Νεράϊδες,
Ὀλαις μαραίνουν λεβεντιαῖς, μαραίνουν παλληκάρια,
Καὶ δὲν φοβοῦνται γηρατειὰ καὶ δὲν φοβοῦνται χάρο.

Κ' ἐμένα μ' ἐβαλάντωσε, μὲ μάραν' ἡ ἀγάπη,
Μ' ἐμάραν' ἕνας κυνηγὸς κ' ἕνας καλὸς λεβέντης,
Μὲ τὸ γραμμένο του κορμὶ μὲ τὴ γλυκειὰ φωνή του.

Σὰν βγαίνει τ' ἄστρο τῆς βραδειᾶς, παίρνει τῆς ράχαις δίπλα
Καὶ σταίνει βίγλαις στὰ βουνὰ καὶ κυνηγάει ἀγρίμια.
Ἔστησ' ἐμένα ξώβεργες τὰ νειάτα τ' ἀνθηρά του.

Πέφτουν σταῖς βίγλαις του τυφλὰ τοῦ κυνηγιοῦ τ' ἀγρίμια,
Ἐπεσε καὶ στὰ βρόχια του ἡ ἀνύποπτ' ἡ καρδιά μου.
Ἄχ! νᾶταν τρόπος νὰ τὸν ἔβρω καμμιά βραδειὰ στὰ πλάϊα,
Καὶ νὰ μποροῦσα ἡ δύστυχη νὰ τὸν ἔμιλήσω ὀλίγο!...

Κρυμμένος στὰ χαμόκλαδα' κουρμένεται ὁ Γιαννούλας
Μὲ τὴν καρδιά του ἀνήσυχη, ὅμως βουβὸς ὅσταν πέτρα.
Ἄκούει τὰ ἔπαινεματα, τὰ λόγια τῆς Νεράϊδας,
Ἄκούει τὴν ἀγάπη της καὶ τὸ παράπονό της,
Καὶ μιὰν ἀπόκρυφη χαρὰ στὰ σωθικά του νοιώθει.
Ἦξερε αὐτὸς ἀπὸ μικρὸς ὅτι ὅποιο παλληκάρι
Ἄρπάξῃ τ' ὀλομέταξο μαντήλι τῆς Νεράϊδας,
Ἐκείνη ἀφίνει τὰ νερά, τὸν παίρνει ἀπὸ κατόπι,
Καὶ γίνεται γυναϊκά του καὶ γίνεται ἔδική του.

Βάνει ὁ Γιαννούλας φυλαχτὸ μπαροῦτι καὶ λιβάνι
Καὶ πάει στῆς πέτραις τῆς ὀχθιᾶς κι' ἀρπάζει τὸ μαντήλι
Καὶ ροβολᾷ στὴ λαγκαδιὰ καὶ χάνεται στὰ πεῦκα.
Νοιώθει ἡ Νεράϊδα τὴν κλεψιά καὶ στὸ χορὸ ποῦ σειέται
Κοντοκρατᾷ τὸ χορὸ καὶ κόβει τὸ τραγοῦδι.

—Μ' ἐκλέψανε!

λαχταριστὰ καὶ ξαφνικὰ φωνάζει
 Καὶ παίρνει τὸν κατήφορο στοῦ κυνηγοῦ τὰ πόδια.
 Σὰν ὠργισμένος ἄνεμος, σὰν σίφουνας, σὰν μπόρα
 Κ' ἢ ἄλλαις τὴν ἀκολουθᾶν καὶ φτάνουν τὸν Γιαννούλα
 Μ' αὐτὸς βαστάει τὸ φυλαχτό, μπαροῦτι καὶ λιβάνι,
 Καὶ νὰ τὸν πιάσουν δὲν μποροῦν, οὔτε νὰ πᾶν σιμά του.
 Φωνάζουν σκούζουν ξέμακρα, τὸ φυλαχτὸ νὰ ρίξη,
 Κάποτε μὲ γλυκόλογα, κάποτε μὲ φοβέrais.
 Φωνάζει ἢ Κάλλω, ἢ ὦμορφη, φωνάζει κ' ἢ κλεμμένη,
 Φωνάζει μὲ παράπονο, μὲ κλάμμα καὶ μὲ ἀγάπη.
 Τοῦ κάκου· ἐκεῖνος τῶξερε, τῶμαθε ἀπὸ γρηοῦλαις,
 Ποῦ ἂν ἔπεφτε στὸ χέρι τους θᾶχανε τὴ ζωὴ του,
 Κι' οὔτε γυρίζει νὰ ταῖς ἴδῃ, οὔτε καὶ κοντοστέκει,
 Μόν' ροβολάει μονανεπνιᾶς καὶ χάνεται στὰ πεῦκα.

Πέρασε ἡ νύχτα. Τῆς αὐγῆς ἡ οὐράνια ἡ δροσοῦλα
 ῥαίνει τοὺς βράχους, τὰ κλαριά, τὰ χόρτα, τὰ λουλούδια
 Ξανθὸ τὸ γλυκοχάραγμα προβάλλει ἀπ' ταῖς κορφούλαις,
 Κι' ἀνάρηα-ἀνάρηα ἀχνίζουνε τ' ἀστέρια, τὸ φεγγάρι

Ὁ κυνηγὸς ποῦ ροβολᾷ μὲ ταῖς Νεράϊδες πίσω
 Φτάνουν ὡς τὸ χωριὸ σιμά.

Προβαίνει ἡ χαραυγούλα,
 Κ' ἦρθεν ἡ ὥρα ποῦ ξυπνοῦν καὶ τοῦ χωριοῦ τὰ ὄρνιθια
 Καὶ φεύγουν ἢ Καλόγνωμαις. Τὸ γνοιάστηκαν ἢ ἄλλαις,
 Καὶ γίνοντ' ἀφανταῖς μὲ μιᾶς καὶ μένει ἡ ἔρωτεμμένη.

Χρυσώνεται ἡ ἀνατολή... νὰ καὶ λαλεῖ τ' ὄρνιθι...
 Στέκει ὁ Γιαννούλας... ἀγκαλιὰ καὶ τὴ Νεράϊδ' ἀρπάζει
 Καὶ τήνε φέρει στὸ χωριό.....

Τέσσαρα χρόνια πέρασαν χαριτωμένο ταῖρι.
 Κι' ἐβλάστησε ἀπ' τὸ γάμο τους πεντάμορφο ἀγγελουῖδι.

Μ' ἄλλαξε κι' ὅλας ὁ καιρός. Ἦρθαν καὶ μαῦρα χρόνια·
 Κ' ἔπρεπε τώρα ὁ κυνηγὸς στὰ ξένα νὰ γυρέψη
 Ψωμί γιὰ τὴ γυναῖκά του, ψωμί γιὰ τὸ παιδί του.
 Κρεμάει στὸν τοῖχο τ' ἄρματα καὶ φεύγει, πάει στὰ ξένα.

Μιὰ Κυριακὴ καὶ μιὰ γιορτὴ στολίζετ' ἡ Νεράϊδα
 Νὰ πάη κι' αὐτὴ στὴν ἐκκλησιά, νὰ βγῆ καὶ στὸ σεργιάνι
 Κ' ἐκεῖ ποῦ βγάζει τὰ χρυσᾶ ἴπωνα σεντούκι ἀπ' ἄλλο
 Ξανοίγει τὸ μαντήλι της καὶ κάμει πῶς τὸ δένει.
 Ἄλησμονεῖ τὸν ἄντρα της μὲ μιᾶς καὶ τὸ παιδί της
 Καὶ παίρνει δίπλα τὰ βουνά, τὰς λαγκαδιαῖς, τὰ πλάγια.
 Πάλι Νεράϊδα γίνεται, πάλι τὴ νηότῃ παίρνει
 Καὶ μὲ τὰς ἄλλαις σμίγεται στὰς τρίςβαθαις σπηλιαῖς τους.

Ὁ λόγος βγαίνει στὸ χωριὸ κι' ἀπλώνεται στὸν κόσμο.

Τάκουσε μέσ' στὴν ξηνητεῖα ὁ δόλιος ὁ Γιαννούλας
 Κι' ἀπὸ τὴν πολλὴ τὴν πίκρα του πέθανε ἐκεῖ, στὰ ξένα!

Ὁ γιὸς του τώρα ἀνδρειεύθηκε, καὶ περπατᾷ τὴ νύχτα
 Μὲ τοῦ Γιαννούλα τ' ἄρματα ἀλαφοκυνηγῶντας
 Κι' οὔτε Νεράϊδες σκιάζεται οὔτε Ζωθιαῖς φοβᾶται,
 Γιατ' εἶναι Νεραϊδόπαιδο κ' ἔχει Νεράϊδας αἷμα.

Χωρὶς ν' ἀρπάξη ἀπ' τὰ μαλλιά δὲν ἄφηκε Νεράϊδα,
 Χίλιας ὡς τώρα φίλησε κι' ἀγκάλιασε ἄλλαις τόσαις.

Χαρά 'ς τον ὅπου σ' ἀγκαλιαῖς δροσολογιέται τέτοιαις,
 Χαρά 'ς τον ποῦ μ' ἀθάνατα τέτοια φιλιὰ κοιμᾶται!...

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΠΙΣΤΙΚΟΥ

— Βάρε, Στρατῆ, τὰ πρόβατα κι' ἀνέβαστα στή ράχη,
Καὶ μὴ σουρᾶς παράωρα, μὴ τραγουδᾶς τὴ νύχτα,
Γιατὶ ξυπνάει ὁ Δράκοντας στῆς ποταμιᾶς τὰ δέντρα,
Ξυπνάει τῆς βρύσης τὸ Στοιχειὸ καὶ τοῦ βουνοῦ ἡ Νεράϊδα,
Καὶ τῆς σπηλιᾶς ἡ Μάγισσα κ' ἔρχονται καὶ μᾶς πνίγουν.

— Πατέρα, πῶς νὰ μὴ σουρῶ, πῶς νὰ μὴ τραγουδήσω,
Πῶχω μαράζι στὴν καρδιὰ καὶ πόνο, ποῦ μὲ τρώει,
Καὶ ποῦ μοῦ κλέβει τὴ χαρὰ, τὰ νειάτα, νύχτα-μέρα,
Κ' ἓνα τραγοῦδι, ὄλιβερό, μοῦ φέρνει μέσ' τὸ στόμα,
Τραγοῦδι ποῦ τὸ τραγουδῶ, πατέρα, κι' ἀλαφρώνω,
Κι' οὔτε τὸ Δράκο ἴσκιάζομαι, οὔτε καὶ τὴ Νεράϊδα,
Οὔτε τῆς βρύσης τὸ Στοιχειὸ καὶ τῆς σπηλιᾶς τὴ Λάμια.
Πατέρα, πῶς νὰ μὴ σουρῶ, πῶς νὰ μὴ τραγουδήσω;...

— Πές μου τὸν πόνο σου, Στρατῆ, κ' ἐγὼ θὰ σοῦ τὸν γειάνω.

— Ἄν μοῦ τὸν γειάνης, θὰ μὲ ἰδῆς ν' ἀντρειευθῶ καὶ πάλι,
Πάλι νὰ πάρω τὴ χαρὰ, τὰ νειάτα, ποῦχα πρῶτα,
Καὶ νύχτα δὲν θὰ τραγουδῶ παράωρα στὰ πλάϊα
Τὸ ὄλιβερό τραγοῦδί μου ὅποῦ ξυπνάει τοὺς Δράκους.

— Πές μου τον, γυιόκα μ', πές μου τον, κ' ἐγὼ θὰ βρῶ βοτάνι.

— Πατέρα μου, μιὰ Κυριακὴ καὶ μιὰ καλὴν ἡμέρα.
Σίντα λαλοῦν ἡ πέρδικαις καὶ χαιρετοῦν τὸν ἥλιο,
Τὰ πρόβατα στῆς ρεμματιᾶς τὸ πλάϊ σαλαγῶντας
Εἶδα τὴν κόρη τοῦ Σταθᾶ, τὴν χαϊδεμμένη Ῥήνα
Ντυμένη ὅστὰ μεταξωτά, ντυμένη στὸ χρυσάφι,
Νὰ κατεβαίνῃ ἀπ' τὸ χωριό, νὰ πάῃ κατὰ τ' ἀμπέλια.

Ἐστὸν ἥλιο ἀστράφταν τὰ φλουριὰ κ' ἔλαμπ' ἡ ὠμορφιά της.
 Καὶ μ' ἓνα καλημέρισμα, καὶ μιὰ γλυκεῖα ματιὰ της,
 Μοῦ τάραξε τὰ σωθικά καὶ μ' ἄναψ' ἓναν πόθο.
 Κι' ὅσο ποῦ ζῶ δίχως αὐτὴ καὶ δέν τὴ συχνοβλέπω
 Μοῦ κλέβει ὁ πόθος τὴ χαρὰ, τὰ νειάτα νύχτα-μέρα,
 Καὶ τὸ τραγοῦδι τὸ θλιφτὸ στὸ στόμα μοῦ ἀνεβάζει.

— Βάρε, Στρατηῆ, τὰ πρόβατα κι' ἀνέβαστα στὴ ράχη,
 Καὶ μὴ σουρᾶς παράωρα, μὴ τραγουδᾶς τὴ νύχτα,
 Κ' ἡ Ρήνα, ἡ κόρη τοῦ Σταθᾶ, εἶναι ταχυὰ δική σου.

Ὁ πιστικὸς χαράημερα καὶ μὲ τ' ἀηδόνια τώρα
 Ἄρμει καὶ βγάζει ἀπ' τὸ μαντρί στὰ πλάϊα τὸ κοπάδι,
 Καὶ κάθεται σ' ἓνα τσουγγρι καὶ λέει γλυκὸ τραγοῦδι.

Τὸ λέει μὲ τὴ φλογέρα του, τὸ λέει μὲ τὴ φωνή του.

Ο ΗΛΙΟΣ ΚΙ' Η ΝΥΚΤΑ

Τῆ κ. Εὐγενία Γ. Σωτηριάδου

Πρῶτα στὴν πλάση ἀπλώνονταν σκοτάδι πέρα-πέρα.

.....

Τοῦ Κάτου-Κόσμου βασιληᾶ μοναχογιὸς ὁ "Ἡλιος,
Μὲ πλούσια ὀλόχρυσά μαλλιά, μὲ γαλανὰ τὰ μάτια,
Μὲ περηφάνεια κ' εὐμορφιά καὶ λεβεντιὰ περίσσια,
Πῆρε μιὰ αὐγούλα τ' ἄρματα καὶ τὰ λαγωνικά του,
Καὶ γιὰ κυνήγι ἐπρόβαλε στὸν Κόσμο τὸν Ἀπάνου.
Βγῆκε κι' ὁ Κόσμος ἔλαμψε. Κι' ὅπου διαβαίνει ὁ "Ἡλιος,
"Ὅπου προβάλλει ἀπόπερα, λαμποκοποῦν τὰ βράχια,
Καθάριος, καταγάλανος ὁ οὐρανὸς γελάει,
Κάμποι, βουνὰ χρυσώνονται, ἀνοίγουν τὰ λουλούδια,
Τὰ πλάγια χορταριάζουνε, φυσάει γλυκὰ τ' ἀγέρι,
Φέγγουν, ἀστράφτουν τὰ νερά, φουντώνουνε τὰ δέντρα.
Λαλοῦν στὰ φύλλα τὰ πουλιὰ κ' οἱ πιστικοὶ στὰ πλάγια.
Κι' ὁ Κόσμος τὸν θιαμαίνεται καὶ τὸν καλοτυχίζει.

—Χαρά 'στον ὅπου ἐγέννησε τέτοιο παιδὶ στὸν Κόσμο,
Χαρὰ σταῖς χώρας ποῦ περνᾶ, στοὺς τόπους ποῦ διαβαίνει!

"Ὅλον τὸ Κόσμο ἐγύρισεν ὁ "Ἡλιος ὅλη μέρα.
Περνάει κάμπους καὶ βουνὰ καὶ δάση καὶ ποτάμια.
Κι' ὅσα θερῖὰ τὸν ἔβλεπαν τοῦ κυνηγιοῦ, κι' ἀγρίμια,
Ἀπ' τὴν πολλὴ τὴ λάμψι του καὶ τὸ βαρὺ τὸ βρόντο
Τρομάζανε κι' ὀλόφοβα κρύβονταν σταῖς σπηλιαῖς τῶν
Καὶ μοναχὰ ἴσάν πήρανε μέσ' στὰ ζερβὰ τ' ἀπόσκια
"Ἐνα ζαρκάδι ἐσκότωσε σὲ κρουσταλλένιο αὐλάκι...

Τοῦ Κόσμου ἡ ἄκρη ἦταν ἐκεῖ καὶ τὰ στερνὰ βουνά του.

Σ' ένα σιαδάκι του βουνοῦ, ανάμεσα στὰ δέντρα,
 Βρυσούλα ὀλόδροση ἔχυνε τὸ κρῦο τὸ νερό της.
 Στὰ πέτρινα πεζούλια της, ποῦχαν φυτρώσει χόρτα,
 Ἐκάθονταν μιὰ λυγερὴ μὲ τὸ σταμνὶ στὰ χέρια.

Ἀμίλητη κυττάζει

Τοῦ Κόσμου τὸ ξημέρωμα, δίχως οὔτ' ἓνα γέλοιο
 Γλυκὸ στὰ κοραλλένια της τὰ χεῖλη νὰ χαράζει.
 Λὲς κ' ἔτσι ἀτέλειωτο ὄνειρο τήνε κρατεῖ δεμένη...

Ὁ Ἥλιος βγῆκε στὴν κορφή. Τοῦ κόσμου εἶδε τὴν ἄκρη,
 Καὶ πῆρε τὸν κατήφορο στὰ δέντρα ἀγάλια-ἀγάλια
 Σέρνοντας τὰ σκυλιὰ μπροστά, στὸν ὦμο τὸ ζαρκάδι.
 Ἀποσταμένος κάθεται νὰ πιῇ νερὸ στὴ βρύσι.
 Ἡ κόρη ποῦταν ντροπαλὴ ξυπνάει ἀπ' τ' ὄνειρό της,
 Καὶ μὲ τὴν ὄψι κόκκινη, μὲ χαμηλὰ τὰ μάτια,
 Ἀπὸ τὰ πόδια ὡς τὴν κορφή τότε κυττάζει μ' ἔγνοια,
 Κι' ὅσο ποῦ τὸν θιαμαίνεται δὲν τὸν ζηλεύει τόσο.
 Στὸ πρόσωπο, στὴν ἐμμορφιὰ καὶ στὴν φεγγοβολιὰ σου
 Ἐννοίωσε ποῦν' ἀρχοντογιὸς κι' ἀπὸ γενηὰ μεγάλη.
 Γυρεύει αὐτὸς λίγο νερό. Στὴ βρύσι ἡ κόρη ἀπλώνει,
 Παίρνω νερὸ στὰ χέρια της καὶ τοῦ τὸ πάει στὸ στόμα.
 Ὁ Ἥλιος πίνει καὶ γλυκὰ, στὰ μάτια τὴν τηράει.
 Ἡ κόρη ἦταν μελαχροινὴ, ἦταν καὶ μαυρομμάτα,
 Εἶχε καὶ φρύδια ὀλόμαυρα γραμμένα μὲ κοντύλι,
 Εἶχε καὶ ὀλόμαυρα μαλλιά, καὶ φορεσιὰ εἶχε μαύρη.
 Ὁ Ἥλιος πίνει καὶ γλυκὰ στὰ ματια τὴν τηράει.
 Κι' ἀντὶς ἐκεῖνο τὸ νερό, τὸ κρῦο, τὸ βουνίσιο,
 Νὰ τοῦ δροσίση τὴν καρδιά, γλυκὰ ν' ἀναγαλλιᾶση,
 Τοῦ χύνει φλόγα καὶ φωτιά, τὰ σωθικὰ τοῦ ἀνάφτει
 Κι' ὅταν νὰ φύγη ἐκίνησε στὰ δέντρα ροβολῶντας,
 Βαθρὰ-βαθρὰ ἀναστέναξε καὶ πῆρε ἓνα τραγοῦδι,
 Τραγοῦδι ὄχι κυνηγιοῦ, ... τραγοῦδι τῆς ἀγάπης!

Πέρασε κάμποσος καιρὸς. Συχνὰ τὸν Ἥλιο τώρα
 Ὅχι ὁ καῦμὸς τοῦ κυνηγιοῦ, ἄλλος καῦμὸς τὸν φέρει
 Στοῦ Ἀπάνου-Κόσμου τὰ βουνά. Κάθε λαγκάδι τώρα

Καὶ κάθε δάσος ποῦ περνᾷ δὲν τὰ ῥωτᾶ γιὰ ἀγρίμια,
 ῥωτᾶ γιὰ τὴν ἀγάπη του, τὴν μαυρομάτα κόρη.
 Κι' ὅταν στὸν τόπο τῆς περνᾷ καὶ ροβολᾷ στὴ βρύση,
 Πάντα τὴν βρίσκει μοναχὴ, καὶ κάθεται σιμὰ τῆς,
 Καὶ πίνει ἀπὸ τὰ χέρια τῆς τὸ κρῦο νερὸ τῆς βρύσης.

Πέρασαν μῆνες, πέρασαν. Κάθε γλυκειὰ βραδούλα
 Οἱ δυὸ τους ἀνταμώνονται. Τὴν ἀγαπᾷ ὁ Ἥλιος·
 Ἡ κόρη τὸν θιαμαίνεται μονάχα, κ' ἡ καρδιά τῆς
 Νοιώθει καμᾶρι ἀπάντεχο, χαρὰ μεγάλη, οὐράνια,
 Ποῦ δίνει μὲ τὰ χέρια τῆς νερὸ σ' ἀρχοντοπαῖδι.
 Ὁ Ἥλιος ὅσο τὴν τηρᾷ, τόσο ὁ καῦμός του ἀνάφτει
 Ποῦ μέσ' στὰ φυλλοκάρδια του κρυμμένον τὸν φυλάει.
 Σκιάζεται γιὰ νὰ τῆς τὸν πῆ· σκιάζεται, καὶ δὲν ξέρει,
 Πῶς φαρμακώνει τὴν καρδιά ὁ πόνος ὁ κρυμμένος!...
 Μιὰ μέρα τὴν ἐκύτταξε ποῦ ἐμάζευε λουλούδια,
 Κ' ἐστόλιζε τὰ στήθηα τῆς καὶ τὰ μαλλιά τῆς γύρω·
 Κι' ὅταν αὐτὴ ξεμάκρυνε καὶ πῆγε στὸ χωριό τῆς,
 Ὁ Ἥλιος ἐπερπάτησεν ὅλον αὐτὸν τὸν τόπο,
 Κι' ὅσα λουλούδια εὔρε μπροστὰ κι' ὅσα καλὰ βοτάνια,
 Τὰ ράντισε μὲ δάκρυα του καὶ μὲ θερμὰ φιλιὰ του.

Ἦρθε τὴν ἄλλη τὴν βραδεῖα ἢ λυγερὴ νὰ μάση·
 Κ' ἐκεῖ ποῦ γύρω τὰ μαλλιά, στὰ στήθηα, στὸ κορμί τῆς
 Τὰ κάρφωνε ἕνα ἕνα,
 Διαμάντια γίνονται μὲ μιᾶς, καὶ λάμπουν σὰν ἀστέρια,
 Κ' ἕνα μεγάλο κ' ἔμμορφο ποῦχε στὸ μέτωπό τῆς
 Χύνει περίσσιο γύρω φῶς καὶ λάμπει σὰν φεγγάρι.
 Καὶ παίρνει ἡ φήμη τὰ χωριά, καὶ πᾶν νὰ τὴν ἰδοῦνε·
 Κι' ὅσοι τὴν βλέπουν, νηοὶ καὶ νηαῖς, μαραίνονται ἀπὸ ζήλεια...
 Κι' ὁ Ἥλιος, — σὰν τὴν κύτταξε ντυμμένη μὲ τ' ἀστέρια,
 Τὸν ἀποπῆρε ὁ πόνος του κ' ἡ φλόγα τῆς καρδιάς του
 Κ' ἀπλώσε χέρι ἀπάνω τῆς καὶ τσ' εἶπε λόγια ἀγάπης...
 Ἡ κόρη ποῦταν φρόνιμη καὶ καλοαναθρεμμένη,
 Τὸν μάλωσε βαρῆα βαρῆα καὶ τοῦπε μὲ φοβέρα,
 Νὰ μὴν ἀπλώσῃ ἀπάνου τῆς, νὰ τραβηχθῆ μακρὰ τῆς,

Τί μαραγκιάζει ό κόρφος της, χαλάει ή έμμορφιά της,
Καί σάν τόν μάθη ή μάνα της, θέ νά τόν καταριέται...
Καί φεύγει μ' άδειο τόν σταμνί.

‘Ο “Ηλιος άπ’ άλάργα
Τήν άκλουθάει μέ τήν ματιά, καί μέ καϋμό τής λέει,
Πώς θά τόν κάμη ή άγάπη της βαρη’ άρρωστος νά πέση
Καί σάν τόν μάθη ή μάνα του, ή μάγισσα ή μεγάλη
Καί ξακουστή βασίλισσα, θέ νά τής κάμη μάγια.

Γυρίζει ή κόρη στό χωριό, τής μάνας της τόν λέει:

—Γλυκειά μανούλα, γιά νερό στή βρύση ποϋ μέ στέλνεις
Κάθε βραδειά πεντάμορφος λεβέντης μ’ άνταμώνει,
Ποϋ ροβολάει άπ’ τά βουνά άλαφοκνηγώντας.
Είδες;... σάν βγαίνει σταις κορφαίς όλος ό κόσμος λάμπει,
Καί σάν παρθένα νηόνυμφη ή Πλάση ξημερώνει
Μ’ άνθούς, μέ χόρτα, μέ δροσιαίς, μ’ άηδόνια στολισμένη.
Κι’ αυτός σάν φεύγει, μάνα μου, ό Κόσμος σκοταδιάζει..
Μοϋπε πώς είναι βασιλιά καί μάγισσας άγόρι....
‘Αποσταμένος κάθονταν στή βρύση ‘λίγην ώρα.
Νερό μονάχα έγύρευε· τώδινα έγώ στα χέρια,
‘Επινε μέ χαμόγελο, κ’ έχάνονταν στα δέντρα....
‘Απόψε έπαραθάρρεψε καί μοϋπε...λόγια άγάπης.
‘Εγώ τόν μάλωσα βαρηά, κι’ αυτός μ’ άπολογήθη
Καί μοϋπε μέ παράπονο πώς άρρωστος θά πέση,
Καί σάν τόν μάθη ή μάνα του, θά νά μοϋ κάμη μάγια....
Κρύψε με, μάνα μου βαθηά καί πρόλαβε τά μάγια.

—Καταραμένο τόν νερό ποϋ τώδινες, παιδί μου,
Κάθε βραδειά!... Τά στήθη του άντι νά τοϋ δροσίζη,
Τοϋ τάκαιγε κατάκαρδα, κ’ ήταν ή φλόγα...άγάπη!
Είνε τής μάγισσας παιδί, κ’ είν’ άκουστός ό “Ηλιος,
Ποϋ τόπον άπερπάτητο τή μέρα δέν άφίνει...
“Οπου άν κρυφτής θέ νά σε βρῆ... Θέ μου! νεράϊδα κάμ’ την,

Νάχη τή μέρα στὰ νερά-κατάβαθα παλάτια,
Κι' ὅταν αὐτὸς θὰ χάνεται, νὰ βγαίνει αὐτὴ στήν Πλάση!...

Ἔτσι νεραΐδα ἐγίνηκε τοῦ Ἥλιου ἡ ἀγάπη.

Ὁ Ἥλιος εἶχε καὶ ταχυὰ κάποια κρυφὴν ἐλπίδα,
Κ' ἔρχεται, τρέχει στὰ βουνὰ ψηλὰ τοῦ Ἀπάνου - Κόσμου,
Γιὰ ναῦρη τὴν ἀγάπη του νὰ τῆς μιλήσῃ πάλι.
Κι' ὅλον τὸν Κόσμο σὰν γυρνᾷ καὶ σὰν διαβαίνει ὁλοῦθε,
Καὶ δὲν τὴν βρίσκει πουθενά, οὔτε σιμὰ στήν βρύση,
Καρδοκαμένος ροβολᾷ στὸ ἔρμο του βασίλειο·
Κ' ἡ λύπη του σὰν σύγνεφο περνᾷ στὸ μέτωπό του...

Ἡ Νύκτα μένει στὰ νερά, νεραΐδωμένη κόρη.
Κι' ὅταν ὁ Ἥλιος χάνεται ἀπ' τὸν Ἀπάνου-Κόσμο,
Προβάλλει αὐτὴ μυριώμορφη γλυκειά, καμαρωμένη,
Καὶ περπατεῖ τὰ ρέμματα, ταῖς ποταμιαῖς, τὰ πλάγια...
Λαμποκοπᾷ στὰ στήθηα τῆς καὶ στὸ κορμί τῆς γύρω
Τὰ μαγεμμένα λούλουδα, χρυσᾷ χιλιάδες ἄστρα,
Καὶ μέσ' στὸ μέτωπο ψηλὰ, σὰν βασιλίσσης στέμμα,
Τὸ πλεῖο μεγάλο λούλουδο, τῶμορφο τὸ φεγγάρι.
Ὅπου πατοῦν τὰ πόδια τῆς τὰ λούλουδα ἀνασαίνουν,
Κ' ἐκεῖνοι οἱ μοσχοανασασμοὶ μυρώνουνε τ' ἀγέρια,
Ὅπου πετοῦν ἀνάλαφρα καὶ τὴν φιλοῦν στὸ στόμα.
Ὅπου περνᾷ, γλυκὰ - γλυκὰ τὴν χαιρετᾷ τ' ἀηδόνι
Κρυμμένο μέσα στὰ κλαδιά, τὴν χαιρετᾷ τ' αὐλάκι,
Τὴν χαιρετᾷ ὁ πιστικὸς στὴ λυγερὴ φλογέρα,
Τὴν χαιρετᾷ κι' ὅποιος πονεῖ καὶ ξαγρυπνᾷ γιὰ ἀγάπη.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΘΕΡΙΣΜΟΥ

— Πάρετε, απόσκια, πάρετε, νὰ πάψη τὸ ἴλιπῦρι,
Νὰ βγῆ τ' ἀγέρι ἀπ' ταῖς σπηλιαῖς νὰ χύση τὴ δροσιά του,
Νὰ ξανασάνη ἡ ἀργατεία, κι' ἡ ὠμορφαις θερίστραις
Νὰ βγάλουν τὰ μαντήλια τους νὰ δείξουν ταῖς θωριαῖς τους,
Νὰ ταῖς γνωρίσω ἀπὸ μακρῶ, νὰ ἰδῶ ποῦ νᾶναι ἡ Πούλια,
Ἡ Πούλια, ἡ ἀγάπη μου μὲ τὰ γλυκὰ τὰ μάτια·
Νὰ καρτερέσω ὄλημερίς, ὡς ποῦ νὰ πάρ' ἡ νύχτα,
Νὰ πάη στὴν βρύση γιὰ νερό, στὴν ἀργατεία νὰ φέρη,
Νὰ τὴν εὐρῶ κατάστρατα νὰ τὴν γλυκοφιλήσω,
Καὶ νὰ τῆς ἴπῳ τὸν πόνο μου, τὸν πόνο τῆς καρδιάς μου.
Γιατὶ δυὸ χρόνια τὴν τηρῶ στὰ μάτια τῆς μ' ἀγάπη,
Κι' ἀκόμα δὲν τῆς τῶδειξα, καὶ δὲν τῆς τῶπα ἀκόμα.

Πῆραν τ' ἀπόσκια στὰ ριζὰ κ' ἐτσάκισε τὸ κάμμα,
Βγῆκε τ' ἀγέρι ἀπ' ταῖς σπηλιαῖς κ' ἐδρόσισε τὸν κάμπο,
Κ' ἡ ἀργατεία ξανάσανε, κ' ἡ ὠμορφαις θερίστραις
Ἐβγαλαν τὰ μαντήλια τους, κ' ἐλάμπαν ἡ ὠμορφαῖς τους
Μέσα στὰ στάχια τὰ χρυσᾶ σὰν νᾶτανε Νεράϊδες.

Ἄράδ' ἀράδα εἰς κάθε μιὰ ρίχνει τὸ μάτι ὁ Λάμπης
Καὶ δὲν γνωρίζει πουθενὰ τὴν ὠμορφή τὴν Πούλια.

Καὶ καρτεράει ὄλημερίς, ὅσο ποῦ πῆρε ἡ νύχτα,
Καὶ τριγυρίζει στὰ κλαριά, τὰ μονοπάτια πιάνει,
Διαβαίνει ἀπ' ταῖς νεροσυρμαῖς, περνάει κι' ἀπὸ τὴ βρύσι,
Παίρνει μιὰ-μιὰ ταῖς θημωνιαῖς, τ' ἀλώνια ἀράδ'-ἀράδα,
Κι' ὀλοῦθε βλέπει νηοὺς καὶ νηαῖς...τὴν Πούλια δὲν τὴ βλέπει.

Ταχὺὰ ξημέρωσε γιορτὴ. Τ' ἀπόγιομα στ' ἀλώνια
Στῆσαν ἡ λυγεραῖς χορό, κι' ἀκούει ὁ δόλιος Λάμπης
Στ' ἄλλα τραγούδια ἀνάμεσα ποῦ λέν ἡ νηαῖς μπροστά του,
Τῆς Πούλιας τ' ἀρραβώνιασμα!

Η ΝΗΣΙΩΤΟΠΟΥΛΑ

κ. Σπ. Π. Λάμπρω

Νησιωτοπούλα κάθεται σὲ μαρμαρένιον πύργο,
Μὲ κέντημα στὰ χέρια της, μ' ἀγάπη στὴν καρδιά της.
Φοραῖς φοραῖς τὸ κέντημα κεντοῦσε μὲ τραγούδια,
Φοραῖς φοραῖς πισώρριχνε τὰ ξέπλεγα μαλλιά της
Κι' ἀγνάντευε τὸ πέλαγο ποῦ ἀπλώνονταν μπροστά της
Καὶ γκαρδιακὰ ἀναστέναζε κ' ἐχτύπαγε τὰ στήθια,
Γιατ' ἀγριεμένο τῶβλεπε, μαῦρο, φουρτουνιασμένο·
Κι' αὐτὴ εἶχε λόγο, στὸ γιαλὸ νὰ κατεβῆ τὸ βράδυ,
Κι' ἀπ' τὸ νησὶ τ'ἀντικρυνό, ποῦ χάνεται στὸ κῦμα,
Ὁ ἀγαπημένος της ν'ἀρθῆ, νὰ τοῦν τὸν ἔρωτά τους.

Ὁ ἥλιος ἐβασίλεψε· σκοτεΐδισε, νυχτώνει.
Τὸ κέντημά της τῶμορφο ἀπαρατάει ἡ κόρη,
Καὶ κατεβαίνει στὸ γιαλὸ κι' ἀκαρτεράει στὴν ἄκρη.

Μαυρολογᾶνε τὰ βουνά, καὶ σύγνεφα μεγάλα
Σκεπάζουνε στὸν οὐρανὸ τ'ἀστέρια πέρα πέρα,
Φυσομανάει τὸ πέλαγο, τὰ κύματα βογγοῦνε,
Κι' ὅταν τὰ νέφια ἀστράφτουνε, δείχνουν κορφαῖς ἀφράταις,
Καὶ δὲν γροικιέται πουθενὰ τ'ἀγαπημένου ἡ βάρκα.
Κάθεται ἡ νηὰ κι' ἀκαρτερεῖ στ' ἀκρογιαλιοῦ τὰ βράχια.
Τὰ μακρὰ της τὰ μαλλιά τὰ κυματίζει ὁ ἀγέρας,
Καὶ σποῦνε μέσ' στὰ πόδια της τὰ κύματα μὲ βόγγο.
Ὡραὶς τηράει τὸ πέλαγο, ὦραὶς τηράει μπροστά της,
Νέφια καὶ κύματα μαζὶ συχνορωτάει μὲ πόνου,
Ἄν εἶδαν κάπου ν'ἀρχεται τ' ἀγαπημένου ἡ βάρκα.
Τὰ σύγνεφα μένουν βουβά, τὰ κύματα βογγοῦνε,
Κι' ἀναστενάζουνε βαρεῖα βαρεῖα τῆς νηᾶς τὰ στήθια.

Φυσομανάει ἡ Θάλασσα, τὰ κύματα βογγοῦνε,
 Κ' ἓνα μὲ τ' ἄλλο σπρώχνονται καὶ σπαίνουν στ' ἀκρογιαλί·
 Κ' ἐκεῖ ποῦ ἡ κόρη τὰ ῥωτᾷ, βλέπει ἓνα θεριωμένο
 Νὰ ψηλωθῆ, νὰ ψηλωθῆ, τὰ βράχια νὰ περάση,
 Καὶ νὰ τὴν πνίγη στὸν ἀφρό. Τραβιέται ἡ κόρη ἴπισω,
 Καὶ κλειῶντας τὴν ἀγκάλην της, ποῦ ὀλάνοιχτη βαστοῦσε
 Τὸν ἀκριβό της νὰ δεχθῆ, σφίγγει στὰ στήθη ἀπάνου
 Παραδαρμένο ἓνα κορμί, καὶ ἄψυχο καὶ κρύο.

Ταχυὰ ἡ φουρτοῦνα ἠσύχασε, τὰ κύματα ἴμερέσαν,
 Καὶ οἱ ψαράδες πῶρριχναν στὸ πέλαγο ταῖς βάρκαις,
 Στ' ἀκρογιαλιοῦ τὰ χώματα καὶ μέσ' στὰ βράχια βρίσκουν
 Παραρριγμένα δυὸ κορμιὰ καὶ σφιχταγκαλιασμένα.

Ο ΧΟΡΟΣ ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΗΣ

Σήμερα γιορτή μεγάλη, σήμερα Λαμπρή.
Σφάζουν σήμερα και ψένουν φυλαγμέν' άρνια,
Ράβουνε καινούργια ρούχα και στολίζονται,
Κι' όθε άπαντηθοῦν φιλιοῦνται και άγκαλιάζονται.
Σήμερα στα μεσοχώρια όλα άστράφτουνε
'Εμμορφάδες και στολίδια, κι' όλ' αντιλαλοῦν
'Από τὰ γλυκά τραγούδια ποῦ χορεύουνε.
Ροβολοῦν τὰ παλληκάρια, λεβεντόπαιδα
Μ' άρματ' άργυρᾶ στή μέση και με χαίμαλιά,
Ροβολοῦν κ' ἡ μαυρομάταις, ρούσαις κ' ἔμμορφαις,
Λυγεραις σάν κυπαρίσσια, σάν μηλιαίς γλυκειαίς,
Σάν Ξωθιαίς και σάν Νεραΐδες, ποῦ λαμποκοποῦν
'Στὸ λαχοῦρι, στὸ μετάξι και στὸ μάλαμμα.

Πιάνοντ' ὅλοι χέρι χέρι. Τὰ τραγούδια τους
Και ταίς πέτραις ζωντανεύουν. Γύρου οί γέροντες
Καθισμένοι άράδα-άράδα τοὺς κυττάζουνε
Και γλυκά τοὺς καμαρώνουν και κρυφά κρυφά
Ζευγαρώνουν κάθε νηὸ με κάθε κόρη τους.
Κι' ὁ χορὸς και τὸ τραγοῦδι πάν' άδιάκοπα.
Λυγεραις και παλληκάρια σειοῦνται και λυγοῦν
Και στοὺς κύκλους ὅποῦ πλέκουν άγναντεύονται
Και κρυφά γλυκοτηριοῦνται και γνωρίζονται,
Κάθε κόρη τὸν καλὸν της, κάθε νηὸς τὴ νηά.
"Ολαις ἡ ματιαίς ταιριάζουν, κι' ὅλαις ἡ καρδιαίς
"ῶρα μ' ὶρα ζευγαρώνουν και κρυφομιλοῦν.
Κι' ὁ χορὸς και τὸ τραγοῦδι πάν' στρωτᾶ-στρωτᾶ.

"Αξαφνα καινούργια λάμψι γύρου χύνεται,
Σειέται τοῦ χωριοῦ τὸ πλῆθος, κυματίζεται,
Και σάν σύγνεφα μεριάζει και ξανοίγεται

Ποῦ περνάει λαμπροντυμένο τ' ἀστραπόβροντο,
Καὶ διαβαίνει ἀνάμεσά τους κι' ὅλο χαιρετᾷ
Λυγερὴ καμαρωμένη καὶ περίμορφη.

Ἡ περίσσια ἢ ἔμπορφιά της, τὰ ξανθὰ μαλλιά,

Τὰ ὄλογάλανα τὰ μάτια, τὸ περπάτημα,

Ἡ χρυσαῖς ἢ τραχηλιάς της καὶ τὸ μάλαμμα,

Χύνουνε στὸ χοροστάσι λάμψι ξαφνική.

Ἄλλοι λέν: ἢ Δημοπούλα, ἢ Μήτηρω ἢ ἔμπορφη,

Πῆρε πρόσωπο τὸν ἥλιο, τ' ἄστρα μάτια της,

Κι' ἄλλοι: πῆρε τὸ φεγγάρι, τὸν αὐγερινό.

— Ἄχ! κ' ἐγὼ λεβέντης νᾶμουν, χωριατόπουλο,

Νὰ μὲ παίρναν στὸ χορό τους καὶ νὰ χόρευα.

Ἐστὸ πλευρὸ τῆς Δημοπούλας τῆς περίμορφης!

Η ΦΛΟΓΕΡΑ

κ. Ν. Πουρναροῦ

— Ἦσυχά ποῦναι τὰ βουνά, ἦσυχοι ποῦναι οἱ κάμποι
Ἦσυχαις ποῦναι ἢ λαγκαδιαῖς καὶ τὰ κλαριά κι' ἢ βρύσαις,
Ἦσυχαις ποῦναι κ' ἢ σπηλαιῖς! Κι' αὐτὰ τὰ νυχτοπούλια
Γρήγορ' ἀπόψε κούρνιασαν τὰ μαῦρα καὶ δὲ σκούζουν.
Καὶ σύ, φλογέρα μου, γιατί, γιατί δὲν ἠσυχάζεις;
Τ' ἔχεις καϋμένα, καὶ βογγᾶς καὶ κλαῖς κι' ἀναστενάζεις,
Ἵς ὅλην αὐτὴ τὴν ἔρημιά, Ἵς ὅλην αὐτὴ τὴ νύχτα,
Καὶ λὲς τραγοῦδι φλίβερο καὶ παραπονεμένο,
Καὶ τὸν ἀντίλαλο ξυπνᾶς σταῖς λαγκαδιαῖς, στὰ δάση,
Ξυπνᾶς κι' ἀπὸ τὸν ὕπνο της τὴν ὠμορφὴ τὴν πλάσι;...
Ζύλο δὲν ἦσουν ἄλαλο κι' ἀνώφελη βεργούλα,
Κ' ἐγὼ ὁ μαῦρος σοῦ χάρισα ἀκέρηα τὴν ψυχὴ μου;
Σῶδωκα ἀθάνατη φωνὴ καὶ πόνος καὶ γλυκάδα,
Ποῦ σὲ ζηλεύουν σὰν σ' ἀκοῦν ἀκόμα καὶ τ' ἀηδόνια.
Τ' ἔχεις, φλογέρα, καὶ μοῦ κλαῖς καὶ μοῦ παραπονιέσαι;
Μὴ προμαντεύεις θάνατο, μὴ προμαντεύεις χάρο; 1)
Μὴ μ' ἐμπεζέρισες κ' ἐσύ καὶ θέλεις νὰ μ' ἀφίσης;
Ἦ μήνα τῆς ἀγάπης μου τὸ χωρισμὸ θυμᾶσαι
Καὶ κλαῖς καὶ θὲς τὸν πόνος μου νὰ μερασθῆς μ' ἐμένα;
Τ' ἔχεις, φλογέρα, πὲς μου το, πὲς μου το, μὴ σωπαίνης.
Τί κλαῖς μονάχη καὶ ξυπνᾶς τὴν πλάσι ἀπὸ τὸν ὕπνο;
Καὶ τὸν κρυφὸ τὸν πόνος μου ξυπνᾶς καὶ τὴν καρδιά μου,
Κι' ἀρχίζει τ' ἀναστενάγμα, ἀρχίζει καὶ τὸ κλάμα!
Φαρμακωμένη ἢ δύστυχη μέρα μὲ μέρα σβύεται,
Ἄφ' ὄντας τὴν ἀγάπη μου τὰ μάτια μου δὲν εἶδαν.
Σώπα, φλογέρα· μὴ μοῦ λὲς τραγοῦδι τῆς ἀγάπης·

1) Ὁ Κρυστάλλης γράφει καὶ τὶς δυὸ φορές «προμαντεύης»· προφανῶς ὁμως θέλει προμαντεύεις.

Σώπα, καὶ μὴ μοῦ τὴν θυμᾶς!... Ὅχι, φλογέρα· πές το,
 Πές το, καὶ μὴ τὴν λησμονᾶς· κάλλιο νὰ λησμονήσω
 Ὅλον τὸν κόσμον, νὰ χαθῶ, νὰ μαρνανθῆ ἢ καρδιά μου,
 Μὲ τῶμορφό της τ' ὄνομα στὸ στόμα μου ἄς πεθάνω,
 Παρὰ νὰ τὴν ἀπαρνηθῶ καὶ νὰ τὴν λησμονήσω!...
 Πές το, φλογέρα, μὴ σωπᾶς καὶ πάρτο ἀπ' τὴν ἀρχὴ του.

— Μικρὸς κι' ἐγώ, κι' αὐτὴ μικρὴ, δέκα χρονῶν ἀκόμα
 Παιδιὰ ἀπονήρευτα, μαζί ἐζούσαμεν στὰ πλάϊα,
 Περιβοσκούσαμεν μαζί τὰ δύο μας τὰ κοπάδια
 Καὶ τὰ ποτίζαμεν μαζί στῆς ποταμιᾶς τὸ ρέμμα,
 Μαζὶ ἐμεσημεριάζαμεν εἰς τῆς σπηλιᾶς τὸν ἴσκιο,
 Μαζὶ στὰ δάση ἐτρέχαμεν κ' ἐκόβαμεν λουλούδια,
 Καὶ ταῖς νυχτiais περνούσαμεν μαζί σὲ μιὰ καλύβα,
 Μ' ἀγάπαγε σὰν ἀδερφό, κ' ἐγὼ σὰν ἀδερφή μου.
 Πόσαις φοραῖς μέσ' στ' αὐλακιοῦ καθόμασταν τὸ φρύδι,
 Κ' ἐπαίζαμεν μὲ τὸ νερό, πόσαις φοραῖς στὰ χόρτα
 Μ' ἔρριχνε σὰν παλαίβαμεν, πόσαις φοραῖς στὰ δάση
 Σὰν μάτωνε τὸ χέρι μου αὐτὴ μοῦ τὸ φιλοῦσε! ..
 Κι' ἂν δάκρυζαν τὰ μάτια μου κι' ἂν πόναγα ποτέ μου,
 Αὐτὴ μ' ἐσφόγγιζ' ἐλαφρά, κι' ἀδερφικὰ ἢ καυμένη
 Μὲ χίλια χαιῖδια καὶ φιλιὰ μοῦ πέρναγε τὸν πόνο.
 Ὅμως ἐγὼ δὲν ἄπλωσα ποτέ νὰ τὴν φιλήσω.
 Ποιὰ ἀπ' τὴν ψυχὴ μου δύναμι, ποιὸ χέρι ἀπ' τὴν καρδιά μου
 Ἄθῶα κ' ἐγὼ νὰ τὴν φιλῶ μ' ἐβάσταγε, δὲν ξέρω.
 Μὲ τέτοια ἄθῶα φιλήματα, μ' ἄθῶα παιγνίδια τέτοια,
 Ἡμεῖς ἐμεγαλώναμεν καὶ πέρναγαμ τὰ χρόνια.
 Ἐγὼ ἔπαιρνα παλληκαριὰ κι' αὐτὴ ὠμορφιά καὶ μάγια.
 Ὡς πῶφεξε μιὰ χαραυγὴ, τῆς ἀνοιξης μιὰ μέρα,
 Ποῦ ἐγνώρισα στὰ μάτια της καὶ στὸ χαμόγελό της
 Κάποιο μυστήριον ἀγνώριστον ὡς τότε στὴν καρδιά μου.
 Λαχτάρησα σὰν ν᾿ ἄπεσε στὰ σωθικά μου σπίθα.
 Κι' ὅσο ποῦ ἢ μέραις πέρναγαμ γενόνταν φλόγα ἢ σπίθα,
 Κ' ἢ φλόγα μ' ἔκαψε βαθιά, ὅμως μὲ τέτοια γλύκα,
 Ὅπ' ἄλλαξα μὲ μιᾶς ζωῆ· ἐθάμπωνε ἢ ματιὰ μου
 Ἀπὸ μιὰ λάμψι, γκαρδιακὴ καὶ παραδείσια λάμψι,

Σάν κύτταζα τὰ μάτια της· σάν μοῦ χαμογελοῦσε
 "Ἐλεγα γῆ πῶς δὲν πατῶ, πῶς περπατῶ τὰ οὐράνια·
 Τὰ αἵματά μου ἐπάγωνα σάν κάθονταν σιμά μου,
 Κ' ἔτρεμα σάν τὸν κάλαμο σάν μ' ἔπιανε ἀπ' τὸ χέρι·
 Καὶ τὰ τραγούδια τῶν πουλιῶν γιὰ ἐμέν' ἀλλάξαν τότες,
 "Ἀλλάξε τὸ μουρμουρητὸ τῆς λαγκαδιᾶς, τῆς βρύσις,
 "Ἀλλάξε τ' ἀναστέναγμα τ' ἀγέρα μέσ' στὰ δέντρα,
 "Ἀλλάξαν κ' ἡ μοσχοβολιαὶς τῶν λουλουδιῶν γιὰ ἐμένα,
 "Ἀλλάξε τῆς αὐγῆς τὸ φῶς, τῆς νύχτας τὸ σκοτάδι,
 "Ἀλλάξαν τὴν φεγγοβολιὰ τ' ἀστέρια, τὸ φεγγάρι,
 Κ' ἡ κόρη ἀπ' τότες ἀλλάξε στὰ βάθηα τῆς καρδιᾶς μου,
 Κ' ἐκείνη ἡ ἀγάπ' ἡ παιδική, ποῦχα γι' αὐτήν, ἡ ἀθῶα,
 "Ἐγινε ἀγάπη τῆς καρδιᾶς κι' ὅλο τοῦ νοῦ μου ἀγάπη·
 "Ἀπ' τότες ἀλλάξες καὶ σύ, φλογέρα μου, τὸν ἦχο,
 Καὶ δὲν μοῦ τραγουδᾷς γλυκὰ, πόνους, φλογέρα, χύνεις!

Μιὰ μέρ' αὐτὴ πάει στὸ χωριό... Σάν ἔλειψε ἀπ' ἐμπρός μου
 Σκοτείνιασ' οὐρανὸς καὶ γῆ, ἀνατολὴ καὶ δύσι,
 Κ' ἔνοιωσα τότε ἀβάσταχτον, παρὰ βαρὺν τὸν πόνο.
 Μὲ συνεπῆρε ἡ φλόγα του καὶ πέρασ' ἀπ' τὸν νοῦ μου
 Σάν ἔρθῃ ἡ κόρη τὴν αὐγὴ νὰ τῆς τὸ μολογήσω...
 Περνοῦν τρεῖς μέραις,-τρεῖς χρονιαὶς γιὰ ἐμέ,-καὶ δὲν ἐφάνη.
 Καὶ μιὰ φαρμακωμένη αὐγὴ μῶρχετ' ἓνας δικὸς της,
 Καὶ παίρνει τὸ κοπάδι της καὶ πάει κι' αὐτὸς καὶ φεύγει.
 "Ἀκαρτεράω ἀκόμα ἐγώ, νάρθῃ μιὰ μέρα ἡ κόρη,
 Γιὰ νὰ τῆς πῶ τὸ ντέρτι μου, τὸν πόνο τῆς ἀγάπης.
 Εἶπα στ' ἀστέρια τ' οὐρανοῦ, στῆς νύχτας τὸ φεγγάρι,
 "Στὸν ἥλιο τὸν χρυσόλαμπρο, στ' ἀηδόνια καὶ στ' ἀγέρι
 Νὰ μοῦ τὴν φέρουν μιὰν αὐγὴ, καὶ δὲν μ' ἀκούει κανένα.
 Νυχτόημερα παρακαλῶ "Αγίους καὶ Παναγία,
 Τάζω ἀσημένια τάματα, καὶ δὲν μ' ἀκοῦν κ' ἐκείνοι.
 "Ἄν μοῦ τὴν ἔφερνες ἐσύ, σ' ἐχρύσωνα φλογέρα!..

Ζάφνου ἡ φλογέρα ἐσώπασε καὶ σβυέται τὸ τραγοῦδι.
 Τὰ φουντωτὰ κοντόκλαδα μεριάζουνε μπροστά του,
 Καὶ στὸ γοργὸ ἀναμέριασμα κάποιο κορμὶ προβάλλει.

Μὴν εἶναι Λάμια τοῦ γιαλοῦ καὶ τῆς ἐρμιᾶς Νεράϊδα;
 Μὴν εἶναι τοῦ βουνοῦ Ζωθιά καὶ Μάγισσα τῆς βρύσης;...
 Κόφτ' ἢ φλογέρα τὸν ἦχὸ κι' ὁ νηὸς ὀρθὸς φωνάζει:
 — Ἄν εἶσαι τοῦ βουνοῦ Ζωθιά καὶ Μάγισσα τῆς βρύσης,
 Γύρνα καὶ κρύψου στῆς σπηλαιῖς καὶ κρύψου στὰ νερά σου,
 Καὶ μὴ πατᾶς τὸν τόπο μου, μὴν ἔρχεσαι σ' ἐμένα,
 Γιατ' ἔχω γκόλφι καὶ σταυρό, κι' ἀγάπη στὴν καρδιά μου.
 — Δὲν εἶμαι Λάμια τοῦ γιαλοῦ καὶ τῆς ἐρμιᾶς Νεράϊδα,
 Οὔτε καὶ τοῦ βουνοῦ Ζωθιά καὶ Μάγισσα τῆς βρύσης,
 Μόν' εἶμαι ἡ πρώτη ἀγάπη σου κ' ἡ ἀγάπη σου ἡ αἰώνια.
 Φωτιά νὰ κάψῃ τὰ φλωριά, τὰ γρόσια τοῦ γονιοῦ μου,
 Λύκος νὰ φάῃ τὰ πρόβατα κ' ἐκείνον τ' ἀγριοπούλια.
 Τὸ χωρισμό σου δὲ φτουρῶ, καὶ δὲ βαστάω τὸν πόνο....
 Ἐστὴν ἀγκαλιά σου πάρε με, ἂν μ' ἀγαπᾶς ἀκόμα,
 Κ' ἔλα νὰ φύγουμε μακρὰ, νὰ πᾶμε σ' ἄλλον τόπο,
 Ἄχωριστοι νὰ ζοῦμε οἱ δυό, μὲ μιὰ καρδιά, μιὰ ἀγάπη.
 Νὰ περπατοῦμε τῆς ἐρμιᾶς, τ' ἀπάτητα τὰ δάση,
 Ποῦναι τὰ γάργαρα νερά, τ' ἀμάζευτα λουλούδια,
 Ποῦ κελαῖδοῦν ἀνύποπτα ἢ πέρδικες, τ' ἀηδόνια.
 Ἄπὸ τὸν κόσμον νὰ χαθῆ, νὰ σβύσῃ τ' ὄνομά μας,
 Κι' ὁ κόσμος πάλιν νὰ χαθῆ, νὰ σβύσῃ ἀπ' τὴν καρδιά μας.
 Κ' ἡ ταιριασμένη ἀγάπη μας ν' ἂν ἓνας κόσμος ἄλλος.
 Νὰ πάrouμ' ἀπὸ τῆς μυρτιαῖς, νὰ πάrouμ' ἀπ' τῆς δάφναις,
 Νὰ πλέξουμε μιὰ χαμηλὴ μόνο γιὰ ἐμᾶς καλύβα.
 Ἄγαπημένοι, ἀχωριστοι, μονάχοι μας νὰ ζοῦμε,
 Κι' ἂν θὰ χαθοῦμε, πάλ' οἱ δυὸ μαζί μας νὰ χαθοῦμε...

Κάποιος διαβάτης μὲ καιρὸ διαλάλησε μιὰ μέρα,
 Ὅτι σ' ἀπόκρυφην ἐρμιᾶν εὔρε χρυσὴ φλογέρα.

Η ΚΑΤΑΡΑ

— Μάνα, πάρ' ἴτης εὐχαίς καὶ τ' ἅγια λείψανα,
Τί δὲν μποροῦν νὰ γειάνουν τὴν ἀρρώστεια μου.
Δὲν εἶν' οὔτε ἀπὸ πόνον οὔτε ἀπὸ Ζωθιαίς.

Τρεῖς χρόνους ἀγαποῦσα κόρην ὡμορφη,
Καὶ λόγο δὲν τῆς πῆρα, κι' οὐδὲ φίλημα.

Μιὰ μέρα στὸ ποτάμι τὴν ἀπάντησα·

Τῆς κρένω, δὲ μοῦ κρένει, κι' οὐδὲ μὲ τηρᾶ,

Τῆς ρίχνω ἓνα λουλοῦδι, δὲν τὸ δέχτηκε,

Τῆς ρίχνω τὸ μαντῆλι, κρυφοθύμωσε....

Μὲ συνεπῆρε ὁ πόνος, μάνα, κι' ὁ καῦμός·

Πεζεύω, στὰ πλατάνια δένω τ' ἄλογο

Κι' ἀρπαχτικὰ τὴν πιάνω καὶ τὴν φίλησα.

Βαρεῖά μ' ἔκαταράσθη σὰν μοῦ ξέφυγε:

— Νὰ ξηραθοῦν τὰ χέρια ποῦ μ' ἀγκάλιασαν,

Νὰ μαραθοῦν τὰ χεῖλια ποῦ μ' ἐφίλησαν!...

Ἄκουσες τὴν ἀρρώστεια, μάνα, γειάνε με.

— Φλόγα, φωτιά νὰ πέση στὴν καρδούλα της,

Νὰ ζωντανέψ' ἡ ἀγάπη ἢ σιδερένια της,

Ἵστους δρόμους νὰ κινήση καὶ στὰ τρίστρατα,

Νὰρθῆ στὴν ἀγκαλιά σου σὰν θεότρελλη!...

Τὸ λόγο δὲν ἀπόειπε, δὲν ἀπόσωσε,

Κ' ἐπιάσθηκε ἡ κατάρα, κ' ἦρθε ἡ λυγερὴ

Μὲ ξανοιγμένους κόρφους, μ' ἀπλωτὰ μαλλιά,

Κι' ὀλοβροντᾶ τὴν πόρτα σὰν θεότρελλη.

Τ' ἀρρώστου ἡ μάν' ἀνοίγει· κ' ἡ θεότρελλη

Ἵστὴν ἀγκαλιά του πέφτει καὶ φιλεῖ καὶ κλαίει.

Ἐγειανε ὁ νηός, κ' ἡ κόρη πῆρε πληρωμὴ

Καθάριο δαχτυλίδι κι' ὅλο μάλαμμα.

Η ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΡΑ ΚΙ' Ο ΒΑΣΙΛΗΑΣ

κ. Γ. Δροσίνη

Μιά λυγερή στὸν ἀργαλειὸ ὑφαίνει τὰ προικιά της.

Βάν' ἀσημένιον ἀργαλειὸ κ' ὑφάδια μεταξένια,
Βάνει σαίταις μάλαμμα καὶ φιλτισένια χτένια,
Κι' ἀγάλια-ἀγάλια ὕφαινε καὶ ψιλοτραγουδοῦσε.

Ἀπὸ τὸ βρόντο τ' ἀργαλειοῦ κι' ἀπ' τὸν ἠχὸ τῆς κόρης
Ὁ ἥλιος ἐσταμάτησε, δὲν πάει νὰ βασιλέψη,
Καὶ καταριέται ἡ ἀργατεία κ' οἱ ξενοδουλευτάδες
Κ' ἔρχονται καὶ φωνάζουνε καὶ λέν τοῦ βασιληᾶ τους,
Ἦ νὰ γιατρέψη τὸ κακὸ ποῦ ἐγείνηκε στὴ χώρα
Κι' ὁ ἥλιος ἐσταμάτησε, ἦ θὲ νὰ τὸν σκοτώσουν.

Ὁ βασιληᾶς στέλνει ρωτᾶ μιὰ μάγισσα μεγάλη.

— Μάγισσα, ποιὸ εἶναι τὸ κακὸ, ποῦ ἐγείνηκε στὴ χώρα,
Κ' ὁ ἥλιος ἐσταμάτησε, δὲν πάει νὰ βασιλέψη;

— Κάνα κακὸ δὲν ἔγινε στὴ χώρα, βασιληᾶ μου.
Μιά λυγερή στὸν ἀργαλειὸ ὑφαίνει τὰ προικιά της,
Πῶχει ἀσημένιον ἀργαλειὸ κ' ὑφάδια μεταξένια,
Πῶχει σαίταις μάλαμμα καὶ φιλτισένια χτένια.
Κάθε ποῦ ρίχτει σαίτιὰ λέει κ' ἓνα τραγοῦδι,
Κι' ἀπὸ τὸ βρόντο τ' ἀργαλειοῦ κι' ἀπ' τὸν ἠχὸ τῆς κόρης
Ὁ ἥλιος ἐσταμάτησε, δὲν πάει νὰ βασιλέψη.

Πάει καὶ πέφτει ὁ βασιληᾶς στῆς λυγερῆς τὰ πόδια.

— Πάψε, κόρη, τὸν ἀργαλειό, πάψε καὶ τὸ τραγοῦδι,

Γιατ' ἀπ' τὸ βρόντο τ' ἀργαλειοῦ κι' ἀπ' τὸ γλυκὸν ἦχό σου
 Ὁ ἥλιος ἔσταμάτησε, δὲν πάει νὰ βασιλέψη,
 Καὶ καταριέται ἡ ἀργατεῖα κι' οἱ ξενοδουλευτάδες,
 Κ' ἦρθαν μέσ' στὰ παλάτια μου καὶ σκούζουν καὶ φωνάζουν,
 Ἦ νὰ γιατρέψω τὸ κακό, ἢ θὰ μὲ θανατώσουν.

— Κι' ἂν πάψω ἐγὼ τὸν ἀργαλειό, κι' ἂν πάψω τὸ τραγοῦδι,
 Ποιὸς θὰ μοῦ ὑφάνη τὰ προικιὰ καὶ τὰ μεταξωτά μου;

— Ἐγὼ θὰ βάλω γλήγορα ὑφάντραις νὰ τὰ ὑφάνουν,
 Ἐγὼ θὰ στείλω προξενιά, γυναῖκα νὰ σὲ πάρω,
 Τοῦ παλατιοῦ βασίλισσα, κυρά μου νὰ σὲ κάμω.

Ο ΓΑΜΟΣ

— Τοῦ ποιοῦ ν' τὸ συμπεθεριακό, τοῦ ποιοῦ ν' αὐτὸ τὸ ψίκι
Ποῦ κατεβαίνει ἀπ' τὰ βουνὰ πεζούρα καὶ καβάλλα
Μὲ τὰ ψηλὰ τὰ φλάμπουρα, μὲ τὰ διπλὰ παιγνίδια,
Μὲ τὰ τραγούδια τὰ πολλά, μὲ τὰ βαρεῖα τουφέκια,
Σὰν νὰ ἐσηκώθη ὁ βασιληᾶς κ' ἐσύναξε τ' ἀσκέρια
Κι' ὅλον τὸν κόσμον ἐκάλεσε νὰ πάη νὰ πολεμήσῃ;

— Ὁ Φλῶρος κάνει τὴν χαρὰ, παντρεύει τὸν υἱό του,
Τὸν γιό του τὸν μονάκριβο, τὸν μοσχοαναθρεμμένο,
Κι' ὅλον τὸν κόσμον ἐκάλεσε κι' ὅλο τ' ἀρχοντολόγι.
Τρεῖς χρόνους γράφαν τὰ προικιά καὶ τρεῖς τ' ἀπανοπροίκια,
Καὶ τρεῖς ὅπου συντάζονταν κ' ἐκάλναγαν τὸν κόσμον.
Πάν' τὰ παιγνίδια ἀπὸ μπροστὰ τὰ φλάμπουρ' ἀπὸ ἴπισω,
Κι' ἀράδι' ἀράδ' ἀπὸ κοντὰ πάνουν οἱ συμπεθέροι
Καὶ μεσ' στὸ ψίκι ἀνάμεσα πάν' ὁ γαμπρὸς κ' ἡ νύφη,
Καββάλλα ἔς ἄλογα ψαριὰ καὶ χρυσοσελλωμένα.
Λάμπουν τ' ἀσήμια τοῦ γαμπροῦ καὶ τὰ χρυσᾶ τῆς νύφης
Κ' ἡ λαμπερή τους ἡ ὠμορφιά, σὰν ἥλιος, σὰν φεγγάρι.
Δεξιὰ ζερβιά παίζουν νουνὸς καὶ βλάμης τ' ἄλογά τους,
Κι' ὅλο κυττᾶν τὰ νηόγαμπρα κι' ὅλο χαμογελοῦνε.
Πάει ὁ γαμπρὸς σὰν ἀητός, ὀρθός, καμαρωμένος,
Κ' ἡ νύφη πάει σὰν πέρδικα, γλυκειά, χαμηλομμάτα.
Ἀκολουθᾶν οἱ νηοὶ κ' ἡ νηαὶς καὶ βλέπουν καὶ ζηλεύουν,
Κ' ἡ ζήλεια βγαίνει ἀπ' τὴν καρδιά κ' ἰδρώνει μέσ' στὰ μάτια,
Καὶ σὰν ἀχτίδα πέτεται ἀπ' ὧνα μάτι σ' ἄλλο
Κι' ἀπὸ μιὰ σ' ἄλληνε καρδιά, κ' ἐκεῖ γεννιέται ἀγάπη.
Κι' ὅσο ποῦ νᾶρθη ἄλλ' ἀνοιξι, κι' ὅσο νὰ κλείσῃ ὁ χρόνος,
Ἀπ' ὧνα γάμο δυὸ καὶ τρεῖς καὶ τρίδιπλοι φυτρώνουν.

Βγαίνει στὴν πόρτα νὰ δεχθῇ τὴν νύφη ὁ γέρω-Φλῶρος,
Καὶ χύνει σίκλους τὸ κρασί, τὸ ρύζι χούφταις χύνει.

Τήνε φιλεῖ στὰ μάγουλα, τήνε φιλεῖ στὰ μάτια,
Κι' εὐχέται καλορροϊζικά κ' εὐχέται γεννητσούρια.

Ἐσταῖς μαρμαρόστρωταις αὐλαῖς πεζεύει ὄλο τὸ ψίκι.

Ἦξω τὸ στρώνουν στὸ χορὸ καὶ μέσα στεφανώνουν.
Καὶ στὰ τραγούδια τὰ πολλὰ καὶ στὰ πολλὰ τουφέκια,
Ἄλλοι χρυσαῖς δίνουν εὐχαῖς κι' ἄλλοι καλοτυχίζουν:

— Χαρὰ στὰ δυὸ τὰ νηόγαμπρα, χαρὰ καὶ στοὺς γονηοὺς
τους!...

Η ΠΟΔΙΑ ΤΗΣ ΜΑΡΙΩΣ

κ. Α. Προβελεγγίω

Πλέν' ἡ Μαριῶ στὸν ποταμό, πλένει ταῖς φορεσιαῖς της.
Κι' ἡ ὠμορφιαῖς της λάμπουνε, κι' ἀστράφτουν στὸ κορμί της
Ἄράδες τ' ἀσημόκουμπα κι' ἀράδες τὰ γιουρτάνια,
Καὶ στὰ καθάρια τὰ νερὰ τὰ πόδια της ἀσπρίζουν
Σὰν νᾶναι μὲ τριαντάφυλλα καὶ γάλα ζυμωμένα.

Περνοῦν ἐκεῖθε πιστικοὶ καὶ κυνηγοὶ διαβαίνουν,
Κι' ἄλλοι τὴν λέν Ἰλιογέννητη, ἄλλοι τὴν λέν Νεράϊδα.

Πέρασε κ' ἓνας σταυραετός, πέρασε ἀπάνω-ἀπάνω,
Καὶ σὰν νὰ νοιάστηκε κι' αὐτὸς τὴν ὠμορφιά τῆς κόρης,
Χαμήλωσε ὡς τὸν ποταμό κι' ἀρπάζει τὴν ποδιά της,
Τὴ λαχουριά της τὴν ποδιά, τὴ χρυσοκεντημένη,
Ποῦχε ξομπλιάσει ἀπάνω της τὸν οὐρανὸ μὲ τᾶστρα,
Καὶ σκούζ' ἡ ἄμοιρη Μαριῶ καὶ κλαίει τὴν ποδιά της.

Ὁ σταυραετός μεσουρανὶς χάθηκε, μέσ' σ' τᾶστέρια.

Μὲ ἴλιγες μέραις ὕστερα ταραχτήκεν ἡ χώρα.
Παγὰνα πῆραν τὰ χωριὰ τοῦ βασιληᾶ ἄνθρωποι
Καὶ δείχνουνε σταῖς λυγεραῖς ποδιά γεμάτη ἀστέρια,
Καὶ σ' ὅποιας πιάσει τὸ κορμί, κι' ὅποια τὴν ἴπῃ δική της,
Ἐκεῖνη θὰ τὴν πάρουνε μαζῆ τους στὸ παλάτι.
Πέρασαν-πέρασαν χωριὰ τοῦ βασιληᾶ οἱ ἄνθρωποι,
Δείχνοντας τὴ χρυσοῖ ποδιά, κι' οὔτε κ' εὐρέθη κόρη
Νὰ τῆς ταιριάξῃ στὸ κορμί καὶ νὰ τὴν ἴπῃ δική της.
Καὶ στῆς Μαριῶς πᾶν' τὸ χωριὸ καὶ δείχνουνε σταῖς κόραις
Ἄράδα-ἀράδα τὴν ποδιά, καὶ τὴν γνωρίζουν ὅλαις.
Μέσα σταῖς ἄλλαις ἔρχεται καὶ τῆς Μαριῶς ἡ ἀράδα,
Καὶ κοκκινίζει ἀπὸ χαρὰ καὶ παίρνει καὶ τὴν ζώνει.

Τῆνε γνωρίζουνε μὲ μιᾶς τοῦ βασιληᾶ οἱ ἄνθρωποι,
Καὶ τῆνε παίρνουνε μαζῆ, τὴν φέρνουν στὸ παλάτι.

Παίρνουν αὐτοὶ τὸ τάμα τους, καὶ ὁ βασιληᾶς τὴν κόρη.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΞΕΝΗΤΕΙΑΣ

Ἄνάθεμά σε, ξενητεία, μὲ τὰ φαρμάκια πῶχεις!

Θὰ πάρω ἕναν ἀνήφορο νὰ βγῶ σὲ κορφοβοῦνι,
Νὰ βρῶ κλαράκι φουντωτὸ καὶ ριζιμιὸ λιθάρι,
Νὰ βρῶ καὶ μιὰ κρυόβρυσι, νὰ ξαπλωθῶ στὸν ἴσκιο,
Νὰ πιῶ νερὸ νὰ δροσισθῶ, νὰ πάρω ἄλιγη ἀνάσα,
Ν' ἀρχίσω νὰ συλλογισθῶ τῆς ξενητείας τὰ πάθη,
Νὰ εἰπῶ τὰ μαῦρα ντέρτια μου καὶ τὰ παράπονά μου.

Ἄνοιξε, θλιβερὴ καρδιὰ καὶ πικραμένο ἄχειλι,
Βγάλε κᾶνα χαμόγελο καὶ πὲς κᾶνα τραγοῦδι.

— Τραγούδια ἂν ἔχ' ἡ μαύρη γῆ, κι' ὁ τάφος χαμογέλοια,
Ἐχει καὶ τοῦ παιδιοῦ ἡ καρδιὰ ποῦ περπατεῖ τὰ ξένα.
Τὰ ξένα ἔχουν καύμους πολλοὺς καὶ καταφρόνια πλήθος!
Ἄστα ξένα δὲν ἀνθίζουνε τὴν ἄνοιξι τὰ δέντρα
Καὶ δὲ λαλοῦνε τὰ πουλιά, ζεστὸς δὲν λάμπει ὁ ἥλιος,
Δὲ φυλλουριάζουν τὰ βουνά, δὲν πρασινίζει ὁ κάμπος,
Καὶ δὲ δροσίζει τὸ νερό, καὶ τὸ ψωμί πικραίνει!...

Ἄστα ξένα ποιὸς θὰ σὲ χαρῆ, καὶ ποιὸς θὰ σοῦ γελάση;
Ποῦν' τῆς μανούλας τὰ φιλιὰ, τὰ χαιῖδια τοῦ πατέρα;
Ποῦνε τὰ γέλοια τ' ἀδερφοῦ, κ' ἡ συντροφιά τοῦ φίλου;
Ποῦν' τῆς ἀγάπης ἡ ματιαὶς καὶ τὰ γλυκὰ τὰ λόγια;
Ἄν ἀρρωστήσης, ποιὸς θὰ ἔρθῃ στὴν ξενητεία σιμά σου
Νὰ σὲ ῥωτᾷ τὸν πόνο σου, τὰ γιατρικὰ νὰ δίνη,
Ἄστο ἔρμο σου προσκέφαλο νὰ ξενυχτᾷ μαζί σου;
Κι' ἂν ἔρθῃ μέρ' ἀγλύκαντη στὰ ξένα νὰ πεθάνῃς,
Ποιὸς θὰ βρεθῇ στὸ πλάϊ σου τὰ μάτια νὰ σοῦ κλείση;
Ποιὸς θὰ σοῦ λούση τὸ κορμί, ποιὸς θὰ σὲ σαβανώση;
Ἄστο λείψανό σου ποιὸς θὰ ἔρθῃ λουλούδια νὰ σὲ ράνῃ;
Καὶ ποιὸς μὲ πόνο θὰ ριχτῇ στὸ νεκροκρέββατό σου

Γιὰ νὰ σὲ κλάψῃ; Ποιὸς θὰ εἰπῆ γιὰ ἐσένα μοιρολόγι;
 Ἄχ! πῶς τοὺς θάφτουν νᾶξερές καὶ πῶς τοὺς πᾶν τοὺς ξένους!
 Χωρὶς λιβάνι καὶ κηρί, χωρὶς παπᾶ καὶ ψάλτη!

Ἄνάθεμά σε ξενητεία, μὲ τὰ φαρμάκια πῶχεις!

Ποῦ νὰ τὸν πῶ τὸν πόνο μου, ποῦ νὰ τὸν ἀπορρίξω;
 Νὰ τὸν εἰπῶ στὰ τρίστρατα, τὸν παίρνουν οἱ διαβάταις,
 Νὰ τὸν ἀφήσω στὰ κλαριά, τὸν παίρνουν τ' ἀγριοπούλια!...
 Κι' ἂν κλάψω, τὰ φαρμακερὰ τὰ δάκρυα ποῦ νὰ πέσουν;
 Ἄν πέσουνε στὴ μαύρη γῆ, χορτάρι δὲ φυτρώνει,
 Ἄν πέσουνε στὸν ποταμό, ὁ ποταμὸς θὰ στύψῃ,
 Ἄν πέσουνε στὴ θάλασσα, πνίγονται τὰ καράβια,
 Κι' ἂν τὰ βαστάξω στὴν καρδιά, μὲ καῖν', μὲ φαρμακῶνουν!..

Ἄνάθεμά σε, ξενητεία, μὲ τὰ φαρμάκια πῶχεις!

ΤΟ ΜΑΓΕΜΜΕΝΟ ΜΑΝΤΗΛΙ

κ. Εδγ. Γ. Ζαλοκώστα

Ώρα γλυκειὰ τῆς χαραυγῆς ὅπου ξυπνάει ἡ πλάσι,
Ὅποῦ γλυκαγκαλιάζεται τὸ φῶς μὲ τὸ σκοτάδι
Ποῦ γλυκοφέγγουν ἡ κορφαίς, μαυρολογοῦν οἱ λόγγοι,
Ποῦ τὸ φεγγάρι χάνεται, ποῦ ἀχνίζουνε τ' ἀστέρια,
Κι' ὁ λαμπερὸς ὁ Αὐγερινὸς μονάχα τρεμουλιάζει,
Ποῦ πέφτει τ' οὐρανοῦ ἡ δροσιὰ καὶ λούζει τὰ λουλούδια,
Ποῦ ἀνοίγουν τὰ τριαντάφυλλα κ' ἡ δάφναις ἀνασαίνουν,
Κ' ἡ ἀνθισμένη ἀγράμπελη ἀπὸ τὸ βράχο σκύβει
Νὰ ἴδῃ στὸ ρέμμα τ' αὐλακιοῦ τὴν τρυφερὴ ὠμορφιά της,
Ὅποῦ ξυπνοῦν ἡ πέρδικες καὶ κελαῖδοῦν τ' ἀηδόνια!...

Κι' ὁ Μῆτρος μὲ τὴ χαραυγὴ τὰ πρόβατά του βγάξει
Στὰ κορφοβούνια ἀπ' τ' ἄρμεγμα νὰ τὰ περιβοσκήσῃ,
Ἀντιλαλοῦν ἡ λαγκαδιαὶς ἀπ' τὰ λαμπρὰ κουδούνια,
Ἀπ' τὰ βραχνὰ βελάσματα ἀχολογοῦν ἡ ράχαις,
Καὶ στ' ἄλαφρό τ' ἀνέβασμα τοῦ ζηλεμένου Μῆτρου
Φουκώνει ἡ φουστανέλλα του, βροντοῦν τὰ χαίμαλιά του,
Κι' ὁ μεταξένιος του ὁ τσαμπᾶς τινάζεται σὰν νέφιο
Ὅποῦ τὸ δέρνει ὁ ἄνεμος καὶ τὸ χρυσώνει ὁ ἥλιος.

Χαράημερα καὶ τοῦ χωριοῦ κινοῦν ἡ μαυρομμάταις
Νὰ πάν' στὴ βρύσι γιὰ νερό. Περνοῦν, περνοῦν κοπέλλαις,
Ἔρχονται μὲ χαρχάγελα καὶ φεύγουν μὲ τραγούδια.
Ἔσπερη ἀπ' ὅλαις ἔρχεται ἡ Ἀναστασιὰ τῆς χήρας,
Μὲ τὰ μακρὰ τῆς τὰ μαλλιά, μὲ τὰ γλυκὰ τὰ μάτια.
Μὲ τὸ μεγάλο τῶνομα καὶ μὲ τὸ πλούσιο βιό της.
Διαβαίνει μὲ περπάτημα σειστό, καμαρωμένο,
Καὶ τὰ πουλιὰ ποῦ κελαῖδοῦν λὲς καὶ τὴν χαιρετοῦνε.
Τὰ δέντρα ποῦ φουρφουλογοῦν στῆς χαραυγῆς τ' ἀγέρι,

Λές καί ξυπνοῦν, ξαφνίζονται στῆς λυγερῆς τὸ διάβα,
 Κι' ἀναμετρῶντας τὰ κλαδιά τῶνα ρωτάει τ' ἄλλο
 Ρωτάει ὁ γράβος τὸ φτελιά, ὁ πεῦκος τὸ πλατάνι,
 Τὸ κυπαρίσσι τὴν ἰτιά¹⁾, κ' ἡ λυγαριὰ τὴ δάφνη:

— Ποιὰ νᾶν' ἐκείνη ποῦ περνᾶ, μὴ νᾶν' καμμιά Νεράϊδα;

Καὶ σκύφτουν-σκύφτουν νὰ τὴν δοῦν κι' αὐτὴ περνᾶ καὶ
 φεύγει.

Χαρὰ στὴ χήρα πῶκαμε τὴν τέτοια θυγατέρα,
 Χαρὰ καὶ στὸ μικρὸ χωριὸ ὅποῦ τὴν καμαρώνει,
 Χαρὰ στον κι' ὅποιος τὴν χαρῆ καὶ τὴν κορφολογήση!

Ὁ Μῆτρος τὴν ἀγνάντεψεν ἀπ' τὰ βουνά του ἀπάνω
 Καὶ ροβολάει γλήγορα καὶ στὸ στρατὶ τὴν πιάνει.

— Ὠρα καλὴ σου, Ἀναστασιά.

— Καλῶς τον τὸν λεβέντη.

— Κόρη, γιὰ δός μου φίλημα 'ς αὐτὰ τὰ μαῦρα μάτια.

— Πῶς νὰ σοῦ δώσω φίλημα στὰ μαῦρα μου τὰ μάτια
 Ποῦ σ' ἄλλον μ' ἔχει ἢ μάνα μου ἀπὸ μικρὴ ταμμένη;

— Γιατί, καϋμένη Ἀναστασιά, γιατί περδικοστήθω;
 Τώρα ὅποῦ ἐμεγάλωσες κι' ἀνθίσε ἡ ὠμορφιά σου
 Καὶ χύνει μέσ' στὰ τρίστρατα τὴ μοσχομυρωδιά της,
 Σ' ἄλλον νὰ σ' ἔχουν τάξιμο, κ' ἐμὲ νὰ μ' ἀπαριάσης
 Ὅποῦ σὲ πρωταγάπησα ἀπὸ μικρὴ— μικροῦλα,
 Κι' οὔτε τῆς βρύσης τῶλεγα, οὔτε τῆς συντροφιάς μου,
 Οὔτε καὶ τῆς φλογέρας μου, τοῦ φεγγαριοῦ, τοῦ ἥλιου,
 Μόν' στὴν καρδιά τὸ φύλαγα σὰν θησαυρὸ κρυμμένο,
 Καὶ μὲ μιὰ ἐλπίδα τῶτρεφα, πότε νὰ μεγαλώσης,
 Πότε νὰ δώση ὁ Ἀπρίλης σου, ν' ἀνθίση ἡ ὠμορφιά σου,
 Νὰ σὲ ζηλεύουν κ' ἡ Ζωθιαίς, στὴ βρύσι ἐδῶ νὰ σ' εὔρω,

¹⁾ Τὸ πρωτότυπο λέει «τὴ ἰτιά». Τὸ λάθος εἶναι φανερό.

Γιὰ νὰ σ' ἀνοίξω τὴν καρδιά, νὰ ἰδῆς ποῦσαι κυρά της,
Καὶ σ' εἶσαι σ' ἄλλον τάξιμο κ' ἐμένα μ' ἀπαριάζεις;

— Μῆτρο, στὰ λόγια σου γραφτὴ ξανοίγω τὴν καρδιά σου,
Μὰ σ' ἄλλον μ' ἔχ' ἢ μάνα μου ἀπὸ μικρὴ ταμμένη.

— Κόρη, γιὰ δός μου φίλημα στὰ μαῦρα σου τὰ μάτια,
Κόρη, ἐγὼ σ' ἀγάπησα κ' ἐγὼ θὰ νὰ σέ πάρω.

— Μῆτρο, καῦμένη, μὴν τὸ λές. Ρίξε τὰ μάτια σ' ἄλλη.

.

— Τ' ἔχεις ἀπόψε, Μῆτρό μου, καὶ μοῦ εἶσαι πικραμένος;

— Δόλια μανοῦλά μ', ἄσε με, πλειότερο μὴ μὲ θλίβεις...
Θὰ πάρω δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια.
Καὶ θὰ χαλάσω τὰ χωριά, θὰ γίνω κλέφτης, μάνα,
Κι' ἄς φάη λύκος τὰ πρόβατα κι' αὐτὰ τὰ ἔρμα γίδια.

— Παιδί μου;...Μῆτρέ μου;...τὶ λές;... τὶ βάνεις μὲ τὸν νοῦ σου;

— "Ὅ,τι κι' ἂν λέω μάνα μου, ἐγὼ θὰ νὰ τὸ κάμω."

— Μὴ σῶκλεψαν τὰ πρόβατα, μὴ σ' ἄρπαξαν τὰ γίδια;
Μὴν Ἀρβανίταις πέρασαν καὶ σ' ἔβρισαν, παιδί μου;

— Δὲν κλέβουν πρόβατα ἀπὸ ἐμέ, οὐδὲ μ' ἄρπάζουν γίδια,
Κι' οὐδ' Ἀρβανίταις, μάνα μου, κοτᾶν' γιὰ νὰ μὲ βρίσουν...
Μιὰ κόρη μ' ἐβαλάντωσε, μιὰ κόρη... ἀνάθεμά την!

— Καὶ ποιά εἶν' ἐκείνη πῶρριξε τοῦ γυιοῦ μου τὴν ἀγάπη;

— Ἡ ζηλεμένη Ἀναστασιά κ' ἡ μοναχὴ τῆς χήρας.
Τὴν ἀγαποῦς ἀπὸ μικρὴ καὶ τῶκρυφτα βαθεῖά μου,
Οὔτε στ' ἀστέρια τῶλεγα, οὔτε καὶ στὸ τραγοῦδι,
Μόν' καρτεροῦσα, μάνα μου, τόσον καιρὸ μ' ἐλπίδα,

Νὰ μεγαλώση, νὰ τὴν βρῶ στὸ ξέφωτο μιὰ μέρα
 Νὰ τῆς ἀνοίξω τὴν καρδιά καὶ νὰ τήνε φιλήσω....
 Σήμερα ποῦ τὴν εὔρηκα ν'ἀρχέται ἀπὸ τὴ βρύσι
 Καὶ τῆς ἐγύρεψα φιλιὸ στὰ μαῦρά της τὰ μάτια,
 Ἐκείνη μοῦ τ' ἀρνήθηκε, καὶ μοῦπε ἄλλοῦ νὰ στρέψω,
 Γιατὶ τὴν ἔχ' ἡ μάνα της μικροῦλ' ἄλλοῦ ταμμένη....
 Γι' αὐτὸ θὰ πάρω τὰ βουνά, θὰ πάω νὰ γίνω κλέφτης,
 Κ' ἐγὼ, ποῦ τὴν ἀγάπησα, ἐγὼ θὰ νὰ τὴν πάρω.

— Ἄν τῶβαλες κατάκαρδα καὶ θέλεις νὰ τὴν πάρης
 Μὴ παρατᾶς τὰ πρόβατα μὴ πᾶς παιδί μου, κλέφτης,
 Τί θὰ χαθῆ τὸ σπίτι μας, τὸ βίό μας θὰ ρημάξη,....
 Κ' ἐγὼ θὰ πάω στὴ μάνα της ταχυὰ νὰ τὴν γυρέψω,
 Κι' ἂν δὲ θελήσῃ ἡ μάνα της νύφη νὰ μοῦ τὴν δώσῃ,
 Θὰ πάω στὴν πρωτομόγισσα καὶ μάγια θὰ τῆς κάμω.

— Ἄν δὲν τὴν πάρω, μάνα μου, γλήγορα θὰ με κλάψης·

.

— Γιά σου χαρά σου, Γιώργενα.

— Καλῶς τὴν τὴ Γιαννοῦλα.

— Γιώργενα, τὴν Ἀναστασιά, τὴν ἀκριβὴ σου κόρη,
 Ἐστὸν ζηλεμμένον Μῆτρό μου δὲ μοῦ τὴν δίνεις νύφη;

— Ἀπὸ μικρή, Γιαννοῦλα μου, τὴν ἔχω ἄλλοῦ ταμμένη.

— Ὁ γιὸς μου τὴν ἀγάπησε, Γιώργεν', ἀπὸ μικροῦλα,
 Κι' ὁ μαῦρος ἐκαρτέραγε πότε νὰ μεγαλώσῃ
 Νὰ τῆς ἀνοίξῃ τὴν καρδιά καὶ νὰ τὴν κάμῃ ταῖρι.

— Γιαννοῦλα τώρα ὁ Μῆτρός σου ἄς ρίξῃ ἄλλοῦ τὰ μάτια.

— Δὲν εἶν' ἀρρώστεια νὰ διαβῆ νὰ ξαναγειάνῃ πάλι,
 Δὲν εἶναι μιὰν ἀντάμωσι γιὰ νὰ τὴν λησμονήσῃ,

Γκρεμός δὲν εἶναι καὶ ραϊδιὸ καὶ σκέμπι νὰ περάση,
 Δὲν εἶν' πελαγοποταμιὰ γιὰ νὰ διαβῆ ἀπὸ πέρα,
 Δὲν εἶναι μαῦρο σύγνεφο νὰ φυλαχτῆ σ' ἀπόσκιο,
 Μόν' εἶναι ὁ πόνος τῆς καρδιᾶς κι' ὁ πόνος τῆς ἀγάπης,
 Εἶναι καῦμός. Καὶ σκιάζομαι νὰ μὴν τὸν χάσω, ἢ μαύρη.

— Γιαννοῦλα, ἐγὼ τὴν κόρη μου τὴν ἔχω ἄλλοῦ ταμμένη.

— Καὶ ποιὸν θὰ ναῦρης Γιώργενα, καλλίτερο ἀπ' τὸ γυιό μου
 Ποῦναι λεβέντης ἀκουστός εἰς τοῦ χωριοῦ τοὺς ἄντρες,
 Ὅποῦναι καὶ μοναχογυιὸς καὶ καλοαναθρεμμένος;
 Ποῦ θὰ νὰ βρῆς καλλίτερο ἀπ' τὸ δικό μας σπίτι,
 Πῶχουμε χίλια πρόβατα καὶ δυὸ χιλιάδες γίδια,
 Κοπάδια βοῖδογέλαδα κι' ἄλογα καὶ φοράδια,
 Πῶχουμε χίλια στρέμματα ἀμπέλια καὶ χωράφια,
 Πῶχουμε λόγγα πάρθυνα, πῶχουμε καὶ λειβάδια,
 Πῶχουμε χούφταις τὸ φλουριὸ καὶ φόρτωμα τ' ἀσῆμι;

— Τό βιό σας νὰ τὸ χαίρεστε, κ' ἡ κόρ' εἶνε δική μου.

— Αἶντε, γυναῖκα ἀνάποδη καὶ ὄχεντρα ὠργισμένη,
 Σοῦ τὴν γυρεύω μὲ καλό, μὲ τὸ κακὸ τὴν παίρνω!...

.

Πῆγε στὴν πρωτομάγισσα, ποῦ ἐμόνιαζε στὸ λόγγο,
 Τῆς μολογᾷ τοῦ Μῆτρου τῆς τὸ πόνον, τὴν ἀγάπη,
 Τῆς τάζει χίλια δυὸ φλουριὰ καὶ τῆς γυρεύει μάγια.

— Ἀκόμα χίλια δυὸ φλουριὰ, Γιαννοῦλα, θὰ ξοδιάσης,
 Τὸν ἀκριβὸ τὸ Μῆτρό σου ἂν θέλῃς νὰ μὴ χάσης.

— Δίνω καὶ τρεῖς καὶ τέσσερες ἀκόμα ἐγὼ χιλιάδες.

.

Τρεῖς ἀπὸ τότε ἡ μάγισσα βραδειαῖς ἀράδ' ἀράδα,
 — Κ' ἦταν φεγγαρογιόμισμα, — κοντὰ στὸ μεσονύχτι
 Ἐβγαίνει πέρ' ἀπ' τὸ χωριό, κατὰ τὸ Ζωθιονέρι,

Ἐκεῖ ποῦ ρίχνουν σάν περνοῦν ἀνάθεμα οἱ διαβάταις,
 Κ' ἐμάζευε ὄλαις ταῖς ξωθιαῖς, ταῖς στρίγλαις καὶ ταῖς λάμιας
 Μὲ σφύριγμα, ποῦ ἐτάραζε τῆς ἐρημιᾶς τὸν ὕπνο.
 Χιλιάδες χάραις ἔταξε, κ' ἐγύρευεν ἀπ' ὄλαις
 Μετάξι ἀπ' τῆς Πεντάμορφης Νεράϊδας τὸ κουκοῦλι,
 Αἶμ' ἀπὸ κόρη πάρθενη, καὶ γλῶσσα ἀπ' ὄφιο ἀστρίτη.

Ταῦραν αὐταῖς καὶ τᾶφεραν καὶ πήρανε τὸ τάμμα.

Μὲ τὸ μετάξι ἡ μάγισσα ὕφαν' ἓνα μαντῆλι,
 Τῶβαψε μὲ φειδόγλωσσαις καὶ μὲ παρθένας αἶμα
 Καὶ τρεῖς φοραῖς τὸ ξώρκισε, τῶκαμε μαγεμμένο.

— Ἐλα, Γιαννοῦλα, πάρετο· κι' ὅποτε θέλει ὁ Μῆτρος
 Νὰ πάρη τὴν Ἀναστασιά, μὲ δαῦτο ἄς τὴν ἐγγίξη.

.

Εἴκοσι μέραις πέρασαν, σάν χρόνια γιὰ τὸ Μῆτρο,
 Κ' ἔφτασε τ' Ἀϊ-Γιωργιοῦ ἡ γιορτὴ, τὸ μέγα πανηγῦρι,
 Ποῦ χέρι-χέρι νηαῖς μὲ νηοὺς κρατιοῦνται καὶ χορεύουν.
 Ἡ ἀράδα τῆς Ἀναστασιᾶς ἐσύντυχε τὸ Μῆτρο.
 Κρατιέται ἀπ' τὸ μαντῆλί του, μαγεύεται, λιγώνει,
 Τοῦ ρίχνει ὀλόγλυκειαῖς ματιαῖς κι' ἀπὸ κρυφὰ τοῦ λέει:
 — Πίσω ἀπ' τὸν ἥλιο, Μῆτρο, ἄς πάη τῆς μάνας μου τὸ τάμμα,
 Ἄς ζήση αὐτὴ μονάχη της, κ' ἐγὼ μὲ σέν' ἀντάμα.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΚΛΕΦΤΙΚΟ

Πότε θάρθῃ μιὰν ἄνοιξι, θάρθῃ ἓνα καλοκαῖρι,
Ποῦ λουλουδιάζουν τὰ κλαριά, ποῦ λυόνουνε τὰ χιόνια,
Γιὰ νὰ ζωθοῦμε τάρματα καὶ τὰ χρυσᾶ τσαπράζια,
Νὰ βγοῦμε κλέφταις, βρὲ παιδιὰ, κλέφταις στὰ κορφοβούνια;

Μέσ' στὴν ψηλότερη κορφή νὰ στήσουμε λημέρι,
Νάχουμε τᾶστρα τ' οὐρανοῦ τ' ἀποβραδὺς κουβέντα,
Κ' ἡμᾶς τὸ γλυκοχάραγμα νὰ πρωτοχαιρετίζη.
Ἐμᾶς ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴ σὰν κρούη νὰ πρωτοβλέπη.
Νὰ μᾶς ζηλεύουν οἱ ἄετοί, νὰ μᾶς ξυπνοῦν τ' ἀηδόνια,
Καὶ μέσ' στὰ γάργαρα νερὰ καὶ μέσ' σταῖς κρύαις βρύσες
Νεράϊδες νὰ μᾶς νίβουνε, φιλιὰ νὰ μᾶς χορταίνουν.

Ἄράδ' ἄράδα τάρματα στὰ πεῦκα θὰ κρεμάμε,
Καὶ θὲ νὰ σταίνουμε χορό. Καὶ κάθε μας τραγοῦδι
Θᾶνε βροντὴ ἀπὸ σύγνεφο, φωτιὰ ἀπὸ ἀστροπελέκι.

Θὰ μᾶς τρομάζουν τὰ θηριά, θὰ προσκυνοῦν οἱ κάμποι.

Πότε θάρθῃ μιὰν ἄνοιξι, θάρθῃ ἓνα καλοκαῖρι,
Νὰ βγοῦμε κλέφταις, βρὲ παιδιὰ, κλέφταις στὰ κορφοβούνια;

Η ΠΕΝΤΑΜΟΡΦΗ

κ. Ι. Μ. Δαμβέργη

Ήταν δυὸ ἀδέρφια γκαρδιακὰ καὶ πολυαγαπημένα.
Ὁ πρῶτος κόρη ἀγάπησε ξανθὴ καὶ μαυρομμάτα,
Κ' ἦρθε καιρὸς κι' ἐσμίξανε κ' ἐβάλανε στεφάνια.
Μῆνες καὶ χρόνια πέρασαν, ἀκέρια χρόνια πέντε,
Κι' ὁ παντρεμένος θέλησε στὰ ξένα νὰ μισέψη.
Κ' ἐκάλεσε τὸν ἀδελφὸ καὶ χωριστὰ τοῦ λέει:

— Βουλιῶμαι, ἀγαπημένε μου, στὰ ξένα νὰ μισέψω,
Νὰ διαπεράσω τὰ βουνά, νὰ πάω σὲ ξένον κόσμο,
Καὶ νὰ γυρίσω μὲ καιρό, μὲ χρόνια καὶ μὲ μῆνες
Μὲ γρόσια στὸ δισάκκι μου καὶ λίρες στὸ κιμέρι.
Σ' ἀφίνω τὴν γυναῖκά μου τὴν πολυαγαπημένη,
Νὰ τὴν κυττᾶς σὰν ἀδερφή, σὰν ἀδερφή δική σου.

Ἀγκαλιαστήκανε γλυκὰ κι' ἀδερφικὰ φιλιῶνται
Κι' ὁ παντρεμένος τ' ἄλογο ταχυὰ καββαλλικεύει,
Καὶ διαπερνάει θάλασσαις καὶ κάμπους καὶ ποτάμια
Καὶ διαπερνάει καὶ βουνὰ καὶ πάει μακρυὰ στὰ ξένα.

Δώδεκα χρόνια πέρασαν καὶ δεκαπέντε μῆνες.
Ὁ ἀφωρεσμένος του ἀδερφὸς κ' ἡ σκύλλα του ἡ γυναῖκα
Γλυκὰ γλυκὰ ἀγαπήθηκαν καὶ πέρναγαν μαζύ τους
Καὶ λησμονήθηκε τ' ἀντρὸς καὶ τ' ἀδερφοῦ ἡ ἀγάπη.

Καὶ μέσ' στὰ δώδεκα ψηλὰ καὶ μὲς στοὺς τόσους μῆνες
Ὁ μισευμένος κίνησε ἀπ' τὰ μακρυὰ τὰ ξένα
Νὰ διαπεράσῃ θάλασσαις, κάμπους, βουνά, ποτάμια,
Στὸ πατρικὸ τὸ σπίτι του μὲ γρόσια νὰ γυρίσῃ.

Μιὰ μέρα, ἓνα Μαγιάπριλο, κοντὰ στὸ μεσημέρι

Σφιχταγκαλιάζονταν οί δυò στò στρῶμα οί ἀγαπημένοι.

Ἄξαφνα γλήγωρο ἄλογο στή θύρα σταματάει.

Βαρειά φτερνιέται τᾶλογο, πεζεύει ὁ καβαλλάρης

Καὶ κράζει τῆ γυναῖκά του καὶ ὀλοβροντάει τῆ θύρα.

Λαχταριστοὶ τινάζονται ἀπ' τὸ ζεστὸ τὸ στρῶμα

Καὶ κατεβαίνουν στήν αὐλὴ τὸν ξένο νὰ δεχτοῦνε.

Χίλιαις ἀλλάζουν ἀγκαλιαῖς, φιλήματ' ἄλλα τόσα.

Ὁ ἕνας κλαίει ἀπὸ χαρὰ, κ' οί δυò ἀπὸ φόβο ἀχνίζουν.

— Τ' εἶσαι, καλή μου, τόσο ἀχνὴ καὶ τρέμεις σὰν τὸ φύλλο;

— Μῆνες καὶ χρόνια ὀλάκερα σὲ καρτερῶ ἀπ' τὰ ξένα,

Καὶ τὸ μαράζι τῆς καρδιάς, τῆς ξενιτειᾶς σου ἢ πίκρα

Μῶφερε ἀρρώστεια ἀγιάτρευτη καὶ μ' ἔρριξε στὸ στρῶμα

Ἡ ἄλλαις, εἶπα, ἀγάπησες στῆς ξενιτειᾶς τῆ χώρα

Κ' ἐμένα μ' ἀλησμόνησες τὴν πολυαγαπητὴ σου,

Ἡ ἀρρώστησες καὶ πέθανες χωρὶς ἐγὼ νὰ μάθω.

Καὶ δάκρυο, δάκρυο ψεύτικο, δάκρυο γιομάτο ἀπάτη

Τὰ μαραμμένα μάγουλα τῆς σκύλλας αὐλακόνει.

— Οὔτε κι' ἀγάπησα καμμιά στῆς ξενιτειᾶς τῆ χώρα,

Οὔτε λησμόνησα ποτές ἐσένα τὴν καλή μου.

Μῆνες καὶ χρόνια ἐπλούτενα, γιὰ νὰ γυρίσω τώρα,

Μὲ γρόσια στὸ δισάκκι μου καὶ λίρες στὸ κιμέρι,

Κι' ἀρρωστεμένη νὰ σὲ βρῶ καὶ νὰ σὲ βρῶ στὸ στρῶμα;

Φωτιά νὰ κάψῃ τὰ φλουριά! κ' ἐγὼ θὰ τὰ ξοδιάσω

Σ' ὅλον τὸν κόσμον, στοὺς γιατροὺς, γιὰ ἐσέ, γιὰ τὴν υἰγιάνου σου!

Καὶ τὴν ἐφίλησε γλυκὰ στὰ μάτια καὶ στὸ στόμα.

— Ρώτησα ἐγὼ χίλιους γιατροὺς. Κι' ἂν θέλῃς γιὰ νὰ γειάνω

Ἄπὸ τὰ Μῆλα τὰ Χρυσᾶ νὰ πᾶς καὶ νὰ μοῦ φέρῃς.

Ἐφεξε ἡ δεύτερη αὐγὴ καὶ πρὶν νὰ δώσῃ ὁ ἥλιος

Καββαλικεύει τ' ἄλογο καὶ φεύγει ὁ παντρεμμένος,

Καὶ ἔπῃγε ναῦρη τὰ Χρυσᾶ τὰ Μῆλα νὰ τὰ φέρῃ,

Γιὰ νὰ τὰ φάῃ ἡ γυναῖκά του νὰ ξαναγειάνῃ πάλι.

Στὸ δρόμο μάγισσα ῥωτᾷ, ποῦν' τὰ Χρυσᾶ τὰ Μῆλα.
Κ' ἡ μάγισσα ἡ καλόγνωμη γυρίζει καὶ τοῦ λέει:

— Εἶνε τὰ Μῆλα τὰ Χρυσᾶ σὲ μακρυνὸ περβόλι,
Σὲ περιβόλι ἀπάτητο, ποῦ τὸ φυλάει ὁ Δράκος.
Χιλιάδες βασιλόπουλα, χιλιάδες παλληκάρια
Πῆγαν νὰ τὸ πατήσουνε κ' ἐχάσαν τὴν ζωὴ τους.
Ἄν ἔχης λιονταριοῦ καρδιὰ καὶ σιδερένια στήθια,
Σύρε μέσ' στῆς Πεντάμορφης τὸ μαρμαρένιο κάστρο,
Πέρα σ' ἐκεῖνα τὰ βουνὰ ποῦ ἄγγιζουνε τ' ἀστέρια.
Ἄραδαριὰ θὰ βρῆς ἐκεῖ τὸν κάμπο νὰ γιομίζουν
Χιλιάδες βασιλόπουλα, χιλιάδες παλληκάρια,
Ποῦ πολεμοῦν μὲ μάνιτα, ποῦ ἀμάχονται μὲ δίψα,
Ὅποιος ἀξιώτερος φανῆι στὸ κάστρο νὰ πηδήσῃ
Τὴν κόρη τὴν Πεντάμορφη δική του νὰ τὴν κάμῃ.
Ἄν ἔχης λιονταριοῦ καρδιὰ καὶ σιδερένια στήθια,
Κι' ἂν θὰ φανῆς ἀξιώτερος καὶ μείνης μοναχὸς σου,
Θὰ κατεβῆ ἡ Πεντάμορφη, στὸ κάστρο θὰ σὲ πάρῃ,
Κι' ὅ,τι γυρέψης, θὰ τὸ ἰδῆς φερμένο στὴν ποδιά σου.

Χτυπάει ἐκεῖνος τ' ἄλογο καὶ χάνεται στὸν κάμπο.

Σαράντα εἶχε ἡ Πεντάμορφη, σαράντα ἀκέρηα ἀδέρφια,
Σαράντα καβαλλάρηδες, σαράντα παλληκάρια,
Ποῦ ὅταν κινουῦσαν, ἔτρεμαν βουνὰ μαζὺ καὶ κάμποι.
Κάποιο κυνῆγι ἕναν καιρὸ ξανοίξανε μεγάλο,
Καὶ μέσ' στὸ κάστρο πλάκωσαν χιλιάδες βασιληάδες.
Κ' ἐπιάστηκαν σὲ πόλεμο, κ' ἐπιάστηκαν σ' ἀμάχη,
Ποιὸς ζήσῃ ἀπ' ὅλους νὰ ριχτῆ τὴν ὤμορφη ν' ἀρπάξῃ.

Ὁ παντρεμμένος ἔφτακε καββάλλα στ' ἄλογό του.
Κ' ἐκεῖ ποῦ ἐκεῖνοι ἀμάχονται καὶ ἕνας χτυπάει τὸν ἄλλον,
Βγάζει τὸ δαμασκί σπαθί, σφίγγεται μέσ' στὴ σέλλα,
Κεντάει τ' ἄλόγου τὰ πλευρὰ καὶ ρίχνεται στὴ μέση.
Χτυπάει ἐδῶ καὶ σφάζει ἐκεῖ κι' ὀλοῦθε τάφο ἀνοίγει.
Φλογίστηκε στὰ χέρια του τὸ δαμασκί σπαθί του,

Τὸ πρόσωπό του ἐμαύρισε, ἄφρισε τ' ἄλογό του,
 Κι' ὅσο ποῦ ὁ ἥλιος ἔγειρε καὶ πάει νὰ βασιλέψη,
 Πέρα καὶ πέρα ἐγιόμισε τὸν κάμπο ἀπὸ κουφάρια
 Κ' ἡ ρεμματιαῖς πελάγωσαν ἀπ' τὸ πολὺ τὸ αἶμα.
 Μὲ κλάῦματα ἡ Πεντάμορφη σταῖς θύραις κατεβαίνει:

— Γιὰ ἐσέ, λεβέντη ὠμορφονιέ, λεβέντη καβαλλάρη,
 Ποῦ μέσ' στα τόσα αἶματα τόσα κορμιὰ ἔχεις θάψει,
 Καὶ σήμερα μὲ γλύτωσης ἀπὸ σκλαβιά μεγάλη,
 Γιὰ ἐσένα ἀνοίγω σήμερα τὸ κάστρο μου ν' ἀνέβης
 Πές μου, τί θέλεις, τί καλὸ μεγάλο νὰ σοῦ κάμω.

— Ἔχω γυναῖκα ὠμορφονιά, κ' εἶν' ἄρρωστη στὸ στρῶμα
 Ὅλον τὸν κόσμον ἀρώτησα, κι' ὅλος ὁ κόσμος μοῦ εἶπε,
 Νὰ φάη τὰ Μῆλα τὰ Χρυσᾶ νὰ ξαναγειάνη πάλι

— Ἔλα στὸ κάστρο μου ψηλὰ νὰ λούσω τὸ κορμί σου,
 Μὲ μόσχο, μὲ ροδόσταμμα, λεβέντη, νὰ σ' ἀλείψω,
 Νὰ κοιμηθῆς γλυκὰ-γλυκὰ γιατί' εἶσαι ἀποσταμένος,
 Καὶ σὰν ἐρθοῦν τὰ δέρφια μου, τοῦ κόσμου οἱ ἀντρειωμένοι,
 Παίρνεις τὰ Μῆλα τὰ Χρυσᾶ καὶ φεύγεις στὴν καλή σου.

Κοιμᾶται.

Κ' ἡ Πεντάμορφη στα παραθύρια βγαίνει,
 Παίρνει στὸ χέρι ἀργόχειρο καὶ γλυκοτραγουδάει.
 Νὰ κι' ἄξαφνα ξανάγνάντεψαν τ' ἀδέρφια τῆς στὸν κάμπο,
 Κι' ἀπαρατάει τ' ἀργόχειρο καὶ πάει καὶ τοὺς προφταίνει.

— Σωπᾶτε, μὴν τρομάζετε, λαχτάρω μὴ σᾶς πῆρε,
 Κ' ἐκεῖνος ποῦ μὲ γλύτωσε γλυκοκοιμᾶται ἀπάνου.
 Χιλιάδες βασιλόπουλα πλακώσανε στὸ κάστρο
 Κ' ἐπιάστηκαν σὲ πόλεμο, κ' ἐπιάστηκαν σ' ἀμάχη,
 Ὅποιος γλυτώσῃ ἀπ' ὅλους τοὺς στὸ κάστρο νὰ πηδήσῃ,
 Ν' ἀρπάξῃ ἐμένα καὶ μακρὰ δική του νὰ μὲ πάρῃ.
 Κάθε ποῦ ἔπεφτε σπαθιά τὰ στήθια μου περνοῦσε.
 Μὰ ἐκεῖ ποῦ ἐκεῖνοι ἐμάχονταν, κ' ἕνας τὸν ἄλλο ἐχτύπα,

Σάν ἅγιος φανερώθηκε λεβέντης καβαλλάρης
 Καὶ μὲ σπαθὶ στὰ χέρια του ρίχνεται μέσ' στὴ μέση.
 Σὲ κάθε ποῦ ἔπεφτε σπαθιά ἐφτέρωνε ἡ καρδιά μου.
 Κι' ὅσο ποῦ ὁ ἥλιος ἔγειρε καὶ πάει νὰ βασιλέψη,
 Πέρα καὶ πέρα ἐγιόμισε τὸν κάμπο ἀπὸ κουφάρια.
 Μὲ μιᾶς τὸ κάστρο τ' ἄνοιξα, τὸν πῆρα στὰ παλάτια,
 Τὸν ἔλουσα, τὸν ἄλειψα ροδόνερο καὶ μόσχο,
 Καὶ τ' ὠστρωσα νὰ κοιμηθῆ γιὰτ' εἶνε ἀποσταμένος.
 Γυρίστε, μὴν πεζεύετε· καὶ γιὰ δική μου ἀγάπη
 Θὰ πᾶτε πέρα, ἀδέρφια μου, στ' ἀπάτητο περβόλι,
 Ποῦναι τὰ Μῆλα τὰ Χρυσᾶ ποῦ τὰ φυλάει ὁ Δράκος,
 Νὰ πάρτε, νὰ τοῦ φέρετε, γιὰτ' εἶνε παντρεμένος,
 Κ' ἔχει γυναῖκα ὠμορφονιά ποῦ εἶν' ἄρρωστη στὸ στρῶμα,
 Κι' ὅλον τὸν κόσμον ἀρώτησε, κ' ὅλος ὁ κόσμος τοῦ εἶπε:
 Νὰ φάη τὰ Μῆλα τὰ Χρυσᾶ νὰ ξαναγειάνη πάλι.

Χτυποῦν τ' ἀδέρφια τᾶλογο καὶ χάνονται στὸν κάμπο.
 Φέρνουν τὰ Μῆλα τὰ Χρυσᾶ. Τὰ παίρνει ὁ παντρεμένος.
 Καββαλλικεύει τᾶλογο καὶ γέρνει στὴν καλή του.

Μῆνες μονάχα ἐπέρασαν. Κ' ἓνα γλυκὸ βραδάκι,
 Ποῦ μοναχὴ ἡ Πεντάμορφη ἀγνάντευε ἀπ' τὸ κάστρο,
 Τ' ἀγαπημένα ἀδέρφια της μὲ πόνο ἀκαρτερῶντας,
 Νὰ πηλαλάη ἐν' ἄλογο βλέπει μακρὰ στὸν κάμπο.
 Ἄπέρναγε σάν σύγνεφο ὁποῦ τὸ διώχνει ὁ ἀγέρας,
 Κι' ὅπως βογγάει τὸ σύγνεφο ἐκεῖνο ἐχλιμιντροῦσε.
 Γοργό, ἀφρισμένο ἐπλάκωσε σὲ λίγο μέσ' στὸ κάστρο
 Μ' ἓνα δισάκκι ἀπάνω του καὶ δίχως καββαλλάρη.
 Τὸ γνώρισε ἡ Πεντάμορφη καὶ κατεβαίνει κάτου.
 Αὐτιάζεται, χτυπάει τὴ γῆ καὶ χλιμιντράει ἐκεῖνο,
 Σάν κάτι νᾶθελε νὰ εἰπῆ. Τὸ ξεφορτώνει ἡ κόρη,
 Παίρνει, καὶ τὸ δισάκκι λυεῖ...καὶ τί νὰ ἰδῆ!... λαχτάρη!...
 Κομμάτια ἀνθρώπινου κορμιοῦ στὰ αἵματα πνιγμένα,
 Καὶ στὰ κομμάτια ἀνάμεσα τ' ὠμορφο τὸ κεφάλι
 Τοῦ νηοῦ ποῦ τὴν ἐγλύτωσε!... Δέρνεται καὶ μαδιέται...

Ἐκλαψε ἀπαρηγόρητη τρεῖς ἡμέραις καὶ τρεῖς νύχταις.

Ἀράδιασε τὸ λείψανο σ' ὀλόχρυσο σιντόνι
 Κ' ἐκάλεσε ἓνα γλήγορο χιονάτο περιστέρι
 Ἄθῳ, ἄθῳ σὰν κι' αὐτή, τὸ μόνο σύντροφό της
 Καὶ τὸ ἐπαράγγειλε πιστά, καὶ τέτοια τοῦ ἠμιλάει:

— Ἄνοιξε τὰ φτερούγια σου, μικρό μου περιστέρι,
 Καὶ θὲ νὰ πᾶς γι' ἀγάπη μου σὲ μακρυνὸ ταξεῖδι.
 Θὰ διαπεράσης θάλασσαις, ψηλὰ βουνὰ καὶ κάμπους,
 Θὰ διαπεράσης σύγνεφα καὶ θὲ νὰ πᾶς, πουλί μου,
 Ἵστὰ στοιχειωμένα τὰ βουνὰ ποῦ πάντα ἀνοιγοκλειοῦνε
 Κι' ὅποῦ τ' ἀθάνατο νερὸ περνάει ἀνάμεσά τους.
 Πέτα γοργὸ μέσ' στ' ἀνοιγμα, πάρε νερὸ καὶ φεῦγα.

Πετάει ἐκεῖνο καὶ γοργὸ μὲ τὸ νερὸ γυρνάει,
 Καὶ τὸ σταλάζει ἀνάλαφρα στ' ἀραδιαστὰ κομμάτια.
 Κ' ἐκεῖ ποῦ πέφτει τὸ νερὸ, κολλοῦν καὶ ζωντανεύουν.
 Καὶ ζωντανεύει ὀλάκερος ὁ νηὸς ὁ παντρεμμένος.
 Ζυπνοῦν τὰ ἄμματα τὰ σβυστά, ἀνοίγουνε τὰ χεῖλη
 Κι' ἀπάνω τους χαμόγελο γλυκὸ-γλυκὸ χαράζει,
 Χτυπάει ἡ ἀκίνητη καρδιά, καὶ τὸ βουβὸ τὸ στόμα
 Παίρνει ἀλαφρὸν ἀνασασμὸ κι' ἀρχίζει καὶ ἠμιλάει:

— Πόσο βαρῆὰ ἐκοιμώμουνα!... ποῦ ἦμουν καὶ ποῦ νὰ εἶμαι;
 Δὲν εἶσαι σὺ ἡ Πεντάμορφη μὲ τὰ σαράντα ἀδέρφια;
 Δὲν εἶν' αὐτὸ τὸ κάστρο σου; δὲν εἶν' αὐτὸς ὁ κάμπος
 Ποῦ μιὰ φορὰ ἐπελάγωσα μὲ βασιληάδων αἶμα;
 Ποῦ ἦμουν ὄντας πλάγιασα, καὶ τώρα ποῦ ζυπνάω;

— Ἐξύπνησες στὰ χέρια μου... ποῦ ἐπλάγιασες γιὰ πὲς μου;

— Θυμοῦμαι, μὰ σὰν ὄνειρο. Μιὰ μέρα ἐκνηγοῦσα
 Μὲ τὸ μικρότερο ἀδερφὸ στῆς χώρας μας τὰ δάση.
 Τὸ μεσημέρι ἐπλάγιασα ἕνα φτελιὰ ἀπὸ κάτου
 Κι' ἀπ' τότες τώρα ἐξύπνησα στὸ κάστρο τὸ δικό σου.
 Ποιὸς μ' ἔφερε; Πεντάμορφη, μὴν ὄνειρο εἶνε ἀκόμα;

— Όχι! δέν εἶνε ὄνειρο, κι' οὐδὲ κοιμᾶσαι ἀκόμα.
 Σ' ἔφερε τ' ἄλογό σου ἐδῶ κομμάτια στὸ δισάκκι,
 Κ' ἐγώ, ποῦ μ' ἐξεγλύτωσες ἀπ' τὴ σκλαβιά μιὰ μέρα,
 Ἐγὼ μὲ τὴν ἀγάπη μου καὶ μὲ τὰ δάκρυά μου,
 Ἐγὼ μ' ἀθάνατο νερὸ σ' ἀνάστησα, λεβέντη.
 Τῶρ' ἀρματώσου γλήγορα, ἀνέβα στ' ἄλογό σου
 Καὶ χτύπα το, σὰν ἀστραπή στὸ σπῆτι νὰ σὲ φέρη.
 Ἀγκαλιαστὰ θὰ βρῆς ἐκεῖ στὸ στρῶμα νὰ κοιμῶνται
 Ὁ ἀφωρεσμένος σου ἀδερφὸς κ' ἡ σκύλλα σου ἢ γυναῖκα.
 Γιὰ νὰ γλυτώσουν σ' ἔστελναν γιὰ τὰ Χρυσᾶ τὰ Μῆλα,
 Ποῦ τὰ φυλάγει ὁ Δράκοντας, νὰ χάσης τὴ ζωὴ σου·
 Καὶ σὰν ἐγύρισες μ' αὐτά, σ' ἐπῆραν στὸ κυνήγι
 Κ' ἐκεῖ σ' ἐσκότωσε ὁ ἀδερφὸς στὸν ὕπνο τὸν γλυκό σου.
 Τῶρ' ἀρματώσου γλήγορα κι' ἀνέβα στ' ἄλογό σου
 Καὶ σύρε ἐκεῖ καὶ σκότωσε καὶ κάμε τους κομμάτια.
 Καὶ γύρνα, τὴν Πεντάμορφη γυναῖκά σου νὰ πάρης.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΤΡΥΓΗΤΟΥ

Τὸ λέει ὁ πετροκότσουφας στὸ δροσερὸ τ' αὐλάκι,
Τὸ λέν στὰ πλάϊα ἢ πέρδικες, στὴν ποταμιὰ τ' ἀηδόνια,
Τὸ λέν στ' ἀμπέλια ἢ λυγεραῖς, τὸ λέν μὲ χίλια γέλοια,
Τὸ λέει κ' ἡ Γκόλφω ἢ ὦμορφη, τὸ λέει μὲ τὸ τραγοῦδι.

— Ἀμπέλι μου, πλατύφυλλο καὶ καλοκλαδεμένο,
Δέσε σταφύλια κόκκινα, νὰ μπῶ νὰ σὲ τρυγήσω,
Νὰ κάμω ἀθάνατο κρασί, μοσχοβολιὰ γιομάτο.
Μέσ' στὰ κατώγεια τὰ βαθρὰ σὰν μόσχο νὰ τὸ κρύψω,
Νὰ τὸ φυλάξω ὀλάκεραις χρονιαῖς, ἀκέρηους μῆνες,
Ἔως ποῦ ν' ἀρθῇ μιὰν ἄνοιξι, ν' ἀρθῇ ἓνα καλοκαῖρι,
Νὰ γύρη ἀπὸ τὴ μακρυνὴ τὴν ξενητεία ὁ καλός μου.
Νὰ κατεβῶ μέσ' στὴν αὐλή, νὰ πιάκω τ' ἄλογό του,
Νὰ τὸν φιλήσω ἀγκαλιαστὰ στὰ μάτια καὶ στὸ στόμα,
Νὰ τὸν κεράσω, ἀμπέλι μου, τ' ἀθάνατο κρασί σου,
Τῆς ξενητείας τὰ βάσανα νὰ πᾶν', νὰ τὰ ξεχάση.

Η ΚΑΠΕΤΑΝΙΣΣΑ

κ. Μ. Μητσάκη

Ἡ Ῥούσιω ἡ καπετάνισσα, τοῦ Γέρω-Δήμου ἡ νύφη,
Ἵτὰ παραθύρια κάθεται, τοὺς κάμπους ἀγναντεύει,
Κι' ἀναστενάζει ἀπ' τὴν καρδιὰ καὶ μὲ τὸν νοῦ της λέει:

— Μάνα, μ' ἔκακοπάντρεψες καὶ μ' ἔδωκες σὲ κλέφτη,
Ποῦ βρίσκεται στὸν πόλεμο ἀπ' τὴν αὐγὴ ὡς τὸ βράδυ,
Κι' ἀπὸ τὸ βράδυ ὡς τὴν αὐγὴ φυλάει στὸ καραούλι,
Καὶ δὲν τὸν εἶδα μιὰ φορὰ νὰ κοιμηθῆ σιμά μου.
Ἐγὼ τουφέκια σκιάζομαι, τ'ἄρματα ἐγὼ τὰ τρέμω,
Γιὰ νὰ τὰ ζώσω στὸ κορμὶ νὰ πάω ἀπὸ κοντά του,
Κ' ἐχτίκιασαν τὰ στήθια μου, ἐμάλλιασε ἡ καρδιὰ μου,
Μαράθθηκαν τὰ νειάτα μου κ' ἡ ἐμορφιά μου ἐχάθη.
Σὰν τί τὰ θέλω τὰ φλουριὰ καὶ τὰ βαρηὰ γιουρτάνια.
Σὰν τί τὰ θέλω τὰ χρυσᾶ κι' ἀσημωμένα ροῦχα,
Σὰν δὲν κοιμοῦμαι μιὰ φορὰ στὸ πλάϊ τοῦ καλοῦ μου;
Νᾶμωνα κάλλια πιστικιά, κάλλια θερίστρα νᾶμουν,
Παρὰ ἡ καπετάνισσα, τοῦ Γέρω-Δήμου ἡ νύφη.
Γιὰ ἰδὲς θερίστραις, πιστικαῖς, ὀλημερις γυρνᾶνε
Ἵτὰ ρέμματα, σταῖς λαγκαδιαῖς, στοὺς κάμπους καὶ στὰ πλάϊα
Μὲ τὸν καλό τους στὸ πλευρὸ καὶ μὲ μικρὰ στὰ χέρια.
Κ' ἐγὼ, κλεισμένη μοναχὴ ἕψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
Τὰ λερωμένα του σκουτιὰ ἔμπεζέρισα νὰ πλένω,
Κι' ὦρα τὴν ὦρα μὲ καρδιὰ καταλαχταρισμένη
Τὸν καπετάνιο καρτερῶ τόσαις βραδειαῖς κι' αὐγούλαις,
Πότε νὰ τὸν ἰδῶ γερὸς ν' ἀφήσῃ τὸ λημέρια,
Νᾶρθῆ στὸ σπίτι μιὰ φορὰ, νὰ κοιμηθοῦμε ἀντάμα!

Η ΧΙΟΝΟΥΡΑ

Ἐνάμεσα τρεῖς ποταμιαῖς καὶ πέντε κορφοβούνια
Πύργος διπλοθεμέλιωτος καὶ μαρμαροχτισμένος,
Καὶ μέσα κόρη κάθεται μὲ δεκαπέντε σκλάβους,
Κι' ὅλο ἀρμαθιάζει τὰ φλουριὰ καὶ τὰ μαργαριτάρια.

Ἀρμάθιαζε, ξαρμάθιαζε, τὰ κρέμαε στὸ λαιμό της,
Καὶ στὸν καθρέφτη ἐκύτταζε, κ' ἔλεγε μὲ τὸν νοῦ της.

— Μάτια μου μαῦρα καὶ γλυκὰ καὶ ζαχαρένιο στόμα,
Κυπαρισσένιο μου κορμὶ κι' ὀλόχρυσά μαλλάκια,
Δαχτυλιδένια μέση μου κι' ἀφροπλασμένα στήθη,
Καὶ σὺ λαιμέ μου κάτασπρε σὰν τοῦ βουνοῦ τὸ χιόνι,
Σὰν σᾶς στολίζω μὲ φλουριὰ καὶ μὲ διαμάντια τόσα,
Μὴ γιὰ χορὸ συντάζεσθε, μήνα σὲ γάμο πᾶτε;...
Πέτε, ποῦ ὁ γάμος γίνεται καὶ ποῦ ὁ χορὸς κρατιέται;
Ποῦναι κι' ὁ νηὸς ποῦ θὰ σᾶς ἴδῃ καὶ θὰ σᾶς ἀγαπήσῃ
Κι' ἀκολουθῶντάς σας θάρθῃ νὰ σᾶς χαρῆ μιὰ μέρα;
Ἐσᾶς σᾶς χαίρεται ἡ ἐρμιά. Πότε σᾶς εἶδε ὁ κόσμος;...
Σᾶς χαίρονται τᾶγρια βουνά, κ' ἔχετε συντροφιά σας
Τὸν πύργο τὸν σκοταδερό, τῆς ποταμιάς τὸ ρέμμα,
Τ' ἀγέρι, τ' ἄγρια πουλιά, τὸν ἥλιο καὶ τ' ἀστέρια.
Σᾶς παίρν' ἡ ἄνοιξ' ἡ γλυκειὰ καὶ λυόνουε τὰ χιόνια,
Καὶ λουλουδιάζουν τὰ βουνά καὶ κελαῖδοῦν τ' ἀηδόνια,
Κι' ὁ κόσμος ὅλος χαίρεται κ' ἡ πλάση ἀναγεννιέται,
Ἐσεῖς καὶ τότε θλίβεστε, καὶ κλαίγεστε γιὰ ταῖρι.
Κλαίγεστε κι' ὄντας πέφτουμε τὰ φύλλ' ἀπὸ τὰ δέντρα,
Κ' ἔρχεται τὸ χινόπωρο κι' ὁ μαῦρος ὁ χειμῶνας,
Ποῦ ἡ πλάση ξεστολίζεται, ποῦ χάνεται κι' ὁ ἥλιος,
Ποῦ κατεβάζει ὁ πόταμος, ποῦ δέρνουε τὸν πύργο
Τὰ φλογερά ἀστραπόβροντα, κ' ἡ καταχνιαῖς τὰ πλάια,
Τοὺς κάμπους τ' ἀνεμόβροχα, καὶ τὰ βουνά, ἡ χιονούραις.

Ἐστους κάμπους ἀνεμόβροχο, καὶ στὰ βουνὰ χιονούρα.

— Σεῖζη, σιάσε τ' ἄλογο, ... πάρε καλίγωσέ το, ...

Βάλτ' ἀσημένια πέταλα, καρφιά μαλαμματένια,
Βάλτου περίσσια τὴν ταή, τὴ μεταξένια σέλλα,
Καὶ τὰ βαρηὰ τὰ φάλαρα, τί θᾶβγω μοναχός μου.

— Ποῦ θὲ νὰ πᾶς, ἀφέντη μου, μὲ τέτοιο κακοκαῖρι;

Ἢ μέρα παίρνει νὰ σωθῆ κ' ἔρχεται ἡ μαύρη νύχτα,
Ὁ κάμπος ὅλος ἔκλεισε καὶ τὰ βουνὰ χιονίζουν.

— Σὲ σκιάζουν τ' ἀνεμόβροχα, σὲ σκιάζουν ἢ χιονούραις,

Γιατὶ δὲν ἔνοιωσες ἐσὺ στὰ σωθικά σου ἀκόμα

Τὴ φλόγα ἐκείνη, τὴ γλυκειά, ὅποῦ τὴ λέν: — ἀγάπη.

Δὲν ἔτυχε ποτέσ ἐσὺ νὰ περπατᾶς τὴ νύχτα

Ἐρημα μέρη, ἀδιάβατα, σ' ἀπόσκια μοναχός σου,

Νὰ ἰδῆς τῆς νύχτας τῆς Ζωθιαίς, τῆς ὠμορφαις Νεραΐδες,

Νὰ λούζονται στὰ ρέμματα μὲ ζάρκα τὰ κορμιά τους,

Κι' ἀπ' τὴν πολλὴν τὴν ὠμορφιά νὰ λάμπη ὁ τόπος γύρα,

Καὶ νὰ μοσχοβολᾶ ἡ ἔρμιὰ ἀπ' τὴ μοσχοβολιά τους.

Δὲν ἔτυχε ποτέ νὰ ἰδῆς ξανθομαλλούσαις τέτοιαις

Νὰ συγκρατιοῦνται στὸ χορό, νὰ σειοῦνται, νὰ λυγιοῦνται,

Κι' ἀπ' τὰ γλυκὰ τραγούδια τους ν' ἀντιλαλῆ τὸ ρέμμα...

Ἄχ! νᾶταν τρόπος μιὰ ἀπ' αὐταῖς ἀπόψι νὰ φιλήσω,

Κι' ὅλος ὁ κάμπος ἄς πνιγῆ καὶ τὰ βουνὰ ἄς κλεισοῦνε.

— Καὶ τέτοια νύχτα ἐδιάλεξες νὰ πηλαλᾶς στὸ δάση;

— Σώπα, σεῖζη, δὲ φτουρῶ τὴ φλόγα τῆς ἀγάπης.

Θὰ πάω ἀπόψι, κι' ἄς χαθῶ. Σέλλωσε τ' ἄλογό μου,

Τὸ μαῦρο ποῦναι γλήγορο καὶ νυχτομαθημένο.

Πέρ' ἀπ' τὸν κάμπο θὰ διαβῶ καὶ πέρ' ἀπ' τὸ ποτάμι,

Θὰ ν' ἀνεβῶ μέσ' στὸ βουνό, τὰ δάση θὰ περάσω

Ποῦ κυνηγῶ, θὲ νὰ ριχτῶ στὸ μέγα μονοπάτι,

Θὰ πέσω κάτω ἀπ' τὸ ραϊδιό, κ' ἐκεῖθε λάκα-λάκα

Θὲ νὰ κατέβω ταῖς σπηλιαῖς τῆς ποταμιᾶς νὰ πιάσω.
 Ἐπόψι πῶχουμε βροχὴ κι' ἀγέρα καὶ χιονούρα,
 Δὲν θὲ νὰ βγοῦν στὴ ρεμματιὰ νὰ παίξουν ἢ Νεράιδες,
 Θὲ νὰ χορέψουν σταῖς σπηλιαῖς, καὶ κάποια θὰ φιλήσω.
 Ἄχ!... νὰ μὲ φίληε, νᾶπεφτε κι' αὐτὴ στὴν ἀγκαλιά μου,
 Βασίλισσα τοῦ παλατιοῦ ν' ἀρχόνταν νὰ τὴν κάμω,
 Κι' ἄς ἔβρεχε, κι' ἄς χιονίζε, κι' ἄς χάνονταν ὁ κόσμος!...

Ἐστoὺς κάμπους ἀνεμόβροχο καὶ στὰ βουνὰ χιονούρα.

Καββαλικεύει τ' ἄλογο καὶ χάνεται ἔστὰ γνέφια.
 Ὅσο τὸν κάμπο νὰ διαβῆ τὸν ἔπιασε ἢ χιονούρα,
 Πιάνει κ' ἢ νύχτα, ἢ καταχνιὰ θολὴ κ' ἢ νύχτα μαύρη.
 Ἐχάθησαν γῆ κι' οὐρανὸς καὶ μοναχὰ ἔμπροστά του
 Ἄνεμοστροβιλίζονταν ἢ σπίζαις τῆς χιονούρας.
 Ὅσο νὰ φτάση στὸ βουνὸ ρίχνει μιὰ πήχη χιόνι,
 Καὶ χάν' τὴ στράτα τ' ἄλογο. Πλακώνει τὸ σκοτάδι,
 Περνοῦν τρεῖς ὥραις, καὶ βουνὸ δὲν φαίνεται ἔμπροστά του.
 Χιονούρα ἀδιάκοπη, βαρειά, κι' ἀγέρας ὠργισμένος...
 Κάποτε παίρνει ἀνήφορο, λέει κ' ἠῦρε τὸ βουνό του,
 Χτυπάει, φωνάζει τ' ἄλογο... Βιάζετ' αὐτό, ἀνεβαίνει
 Φυσάει μὲ λύσσα ὁ ἄνεμος, καὶ ρίχνει ρίχνει, χιόνι,
 Ποῦ ὅσο ν' ἀνέβη στὴν κορφήν ἔσκεπάσε τὸ μαῦρο.
 Φυσομανάει καὶ σὰν στοιχειὸ παλεύει μὲ τὸ χιόνι.
 Εἶναι σιμὰ μεσάνυχτα. Χιόνι πυκνὸ κι' ἀγέρας...
 Τὸ κορφοβοῦνι περπατεῖ. Κι' αὐτὸ τὸ ἔρμο δάσος
 Ἄκόμα νὰ μὴ φαίνεται, νὰ μὴ μαυρίζη ἀκόμα;
 Κάποτε ἀκούει φουρφούλισμα κλαριοῦ καὶ λέει πῶς τωῦρε.
 Παρέκει βλέπει ἓνα κλαρί, κι' ἄλλα παρέκει ἀκόμα,
 Κι' ὅσο ποῦ πάει πληθαίνουνε, ὡς ποῦ εἶδε ἀκέρηο δάσος,
 Ζαλαφρωμένο τᾶλογο φυσάει καὶ χλημιντράει,
 Σὰν εἶδε ποῦ πατοῦνε γῆ τὰ φτερωτά του πόδια,
 Καὶ σχίζει σὰν τὴν ἀστραπὴ τὸ πυκνωμένο δάσος.
 Σπίζαις τὰ λιανολίθαρα πετοῦν στὸ πάτημά του,
 Κ' οἱ κλῶνοι, ὅποῦ μεριάζουνε στὸ διάβα του ἀπὸ ἔπάνω,
 Τινάζονται, σὰν μυγδαλιαῖς ὅποῦ τινάζουν τ' ἄνθη.

Ζάφνου τὸ μαῦρο στέκεται. Πεζεύει ὁ καβαλλάρης,
 Κι' ἀγάλια ἀγάλια περπατάει ἐδῶ κ' ἐκεῖ τὸ δάσος.
 Δὲν εἶν' τὸ δάσος ποῦξερε, τὸ δάσος τὸ δικό του.
 Καββάλλα πάλι ρίχνεται, πάλι χτυπάει τὸ μαῦρο,
 Κι' ὅσο ἀπ' τὸ δάσος νὰ ξεβγῆ, νὰ βρῆ τὸ μονοπάτι,
 Πῆρε τὸ γλυκοχάραγμα, κ' ἐξέπεσε ἡ χιονούρα.

Ἄγνωστος τόπος ἄξαφνα ξαπλώνεται μπροστά του,
 Βουνὰ μὲ δάση, ποταμιαῖς βαθειαῖς καὶ ἕλιγος κάμπος.
 Ἄσπρο τὸ χιόνι ἐσκέπαζεν ὅλον αὐτὸν τὸν τόπο,
 Κι' ἀνάμεσ' ἀπ' ταῖς ποταμιαῖς, ἀπ' τὰ βουνά, ἀπ' τὸν κάμπο,
 Πύργος διπλοθεμέλιωτος καὶ μαρμαροχτισμένος.

Χτυπάει τ' ἀλόγου τὰ πλευρὰ νὰ κατεβῆ στὸν κάμπο.

Γλυκὰ ροδίζ' ἡ ἀνατολή. Ἐσ' ὀλίγο δίνει ὁ ἥλιος.
 Λαμποκοποῦν ἡ ἀχτίδες του στὰ χιόνια τὰ στρωμένα,
 Λαμποκοποῦν τὰ ρέματα, λαμποκοπάει ὁ πύργος,
 Κ' ἕνας βαθὺς ἀντίλαλος, ὅπου ξυπνάει τὴν πλάση,
 Ἄπὸ τὸν πύργο τὸν ψηλὸ γλυκὸ τραγουῖδι φέρνει.

Στὸν πύργο κόρη κάθεται μὲ δεκαπέντε σκλάβαις,
 Κι' ὅλο ἀρμαθιάζει τὰ φλουριά καὶ τὰ μαργαριτάρια.
 Ἀρμάθιαζε, ξαρμάθιαζε τὰ κρέμαε στὸ λαιμό της,
 Ἐστὰ παραθύρια ξέβγαине καὶ γλυκοτραγουδοῦσε.
 Ζανοίγει γλήγορο ἄλογο στὴν ἄκρη ἀπὸ τὸν κάμπο.
 Γλυστράει στὸ χιόνι τὸ στρωτό, σὰν ἡ ἀστραπή στὰ νέφια,
 Κ' ἕνα ψηλὸ χλημίντρισμα βολαῖς βολαῖς ξεχύνει.
 Περνάει τὸν κάμπο, κ' ἔρχεται στῆς ποταμιαῖς τὰ δέντρα.
 Φαίνεται μαῦρο τ' ἄλογο καὶ νηὸς ὁ καβαλλάρης,
 Διαβαίνει καὶ τὴν ποταμιὰ καὶ ρίχνεται στὸν πύργο.
 Ἀκούγεται τὸ χνῶτό του καὶ ἡ ποδοβολή του...
 Ἐστὸ δάσος τὸ χιονόστρωτο ποῦναι μπροστὰ ἀπ' τὸν πύργο,
 Μπαίνει σὰν φεῖδι καὶ περνᾷ, καὶ σταματᾷ στὴν πόρτα.

Ἡ κόρη ἀπ' τὰ παράθυρα τρσνὴ φωνὴ πετάει:

— Σκλάβαις καὶ παρασκλάβαις μου!... στὴν πόρτα κατεβᾶτε,
 Ἐσεῖς παρέτε τ' ἄλογο κ' ἐγὼ τὸν καβαλλάρη!

ΑΙ ΛΥΓΕΡΑΙΣ ΤΗΣ ΞΕΝΗΤΕΙΑΣ

κ. Γ. Δ. Ζαχρήστω

— Στρῶστε, κορίτσια, τό χορό, στρῶστε καί τὸ τραγοῦδι,
Γιατ' εἶμαι ξένος καί θὰ ἰδῶ νὰ πάω νὰ μολογήσω.
Ἔμπα, Μαρούσω γαλανή, καί πιάσου πρώτη-πρώτη,
Καί τράβα τὸ λεβέντικο στοῦ Νάκα τὸ τραγοῦδι,
Πάρε σὺ Λένη τὸ Σταθᾶ, σὺ Βάγγιω τὸ Μηλιώνη,
Ἡ κλειστοφρύδω ἢ Ἀναστασιά τὸ Γέρω-Πάλλα ᾄς πάρη.
Ἡ Φωτεινὴ τὰ Σάλωνα, τὴν Ποταμιὰ ἢ Φροσύνη,
Ἡ ὤμορφ' ἢ Βασιλικὴ τὸ Μάλωμα τοῦ Ὀλύμπου,
Καί σὺ Παναγιωτοῦλά μου, ξανθὴ καί μαυρομμάτα,
Πάρε τὸ πόδι τ' ἀλαφιοῦ, τοῦ λουλουδιοῦ τὴ χάρι,
Πάρε τὸ μάτι τοῦ ἀητοῦ καί τ' ἀηδονιοῦ τὸ στόμα.
Καί πιάσου τράβα τὸ συρτό, καί πὲς ἓνα τραγοῦδι,
Τραγοῦδι μὲ παράπονο, τῆς ξενητεῖας τραγοῦδι.

Καί μπαίν' ἡ κόρη στὸ χορὸ καί τραγουδάει καί λέει:

— Σ' ἐχάρηκεν ἡ ξενητεία δώδεκα ἀκέρηα χρόνια,...
Τώρα νὰ φύγης, ξένε μου, στὸ τόπο σου νὰ πάγης.
Ἄλλοι σὲ καρτεροῦν ἐκεῖ· τῶμορφο τὸ χωριό σου,
Οἱ γκαρδιακοὶ οἱ φίλοι σου, οἱ γέροι οἱ γονιοὶ σου,
Σὲ καρτερεῖ τόσον καιρὸ κ' ἡ δόλια σου ἢ ἀγάπη.
Κ' ἐκεῖ σὰν πᾶς, μὴ λησμονᾶς νὰ ἔμολογήσης, ξένε,
Ποῦ ἂν τὸ ψωμί τῆς ξενητεῖας εἶνε πικρὸ φαρμάκι,
Εἶν' τὰ κορίτσια τῆς γλυκὰ καί τὸ φιλί τους μέλι.

Κ' ἐκεῖ ποῦ σέρνουν τὸ χορὸ περνοῦν ἀπὸ ἔμπροστά του,
Καί τὸν φιλοῦν ἀραδαριὰ στὰ χεῖλη τὰ πικρά του.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΔΙΣΤΙΧΑ

Ἐγὼ γιὰ σένα τραγουδῶ καὶ λὲς δὲ σ' ἀγαπάω,
Καὶ λὲς μὲ τὰ τραγούδια μου πῶς τὸν καιρὸ περνάω;

Νάξερα μάγια νάκαμνα τὴ γνώμη νὰ σ' ἀλλάξω,
Γιατὶ μ' αὐτὴν τὴν γνώμη σου μὲ κάμνεις νὰ πλαντάξω.

Ἄνάθεμα τὰ μάτια μου πῶς εἶναι μαθημένα.,
Σὰν δὲ σὲ βλέπουνε συχνὰ νὰ κλαῖνε τὰ καϋμένα.

Ὅλα τὰ μάτια εἶναι στεγνὰ καὶ τὰ δικά μου κλαῖνε,
Φωτιὰ στὰ στήθη μ' ἄναψαν καὶ τὴν καρδιά μου καῖνε.

Φωτιὰ τρώει τὸ σίδηρο καὶ σάρακας τὸ ξύλο,
Καὶ σὺ μοῦ τρῶς τὰ νειάτα μου, σὰν ἄρρωστος τὸ μῆλο.

Στοὺς κάμπους ἀνεστέναξα κ' εἶπα δυὸ τραγουδάκια,
Κι' ὅλα τὰ δένδρα ἐμάρανα κι' ὅλα τὰ λουλουδάκια.

Νυχτόημερα τοῦ ποταμοῦ τὰ ρέμματα ρωτάω,
Μὴν εἶδαν σὲ καμμιά μεριά ἐκείνη ποῦ ἀγαπάω.

Ἄγάλια ἀγάλια περπατῶ καὶ σὰν ἀναστενάζω,
Πῶς δὲ ραγίζουν τὰ βουνὰ μονάχος μου θαυμάζω.

Πέφτω μὲ χίλια ὄνειρα καὶ σὰν ξυπνάω, ἄλλοιά μου!
Βλέπω μονάχα γύρα μου τὴ μαύρη ξενητεία μου.

Μὲ ρώτησεν ὁ οὐρανὸς γιὰ ποιὰν ἀναστενάζω,
— Γι' αὐτὴν ποῦ σῶχει τὸνομα, μὲ πόνο τοῦ φωνάζω.

Ἐάν βγαίνει ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴν μαραίνει τὰ χορτάρια,
 Ἐάν βγαίνει κ' ἡ ἀγάπη μου μαραίνει παλληκάρια.

Ἦθελα νᾶμουνα πουλί, νὰ στήσω τὴ φωλιὰ μου,
 Μέσ' στῆς αὐλῆς σου τὸ δεντρὶ ν' ἀκούης τὴ λαλιά μου.

Μακρὰ μαλλάκια θέλω ἐγὼ καὶ μάτια θέλω μαῦρα,
 Ποῦ ἀπ' ὄξω εἶν' κάρβουνα σβυστὰ καὶ μέσα ἔχουν τὴ λαύρα.

Κι' ἂν πάρω δίπλα τὰ βουνὰ καὶ μὲ τ' ἀγρίμια ἂν ζήσω,
 Τὸν ἐδικόσου τὸν καῦμὸ δὲ θὰ τὸν λησμονήσω.

Ἔλα νὰ πᾶμ' ἐκεῖ ποῦ λές, ποῦ ἰσκιώνουνε πλανάνια,
 Καὶ τρέχουν λαγαρὰ νερά, νὰ βάλουμε στεφάνια.

Βολαῖς βολαῖς μεσάνυχτα ξυπνάω μὲ λαχτάρια,
 Καὶ στὴν πικρὴ τὴν ξενητεία ρίχνω βαρεῖα κατάρια.

Ὅποιος μ' ἀκούει νὰ τραγουδῶ, λέει πῶς δὲν ἔχω πόνο,
 Κ' ἐγὼ μὲ τὰ τραγούδια μου τὸν πόνο ξαλαφρόνω.

ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

Ο

ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΗΣ

ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΑΝΗΣ

ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Τ' ΑΦΙΕΡΩΝΩ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ¹

Φίλτατε ποιητά,

Λυποῦμαι πολύ ὅτι ἔλαβες μέρος εἰς τὸν διαγωνισμόν. Δὲν πιστεύω καθόλου εἰς διαγωνισμούς οἰουδήποτε εἶδους, τοὺς ποιητικούς δὲ διαγωνισμούς εὐρίσκω γελοιωδεστέρους ἀπὸ τοὺς κάθε ἄλλου εἶδους. Ὁ Πήγασος εἶναι ἄλογο φτερωτὸ καὶ ἀδάμαστο· σπηροῦνι δὲν θέλει ἔστω καὶ χρυσό. Δὲν πατᾶ γῆν, πετᾶ στὰ σύγνεφα καὶ γίνεται ἄφαντος μαζὺ μ' ἐκείνον ὁποῦ τὸν καβαλλικεύει. Δὲν κατεβαίνει στὸ ἵπποδρόμιον νὰ κἀνη συντσακίσματα καὶ γύρους τῆς haute école, ὅπως λέγουν· παρασύρει, ἀλλὰ δὲν χαλινώνεται.

Εἶσαι δραματοουργὸς, γύμνασε τὸν θίασόν σου καὶ παράστησε τὸ δράμα σου· εἶσαι λυρικός, ἀπάγγειλε τὸ ποίημά σου ἔμπροστὰ εἰς δύο - τρεῖς χιλιάδες ἀκροατῶν. Ἄν γίνουν ὅλοι μάτια, ὅλοι αὐτιά, ἂν τὰ κεφάλια κλίνουν πρὸς τὰ ἔμπρὸς, ἂν τὰ χεῖλη τσράζονται, ἂν τὰ μάγουλα κοκκινίζουν, ἂν τ' αὐτιά τευτώνονται καὶ τὰ μάτια μεγαλώνονται, σημεῖον ὅτι ἠλέκτριες, ἐσυγκίνησες, ἐτρόμαξες, ἐξώργισες, ἐνθουσίασες τοὺς ἀκροατάς σου καὶ τότε τὸ δράμα ἢ τὸ ποίημά σου εἶναι ἀθάνατον. Ἔτσι φαίνεται ἡ ἀληθινὴ δύναμις τοῦ ποιητοῦ. Ἔτσι ἐδιαγωνίζονταν ὁ Αἰσχύλος, ἔτσι ὁ Πίνδαρος.

Ὅπως γίνονται τώρα οἱ διαγωνισμοὶ τ' ἀποτελέσματα δὲν ἔμποροῦν νὰ εἶναι παρὰ τέτοια ὅπου εἶναι. Δίδουν 40—50 ποιητικὰ ἔργα εἰς τρεῖς ἀνθρώπους καὶ τοὺς λέγουν: — «πάρετε αὐτὰ τὰ ποιήματα καὶ διαβάσατέ τα καὶ ἀφοῦ τὰ ζυγιάσητε γιὰ καμμιά τριανταρῖα ἡμέρες ἔλατε νὰ μᾶς εἰπῆτε ποιὸ εἶναι τὸ καλλίτερον».

1) Τὴν ἐπιστολὴν τούτην ποῦ μῶστειλεν ἀπὸ τὴν Νέαν Ὑόρκην ὁ Κ. Τ. Καζαντζῆς, ἀγαπητὸς μου συμπατριώτης καὶ διακρινόμενος λόγιος, ποῦ παρακολουθεῖ ἀπὸ τόσο μακρὰ μὲ κρίσι καὶ μ' ἐνδιαφέρον τὴν σημερινὴν μας φιλολογία, — τὴν δημοσιεύω ἔμπροστὰ ἀπὸ τὰ «Τραγούδια» μου γιὰ τὴν χαριτωμένην τῆς γραφῆν, τὴν πρωτοτυπία καὶ τὸν Ἀμερικανισμόν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν λογικὴν τῶν γνωμῶν τῆς, ἀξίῳ πολλῆς περιεργείας καὶ προσοχῆς καὶ σημασίας, τέλεια δὲ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὰς ἰδιοφυεῖς ἰδέας ποῦ ἐκφράζει γιὰ μερικοὺς γνωστούς ποιητάς ἢ κριτάς μας γιὰ τὰς ὁποῖας ἀναγκάζομαι νὰ βάζω κάπου κάπου σημειώσεις, καὶ ὄχι γιὰτὶ ἔχω κ' ἐγὼ ἀπάνω μου «Ἀμερικανισμόν», οὔτε γιὰτὶ θέλω νὰ προδιαθέσω τὸ κοινὸν γιὰ τὴν ποιήσιν μου μὲ τοὺς ἐπαίνους ποῦ κάπου τῆς ἀραδιάζει ἢ ἐπιστολὴν τοῦ ἀγαπημένου μου κ. Καζαντζῆ, γιὰ τοὺς ὁποίους τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ.
(ὁ Τρ. τ. Χ. κ.τ. Στ.)

Ἐπὸ τοιούτους ὄρους τὸ πρῶτιστον πρόσκομμα ἀληθινῆς κρίσεως εἶναι ὁ σκοπὸς ὁ ἴδιος. «Κρίνατέ τα, λέγουν εἰς τοὺς ἀγωνοδίκας, δηλ. ἀνοίξατε τὰ μάτια σας νὰ εὐρῆτε τὰ λάθη καὶ κλείστε τὴν καρδιά σας στὴν συγκίνησι μήπως σᾶς παρασύρῃ καὶ δὲν τὰ ἰδῆτε. Ἔτσι λοιπόν, ἐκεῖ ὅπου ἐγὼ καὶ σὺ θὰ εὐρωμεν μίαν ἰδέαν, θὰ αἰσθανθῶμεν ἕνα παλμόν, θὰ ἐνωτισθῶμεν μίαν μελωδίαν, αὐτοὶ θὰ εὐροῦν ἕνα βαρβαρισμόν ἢ σολοικισμόν, μίαν ἀπομίμησιν, μίαν ἐπανάληψιν τῶν ἰδίων ὁμοιοτελεύτων. Αὐτό, νομίζω ἐγὼ, εἶναι σὰν νὰ θέλῃς ν' ἀγοράσῃς κρασί καλόν, εὐποτό, μεθυστικό, μυρωδᾶτο καὶ νὰ τὸ στέλλῃς εἰς τὸν ἀστυχημικόν (καλὴ λέξις καὶ αὕτη) νὰ σοῦ τὸ ἀναλύσῃ. Τὰ ὀξέα καὶ τὰ ἄλατα, τὰ γυαλάκια καὶ τὰ χωνιά τοῦ χημικοῦ δὲν ἔχουν οὔτε γοῦστο, οὔτε ὄσφρησιν, οὔτε εὐθυμητικόν, τοῦ ἀπαγορεύεις δὲ τὴν χρῆσιν τῆς μύτης καὶ τοῦ οὐρανίσκου του, ὅσον εὐαίσθητα καὶ ἄν εἶναι (πρᾶγμα σπάνιον διὰ χημικόν), ὥστε ὅ,τι θὰ ἠμπορέσῃ νὰ σ' εἰπῇ εἶναι τὰ μόρια, καταλεπτῶς τοῦ σπέρτου, τοῦ γύψου, τῆς ρετσίνας κτλ. Μὲ ἄλλους λόγους, ὁ χημικὸς θὰ τὸ ἀναλύσῃ, δὲν θὰ τὸ δοκιμάσῃ. Διὰ νὰ τὸ δοκιμάσῃς πρέπει νὰ τὸ ὑποβάλῃς τὸ κρασί σου εἰς ἕνα κρασοπατέρα. Αὐτὸς δὲν ἔχει ὀξέα καὶ ἄλατα καὶ γυαλάκια καὶ χωνιά· ἔχει τὰς αἰσθήσεις του καλὰ καὶ ὀλάκαιρες. Θὰ τὸ κυττάξῃ μὲ τὸ ἕνα μάτι ἄς τὴ φέξῃ νὰ ἰδῆ ἄν εἶναι λαγαρὸ σὰν τὸ ρουμπίνι· θὰ τὸ μυρίσῃ, ἀνοίγοντας σιγὰ σιγὰ τὰ ρουθούνια του, ἄν μοσχοβολᾷ· θὰ βρέξῃ τὴν ἄκρη τῆς γλώσσης του ἄν ἔχῃ καλὴ γεῦσις· ἔπειτα, θὰ τὸ καταπιῇ ἄν ζεσταίνει κατεβαίνοντας εἰς τὸ στομάχι. Αὐτὸς βέβαια δὲν καταλαβαίνει ἀπὸ συστατικά, οἰνόπνευμα, ζάκχαρον καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ὁμως ἠξεύρει θαυμάσια ἄν εἶναι ἄδολο ἢ νοθευμένο, δυνατὸ ἢ ἑλαφρό, παλῆν καὶ νούργιο, ἄδρῆ ἢ γλυκόπιστο.

Κατόπιν ἔρχεται τὸ πρόσκομμα τῆς διαθέσεως.

Ὁ Ἄγγλος ποιητὴς Coleridge εἰς τὸν πρόλογον τῶν ποιημάτων του ὑπενθυμίζει τοὺς ἀναγνώστας του ὅτι «τὰ διάφορα ποιήματα τὰ ὅποια ὁ ἀναγνώστης διαβάσει εἰς μίαν φορὰν ἐξακολουθητικῶς ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος, ὁ ποιητὴς τὰ ἔγραψεν εἰς διάφορες περιστάσεις καὶ ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν διαφόρων αἰσθημάτων.» Ἡ ψυχικὴ διάθεσις λοιπόν εἰς τὴν ποίησιν εἶναι τὸ πᾶν. Ἄν τοῦτο ἐπηρεάζει ἑμένα καὶ σένα, κοινούς ἀναγνώστας, ὅπου διαβάζομεν ὅ,τι ὅταν καὶ ὅπως μᾶς καταβῆ, πόσον μᾶλλον πρέπει νὰ ἐπηρεάζῃ τοὺς κριτὰς ὅπου διαβάσουν γιὰ νὰ κρίνουν, ὅπου πρέπει νὰ διαβάσουν σὲ 30 ἡμέρες καὶ νὰ διαβάσουν ὅλα—ἄν εἶναι εὐσυνείδητοι—τὰ γραφολογήματα, ὠριμα—ἄγωρα, ὅπου τοὺς σταλοῦν. Αὐτό, βλέπεις, καταντᾷ ἐπάνω—κάτω ὡσάν ἡ δουλειὰ τῶν δασκάλων μὲ τὰ τετράδια τῆς θεματογραφίας! Ἡ διαφορὰ εἶναι—καὶ τοῦτο χειρότερον γιὰ τοὺς κριτὰς,—ὅτι ὁ δάσκαλος τὸ κάμει δύο φορές τὴν ἑβδομάδα κ' ἐπομένως ἐσυνείθισεν,

«ὅτι δὲν ἔχει νὰ δώσῃ λόγον σὲ κανένα περὶ τῆς κρίσεως του καί, ὅτι... πληρώνεται. Ὑστερα ἀπὸ ὅλην αὐτὴ τὴ σκοτούρα, ἀπορῶ πῶς οἱ ἀγωνοδίκαι ἔχουν κεφάλι γιὰ νὰ κρίνουν καὶ ποῦ εὐρίσκουν τὸ θάρρος ν' ἀπονεύμουν τὸ βραβεῖον καὶ καὶ νὰ μὴ τὸ κρατήσουν γιὰ τὸν κόπο τους (1).

Ἄλλο ἓνα πρόσκομμα εἶναι, ὅτι οἱ ἀγωνοδίκαι ἀνήκουν συνήθως εἰς ὅ,τι ἡμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν «φιλολογικὰς μερίδας». Καὶ ἡ φιλολογία, ὅπως καὶ ἡ πολιτικὴ, ἔχει τὰ κόμματά της. Καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν, οἱ κομματικοὶ συζητοῦν ὄχι γιὰ νὰ φωτισθοῦν ἢ νὰ πείσουν, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιδειχθοῦν. Ἀκούουν τοὺς ἀντιπάλους πρὸς τὸ θεαθῆναι καὶ ἀναπτύσσουν τὰ ἐπιχειρήματά τους βέβαιοι, ὅτι ὅσον δίκαια καὶ ὀρθὰ καὶ ἄν εἶναι, κανενὸς ψῆφον δὲν ἐπηρεάζουν. Ἡ κάθε «φιλολογικὴ μερίς» ἔχει συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας, προκαταλήψεις καὶ πλάνας καὶ ἐν γένει προχαραγμένας ἰδέας διὰ τὸ κάθε τι· τὸ σύνολον αὐτὸ τῆς ἀληθείας καὶ πλάνης τῆς χρησιμεύει σὰν μέτρο.

Ἐχει, ὡσὰν νὰ εἰποῦμεν, ἓνα καλοῦπι ἔτοιμο καὶ ὅ,τι θενὰ κρίνῃ ἐκεῖ μέσα τὸ ρίχτει· ἄν τὸ γεμίζει καὶ περισσεύει, εἶνε καλό· ἄν ὄχι, εἶναι κακό.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ ποιηταί, ἄς ἰδοῦμε σὲ πόσο στενόχωρον θέσιν ἔρχονται μὲ τὸ νὰ θέλουν νὰ διαγωνισθοῦν. — «Τοῦ χρόνου τοὺς λέγουν, γίνεται ποιητικὸς διαγωνισμὸς, τὸ γέρας χιλιόδραχμον, ὑπόθεσις ἔλευθέρᾳ, ἀριθμὸς στίχων..... 2000, χειρόγραφα καθαρογραμμένα, γίνονται δεκτὰ ἕως.... τότε». Κύτταξε πόσα δεσίματα διαμιᾶς! γιὰ ποιόν; γιὰ τὸν οἶστρο τὸν ποιητικὸν τὸν ἄδετο, τὸν ἄπιαστο, τὸν ἀκαταλόγιστο. Πῶς θέλομεν ἓνας ποιητῆς ζῶν μὲ ἀγέρα καὶ μεθῶν ἀπὸ νερὸ νὰ ἐνθουσιασθῇ μὲ χίλια φράγκα τόσον πολὺ ὥστε νὰ συνθέσῃ ἀριστουργήματα! Πῶς θέλομεν αὐτὰ τ' ἀριστουργήματα νὰ τὰ γράψῃ ἕν ἓνα διάστημα χρόνου ὠρισμένο, ἀφοῦ μιὰ ἡμέρα, μιὰ ὥρα, μιὰ στιγμή ἀρκεῖ γιὰ ὅ,τι μιὰ ζωὴ ὀλάκερη δὲν φθάνει καὶ ἀφοῦ κάθε χρόνος δὲν ἔχει καὶ μιὰ ἀπ' ἐκεῖνες τὲς στιγμῆς! Πῶς θέλομεν νὰ τενωθῇ ἢ περικοπῇ ἓνα ποίημα, διὰ τῆς μεθόδου τοῦ Προκρούστου, εἰς ὠρισμένον ἀριθμὸν στίχων! Ἐτσι γίνονται τὰ κατὰ παραγγελίαν ὅπου γράφουν οἱ σφαγιδονυχαργοκομηταὶ εἰς τὰ λεγόμενα λευκώματα τῶν σουσουράδων τοῦ συρμού.

Καὶ ὁ στέφανος; καὶ ἡ δόξα;

Ποῖός ποιητῆς ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν δόξαν καὶ τὸν στέφανον, ἐννοῶ ἀληθινὸς ποιητῆς; «Ὁ ἀληθινὸς ποιητῆς, λέγει ὁ ἀθάνατος γάλλος ποιητῆς Musset, καὶ γέρων καὶ ἀποθνήσκων ρίχτει βλέμμα παιδιοῦ, ἀθῶο καὶ συνεσταλμένο, εἰς τὰ τοῦ κόσμου». Τί τὸν μέλλει

1) Ἡμεῖς ἐδῶ νομίζομεν ὅτι πληρώνονται καὶ καλὰ μάλιστα γιὰ τὸν κόπο τους.

ἡ δόξα; τί τὸν μέλλει ὁ στέφανος, ὅταν δὲν εἶναι τῆς σχολῆς τῶν ἐπιτηδείων; Ἡ πατρίς, ὁ ἔρωσ, ἡ φιλανθρωπία, ἡ λύπη, ἡ δικαιοσύνη, ἰδοὺ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἀληθινοῦ ποιητοῦ· αὐτὰ τὸν ἐμπνέουν, αὐτὰ τὸν ἐνθουσιάζουν. Ἔχει πρῶτα τὸν ἐνθουσιασμόν εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ ἔτσι εὐρίσκει τὴν δόξαν· δὲν ἔχει πρῶτα τὴν φιλοδοξίαν κ' ἔπειτα εὐρίσκει χάριν τῆς τὸν ἐνθουσιασμόν. Γιὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ παντοῦ μεγάλοι ποιηταὶ σπανίως διαγωνίσθησαν καὶ σπανιώτερον ἐβραβεύθησαν. Ὁ Παράσχος, ὁ μόνος Ἕλλην ποιητὴς ὁ κατατάξιμος μεταξύ τῶν μεγαλητέρων ποιητῶν τοῦ αἰῶνος, μὲ ὄσσην μεγάλην ἀνάγκην καὶ ἂν ἔλαβε, γιὰ χίλια φράγκα δὲν ἐνθουσιάσθη ποτὲ ὥστε νὰ διαγωνισθῆ.

Καταλήγω λοιπὸν: ὅτι οἱ ποιητικοὶ διαγωνισμοὶ εἶναι γιὰ στιχοτέχνους.

Αὐτὰ φρονῶ ἐγὼ περὶ διαγωνισμῶν καὶ γιὰ τοῦτο λυποῦμαι ὅπου σύ, ποιητὴς γεννημένος, ἔλαβες μέρος. Τώρα περὶ τοῦ προκειμένου διαγωνισμοῦ τελεσιδικῶς καὶ εἰδικῶς δὲν ἠμπορῶ ν' ἀποφανθῶ γνώμην, ἀλλὰ ὅ,τι γνωρίζω περὶ σοῦ καὶ τοῦ Στρατήγη, ὅ,τι ἐξάγω ἀπὸ τὸ περὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος ἄρθρον τῆς «Ἀκροπόλεως» μου γεννᾷ τοὺς ἐξῆς ἐνδοιασμοὺς ἔς τὸ κεφάλι.

Πρῶτον μοῦ φαίνεται, ὅτι καὶ πάλιν ἡ κρίσις τῶν κριτῶν ἐξετόπισε τὸ ζήτημα. Ἐβαλαν καὶ ἐδῶ μέσα «γλωσσικὸν ζήτημα». «Ἡ ἀνάπτυξις, λέγει ὁ εἰσηγητὴς κ. Βλάχος, τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς γνησίης δημοτικῆς» ὡσὰν νὰ ἦταν ζήτημα λυμένον ποῖα ἢ καθαρεύουσα καὶ ποῖα ἢ γνησία δημοτική. Ἀπὸ τὴν τοῦ Κόντου ἕως τὴν τοῦ Στρατήγη, ἐκτὸς τῶν πατεντάδων: ψευδαττικῆς, φραγκαττικῆς, σχολαστικῆς, μακαρονικῆς καὶ βυζαντινοτροπαροδεσποτοεκκλησιαστικῆς, ὑπάρχουν καμμιά δεκαριά καθαρεύουσαι, αἱ ὁποῖαι διαφέρουν ἢ μία τῆς ἄλλης ὄχι ὡσὰν νὰ τὲς ἐχώριζεν ὁ ὠκεανὸς τοῦ μίσους καὶ τῆς περιφρονήσεως ὅπου χωρίζει τοὺς γράφοντας αὐτὰς ἀναμεταξύ των, ἀλλὰ ἐποχὴ δέκα αἰώνων. Ἡ δὲ δημοτικὴ τώρα μόλις ἀξιώθηκε τῆς τιμῆς νὰ γράφηται κάπως φανερά καὶ χωρὶς φόβο λιθοβολισμοῦ, ὥστε εὐρίσκεται εἰς τὴν πλάσιν καὶ ἐξέλιξίν τῆς. Ποῦ νὰ εὐρωμεν λοιπὸν τὴν γνησίαν; Ἡ γνησιώτερα εἶναι, καὶ πρέπει νὰ εἶναι, ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἐξέφρασεν εἰς αὐτὴν τὲς ὑψηλότερες ιδέες καὶ τὰ εὐυένεστερα αἰσθήματα.

Ἄφοῦ ὅμως ἔβαλαν καὶ αὐτοῦ γλωσσικὸν ζήτημα, γιὰ τὸ τοῦλάχιστον οἱ εὐλογημένοι δὲν τὸ ἔκαναν ὅπως πρέπει; Γιὰ τὴν ἀφίνου καὶ πάλιν τὸν δυασμόν; Ἐπρεπε νὰ μᾶς εἰποῦν ξάστερα καὶ παστρικά ποῖα ἀπὸ τὲς δυό: καθαρεύουσα ἢ δημοτικὴ; Ἡ θέλουν νὰ δαιωνίζε-ται ὁ καυγᾶς μεταξύ δασκάλων καὶ λογογράφων γιὰ νὰ κάνουν χάζι; Ἄν σκοπὸς τῶν διαγωνισμῶν εἶναι, ὅπως ὁ κ. Προβελέγγιος πολὺ σωστὰ εἶπεν εἰς τὴν κρίσιν του κατὰ τὸν προηγούμενον διαγωνισμό,

καὶ τὸ νὰ μορφώσῃ γλῶσσαν, τότε πρέπει μιὰ τάσις νὰ ὑποστηριχθῆ, μιὰ ὠθησις νὰ δοθῆ. Ἀλλέως, ἂν ὑποστηρίζωνται καὶ αἱ δύο δηλαδή, θὰ προοδεύσουν συγχρόνως καὶ ἐξίσου καὶ ἐπειδὴ ἡ πρόοδος τῆς καθεμιᾶς εἶναι ἀντίθετος, τουτέστιν ἢ μιὰ θὰ καθαρίζεται ὅσον πηγαίνει καὶ ἡ ἄλλη θὰ ἐκχυδαίζεται, θενὰ καταντήσωμε σὲ δυὸ γλῶσσες, ὅπου νὰ γίνεται πράγματι χρεῖα μεταφράσεων ἀπὸ τὴν μία ἴς τὴν ἄλλη, ὅπως ἄρχισεν ἄλλως τε ὁ φίλος Μητσάκης ἀπὸ τόρα.

Ἡ ἀμφιρρέπεια αὕτη προέρχεται ἴσως ἀπὸ διχογνωμίαν τῶν κριτῶν. Ὁ κ. Βλάχος, ποιητῆς ὁ ἴδιος, καταλαβαίνει, ὅτι ἡ ποίησις κρίνεται κτ' ἔμπνευσιν καὶ πάθος καὶ ὄχι κατὰ ρητορικούς κανόνας, καλλιπέειαν καὶ ὀρθοπέειαν· καταλαβαίνει, ὅτι ἡ αὕτη ἔμπνευσις ἤμπορεῖ νὰ ἐγκρύπτεται καὶ ἴς τὰ χαριτωμένα τραγούδια τοῦ Σολωμοῦ καὶ ἴς τὰ Λοῖσιθια ἔπη τοῦ κ. Ραγκαβῆ υἱοῦ, μὲ ὅλους τοὺς βαρβαρισμοὺς τοῦ πρώτου καὶ μὲ ὅλην τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τοῦ δευτέρου. Ἔτσι λοιπόν, ὄντας ἀπροκατάληπτος, δὲν τοῦ ἐκόστιζε τίποτε, οὔτε κἂν ἡ εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴ, νὰ ἐνδώσῃ κ' εἰς τὸν ἕνα ἢ καὶ ἴς τοὺς δυὸ συναδέλφους του.

Δεύτερος ἐνδοιασμός. Αὕτη ἡ γλωσσικὴ οὐδετερότης, ἢ μεταξὺ τῶν δύο ἐχθρικῶν γλωσσικῶν ιδιωμάτων ἀμεροληψία τῶν ἀγωνοδικῶν, σὰν φαινομενικὴ μοῦχτυπᾶ ἴς τὸ μάτι. Ἄν ὁ Ἐρως καὶ ἡ Ψυχὴ δὲν ὑπερέχει ποιητικῶς τὸν Τραγουδιστὴ τοῦ Χωριοῦ—καὶ ἀφ' ὅσα εἶδα ἀπὸ τὴν ἔκθεσι τοῦ εἰσηγητοῦ δὲν ἐξήγαγα ὅτι ὑπάρχει τέτοια ποιητικὴ ὑπεροχὴ—τὸ γέρας ἔπρεπε νὰ μοιρασθῆ, ἐνῶ ἔτσι ποῦ ἔγινε, φαίνεται σὰν νὰ ἐδόθῃ ὄχι πλέον εἰς τὸ καλλίτερον ποιητικὸν ἔργον ἀλλ' εἰς τὸ ἀνώτερον, κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτῶν, γλωσσικὸν ἰδίωμα.

Τρίτος ἐνδοιασμός, ὁ καὶ σπουδαιότερος. Ἐπροτίμησαν ἀπὸ ἐσένα ὄχι κανένα ποιητὴν γνωστὸν ἢ ἀληθινόν. Ὁ Στρατήγης εἶναι τύπος συγχρόνου λογογράφου κατὰ λέξιν. Ποτὲ δὲν ἠμπόρεσα, ὅσο καὶ ἂν ἐπροσπάθισα, νὰ τελειώσω τίποτε ἰδικόν του ὅπως, ὅσες φορές καὶ ἂν ἐδοκίμασα, δὲν ἠμπόρεσα νὰ ἰδῶ μιὰ παράστασι παλιάτσων ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος. Ὅ,τι διηγεῖται στερεῖται καὶ τὴν χάριν τῆς ἀλήθειας καὶ τὴν ἀφέλειαν τοῦ μυθώδους. Σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωσιν κανενὸς Münchhausen τὸν ὁποῖον συχαίνεσαι· διότι σοῦ κόβει τὲς ὑπερβολές του ὡσὰν νὰ σὲ κοροϊδεύῃ καὶ ὄχι ὡσὰν νὰ σὲ διασκεδάζῃ, μὲ τόσον στόμφον καὶ μὲ τόσῃν αὐταρέσκειαν τὲς διηγεῖται. Νοστιμώτατος εἶναι πρὸ πάντων ὅταν μπερδεύεται στὰ πνευματιστικά. Ὁ μυστικισμὸς, θεοσοφία καὶ τὰ παρόμοια ἢ εἶναι ἀπόρροια ἐκτεταμένων γνώσεων καὶ βαθειῶν σκέψεων, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ μονήρη ἔξοχα πνεύματα ὅπου ἔφθασαν εἰς τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνου σοφίας χωρὶς νὰ μάθουν ὅ,τι ἐγύρευαν, ἢ εἶναι δεῖγμα φαντασίας ταραγμένης, κεφαλῆς ραγισμένης, μεγάλης καρδιᾶς καὶ μικροῦ μυαλοῦ, ὅπως εἶναι οἱ πιστοί, τὰ θύματα τοῦ πνευματισμοῦ ἢ εἶναι ἕνας συρ-

μὸς ὅπως κάθε ἄλλος ὅπου βγαίνει καὶ βαστᾷ ὡσοῦ νὰ εὐγῆ ἄλλος, ἔτσι τὰ παίρνουν οἱ λιμοκοντόροι, ἢ τέλος εἶναι μέσον τῶν ἀπατεῶνων πρὸς ἀργυρολογίαν, ψευτοεπίδειξιν, cheap advertising ὅπως πολὺ πρακτικὰ τὸ λέγουν οἱ Ἀμερικανοί. Τώρα ὁ Στρατήγησ ἄνθρωπος μέτριος καὶ τὰς γνώσεις καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν φαντασίαν καὶ τὴν καρδίαν, ἄν Πειραιώτης σωστὸς ὅπου ἐκτιμᾷ ὅλα, καὶ τὰ ἄλλα ἀκόμα, μὲ τὸ ὑλικὸ τους μέτρο, δὲν ἤμπορεῖ παρὰ ν' ἀνήκη εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην, ἴσως καὶ τὲς δύο, τῶν δύο τελευταίων κλάσεων τῶν μυστικιστῶν. Γι' αὐτὸ καὶ διαφέρει ἀπὸ τοὺς ἀληθινοὺς πνευματιστὰς ὅσον καὶ ὁ Νικηφόρος ὑποκρινόμενος τὸν μεθυσμένον ἀπὸ ἓνα ὅπου ἔχει μέσα του πέντ'-ἕξ λίτρες ρετσίνα. Ἐστὴν Ἑλλάδα ὁμως ἀκόμα δὲν ἠξεύρουν — καὶ εἶθε ποτὲ νὰ μὴ μάθουν! — ἀπὸ αὐτὲς τὲς σαχλαμάρες τοῦ πολιτισμοῦ ἐν παρακμῇ καὶ γήρᾳ, καὶ «'ς τῶν τυφλῶν τὴν χώρα, σκέπτεται κατὰ τὴν παροιμίαν, ὁ μὲν ὀφθαλμὸς βασιλεύει».

Ἄφ' ὅσον λοιπὸν ἠμπόρεσα νὰ διαβάσω ἀπὸ ἰδικὰ του ἔργα, τὸν εὐρίσκω πεζότατον. Τὸ λεκτικόν του, μολονότι ἐπιτηδευμένον, στερεῖται εὐστροφίαν καὶ κομψότητα καὶ δὲν ἠξεύρω ἀηδέστερα καὶ βρύτερα συντζακίσματα ἀπὸ τὲς γυρολογίαις του· τὲς κάνει δὲ τόσον συχνὰ ὅπου φαίνεται ἄν νὰ σὲ τραβᾷ ἀπὸ τὸ μανίκι γιὰ νὰ σὲ βιάσῃ νὰ προσέξῃς. Ἄπὸ, ιδέαις διανοήματα ὅπως λέγουν τώρα, μὴ γυρεύεις οὔτε κἄν εἰς τὲς σημασίαις τῶν λέξεων· καὶ αὐτὲς δὲν εἶναι ἐκεῖ παρὰ γιὰ ἤχους. Ἴσως γιὰ τοῦτο, ὄντας καὶ πνευματιστής, ὁ περιωρισμένος ἀλλὰ νηφάλιος νοῦς του δὲν ἠμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς σύγχυσιν ἰδεῶν, οὔτε ὁ ἐπιδεικτικὸς κάλαμὸς του εἰς τὸ χρησμολογικὸν ὕφος ὅπου οἱ illuminés τοῦ πνευματισμοῦ ὀμιλοῦν καὶ γράφουν ὅπως ἐσὺ καὶ ἐγὼ τὰ ρωμαίικα· τοῦτο ἐξηγεῖ γιὰ τὸ οἱ κριταὶ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ εὐροῦν κανένα ἴχνος ἀπ' ἐκεῖνες τὲς φοβερὰς ἀλληγορίας καὶ συμβολογραφίας ὅπου τοὺς προειδοποίησεν ὅτι ἔβαλε μέσα εἰς τὸν Ἑρωτα καὶ τὴν Ψυχὴν. Κοντολογίης· ἔχει στόμφον, ἔχει ἔμφασιν, ἔχει préciosité mignarde ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Γάλλος, ἀλλὰ λυρισμὸν καθόλου. Ὡς ποιητὴν, δὲν ἠμπορῶ νὰ τὸν φαντασθῶ κατ' οὐδένα τρόπον. Ὅσα ὁμως καὶ ἂν εἶπῶ χειρότερα ἀφ' ὅσα τοῦ ἔψαλεν ὁ κ. Βλάχος ἐπικρίνοντας τὴν μετάφρασί του τοῦ Φάουστ, δὲν σκέπτομαι γιὰ τὴν φιλολογικὴν του ἀξίαν. Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἂν ἔβαζε τ' ὄνομά του ἐπάνω εἰς τὸν «Ἑρωτα καὶ τὴν Ψυχὴν» θὰ νὰ ἤκουε καὶ ἄλλα τόσα — δὲν τοῦ λέγει δὰ καὶ λίγα, ἀλλὰ μοναχὰ ποῦ τὰ σκεπάζει τὸ γέρας. Σοφὴ αὐτὴ ἢ ἐφεύρεσις τοῦ ἀνωνύμου! Ὅσον καὶ ἂν κατακρίνω τοὺς διαγωνισμοὺς αὐτὸ τὸ καλὸ πρέπει νὰ τὸ ἀναγνωρίσω. Οὐχ' ἦττον ὁμως, διὰ νὰ εἶμαστε δίκαιοι, ὅσα εἶπα καὶ φρονῶ περὶ Στρατήγησ δὲν ταιριάζουν 'ς αὐτὴν ἐδῶ τὴν περίστασιν. Μολονότι δὲν εἶμαι πνευματιστής, παραδέχομαι ὅτι θαύματα γίνονται· πετᾷ καὶ ἡ χήνα καμμιὰ φορά, μὲ τὰ ποδάρια ἀγγίζοντας τὴ γῆ, μὲ τὰ φτερὰ ξεκλειδωνόμενα

στο άνοιγμα, από τή μιὰ άκρη, τής αὐλῆς ἕως τήν ἄλλη. Ἐμπορεῖ ὁ Ἔρωσ καί ἡ Ψυχὴ νὰ εἶναι ποίημα ὄνομα καί πρᾶγμα· θενὰ τὸ διαβάσω καί θὰ σ' εἰπῶ.

Τέταρτος ἐνδοιασμός — πιθανὸς ὅμως μόνον. Ἐμποροῦσαν οἱ κριταὶ νὰ βραβεύσουν τὸν «Τραγουδιστὴ τοῦ Χωριοῦ» χωρὶς νὰ φανοῦν προσωποληπτοῦντες ὑπὲρ σοῦ; Ὁχι! Ἡ ποίησίς σου ἔχει τὸν ἀτομικὸν σου χαρακτῆρα τόσο βαθιὰ ἀποτυπωμένον, ὥστε, ὅποιος σ' ἐδιόβασεν ἅπαξ καί σ' ἐνόησεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ σὲ ἀναγνωρίσῃ. Τὰ ποιήματά σου εἶναι σὰν ἢ εἰκόνες τοῦ Gabriel Max. Κανεῖς δὲν ἔμπορεῖ εἰς τὴν Γερμανίαν νὰ ζωγραφῆσῃ τὲς θελκτικὰς μορφάς, τὲς ἰδανικὰς κεφαλὰς τῶν ἀθῶων γυναικείων θυμάτων ὅπως ὁ ζωγράφος τοῦ Μονάχου. Jeanne d' Arc, Νύμφη τῶν Θηρίων, Καικιλία, εἶναι μορφές διάφορες, τὲς ὁποῖες ἐμπνέει ἡ αὐτὴ ἔξαρσις, τὲς ὁποῖες ἡ ἀνθρώπινη ἀδικία χτυπᾷ μὲ τὴν αὐτὴν σφραγίδα, τὴν ἐλπίδα εἰς τὴν Θεῖαν δικαιοσύνην. Καὶ τὰ ποιήματά σου τὰ ἐμψυχώνει μιὰ κεντρικὴ ἰδέα· ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν φυσικότητα. Ὁ ἴδιος ἀγέρας τῶν βουνῶν φυσᾷ, εἰς ὅλα, ἡ ἴδια μυρωδιὰ τῆς χλόης τὰ μοσχοβολᾷ, ἡ ἴδια ἀχολογὴ τῶν λαγκαδιῶν βοῖζει μέσα τους· τὰ φύλλα τῶν πλατάνων σειοῦνται, τὰ κουδούνια τῶν γιδοπροβάτων λαλοῦν· νεραίδες, πιστικοί, χωριατοποῦλες μ' αἰσθήματα ἀφελῆ ἄλλ' εἰλικρινῆ, τραχιὰ ἄλλὰ βαθιά, δίνουν τὸ χέρι ἢ μιὰ ἴσ τὸν ἄλλον σὰν ἢ ὡμορφες ὅταν πιάνονται γιὰ χορὸν τὰ πανηγύρια. Ὁλος αὐτὸς ὁ κόσμος, ὁ παρδαλός, ὁ γερός, ὁ ζωντανός, ὁ ἐντόπιος, ὅλο ὁ ἴδιος καί ὅλο διάφορος, ἀφίνει μιὰν ἐντύπωσιν παρδαλὴν ἄλλ' ἐνιαίαν. Πολλοὶ τὸν εἶδαν καί τὸν ἐνόησαν· κανένας δὲν ἔμπορεσε νὰ μᾶς τὸν παραστήσῃ ἔτσι ζωντανόν ὅπως ἐσύ. Παραπάνω ὠνόμασα τὸν ἐνδοιασμόν τοῦτον πιθανόν. Τοῦτο τὸ ἔκαμα διότι ξεύρω, ὅτι ἴσ τὴν Ἑλλάδα σπουδαῖοι σοβαροὶ ἄνθρωποι δὲν καταδέχονται νὰ διαβάσουν ἄλλα ποιήματα ἀπὸ τὰ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Δάντη, τοῦ Γκαῖτε — καί αὐτὰ σποράδην. Δὲν πιστεύω ὅθεν οἱ κριταὶ νὰ σοῦκαμαν τὴν τιμὴν νὰ διαβάσουν τ' Ἀγροτικά σου.

Ἐφ' ὅλα αὐτὰ συνάγεται ἄρκετὰ καθαρὰ γιὰ ὅποιον ἀνοίγει τὰ μάτια του, ὅτι ἡ ποίησις σου σχηματίζει εἰς τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν ἓνα point de retour, σὰν νὰ εἰποῦμε, καί δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναγνωρισθῇ διαμιᾶς. Δὲν εἶδες ἐκεῖ πέρα, ὅτι καί ὁ κ. Μητσάκης, ὁ ὅποιος ἐν τούτοις δὲν πάσχει ἀπὸ ψοφοδεΐα, ἐπικρίνοντας τ' Ἀγροτικά σου ἔλεγε κ' ἐζητοῦσε συγγνώμην διότι τὰ ἐπαινοῦσε. Καταλάβαινε ἐξ ἐνστίκτου (1) ὅτι τὸ γευστικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ, ἂν μοῦ ἐπιτρέπεται ἢ μεταφορὰ, ἐχάλασεν ἀπὸ τὰ πολλὰ ξορέξια ὁποῦ τὸ

1) Βεβαιώνομεν τὸν ἀγαπητὸν Καζαντζῆν ὅτι τὸ καταλάβαινε τοῦτο ἀπὸ μακρὰν πείραν καί κρίσιν ὁ κ. Μητσάκης.

έστουπωσαν οί ποιητάκοι μας, ὥστε νά γυρίση διαμιᾶς εἰς τὸ ἀρνὶ σούβλας, τὴν Ἱθαγενῆ ποίησιν, καὶ νὰ τ' ἀρέση.

Ἐτόλμησες δυὸ πράγματα παράξενα γιὰ τὸ γοῦστο μας καὶ ὑπερβολικὰ γιὰ τὴν ψυχομαχοῦσαν ποίησίν μας. Ἠθέλησες νὰ συνεχίσης τὰ δημοτικὰ ἄσματα κ' ἔλησμόνησες ὅτι ἡμεῖς οἱ γραμματισμένοι Ἕλληνες τὰ θαυμάζομεν μόνον μὲ τὴ συμφωνία νὰ μὴ τὰ διαβάσουμε ποτέ. Τὰ θαυμάζομεν δέ, nota bene, γιὰ τὴν ἐθαύμασαν προτιήτερα οἱ Φράγκοι οἱ ὅποιοι καὶ τὰ ἐπερισύναξαν πολὺ πρὶν μᾶς περάση ἡ ἰδέα ὅτι εἶναι κάπως ἄξια προσοχῆς καὶ διατηρήσεως. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀγραμμάτους, αὐτοὶ οὔτε κἂν τὰ ἐννοοῦν πλέον· τὸ «*λα τ' ἄνθη τῆς γῆς καὶ τὰ κάλλη*», τοὺς φαίνεται πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ «*Τ' εἶν ὁ ἀχὸς ποῦ γένεται*». Ἠθέλησες ν' ἀπαλλάξης τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν ἀπὸ τὸ φράγκικο στολίδι τῆς ὁμοιοκαταληξίας. Ἠθέλησες νὰ μᾶς ξαναφέρης τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στίχου τὴν ὁποίαν σήμερον οἱ γάλλοι καὶ ἄγγλοι ποιηταὶ ἀγωνίζονται νὰ εἰσάξουν εἰς τὴν ἰδικὴν τους ποίησιν. Ἠθέλησες νὰ ξεφυλακώσης τὴν ἰδέαν ἀπὸ τὸν κορσὲ ὁποῦ τὴν σφίγγει σὲ κάθε στίχου ἄκρη, νὰ κρατήσης ἓνα πλατύν, ἀνοιχτόν στίχο, ἱκανὸν νὰ περιλάβῃ μίαν ἰδέαν ἀρμονικὴν καὶ ὑψηλὴν ὀλόβολην, κατὰ τὸ ἰδεῶδες τοῦ Walt Whitman· ἐνῶ τὰ μάτια μας ἐσυνείθισαν ἔς τὰ κουτσάκια ὁποῦ σχηματίζουν οἱ μικροὶ στίχοι μὲς τὴ μέση τοῦ ἄσπρου φύλλου, καὶ τ' αὐτιά μας ἔς τὰ κοντοχτυπήματα τῶν συχνὰ - πυκνὰ ἀλληλοδιαδεχομένων ὁμοιοτελεύτων.

— Μήπως δὲν ἐμεταχειρίσθησαν ὁ Βαλαωρίτης, ὁ Ζαλοκώστας, ὁ Παράσχος, καὶ ἄλλοι, πρὶν ἀπὸ ἐμένα τὸν ἀνομοιοκατάληκτον στίχο;

Ναί! καὶ γινώριζέ το τους γιὰ χάρι γιὰ τὴν ἀλλέως θὰ ἀπέριπτον τὰ ποιήματά σου διαρρήδην, ἀλλὰ ἐσὺ ἔκαμες τὸν ἀνομοιοκατάληκτον στίχο ἓνα σύνεργο ὁποῦ ἄλλος ἀπὸ γεννημένον ποιητῆ, νὰ μὴ τολμᾷ νὰ τὸ πιάσῃ ἔς τὰ χέρια. Ἄλλως τε ἄλλοι καιροὶ τότε καὶ ἄλλοι τόρα. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 21 ἦταν τότε ἀκόμα φρέσκη, τὰ στήθη τῶν ἀνθρώπων ἔπαλλαν ἀπὸ μίαν μεγάλην ἰδέαν. Οἱ μεγάλοι ἐθνικοὶ σπαραγμοὶ ἀνακατεύουν τὸ πνεῦμα τῶν ἐθνῶν· κ' εὐγάζουν ἔξω ὅλα τὰ μεγάλα αἰσθήματα καὶ πάθη· τὰ αἰσθήματα καὶ πάθη ἀπὸ τὰ ὅποια ζῆ καὶ τρέφεται ἡ μεγάλη ποίησις. Ἄμα κοπάσῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ σάλος τῶν παθῶν, ἄμα ἡ ἀφριὲς περιμαζευθοῦναι τὲς ἄκρες, ἄμα ἡ ἰλύς κατακαθίση, ἀρχίζει νὰ μοραίνεται καὶ ἡ ποίησις. Τὸ 21 ἐγέννησε τοὺς Σούτσους, τὸν Σολωμόν, τὸν Βαλαωρίτην, τὸν Ζαλοκώσταν καί, τολμῶ εἶπεῖν, αὐτὸν ἀκόμα τὸν Παράσχον· ἡ μεγάλη ψυχὴ τοῦ ζῆ καὶ ἀναπνέει εἰς τὸν ἀγῶνα· τὰ ὀθωνικά, κατὰ τὸ αἰώνιον χαρακτηριστικὸν τῶν ποιητῶν νὰ ἐξογκώνουν ὅλα ἐπὶ τὸ λυρικώτερον, «*νὰ παίρνουν τὰ μαντριά γιὰ κάστρα καὶ τοὺς φούρνους γιὰ ἐκκλησιᾶς*» κατὰ τὴν παροιμίαν, ἐτάραξαν τὴν εὐαισθησίαν τοῦ κ' ἔθρεψαν τὴν φαντασίαν τοῦ μὲ τὲς μεγάλες ἰδέες τοῦ

ἀγῶνος, τὴν ἐλευθερία καὶ φιλοπατρία καὶ ἀνδρεία· ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ ἐσυμπλήρωσε τὸ ὑπόλοιπον.

Τώρα οἱ σημερινοὶ ποιηταὶ μας σηκώνουν τὴν μύτη των ἀνήφορο καὶ σουφρώνουν τὰ χεῖλη περιφρονητικῶς ὅταν ἀκούουν αὐτὰ τὰ ὀνόματα, ἐξαιρουμένου τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦτο χάριν κολακείας ἴσως τῆς τοπικῆς φιλοτιμίας τῶν διαπρεπεστέρων τῆς ὁμάδος, τῶν Ἑπτανησίων ποιητῶν. Τοὺς λέγουν ἡρωϊκοὺς ἐκείνους, γιατί εἶδαν τ' ἀδέρφια τους σκοτωμένα, τὲς ἀδερφές των ἀτιμασμένες κ' ἐπόνεσε ἡ καρδιά τους· τοὺς λέγουν ὀλοφυρομένους, γιατί, ἀνίκανοι, γιὰ τὴν πάλη τῆς ζωῆς, ἐξέσχιζαν μὲ τὰ νύχια τὴν καρδιά τους κ' ἔβγαζαν αἷμα καὶ δάκρυα γιὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα οἱ ἐπιτήδειοι, οἱ σκεπτικοὶ χαμογελοῦσαν μὲ δυσπιστία κρίνοντας ἐξ ἰδίων τ' ἀλλότρια καὶ νομίζοντας τὸ αἷμα βαφή καὶ σάλια τὸ δάκρυ. Ὡς τώρα ὅμως αὐτοὶ περισσοτέρας ἀξιώσεις ἔδειξαν ἀπ' ἐκείνους, καλλίτερα ἢ ἴσα ἔργα δὲν ἔβγαλαν.

Τώρα γίνεται κατάταξις αὐθαίρετος εἰς σχολάς, χρήσις καὶ κατάχρησις ξένων ρυθμῶν χωρὶς νὰ ἐννοῆται οὔτε ὁ μηχανισμὸς οὔτε ἡ λειτουργία τους εἰς τὰς ξένας ποιήσεις, ἀποδοχὴ δογμάτων τινῶν τεχνικῶν τῆς λεγομένης σχολῆς τῶν Parnassiens καὶ ἄλλων τῆς τῶν *décadents* καὶ *last not least* θεοποίησις τῆς ποιητικῆς ὀδυναμίας εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κ. Μαρκοῦ, ὅπου κοντεύω νὰ τὰ χάσω. Δὲν ἠξεύρω τί πρέπει νὰ ὑποθέσω, ἐξέμαθα ἐγὼ τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν ἢ οἱ ποιηταὶ μας ἐπῆραν τὸν κατήφορο;

Βλέπω τὴν «Ἑστίαν» — μολονότι διευθυνομένην ἀπὸ ποιητὴν καὶ καλὸν μάλιστα — νὰ δημοσιεύη τὸ ἰδικόν σου ποίημα εἰς τὸ ἐξώφυλλον, κατὰ συγκατάβασιν τρόπον τινά, καὶ τὸ Τσιγάρο τοῦ κ. Μαρτζώκη εἰς τὸ στέλεχος· νὰ δίδῃ τιμητικὴν θέσιν εἰς τὲς γιὰ τὸν θάνατον τῆς πριγκιπέσσας Ἀλεξάνδρας μεταφυσικὰς θρηνητικὰς τοῦ κ. Μαρκοῦ καὶ ν' ἀπορρίπτῃ ποιήματα μὲ πάθος καὶ μ' ἔμπνευσιν.

Ἀκούω νὰ φωνάζῃ ἓνας κριτικὸς τοῦ ὁποῖου τὰ ποιήματα εἶναι εὐτυχῶς καλλίτερα ἀπὸ τὲς λογοκρισίαις — ἴσως διότι δὲν ἀκολουθᾷ ὡς ποιητὴς ὅ,τι διδάσκει ὡς λογοκρίτης, — ἀκούω νὰ φωνάζῃ λέγω: τέχνην καὶ ὄχι αὐτοσχεδίσματα! λησμονεῖ, ὅτι ἂν ἡ τέχνη ἦταν τὸ πᾶν, ὁ Λυκόφρων, ὁ Καλλίμαχος, ὁ Ἀπολλώνιος καὶ ἄλλοι ἀλεξανδρινοὶ στιχοκαστὰς (συγγνώμη γιὰ τὴν λέξιν) θὰ ἐξεωροῦνταν ἀνώτεροι ἀπὸ τὸν Ὀμηρο καὶ τὸν Σοφοκλῆ. Ὁ ποιητὴς ὁ ἀληθινὸς δημιουργεῖ τὴν τέχνην του, καὶ πολὺ ἄσκεπτα, νομίζω ὁ κ. Βικέλας ἐπαρατήρησεν, ὅτι τὴν σήμερον ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλάτων θὰ προηγοῦντο τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου. Ἄν ἦταν ἔτσι, ἔπρεπε νὰ ξαναγεννηθοῦν Ὀμηροὶ καὶ Πίνδαροι, καὶ νὰ εὕγῃ μετὰ *Loeque*, Σαίξπηρ καὶ μετὰ *Spencer*, Βύρων.

Διαβάζω ἄλλους ποῦ κρίνουν περιποίησεως σὰν μαθηματικοί, νὰ ἐξεγείρονται καὶ νὰ περιγελοῦν τὰ ἀπίστευτα πράγματα τῶν

ἐξημμένων κεφαλῶν. Ἐσυλλογίσθησαν ποτέ, ὅτι ὁ ἑξαλλος λυρισμός, παντάξενος εἰς τὴν γαλλικὴν ποίησιν, ἀντίθετος πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς ὁποίας τὴν προσφιδίαν ὁ Lamartine αὐτὸς θεωρεῖ κώλυμα γιὰ τὸν ποιητὴν καὶ χαρακτηρίζει ὡς *exercice mécanique et pueril*, εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὅθεν καὶ *délire pindarique* ἐπωνομάσθη!

Πῶς ἐννοοῦν αὐτοὶ ὅλοι, τὴν ποίησιν, ἀφοῦ ὅπως μὲν τὴν ἔγραφε ὁ Βαλαωρίτης δὲν ἤμποροῦν, ὅπως δὲ ὁ Παράσχος δὲν τοὺς ἀρέσει δῆθεν. Τὴν θέλουν φιλοσοφικὴν, *décadente, symboliste* ἔστω, δὲν παραξενεύομαι, ἐπιτρέπεται βέβαια ἢ ἀλλαγὴ πηγῆς ἐμπνεύσεως· καινούργιες βιωτικὲς συνθῆκες παράγουν καινούργιες ἐντυπώσεις, κρούουν ἄλλες χορδὲς τῆς καρδίας· ἢ ποίησις δὲν φταίει ποτέ ἄλλ' οἱ ποιηταί. Οὐχ' ἦττον ὁμως γιὰ νὰ παράξη ἓνα εἶδος ποιήσεως — ἢ μιὰ σχολή, ὅπως λέγουν — καλοὺς ποιητὰς πρέπει τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ποιήσεως νὰ γεννηθῆ αὐτόματον, νὰ ἐξελιχθῆ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν καιρὸν του. Εἰς ἡμᾶς ἐξέλιξις φυσικὴ, φοβοῦμαι, δὲν ἔλαβε χώραν. Τοῦλάχιστον ἢ ἐξέλιξις τῆς ὁμοιάζει πολὺ τὴν ἐξέλιξιν μιᾶς ξένης ποιήσεως ὥστε νὰ μὴ δίδῃ ὑπονοίας μιμήσεως.

Εἰς τὴν Γαλλίαν μετὰ τὸν Victor Hugo, ἐξέθαψαν καὶ ὑπερύψωσαν τὸν Baudelaire· μετὰ τὸν ἀφρίζοντα καὶ ἀπέραντον ὠκεανὸν, τὴν ποιητικὴν ψυχὴν ἢ ὁποία παλαίει ἀενάως νὰ εὖρη διέξοδον, βράζει καὶ ὅλο φοβερίζει πῶς θὰ κάμη ἔκρηξιν τὴν ὁποίαν ποτέ δὲν κατορθώνει, τὴν ψυχὴν ἢ ὁποία ὠδύνει ὡς ὄρος καὶ τίκτει μῦν. Ὁ Γκαῖτε, ὁ Browning, ὁ Walt Whitman ἔγραψαν πρὸ καὶ μετὰ τὸν Baudelaire καὶ καλλίτερα ἀπ' αὐτόν, τὴν ψυχολογοεπιστημονικὴν ποίησιν, τὴν ὁποίαν ἐνόμιζε ὅτι ἦτο κ' ἐμεγάλωσε. Ὡστε δὲν κατακρίνω τὴν ποίησίν του, κατακρίνω αὐτόν· ὅ,τι ἦταν εἰς ἐκείνους φυσικόν, αὐτὸς τὸ ἐγύρευε μὲ κόπον καὶ πόνον ὁ ὁποῖος κοπιᾷ καὶ πονεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸν ἀναγνώστην — ἂν δὲν τὸν ἀηδιάζει. Ἐννοῶ καὶ θαυμάζω τὴν θολομάραν ἐκείνην τῶν μεγάλων ποταμῶν τῶν ὁποίων ἢ νεροσυρμὴ κατεβάζει βράχια καὶ κούτσουρα· δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀνακάτεμα τῆς μπάρας τοῦ βυθοῦ των ἄλλ' ἀπὸ τὸν ὄγκον τοῦ νεροῦ ὅπου τρέχει διὰ μιᾶς καὶ γλήγορα. Ἐκεῖνα ὁμως τὰ ξηροπόταμα, τὰ λαγκάδια μιᾶς πιθαμῆς νεροῦ βάρους, ὅπου κυλοῦν τὰ νερά τους ἀνάμεσα σ' ἓνα χανδάκι βαθύ καὶ πλατὺ ἀρκετὸ νὰ χωρέσῃ ὄχι τὸν Ἰλισσὸν ἀλλὰ τὸν Ρῆνον, πρέπει γιὰ ν' ἀρέσουν νὰ εἶναι λαγαρά καὶ ξάστερα σὰν τὸ κρούσταλλο· εἰς αὐτὰ θολομάρα ἴσον βρώμα.

Τὰ ἴδια καὶ ἀπαράλλαχτα συμβαίνουν σήμερα εἰς τὴν Ἑλλάδα· μετὰ τὸν Παράσχον ὁ Μαρκοῤῥᾶς. Δὲν ἀρέσει ἢ ποίησις ἢ ὁποία ρεεῖ σὰν ἓνας ποταμὸς ἀπὸ τὴν ἄκρη μιᾶς λίμνης φανεῤῥᾶς καὶ μεγάλης, διότι δὲν ἔχει πολλὰς δυσκολίας, ἀλλὰ ἐκεῖνες ἢ στέρνες ἔς τὰ ἔγκατα τῶν βουνῶν ὅπου τὰ νερά τῶν χιονιῶν καταστολάζουσιν καὶ ἢ ὁποῖες ἀνα-

βλύζουν ανάμεσα από τες χαραματιές τοῦ μαρμάρου σάν βρυσουῦλες. Δέν σχηματίζουν καταρράκτην, δέν ἔχουν ρόχθον, ρεῦμα, νεροζάλην, ἀλλὰ τί δυσκολία ὡσοῦ νὰ κόψουν τὸ δρόμο τους καὶ νὰ σκάσουν αὐτὰ τὰ θεόρατα μάρμαρα, αἱ! "Ἐτσι λοιπὸν μετατοπίζεται τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος εἰς τὴν ποίησιν, ἀπὸ τὸ ὠραῖον εἰς τὸ δύσκολον. «'Ο σ τ ο χ α σ μ ὸ ς γ ο ρ γ ὸ ς ἡ τέχνη ἀργή» (φράσις κομμένη ἐπάνω ᾽ς ἄλλη, γνωστή, παροιμιώδη, τοῦθ' ὅπερ ἀποδείχνη τὴν ἐφευρετικὴ ἀδυναμίαν νέων μορφῶν καὶ πρωτοτύπων ἰδεῶν), ναί, ἀλλὰ τοῦτο ἔστω διὰ τὸν τεχνίτην καὶ ὄχι διὰ τὸν ἀναγνώστην του. "Ἄς ἀργήσῃ ὁ ποιητὴς ὅσον θέλει μ' ἓνα στίχον, ἀρκεῖ ἐγὼ νὰ τὸν διαβάξω σάν νερό. "Ἄλλως τε, προκειμένου περὶ δυσκολιῶν, αὐτοὶ οἱ ἐρασταὶ τῆς τέχνης παρετήρησάν ποτε πόσον ὁ Οὐγκὼ καὶ ὁ Παράσχος εἶναι ἀμεμπτότεροι τοῦ Baudelaire καὶ τῶν τσιρακίων του εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος; Καὶ ὁ ποταμὸς δέν σκάβει τὴν κοίτην του χωρὶς ἀγῶνα· ὅταν χύνεται ἀκράτητος καὶ πλημμυρίζει ἀπ' ἐδῶ, καὶ γυρίζει ὅπ' ἐκεῖ, καὶ χώνεται ᾽ς τὴ λαγκαδιὰ παρακάτω, καὶ σέρνει χωράφια, χωρίζει νησιά, ξεκόφτει βράχους, ξερριζώνει δέντρα, ὁ ροῦς του ἐπειδὴ φαίνεται νικηφόρος δέν ἔπεται ὅτι εἶναι καὶ εὐκολος. Τούναντίον τῆς στέρνας ὁ ὑπόγειος ἀγὼν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι εὐκολώτερος παρ' ὅσον τὸν πλάττει ἡ φαντασία μας· ἴσως, ἴσως δέν σκάζει τὰ μάρμαρα, ἀλλὰ ὅσο νερὸ ξεχειλίζει, ξεφεύγει ἀπὸ τες σχισματιές. Καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνω: δέν κατακρίνω τὴν τάσιν αὐτὴν τῆς ποιήσεως, ἡ ποίησις εἶναι ἡ ἴδια ὁποιασδήποτε σχολῆς καὶ ἂν εἶναι, ἀλλὰ τοὺς ποιητὰς αὐτῆς τῆς τάσεως. Δέν λέγω ὅτι ὁ *décacentisme* δέν ἀξίζει τὸν ρωμαντισμὸν— ὅς μεταχειρισθῶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα ἀφοῦ ἔτσι τὸ θέλουν— λέγω μόνον ὅτι ὁ Μαρκοῤῥ δέν ἀξίζει τὸν Παράσχον. Διατί; "Ἡ διότι ὁ Μαρκοῤῥ δέν εἶναι τόσον καλὸς ποιητὴς ὅσον ὁ Παράσχος ἢ διότι ἡ τάσις τὴν ὁποίαν ἔδινε εἰς τὴν ποίησίν του εἶναι πρόωρη (1) Τὸ

1) Πρόωρη, κ. Καζαντζῆ, θὰ ἦτον νομίζω, γιὰ τὸν Παράσχο ποιητὴν ἐκ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ποίησις τοῦ Μαρκοῤῥ, ποιητοῦ ἐκ τῆς ἑπτανησιακῆς Σχολῆς, καὶ ὄχι γιὰ τὸν Μαρκοῤῥ. Ἡ ἑπτάνησος, ὅποῦ δέν εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ εἰς τὴν φιλολογοῖα, καθὼς καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἀπὸ Τουρκικὴν τυραννίαν, ἀλλὰ εὐτύχησε ν' ἀκολουθῆ μὲ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα τῆς τῆ φιλολογικῆ κ' ἐκπολιτιστικῆ πρόοδο τῶν ἐξευγενισμένων εὐρωπαϊκῶν λαῶν ποῦ τὴν εἶχαν στήν ἐξουσίαν τους, δέν πρέπει, μοῦ φαίνεται, νὰ τὴν συνταυτίζωμε μὲ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, ὅπου τετρακόσια ὀλόκληρα χρόνια κυλιῶνταν μέσα σὲ βαθύτατο σκοτάδι ἀμαθείας, καθὼς δέν πρέπει οἱ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τούτῃ ποιηταὶ ν' ἀκολουθῶνε (νὰ μιμοῦνται καλλίτερα) σ' τὸν ἴδιον τοῦτο καιρὸ τοὺς ἑπτανησίους. Ὁ λαὸς τῆς ἑπτανήσου εἶναι πολὺ διάφορος, πολὺ προχωρημένος ᾽ς τὸν πολιτισμὸν, ἀπὸ τὸν λαὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος καὶ ἐπομένως ἀνάλογα προχωρεῖ καὶ ἡ ποίησις του. Ἐμεῖς ὅμως, οἱ προχτῆς ἐλευθερωθέντες καὶ ἄλλοι ποῦ εἴμαστε ἀκόμα σκλάβοι, ποῦ εἴμποροῦμε καλο-

ἐμβόλι ἐχάλασε τὸ δένδρον· τὸ δένδρον ἦταν πολὺ νέο γιὰ ἐμβόλιασμα ἢ τὸ ἐμβόλιο δὲν τοῦ ταίριαζε ἢ τὸ ἐμβόλιασμα ἔγινεν ἄτεχνα.

Γι' αὐτὸ χαιρετίζω μὲ χαρὰν μου τὴν ἰδικὴν σου ποίησιν, τὴν ἀπλῆν, τὴν ἀφελῆ, τὴν ποιμενικὴν, τὴν γερῆν· τὴν θεωρῶ ὡς εἶδος βλαστὰρι νέο, κωλορρίζι καινούργιο φυτρωμένο ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ.

«Φάγε πουλί, μαῦρο πουλί, ἀπ' ἀνδρειωμένο σῶμα

Νὰ κάμης πῆχυν τὸ φτερό καὶ πιθαμὴ τὸ νῦχι».

φωνάζω, ὅπως λέγει τίς οἶδε ποιὸς ἄγνωστος λαϊκὸς ποιητής. Ἡ δημοτικὴ ποίησις εἶχεναι τὸ σ ῶ μ α τ ' ἀ ν δ ρ ε ι ω μ ἔ ν ο υ τὸ ὅποιον κοίτεται βορὰ οἰωνοῖοί τε πᾶσι. Ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ γλῶσσα καὶ ἰδέες καὶ αἰσθήματα καὶ εἰκόνες καί... στιχουργικὴ. Ναί, σ τ ι χ ο υ ρ γ ι κ ῆ, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται παράξενον εἰς τ' αὐτιὰ ἐκείνων ὅπου βαρέθησαν τὸ δεκαπεντασύλλαβο, τόσο ποικίλον εἰς τὴν μονοτονίαν του, τόσον ζωηρὸν εἰς τὴν βαρύτητά του, τὸν ἐπιδεκτικὸν δύο καὶ τριῶν μέτρων, — ὑπάρχει εἰς τὴν δημοτικὴν, καὶ ἀρκετὰ περδικλωμένη μάλιστα. Ὅταν εὔρεθῆ κανένας Σεμιτέλος καὶ καταδεχθῆ νὰ τὴν σπουδάσῃ κ' ἐξετάσῃ, θὰ μᾶς τὸ ἀποδείξῃ. Ἐκεῖθεν, λοιπὸν ὅπου ἔγεννήθη ἡ ποίησις σου πρέπει καὶ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ τραφῆ. Δὲν ἐννοῶ ὅτι πρέπει νὰ δέσῃς τὴν Μοῦσάν σου εἰς ἓν θέμα· ἡ ζωὴ, ἡ πείρα, ἡ πάλη θ' σ' ἐμπνεύσουν καὶ τὰ λεγόμενα ὑψηλότερα διανοήματα, ἀλλὰ νὰ τὴν κρατήσῃς νέαν, σφριγῶσαν καὶ ἀφελῆ τοὺς τρόπους.

Ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἤθελα τελειώνοντας, νὰ σ' ἐνθαρρύνω νὰ χάσῃς χάριν του μερικὰ βραβεῖα ἀκόμα καὶ πρὸς τοῦτο θὰ σοῦ ἐμετέφραζα, ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸν, ἓνα μέρος τοῦ προλόγου τοῦ σοφοῦ ἑλληνοαμερικανοῦ Sophocles εἰς τὸ Βυζαντινὸν λεξικὸν του. Δὲν τὸ κάμω, διότι γνωρίζω ὅτι ἡ μαγεία, τὴν ὁποίαν θὰ ἐξασκῆ ἐπάνω σου, θὰ σὲ δυναμώνῃ ὅσον προχωρεῖς εἰς τὰ μυστικὰ τῆς λεγομένης λαλουμένης, γνησίας δημοτικῆς ἢ χυδαίας — ἀλλάξε ὅσον θέλεις τῶνομα τὸ πρᾶγμα μένει τὸ ἴδιο. Θὰ σοῦ εἰπῶ ὅμως τὰ ἐξῆς λόγια τοῦ Γάλλου ποιητοῦ Μπανβίλ καὶ μελέτησέ τα καλά.

πίχειρα νὰ ἐννοήσωμε τὴν ποίησι, καθὼς καὶ τὴν μουσικὴ, ποῦ ἐννοοῦν ξάστερα οἱ Ἑπτανήσιοι; Γι' αὐτὸ ὅ,τι εἶναι ὁ Παράσχος γιὰ τὸν λαὸ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὁ Μαρκορᾶς, μπροστὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, γιὰ τὸν λαὸ τῆς Ἑπτανήσου. Κανένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δύο δὲν εἶναι κατώτερος τοῦ ἄλλουνοῦ. Καὶ οἱ δύο βρίσκονται σὲ δύο κορφές ἀνάλογα τοῦ τόπου των καὶ τῆς ἐποχῆς. Ἄν δὲν ἔβγαλε ἡ Ἑπτανήσο Παράσχο καὶ Ζαλοκώστα, ἔγεινεν ἐξ ἀφορμῆς τῆς θέσεώς της καὶ τῆς ζωῆς της. Αὐτὴ ἐτήραε μοναχὰ ἀπ' ἀγνάντια τὸν Ἀγῶνα καὶ δὲν ἐμπερδεύθηκε ἔς αὐτὸν σύσσωμη σὰν τῆ ἄλλη Ἑλλάδα. Νὰ ἡ Λευκάδα ποῦ ἔζησε μὲ κλέφτες, ἔβγαλε Βαλαωρίτην. Θὰ βγάλουμε κ' ἐμεῖς Μαρκορᾶ ἢ Σολωμό, ἀλλ' ἀργότερα. Τώρα εἴμαστε πολὺ πίσω ἀκόμα. Ὅταν δὲ ἐπιχειροῦμε νὰ μιμηθοῦμε, παραβιάζομε τὸν φυσικὸ κανόνα καὶ πέφτομε ὄξω.

«Κάθε φορά ὅπου ἄρέσεις ἔς τοὺς βλάκεντίους, ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἄρέσης, κατάλαβε ὅτι κάπου ἔπεσες ἔς τὴ βλακεία. Μὴ λέγῃς ἔς τὸν ἑαυτό σου — Μωρέ, οἱ κουτοὶ μὲ θαυμάζουν, ἡ μεγαλοφυΐα μου τοὺς ἐνίκησεν ἐπὶ τέλους καὶ θέλουν δὲν θέλουν τὸ ὁμολογοῦν! Εἶπέ καλλίτερα — Γιά ἰδές! οἱ κουτοὶ μὲ θαυμάζουν, δίχως ἄλλο ἄρχισα νὰ τοὺς ὁμοιάζω».

Περισσότερα παρ' ὅσα εἶχα κατὰ νοῦν νὰ σ' εἰπῶ, σοῦ ἔγραψα λοιπόν, ὅπως, λέγουν οἱ λογιώτατοι,
 Ἔρρωσο!

Ἐν Νέα Ὑόρκη, Δεκέμβριος 1892

K. T. KAZANTZHS

ΠΡΟΛΟΓΟΣ¹⁾

Ὁ Κρυστάλλης με τὸν Τραγουδιστὴν τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης μᾶς παρουσιάζεται ζωντανὸς καὶ μεστωμένος ποιητῆς, με φλογέραν ἠχηροτέραν καὶ ἄσμα ζωηρότερον καὶ ὑπόσχεται— ἐὰν ἔζη — νὰ συγκινήσῃ τὰ πλήθη τῶν ἀναγνωστῶν, νὰ κρούσῃ ἄρμονικώτερον τὰς χορδὰς καὶ νὰ δονήσῃ τὰς καρδίας. Περιλαμβάνει ἐν αὐτῷ δύο σειρὰς ποιημάτων, πρῶτον «τὰ τραγούδια τοῦ χωριοῦ» καὶ δεύτερον τὰ «τὰ τραγούδια τῆς στάνης». Τὸ ὅλον δὲ βιβλίον «τὴν Ἑπειρο τ' ἀφιερώνει». Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς ἀφιέρωσης, ἀρκεῖ μόνη τῶν ποιημάτων ἡ ἀνάγνωσις διὰ νὰ κατανοηθῇ εὐθὺς ὁ ἰδιάζων χαρακτήρ των· καὶ τῶν δύο σειρῶν τὰ τραγούδια ἀποδίδουν τῆς Ἑπειρωτικῆς ζωῆς τὸ σφριγὸς καὶ τὴν χαρὰν αὐτῆς ἀποτυποῦν. Ὑπέβαλε δὲ ταῦτα εἰς τὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1892 τελεσθέντα ποιητικὸν διαγωνισμόν καὶ ἔτυχον τοῦ «πρώτου καὶ θερμοτάτου ἐπαίνου» μόνον διότι ὁ εἰσηγητῆς τῆς ἐπιτροπῆς καταληφθεὶς ὑπὸ καθαρουσοληψίας ἐβράβευσεν ἕτερον ποίημα γραμμένον εἰς τὴν καθαρεύουσαν, ἐν ᾧ ὅλοι οἱ ποιηταὶ εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν συνεκίνησαν καὶ συνήρπασαν τὰ πλήθη καὶ μόνον εἰς αὐτὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπαραστήσωσι τὸν ἀγροτικὸν καὶ ποιμενικὸν βίον καὶ νὰ ψάλωσι τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων τοῦ ἔθνους. Ὁ ποιητῆς ὁμως δὲν ἐδέχθη τὸν ἔπαινον τοῦτον καὶ ὁ τόμος εἰς ὃν ἐξέδωκε τὸ πρῶτον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1893, τὰ ποιήματα οὐδὲ κἄν ἀνέφερε τὸν ἔπαινον. Καθ' ὃν τρόπον ἐγένεεν ἡ κρίσις τοῦ ἀγῶνος ὁ Κρυστάλλης ἐθεώρησε προτιμότερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον νὰ μὴ γίνῃ σχετικὸς λόγος. Ποιήματα ἄλλως καθὼς αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας καμμίαν δὲν ἔχουν ἀνάγκην διακρίσεως καὶ καμμίαν δὲν ἔχουν ἀνάγκην συστάσεως.

Καὶ ἀπὸ τὴν κατὰ μέρος ἀνάγνωσιν ἐκάστου τραγουδιοῦ καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην ὅλης τῆς συλλογῆς ἐν γένει ἡ ἰδία ἰσχυρὰ ἐντύπωσις γίνεται εἰς τὸν ἀναγνώστην, τῆς ζωντανότητος καὶ τῆς ἐκφρα-

1) Πρόλογος στὴν ἔκδοσις Κολλάρου.

φραστικότητος κόσμου ολοκλήρου ποιητικοῦ, πλουσιωτάτου καὶ γραφικωτάτου τὸν ὁποῖον κατὰ βάθος ἐγνώρισε καὶ ἐμελέτησε, ζωηρῶς δὲ ἠσθάνθη καὶ ἀναπαριστᾷ εἰς τὰ τραγούδια του ὁ ποιητής.

Διὰ τοῦ ἔργου τούτου ὁ ποιητὴς ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ μὲ ἀρτιώτερα καὶ περισσότερα ἐφόδια, προσεῖλκυσε ὅλων τὴν συμπάθειαν καὶ ἀπέδειξε ὅτι ἦτο προωρισμένος νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ Ζαλοκώστα καὶ τοῦ Βαλαωρίτη, οἱ ὁποῖοι ἀνέδειξαν καὶ ἐπέβαλον τὸ Ἑπειρωτικὸν ἰδίωμα ἐν τῇ ποιήσει ὡς τὸ πλουσιώτατον καὶ ἐπιτηδειότατον ποιητικὸν ὄργανον μεταξὺ ὅλων τῶν ἄλλων ἐν Ἑλλάδι.

Τὰ ἔργα τοῦ ἡμετέρου συμπατριώτου ἐπληθύνοντο ὁσημέραι καὶ ἐὰν ὑπουλος νόσος δὲν ὑπέσκαπτε τὴν υἰείαν του ἢ σημαία του θὰ ἐκυμάτιζε ὑπερηφάνως εἰς τὸν Παρνασσόν.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου προσηρτήσαμεν λεξιλόγιον πρὸς εὐχερῆ κατανόησιν λέξεων τινων.

Κ. ΓΑΓΑΡΗΣ

Ο

ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΗΣ

ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΑΝΗΣ

«Πολλά με Νύμφαι δίδαξαν
άν ὥρα βουκολέοντα ἐσθλά»

ΘΕΟΚΡΙΤΟΣ

ΣΥΧΝΑ μέσ' ἔστο ἡλιοστάλαγμα καὶ μέσ' ἔς τὸ μεσημέρι,
Κι' ὅταν κοιμοῦνται τὰ νερά, καὶ βγαίνουν ἢ Νεράϊδες
Καὶ συγκρατιοῦνται σὲ χορούς, τέτοια τραγούδια λέγουν.

Ὅταν ἰσκιώνουν τὰ ζερβὰ καὶ πέφτουν τὰ λιοπύρια,
Καὶ ροβολοῦν βελάζοντας ἔς τὲς μάντρες τὰ κοπάδια,
Σουρίζοντάς τα ὁ νιὸς βοσκός, τέτοια τραγούδια λέγει.

Τ' ἀπόσπερνο κι' ἀποβραδύς, ποῦ βασιλεύει ὁ ἥλιος,
Καὶ μὲ τὰ δυὸ καματερά γυρνάει ὁ ζευγολάτης
Ἄπ' τ' ὄργωμά του ἔς τὸ χωριό, τέτοια τραγούδια λέγει.

Ὁ ἀγωγιάτης, τὲς ἐρμιές, τὰ δάση ποῦ διαβαίνει,
Ἐς τὸν σάλαγον, ὅποῦ χτυπᾷ τὰ φορτωμένα ζᾶ του,
Γιὰ νὰ περνᾷ τὸ μάκρεμα, τέτοια τραγούδια λέγει.

Ὅταν τὸ γλυκοχάραμμα στὰ κορφοβούνια φέγγει,
Ποῦ στὰ χρυσᾶ τὰ ὄνειρατα ξυπνᾷ ἢ χωριατοπούλα
Καὶ πάει στὴ βρύση γιὰ νερό, τέτοια τραγούδια λέγει.

Τὰ καλοκαίρια τὰ ξανθὰ, ποῦ οἱ ξενοδουλευτάδες
Θερίζουν ἄϋπνοι ὄλονυχτὶς τὰ καρπερὰ χωράφια
Μὲ τὸ φεγγάρι τὸ λαμπρό, τέτοια τραγούδια λέγουν

Τὲς χειμωνιάτικες βραδιές, ποῦ στὰ βουνὰ χιονίζει,
Γύρ' ἀπ' τὴν πύρα τοῦ σπιτιοῦ συνάζονται ἢ κοπέλλες,
Καὶ πλέοντας ξόμπλια ὠρηόπλουμα, τέτοια τραγούδια λέγουν.

Ἄγουρος τοῦ χωριοῦ κ' ἐγώ, παιδὶ κ' ἐγώ τῆς στάνης,
Ὅσες βολές, κάμπους, βουνά, στάνες, χωριὰ διαβαίνω
Κι' ὄργωματα καὶ ποταμιές, τέτοια τραγούδια λέγω.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΤΟΥ

ΧΩΡΙΟΥ

Η ΜΑΓΕΜΜΕΝΗ ΒΡΥΣΗ

ΕΚΕΙ ψηλά, ποῦ φαίνεται τὸ μαῦρο κυπαρίσσι
Καὶ πάρα πέρα ὁ ἐγκρεμός, ἐκεῖ 'νε καὶ μιὰ βρύση.

'Σ αὐτὴν διαβάτες, πιστικοί, γυρνοῦσαν νύχτα μέρα,
Καὶ γροίκαες νύχτα μέρα ἐκεῖ τραγοῦδι καὶ φλογέρα.

Μιὰ μέρα, ποῦ ροβόλαγα ἀπὸ τ' ἀπάνω πλάϊ,
Εἶδα μιὰ κόρη πῶσκυψε κ' ἤπιε νερό καὶ πάει.

Πῆγα κ' ἐγὼ κ' ἤπια νερό, κ' ἀγάλλιασα 'ς τὴν ὥρα,
Καὶ δροσισμένος κ' ἀλαφρὸς κατέβαινα στὴ χώρα.

Πολὺς ἀπέρασε καιρός. Μὰ ἀπὸ τὴν μέρα ἐκείνη
Πόνος μὲ σφάζει καρδιακὸς κ' ἤσυχο δὲ μ' ἀφίνει.

Βολὲς μὲ κάνει νὰ γελῶ, βολὲς ν' ἀναστενάζω.
Βολὲς νὰ κλαίω, καὶ βολὲς τραγοῦδια ν' ἀραδιάζω.

Κάποτε μ' εἶδαν στὸ χωριό, σὲ μιὰ μεγάλη σκόλη,
Κι' ὅσ' ἔμαθαν γιὰ τὸ νερό, τὸ καταριῶνταν ὅλοι.

Κ' ἡ δόλια ἡ βρύση ἐρήμαξε. Κι' ὄχ' τότε νύχτα μέρα
Οὔτε τραγοῦδι ἀκοῦς ἐκεῖ, οὔτε γροικᾶς φλογέρα.

Κι' ὅποιος διαβαίνει ὄχ τὸ χωριό, ψηλά στὸ κυπαρίσσι
"Ὅλοι τοῦ δείχνουνε καὶ λέν: «ἡ Μαγεμμένη Βρύση».

Τ' ἔφταιξε ἡ βρύση; "Ἐφταιξεν ἡ μάγισσα ἡ παρθένα.
'Ὅποῦ τὴν βρύση ἐμάγεψε κ' ἐμάγεψε κ' ἐμένα.

Σάν ἔρθῃ τώρα ἡ 'μορφονιά ποῦ μάγεψε τὴ βρύση
Καὶ μ' ἓνα φίλημα γλυκὸ τὰ μάγια μου ξορκίσῃ,

Θὰ γειάνῃ ὁ πόνος ποῦ με τρώει βαθιὰ καὶ μὲ μαραίνει,
Καὶ θὰ νὰ πάθουνε νὰ λέν τὴν βρύση μαγεμμένη.

ΤΟ ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΜΑ

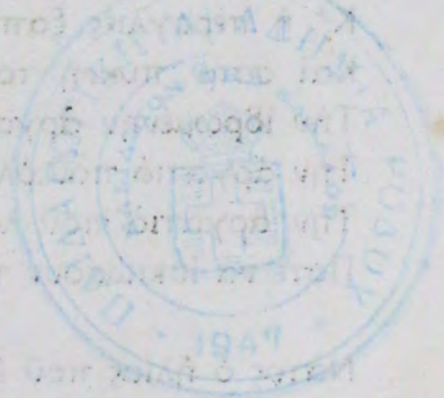
ΠΙΣΩ ἀπὸ μακρινὲς κορφὲς ὁ ἥλιος βασιλεύει
Καὶ τ' οὐρανοῦ τὰ σύνορα χίλιες βαφὲς ἀλλάζουν,
Πράσινες, κόκκινες, ξανθές, ὀλόχρυσες, γαλάζες,
Κι' ἀνάμεσά τους σκάει λαμπρὸς λαμπρὸς ὁ Ἀποσπερίτης.
Τὴν πύρη τοῦ καλοκαιριοῦ τὴν σβυεῖ γλυκὸ ἀγεράκι
Ποῦ κατεβάζουν τὰ βουνὰ ποῦ φέρνουν τ' ἀκρογιάλια.
Ἄνάρια τὰ κλωνάρια του κουνάει ὁ γέρω πεῦκος
Καὶ πίνει καὶ ρουφάει δροσιὰ κι' ἀχολαγάει καὶ τρίζει
Ἡ βρύση ἢ χορταρόστρωτη δροσίζει τὰ λουλούδια
Καὶ μ' ἀλαφρὸ μурμουρητὸ γλυκὰ τὰ νανουρίζει
Θολώνει πέρα ἢ θάλασσα, τὰ ριζοβούνια ἰσκιώνουν,
Τὰ ζάλογγα μαυρολογοῦν, σκύβουν τὰ φρύδια οἱ βράχοι
Κ' οἱ κάμποι γύρου οἱ ἀπλωτοὶ πράσινο πέλαο μοιάζουν.

Ἄπ' ὄξω, ἀπ' τὰ ὀργώματα, γυρνοῦνε οἱ ζευγολάτες,
Ἡλιοκαμμένοι, ξέκοποι, βουβοί, ἀποκαρωμένοι,
Μὲ τοὺς ζυγούς, μὲ τὰ βαριὰ τ' ἀλέτρια φορτωμένοι
Καὶ σαλαγοῦν ἀπομπροστὰ τὰ δυὸ καματερά τους,
Τρανὰ, στεφανοκέρατα, κοιλᾶτα, τραχηλᾶτα,
«Ὁὠ! φωνάζοντας, ὀὠ! Μελισσινέ, Λαμπίρη».
Κι' ἀργὰ τὰ βοῖδια περπατοῦν καὶ ποῦ καὶ ποῦ μουγγρίζουν.
Γυρνοῦνε ἀπὸ τὰ ἔργα τους ἢ λυγερές, γυρνοῦνε
Μὲ τὰ ζαλίκια ἀχ' τὴ λογγιά, μὲ τὰ σκουτιὰ ἀχ' τὸ πλύμα,
Μὲ τὲς πλατιές των τὲς ποδιές σφογγίζοντας τὸν ἴδρω·
Καὶ ὅποιο δέντρο κι' ἂν σταθοῦν, ὅποιο κοντριάκκουμπήσουν,
Εἰς τὸ μурμουρι τοῦ κλαριοῦ, εἰς τὴν θωριὰ τοῦ βράχου
Γλυκὸν γλυκὸ καὶ πρόσχαρον χαιρετισμὸ ξανοίγουν:
— «Γειά καὶ χαρὰ ὅς τὸν κόσμον μας, ὅς τὸν ὠμορφὸν μας κόσμον!»

Σὰν τὸ ζαρκάδι ὁ νιὸς βοσκὸς ξετρέχει τὴν κοπή του·
Σουρίζει, σαλαγάει «ὄϊ, ὄϊ!» καὶ τήνε ροβολάει

Ἐπὸ τὰ πλάγια στὸ μαντρί, στὴν στρούγγα γιὰ ν' ἀρμέξη.
 Ἐπὸ στεφάνι, ἀπὸ γκρεμόν, ἀπὸ ραϊδιὸ καὶ λόγγο
 Καὶ τοῦ γιδάρη ἢ σαλαγὴ στριγγιὰ στριγγιὰ γροικιέται
 Τ' ἀνάποδο κοπάδι τοῦ «τσάπ, τσάπ! ἔϊ, ἔϊ!» βαρῶντας.
 Κι' ἀχολογοῦν βελάσματα κι' ἀχολογοῦν κουδούνια.
 Ἐπὸ μακρυὰ, ἄχ' τὸ βουκουλιό, ἀκούγεται φλογέρα.
 Κάπου βροντάει μιὰ τουφεκιά ἢ κυνηγοῦ ἢ δραγάτη,
 Καὶ κάπου κάπου ὁ ἀντίλαλος βραχνὸ τραγοῦδι φέρνει
 Τοῦ ἀλογολάτη, τοῦ βαλμᾶ, ὅπου γυρνάει κ' ἐκεῖνος.
 Τοῦ κάμπου τᾶγρια τὰ πουλιὰ γυρνοῦν ἄχ' τὲς βοσκές τους,
 Καὶ μ' ἀμέτρητους κελαϊδισμούς μέσ' στὰ δέντρα κουνιάζουν.
 Σκαλώνει ὁ γκιώνης στὸ κλαρὶ καὶ κλαίει τὸν ὄδερφό του.
 Ἐστὰ ρέπια, στὰ χαλάσματα, ἢ κουκουβάγια σκούζει.
 Μέσα σὲ αὐλάκι, σὲ βαρκό, λαλεῖ ἢ νεροχελώνα
 Τ' ἀηδόνι κρύβεται βαθιὰ στ' ἀγκαθερὰ τὰ βάτα
 Καὶ τὴν ἀγάπη τραγουδάει μὲ τὸν γλυκὸ σκοπὸ του.
 Κ' ἡ νυχτερίδα ἢ μάγισσα, μὲ τὸ φτερούγισμα της
 Τὸ γλήγορο καὶ τὸ τρελλό, σχίζει τὰ σκότα ἀπάνου
 Καὶ μὲ τὰ ὀλόχαρα παιδιὰ τοῦ ζευγολάτη παίζει.

Καλότυχοί μου χωριανοί, ζηλεύω τὴ ζωὴ σας,
 Τὴν ἀπλοϊκὴ σας τὴ ζωὴ, πῶχει περισσιες χάρες.
 Μὰ πλιὸ πολὺ τὸν μαγικὸ ζηλεύω γυρισμό σας,
 Ὄντας ἡ μέρα σώνεται καὶ βασιλεύει ὁ ἥλιος.

Ο ΤΡΥΓΟΣ

ΟΤΑΝ ἀνθίζ' ἡ ἀγράμπελη κι' ἀπλώνει τὰ κλαδιά της
Στὸ σχοῖνο, στὸ χαμόδενδρο, στοῦ πεύκου τὰ κλωνάρια,
Στὰ ρέματα τοῦ ποταμοῦ, στὸν ἐγκρεμὸ τοῦ βράχου,
Κι' ἀγέραν, κάμπους καὶ βουνά, τὴν πλάση πέρα ὡς πέρα
Γιομόζει ἀπὸ μοσχοβολιὰ μὲ τὸν ἀνασασμὸ της,
Πυκνὸ πυκνὸ κι' ὀλόμαυρο μελισσολόϊ πετιέτσι
Μέσ' ἀπὸ βράχους καὶ κρινιά, μέσ' ἀπὸ ἔρμιες καὶ κήπους,
Καὶ τάνθη της βοσκολογᾶ καὶ παίρνει τὸν ἀχνό τους,
Καὶ διαλαλάει μ' ἓνα βοητὸ τὸν ἀναγαλιασμό του.
Ἔτσι ἢ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ πετιοῦνται ἀπὸ τὰ σπίτια
Κ' εἰς κάμπους κ' εἰς βουνὰ σκορποῦν, κι' ὅπ' εἶνε ἀμπέλια τρέχουν,
Μὲ τὰ καλάθια τὰ πλεχτὰ καὶ μὲ τὰ βατοκόπια
Καὶ μὲ τραγούδια, μὲ χαρὲς, ὅταν ἀρχίζη ὁ τρύγος.

Ἀναταράζονται ἢ ἔρμιες, ἀχολογοῦν τ' ἀμπέλια,
Λὲς κι' ἀπὸ κάθε πέτρα ὀρθή, λὲς κι' ἀπὸ κάθε βάτον
Ὅπου στὸ χόρτο σέρνεται, κόρης κορμὶ φυτρώνει.
Πράσινη ἀπλώνεται ἢ φυτειά κ' ἢ ράγες μεστωμένες,
Μαῦρες καὶ κίτρινες, ξανθιές, μαυρολογοῦν, γυαλίζουν
Στὴν πρώτη ἀχτίδα τοῦ ζεστοῦ τοῦ ἡλίου ὅπ' ἀνατέλλει,
Σὰν μαῦρα μάτια, σὰν χοντρά κλωνιά μαργαριτάρια.
Ἡ βέργες ἢ καμαρωτὲς λαμποκοποῦν κ' ἐκείνες,
Κ' ἢ περογλιές ξαπλώνονται στὰ δίπλατα κρεββάτια
Καὶ στὴν πυκνὴ τους χλωρασιὰ καὶ στὸν βαθύ τους ἴσκιο
Τὴν ἰδρωμένην ἀργατιὰ δροσίζουν, ἀνασαίνουν,
Τὴν ἀργατιὰ ποῦ ὄλημερὶς ὄλο τρυγάει κι' ἀπλώνει,
Τὴν ἀργατιὰ ποῦ λαχταρᾶ πότε νὰ πέση ὁ ἡλῖος.
Πότε νὰ ἰσκιώσουν τὰ ριζὰ νὰ δροσερέψη ὁ κάμπος.

Νάτος ὁ ἡλῖος ποῦ ἔπεσε καὶ πάει νὰ βασιλέψη,
Νάτα ποῦ ἰσκιῶσαν τὰ ριζὰ καὶ δροσερεύει ὁ κάμπος.

Ὁ ἥλιος ἔχασε ὁλότελα καὶ τὰ βουνὰ σουρπῶσαν,
 Θόλωσαν τ' ἀνοιχτὰ νερὰ κι' ἀπάνου βγῆκαν τ' ἄστρα.
 Δίπλα ἀνασαίν' ἡ ἀργαστιὰ κι' ἀπαρατάει τὸ ἔργο,
 Κ' ἐκεῖ ποῦ κληματόβεργες κι' ἀπὸ παλιούρια φράχτες
 Καλύβι ὁλόρθο πλέκουνε, δεῖπνον ἀπλὸ κυκλώνουν,
 Καὶ τὸν ἀπλὸ τὸ δεῖπνό τους φωτάει θαμπὸ λυχνάρι.
 Ὕστερα εἰς κάθε μιὰ φυτειά, κάθε ὄχτο, κάθε ἀμπέλι
 Τρανὲς ἀνάβονται φωτιὲς μέσ' στ' ἀπλωτὸ σκοτάδι.
 Ὀλοῦρα ὁλόϋρ' ἀπ' τὲς φωτιὲς σταίνουν χορὸ ἢ κοπέλλες·
 Στρώνονται χάμου οἱ γέροντες κι' οἱ νιοί, κι' ἀπ' ὅλους ἕνας
 Τοὺς συνοδεύει τὸ χορὸ μ' ἕνα ἀπαλὸ τραγοῦδι
 Καὶ μ' ἕνα λάλημα γλυκὸ γλυκὸ τοῦ ταμπουρᾶ του.
 Ὡς ποῦ τ' ἀστέρια τ' οὐρανοῦ τὸ μεσονύχτι δείχνουν,
 Καὶ τότες οἱ χοροὶ χαλοῦν, σκορποῦν οἱ δουλευτάδες.
 Στρώνουν γιὰ στρώματα κλαδιὰ κι' ἀποσταμένοι γέρνουν.
 Κ' ἐκεῖ ποῦ σβύνονται ἢ φωτιὲς ἔρμες ἀνάρια ἀνάρια,
 Τὸ νυχτοποῦλι τ' ἄγρυπνο γλυκὰ τοὺς νανουρίζει,
 Ὡς ποῦ νὰ σκάση ὁ αὐγερινός, ποῦ θὰ ξυπνήσουν πάλι,
 Πάλι στὸ ἔργο τους νὰ μποῦν, στὸν ζηλεμμένον τρύγο.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΑΡΓΑΛΕΙΟΥ

Ἡ Ζερβοπούλα ἡ ὠμορφη κι' ἀρχοντοθυγατέρα
Στὸν ἀργαλειό της ὕφαινε κι' ἀνάρια ἐτραγουδοῦσε:
— Διασίδι καλοδιάσido, γνεμμένο στὸ νυχτέρι
Διασίδι μ' ὄντας σ' ἔγνεθα τὸν συχνωνειρευόμου,ν,
Διασίδι, ὄντας σ' ἐδιάζομου,ν ἦρθεν ἀπὸ τὰ ξένα,
Διασίδι, ὄντας σ' ἐτύλιγα στὴν ἐκκλησιὰ τὸν εἶδα,
Διασίδι, ὄντας σ' ἐκόλναγα μῶστειλεν ἀρραβῶνα.
Παῖξε, ἀργαλειέ μου, βρόντησε,... πέτα χρυση σαῖτα,
Τρίξτε καῦμένα χτένια μου, βαστᾶτε τὸν ἦχό μου,
Νὰ βγοῦν τὰ ὑφάδια γλήγορα, νὰ ράψω τὰ προικιά μου,
Γιατ' ὁ καλός μου βιάζεται, βιάζεται νὰ μὲ πάρη.

ΤΟ ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟ

ΕΝΑ ΠΑΛΑΤΙ ἀδιάβατο κλειστό καὶ ρημαγμένο
Πανώρηο βασιλόπουλο βαστάει μαρμαρωμένο.

Δέρν' ἢ θολούρα, ἢ χειμωνιά τὸ ἔρμο τὸ παλάτι,
Κι' οὐδὲ μιλάει τὸ μάρμαρο, οὐδὲ κι' ἀνοίγει μάτι.

Λάμπει ὁ ἥλιος, κελαῖδοῦν τῆς ἀνοιξης τ' ἀηδόνια,
Κ' ἐκεῖνο μένει ἀσάλευτο, βουβὸ ἀπὸ τόσα χρόνια.

Κάποια νεράιδα τῆς ἐρμιᾶς καὶ μάγισσα ὠργισμένη
Τὸ καταράστηκε βαριά καὶ μάρμαρο ἔχει γίνει.

Καὶ τὸ παλάτι ἐρήμαξε, τὸ σκέπασαν τὰ δάση
Κι' ὡς τὸρα πόδι ἀνθρώπινὸ δὲν ἔχει ἐκεῖ περάσει.

Μονάχα ὁ Χρόνος, ποῦ περνάει ὅλημερίς μπροστά του,
"Ἐγραψε μέσ' στὸ μάρμαρο μαζὶ μὲ τ' ὄνομά του:

«Χαρὰ στήν νιά τὴν ὠμορφη ποῦ ἢ Μοῖρα θὰ τῆς δείξη
Τὸ σιδερόχορτο νὰ βρῆ τὴν πόρτ' αὐτὴ ν' ἀνοίξη.

Ν' ἀγκαλιαστῆ τὸ μάρμαρο, σιμά του νὰ' ἀγρυπνήση
Σαράντα δυὸ μερόνυχτα, γλυκὰ νὰ τὸ ξυπνήση!»

Εἶναι παλάτι ἐρημικὸ κι' ἀπόκλειστο ἢ καρδιά μου,
Μαρμαρωμένον βασιλιά βαστάει τὸν "Ἐρωτά μου.

Χαρὰ στήν νιά τὴν ὠμορφη, ποῦ τὴν καρδιά θ' ἀνοίξη
Καὶ μὲ τὸ κρῦο τὸ μάρμαρο τὰ χεῖλη της θὰ σμίξη!

Ο ΓΕΡΟΣ ΚΑΡΒΑΝΑΡΟΣ

ΕΝΑ ΠΟΥΛΑΚΙ λάλησε στῆς ποταμιᾶς τὰ δέντρα,
"Ενᾶ πουλάκι ὅποῦ λαλεῖ τὸν Μάη μὲ τὴν αὐγούλα
Κι' ὅποῦ ξυπνάει τοὺς πιστικούς, ξυπνάει τοὺς καρβανάρους,
Τοὺς καρβανάρους στ' ἄλογα, τοὺς πιστικούς στὰ γίδια.

Ἐξύπνησ' ἓναν γέροντα, γέροντα καρβανάρων,
Ποῦ κόνεψε στὴν ποταμιὰ παράμερα τοῦ δρόμου.
Ξεπεδουκλώνει τ' ἄλογα καὶ πάει νὰ τὰ ποτίσῃ.
Ἐρρόδιζεν ἡ ἀνατολὴ κι' ὁ αὐγερινὸς τραβιῶταν,
Πάηνε στὰ ὀργώματα ὁ ζευγᾶς κι' ἡ κοπελλιὰ στὸ πλύμα
Καὶ τὸ πουλάκι ὀλόγλυκον κελαϊδισμό κρατοῦσε.

"Ακουγε ὁ γέρος τὸ πουλί, τήραε τὰ κορφοβούνια,
Ἐλογυρνοῦσε τὰ δεντρά, κ' ἔλεγε μὲ τὸν νοῦ του:

— Καλότυχα, μωρὲ δεντρά, ποῦ ζᾶτε χίλια χρόνια,
Ποῦ ἀνθίζετε κάθ' ἀνοιξὴ καὶ κάθε καλοκαῖρι.
Γεράματα δὲν ἔχετε καὶ χάρο δὲ φοβᾶστε.
Τὰ μεσημέρια ἀπλώνετε τὸν ἴσκιο στὸν διαβάτη,
Στὸν ζευγολάτη, στὸν βοσκό, στοῦ κοπαδιοῦ τὸν πλῆθο.
Τὴν νύχτα, ὀλόρθα κι' ἄγρυπνα, πίνετε καὶ ροφᾶτε
Δροσιὰν βουνίσια ἀχόρταγα, καὶ τὸ ταχύ, ὅταν φέγγει,
Ἐσεῖς παλάτια γίνεστε στὸν κότσυφα, στ' ἀηδόνι.
Ἐσᾶς σᾶς τρέφουν κρύα νερά, τὰ χιόνια σᾶς πλαταίνουν.
Μωρὲ βουνά, ψηλὰ βουνά, ψηλὰ καὶ δασωμένα,
Τώρα ποῦ ὁ Μάης σᾶς γιόμωσε μ' ἀνθούς, μὲ χλόη, μὲ νιάτα,
Γιατὶ δὲν ξαναγιώνετε κ' ἔσεῖς τὸν γέρο ἔμένα,
Σάμπως καινούργια γέρονται καὶ σάμπως ξαναγιώνουν
Τοῦτα τὰ χαμηλὰ κλαριά καὶ τὰ παλιὰ τὰ δέντρα,
Νὰ γίνω πάλι ὡς ἤμουν νιός, νὰ γίνω παλλικάρη;

Η ΠΟΘΟΠΛΑΝΤΑΓΜΕΝΗ

ΚΑΤΩ στὸν Μαραθόκαμπο, ποῦ ὄλονυχτῆς θερίζουν,
Κάποιος λεβέντης θεριστῆς ψηλὸ τραγοῦδι λέγει.
Κι' ὡς τὸ ξημέρωμα ξυπνὸν βαστάει ὅλον τὸν κάμπο·
Βαστάει κ' ἐμένα ξύπνηγη τὴν ποθοπλανταγμένην
Δέκα βραδιῆς ὀλόβολες στὰ παραθύρια ἀπάνου,
Κι' ἀπ' τὸν ἤχον τοῦ τραγουδιοῦ κι' ἀπ' τὴν γλυκεῖα φωνή του
Τὰ νυσταγμένα μάτια μου τὸν ὕπνο δὲν τὸν θέλουν.
Τὸν νιὸν αὐτὸν τὸν θεριστή, ποῦ τραγουδάει τὴν νύχτα,
Νὰ κάτεχα, νὰ γνώριζα! Ἥλιε, γλυκὲ πατέρα,
Μὴ τὰ χαλᾶς τὰ νιάτα μου καὶ μὴ τὰ φαρμακώνης.
Μὲ τὲς χρυσὲς ἀχτίδες σου δεῖξέ μου μιὰν ἡμέρα
Τὸν νιὸν αὐτὸν τὸν θεριστή, ποῦ τραγουδάει τὴν νύχτα,
Νὰ τον γνωρίσω, νὰ τον ἴδῶ, διάνεμμα νὰ του κάμω
Τὴν νύχτα νὰ μὴν τραγουδάη, στὸν κάμπο νὰ μὴ βγαίνει,
Νᾶρχεται μὲ τοῦ φεγγαριοῦ τ' ἀπόσκια στὴν αὐλή μου
Νὰ τον χορταίνω φίλημα, νὰ τον χορταίνω ἀγκάλια.

ΤΟ ΓΕΦΥΡΙ ΤΟΥ ΜΑΝΩΛΗ

Ἀφιερώνεται

᾿ς τὸν ἀγαπημένον μου κ. Κ. Καζαντζῆν

Τοῦ Ἀγγελοκάστρου ὁ Βασιλιάς διαλάλησε μιὰ ἡμέρα:
— Ποιὸς ἔμπορεῖ τὴν λίμνη μου νὰ σπείρη πέρα ὡς πέρα,
Καὶ ποιὸς στὰ σύγνεφα ψηλὰ κοπάδια νὰ βοσκήσῃ;
Στὸ ρέμμα τοῦ Ἀσπροπόταμου ποιὸς ἔμπορεῖ νὰ στήσῃ
Στὸ χρόνο ἀπάνω πέτρινο γεφύρι; Ἄς ἔρθῃ ὀμπρὸς μου
Διαμάντια, ἀσῆμι, μάλαμα, κι' ὅλο τὸ βιὸ τοῦ κόσμου
Νὰ τοῦ χαρίσω ἀμέτρητο.

Δὲν ἄνοιξ' ἓνα στόμα,
Κι' οὐδ' ἓνας δὲν ἐμίλησε. Ὅρες περνοῦν ἀκόμα,
Κι' ἀπὸ τὰ πλήθη ὠμορφονιὸς, σὰν σταυραητὸς πετιέται
Κι' ἔρχεται ὀμπρὸς στὸν Βασιλιά καὶ τέτοια ἀπολογιέται:

— Τὴν λίμνη σου ἂν δὲν ἔμπορῶ νὰ σπείρω, νὰ θερίσω,
Οὔτε στὰ σύγνεφα ψηλὰ κοπάδια νὰ βοσκήσω,
Ὅμως γεφύρι πέτρινο μπορῶ νὰ θεμελιώσω
Στὸ ρέμμα τοῦ Ἀσπροπόταμου ἔσ' τὸ χρόνο ἀπάνω. Ὅσο τόσο
Διαμάντια, ἀσῆμι, μάλαμα κι' ὅλο τὸ βιὸ τοῦ κόσμου
Δὲ σοῦ γυρεύω χάρισμα. Γυναίκα ἂν θέλῃς δὸς μου
Τὴν κόρη σου.

Εἶχε ὁ Βασιλιάς τοῦ γάμου του βλαστάρη
Μιὰν θυγατέρα μοναχὴ, τῆς χώρας του καμάρη,
Κι' ἀπὸ καιρὸν ὁ ὠμορφονιὸς τὴν κόρη του ἀγαποῦσε.
Κρυφὰ τὸν ὠνειρεύονταν κι' αὐτὴ καὶ τὸν ποθοῦσε.
Ὅμως δὲν ἦτον βολετὸ τοῦ θρόνου αὐτὴ βλαστάρη
Ἄντρα τὸν πρωτομάστορα τῶν γεφυριῶν νὰ πάρῃ.

Δίνει τὸ λόγο ὁ Βασιλιάς.

— Λεβέντη, τ' ὄνομά σου;

— Μὲ λὲν Μανώλη, Βασιλιά,

— Ὅμως καλὰ στοχάσου.

Ὁ χρόνος ἂν παραδιαβῆ καὶ δὲν τὸ θεμελιώσης,
Μὲ τ' ὄμορφο κεφάλι σου τὸ τάμμα θὰ πλερώσης.

Ἀρχίζει σύνταχα ἢ δουλειά. Σὰν γίγαντοι πιθώνουν
Πέτρα σὲ πέτρα οἱ μάστοροι, καὶ χτίζουν κι' ἀσβεστώνουν.
Ὅμως πάρα πολὺ ψηλοὶ οἱ βράχοι ἐκεῖ ὑψωνόταν,
Τὸ ρέμμα τοῦ Ἀσπροπόταμου ἦτον πολὺ βαθύ,
Κ' οὔτε θεμέλιο μπόρειε ἐκεῖ ποτὲ νὰ στεριωθῆ,
Ὅ,τ' ἔχτιζαν ὀλημερῆς τὴν νύχτα ἐκρεμνιζόταν.
Θλίβεντ' ὁ νιός.

Ἡ ἀγάπη του κρυφὰ τὸν συντυχαίνει.

— Χωρὶς ἐλπίδα, ἀφώτιστοι, θολοί, σκοτεινιασμένοι
Πέρασαν χρόνοι ὀλόβολοι, καὶ τώρα ποῦ σιμόνει
Νὰ φέξη ἢ αὐγὴ μας ἢ γλυκειά, κι' ἢ πίκρες μας, οἱ πόνοι
Νὰ σβύσουν σὰν τὴν καταχνιά, βογγᾶς, καλέ μου, ἀκόμα;
— Καϋμένη, δέ με κλαῖς καὶ σύ! τοῦ γάμου μας τὸ στρῶμα
Τάχα σὰν ποῦ ὄνειρεύεσαι;... Εἶν' τὰ βουνὰ ψηλά,
Τὸ ρέμμα τοῦ Ἀσπρου εἶνε βαθύ, κι' ὀλόγοργο κυλᾶ
Κι' οὔτε θεμέλιο στέριωσαν ὡς σήμερα οἱ μαστόροι.
Ὅ,τι τὴν μέρα χτίζεται χαλᾶ τὴν νύχτα, κόρη,
Κι' ἂν μέσ' στὸ χρόνο δὲν στηθῆ ἀκέρηο τὸ γεφύρι,
Πάρε μου τὸ κεφάλι ἐσύ, καὶ σύρ' το ἐσύ τοῦ κύρη
Νὰ πλερωθῆ τὸ τάμμα του.

Κ' ἔκλαιε τὸ παλληκάρι

Ἐκλαιε σιμὰ κ' ἢ ἀγάπη του.

Μιὰν νύχτα μὲ φεγγάρι,
Τ' ἀστέρι τοῦ μεσονυχτιοῦ τὸ λαμπερὸ ὅταν σκάζη,
Τὸ πατρικὸ τὸ κάστρο της ἢ κόρη τὸ ἀπαριάζει
Καὶ πάει στὸν Ἀσπροπόταμο. Κάθεται μέσ' στὴν ἄκρη,

Καὶ τ' ἀφρισμένα του νερά τὰ ραίνει μὲ τὸ δάκρυ.
 Νεράϊδες ἀπ' τὰ κύματα πηδοῦν χεροπιασμένες
 Καὶ σταίνουν τοὺς πλεκτοὺς χορούς. Ἡ ὄχθιές καμαρωμένες
 Ἀντιλαλοῦνε τοὺς ἀχούς.

Στ' Ἄγραφα ἀσπρογαλιάζει
 Ἡ χαραυγούλα. Ὁ Αὐγερινός, λαμπρός λαμπρός, σταλάζει
 Στὸ μετωπὸ της τῶμορφο ἀχτίδες διαμαντένιες.
 Τ' ἄλλα τ' ἀστέρια ἀχνίζουνε. Γελοῦνε σμαραγδένιες
 Γύρω ἢ κορφές. Ἡ Ζωτικὴς λυοῦν τοὺς πλεκτοὺς χορούς των
 Καὶ χάνονται στὰ ρέμματα κι' ὀπίσω τοὺς ἀχούς των
 Ἀκόμ' ἀντιλαλοῦν ἢ ὄχθιές. Ἀπ' ὅλες μιὰ μονάχη
 Εἶδε τὴν κόρη ὀπῶκλαιγε καὶ τὴν ρωᾷ τί νᾶχη.
 Τὸν μυστικὸ τὸν πόνο της ἢ κόρη φανερώνει.
 — Βασιλοπούλα, ἄδικα κλαῖς· γεφύρι δὲ στεριώνει.
 Οὔτε θεμέλιο σταίνεται στὸν Ἄσπρο, μὰ τὰ μάτια μας,
 Κόρη ἂν δὲν ἔρθη ἀπάρθηνη σκλάβα μέσ' στὰ παλάτια μας.

Εἶπε κ' ἐχάθηκε κι' αὐτὴ στοῦ ποταμοῦ τὸ κῦμα,
 Τὸ κῦμα ὀπῶγειν' ὕστερα Βασιλοπούλας μνημα.

Ἔδωσε ὁ ἥλιος. Πελεκοῦν οἱ μάστοροι καὶ χτίζουν.
 Στεριώνουν τὰ θεμέλια τους κι' ἀπ' τότε δὲ βουλίζουν
 Ἐστὸ ρέμμα, οὐδὲ ξεσέρνονται· κι' ἀπ' τότε κάθε βράδυ,
 Σὰν πέρναε τὸ μεσάνυχτο κ' ἔσφιγγε τὸ σκοτάδι,
 Ἄκουε ὁ πρωτομάστορας τραγοῦδι γνῶριμό του
 Νὰ βγαίνει ἀπ' τὰ βαθιὰ νερά, ἄκουε κι' ἀπ' τὸν καῦμό του
 Ζυπνὸς στὴν ἀκροποταμιὰ ὄλονυχτῆς γυρνοῦσε.
 Τὸ μυστικὸ τοῦ τραγουδιοῦ νὰ μάθῃ δὲ μποροῦσε,
 — Καὶ τὸ γεφύρι στένεται κι' αὐτὸς τὸ καμαρώνει —
 Ὡς π' ἄκουσε ἢ Ζωθιὴς νὰ λέν: «Γεφύρι δὲ στεριώνει.
 Οὔτε θεμέλιο σταίνεται στὸν Ἄσπρο, μὰ τὰ μάτια μας,
 Κόρη ἂν δὲν ἔρθη ἀπάρθηνη σκλάβα μέσ' στὰ παλάτια μας»
 Κι' ὡς ποῦ μαθεύτηκε ὁ χαμὸς τῆς κόρης πέρα ὡς πέρα.

Μῆνες περνοῦνε. Ἡ ὕστερη τοῦ χρόνου φτάνει μέρα,

Κι' ὅσο νὰ πάρη ὁ ἴσκιος τῆς κι' ὁ ἥλιος τῆς νὰ γείρη,
Θεμελιωμένο ἐπρόβαλε κι' ἀκέριο τὸ γεφύρι.

Στὸν πικραμένον Βασιλιά, ποῦ μέρα νύχτα κλαίει
Τῆς μοναχῆς του τὸν χαμό, ἔρχεται ὁ νιὸς καὶ λέει:
— Τῶστησα τὸ γεφύρι μου, ψηλὸ καὶ στοιχειωμένο,
Καὶ τῶμορφο κεφάλι μου δὲ θὰ το ἰδῆς κομμένο.
Διαμάντια, ἀσῆμι μάλαμα καὶ βιὸ δέ σου ζητοῦσα,
Τάμμα τὴν κόρη σου ἤθελα ὅποῦ τὴν ἀγαποῦσα.
Καὶ τώρα ποῦ τὸ στέριωσα, θὰ πάω νὰ τὴν εὐρῶ.

Καὶ πάει καὶ ρίχνεται κι' αὐτὸς μέσ' στ' Ἄσπρου τὸ νερό.

ΤΟ ΚΕΝΤΗΜΑ ΤΟΥ ΜΑΝΤΗΛΙΟΥ

Στὴν ἄκρη τοῦ γιαλοῦ ξανθὴ καθέται κόρη
Κι' ὠρηόπλουμο λευκὸ χρυσοκεντάει μαντῆλι,
Μαντῆλι τοῦ γαμπροῦ, τοῦ γάμου τῆς κανίσκι.
Τὴν θάλασσα κεντάει μὲ τὰ νησιά τῆς ὄλα.
Κεντάει τὸν οὐρανὸ μὲ τὰ λαμπρά του ἀστέρια,
Τὴν γῆ μὲ τὰ πολλὰ καὶ τὰ ὠραῖα λουλούδια,
Κεντάει κ' ἓνα βουνὸ ψηλὸ ψηλὸ καὶ μέγα·
Τὸ χάραμμα γλυκὰ προβάλλει στὴν κορφή του
Καὶ βάφεται ἡ κορφή καὶ τοῦρανοῦ ἡ λουρίδα
Ροδόλευκη. Νερὰ καθάρια κι' ἀσημένια
Τὰ διάπλατα πλευρὰ ξετρέχουν κι' αὐλακώνουν
Χιλιόχρονα, παλιά, βαθιά, ἰσκιωμένα ὀρμάνια
Κεντάει στὲς λαγκαδιὲς μὲ πράσινο μετάξι.
Στοὺς ὄχτους, στὰ ριζά, κοπάδια ἀσπρολογᾶνε
Καὶ φαίνονται βοσκοί, καὶ σ' τῶμορφο κεντίδι
Φλογέρες λὲς κι' ἀκοῦς, λὲς καὶ γροικᾶς τραγούδια,
Βελάσματα βραχνὰ καὶ ἤχους ἀπὸ τρουκάνια.

Στὰ πόδια τοῦ βουνοῦ κεντάει γαλάζια λίμνη
Μὲ καλαμιὲς χρυσές. "Ενας ψαρᾶς στὴν ἄκρη
Πεζόβολον κρατεῖ καὶ δόλωμα ἐτοιμάζει.
Κάμπον πλατὺν πλατὺν μὲ σμαραγδένιο νῆμα
'Ολόγυρα κεντάει. Στὴ μέση ἀπὸ τὸν κάμπο
Ποτάμι σιγαλὸ καὶ φιδωτὸ ξομπλιάζει
Μὲ δάφνες, μὲ μυρτιὲς καὶ μὲ δασιὰ πλατάνια,
Μὲ ἀηδόνια, μὲ φωλιές· καὶ στὸ πανώρηο ξόμπλι
Τὸν φλοῖσβο τοῦ νεροῦ θαρρεῖς κι' ἀκοῦς, τῆς δάφνης
Τὸν μύρο, τῆς μυρτιᾶς, θαρρεῖς ὅτι ἀνασαίνεις,
Πῶς τὸν κελαῖδισμό τῶν ἀηδονιῶν ξανοίγεις,
Πῶς νοιώθεις τὸ ἀπαλὸ τῆς φυλλουριᾶς μουρμουρι.
Στὴν ἀκροποταμιὰν ἀλάφι ζωγραφίζει

Ποῦ σκύφτει τὰ νερά νὰ πιῆ τὰ κρυσταλλένια
 Καὶ ξάφνου σαΐτιὰ στὴν πλάτη τὸ λαβώνει·
 Στρέφεται αὐτό, κυττάει μὲ πόνον τὴν πληγὴ του,
 Πάσχει ν' ἀπαλλαχτῆ, δὲν δύνεται τὸ μαῦρο,
 Κι' ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ἀπὸ τὰ δέντρα γύρα
 Βοήθεια λὲς ζητάει.

Ἐλὸύρα ἀπὸ τὸν κάμπο
 Πλῆθος μικρὰ χωριά κεντάει, χωράφια ἀλλοῦθε
 Μὲ ὀλόχρυσά σπαρτά, μὲ θυμωνιές, μὲ ἄλώνια.
 Πράσινα ἀμπέλια ἀλλοῦ μὲ κίτρινα σταφύλια,
 Κίτρινα σὰν φλουριά, κ' ἔμμορφα κοπελλούδια
 Ποῦ ἔμπαίνουν μὲ πλεχτὰ καλάθια καὶ τρυγᾶνε.
 Γάμον ἀρχοντικὸ σ' ἓνα χωριὸ πλουμίζει
 Μὲ νύφην, μὲ γαμπρό, μὲ φλάμπουρα, μὲ ψίκι.
 Δράκους ἀλλοῦ κεντάει καὶ λάμιες καὶ νεράϊδες,
 Κεντάει κ' ἓναν γιαλὸ μὲ ζαφειρένια πλάτια·
 Στὴν ἄκρη τοῦ γιαλοῦ τὴν ἴδια τὴ θωριά της
 Ἐλὸφαντη ἱστορεῖ ἀπὸ ἔμμορφιαν καὶ νειότη
 Καὶ πλοῦτον καὶ ἀρχοντιά, καὶ στὰ λευκά της χέρια
 Τ' ἀργόχειρο κρατεῖ, τ' ὠρηόπλουμο μαντῆλι,
 Μαντῆλι τοῦ γαμπροῦ, τοῦ γάμου της κανίσκι,
 Ἐνάρηα τὸ κεντάει κι' ὅλο τοῦ λέει τραγούδια:
 Μαντῆλι πλουμερὸ καὶ χρυσοκεντημένο.
 Ποιὸς νᾶνε τάχα ὁ νιὸς ὅποῦ θὰ σ' ἀποχτήση;
 Ποιὸς νᾶνε τάχα ὁ νιὸς ποῦ μ' ἓνα δαχτυλίδι,
 Μαντῆλί μου ἀκριβό, κανίσκι θὰ σὲ πάρη;
 Ποιὸς νᾶνε τάχα ὁ νιὸς, ποῦ μ' ἓνα φίλημά του
 Γλυκὸ καὶ φλογερὸ ἀπ' τὸ λευκὸ μου χέρι
 Στὴν κλίνη τὴν ἀγνή θὰ μ' ὀδηγήση νύφην;
 Ποιὸς νᾶνε τάχα αὐτὸς; Πέτε μου, ἔσεῖς δεντράκια
 Κ' ἔσεῖς καλὰ πουλιά. Μουρμούρισέ μου ἀγάλια
 Ἐσύ, ὠραῖε γιαλὸ καὶ γαλανὸ οὐρανὸ μου!
 Ἐσύ, φτερουγιαστὸ καθάριε λογισμὸ μου,
 Γιατὶ δὲν μοῦ τον λὲς, γιατί δὲν μοῦ τον δείχνεις;
 Γιατὶ μιὰ ὠραία βραδιά κρυφὰ δὲν μοῦ τον φέρνεις
 Σὰν ὄνειρο χρυσὸ γλυκὰ στὴν ἀγκαλιά μου;

ΣΤΟ ΣΤΑΥΡΑΗΤΟ

ΑΠΟ μικρό κι' άπ' άφαντο πουλάκι, σταυραητέ μου,
Παίρνεις κορμί με τόν καιρό και δύναμη κι' άγέρα
Κι' άπλώνεις πῆχες τὰ φτερά και πιθαμές τὰ νύχια
Και μέσ' στα σύγνεφα πετᾶς, μέσ' στα βουνά άνεμίζεις·
Φωλιάζεις μέσ' στα κράκουρα, συχνομιλᾶς με τᾶστρα,
Με τήν βροντή έρωτεύεσαι, κι' άπιδρομᾶς και παίζεις
Με τᾶγρια άστροπέλεκα και βασιλιάν σε κράζουν
Του κάμπου τὰ πετούμενα και του βουνου οί πετρίτες.

Έτσι έγεννήθηκε μικρός κι' ό πόθος μου στα στήθη,
Κι' άπ' άφαντο, κι' άπ' άπλερο πουλάκι, σταυραητέ μου,
Μεγάλωσε, πῆρε φτερά, πῆρε κορμί και νύχια
Και μου ματώνει τήν καρδιά, τὰ σωθικά μου σκίζει·
Κ' έγεινε τώρα ό πόθος μου άητός, στοιχειό και δράκος
Κι' έφώλιασε βαθιά - βαθιά μέσ' τ' άσαρκο κορμί μου
Και τρώει κρυφά τὰ σπλάχνα μου, κουφοβοσκάει τή νιότη·
Μπεζέρισα νά περπατῶ στοῦ κάμπου τὰ λιοβόρια.
Θέλω τ' άψήλου ν' άναβῶ· ν' άράξω θέλω, άητέ μου,
Μέσ' στην παλιά μου κατοικιά, στην πρώτη τή φωλιά μου,
Θέλω ν' άράξω στα βουνά, θέλω νά ζάω μ' έσένα.
Θέλω τ' άνήμερο καπρί, τ' άρκοῦδι, τὸ πλατόνι,
Καθημερνή μου κι' άκριβή νά τᾶχω συντροφιά μου.
Κάθε βραδούλα, κάθε αύγή, θέλω τὸ κρύο τ' άγέρι
Νᾶρχεται από τήν λαγκαδιά, σαν μάνα, σαν άδέρφι
Νά μου χαϊδεύη τὰ μαλλιά και τ' άνοιχτά μου στήθη.

Θέλω ή βρυσούλα, ή ρεμματιά, παλιές γλυκιές μου άγάπες,
Νά μου προσφέρουν γιατρικό τ' άθάνατα νερά τους,
Θέλω του λόγγου τὰ πουλιά με τόν κελαιδισμό τους
Νά με κοιμίζουν τὸ βραδύ, νά με ξυπνοῦν τὸ τάχυ.
Και θέλω νᾶχω στρῶμά μου νᾶχω και σκέπασμά μου

Τὸ καλοκαίρι τὰ κλαδιὰ καὶ τὸν χειμῶ τὰ χιόνια.
 Κλωνάρια ἀπ' ἄγριοπρίναρα, φουρκάλες ἀπὸ ἐλάτια
 Θέλω νὰ στρώνω στοιβανιές κι' ἀπάνου νὰ πλαγιάζω,
 Ν' ἀκούω τὸν ἦχο τῆς βροχῆς καὶ νὰ γλυκοκοιμιέμαι.

Ἐπὸ ἡμερόδεντρον, ἀητέ, θέλω νὰ τρώω βαλάνια,
 θέλω νὰ τρώω τυρὶ ἀλαφιοῦ καὶ γάλα ἀπ' ἄγριο γίδι.
 θέλω ν' ἀκούω τριγύρω μου πεῦκα κι' ὄξιές νὰ σκούζουν,
 θέλω νὰ περπατῶ ἄγκρεμούς, ραϊδιὰ, ψηλὰ στεφάνια,
 θέλω κρεμάμενα νερὰ δεξιὰ ζερβιὰ νὰ βλέπω.
 θέλω ν' ἀκούω τὰ νύχια σου νὰ τὰ τροχᾶς στὰ βράχια,
 Ν' ἀκούω τὴν ἄγρια σου κραυγή, τὸν ἴσκιο σου νὰ βλέπω.
 θέλω, μὰ δὲν ἔχω φτερά, δὲν ἔχω κλαπατάρια,
 Καὶ τυραννιέμαι, καὶ πονῶ, καὶ σβυέμαι νύχτα μέρα.
 Παρακαλῶ σε, σταυραητέ, γιὰ χαμηλώσου ὀλίγο,
 Καὶ δός μου τὲς φτεροῦγές σου καὶ πάρε με μαζύ σου
 Πάρε με ἀπάνου στὰ βουνά, τί θὰ μὲ φάη ὁ κάμπος!

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΤΗΣ

ΣΤΑΝΗΣ

Η ΠΕΡΔΙΚΟΪΜΑΤΑ

Ποῦ πᾶς περδικομάτα μου, κατὰ στὸ μεσημέρι,
Ποῦ σὲ λερώνει ὁ κορνιαχτὸς καὶ σὲ μαυρίζει ὁ ἥλιος;
Στὰ φουντωτὰ τὰ δένδρα μου, νὰ ξαποστάσης ἔλα,
Νὰ πιῆς ὄχ τὴ βρυσούλα μου, νὰ πάρης λίγη ἀνάσα.
Νὰ ξαπλωθῆς στοὺς ἴσκιους μου ὅσο νὰ πέσ' ἡ κάψα
Κι' ὅσο νὰ πάρη τὸ δροσιό, κ' ὕστερ' ἂν θέλῃς φεύγεις,
Κι' ἂν θέλῃς πάλι κάθῃσαι καὶ μοῦ βοηθᾷς στὸ θέρο
"Ὅσο νὰ ἰσκιώσουν τὰ ριζὰ καὶ νὰ μᾶς πιάκ' ἡ νύχτα,
Νὰ πᾶμε στὴν καλύβα μου νὰ κοιμηθοῦμε ἀντάμα.

— Ἐγὼ εἶμαι κόρη τοῦ βουνοῦ καὶ τσέλιγγα κοπέλλα,
Τὸν κάμπο ἐγὼ δὲν τὸν φτουρῶ καὶ χλιὸ νερὸ δὲν πίνω.
Δὲν ἔχεράκωσα ποτὲ δρεπάνι ἐγὼ γιὰ θέρο,
Δὲ ζάρω ἀπὸ χερόλαβα· νὰ πῆγω γάλα ζάρω,
Ζάρω ν' ἀρμέω τὰ πρόβατα, νὰ σαλαγάω τὰ γίδια.
Βρωμοκαμπίτης δὲ θὰ ἰδῆ τὸ ἀμόλευτο κορμί μου,
Στὰ κορφοβούνια θ' ἀνεβῶ, ποῦ δὲ ζαρίζει ὁ ἥλιος,
Πῶχει τὴ στρούγγα ὁ τάτσος μου, ποῦ ν' ἦ πολλές ἢ στάνες,
Ποῦ 'νε τὰ κέδρα τὰ ψηλὰ καὶ τὰ νερὰ ἀπὸ χιόνια,
Ποῦ βγαίνει ἡ πετροπέρδικα καὶ κηλαῖδεῖ τὸ τάχυ,
Τὸ γιόμα ὁ πετροκότσυφας, τ' ἀπόβραδο ἢ τρυγόνα.

Κι' ἄν με λερῶσῃ ὁ κορνιαχτὸς κι' ἄν με μαυρίσῃ ὁ ἥλιος,
Ἐπάνου ἐκεῖ θὰ νὰ νιφτῶ στὸ κρύο νερὸ τῆς βρύσης,
Στὰ γρέκια στὰ προσκάμνια μου θὰ γείρω ν' ἀνασάνω,
Θὰ νὰ βοηθήσω στ' ἄρμεγμα τοῦ γέρου μου πατέρα,
Καὶ σὰν νυχτώσουν τὰ βουνὰ καὶ πάη αὐτὸς στὸ σκάρο,
Τ' ἀδράχτι, ἢ δρούγα κι' ὁ ἀργαλειὸς μ' ἀκαρτεροῦν ἐμένα.

Ο ΚΟΥΡΟΣ

ΣΤΕΙΡΟΧΩΡΙΖΟΥΝ στοῦ Κλαδᾶ, τυροκομοῦν στοῦ Ζέρβα,
Στοῦ Ἀκρίβου ἀλλάζουν τὰ μαντριά, στοῦ Μπάρδα κοῦρον

[ἔχουν

Εἴκοσι πέντε εἶν' ἡ κοπές, διακόσιοι οἱ κουρευτάδες,
Κι' ἄλλ' ἑκατὸ ποῦ κουβαλοῦν κι' ἄλλ' ἑκατὸ ποῦ στρίβουν,
Ποῦ στρίβουν τὰ κωλόκουρα, ποῦ δένουν τὰ ποκάρια.

Δώδεκα μέρες κούρευαν, δώδεκα μέρες δέναν.

Ὁ γέρο Μπάρδας κάθεται σὲ στρουγγολίθι ἀπάνου
Μὲ τὸ πλατύ τὸ πόσι του, μὲ τὸ μακρὸ ραβδί του,
Μὲ τὴν χοντρή του σάρικα πῶχει πυκνὸν τὸ φλόκο,
Μὲ τοὺς ἑφτά του τοὺς ὑγιούς, μὲ τοὺς ἐννιὰ γαμπρούς του,
Κι' ὅλο τηράει τὰ πρόβατα καὶ λέει γιὰ τὸ καθένα:

— Τήρα σαργιὰ πῶχ' ἡ χελιά, τήρα ποκάρι ἡ κούλια,
Τήρα τὴν στερφοκάλλεσα ροῦντο μαλλὶ ποῦ βγάζει,
Ἡ μονοβύζα ἡ καψαλή τήρα κολτσίδες πῶχει.
Πρόγγα, ὦρὲ Λιά, τὴν κότσινά ποῦ ξυέται στὰ παλιούρια·
Ἴστ ἴστ, διαβολοπρόβατο. Ἐά! δὲ μ' ἀκούει τὸ ἔρμο,
Μόχτα, ὦρὲ Λιά, καὶ μάδεψε· φυλάξου ἀπ' τὸ βαρβάτο.

Ἡ νυφοθυγατέρες του κερνοῦν τοὺς κουρευτάδες.
Κερνοῦν παγούδα, ἀνθότυρο κερνοῦν ἀφρὸ γαλάτου.
Κ' οἱ γιοὶ του ἀράδα τὰ μαντριά συχνογυρνοῦν καὶ κρένουν:
— Γιὰ γληγορᾶτε, ὦρὲ παιδιὰ, γιὰ στρῶστε τὰ ψαλίδια,
Τί πῆγε ὁ ἥλιος πέντε ὀργιές, θὰ νά μας πάρη ἡ νύχτα,
Κ' εἶνε γιορτάσι ἡ αὐριανή, νὰ μὴ μας βρῆ στὸν κοῦρο.

Ὁλημερῆς κουρεύουνε, τὸ γιόμα τρῶν καὶ πίνουν
Κ' ἐκεῖ στὸ ἥλιοβασίλεμμα σκολνοῦν κι' ἀποκουρεύουν,
Τότ' ἕνας γέρος κουρευτῆς προβάλλει ὀμπρὸς καὶ κρένει:

— Για σκῶτε ἀπάνου, ὦρὲ παιδιὰ, γιὰ ἀφῆστε τὰ ψαλίδια,
 Για μάστε τούφα ἀμάραντο, μάστε χεριές ἀρείκη
 Κι' ἀγιόκλημα καὶ σφελαχτό, πιάστε τὸν πρῶτο δάσο
 Καὶ δέστε του στὰ κέρατα τ' ἀσημοκεντισμένα,
 Πάρτε καὶ τοῦ γαλάτου ἀφρὸ ραντίστε τὰ ποκάρια,
 Βάξτε: χούι, χούι, χούι! τρεῖς βολές, ρίξτε καὶ τρία ἀρμούτια
 Καὶ εἰπέτε καὶ τοῦ τσέλιγγα παινετικὸ τραγοῦδι.

Σκῶνονται ἀπάνου τὰ παιδιὰ κι' ἀφίνουν τὰ ψαλίδια,
 Μαζεύουν τούφα ἀμάραντο, κόβουν χεριές ἀρείκη
 Κι' ἀγιόκλημα καὶ σφελαχτό, πιάνουν τὸν πρῶτο δάσο
 Καὶ δένουν του στὰ κέρατα τ' ἀσημοκεντισμένα,
 Παίρνουν καὶ τοῦ γαλάτου ἀφρὸ ραντίζουν τὰ ποκάρια,
 Σκούζουν: χούι, χούι, χούι! τρεῖς βολές, ρίχνουν καὶ τρία
 ἀρμούτια

Καὶ λέγουν καὶ τοῦ τσέλιγγα παινετικὸ τραγοῦδι:

— Ἐσένα πρέπει, ἀφέντη μου, νὰ ζήσης χίλια χρόνια,
 Νὰ ζήσης σὰν τὸν Ἐλυμπο, ν' ἀσπρίσης σὰν τὸν Πίνδο,
 Νὰ ἰδῆς ὑγιούς, νὰ ἰδῆς γαμπρούς καὶ νυφοθυγατέρες,
 Κι' ἀγγόνια καὶ δισέγγονα νὰ πιάκης νὰ χαϊδέψης.
 Νάχης χιλιάδες πρόβατα, νάχης χιλιάδες γίδια,
 Μὲ μύρια ἀργυροκούδουνα, νὰ τα λαλοῦν νὰ πρέπουν.
 Ν' ἀρμέγης κάθε πρόβατο κ' ἐννιὰ ἀρμεγούς νὰ βγάξης,
 Ν' ἀρμέγης κάθε γίδι σου κι' ἄλλους ἐννιὰ νὰ βγάξης.
 Ἐσένα πρέπει ἀφέντη μου, τὸ πρῶτο τὸ βαρβάτο
 Νάχη γερτάνι ἀπὸ φλουρι καὶ κέρατα ἀπ' ἀσῆμι,
 Νὰ τ' ἀκλουθᾶν τὰ πρόβατα, νὰ τ' ἀκλουθᾶν τὰ γίδια,
 Νὰ τα σουρᾶς νὰ χαίρεσαι καὶ νὰ τα καμαρώνης.
 Ἐσένα πρέπει, ἀφέντη μου, γιὰ νὰ καβαλικεύης
 Τ' ἀσέλλινο, προσέλλινο, τὸ κάλλιο τὸ πουλάρι,
 Ὅπως αἶστροι στὰ στήθια του, φεγγάρι στὰ καπούλια,
 Καὶ χίλιοι νὰ σοῦ το κρατοῦν νὰ γέρνης νὰ πεζεύης,
 Νὰ σιέσαι, νὰ λυγίζεσαι, νὰ κάτσης στὸ προσκάμνι.
 Κι' ὄχ' τὸ προσκάμνι ὄντας σκωθῆς καὶ μπῆς στὸν ἀρμεγῶνα
 Τὸ πλιὸ τρανὸ μαντρόσκυλλο νὰ σ' ἀκλουθᾶ σοῦ πρέπει,

Καὶ πάλι ξαναπρέπει σου βαριὰν ἄρμάτα νᾶχης,
Νᾶχης πολλὲς τὲς φορεσιὲς καὶ χρυσοκεντισμένες,
Νὰ ντυέσαι, νὰ ξεντύνεσαι, ν' ἀλλάζης νὰ ξαλλάξης,
Νὰ κουβαλᾶς ἐδῶ κ' ἐκεῖ τ' ἀμέτρητο τὸ βιό σου,
Νὰ διαφεντεύης στὰ βουνά, ν' ἀκούγεσαι στοὺς κάμπους.

Λέν τὰ παιδιὰ τοῦ τσέλιγγα παινετικὸ τραγούδι,
Καὶ παίρνουν πάλι ἀφρόγαλα καὶ πίνουν καὶ ραντίζουν
Καὶ ξανασκούζουν: χούι, χούι, χούι! ρίχνουν καὶ τρία ἄρμούτια.

ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

ΤΟΝ πιστικό τὸν Ζαχαριὰ ρωτοῦν οἱ σύντροφοί του.

— Τ' ἔχουν τὰ χεῖλια σου, Ζαχιά, κ' εἶναι βαθιὰ βαμμένα;
Μὴν ἔφαιες χαμοκέρασα, μὴν ἔφαιες βάτου μοῦρα,
Μὴν τ' ἄβαψες μὲ τὴ βαφή ποῦ βάφεις καὶ τ' ἄρνιά σου;

Οὐδ' ἀπὸ χαμοκέρασα, οὐδ' ἀπὸ μοῦρα ἔβαψαν,
Οὐδ' ἀπὸ ἐκείνην τὴ βαφή ποῦ βάφω καὶ τ' ἄρνιά μου.
Ἄκουστε με, μωρὲ παιδιὰ, νὰ σᾶς τὸ μολογήσω.
Στοὺς ἴσκιους καὶ στοὺς ἔλατους κούρευα τὴν κοπή μου
Καὶ τὰ μαλλιά ἦταν κόκκινα καὶ βάψαν τὰ ψαλίδια·
Νά την βοσκήσω στὰ χλωρὰ τὰ ριζοβούνια βγαίνω
Καὶ τὰ χορτάρια κόκκινα ταῦρα κι' αὐτὰ βαμμένα·
Κατέβηκα στὸν ποταμὸ νὰ την περιποτίσω
Κ' εὔρα καὶ τὰ νερὰ θολὰ καὶ κόκκινα βαμμένα·
Παίρνω τὴν ἀκροποταμιὰ καὶ φτάνω σ' ἀκροβοῦνι,
Ἐκεῖ ὅποῦ βγαίνει τὸ νερὸ κι' ὅποῦ 'νε ὁ καταγὸς του,
Κ' εἶδα κοράσιο ὀπῶσκυφτε κ' ἔπινε μὲ τὰ χεῖλια,
Κ' εἶχε τὰ χεῖλια κόκκινα σὰν μὲ βαφή βαμμένα
Καὶ σ' ὅσες βρύσες ἔσκυφτε νὰ πιῇ, σ' ὅσα ποτάμια,
Ἐβαψαν ὅλα τὰ νερά· ἔβαψαν τὰ χορτάρια,
Ἐβαψαν καὶ τὰ πρόβατα, ἔβαψαν τὰ ψαλίδια.
Ἀπαρατάω τὸ ραβδί, κρεμάω τὸν ἀραγὸ μου,
Τὴν κόρη ἀρπάζω ὄχ' τὰ μαλλιά καὶ τὴν φιλῶ στὰ χεῖλια,
Κ' ἔβαψαν καὶ τὰ χεῖλια μου.

ΤΟ ΠΑΛΙΟΚΑΣΤΡΟ (ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ)

ΒΟΣΚΑΡΟΥΔΙΚΑ κοπέλλια, ἔτσι ἢ στάνες νὰ πληθύνουν,
Νὰ προκόψουν, νὰ χιλιάσουν τὰ καλά σας τὰ κοπάδια,
Πέτε, αὐτὸ τὸ μονοπάτι ποῦ νὰ πάη, γιὰτ' εἶμαι ξένος.
— Στὸ Παλιόκαστρο, διαβάτη.

— Στὰ Χαλάσματα ψηλά.
— Τώρα σούρπωσε, νυχτώνει, ποῦ θὰ περπατᾶς μονάχος;
— Μήνα οἱ βράχοι ἐκεῖ εἶν' μεγάλοι κι' οἱ γκρεμοὶ ψηλοὶ μὴν εἶνε;
— Δὲν εἶν' βράχοι, οὐδὲ γκρεμοὶ εἶνε, εἶν' τοῦ Κάστρου τὸ
Στοιχειό.

Σκοταδιάζει, βγῆκαν τᾶστρα. Στὸ καλύβι λάμπ' ἡ πύρα.
Τὰ βοσκόπουλα καθίζουν ὀλοτρόυρ' ἀπὸ τὸν ξένο,
Κι' ἀρχινάη νὰ διηγᾶται τὸ τρανό:

— Στὰ παλιὰ χρόνια,
Κᾶποιος Βασιλιάς τοῦ τόπου μιὰ μονάχη κόρην εἶχε,
Κόρη ἀγνή σὰν τῆ δροσοῦλα κι' ὠμορφη σὰν τὴν αὐγή.
Δυὸ λεβέντες ἀντρειωμένους λάβωσεν ἡ ὠμορφιά της,
"Ἡλιος στὴν ὠρηότη ὁ ἕνας, ἄστρο τῆς αὐγῆς ὁ ἄλλος.
Τοὺς ἀγάπησε κ' ἡ κόρη κ' ἔλυωνε σὰν τὸ κερὶ
Μὴ γνωρίζοντας ἡ μαύρη ποιὸν ν' ἀφήσῃ ποιὸν νὰ πάρῃ.
Τὴν τηρᾶ ἀχαμνὴ ὁ πατέρας, γνοιάζεται τὸ μυστικὸ της
Καὶ μὲ τὰ ψαρέμματά του τῶβγαλε στ' ἀχείλῃ της.
Λέει στερνά:

— Βουλιοῦμαι, κόρη, Κάστρον ἀψηλὸ νὰ χτίσω
Κι' ἀφ' τὸν ποταμὸ στὴ Χώρα τὸ νερὸ χτιστὸ νὰ φέρω.
"Ἀνθρώποι τοῦ Παλατιοῦ μας σήμερα θὰ διαλαλήσουν
Στὸ λαὸ τὸν ὀρισμὸ μου. "Ἄς ἐρθοῦν τὰ παλληκάρια,
"Ἐνας τὸ νερὸ ν' ἀρχίσῃ τὸ χτιστό, τὸ Κάστρο ὁ ἄλλος,

Κι' αὔριο ὡς ποῦ νὰ γείρη ὁ ἥλιος, πρῶτος ὅποιος τους σκολάση
Ταῖρί σου νὰ γίνη ἐκεῖνος

Ἄρχεψαν τὰ παλληκάρια.

Κεῖνος πῶχτιζε τὸ Κάστρον, ὡς τὸ μεσημέρι ἀπάνου
Ἔτοιμα, πελεκημένα ἀράδιασε τὰ μάρμαρά του,
Μάρμαρα βαριοκομμένα, χάλαρα θεόρατα.
Πῆρε κ' ἔκλωσεν ὁ ἥλιος. Χτίζεται τὸ Κάστρο ὀλοένα.
Στὸ βασίλεμμά του ἀκέριο πρόβαλε ψηλὸ καὶ μέγα
Κ' ἔλαμπε σὰν κρυσταλλένιο στὲς στερνὲς στερνὲς του ἀχτίδες.
Τρέχει ὁ νιὸς γιὰ τὸ Παλάτι. Μέσ' στὴ μέση ἀπὸ τὸ δρόμο
Ἄχ! τὰ σύνεργα θυμᾶται. Τὸ ἔχε εἰπῆ κι' ὁ Βασιλιάς
Πῶς γυρίζοντας καθένας καὶ τὰ σύνεργα νὰ φέρη.
Σταματάει, γυρίζει ὀπίσω, μιὰ βουκέντρα θέλει ὁ ἥλιος,
Πάει ἀρπᾶ τὰ σύνεργά του καὶ γυρνᾷ μονανεπνιᾶς
Στὸ Παλάτι, ἀλαφιασμένος ἀφ' τὸ δρόμο, ἀφ' τὸ τρεχιό.
Μέσ' στὸ πρῶτο σκαλοπάτι φτάνει τ' ἄλλο παλληκάρι
Ἔτοιμο ν' ἀνέβη ἀπάνου. Μὲ τ' ἀπίδρομο, μὲ ὀρμὴ
Θέλει νὰ το προσπεράση. Ἀπλώνει αὐτὸ νὰ τ' ἀμποδίση.
Πιάνονται, ἔρχονται στὰ χέρια, κι' ἀγριεμένα σὰν λιοντάρια
Μὲ τὰ σύνεργα χτυπιοῦνται, πολεμᾶν νὰ σκοτωθοῦν.

Ἡ ὠμορφη βασιλοπούλα, ποῦ στὸ παραθύρι ἀπάνου
Μὲ καρδιόχτυπο ἀκαρτέρει νὰ δεχθῆ τὸ ταῖρί της,
Βλέποντας τὸν τσακωμὸ τους τρέχει νὰ τα ξεχωρίση,
Ὅμως σ' αἵματα πνιγμένα ταῦρε ἡ ἀγλύκαντη τὰ δυό.
Ἄφ' τὴ λύπη, ἀφ' τὸν καῦμό της, κλείστηκε στὸ Κάστρο της,
Κι' ὄρκον ὤμνεψε στὸν κόσμον νὰ μὴ βγῆ, νὰ μὴ ἰδωθῆ.
Κάποτ' ὕστερα μιὰ μέρα βούλιαξε τὸ ἔρμον Κάστρο
Κι' οὔτε ἡ κόρη ἐξαναφάνη. Μοναχὰ τὸ βράδυ βράδυ,
Σίντα βασιλεύει ὁ ἥλιος, σίντα ἀνάβονται τ' ἀστέρια,
Ἄπ' τοῦ Κάστρου τὰ βουλίδια κι' ἀπὸ τὰ χαλάσματα
Λὲν πῶς βγαίνει ἀσπροντυμένη, σὰν Στοιχειό, σὰν Φάντασμα.

Ο ΣΚΑΡΟΣ

Τί ν'άνε ή λαμπερή φωτιά μέσ' στο βουνό τὸ πέρα
Ποῦ πότε πότε ἀνάβεται καὶ πότε πότε σβυέται;

— Αὐτὴν τὴν ὥρα οἱ πιστικοὶ τὰ πρόβατα σκαρίζουν.
Βόσκουν αὐτὰ μὲ τὴ δροσιὰ καὶ μὲ τὸ κρύο τῆς νύχτας
Σὲ γούπατον, σὲ λαγκαδιὰ καὶ σ' ὄχτους ἀπλωμένα.
Γλυκὸς γλυκὸς ἀντίλαλος χύνεται ἀπ' τὰ κουδούνια,
Κάποτε ὁ νυχτοκόρακας, κάποτε ἀγρίμι σκούζει,
Κάποτε σκύλου βάβυσμα βαθιὰ βαθιὰ γροικιέται
Μέσ' στὴ μαυρίλα τὴν πυκνή. Κι' ἀπὸ τὲς στάνες γύρα
Οἱ πιστικοὶ συνάζονται, κόβουν κλαριὰ ἀπὸ κέδρους,
Σταίνουν τετράψηλην φωτιά, στρώνονται ἀράδα ἀράδα,
Καὶ μέσ' στὴν πύρα τῆς φωτιᾶς, στὴ μυρουδιὰ τοῦ κέδρου,
Καθένας λέει τὰ λόγια του. Κι' ἄλλος γιὰ ἀγάπες λέγει,
Καὶ μολογáει πῶς ἀγαπάει ἀπὸ καιρὸν μιὰ κόρη
'Οποῦ τοῦ κάνει τὸ βαρὺ, κι' αὐτὸς ἀπ' τὸν καῦμό του
Νά την μιλήση δὲν τρομᾶ, νά την τηράη λυγώνει.

"Άλλος μιλάει γιὰ τὸ φιλι καὶ λέει πόσο γλυκὸ εἶνε,
Καὶ μολογáει πῶς τ' ἄρπαξε τὸ πρῶτο ἀπὸ μιὰ χήρα
Πῶσκυψε γιὰ νὰ πιῆ νερὸ μέσ' στῆς 'Ὠρηᾶς τὴ Βρύση
Καὶ τώρα τὴν καλόμαθε καὶ μὲ καλὸ τὸ παίρνει.

"Άλλος γιὰ κούρσες μολογáει, γιὰ κλέφτες, γιὰ πρωτάτα,
Γι' ἄρματωσιές, γιὰ σκοτωμούς, καὶ κάπου κάπου ἀπλώνει
Κι' ἀναγυρίζει τὴ φωτιά καὶ παίρνει ἓνα τραγούδι.
Τραγούδι τοῦ παλιοῦ καιροῦ, τοῦ Πάλλα τὸ τραγούδι
"Άλλος γιὰ τὸ κυνήγι λέει στῆς νύχτας τὸ καρτέρι,
Σίντα ξεβγαίνει τὸ καπρί, τ' ἀρκούδι, τὸ πλατόνι.

"Άλλος πιξάρι πελεκάει καὶ ζωγραφίζει ἀγκλίτσαν,
"Άλλος γαλαροκούδουνα περνάει στὰ κόθρα μέσα.

"Άλλος άδράχτι σφοντυλάει καί κλώθει τ' άρνοπόκι,
 "Άλλος καυκόπουλο κεντάει, άλλος καρδάραν δένει,
 "Άλλος για τράστον για άραγό μαδάει προβιάν καινούργια,
 "Άλλος ξανοίγει τή φωτιά, τραβάει όλίγα θράκια
 Καί φένει άπό ήμερόδεντρον βαλάνια καί μοιράζει.
 "Άλλος θυμάται τούς χορούς, άλλος άγάλια άγάλια
 Μέ τήν βραχνή τζαμάρα του τή «λάγιο άρνι» μαθαίνει,
 "Άλλος τόν ώμορφο βοσκό καί τήν βασιλοπούλα
 Θυμάται τοῦ παραμυθιοῦ ποῦ τοῦλεγε ή βαβά του
 Κι' άρχίζει καί τή μολογάει καί οί γύρα τόν άκούνε.

Κι' ένας, άπ' όλους πλιό τρανός καί άπ' όλους λογισμένος,
 Προῦ γέρνει άπάνου στο ραβδί, στερνός άπ' όλους λέγει
 Για τήν τσοπάνικη ζωή, κι' όλο τούς όρμηνεύει
 Για τή βοσκή, για τ' άρμεγμα, για τής έρμιās τ' άγρίμι
 Για τή μαντρί, για σάλαγον, για στάλισμα, για σκάρων,
 Για γέννον καί για βύζαμα καί για τόν έρμον κοῦρο.

ΣΚΑΝΙΟ

ΓΙΑ ιδές μαλλιά κατεβατά, ξανθιά σάν τὸ μετάξι,
Ποῦ κρέμονται στοὺς πλάτες της καὶ πέφτουν ὡς τὸ χῶμα
Σάν καταρράχτης, σάν νερὸ χρυσὸ μαλαματένιο.

Γιά ιδές καθάριο μέτωπο καὶ λαμπερό, σάν ἥλιος
Τοῦ Μάρτη, τοῦ Μαγιάπριλου, ποῦ κρούει στὸ κορφοβούνι.

Γιά ιδές μεγάλα, γαλανὰ καὶ λυγωμένα μάτια,
Μάτια γλυκά, μάτια κρυφά, μάτια γιομάτα λάμψη,
Λές κ' εἶνε τὸνα ὁ Αὐγερινὸς καὶ τ' ἄλλ' ὁ Ἀποσπερίτης.

Φρύδια γιὰ ιδές δοξαρωτά, γραμμένα μὲ κοντύλι.
Λές κ' εἶνε φίδια ζωντανὰ ποῦ σμίγουν καὶ φιλιοῦνται;
Λές κ' εἶνε φίδια ζωντανὰ ποῦ ἔρχονται νὰ με ζώσουν.

Γιά ιδές ἀχείλη κόκκινα, σάν μὲ βαφή βαμμένα,
Ποῦ ἀνοίγουν καὶ γλυκομιλοῦν, ποῦ κλειοῦνται καὶ γελοῦνε.
Σάν τὰ τριαντάφυλλα τοῦ Μάη τὸ βράδυ τὴν αὐγούλα.

Γιά ιδές κορμὶ ψηλό, λυγνὸ κι' ὀλόρθο σάν τὴ λεύκα
Ἄποῦ τὴν βρέχ' ἢ ρεμματιὰ καὶ τὴν λυγάει τ' ἀγέρι.

Γιά ιδές λαιμὸς γαλατιανός, λαιμὸς περιστερένιος
Καὶ δροσερὸς σάν κρῦο νερὸ καὶ σάν βουνίσιο χιόνι.

Γιά ιδές καὶ κόρφος σάν μηλιά στὰ μῆλα φορτωμένη.

Κρίμα δὲν εἶνε κι' ἀδικιὰ τέτοια ὠμορφιά καὶ νιότη
Νὰ τήνε χαίρεται ἢ ἔρμιὰ κ' ἐγὼ γι' αὐτὴν νὰ λυόνω;
Μὴ με σκανιάζης, μὴ με σκᾶς καὶ μὴ με φεύγης, κόρη.
Μπροστά μου μὴν ξαφνιάζεσαι σάν τ' ἄγριο τὸ ζαρκάδι
Καὶ χώνεσαι μέσ' στὴ λογγιά καὶ κρύβεσαι στὴν τούφα.

ὄντας μὲ βλέπῃς μὴ προγγᾶς, κρίνε μου ὄντας σοῦ κρένω
 Καὶ γέλα μ' ὄντας σοῦ γελῶ, κι' ὄντας ἀπλώνω χέρι
 Γεῖρέ μου ἐσὺ στὴν ἀγκαλιά, δός μου τὰ δυό σου ἀχείλη.

Τ' ἄκουσα ποῦ τὸ τραγουδοῦν ἀπάνου στὰ λουμάκια
 Τοῦ λόγγου τ' ἄγρια πουλιὰ πῶς ἀγαπᾶ ἡ καρδιά σου,
 Πῶς διάλεξε ἀγαπητικὸν τὸν δράκοντα τὸν Ἥλιο.

Πῶς δίχως ὕπνο τριγυρνᾶς στὰ λόγγα ὅλην τὴν νύχτα,
 Καὶ τὸ ταχὺ ποῦ βγαίνει αὐτὸς τὸν καρτερᾶς στὴ βρύση
 Κι' ὅπ' εἶν' ἀνθοὶ καὶ ἀμαλαγιές καὶ πέφτεις καὶ κυλιέσαι
 Σὰν τὴν ἀρνάδα στὲς δροσιές καὶ δίνεις τὸ κορμί σου
 Κι' ἀνοίγεις καὶ τὴν ἀγκαλιά στὰ χάϊδια στὰ φιλιὰ του.

Μὰ ἐγὼ τὸ σκάνιο δὲ φτουρῶ. Καρτέρι θὰ νὰ κάμω,
 Κόρη, καὶ μέσ' στὸν ὕπνο σας, μέσ' στ' ἀγκαλιάσματά σας
 Καὶ μέσ' στὰ χάϊδια στὰ φιλιὰ, θάρθῶ νὰ τον παλέψω,
 Κι' ἂν τον νικήσω, ξέρε το, δική μου θὰ νὰ γένης.

Ο ΕΤΟΙΜΟΘΑΝΑΤΟΣ ΒΟΣΚΟΣ

Τ' ἔεις, ὦρὲ Νίκα, καὶ βογγᾶς; Δώδεκα νύχτες τώρα
Οὐδ' ἔχεις εὔρει λαρωμό, οὐδ' ἔχεις κλείσει μάτι.
Μὴ σου βαροῦν τὰ βότανα; Μὴ σάναψεν ἡ θέρμη;

Ὁ Νίκας ἦταν ἄρρωστος. Ἀμίλητος, χαμένος.
Βόγγαε σὰν ἀγριοδάμαλο τοῦ λόγγου λαβωμένο.
Τρεῖς μῆνους ἦταν ἄρρωστος, τρεῖς μῆνους κοιτασμένος.
Σάπηκαν τὰ γελέκια του, ἔρρεψε ἡ λεβεντιά του,
Τῶφαε ἡ ἀρρώστεια τὸ κορμί, κ' ἐλύθησαν οἱ ἄρμοί του.
Τὰ δυὸ τὰ σταυραδέρφια του τὸν ἐγιατρολογοῦσαν
Μὲ ρίζες, μ' ἀγριοβότανα, μὲ σταυρωμούς, μὲ ξόρκια.

— Ζύπνα, Λαμπράκη, κι' ἀναψε τὸ ἔρμο τὸ λυχνάρι,
Πάρε κλαδιὰ ἀφ' τὸν ὄβορό, φέρε τα στὸ καλύβι,
Καὶ χτύπα τὰ στουρνάρια μου λίγην φωτιά νὰ κάμης,
Τί ὁ Νίκας δὲν εἶνε καλὰ καὶ δὲν τον βρίσκ' ἡ αὐγούλα.
Σήκου, ὦρὲ Νίκα, κρίνε μου, κρίνε μου τ' ἀκριβοῦ σου
Τοῦ Λάζου, τοῦ σταυραδερφοῦ, ποῦ σε ψυχοπονιέται.
Σήκου, τὸ γλυκοχάραμμα νὰ ἰδῆς στὰ κορφοβούνια,
Σήκου, νὰ ἰδῆς τὰ φράξα μας, νὰ ἰδῆς τὰ κρύα νερά μας,
Σήκου, νὰ ἰδῆς τὰ πρόβατα στὲς στρούγγες ποῦ βελάζουν,
Σήκου, τί τὰ μαντρόσκυλλα κατάρραχα βαβύζουν,
Σήκου, σὲ κράζουν τὰ πουλιά καὶ σὲ καλημερίζουν,
Σήκου, σὲ κράζουν κ' ἡ Ζωθιὲς ποῦ σ' ἔμαθαν τραγούδια.

Μίλησε ὁ Νίκας ὑστερνὰ κι' ἀνάρια ἀνάρια λέγει:
— Δὲ μπορῶ ὁ μαῦρος, δὲ μπορῶ... Μὲ ἀγγελοκρούει ὁ Χάρος,
Γιὰ πιάστε με νὰ σηκωθῶ καὶ βάλτε με νὰ κάτσω,
Τ' ἔχω δυὸ λόγια νὰ σας πῶ, νὰ σας ἀφήκω διάτα.
Χαμὸς ἡ ἀρρώστεια, ὦρὲ παιδιά, καὶ χαλασμὸς ὁ Χάρος.
Καλὰ μου σταυραδέρφια μου, μὴ κλαῖτε ποῦ πεθνήσκω,

Πάρετε τὸ κουφάρι μου, βάλτε το σὲ κιβοῦρι,
 Στολίστε το μὲ λούλουδα τῆς γῆς, μ' ἀνθούς τοῦ Μάη,
 Καὶ θάψτε το σὲ μιὰ κορφή περίβλεφτην μεγάλη,
 Γιὰ ν' ἀγνατεύω τὰ βουνά, τὰ χειμαδιὰ νὰ βλέπω,
 Νὰ δέχουμαι τὴν ἀνοιξὴν ἐσᾶς καὶ τὰ κοπάδια,
 Ν' ἀκούγω τὲς φλογέρες σας, ν' ἀκούγω τὰ τρουκάνια,
 Ν' ἀκούω τὴν καλημέρα σας, τὰ χαιρετίσματά σας.
 Θάψτε με δίχως κλάυματα καὶ δίχως μοιρολόγια,
 Τουφέκια νὰ μου ρίχνετε, τραγούδια νὰ μου λέτε.
 Μαζί μου, μέσ' στὸ μνημῆμά μου, καὶ τὸ καυκί μου βάλτε,
 Τὸ πλουμιστό μου τὸ καυκί, τὸν ὤμορφο ἀραγὸ μου,
 Τὸ πενταπήχινο ραβδί, τὴν ἀκριβὴ φλογέρα,
 Καὶ τ' ἀσημένια τ' ἄρματα. Λέν πῶς στὸν Κάτω Κόσμο
 Οἱ νιοὶ βαστᾶνε τ' ἄρματα κ' ἠ λυγερὲς τοὺς στόλους.
 Νὰ κάτεχα, μωρὲ παιδιὰ, κοπάδι ἐκεῖ θὰ ναῦρω;
 Θὰ ναῦρω στρούγγες καὶ μαντριά, θὰ ναῦρω βοσκοτόπια;

.
 Ἄπανου ἀπὸ τὸ μνημῆμά μου στήσετε ἓνα σταλίκι
 Περίψηλο σὰν ἔλατο, καὶ στὴν κορφή κρεμάστε
 Τὴν πλιὸ τρανὴ καρδάρια μου, νὰ δείχνη ποιοῦ εἶνε μνημῆμα.
 Τὴν ἀκριβὴ μου τὴν κοπή, καλὰ μου σταυραδέρφια,
 Ἐρμην μὴ τὴν ἀφήκετε, μονάχην στὰ λιβάδια,
 Ἀνάρμεχτην κι' ἀκούρευτην, δίχως μαντρί καὶ στάλον.
 Κι' ἂν μάθῃ ἡ δόλια ἡ μάνα μου κ' ἔρθῃ τὴ στρούγγα στρούγγα
 Καὶ σᾶς εὐρῆ μὲ τὰ λερά, γιὰ ἐμένα ἂν σας ρωτήσῃ,
 Μὴν πῆτε πῶς ἀπέθανα, τί μ' ἔχει μοναχό της,
 Νὰ εἰπῆτε ὅτι σᾶς λέρωσεν ἡ ἀναλλαξιά κι' ὁ κοῦρος,
 Νὰ εἰπῆτε ὅτι μοῦ ζήλεψαν τὴν λεβεντιὰ ἡ Νεράϊδες
 Καὶ στὰ παλάτια τους συχνὰ τὰ ἐρημικὰ μὲ παίρνουν.

ΕΛΑ ΒΟΣΚΟΥΛΑ ΕΛΑ

ΒΟΣΚΟΥΛΑ μαυρομάτα μου τῆς ἐρημιᾶς νεράϊδα,
Μάγισσα τῆς σπηλιᾶς ξανθὴ καὶ τοῦ βουνοῦ καμάρι,
Γιατὶ ἀνεβαίνεις τὸν γκρεμὸ καὶ τὸ στεφάνι ἀπάνου
Καὶ κόβεις μῆλα ἀφ' τῆ μηλιᾶ τὴν παραφορτωμένη
Καὶ καρτερᾶς στὸ διάσελο, τὸ μονοπάτι πιάνεις,
Μὲ τὸ κοπάδι νὰ διαβῶ νὰ με πετροβολήσης,
Νὰ μου προγγᾶς τὰ πρόβατα, νὰ μου σκορπᾶς τὰ γίδια,
Καὶ νὰ γελᾶς, νὰ χαίρεσαι; Κατέβα ἐδῶ, σ' ἐμένα.
Μὴν τὰ πετᾶς τὰ μῆλά σου, φέρε τα στὴν ποδιά σου,
Φέρε τα καὶ στὸν κόρφο σου γιὰ νὰ τα φᾶμε ἀντάμα.

Ἔλα στὴν πέρα τὴν πλαγιά, ποῦν' ἦ πολλές ἢ λεῦκες
Καὶ τὰ ρουπάκια τὰ ψηλά, ὀπώχω τὸ μαντρί μου
Καὶ στάνη καὶ παραστάνη, νὰ ἰδῆς τὰ κρύα νερά μου,
Καὶ τὲς χλωρὲς μου τὲς βοσκές. Ἔλα νὰ ἰδῆς, βοσκούλα,
Τὰ ἰσκερὰ τὰ ὀρμάνια μου. Ν' ἄρμέξω τὸ κοπάδι,
Νὰ φᾶς βουνίσιο ἀφρόγαλα κι' ἀνθότυρο, παγοῦδα
Ἄσπρη γλυκειά, σὰν τὸ γλυκὸ τὸ ἀμάλαγο κορμί σου.
Καὶ σὰν τὰ βγάλω ἀφ' τ' ἄρμεγμα καὶ πᾶν γιὰ νὰ βοσκήσουν
Τὰ γίδια 'στ' ἀγριοπρίναρα τὰ πρόβατα 'στὰ πλάγια,
'Εμεῖς στὸ φρύδι τοῦ αὐλακιοῦ, 'στοῦ ρουπακιοῦ τὸν ἴσκιο
Θὰ ξαπλωθοῦμε γιὰ δροσιά. Κ' ἐγὼ θὰ νὰ σου πάρω
Μὲ τὴν γλυκεῖα φλογέρα μου τῶμορφο τὸ τραγούδι.
Ποῦ μοῦ το μάθαι ἢ Ζωθιές. Ἔλα βοσκούλα ἔλα!
Ἔλα, γιατί σὰν νυχτωθῶ μονάχος μου ἐκεῖ πέρα
'Απὸ τὰ δάσα, ἀφ' τὲς σπηλιές ἀφ' τὰ βαθειὰ λαγκάδια
Κι' ἀφ' τὰ κρεμάμενα νερὰ χιλιάδες θὰ προβάλουν
Τῆς ἐρημιᾶς ἢ ὠμορφες, τῆς νύχτας ἢ νεράϊδες,
Γιὰ νὰ με πάρουν στὸ χορό, γιὰ νὰ μου εἰποῦν τραγούδια,
Καὶ γιὰ νὰ παίξουμε μαζή. Ἔλα βοσκούλα ἔλα!

Ο ΓΕΝΝΟΣ

ΧΕΙΜΩΝΙΑΣΕ. Χιόνια πολλά στά κορφοβούνια πέφτουν,
Ρεύουν τὰ φύλλα τῶν κλαριῶν, ξισκιώνουν τὰ λογγάρια,
Θολώνουν ἢ νεροσυρμές, ἢ βρύσες κρουσταλλιάζουν
Κ' οἱ τσελιγγάδες κουβαλοῦν στοὺς κάμπους τὰ κοπάδια.
'Ο Μάμαλης ἀπ' τ' Ἄγραφα στὴ Λεπενουῦ τὰ πῆγε,
'Ο Θάνος τ' Ἀσπροπόταμου, τοῦ Μαλακάση ὁ Μπάρδας
Κατέβηκαν γιὰ χειμαδιὸ στὸν κάμπο τοῦ Τρικκάλου,
Τὴν Ἀλασσῶνα ἐδιάλεξε τοῦ Σμόλκα ὁ Χατζημπύρρος,
'Ο Κάγκαλος τοῦ Ζαγοριοῦ στὸ Λοῦρο ξεχειμάζει,
Τοῦ Κουρμολιάσα ὁ τσέλιγγας, ὁ Γάκης ὁ Ψαλίδας,
Τῆς Βαλαώρας τὰ ζερβὰ τὰ βοσκοτόπια πῆρε.

Ζημέρωνε Πρωτοχρονιά. Στὴν στάνην τοῦ Ψαλίδα
Συμμαζωγμέν' οἱ πιστικοὶ ξενύχτιζαν στὸν γέννο,
Κ' εἶχαν τὸν γέννον ὄψιμο, κ' ἦταν μεγάλη ἡ στάνη.
Τὸ μεσονύχτι μοναχὰ πῆραν καιρὸ γιὰ δεῖπνο,
Κι' ἀπόδειπνα στ' ἀχύρινο, στὸ τουρλωτὸ καλύβι,
Τετραδιπλῶσαν τὴ φωτιά μ' ἀσφάκες μὲ παλιούρια.
Μέσ' στὴν κορφὴν ὁ τσέλιγγας σὲ στοιβανιὲς ξαπλώθη
Καὶ διπλοπόδι οἱ πιστικοὶ περίγυρα ἐκαθῆσαν.

'Ο τσέλιγγας ἀναρωτᾷ ἀραδαριὰ καθέναν:

— Πόσες ἀπόψε γέννησαν;

— Σαράντα, λάλα Γάκη.

— Κ' εἶν' ὅλα Λάμπη, ζωντανά;

— Βγάλε μονάχα πέντε.

— Διπλάρια;

— Δέκα.

— Ἰσιάσαμεν. Τὰ ζωντανὰ βυζαίνουν;

— Πίνουν σὰν δυομηνίτικα.

— Ἐχουν ἢ μάνες γάλα;

— Ὡς τὰ χορτάρια ἢ πλιότερες τὰ σέρνουν τὰ μαστάρια.

- Λιψές δέν εἶνε;
 — Κι' ἄν εἶνε, βυζαίνουν στὰ τσαγγάδια.
 — Μὲ τὰ τσαγγάδια σήμερα ποιὸς ἦταν;
 — Ὁ Γιαννίκας
 — Μὲ τὰ ψιμάρνια;
 — Ὁ Ζάγιαννος.
 — Μὲ τὰ γαλάρια;
 — Ὁ Νάσης.
 — Μὲ τὰ μηλιόρια;
 — Ὁ Θόδωρος.
 — Καὶ μὲ τὰ στέρφα;
 — Ὁ Χίτας.
 Ὁ Λούκας ποῦ εἶνε;
 — Γιὰ κλαρί...
 — Ἐπῆγε ἀργά;
 — Πολλιώρα.
 — Ζαβολαούδα! Ἐδιάλεξε κι' αὐτὸς καιρὸν ἀπόψε
 Μὲ τέτοιον ἄγριο δρόλαπα νὰ νυχτοπαραδέρνη.
 — Δέν εἶνε καὶ κακόγκρανος, ἔχει ψημένην σάρκα.
 — Ἀπόψε οὐδὲ τὰ Παγανά, παιδιὰ μου, δέν προβαίνουν.
 Πῆρε κοντά του πράμματα;
 — Πῆρε τὰ ὀχτῶ μουλάρια.
 — Μὰ τὴν ἀξιάδα ποῦ ἴδα ἐγὼ στὸ Λούκα ἐχτὲς τὸ βράδυ.
 — Σὰν τί εἶδες, Λιάκο;
 — Μόναχος ἐτέλεψε τὸ γέννο,
 Πενῆντα ἄρνια προσθήλυσε μέσ' στὴν τσαγγαδομάντρα.
 — Προχτὲς στὸν Παλιουρόφορο ζαλώθη ἓνα δαμάλι.
 Θεριακωμένος!
 — Κορμαριά!
 — Καὶ πετροκαταλύτης!
 — Σίμπα, Κωστούλα, τὴ φωτιά· τί ξύλιασα στὴ στρούγγα
 Καὶ πάω σὰν καλαμόκουνα.
 — Ρέ, τὸν καῦμένον Κόγια!
 — Ὅξω βαβύζει ἓνα σκυλί
 — Ὁ Καραγκούνης εἶνε,
 Τὸν ξεχωρίζω ἀπ' τὴ φωνή, σὲ γνώριμον βαβύζει.

—'Αλείφαταν με χαμαιλειό τόν τσάρκο;

—Καί τὰ γρέκια.

—Μήν εἶνε ὁ Λούκας;

—Δὲ μπορεῖ.

—Θὰ νᾶνε ὁ Μπαρμπατόλιος.

—'Αλήθεια, ποῦνε ὁ γέροντας; Κ' ἔλεγα, ὠρὲ τί λείπει
Σ' ὄλην αὐτὴ τὴν συντροφιά κ' εἶν' ἔρμο τὸ καλύβι.
Γιὰ σήκου, Νάση, κύταξε.

—Πετάξου κι' ὡς τὶς μάντρες

Μὴ γέννησεν ἄλλη καμμιά.

—'Ο γέροντας ὁ ἴδιος

—Γειὰ καὶ χαρὰ σας, ρὲ παιδιά.

—Καλῶς τὸν Μπαρμπατόλιο.

Βρέχει ὄξω, Μπάρμπα;

—Μοναχά; Γιὰ ἰδὲς στὴν κάπα χιόνια,

Κ' εἶμαι ζυφτάρη ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ ποδόφυλά μου.

Τί κοσμοχάλας' εἶνε αὐτή! Νερὸ μαζὶ καὶ χιόνι,

"Ἐνας κατάματος συρμός, ἕνα κακὸ δρολάπι!

"Ἐχ' ὅπ' γυρίζω ὄχ' τὴν αὐγή. "Ἐχασα τὴν φοράδα

Κ' ἔρρεψα στὰ ποδάρια μου, ἐσάπηκα 'στὴ νώπη

Στὴν Παλιουριά, στὰ Ροζανό, στὰ Λέλοβα, στὴν Τάρα,

"Ἐφτακα ὡς τὰ Λακκώματα, στὴν Γκούρα, στὸ Βολίτσι,

Γιομάτισα στὸ Θίλιππα καὶ τώρα βράδυ βράδυ

Μέσ' στὴν Περιστερότρυπα τὴν εὔρηκα χωμένην.

— Ὡς ποῦ νὰ βρέχη;

— Τρικυμός, παιδιά μου, πέρα ὡς πέρα.

'Ο Ζάλογγος δὲ φαίνεται, τὸν ἔχωσε ἡ χιονούρα

Κ' ἡ πυκνωμέν' ἡ συγνεφιά, κατὰ τὴν "Ἄρτα... μπόρα!

'Αγνάντεψ' ἄχ' τὸ Σέσοβο, ἡ Λούτσα εἶν' ἀβλεμόνι,

'Εβούλιαξε ἡ Τριανταφυλλιά, πελάγωσε ἡ Φραξίλα.

Πνίγεται ἀκέρια ἡ Λάμαρη... "Ἡρθες, κύρ Γάκη, κι' ὄλας;

"Ἀξιος ὅποῦ 'νε ὁ γρίβας σου!

— 'Ανεμοπόδης, γέρο.

— 'Ανοιχτοπάτης δυνατός.

— Καὶ νυχτομαθμένος.

— 'Ο ἀβάσκαγος!

— Τὴν Πρέβεζα τὴν παίρνει γιὰ τρεῖς ὥρες.

— Γιὰ πέ μου ἀπὸ τὴν Πρέβεζα.

— Κάτσε στὴν πύρα πρῶτα

Νὰ ξεπαγώσης καὶ νὰ φᾶς. Σὲ νέκρωσεν ἡ πάγρα,
 Ἔχεις καὶ τὰ γεράματα. Φέρε κολάστρα, Λάμπη.
 Πάρε κι' ὄχ' τὸ καταχυτὸ τὸν φυλαγμένον πλάτη.
 Γλέπεις φωτιὰ ποῦ σ' ἀναψα, παποῦ, γιὰ νὰ στεγνώσης;
 — Χριστουγεννιάτικη σωστή. Κακὸς χειμῶνας τοῦτος!
 Τήρα καλαμοπέδα! Ποντιάσαν στὰ λομπάρια.
 Παρόμοια μ' εὔρηκε χιονιὰ σαράντα χρόνια πίσω.
 Στὸν Κάμπο ξεχειμάζαμε μὰ ἦταν ὁ γέννος πρῶιμος,
 Ἔμπα Χαμένου, δούλευα στοῦ Γάκη τὸν πατέρα.
 Τό ξέρει ὁ τσέλιγγας καλὰ πῶς εἶμαι σπιτιακὸς του,
 Τί ἐγὼ τοὺς ἀναλίκωσα κι' αὐτὸν καὶ τὸν Γεωργούλα.
 Γιὰ πέ μου ἀπὸ τὴν Πρέβεζα.

— Κακὰ μαντάτα, γέρο·

Τοῦ Ζόγα στὸ Παλιόκαστρο τοῦ βδέλιασαν.

— Ἀλήθεια;

Τὸν ἔφα' ἡ κακοκεφαλιά. Τοῦ λεγα γώ: «Ἵρὲ Ζόγα,
 Μὴν παίρνης τὸ Παλιόκαστρο τ' εἶνε γιομάτο ἀβδέλα,
 Ρῆμαξε τόσους πιστικούς, ἔλα στὴν Καμαρίνα»,
 Αὐτὸς δὲ μ' ἄκουσε,... καὶ πάει. Εἶδες τὸν Καρτζονίκα;
 — Τὸν εἶδα, αὐτὸς εἶνε καλὰ, εἶχε τὸν γέννον πρῶιμον,
 Εἶνε κι' ὁ τόπος του ξερκὸς, ἀβαραγκιὰ κι' ἀγρίλι.
 — Ἐμεῖς πῶς πᾶμε σήμερα;

— Μὲ τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι

Χιλιάζουν τὰ κοπάδια μας. Μ' ἂν δὲ ξεκόψη ἀπόψε,
 Κι' ἂν ἡ χιονούρα κι' ἡ βροχὴ θὰ νὰ κρατήσῃ ἀκόμα
 Ἄκέριο ἓνα μερόνυχτο, φοβᾶμαι τὰ ψιμάρνια.
 — Κύρ Γάκη, μὴν το μελετᾶς, πῆρε κι' ἀνασταλάζει
 Καὶ τὸ δρολάπι ἀνάριωσε, μὲ τὴν αὐγὴ θ' ἀνοίξῃ,
 Σηκώθῃ ἓνα ἀνεμόχολο.

— Χειρότερα, τὸ χιόνι

Θὰ κατεβῆ πυχτότερο, καὶ ἂν θὰ το στρώσῃ χάμου,
 Τώρα θὰ γίνῃ κρούσταλλο.

— Νοτίζ' ἡ γῆς, θὰ λυώσῃ,

Καὶ μὴ χολοταράζεσαι. Πῆγες στὲς μάντρες, Νάση;

— Τὰ πρόβατά εἶνε μιὰ χαρὰ καὶ τὰ σκυλιὰ ἀλέστα.

— Γλέπετε τί μας ἔκαμε κειὸ τὸ κακὸ λιοβόρι

Τ' ἀνάποδου τ' Ἀλωναριοῦ; Ἔμνε ὁ μαρκάλος πίσω.

Θυμᾶστε; Ἀνήμερα τ' Αἰ-Λιαῖ ρίξαμε τὰ κριάρια

Καὶ τὸν Δεκαπενταύγουστο ξεσκόλασε ὁ μαρκάλος.

Μῆτρο, ξεκρέμα τὸ φλασκὶ νὰ πιῇ κι' ὁ Μπαρμπατόλιος.

Ἀκνάτο ἀγιομαυρίτικο, παποῦ.

— Ἔ, ἴστην ὑγείά σας,

Νὰ καλοξεχειμάσουμε,

— Καλὴ ψυχὴ, πατέρα.

— Ὅλ' εἶν' ὑφάδια τῆς κοιλιᾶς καὶ τὸ ψωμὶ στημόνι

Καὶ τὸ καῦμένο τὸ κρασί ὅλα τὰ θεμελιώνει,

— Βύζαξε ἀκόμα μιὰ βολά.

— Ἔ, ἴστην ὑγείά σας πάλι

Καὶ νὰ μᾶς ζήση ὁ τσέλιγγας ν' ἀξαίνουν ἢ κοπὲς του.

Ἄ! ἢ γέρικ' ἢ ψυχούλα μου μπροστέλεψε μιὰ ψίχα,

Ὅλο κι' ἀναθερμαίνουμαι.

— Βύζα τὴν τσίτσα, βύζα.

— Τί χιόνια τῶρ' ἀπανωτὰ νὰ στοίβασε ὁ χειμῶνας

Στὰ ξάρημά μας τὰ βουνά!

— Τώρα; Ὅργιες καὶ μπόγια

Πᾶνε τὰ Γαλαρόκαμπα, τὸ Κουρμολιάσα σιάδι,

Ὁ Τσάρκος, ἡ Κουρκούμπετα, ἡ Γκάλτσα, ἡ Τσάγια, ὁ Μπάρρος.

Δὲν ξεχωρίζουν πούπετα.

— Καὶ στὸ χωριό;

— Νυχτέρι

Θᾶχουν ἀπόψε σπίτι μας. Τοῦ Τρίκκα τὰ πουρνάρια

Κούτσουρα τετραπανωτὰ θὰ καίγουν στὴ γωνιά μας,

Καὶ παραστιᾶς ὀλόγυρα, μέσ' ἀφ' τὸν πυρομάχο,

Τῆς γειτονιᾶς ἀραδιαστὲς θὰ κάθωνται ἢ κοπέλλες,

Ἡ Σούλα, ἡ Τέρω, ἡ Γιάννα μου, τοῦ Χρηστοδήμα ἡ κόρη,

Τοῦ Δαλαπάσκα ἡ γαλανὴ, τοῦ Σούδα ἡ μαυρομάτα.

Τοῦ Δίπλα ἡ Μόρφω ἡ κάλλεσα...

— Φτάνει, κύρ Γάκη, φτάνει,

Τί τὰ καῦμένα τὰ παιδιὰ λυγκιάζονται ποῦ ἀκοῦνε.

-- Ἡ δρούγα, ἡ συρματόβεργες, τὸ γνέμμα, τὸ πλουμίδι
 Ἐπόψε ἀναμερίζονται. Τηρᾶν τὴ φλόγα ἀπόψε.
 Μὲ τὸ βαρὺ τῆς τὸ βουτὸ ὅποῦ τὲς σχίζες γλείφει
 Καὶ τὰ χοντρά τὰ σύδαυλα, μὲ τὴν πνογὰ τοῦ ἀνέμου
 Ποῦ σκάει στὸ καταρρύχωμα κι' ἀνατρανίζει ἢ στρέχα,
 Ποῦ ξερρίζώνει τὰ δεντρά, μαντεύονται ἢ κοπέλλες.
 Για ἑμᾶς μαντεύονται, παιδιὰ, γιὰ ἑμᾶς ἀναρωτοῦνε
 Τ' ἄγρια τ' ἀνήμερα στοιχειά, γιὰ ἑμᾶς τάματα κάνουν,
 Για ἑμᾶς χτυπᾷ ἢ καρδούλα τους. Καὶ στὴν κορφή βαλμένη
 Μύθους καὶ γεροντόλογα θὰ μολογᾷ ἢ γρηᾷ μου.
 -- Ἄχ, πότε θᾶρθ' ἢ ἀνοιξη!

— Ἀναστενάξεις, Λιάκο;

Ἔ, μὴ χολιᾶτε, ὦρὲ παιδιὰ, τρεῖς μῆνες εἶνε ἀκόμα.
 Σὰν δόση ὁ ἥλιος τ' Ἀπριλιοῦ καὶ λυώσουνε τὰ χιόνια
 Καὶ χορταριάσουν ἢ πλαγιὲς καὶ ἀνθίσ' ἢ ἀριά κι' ὁ γράβος,
 Δικὰ μας εἶναι τὰ βουνά, τρεῖς μῆνες εἶνε ἀκόμα.
 Ἐπόψε ὁ χρόνος ξεψυχάει κι' αὐτὸ τὸ νεροπόντι
 Θᾶνε ὁ στερνὸς παραδαρμὸς τοῦ ψυχομαχητοῦ του.
 Πρωτοχρονιὰ τ' ἀποταχιά, κύρ Γάκη, χάρισέ μας.
 -- Σᾶς τάζω ἀπὸ δυὲ κάλλεσες ἀντάμα μὲ τ' ἀρνιά τους.
 -- Νὰ σοῦ χιλιάσουν, τσέλιγγα, νὰ ζήσης μύρια χρόνια!

Καὶ τῆς εὐχῆς ὁ ἀντίλαλος ἀπ' τὸ καλύβι μέσα
 Ἐὼς ὄξω ἐχύθη, ὡς τὰ μαντριά, στοὺς ὄβορους, στὲς στρούγγες:
 -- Νὰ σοῦ χιλιάσουν, τσέλιγγα, νὰ ζήσης μύρια χρόνια!

ΗΘΕΛΑ ΝΑΜΟΥΝ ΤΣΕΛΙΓΓΑΣ

ΗΘΕΛΑ νάμουν τσέλιγγας, νάμουν κ' ένας σκουτέρης,
Νά πάω νά ζήσω στὸ μαντρί, στὴν ἐρημιά, στὰ δάσα,
Νάχω κοπάδι πρόβατα, νάχω κοπάδι γίδια,
Κ' ἕναν σωρὸ μαντρόσκυλλα, νάχω καὶ βοσκοτόπια
Τὸ καλοκαίρι στὰ βουνὰ καὶ τὸν χειμῶ στουὺς κάμπους.
Νάχω ἀπὸ πάλιουραν βορὸ καὶ στρούγγα ἀπὸ ροδάμι,
Νάχω καὶ σὲ ψηλὴν κορφή καλύβα ἀπὸ ρουπάκια,
Νάχω μὲ τὰ βοσκόπουλα σὲ κάθε σκάρων γλέντι,
Νάχω φλογέρα νὰ λαλῶ ν' ἀντιλαλοῦν οἱ κάμποι,
Νάχω καὶ κόρην ὠμορφή στεφανωτὴν μου νάχω,
Νά μου βοηθάη στὸ σάλαγο, νά μου βοηθάη στὰ γρέκια,
Κι' ὄντας θά τα σταλίζουμε τὰ δειλινὰ στουὺς ἴσκιους,
Στῆς ρεματιᾶς τῆ χλωρασιὰ μαζύ της νὰ πλαγιάζω,
Νά με κοιμίζη μὲ φιλιὰ στουὺς δροσεροὺς της κόρφους.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΔΗΜΟΣΙΕΥΘΗΚΑΝ

ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

ΧΕΛΙΔΟΝΕΣ ¹

Τῆς ²⁾ χειμωνιάς ἢ παγωνιαῖς καὶ τὰ πολλὰ τὰ χιόνια
Ποῦ δὲν ἀφήνουν λούλουδο στὴ γῆ καὶ πρασινάδα,
Καὶ ἢ σκοταδεραῖς νυχτιαῖς διώχνουν τὰ χελιδόνια
Καὶ πᾶν να ξεχειμάσουνε σὲ ζέστη σὲ γλυκάδα.

Μὰ σὰν ἀνθίζουν τὰ κλαριά καὶ βγάν' ἢ γῆ χορτάρι,
Κι' ἔρχετ' ἢ 'Ανοιξ' ἢ γλυκειά, τὰ χειμαδιὰ τ' ἀφίνουν,
Κι' ὅλο χαρὰ γυρίζουνε τρελλά, γεμάτα χάρι,
Καὶ στὴν παληὰ τους τὴν φωληὰ ἄλλην καινούρια χτίνουν

Κι' ἐμένα τῆς πατρίδος μου ἢ ἄγρια χειμωνιά
'Απ' τὴ φωληὰ μου μ' ἔδιωξε, τὰ χελιδόνια μοιάζω,
Κι' ὅσα τραγούδια θλιβερὰ στὴν ξενητεία μου βγάζω

Τραγούδια τῶν χελιδονιῶν ὁμοιάζουνε κι' ἐκεῖνα
Μὰ σὰν καὶ στὴν πατρίδα μου βγοῦνε χορτάρια, κρίνα,
Θέ να γυρίσω καὶ ἐγὼ στὴν ἔρμη μου γωνιά

¹⁾ Σὲ προλογικὸ σημείωμα τοῦ Μ. Μ. (Μιχαὴλ Μητσάκη) δημοσιευμένο στὸ Δελτίο τῆς φιλολογικῆς «Ἑστίας» (7 Μαΐου 1889) ἀνάγγειλε ὁμώνυμη συλλογὴ τοῦ Κρυστάλλη ποῦ δὲν ἐκυκλοφόρησε ὁμως ποτέ.

²⁾ Στὶς σημειώσεις ἀναφέρεται μόνο ποῦ ἐπρωτοδημοσιεύθηκε καὶ ὄχι ποῦ ἀναδημοσιεύθηκε τὸ κάθε τραγούδι.

ΠΟΘΟΙ¹

Θ Πασχίδη, ἀδελφῶ θανόντι ἐν ἔξορίᾳ

Ἦθελα νᾶμουν σταυραητὸς νὰ πέταγα τ' ἀψήλου
Νᾶνέβαινα στὴ Λιάκουρα, κατάκορφα στὴ ράχη
Νᾶρριχνα ἐκεῖθε μιὰ ματιά, ν' ἀγνάντευα τὸν Πίνδο,
Νὰ ἰδῶ πῶς μου τον ἔκαμαν τὰ χρόνια κ' ἡ σκλαβιά του.
Ποιὸς λέει δὲν κλαῖνε τὰ βουνά; Ποιὸς λέει πῶς δὲν γεράζουν;...
Χιόνια καὶ κρούσταλλα παληά, γεράματα γιομάτα,
Σκεπάζουνε τὸν Πίνδο μου, καὶ καταχνιαῖς τὸν πνίγουν
Κ' ἀκούγω, ἀκούγω ἀπὸ μακρὰ, ἀκούγω ἀπὸ τὰ ξένα
Τῆς γερατειᾶς του τὸ σκουσμό, τὸ κλάμμα τῆς σκλαβιάς του.
Ἄχ! πότε αὐτὸ τὸ σκούξιμο, τρανὴ κραυγὴ θὰ γινη,
Κραυγὴ ἀνήμερου θηριοῦ, ἐκδίκησι γιομάτη,
Νὰ μάση ἀπὸ τὴν ξενιτεῖά τὰ ἔρμα τὰ παιδιὰ σου,
Τ' ἀστροπελέκια σου ἄρματα, Πίνδε, νὰ μοῦ μοιράσης.
Μιὰ μέρα νᾶναστήσουμε τὴ δόλια μας πατρίδα!...
Ἄχ! πότε ἡ καταχλιά σου αὐτὴ κ' ἡ τόση σου θολούρα,
Ποῦ τώρα σὰν ἀτέλειωτο σάβανο σὲ τυλίγει,
Πότε νὰ γινη θὰ τὴν δῶ καπνούρα ἀπὸ ντουφέκια..
Καὶ πότε αὐτὸς ὁ ἥλιος σου, ποῦναι νεκρὸς καὶ κρύος,
Πότε μιὰ μέρα θὲ νὰ βγῆ ζεστὸς μέσ' σταῖς κορφαῖς σου,
Νὰ λυώνουνε τὰ κρούσταλλα καὶ τὰ πολλὰ σου χιόνια,
Νὰ λυώσουνε τὰ κρούσταλλα καὶ τὰ πολλὰ τὰ χιόνια,
Καὶ νὰ φυτρώσουν, μιὰ ἄνοιξι, μαζὶ μὲ τὰ λουλούδια,
Ἄρματωμένα, Πίνδε μου, τὰ νιάτα τὰ παληά σου!....

1) Περιοδ. Ἑλληνικὸν Μουσεῖον Ἔτος Γ'. ἀρ. 14 σελ. 143.

Η ΠΡΩΤΗ ΑΓΑΠΗ¹

Μή μὲ μαλώνῃς, μάτια μου,
Καὶ μὴν παραπονιέσαι.
Σ' ὅσα σοῦ λέν τὰ στόματα
Τὰ ξένα μὴ γελιέσαι.

Ρώτα τὸν πιεῦκο, ὅσαις φοραῖς
Βαθειὰ τὸν ξερριζώνουν,
Ἢ πλειὸ βαθειαῖς ἢ ρίζαις του
Ἄν δὲν ξαναφυτρώνουν.

Ρώτα καμμιά γλυκειὰ βραδειὰ
Τὸ ἐρωτικὸ τ' ἀηδόνι,
Ἢ πρώτη ἀγάπη ἂν χάνεται,
Καὶ δὲν ξαναφυτρώνει.

Καὶ τὴν καϋμένη μου καρδιά
Γύρνα ὕστερα καὶ ῥώτα,
Ἢ μαύρη ἂν δὲν ἀγάπησε
Ἐσένα πρῶτα - πρῶτα.

¹) Περιοδ. Ἑβδομάς 3 Νοεμβρίου 1890.

Η ΛΕΜΟΝΙΑ ¹

— Φεῦγα ἀπὸ ἴπάνω μου, τινάξου χάμου,
Γιατὶ μ' ἐπλάκωσες τόσο βαρειά;....
Λυπήσου, ἀλύπητο, τὴν εὐμορφιά μου,
Σ' ἄλλα ἴψηλότερα πέσε κλαριά.

Φεῦγα, τὰ ἴλίγα μου χλωρὰ κλωνάρια
Θὲ νὰ ραγίσουνε καὶ θὰ χαθῶ.
Σῦρε στὰ ἔλατα καὶ ἴστα πρινάρια,
Κι' ἄσε με μόνη μου νὰ κοιμηθῶ. —

Τέτοια παράπονα λέει στὸ χιόνι,
Ἡ βεργολύγερη ἢ λεμονιά,
Κι' ὄλο θυμόνεται καὶ τὸ μαλόνει,
Σὰν πεισματάρικη εὐμορφονειά.

Τὸ χιόνι ἀτάραχο ἴψηλά της μένει
Καὶ μὲ χαμόγελο τὴν ὀμιλεῖ:
— Γιατὶ μ' ἐμάλωσες βαρειὰ καυμένη,
Γιατὶ μὲ σκιάζεσαι τόσο πολύ;

Βλέπεις, ἐσώπασαν τώρα τ' ἀηδόνια
Ποῦ σοῦ ἐτραγούδαγαν τὴν εὐμορφιά,
Φῦγαν, δὲν σῶρχονται πλειά τὰ τρυγόνια,
Ποῦ τᾶχε ἢ νειότη σου γιὰ συντροφιά.

Πέρασε ἢ ἀνοιξη. Πέθαναν, πᾶνε
Τὰ εὐμορφα λούλουδα, ποῦ μιὰ φορὰ
Γύρω σου ἐφύτροναν νὰ σὲ μεθᾶνε
Καὶ τᾶχες, μάτια μου, χρυσιῆ χαρά.

Χειμῶνας ἔπιασε. Γύρω τὴν πλάση
 Μαυρίλα ἐπλάκωσε βαρειά - βαρειά.
 Ποιὸς ὀλομόναχη θὰ σὲ σκεπάση
 Ἐπὸ τὸν ἄγριο κρῦο βορηά;

Ἦ θὲς τὰ φύλλα σου, τὴν εὐμορφιά σου,
 Ἦ γῆ ἢ ἀχόρταγη νὰ τὰ χαρῆ,
 Καὶ νὰ ξεσέρνωνται ξηροὶ μακρυὰ σου
 Κομμάτια οἱ κλῶνοι σου οἱ τρυφεροί;

Σῶπα μὴ σκιάζεσαι, μοσχοθρεμμένη,
 Ἄσε με ἄπάνω σου ὡς ποῦ νὰ βγῆ
 Ὁ ἥλιος τῆς ἀνοιξης ὅποῦ χλωραίνει
 Μὲ τῆς ἀχτίνες του πάλι τὴ γῆ.

Τότε θὰ λυώσω ἐγώ. Καὶ ἀπὸ μένα
 Καινούργια οἱ κλῶνοί σου ζωὴ θὰ πιοῦν,
 Καινούργια θ' ἀβγουνε φύλλα ἀνθισμένα
 Καινούργιοι ἀπὸ τ' ἀνθηα σου καρποὶ θὰ βγοῦν.

Τὴν ἐξεγέλασε μ' αὐτὰ τὸ χιόνι
 Καὶ ἡ βεργόλυγνη ἢ λεμονιά
 Στέκεται ἀμίλητη καὶ δὲν μαλόνει...
 Καὶ πάει, ἐχάθηκε σ' τὴν παγωνιά.

¹⁾ Δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Ἑβδομάς (22 Δεκεμβρίου 1890) καὶ ἔχει προφανῆ τὴν ἐπίδραση ἀπὸ τὴν «Ἀγράμπελη» τοῦ Βαλαωρίτη.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ¹

Τὸ ἅγιο χῶμα ποῦ πατᾶς,
Τὰ δάση ποῦ διαβαίνεις,
Τὰ μαῦρα μάτια ποῦ κυτᾶς,
Τ' ἀγέρι π' ἀνασαίνεις,
Τοὺς ποταμούς, τὰ κρύα νερά,
Τὰ πλάγια τ' ἀνθισμένα
Καὶ τὰ βουνά μας τὰ ἰσκιερὰ
Χαιρέτα κι' ἀπὸ μένα.

¹) Περιοδ. Ποικίλη Στοὰ Ἔτος ἐνδέκατον 1895 σελ. 157, σὲ μακρὸ ἄρθρο γιὰ τὸν ποιητὴ μὲ τὴν ὑπογραφή ΔΙΚ. Ὁ ἀρθρογράφος λέει πῶς τὸ ποίημα πρωτοδημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Σάλπιγξ πού διηύθυνε τότε.

Η ΝΑΥΤΟΠΟΥΛΑ ¹

Ναυτοπούλα τριγυρνᾷ
Στοῦ πελάου τὴν ἄκρη,
Καὶ μακρὰ μακρὰ πλανᾷ
Τὴ ματιὰ μὲ δάκρυ.

Ἔρχονται τὰ κύματα
Κι' ἄγρια ἐμπρὸς τῆς σποῦνε,
Θλιβερὰ μηνύματα
Σὰν γιὰ νὰ τῆς ποῦνε,

Ἐστὸ καθένα σταματᾷ
Τὴν περπατησιὰ τῆς,
Καὶ μὲ πόνο τὸ ρωτᾷ
Καὶ μὲ τὴν καρδιά τῆς.

Ἄν ἐκεῖ ποῦ πέρασε
Εἶδε νὰρμενίζη
Βάρκα ὅποῦ γέρασε
Τὸν ἀφρὸ νὰ σχίζη.

Γιατ' ὁ νηὸς ὅπ' ἀγαπᾷ
Ἡ ἄδολη καρδιά τῆς,
Μέσ' σὲ τέτοια βάρκα πᾶ
Πάντα μακρὰ τῆς.

Τοῦ παπποῦ εἶν' ἡ βάρκα του
Ὅποῦ πάντα παίρνει,
Τὸ κατάρτι μάρκα του
Τὸ εἰκοσιένα φέρνει.

Καὶ φουρτούνα ἄν ἰδῆ
 "Όταν μέσα μπαίνη,
 «Ἐγια μόλα» τραγουδεῖ
 Κι' ἄφοβο διαβαίνει.

Ἔρχονται τὰ κύματα
 Κι' ἄγρια τῆς ἐμπρὸς σποῦνε,
 Θλιβερὰ μηνύματα
 Σᾶν γιὰ νὰ τῆς ποῦνε.

Σκύβει ἡ κόρη, τὰ φιλεῖ
 Στοῦ πελάου τὴν ἄκρη,
 Σᾶν ἀδέρφια τὰ μιλεῖ
 Μὲ καῦμό, μὲ δάκρυ.

Ἄλμυρὰ σταλάματα
 Γύρω τῆς σκορπίζουν,
 Σᾶν κι' αὐτὰ μὲ κλάματα
 Νὰ τήνε ραντίζουν.

Γέρνει ὁ ἥλιος στὰ βουνά.
 Στοῦ πελάου τὸ στρῶμα
 Τῆ ματιὰ τῆς τριγυρνᾷ
 Μιὰ φορὰ ἀκόμα.

Καὶ ὅταν ποῦ δὲν φαίνεται
 Νᾶρχεται ἡ βαρκούλα,
 Δέρνεται, τρελλαίνεται
 Ἡ δόλια ναυτοπούλα.

Κλαίει, πότε τραγουδᾷ
 Ἡ γλυκειὰ λαλιά τῆς,
 Καὶ ξεπλέγει καὶ μαδᾷ
 Τὰ χρυσᾷ μαλλιὰ τῆς.

Ἡ ματιὰ τῆς σβύνεται,

Καὶ δὲν βλέπει ἔμπρὸς τῆς
Καὶ ὅτ' ὁ κύμα χύνεται,
Νὰ σβυσθῆ ὁ καῦμός τῆς.

Παίρνει ἀγάλια τὸ βαθὺ
Καὶ βουβὸ σκοτάδι
Γύρω γύρω νὰ χυθῆ
Ὅτ' ὁ βουνό, ὅτ' ὁ ἰσιάδι.

Καί, νά..... μέσ' ὅτ' ἄ κύματα,
Ὅτ' ἀκρογιαλὶ ἀράζει
Βάρκα, καὶ ὅτ' ἀ τρίμματα
Βράχου ἀναμεριάζει.

Ἄπ' τῆ βάρκα ὅτ' ἡ στερηὰ
Ναύτης νιὸς πηδάει
Μὲ χαρούμενη θωριά,
Καὶ στήν κόρη πάει.

Μέσ' ὅτ' ἄ μάτια τὴν φιλεῖ,
«Ἡρθ' Ἄνθῆ» τῆς λέει.....
Μὰ ἡ Ἄνθῆ του εἶναι τρελλή,
Καὶ γελᾷ καὶ κλαίει!

Ἐν Ἀθήναις, Ὀκτώβριος 1891

1) Ἡμερολ. Ποικίλη Στοὰ ἔτος Θ'. 1891 σελ. 148.

ΕΙΣ ΕΝΑ ΑΣΤΕΡΙ¹

Ἄστέρι μου ὦραϊο καὶ λαμπερό,
Γιατὶ ψηλὰ κάθε βραδεῖα ποῦ βγαίνεις
Τὸ στῆθος μου γιατί τὸ θλιβερό
Μὲ ταῖς χρυσαῖς ματιαῖς σου μοῦ γλυκαίνεις;

Ἄστέρι μου στὸ ὦραϊο σου τὸ φῶς
Γιατὶ γιὰ ἐμέ τ' ἄλλα τ' ἀστέρια ἀχνίζουν;
Γιατὶ βουβὸς ὁ πόνος μου ὁ κρυφὸς
Μένει; Γιατὶ τὰ μάτια μου δακρύζουν;

Μὴν εἶσαι σὺ τὸ ἴδιο ἀστέρι ἐσύ,
Ὅποῦ ἐκεῖ, στὴν δόλια τὴν πατρίδα,
Μὲ τὴ γλυκειά μου ἀγάπη, τὴ χρυσῆ,
Ἄστέρι μου μαζὺ σὲ πρωτοεῖδα;

Θυμᾶσαι; Μέσ' στῆς λίμνης τὸ νερὸ
Τὴν ἡῦρα νὰ θωράη τὴν εὐμορφιά της,
Καὶ ἡμερο τὸ κύμα κ' ἔλαφρὸ
Τραγούδαγε περνῶντας ἐμπροστά της.

Τὴν φίλησα, μ' ἐφίλησε γλυκά,
Καὶ δείχνοντας ἐμέ μὲ τ' ἄσπρο χέρι
Μοῦ ὠρκίσθηκε σ' ἐσένα γκαρδιακὰ
Ἀγάπη αἰώνια, ἴσα μ' ἐσένα, ἀστέρι.

Μονάχος μου τώρα βαθεῖα πονῶ
Στῆς ξενητειᾶς τὰ τόσα καταφρόνια·
Ὅμως ποτὲ ποτὲ δὲν λησμονῶ
Τὸν ὄρκο, τὴν ἀγάπη τὴν αἰώνια.

Ἴσως γι' αὐτό, ἀστέρι μου λαμπρό,
Αὐτοῦ ψηλὰ κάθε βραδεῖα ποῦ βγαίνεις,
Τοῦ στῆθους μου τὸν πόνο τὸν πικρὸ
Μὲ ταῖς χρυσαῖς ματιαῖς σου μοῦ γλυκαίνεις.

Ἀθῆναι, 1890

1) Ἡμερολ. Ποικίλη Στο ἄ ἔτος Θ'. 1891 σελ. 230.

ΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΑΤΙΑ¹

Δέν με πλανοῦν τὰ λόγια σου
Καὶ πλειὸ πικρὰ ἀκόμα
Ἄν λήῃ τὸ ὠραῖο σου στόμα
Γιὰ ἐμένα ἐδῶ κ' ἐκεῖ.

Τῶχετε σεῖς ἢ εὐμορφαις,
Ἐκείνους ποῦ ἀγαπᾶτε
Νὰ τοὺς κατηγορᾶτε
Μὲ γλῶσσα πλειὸ ἐχθρική.

Δέν με πλανοῦν τὰ λόγια σου,
Γιατὶ ἢ γλυκεῖα ματιά σου
Μοῦ λέει πῶς ἢ καρδιά σου
Μόνο γιὰ ἐμέ πονεῖ.

Γιατὶ τὰ λόγια εἶν' ψέματα,
Κ' εἶν' ἢ ματιὰ ἀλήθεια,
Εἶνε τ' ἀθῶά σου στήθηα,
Εἶνε ἢ καρδιά σου ἢ ἀγνή.

Ἄθῆναι 9/βριος 1890

¹) Περιοδ. Ἄττικὸν Μουσεῖον 10 Ἰανουαρίου 1891.

ΧΕΙΜΑΡΡΑ ΠΑΡΕ Τ' ΑΡΜΑΤΑ¹

Τό κῦμα, ὅποῦ ξαπλόνεται ἴστοῦ πέλαου τὴν ἀγκάλη,
Καὶ καρτερεῖ ἓνα φύσημα νὰ στηλωθῆ ν' ἀγριέψη
Νὰ πνίξη κάθε κάτεργο καὶ κάθε περιγιάλι,
Ποιὸς ἄνεμος βουλήθηκε ποτὲ νὰ τὸ μερέψη;

Τ' ἄλογο ἐκεῖο τ' ἀνήμερο, πῶμαθε ἀπὸ πουλάρι
Ἐλεύθερο, ἀνυπόταχτο νὰ τρέχη, ν' ἀνεμίζη
Τὴ χαίτη του σ' τὴν ἔρημο καὶ δίχως καβαλλάρη,
Ποιὸς λέει τοῦ βάζει τὴ θηλιά καὶ σκλάβο τὸ γυρίζει;

Τοῦ λόγγου τ' ἀγριοδάμαλο ποῦ τοῦναι νεροκράτης
Τὸ ρέμμα τ' Ἀσπροπόταμου κ' ἔμαθε νὰ κεντρώνη
Τὰ δέντρα μὲ τὰ κέρατα, ποιὸς εἶπε ζευγολάτης
Πῶς τοῦ φορτώνει τὸ ζυγὸ καὶ τ' ὀδηγᾷ κι' ὀργώνει;

Τὸν σταυραετὸ ποῦ πέτεται ἀπ' τὰ μικρά του χρόνια
Μεσουρανή στὰ σύννεφα καὶ σμίγει μὲ τ' ἀστέρια
Τὰ φλογερὰ τὰ μάτια του καὶ πίνει ἀπὸ τὰ χιόνια,
Νὰ τὸν σκλαβώση ποιὸς μπορεῖ μ' ὅσα κι' ἂν ἔχη χέρια;

Τὸ φλογερὸ ἀστραπόβροντο, ποῦ σχίζει κι' ἀσβολώνει
Τὰ σύνεφα καὶ τὰ βουνά, ὅποῦ χαλάει μιὰ χτίσι,
Ποῦ πύργους, βράχια κ' ἔλατα βαθειὰ ξεθεμελιώνει,
Ποιὸς ἦταν ὅποῦ ἐτόλμησε νὰ εἰπῆ πῶς θὰ τὸ σβύση;

Καὶ τῆς Ἑπείρου τὸ στοιχειό, τὴν ξακουστὴ Χειμάρρα,
Πῶχει γονιὸ τὸν πόλεμο, πῶχει τροφή τὸ αἶμα
Καὶ μάτι τῆς τὴν ἀστραπὴ καὶ χνῶτο τὴν ἀντάρρα
Νὰ τὴν πατήση ποιὸς μπορεῖ; ποιὸς εἶπε τέτοιο ψέμμα;

Χειμάρρα, πάρε τάρματα, κατὰ τὸ Σοῦλι βάξε
 Νὰ παρατήση γλήγορα τὸν ἔρμον χερουλάτη
 Καὶ νὰ ζωθῆ τ' ἄρμουϊτί του, τὸ γέρω-Πίνδο κράξε
 Νὰ μὴ χολιάζη βάρυπνος, νᾶχη ἄγρυπνο τὸ μάτι.

Βουνά μου, πάρτε τ' ἄρματα, τὰ γέρικά σας χιόνια
 Καὶ τὰ πολλὰ τὰ κρούσταλλα ν' ἀνάψη νὰ τὰ λυώση
 Ἡ πύρη ἀπὸ τὰ νειάτα σας κι' ἀπ' τὰ παληά σας χρόνια.
 Ποιὸν καρτερεᾶτε, δύστυχα, νᾶρθῆ νὰ σᾶς σηκώση;

Ἐξ Ἀθηνῶν

1) Ἐφημ. Ἐθνικὴ 17 Ἰουλίου 1891.

ΠΩΣ ΝΑ ΣΕ ΛΗΣΜΟΝΗΣΩ; ¹

Τὸ ἀγέρι ποῦ φυσάει γλυκὰ μέσ' ἴστα ξανθὰ μου τὰ μαλλιά.
Ἄχ! πῶς μοῦ μοιάζει ἀγάπη μου, τὸν ἀναστεναγμό σου,
Καὶ τὸ γλυκό σου φίλημα καὶ τὴν οὐράνια σου λαλιά,
Σὰ νὰ μοῦ λήη: — Φέρνε με συχνὰ ἴστο λογισμό σου.

Ἄχ! πῶς μου μοιάζουν, μάτια μου, τὰ γκαρδιακά σου τὰ φιλιὰ
Καὶ τὴν οὐράνια σου φωνή, τὸν ἀναστεναγμό σου,
Τὰ κύματα τῆς θάλασσας, ποῦ σβυοῦνται στὴν ἀκρογιαλιά,
Σὰ νὰ μοῦ λένε: Ἔχε με στὸν ὕπνο στὸνειρό σου!

Καὶ τὰ τραγούδια τὰ γλυκὰ, ποῦ λέν ἴστα δέντρα τὰ πουλιά,
Καὶ τ' ἄστρα ποῦ κρυφομιλοῦν καὶ τὸ νερὸ τῆς βρύσης,
Ὅλα μοῦ μοιάζουν κόρη μου, τὴν ἐδική σου τὴ λαλιά,
Καὶ μὲ παράπονο μοῦ λέν: — νὰ μὴ μὲ λησμονήσης!

Νᾶξερес πῶς μοῦ φαίνεται μακρὰ σου ἔρμ' ἢ ξενητεία!
Ὅλα χωρὶς ἐσένα ἐδῶ τὴν ἐμορφιά τους χάνουν,
Τὴν ἐμορφιά ποῦ δίνεται νὰ χύση μιά σου, μιά ματιὰ.
Νᾶξερес πῶς τοῦ χωρισμοῦ οἱ καῦμοὶ θὰ μὲ μαράνουν.

Ἴσως, μπορῶ νὰ μαραθῶ καὶ νὰ σβυστῶ σὰν τὸν ἀφρό,
Μπορῶ σὰν τᾶστρο νὰ χαθῶ, σὰ σύγνεφο νᾶχνίσω,
Νὰ ξεψυχίσω ὁ δύστηχος κι' ἐγώ, σὰν ἄνθρωπος μπορῶ...
Ὅμως ἐσένα, ἀγάπη μου, πῶς νὰ σὲ λησμονήσω;

¹) Περιοδ. Σάλαπιγξ ἔτος Β'. Ἰουλ. Αὐγ. 1891, σ. 105
Ξαναδημοσιεύθηκε ὡς ἀγνωστη σελίδα ἀπὸ τὸν Γ. Κατσιμπαλὴ στὸ
περιοδικὸ Νέα Ἑστία (τόμος ΙΖ'. 15 Φεβρουαρίου 1935 σελ.
188) μὲ ἀξιοσημείωτες παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ καὶ μορ-
φικὴ ἀξία τοῦ τραγουδιοῦ.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΑΣ¹

«*Αρχετε, Βουκολικά, τῷ πένθεος*
«*Αρχετε Μοῖσαι.*» (Μόσχος)

Ἔλα, βουνίσια Μοῦσά μου, χωριατοπούλα Μοῦσα,
Πῶχεις παλάτια μαγικά στὰ ἰσκιερὰ τὰ δάση,
Τὰ κορφοβούνια τὰ ψηλά, τὰ κρυὰ νερά, ταῖς λίμναις,
Ταῖς δαφνοσκέπασταις σπηλαιῖς καὶ τὰ βαθεῖα λαγκάδια
Ἵπῶχεις μάνα μάγισσα, πατέρα σου τὸν ἥλιο
Καὶ ταῖς νεραίδες ἀδελφαῖς — ταῖς νυχτογεννημέναις
Πῶχεις ραγιάδες τοὺς βοσκούς καὶ τοὺς ξανθοὺς ζευγίταις,
Ἔλα βουνίσια Μοῦσά μου, ποῦ ξένου ἀνθρώπου μάτι
Δὲν σ' εἶδε, δὲν σ' ἐλόγιασε νοῦς ξένος, ξένο ἄχειλι
Δὲν φίλησε τ' ἄχειλι σου, ἔλα στὸν ἀκριβό σου
Ἔλα νὰ κλάψουμε κ' ἐμεῖς τοῦ Βασιληᾶ τὴν Κόρη.

Πάρε δροσιὰ ἀπ' τὸν Ὀλυμπο καὶ δάκρυ ἀπὸ τὸν Πίνδο,
Δαφνοῦλ' ἀπὸ τὸν Παρνασσό, πεῦκο ἀπ' τὴ Γκιῶνα πάρε,
Λουλούδια ἀπ' τὸν Ταῦγετο, μυρτιαῖς ἀπ' τὴν Πεντέλη,
Πάρ' ἅγιο χῶμ' ἀπ' τὴ Γραβιὰ κι' ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα,
Κ' ἔλα νὰ τὰ σκορπίσουμε στὸ νιόσκαφτό της μῆμα.
Ἔλα, βουνίσια Μοῦσά μου, χωριατοπούλα Μοῦσα,
Ἔλα νὰ κλάψουμε κ' ἐμεῖς τοῦ Βασιληᾶ τὴν Κόρη.
Πές στοὺς ραγιάδες σου βοσκούς νὰ βγάλουν τὰ κουδούνια,
Ἄπὸ τὰ γιδοπρόβατα, νὰ μὴ λαλοῦν φλογέραις.
Πές στὰ κορίτσια τοῦ Δαδιοῦ νὰ μὴ λαμπροφορέσουν,
Πές τους στὰ μαῦρα νὰ ντυθοῦν καὶ νὰ μὴ τραγουδήσουν
Ἵσαν πᾶν στὴ βρύσι γιὰ νερό, στὴν ποταμιὰ γιὰ πλύμα.
Πές νὰ μὴ κελαϊδήσουνε τ' ἀηδόνια, νὰ σωπάσουν,
Κ' ἔλα, βουνίσια Μοῦσά μου, χωριατοπούλα Μοῦσα,
Ἔλα νὰ κλάψουμε κ' ἐμεῖς τοῦ Βασιληᾶ τὴν Κόρη.

Μέσα σὲ χρόνια δίσεχτα, σὲ τετρακόσια χρόνια
 Σκλαβιᾶς καὶ καταφρόνησης, ἕνας λαὸς ἀκέρητος
 Τὴν ὠνειρεύθηκε βαθεῖα—βαθεῖα μὲ τὴν ψυχὴ του,
 Μέσ' στὸ λημέρι του κρυφὰ τὴν ὠνειρεύθη ὁ κλέφτης,
 Τ' ὠμορφο τὸ βοσκόπουλο στὴν μάντρα ποῦ ἐκοιμᾶτο,
 Ὁ ζευγολάτης στ' ὄργωμα, στὸ σάλαγο ὁ ἀγωγιότης,
 Ὁ ἄρχοντας στὸ παλάτι του, στὰ πέλαγά του ὁ ναύτης,
 Στὰ ἅγια μυστήριά του ὁ παπᾶς, μέσ' στὸ γλυκό της ὕπνο
 Ἡ ἑλληνοπούλα ἢ ὠμορφη καὶ μέσ' στὰ παραμύθια
 Καὶ στὰ τραγούδια πῶλεγε ὁ πατέρας στὰ παιδιά του.

Κι' ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ ὄνειρατα κι' ἀπὸ τοὺς πόθους ὅλους
 Ἐφύτρωσε ἕναν Αὐγουστο, σὰν Παραδείσου κρῖνος,
 Ποῦ ἐγιόμωσε ὅλαις ταῖς καρδιαῖς ἀπ' τὴ μοσχοβολία του.
 Τὴν εἶδε ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴ ποῦ ἐπρόβαλε στὴν πλάση
 Κ' ἔσκυψε καὶ τὴν φίλησε κι' ἀπ' τὸ φιλί του ἐκεῖνο
 Ἐβαψαν τὰ μαλλάκια τῆς χρυσᾶ, γιομάτα λάμψι.
 Ὁ οὐρανὸς τῆς ἔδωκε γιὰ ἐνθύμησι στὰ μάτια
 Τὴ γαλανὴ τὴν ὄψι του, τ' ἀηδόνια τὴ λαλιά τους
 Τὰ κυπαρίσσια, ἢ λυγαριαῖς τ' ὠμορφο τὸ κορμί τους,
 Ἡ βρύσες τὴ δροσοῦλά τους, οἱ ἀνθοὶ τὰ ὄνειρατά τους,
 Ὁ σταυραητὸς ὁπῶφυγε μιὰ μέρ' ἀπὸ τὴν Πόλη
 Καὶ μέσ' ἀπ' τὴν Ἀγιὰ-Σοφιά τῆς ἔδωκε τὴν Πίστι.
 Τ' ἀρνάκια τοῦ Μαγιάπριλου τὴν ἄδολε καρδιά τους,
 Ἡ χαραυγὴ τὸ γέλοιο τῆς καὶ τὰ ψηλὰ βουνά μας
 Ἀσπράδ' ἀπὸ τὰ χιόνια τους κι' ἀπὸ τὰ κρῦα νερά τους.
 Ἐλα, βουνίσια Μοῦσά μου, χωριατοπούλα Μοῦσα,
 Ἐλα νὰ κλάψουμε κ' ἐμεῖς τοῦ Βασιληᾶ τὴν Κόρη.

Ἡ ἀγάπη ἀκέρητος τοῦ λαοῦ τὴν ἔτρεφε σὰν γάλα,
 Σὰν ²⁾ γάλα, σὰν σταλαγματιὰ καὶ σὰν ἀχτίδες ἡλίου.
 Νυχτόημερα ἐμεγάλωνε κ' ἔπαιρνε νειάτα, μάγια.
 Ὅσο ποῦ ἐπέρασαν χρονιαῖς κ' ἔφεξε μιὰν αὐγοῦλα
 Ποῦ μᾶς τὴν πῆρε ὁ Μόσκοβος στὸ βασιληᾶ του νύφη...
 Ὁ ἀνθὸς ὁποῦ ἐγεννήθηκε γιὰ νὰ τὸν τρέφῃ ὁ ἥλιος,

Σὰν ἔχασε τὸν ἥλιο του, δὲν ἔζησε ἐμαράθη.
 Ἔλα, βουνίσια Μοῦσά μου, χωριατοπούλα Μοῦσα,
 Ἔλα νὰ κλάψουμε κι' ἡμεῖς τοῦ Βασιληᾶ τὴν Κόρη. ³⁾

1) Ἐφημ. Ἐθνικὴ 25 Σεπτεμβρίου 1891.

2) Ὁ στίχος φαίνεται λανθασμένος· ἔτσι ὅμως εἶναι στὸ πρωτότυπο.

3) Σὲ πολλὰ τραγούδια, ἰδιαίτερα ὅμως σ' αὐτό, πολλοὶ στίχοι ἦσαν ἀλλοιωμένοι, τόσο πού νὰ φαίνεται σκόπιμη ἢ ἀλλοίωση.

Ἐξαφνα στὸ ἕκτο στίχο «καὶ τοὺς ξανθοὺς ζευγίτας» εἶχε γίνῃ στὶς ἀναδημοσιεύσεις «τοὺς ὤμορφους ζευγίτας» ὁ 24ος στίχος «πὲς νὰ μὴ κελαϊδήσουνε τὰηδόνια, νὰ σωπάσουν» ἔχει γίνῃ «πὲς νὰ σωπάσουν τὰ πουλιὰ καὶ νὰ μὴ κελαϊδήσουν» κι' ὁ 30ος «μὲς στο λημέρι τοῦ κρυφὰ κ.λ.» κι' αὐτὸς ἔγινε «μεσ' στὸ κρυφὸ λημέρι του». Τέλος μετὰ τὸν 36ο ἔχουν παρεμβληθῆ δύο ξένοι πρὸς τὸ ποίημα στίχοι. Αὐτὲς οἱ σπουδαιότερες ἀπὸ τὶς ἀλλοιώσεις.

ΕΛΕΓΕΙΟΝ¹

*Στὸν ἀχώριστον σύντροφόν μου
Β. Δ. Γεροκωσιτόπουλον*

Ἐσεῖς, ὅπου μᾶς βλέπαταν, βουνὰ κλαριά τοῦ Πίνδου,
Ἀστέρια τοῦρανοῦ λαμπρά, μαῦρα πουλιὰ τοῦ κάμπου,
Νὰ περπατᾶμε ἀχώριστοι κάθε βραδυὰ κι' αὐγοῦλα
Μέσ' τὰ λειβάδια τὰ χλωρὰ κι' ἀπάνου σταῖς ραχούλαις.
Ἐστῆς λίμνης τὴν ἀκρογιαλιά, ἔς τῆς καλαμιᾶς τ' ἀπόσκια,
Ἐστὰ μακρυνὰ ἐρημόκκλησα, ἔς τὰ ἔρμα στρουγγολίθια,
Καὶ ἔς τὰ λουλούδια τὰ πολλὰ χειμῶνα - καλοκαῖρι,
Κ' εἰς σᾶς μονάχα ἀνοίγαμαν τὴν ἄδολη καρδιά μας
Τ' ὀνειράτα τῆς νειότης μας καὶ ταῖς χρυσαῖς ἐλπίδες,
Κλάψτε, βρυσούλαις, καὶ κλαριά, πουλιὰ κι' ἀστέρια κλάψτε,
Τί ὁ σύντροφός μου πέθανε. Κλάψτε, μαῦρα μου μάτια!

Εἶχα τρεῖς μῆνες νὰ τὸν ἴδω, νὰ τὸν γλυκοφιλήσω,
Νὰ βγοῦμε ἀντάμα ἔς ταῖς δροσιαῖς νὰ θυμηθοῦμε ἀντάμα:
Τὰ περασμένα χρόνια μας, τὴ δόλια μας πατρίδα
Μαζὺ νὰ ποῦμε ἓνα βαρὺ τῆς ξενητιᾶς τραγοῦδι
Νὰ βγάλουμε τὴν πίκρα μας καὶ τὸ παράπονό μας,
Καὶ σήμερα, κλάψτε πουλιὰ, κλάψτε κλαριά καὶ βρύσαις,
Τὸν βλέπω δίχως ἑνασασμό, χωρὶς μιλιὰ ἔς τὸ στόμα,
Μὲ τὰ γλυκὰ τὰ μάτια του κατακλειστα, σβυσμένα...
Καὶ τὸ ψηλό του μέτωπο καὶ τῶμορφό του ἄχειλι,
Τὰ φίλησα, μαῦρα πουλιὰ, μαρμαρωμένα κρύα.

Ἀχώριστέ μου σύντροφε τῆς θλιβερῆς μου νειότης,
Πές μας μὴν ὀνειρεύεσαι τ' ἀγύριστο ταξεῖδι
Τῆς πρώτης ἀδελφούλας σου τ' ἀγλύκαντου πατρός σου;
Γιὰ ποῦ κινᾶς ἀμίλητος; ποῦ πᾶς λαμπροντυμένος;
Γιὰ γάμο μὴ συντάζεσαι, μὴ πᾶς σὲ πανηγῦρι;
Κι' ἂν πᾶς, πῶς πᾶς μονάχος σου καὶ δὲν τὸ λές κι' ἐμένα;

Ὁ Χάρος ἂν σ' ἐκάλεσε μονάχον ἴστη χάρα του,
 Σ' ἐπλάνεψε, δὲν θὰ νὰ βρῆς χάρα ἴς τὸν Κάτω-Κόσμο.
 Λίμνη γλυκειά δὲν θὰ νὰ βρῆς, βουνὰ ψηλὰ καὶ δάση,
 Καὶ μὲ κρεμάμενα νερά, μὲ μυρωμένα ἀγέρια,
 Κορφαῖς μὲ γλυκοχάραμα, βραδειαῖς ξανθαῖς μ' ἀστέρια,
 Μέραῖς, μὲ ἥλιο λαμπερὸ καὶ νύχταις μὲ φεγγάρι,
 Κήπους μὲ δέντρα, μὲ πουλιά, καὶ κάμπους μὲ λουλούδια
 Μαῦρα ματάκια δὲν θὰ βρῆς, χαμόγελα, τραγούδια,
 Χρυσαῖς ἐλπίδες κι' ὄνειρα. Ἵς τοῦ Χάρου τὸ βασίλειο,
 Νύχτ' ἀξημέρωτη θὰ βρῆς κι' ἀραχνιασμένη πλάση,
 Ποῦ ἢ λυγεραῖς μοιρολογοῦν καὶ κλαῖν' τὰ παλληκάρια.

Ἀχώριστέ μου σύντροφε, σὰν θὰ τ' ἀκούσουν πέρα
 Ποῦ θὰ νὰ βροῦν παρηγοριά;.. Κι' ἂν φέξῃ καμμιά αὐγοῦλα
 Γλυκειά γιὰ τὴν πατρίδα μας, καὶ μὲ τὰ χελιδόνια,
 Μὲ τὰ πουλιὰ τῆς ἀνοιξης, μὲ τοὺς ἀνθούς τ' Ἀπρίλη,
 Κι' ἐγὼ γυρίσω, ὁ δύστυχος, τί θὰ νὰ εἰπῶ ἴς τὰς βρύσαις
 Ἵτὰ δέντρα καὶ ἴς τὰ κρῦα νερά, ἴς τῆς λίμνης μας τὸ κῦμα,
 Ἵς τῆς καλαμιᾶς τὸ σκούξιμο, ἴς τοῦ κάμπου τὰ λουλούδια,
 Ἵς τὰ βουρκωμένα τὰ βουνά, ἴς τὰ ἔρμα στρουγγολίθια,
 Καὶ ἴς τὰ καῦμένα τὰ πουλιὰ μονάχο σὰν μὲ ἰδοῦνε;
 Τί θὰ νὰ εἰπῶ ἴς τοὺς φίλους μας ὅπου θὰ μὲ ρωτοῦνε,
 Τί θὰ νὰ εἰπῶ ἴς τὰ δέρφια σου ἴς τὴ δόλια σου μανούλα;
 Ἵταις μαυρομάταις τί θὰ εἰπῶ ποῦ θὰ σὲ κλαῖν' ἔμπροστά μου...

Μ' ἂν ἔρθῃ ἡμέρα ἀνέλπιστη, φαρμακωμένη μέρα,
 Κ' ἐμὲ τὰ ξένα νὰ μὲ φᾶν..... ἐσεῖς καῦμένοι φίλοι,
 Σιμά του νὰ μὲ θάψετε μέσ' ἴς τὸ δικό του χῶμα,
 Νᾶνε καὶ τὰ μνημόρια μας ἀχώριστα γιὰ πάντα.
 Φυτέψτε ἐμένα λυγαριὰ κ' ἐκείνου κυπαρίσσι,
 Κι' ὄντας τ' ἀγέρι θὰ φυσᾷ, νὰ σκύφτῃ ἡ λυγαριά μου
 Τὸ κυπαρίσσι νὰ φιλή... νὰ λήῃ κάθε διαβάτης:
 — Γιὰ δὲς τα τὰ λιγόνερα, ἴς τὸν κόσμο ἀδερφωμένα
 Σὰν ζοῦσαν, δὲν τὰ χώρισαν κι' ὁ Χάρος καὶ τὰ ξένα.

1) Νέα Ἐφημερίς 25 Σεπτεμβ. 1891. Πρὶν ἀπὸ τὸ Τραγούδι ἡ «Ἐφημερίς» γράφει ὅτι ὁ Κρυστάλλης κατέθεσε στέφανον ἐκ μέρους τῆς ἐν Ἀθήναις σπουδαζούσης ἡπειρωτικῆς νεολαίας, δημοσιεύει δὲ παρακάτω καὶ σύντομο λόγο του.

Η ΜΙΚΡΟΥΛΑ ¹

Ήταν μικρούλα· ἐπέρναγε τὰ χρόνια τὰ μικρά της
Μ' ἀθῶα παιγνίδια· ὅμως βαθειὰ ἐπόναγε ἡ καρδιά της.

Ὁ γκαρδιακὸς ὁ πόνος της — χωρὶς κι' αὐτὴ νὰ ξέρη —
Στὸ γέλιο καὶ στὰ μάτια της ἔλαμπε σὰν ἀστέρι.

Ὅσαις φοραῖς μ' ἐκύτταζε, γλυκὰ χαμογελοῦσε,
Κ' ἐλύγωναν τὰ μάτια της, γλυκὰ ὅσων μοῦ μιλοῦσε.

Ὅσαις φοραῖς τραγούδαγα κ' ἐκάθονταν σιμά μου,
Σὰν μεθυσμένη ἐχύνονταν μέσα στὴν ἀγκαλιά μου.

Ἀπὸ τὸ χέρι μ' ἔσυρε μιὰ μέρα στὸ πλευρό της,
Καὶ μοῦ εἶπε μὲ χαμόγελο πῶς μ' εἶδε στὸ ὄνειρό της.

Ἄλλη φορά: — Τὰ μάτια μου τὰ μάτια σου σὰν σμίγουν,
Κάποιο μυστήριον, μῶλεγε, κρυφὸ ὅς αὐτὰ ξανοίγουν.

Μ' ἐρώτησε μιὰ χαραυγή, — τὸ χάραγμα σὰν παίρνει,
Γιατὶ βαθειὰ στὰ στήθια της ἄγνωστον πόθο φέρνει.

Τὸ βράδυ πάλι, μῶδειχνε τ' ἀστέρια, τὸ φεγγάρι,
Καὶ μῶλεγε πῶς ἔφεγγαν ἐμπρὸς της μ' ἄλλη χάρι.

Καὶ μιὰ βραδεῖα, ἀλησμόνητη, χρυσῆ βραδεῖα γιὰ ἐμένα,
Μ' ἄνοιξε τὴν καρδούλα της ἡ ἄδολ' ἡ παρθένα.

Ἦρθε, πῶς κάτι θὰ μοῦ εἶπῃ κρυφὸ, εἰς τὸ πλευρό μου,
Κ' ἔσκυψε.... καὶ μ' ἐφίλησε γλυκὰ στὸ μέτωπό μου.

Ήταν τὸ πρῶτο φίλημα. Κ' ἐκεῖ τοῦ μ' ἐφιλοῦσε,
Μῶλεγε ἀναστενάζοντας ὅτι γιὰ ἐμέ... ἐπονοῦσε,

Κ' ἦταν μικρούλα· ἐπέρναγε τὰ χρόνια τὰ μικρά της
Μ' ἀθῶα παιγνίδια· ὅμως βαθειὰ ἐπόναγε ἡ καρδιά της.

¹⁾ Περιοδ. Ἐβδομάς 9 Μαρτίου 1891.

ΚΑΡΤΕΡΕΙ¹

Τῷ προσφιλεῖ νεκρῷ τοῦ ΑΝΑΣΤ. Ν. ΔΡΟΣΟΥ

Τέσσαρες μοναχὰ δὲν ἔκλεισαν ἀκόμα
‘Οποῦ τὸν ἄλλο ἐθάψαμε στὸ ἴδιο ἐδῶ τὸ χῶμα.
Τέσσερες μῆνες. Τέσσερες ἀκόμη σὰν περάσουν
Τὰ ἔρμ’ αὐτὰ τὰ χῶματα ποιὸν ἄλλον θὰ σκεπάσουν.

Ποιὸς τὸ λογιάζει, ποιὸς τὸ λέει, πὸ μᾶς ποιὸς προμαντεύει;
‘Εμεῖς ὁμοιάζουμε δεντρὰ, πού μᾶς μεταφυτεύει
‘Ὡσὰν ἀνήμερος βορριᾶς τὰφόρητο τ’ ἀγέρι
Τῆς σκλάβας τῆς πατρίδος μας στὰ ξένα αὐτὰ τὰ μέρη.
‘Εμεῖς ὁμοιάζουμε δεντρὰ κ’ ἡ ξενητεῖα περβόλι,
Κι’ ὄλ’ ἡ λαχτάρα, ὄλ’ ἡ χαρά, ἡ ἀγάπ’ ἡ ἔγνοια ὄλη
Κι’ ἐκεῖν’ ἡ ἄγια ἐλπίδα

“Ὀλη, πού ἀπλώνει ἐπάνω μας ἡ σκλάβα μας πατρίδα,
Εἶνε ὁ τρανὸς μας φύλακας, ὁ ἀόρατος... ‘Αλλ’ ὅμως

Πιὸ ἀντρειωμένος, πιὸ τρανὸς ὁ Χάρος δεντροτόμος,
Τὸ περιβόλι τὸ πατεῖ καὶ τὰ δεντρὰ ἕνα ἕνα
Ρίχτει στὴ γῆ κομμένα

Γιαυτό, καϋμένε, δὲν σὲ κλαίω. Δὲν μῶμεινε μιὰ στάλα
Δάκρυ στὰ μάτια, κλαίοντας τᾶγραφτα, τὰ μεγάλα
Τῆς ξενητεῖᾶς παράπονα. Ποιὸς ξέρει ἂν δὲ μὲ φέρει
Τοῦ δεντροτόμου ὁ πέλεκυς γρήγορα αὐτοῦ;... Καρτέρει.

‘Εν Ἀθήναις τῇ 30 Δεκεμβρίου 1891

¹) Ἀπὸ γράμμα πρὸς τὸν Ἀλεξόπουλο (8 Ἰανουαρίου 1892)· τὸ ἴδιο ἐδημοσιεύθη στὴν Ἐφημερίδα «Χρόνος» (14 Ἰανουαρίου 1892).

Τ' ΑΓΡΟΛΟΥΛΟΥΔΟ¹

Τῇ δεσποινίδι 'Ιουλίᾳ Δ....

"Ένα λουλουῖδι μοναχὸ σ' ἔν' ἀκρογιάλι ἐζοῦσε.
"Άλλο λουλούδι ἐκεῖ σιμὰ δὲν εἶχε συντροφιά του
Κι' οὐδὲ τὸ γνοιάστηκε ἄνθρωπος." Ερμο, ὄρφανό, σκορποῦσε
Στ' ἀγέρι τῆ μοσχοβολιά, κι' ὅλη τὴν ὠμορφιά του
Στὸ κῦμα τὴν ἐχάριζε, στὸ κῦμα ποῦ ἐβογγοῦσε.

Σ' αὐτὸν τὸν ἔρμο τὸ γιαλὸ πουλιά δὲν κελαῖδοῦσαν,
Τὸ χῶμα δὲν πρασίνιζε, τοῦ ἡλίου ἢ ἀχτίδες
Κρύαις τὸ δέρναν τὸ φτωχό, καὶ γύρω δὲν πετοῦσαν
"Ἡ πεταλοῦδαις ἢ χρυσαῖς — ὄνειρατα κ' ἐλπίδες —
Οὔτε Νεράϊδαις ἐβγαῖναν, οὐδὲ Ζωθιαῖς, περνοῦσαν.

"Ἡ πλάση τάφον ὠμοιάζε. "Ένα μονάχ' ἀστέρι,
Ποῦ ἀνάβονταν ἀποβραδὶς κ' ἔλαμπε ἀπάνω-ἀπάνω,
Μοναχὰ ἐκεῖνο κάποτε τοῦ ἐτέντωνε τὸ χέρι,
Τοῦ ἐχαμογέλαγε γλυκά, τῶρριχνε μάτι πλόνο,
Καὶ τῶκραζε νὰ πάη ψηλὰ γιὰ νὰ τὸ κάμη ταῖρι.

Καὶ τ' ὄρφανὸ τὸ λούλουδο πάντα ψηλὰ ἐθωροῦσε
Σηκόνοντας - σηκόνοντας τὸ λυγερὸ κορμί του,
Κ' ἐπόνανε κι' ἀναστέναζε κρυφὰ ποῦ δὲν μποροῦσε
Νὰ φθάση τᾶστρο τούρανοῦ νὰ ζήση ἐκεῖ μαζί του.
"Έτσι μονάχα μὲ ματιαῖς ἢ ἀγάπη τους περνοῦσε.

"Εσκυψε τᾶνθι μιὰ βραδεῖὰ στοῦ πέλαου τὸν καθρέφτη
Νὰ ἰδῆ στ' ἀτάραχα νερὰ τὴν ἔρημη ὠμορφιά του
Μὰ τῆς καρδούλας του ὁ καῦμός τὸν τρώει κρυφὰ τὴν κλέφτει,
Καὶ βλέπει τᾶστρο τούρανοῦ μέσ' 'στὸ γιαλό, σιμὰ του.
Ρίχνεται νὰ τὸ ἀγκαλιασθῆ... τσακίζεται καὶ πέφτει!

1) Ἡμερολόγιο Φωτιάδου, 1892.

Ο ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ ΑΡΡΩΣΤΟΣ¹

Ἀναστασίῳ Ν. Δρόσῳ, ἀδελφῷ ἐν ξενητεῖᾳ

— Γιῶργο, τί μὲ τηρᾷς καὶ σύ; Δὲν μὲ ψυχοπονιέσαι;
Βλέπεις, ἢ θέρμη μου ἢ βαρεῖά ἄναψε τὸ κορμί μου,
Βοσκάει βαθεῖά τὰ σπλάχνα μου καὶ τρώει τὴ λεβεντιά μου.
Θὰ νὰ ἴποθάνω, ἀδέρφι μου, παράκαιρα, ὁ καϋμένος.
Κι' ἂν ἀποθάνω, Γιῶργο, ἐγώ, ποιὸς ἀντρειωμένος ἄλλος
Θὰ νὰ βρεθῆ στήν κλεφτουριά καὶ σ' ὅλα τὰ πρωτᾶτα
Γιὰ νὰ μοῦ πάρη τὸν ταῖφᾳ, στὸν τόπο μου νὰ μείνη,
Νὰ δρασκελίζη σὰν ἀητὸς καὶ σὰν ἀστροπελέκι
Τὰ κορφοβούνια τὰ ψηλά καὶ τοὺς πλατειοὺς τοὺς κάμπους
Ἐδῶ νὰ σφάζη ἀρβανιτιά καὶ κεῖ τοῦ Βελη-Γκέκα
Νὰ σταματάη τὴν παγανιά, κι' ἄλλοῦ τοῦ Σούφ--Αράπη
Νὰ ρίχνεται στὰ Ζάλογγα, νὰ καίη χωριὰ καὶ χῶρες,
Κι' ἀπόξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα νὰ πάη νὰ φοβερίζη
Τὸν ἴδιο τὸν Ἀλήπασα; Ποιὸς ἄλλος σὰν ἐμένα
Τόσο κακός, τόσο βαρὺς, στὸν τοῦρκο θὲ νὰ γίνη;
Βγάλε με ἀπάνω στ' Ἄγραφα κι' ἀπάνω στὸ Βελοῦχι,
Πάρε με στὸν Ἀσπροπόταμο καὶ στὰ ψηλά Τζουμέρκα
Μὲς στὰ παληὰ λημέρια μου κι' ἄσε με κεῖ καὶ φεύγα.
Ἐκεῖ τᾶγρίμια τοῦ βουνοῦ, τᾶρκούδια, τὰ πλατόνια,
Συντρόφια μου καθημερνὰ θάρθουν νὰ μὲ φυλάξουν,
Κι' ἀπ' ὅλα τᾶγριοβότανα κι' ἀπ' τὰ καλὰ χορτάρια
Θὰ νὰ μοῦ φέρουν γιὰ γιατριά. Ἐκεῖ τὸ κρῦο τᾶγέρι
Θὰ ν' ἄρχεται νὰ μὲ ρωτᾷ κάθε βραδυὰ κι' αὐγοῦλα
Γιὰ τὴν ὑγειά μου, κι' ἀλαφρά, σὰ μάννα, σὰν ἀδέρφι
Θὰ μοῦ χαϊδεύη τὰ μαλλιά καὶ τὰ δασιά μου στήθη·
Ἐκεῖ ἢ βρυσοῦλα, ἢ ρεμματιά, παληὲς γλυκειές μου ἀγάπες
Θὰ νὰ μοῦ δίνουν γιατρικὸ τ' ἀθάνατο νερό τους,

Καὶ θ' ἀνασταίνουμαι ν' ἀκούω στὰ δέντρα τὰ πουλάκια
 Νὰ τραγουδοῦν τὰ νειᾶτα μου καὶ τὴν παλληκαριά μου.
 Ἐγὼ τὸ κάμα δὲν βαστῶ καὶ δὲν φτουρῶ τὸν κάμπο.
 Ἐδῶ τρυγὸνα δὲν λαλεῖ καὶ σταυραητὸς δὲν σκούζει,
 Βγάλε με ἀπάνου στὰ βουνά. Κι' ἂν ἀποθάνω, Γιῶργο,
 Νὰ μὴ μὲ θάψης χαμηλά, στὸ λόγγο μὴ μὲ κρύψης,
 Μὰ στὰ Τζουμέρκα, στὴν κορφὴ, τὸ μνήμα μου νὰ σκάψης.
 Βαθύ, βαθύ νὰ στέκω ὀρθός, πλατύ γιὰ τάρματά μου,
 Κι' ἀπάνου ἀπὸ τὸ μνήμα μου στῆσε τρανὸ κοτρῶνι,
 Σᾶν τὸ κορμί μου νᾶν' ψηλὸ καὶ βγάλ' το Κατσαντώνη.
 Νᾶρχουνται οἱ κλέφτες νὰ ρωτᾶν γιὰ τὸν ψυχοπατέρα,
 Νὰ παίρνουν τὴν ὀρμήνεια μου καὶ τὴν πολυγνωμιά μου,
 Νᾶρχεται ἡ ἀνοιξη ἡ γλυκειὰ νὰ μοῦ μυρίζη ὁ πεῦκος,
 Νὰ διαπερνοῦν τὰ σύγνεφα καὶ νὰ μὲ χαιρετίζουν,
 Νὰ μοῦ φωτίζουν οἱ ἀστραπές, τὰ χιόνια τὸ χειμῶνα
 Διπλὰ νὰ πέφτουν τρίδιπλα καὶ νὰ μὴ μὲ σκεπάζουν,
 Γιὰ νὰ μὲ βλέπη ὁ Ἄλήπασας ἀπὸ τὸ κάστρο μέσα,
 Νὰ λαχταρᾷ στὸν ὕπνο του καὶ ξυπνητὸς νὰ τρέμη...
 Γιῶργο μου, ἀδελφί μου ἀκριβό, βγάλε με στὰ βουλά μου!

1) Περιοδ. Ἡ χ ὦ τ ὦ ν Ἐ θ η ν ὦ ν 12 Ἀπριλίου 1892.

ΣΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΝΟΤΗ ΜΠΟΤΣΑΡΗ¹

Πάρε τραγοῦδί μου φτερά, ξεφτέρι, ἀετὸς νὰ γίνης
Καὶ πέτα γλήγορο μακρῶ, πέτα κατὰ τὸ Σοῦλι,
Διάβαινε κάμπους καὶ βουνά, κ' ἐκεῖ σὰν ἀπαράξης
Στὴν Κιάφα ἀπάνου ν' ἀνεβῆς, τρανὴ λαλιὰ νὰ σύρης:
«Ὁ υἱὸς τοῦ Νότη ἀπέθανεν, ὁ υἱὸς τοῦ Νότη πάει!»

Ὅπου ταμποῦρια ἄλλους καιροὺς καὶ μετερίζια ἐσκάφταν
Κ' ἐσαλαγοῦσαν Λιαπουργιάν, ἄρματωλοὶ οἱ Σουλιῶτες,
Τώρα, βοσκοί, στὰ ράχια τους τσάρκους καὶ στρουγγες χτίνουν
Καὶ σαλαγᾶνε γιδερά. Ἐναν καιρὸ θυμοῦνταν
Βολὲς βολὲς ἔστο σκάρο τους τὰ περασμένα χρόνια
Κ' ἔλεγαν τῆς Τζαβέλαινας, τοῦ Μάρκου τὰ τραγοῦδια,
Καὶ τὰ κλαριὰ ἀνατρίχιζαν, δακρῦζαν αἶμα οἱ βράχοι
Πέρα καὶ γύρου ὅπ' ἄκουγαν γιὰ τοὺς παλιούς των φίλους.

Τώρα ποῦ θὰ νὰ πᾶς ἐκεῖ, τραγοῦδι φτερωτό μου,
Ποῦ θ' ἀνεβῆς κατάκορφα ἔστην Κιάφα καὶ θὰ σκούξης
«Ὁ υἱὸς τοῦ Νότη ἀπέθανε, ὁ υἱὸς τοῦ Νότη πάει»,
Τάχα θὰ νοιώσουν μέσα τους μέσ' τὰ βαθιά τους σπλάχνα
Πόνον ἀκόμα, χαλασμό, τὰ κορφοβούνια ἐκεῖνα;
Τάχα θ' ἀστράψη ὁ Ζάλογγος, θὰ μπουμπουνίση ὁ Πίνδος,
Τάχα ἢ Χειμάρρα θὰ ρυασθῆ, θὰ νὰ δακρῦσ' ἢ Πάργα;

Τάχα ἔστο Κοῦγκι, τὸ βουβό, τὸ ξεθεμελιωμένο,
Θ' ἀναστηθῆ ὅχ' τῆ στάχτη του κανένας πολεμάρχος,
Νὰ κάτση νὰ σοῦ διηγηθῆ τὴν λεβεντιὰ τοῦ Μήτρου;
Τάχα κανένα ριζιμιό, κανένα ὀρθὸ κοτρῶνι,
Θὰ νὰ ξυπνήση νὰ σοῦ εἰπῆ μὲ ξέχωρο καμάρι,
«Σ' ἐμένα ὁ Μῆτρος μιὰ βολά, σ' ἐμένα ὁ υἱὸς τοῦ Νότη

Τὸ γιαταγάνι ἐτρόχησε, πρωτόλουβος λεβέντης,
 Κ' ἐρρίχτηκε ἔστὸν πόλεμο ψηλὰ ἀνεμίζοντάς το
 Καὶ νικητῆς σὰν ἔγυρε ἔσ' ἐμένα πάλιν ἦρθε
 Στὸν δροσερὸν τὸν ἴσκιο μου νὰ κάτση ν' ἀνασάνη»;

Πάρε τραγοῦδί μου φτερά, σύρε στὸ Κακοσοῦλι,
 Κι' ἂν δῆς νὰ γίνη χλαλοή, κ' ἂν δῆς νὰ πέσουν δάκρυα,
 Πέτ' ἀπὸ ἔκει χαρούμενο ἔς' Ἀνατολή καὶ Δύσι
 Νὰ διαλαλήσης δυνατὰ ἔσ' τὸν κόσμο πέρα ὡς πέρα,
 "Ὅτι, τὸ Σοῦλι ἀκόμη ζῆ, ὅτ' εἶν' ἀκόμα ἐλπίδα.
 Κι' ἂν βρῆς νεκρῖλα κ' ἐρημιά, κι' ἂν δὲν ἀκούσης κλάῦμα,
 Γύρνα τραγοῦδί μου φτωχό, κι' εἶνε θεϊκὴ κατάρρα.

Κι' ὄντας διαγύρης ἀπὸ ἐκεῖ, φέρε κλαρὶ ὀχ' τῆ Λάκκα
 Καὶ πάχνη ἀπὸ τὸν Ζάλογγο καὶ χῶμα ἀπὸ τὸ Κοῦγκι,
 Τὸ μῆμα νὰ στολίσουμε τοῦ γέρου πολεμάρχου.
 Θ' ἀναγαλλιάση, ἀπάνω του σὰν θὰ τὰ νοιώση ὁ Μῆτρος,
 Καὶ δὲν θὰ τοῦ φανῆ βαριά ἢ ἀραχνιασμένη πλάκα.
 Θὰ λήη πῶς μέσ' τὸ Σοῦλί του τ' ἀγαπητὸ κοιμᾶται,
 Καὶ θὰ ὄνειρεύεται γλυκὰ τῆς νειότης του τὰ χρόνια.

Αὐτοῦ ποῦ πᾶς, πολέμαρχε, κι' αὐτοῦ ποῦ κατεβαίνεις,
 Πόσοι παλιοὶ σου σύντροφοι, θρεφτάρια τοῦ πολέμου,
 Νὰ σ' ἀρωτήσουν καρτεροῦν γιὰ τὸ καῦμένο Σοῦλι!
 Νὰ μὴ δειλιάσης!.... Νὰ τὸ εἰπῆς, ὅτ' εἶναι σκλάβο ἀκόμα!²⁾

1) Ἐφημ. Φωνὴ τῆς Ἡπείρου 18 Σεπτεμβρίου 1892.

2) Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1892 ἐξέλιπεν ὁ τελευταῖος ἀετὸς τοῦ ἥρωϊκοῦ Σουλίου ὁ Στρατηγὸς Δημήτριος Μπότσαρης ἐν ἡλικίᾳ 85 ἐτῶν. Ἐγεννήθη ἐν τῷ πεφημισμένῳ Σουλίῳ τῷ 1807 ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὀπλῶν καὶ τῶν ἐνδόξων μαχῶν. Ἦτο υἱὸς τοῦ σχόντος τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐνδόξου ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου καὶ πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ ἥρωος Μπότσαρη. Δωδεκαετῆς ἐζώσθη τὰ ἄρματα καὶ συνεπολέμησε μετὰ τοῦ γενναίου αὐτοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων λεοντοκάρδων Σουλιωτῶν, συμμεριζόμενος τὰς κακουχίας καὶ τοὺς κινδύνους ἐκείνων, πηδῶν ἀπὸ βράχου εἰς βράχον ὡς ἔλαφος καὶ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ πατρίδος. Ἐφηβος ἦτο ὁ Δημ. Μπότσαρης ὅτε ἐξερράγη ἡ ἐπανά-

στασις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἠγωνίσθη ἐκ τῶν πρώτων καὶ πολλάκις ἀνεπλήρου τὸν ἔνδοξον πατέρα του ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ, ὅταν ἐκεῖνος ἀπουσίαζεν ἐκ τῶν μαχῶν καλούμενος εἰς ἄλλας ὑπηρεσίας τῆς μαχομένης πατρίδος. Ἡ διὰ τὸν Δημ. Μπότσαρην ἔνδοξοτέρα ἀναπλήρωσις τοῦ πατρός του ἦτο ἡ ἐν τῷ στρατοπέδῳ Φαλήρου ἐν ἡλικίᾳ δεκαεννέα ἐτῶν· διότι εἶχε κληθῆ τότε εἰς τὴν πρώτην τῶν Ἑλλήνων συνέλευσιν ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Σουλιωτῶν. Ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τοῦ σώματός του διεκρίθη ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ, ὥστε ἐφέιλκυσε τὰς συμπαθείας τῶν γενναίων μαχητῶν καὶ τὴν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν τοῦ στρατάρχου Καραϊσκάκη.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος ὁ Μπότσαρης κατετάχθη εἰς τὸν ἐνεργὸν στρατὸν καὶ ἔλαβε μέρος εἰς ὅλας τὰς ἐθνικὰς περιπετείας. Διὸ καὶ ἐτιμήθη πολλάκις δι' ἐμπιστευτικῶν θέσεων. Ἐκ πεποιθήσεως ἀντεστρατεύετο πρὸς τὸν αἰμίμηστον Ὀθωνα καὶ κατεδιώχθη. Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου διωρίσθη ὑπασπιστὴς αὐτοῦ. Ἐτιμήθη διὰ τοῦ Μεγαλοσταύρου καὶ ἄλλων ξένων παρασῆμων. Ἐξελέγη πολλάκις βουλευτὴς καὶ πρόεδρος τοῦ συλλόγου τῆς «Ἀνατολικῆς ὁμοσπονδίας». Ἡμεῖς ἀντὶ παντός ἄλλου ἔγκωμιου ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὸ πρῶτον φύλλον (18 Σεπτεμβρίου 1892) τῆς Φωνῆς τῆς Ἠλείρου τὸ ποίημα τοῦ Κρυστάλλη, στὴν ἐκδοσὴ Κολλάρου.

Γ. Κ. Γ. (Γάγαρης)

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΤΗΣ ΣΤΡΟΥΓΓΟΚΑΛΥΒΑΣ ¹

- ‘Ολόβολη μιὰ κερασιά ξερρίζωσε ό Θανάσης.
— Τὰ περιβόλια, ώρè παιδι μ’ έπῆγες νὰ χαλάσης;
— Πλάνεψα ώς τήν Τριανταφυλλιά, γύρισα όλη τή χώρα
’Από τò γιόμα, ώς τώρα.
- Κι’ ό Πλάτανος τί τώφταιγε τοῦ Θόδωρου, πατέρα;
Γιὰ τήρα τον ξαπλωταριά από τόν τσάρκο ώς πέρα,
Γι’ απόψε ό έρμος τράνευε, χόντραινε τόσα χρόνια
Στόν ήλιο και στα χιόνια.
- Τόν εύρηκα στην ποταμιά, στόν πόρο τοῦ Τζοβάρα,
Νιός εἶναι, όμως τόν ξέρανε παράκαιρα ή κατάρα,
Τ’ άστροπελέκι αυλάκωσε τή μαλακιά του φλούδα,
Τώφαε τή ρίζα ή σούδα.
- ‘Α, νάτος κι ό Καρκάντζαλος, στόν ώμο του έχει πάρει
Και μᾶς τò φέρνει στο μαντρι χιλιόχρονο πουρνάρι,
Καλά τόν λέν Καρκάντζαλο, τί άσυσταγιά δέν έχει
Μέρα και νύχτα τρέχει.
- Τάχ’ από ποῦ τò κουβαλάει ό χριστογεννημένος;
— Δέν με φοβίζει ό Ζάλογγος, ᾶς εἶναι χιονισμένος,
Σάν άντρειωμένος τόν πατῶ, τὰ δέντρα όλα τοῦ παίρνω
Και στο μαντρι τὰ φέρνω.
- ‘Ο Δίπλας πάλι ό μορφογιός πουθ’ έρχεται έδῶ κάτω;
— ‘Ερχεται από τὰ Φλάμπουρα, πῶχει συγγενικά του,
Αὐτός για τὰ χριστόψωμα, έπῆγε όχ τήν αυγούλα,
Και για καμμιά ξανθούλα.

— Ρίχνετε ἀκόμα στή φωτιά κλαρούδια, ρίχνε Χρῆστο,
 Σ' ἔκαψε κείνο τὸ δαυλί, Γεροκαψάλη, σβύστο,
 Νάσο, πετάξου ἐσύ νὰ ἰδῆς τὰ ζωντανὰ στή στάνη
 Καὶ τὶ καιρὸς θὰ κάνη.

— Κύρ' Γάκη, ξεφεγγάρωσε, καὶ μὲ τὰ χιόνια τώρα
 Ἄπ' ἄκρη σ' ἄκρη μιὰ χαρὰ ἀσπρίζει ἡ Βαλαώρα,
 Κι' εἶναι μιὰ βούβαση βαθιὰ στή γῆ, στὰ οὐράνια πάστρα
 Καὶ λάμπουν πλήθια τ' ἄστρα.

Τὰ ζωντανὰ μὲς στὸ μαντρί κλειστὰ καταλαγιάζουν,
 Στὸν τσάρκο κάπου μοναχὰ μικράκια ἄρνιὰ βελάζουν.
 Εἶναι τὰ γρέκια τους ζεστὰ καὶ τρῶν' κλαρὶ τὰ πρᾶτα
 Κομμένο, ὄχ τὰ Ζερβάτα.

— Τώρα στρωθῆτε ὀλόγυρα, παιδιὰμ κι ἀκουρμαστῆτε·
 Τοῦ κόσμου ὁ ἀφέντης ὁ Χριστὸς— νὰ μὴ τὸ λησμονῆτε, —
 Γεννήθηκε σὲ μιὰ σπηλιὰ ποῦ ζωντανὰ μαντρίζαν
 Τ' ἄρνιὰ τὸν χουχουλίζαν.

Μὲς ἀπὸ κείνη²⁾ βλόγησε κάθε βοσκοῦ κοπάδι
 Καὶ σὰν ἀπόψε ἀόρατος, γυρνᾷ μὲς στὸ σκοτάδι
 Καὶ παίρνει ἀράδα τὰ μαντριά, κοπάδια ὅποῦ φυλᾷνε,
 Ρωτώντας πῶς περνᾷνε.

Γιὰ δαῦτο τὴν Παραμονὴ νὰ μὴν πεινᾷν τὰ πρᾶτα,
 Νάχουν περίσσια τὴν θροφή, νᾶναι ζεστὰ, χορτᾶτα,
 Νὰ μὴν τὰ βρίσκη ὁ ἀφέντης μας τὰ μαῦρα παγωμένα
 Καὶ νηστικὰ ἀφημένα.

Καὶ τοῦτο ἀκουρμαστῆτε το—δὲν εἶναι παραμύθι,—
 Κατόπι ὄχ τὰ μεσάνυχτα καὶ μὲ τὸ πρῶτο ὄρνιθι
 Στὴν μάντρα ἕνα χριστόψωμο νὰ γλύψουν φέρνετε γύρα
 Γαλάρια, ἄρνιὰ καὶ στεῖρα.

Τί ἐμάθαν τὸν ἀφέντη μας ὀπῶγλυφαν στὰ γέννα

Καί τὸ θυμοῦνται χρονικῆς, παιδιὰ, τὰ βλογημένα,
 Κι ἄν δὲν τὸ γλύψουν τὸ ψωμί τὴν ὥρ' αὐτὴ βελάζουν,
 Σὰ γνωστικὰ ἀνακράζουν ³⁾).

Καί τώρα φέρτε τὰ δεντρὰ καὶ τὸ κρασί, τὸ λάδι,
 Γιὰ νὰ παντρέψω τὴ φωτιά, ἀκόμ' αὐτὸ τὸ βράδυ,
 Τὶ γέρασα κ' εἶναι ἄγνωρο τοῦ χρόνου τί με βρίσκει,
 Λίγη ζωὴ μοῦ μνήσκει.

Πρῶτα παντρεύω σε φωτιά, μὲ τοῦτο τὸ πουρνάρι,
 Ὅπως τὸ κορμί στοιχιὸ καὶ δράκο τὸ κλωνάρι,
 Ὅσαν αὐτὸ χιλιόχρονη νὰ ζᾶς, νὰ μὴ γεράζης,
 Νὰ καῖς παντοῦ, νὰ βράζης.

Σοῦ δίνω καὶ τὸν πλάτανο μὲ τὰ πλατιά τὰ φύλλα,
 Παντοῦ ν' ἀπλώνης γύρα σου καὶ στὰ ψηλὰ καπνίλα,
 Νὰ δείχνεσαι πῶς πάντα ζᾶς καὶ ζᾶν μαζί σου ἀνθρώποι
 Σὲ πόλη ἢ βοσκοτόπι.

Τρίτα, φωτιά τὴν κερασιά, σοῦ δίνω συγγενάδι,
 Νὰ σὲ φυλά' ἀπὸ Παγανὰ ὡς τῶν Φωτῶν τὸ βράδυ,
 Καὶ μὲ παλιὸ τριέτικο κρασάκι σὲ ποτίζω,
 Μὲ λάδι σὲ ραντίζω.

Ἀπὸ τὴ στρουγγοκάλυβα ποτὲς νὰ μὴ μου λείπη,
 Τί μοῦ εἶσαι τῆς χαρᾶς ζωὴ κ' ὀχτρὸς τρανὸς τῆς λύπης,
 Νὰ σ' ἀνακράζω νὰ μ' ἀκοῦς, νὰ βάζης νὰ μοῦ κρένης,
 Γλυκὰ νὰ μὲ θερμαίνης.

— Νὰ ζήσετε χρόνια πολλὰ κι ἀπίκραντα παιδιὰ μου,
 Σὰν τὰ ρουπάκια τοῦ Ζυγοῦ, σὰν τὰ βουνὰ τοῦ Γράμμου
 Νὰ μὴ σας εὔρουνε ποτὲς τὰ ἔρημα τὰ γέρα!
 — Νὰ ζᾶς καὶ σὺ Πατέρα!

1) Περιοδ. Ἑστία 2 Ἰανουαρίου 1894.

2) Στὸ πρωτότυπο λέει «πῶς ἀπὸ τότες».

3) Στὸ πρωτότυπο λέει «σὰ γνωστικὰ νὰ κράζουν».

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΒΡΥΣΗΣ¹

Τῆς Νερομάνας τὸ στοιχειὸ
Σὰν παλληκάρι βγαίνει,
Βγαίνει ᾽ς τὸν ἥλιο νὰ λιαστῆ
Νὰ παίξῃ καὶ νὰ χτενιστῆ
Μὲ τ' ἀσημένιο χτένι.

᾽Στῆς Νερομάνας τὴν ποριὰ
᾽ὠμορφονιά διαβαίνει,
Καὶ στὸ στοιχειὸ ποῦ νίβεται
Τὴν βλέπει κ' εὐτύς κρύβεται
Κι' ἀλησμονάει τὸ χτένι.

Μέσ' ᾽ς τὰ καθάρια τὰ νερὰ
Ξανοίγ' ἢ νιὰ τὸ χτένι,
Μαζί τὸ παίρνει καὶ περᾶ
Καὶ μὲ τρανὴ κρυφὴ χαρὰ
Γιὰ τὸ χωριὸ πααίνει.

Τῆς Νερομάνας τὸ στοιχειὸ
Βγαίνει νὰ βρῆ τὸ χτένι,
"Ὁμως τοῦ κάκου γύρεψε.
Κι' ὄχ' τότε ἡ Μάνα στείρεψε,
Στάλα νερὸ δὲ μένει.

Καὶ τὸ στοιχειὸ μὲ τὸ νερὸ
Μέσα στῆ γῆς ἐμπαίνει,
Μπαίνει καὶ πάει γοργὰ γοργὰ
Τῆς νιάς τὰ πόδια ὅπου νογᾶ,
Πάει γιὰ νὰ βρῆ τὸ χτένι.

Γροίκησε ἀπόγειο τὸ βουητὸ
Βοσκὸς ᾽ς τὸ ρημοκκλήσι,
Καὶ μὲ τὴν γκλίτσα χτύπησε,
Κ' ἐδῶ ποῦ ἡ γῆς ἐτρύπησε,
᾽Ανάβρυσεν ἡ βρύση.

(᾽Απὸ τὴν Γκόλφω)

1) Ἑμμερολόγιο Νέα Ἑλλάς ἔτος πρῶτον 1894 σελ. 222-223.

ΠΕΝΤΕΛΗ¹

Στὸν ἀγαπημένον μου Τάκην Ἀραβαντινὸν

“Ὅσες βολές κινάω ν’ ἀρθῶ,
Βουνὸ νὰ σὲ ἀπολάψω,
— Βουνό, ποῦ μέσ’ στ’ ἀνέγνωρα,
Καὶ μυστικά σου βάθια,
Πῶς μοῦ ἐμεταμορφώθηκες
Καὶ μῶγινες ἀγάπη
Κρυφοθιομαίνομαι κι’ ἐγὼ
Καὶ μ’ ἀγνωμιὰ ἀπομνέσκω—
“Ὅσες βολές κινάω ν’ ἀρθῶ,
Βουνό, νὰ σ’ ἀπολάψω,
Μέσ’ ἀφ’ τοῦ χαμηλόκαμπου
Τὰ βαρετὰ τὰ πλάτια,
Τὰ βαρετὰ καὶ τ’ ἄδρoσα,
Τὰ λιοπυροκαμένα,
‘Ὁ εὐωδερὸς ἀγέρας σου
Κι’ ὁ δροσοβολισμένος
Μοῦ ροβολάει καὶ μῶρχεται
Νὰ μὲ συναπαντήση
Καὶ μέσα μου νέα ὕπατα,
Νέα δύναμι μοῦ δίνει,
Νὰ ξεκαμπίσω, τὰ ἴσκερά,
Νὰ φτάκω τὰ ριζά σου.
Καὶ φθάνω ὄχ’ τὴν ἀγάπη σου
Θερμὸς καὶ ξαναμμένος,
Καὶ σοῦ ἀγκαλιάζω τοῦ κορμιοῦ
Τ’ ἀσύγκριτα τὰ κάλλη
Μὲ τὴ θαμπή κι’ ἀδύνατη
Κι’ ἀνέτολμη ματιὰ μου,
Γιατὶ δὲν φτάν’ ἡ ἀγκαλιὰ
Δὲν φθάνουν μου τὰ χέρια—
Καὶ βόσκω καὶ κορφολογῶ,
Βουνὸ τὲς ὠμορφιές σου,
Τὲς ὠμορφιές σου ποῦν’ θεϊκές

Παραδεισοπλασμένες—
 Τὰ πολλὰ δάση, τὲς κορφές
 Καὶ τὰ δροσόνερά σου.

Ἄλλοι τ' ἀφράτα μάρμαρα
 Τοῦ κόρφου σου ἄς παινέσουν,
 Ὅποῦ εἰς ἀγύριστους καιροὺς
 Θεοὺς ἐπλάσε ἡ τέχνη.
 Ἄλλοι τῆς φράγκισας Κυρᾶς²)
 Ἄς περιτραγουδήσουν
 Τὴν ἐρωτάρικη ζωὴ
 Καὶ τὸ θλιμμένο τέλος.
 Ἐγὼ στοὺς ἄσπρους κόρφους σου
 Δὲ θαν' ἀπλώσω χέρι,
 Οὔτε γιὰ ξένες, γιὰ παλιῆς
 Θὰ γλυκοκλάψω ἀγάπες.
 Ἐγὼ μὲ τὸ τραγοῦδι μου
 Νὰ διαλαλήσω θέλω
 Τὰ ἐξωτικά, τὰ ἠλιόβλεφτα
 Τὰ ὀλόφαντά σου κάλλη,
 Ὅποῦ τοὺς πόθους μου ξυπνοῦν
 Κι' ἀνοίγουν μου τὰ μάτια
 Καὶ βλέπουν μέσ' στὰ κάλλη σου
 Ἄλλων βουνῶνε κάλλη.
 Νᾶξερес, ὦμορφο βουνό,
 Τί μοῦ θυμίζει ἐμένα
 Ἐνα κεντρί³), ἕνας πεῦκός σου,
 Μιὰ ρεμματιὰ, μιὰ βρύση!
 Νᾶξερес πῶς ξαφνιάζομαι
 Καὶ πῶς αἰτιολογοῦμαι
 Στῆς ἄγριας σου βαλανιδιᾶς
 Τὸ μυστικὸ μουρμουρι·
 Νᾶξερес πῶς κ' ἡ κάκοψη
 Πῶς κι' ἡ τραχιά της φλοῦδα
 Γίνεται μέσ' στὰ χέρια μου
 Ἡ πλιὸ ἀπαλὴ σαρκίδα.

Νάξερες ὦμορφο βουνὸ
 Τί ἐνθύμησες μοῦ φέρουν
 Τ' ἀπάτητα τὰ βάθητα
 Τῆς μαύρης λαγκαδιᾶς σου.
 Νάξερες πῶς ἢ ἄβυσσο
 Καὶ τὸ τρανὸ της χάο
 Λησμονημένα καὶ παληὰ
 Κρυφὰ μοῦ ἀποσκεπάζουν. ⁴⁾
 Νάξερες, ὦμορφο βουνὸ
 Τί κελαΐδει σ' ἐμένα
 Τῆς βρύσης σου τὸ γάργαρο
 Καὶ δροσερὸ νεράκι.
 Νάξερες πῶς κι' ἢ πλιὸ μικρὴ
 Γλυκειὰ σταλαματιὰ του
 Μέσ' στὴν καρδιά μου ἀρίφνητα
 Μοῦ ξανανιώνει μάγια.
 Νάξερες, ὦμορφο βουνό,
 Τί πόθους μοῦ ξανάφτει
 Κ' ἕνας ἀνθὸς σου ταπεινὸς
 Μὲ τὴ μοσχοβολιά του.
 Νάξερες πῶς κι' ἢ μυρουδιὰ
 Τοῦ χόρτου σου, τοῦ βάτου,
 Ὀνειροβότανου ἀκριβοῦ
 Γιὰ ἐμένα μυρουδιὰ εἶναι!
 Γι' αὐτὸ βουνό μου, σ' ἀγαπῶ
 Περίσ' ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα,
 Γι' αὐτὸ μέσα σ' τ' ἀνέγνωρα
 Καὶ μυστικά μου βάθια
 Τόσο κρυφὰ, τόσ' ἄστοχα
 Θερμὴ ἔχεις γένει ἀγάπη.

Ἄθῆναι 15 Ἰουλίου 1893

1) Περ. Παρνασσὸς τόμος ΙΖ' Σεπτέμβριος 1894 σελ. 74-75.

2) Ἐννοεῖ τὴ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας.

3) Σ' ὅλες τίς ἀναδημοσιεύσεις τὸ κεντρὶ ἔχει γίνῃ «κεδρί».

4) Στὶς ἀναδημοσιεύσεις τὸ ἀποσκεπάζουν ἔχει γίνῃ «μοῦ ἀπο-
σπάζουν».

ΤΟ ΔΑΚΡΥ ΜΟΥ¹

“Ολου τοῦ κόσμου τὰ νερά
Θάλασσα ἐσὺ τὰ πίνεις,
Καὶ γίνεσαι πλατεῖα - πλατεῖα
Κι’ ὀλοῦθε βασιλεύεις.
Καὶ τὸ δικό μου δάκρυ πιέ,
πλατύτερη νὰ γίνης,
Καὶ στοίχειωσέ το θάλασσα,
Κι’ ὅσες φορές ἀγριεύεις,
Καὶ φουρτουδιάζεις καὶ βογγᾶς,
Κάμε το μαῦρο κῦμα
“Ὁθε καράβι τούρκικο ἀπαντᾶ,
Μαῦρο ν’ ἀνοίγη μνημα,
Καὶ νὰ μαζώνη τὰ κορμιά,
Σὰ σίφουνας σὰ μπόρα
Νὰ τὰ ξερνάη μες στοῦ Σουλιοῦ.
Τὴ σκλαβωμένη χώρα.
Νὰ ματωθοῦν οἱ βράχοι της,
Νὰ βάψουν τ’ ἀκρογιάλια,
Νὰ κατεβοῦν τὰ ὄρνια της,
Οἱ λύκοι τὰ τσακάλια,
Νὰ φᾶν καὶ νὰ χορτάσουνε
Καὶ νὰ σχωρνοῦν ἐμένα.
Κάμε τὸ θαῦμα, θάλασσα,
Νὰ πέσω ἐδῶ μπροστά σου
Νὰ σοῦ φιλῶ τὰ κύματα
Κάμε το αὐτό, στοχάσου:
“Ἴσως λιγώτερο βαρεῖα
Νὰ μοῦ φανοῦν τὰ ξένα.

1893

¹) Περιοδ. Νέον Πνεῦμα Ἔτος Β' 1894, τόμος Γ' σελ. 648
μὲ ἐπεξηγηματικὸ γράμμα τοῦ Κ. Πασαγιάννη.

ΓΚΟΛΦΩ¹

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΣΤΗ ΣΤΑΝΗ

Ίλερὸ ἀστρὶ τ' ἀπόσπερνου καὶ λαμπερὸ καὶ ὠραῖο,
Στὴν ἐμμορφάδα ἀσύγκριτο καὶ ὀλόφαντο στὴ λάμψη,
Ποῦ μὲ τὸ ἀπόκλωσμα τοῦ ἡλιοῦ στὰ οὐράνια γλυκοσκάζεις·
Ἄναερε λύχνε, ὅπ' ἄγγελος ἐσένα πρῶτο ἀνάφτει
Νὰ σημαδεύης τῆς νυκτὸς τὸν ἐρχομὸ ἐνῶρο,
Γιὰ νὰ ξεζεύη στ' ὄργωμα τὰ βῶδια του ὁ ζευγίτης,
Νὰ γέρνη ἀπὸ τὸν ποταμὸ ὀπῶπλενε ἢ κοπέλλα,
Στὸν ἀρμεγῶνα ὁ πιστικὸς νὰ φέρνη τὸ κοπάδι,
Νὰ στρέφουν ἀπὸ τὲς βοσκὲς στὴν κούρνια τὰ πουλάκια,
Νὰ κλειοῦν τὰ φύλλα τοῦ βουνοῦ, τοῦ κάμπου τὰ λουλούδια,
Καὶ νὰ ἡσυχάζουν πέλαγα, στεριές, νερὰ καὶ βράχοι
Κάτου στὸν ἴσκιο ποῦ ὁ Θεὸς ἀπλώνει ἀπάνουθ' ἐτούς.
Ἄστρι κρυφὸ τῶν μαγισσῶν καὶ ἄστρι τῆς ἀγάπης,
Ὅποῦ βαθῦ χαιρετισμὸ σὰν προσευχὴ ὁ κόσμος
Τὸ πλιὸ γλυκὸ καὶ μυστικὸ τραγοῦδί του σεῦ πέμπει.
Ποῦ στάζει κάθε ἀχτίδα του μέσ' στὴν καρδιὰ ἀγιομύρο,
Κι' ἂν φέρνη σούρπωμα στὴ γῆ καὶ στὰ ματάκια ὑπνίλα,
Ὅμως στὰ βάθια τ' ἄγνωρα ξυπνάει καὶ ζωντανεύει
Ὅλα τὰ μάγια τὰ κρυφὰ τῆς μεστωμένης νιότης,
Ὅλους τοὺς πόθους, τοὺς καῦμοὺς, τοὺς πόνους, τὴν ἀγάπη.
Δροσιά, θολούρα, σύγνεφο, κῦμα, εὐωδιά, λουλοῦδι,
Στὰ φυλλοκάρδια τὴν βαστάω ὅ,τι κι' ἂν εἶν' ἡ ἀγάπη.
Δροσιὰ ποιὸς πεῦκος δὲ βαστάει, ποιὸς πόταμος θολούρα,
Ποιὰ κορυφὴ χιονάπαλο, ποιὰ θάλασσα τὸ κῦμα;
Ποιὸς Μάης δὲν ἔχει ἀνθούς καὶ ποιὸς ἀνθὸς τὴ μυρουδιά του,
Ποιὰ χαραυγούλα Αὐγερινὸν, ποιὸ βράδυ Ἄποσπερίτην,
Καὶ ποιὸ πουλὶ κελιάϊδισμα, ποιὸ σύγνεφο βροχούλα;

Ποιά στάν' εἶνε χωρίς βοσκό, χωρίς ζευγᾶ χωράφι
Κι' ἀμπέλι δίχως κλαδεμὸ καὶ νιὸς χωρίς ἀγάπη;

Κ' ἐγὼ ἀγαπάω. Σὺ μοναχὰ καὶ τὰ πουλιὰ τοῦ λόγγου
Ζέρετε τὴν ἀγάπη μου, περίμορφό μου ἀστέρι.
Σεῖς μοναχὰ τὴ βλέπετε συχνὰ τὴν ὥρα τούτη
'Οπ' ἀνεβαίνει ἀχ' τὸ χωριὸ καὶ τὸ ψωμί μου φέρνει.
Πολλές βολές στὰ μάτια τῆς τὰ μαῦρα καὶ μεγάλα
'Εκαθρεφτίστηκε ἡ λαμπρὴ κι' ὀλόχρυσή σου ἀχτίδα.
Πολλές βολές οἱ ἀντίλαλοι τοῦ λόγγου μου ξανάειπαν
Τὸ χαϊδεμένο τῶνομα τῆς Γκόλφως στὰ πουλάκια.
Τὴν ἀγαπάω, σάν τὴν ξανθιά καὶ δροσερὴ βραδούλα,
Ποῦ τὴν ἀνάπαψη σκορπάει καὶ τὴ γαλήνη ἀπλόνει,
Τὴν ἀγαπάω, σάν τὴν αὐγὴ, ποῦ δείχνει τὴν ἡμέρα
Ποῦ μου ξυπνάει τὴ ζωὴ κι' ἀνοίγει μου τὰ μάτια.
Τὴν ἀγαπάω, σάν τὸ πουλί, ποῦ κελαῖδεῖ στὸν κλῶνο
Καὶ στὴν ἀμάλαγη καρδιά τοὺς πόθους μου ἀναδεύει.
Τὴν ἀγαπάω, σάν τοῦ Μαγιοῦ τὸ ἀμόλευτο λουλουῖδι,
Ποῦ μου μυρώνει τὴν ψυχὴ μὲ τὸν ἀνασασμὸ του.
Τὴν ἀγαπάω, ὡς τὴν ἀνοιξὴ μ' ὅλα τὰ κάλλη πῶχει
Ποῦ μὲ χαϊδεύει μὲ δροσιὰ καὶ μὲ καλεῖ μὲ ἀγάπη.
Τὴν ἀγαπάω, ὅσο ἀγαπάει τὸν πάλιουρα τὸ γίδι,
"Ὅσο τὴ χλόη τὸ πρόβατο, τὴ ρεμματιὰ τὸ ἀλάφι,
Κι' ὅσο ἀγαπάει τὸ θησαυρὸ του ὁ γέρος χρυσολάτρης.
Κάθε πλεξίδα τῆς χρυσῆς γιὰ ἐμὲ εἶνε θησαυρὸς μου,
Κάθε τῆς γλυκοκύτταμα γιὰ ἐμὲ εἶνε ὁ κόσμος ὅλος.
Θέ μου, καὶ νὰ ἦτον βολετὸ τὸ γλυκοκύτταμά τῆς
Νὰ κάτεχα ποιὰ μυστικὰ ποιὰ μάγια ν' ἀποκρύβη.
Τάχα νὰ κρύβη τὸν καῦμό, τὸν πόνο τῆς ἀγάπης;
Κι' ἂν ὁ καῦμός στὰ βάθια τῆς ἐφύτρωσε γιὰ ἐμένα
Τρανὸς εἶνε κι' ἀλάλητος, ἀστέρι, ὁ εὐτυχισμὸς μου.
Μὰ ἡ παπαρούνα, ὁ κίσσερας, πῶσκασα τὴν αὐγούλα
Μὲ τὴ δεξιὰ παλάμη μου, δὲ μου τὸ μαρτυρῆσαν.
Μάδησα ἐφτὰ ἀσπρολούλουδα πολιῶρα στὸ ποτάμι,
Τὰ τέσσαρα μου εἶπαν τὸ ναί, τὰ τρία μου εἶπαν ὄχι.
Ρώτησα καὶ τὴ μάγισσα ποῦ ἀπάντησα στὸ δρόμο,

Κι' αὐτὴ μοῦ ἐδείχθη δίβουλη κι' ἀνέλπιδη καὶ κρύα.
Κι' ὅμως ἐγὼ τὴν ἀγαπάω, πεθαίνω ἂν δὲν τὴν βλέπω.

“Ὅλα περίκαλα εἶν' ἐδῶ καὶ ἄφθονα στὸ μαντρί μου.
Χλόη μαλακὴ, βρύσες κρυερές, πανέρια τὰ λουλούδια,
“Ἄσπρα, γαλάζια, κόκκινα ποῦ κρύβουν τὸ χορτάρι,
Κέδρα ψηλὰ κ' εὐωδερὰ ποῦ φτάνουν ὡς τὰ οὐράνια.
Ἐ ἀγράμπελες μὲ τ' ἀνθία των καὶ μὲ τοὺς πλοκαμούς των,
Ἐ τρυφερές ἢ κουμαριές, ἢ καστανιές ἢ λάδιες,
Ἐ καταπράσινες ὄξιές, ἢ λιγερές ἢ λεῦκες,
Ἐ σχοιναριές, τὰ φουντωτὰ τὰ πεῦκα, τὰ ρουπάκια,
Οἱ ἡμερόδεντροι, ἢ ἀριές, οἱ γράβοι, τὰ πρινάρια,
Κ' εἶνε στὸν κάθε ἴσκιο τους κάθε καρπὸς πεσμένος.
“Ὅλα καλὰ περίκαλα, ὅμως σὰν λείπει ἡ Γκόλφω,
“Ὅλα γυμνὰ κι' ὅλ' ἄσχημα στὰ μάτια μου φαντάζουν.
Δίχως αὐτὴν, τὰ κάρδαμα φαρμακερὰ εἶν' βοτάνια,
Τὸ βρακανίδι ἀγκλέσουρας, τ' ἀγιόκλημ' ἄγριο ἀγκάθι.

“Ἄστρι τὰπόσπερνου χρυσό, σὺ ποῦ ὀδηγᾷς τὴ μάνα
Στὴν ἀχυρόπλεχτη φωληὰ μὲ τ' ἄπλερο πουλάκι,
Σὺ ποῦ ὀδηγᾷς τὸ πρόβατο στὸ λάσο μὲ τ' ἀρνάκι,
Ποῦ ζευγαρώνεις στὸ κλαρὶ τὴν ἔρημη τρυγόνα,
Φέρτην μου, ἀστέρι, φέρτην μου τὴν ὠμορφή τὴν Γκόλφω.
Ἐ ἀπὸ καθαρίο μάλαμα κι' ἀσῆμι νὰ σὲ κάμω,
Μέσα στὸ κατασάρκι μου νὰ σὲ κρεμάω σὰν γκόλφι,
Σὰν χαϊμαλί, σὰν φυλαχτό. Νὰ γένω εἰδωλολάτρης,
Νὰ πέφτω νὰ σὲ προσκυνάω τὴν ὥρα ὅπ' ἀνατέλλεις,
Φέρτην μου, ἀστέρι, τὴν Γκόλφω μου τὴν πολυαγαπημένη.

Φλυτράει τὸ δεξιὸ μάτι μου, θὰ νὰ τὴν ἴδω τάχα;
Ἐ ὦ Γκόλφω, ὅπου τὸ χνῶτο σου μοσχοβολᾷ ἀπὸ γάλα,
Κι' ὀλόβολη μοσχοβολᾷ σὰν τὸ θαμνὸ θυμάρι,
Ποῦ εἶσ' ὄχ' τὰ χιόνια ἀσπρότερη τοῦ Παρνασοῦ, τοῦ
Ἐ Ὀλύμπου,
Ἐ ὠραία σὰν τὴν ἀγράμπελη, γλυκειὰ σὰν τὴν παγούδα,
Σὰν τὴν ἀρνάδα κάλεσσα καὶ σὰν τὴν χλόη δροσάτη.

Χρυσοπηγή, χρυσόνειρο, τῆς ἄπραγης μου νειότης,
 Δυὸ μέρες ποῦ' νε νὰ σὲ ἰδῶ σὰν χρόνος μῶχουν γένει.
 "Ελα, γιατί θὰ βουρλισθῶ μὲ τὸν καϊμὸ ποῦ θρέφω,
 "Ελα, τί τὰ μελίγγια μου βαριά τ' ἀνάφτει θέρμη,
 "Ελα, τί τὰ ματάκια μου γιὰ ἐσένα κλαίγουν, Γκόλφω!...

Κι' ὁ ἐρωτεμένος πιστικός, γυρτὸς εἰς τὸ ραβδί του,
 Τὰ μάτια τὰ ὀλοδάκρυτα στὰ δυὸ του χέρια κρύβει.
 Ἐπὸ τοῦ λόγγου τὰ κλαδιὰ νὰ καὶ προβάλλ' ἡ κόρη,
 Τοῦ προβατάρη ἢ μοναχῆ κι' ἀμάλαγη θυγατέρα,
 Περίμορφη σὰν τοῦ βουνοῦ τὴν κάρια περδικούλα,
 Μεστή σὰν στάχου τοῦ Θερτῆ, ξανθιά σὰν τὴν κηρήθρα,
 Φωτοπερίχυτη, λαμπρά, σὰν τὸ πεσσοῦμενο ἄστρο,
 Λαχταριστή, κατάγλυκεια, σὰν τὴ δροσοσταλίδα,
 Σὰν τὸ κρινόχνουδο ἀπαλὴ καὶ μοσχοβολισμένη.

Γ κ ό λ φ ω

Γιάννο.

Γ ι ά ν ν ο ς

Ποιὸς εἶναι; Ἡ Γκόλφω;...

Γ κ ό λ φ ω

Ἐγώ;... Σοῦ φέρνω τὸ ψωμί σου...

"Αργησ' ἀπόψε γιὰ νάρθῶ... τ' ἔχεις καὶ κλαῖς;

Γ ι ά ν ν ο ς

Καϋμένη,

Πόσο καλὴ εἶσαι;... Τίποτα δὲν ἔχω γιὰ νὰ κλάψω,
 Τῆς μάνας λίγο ἢ θύμηση μοῦ νότισε τὸ μάτι.

Γ κ ό λ φ ω

Δὲν εἶν' αὐτό;

Γ ι ά ν ν ο ς

Στὰ μάτια μου

Γκόλφω

Τὰ μάτια σου ἄλλα λένε.

Γ ι ά ν ν ο ς

Δὲν μὲ πιστεύεις;

Γ κ ό λ φ ω

Γιάννο....

Γιάννος

Πῶς;

Γκόλφω

Τ' ἄκουσα... ὁ λόγγος..... μέσα...

Κάτω... μοῦ τὰ εἶπαν τὰ πουλιά

Γιάννος

Τί σοῦ εἶπαν;

Γκόλφω

“Ὅλα, ὅλα,

Μὴν κρύβεσαι...

Γιάννος

Ἐπροδόθηκα;

Γκόλφω

Ἡ ἐρημιά;... τί θέλεις;

Γιάννος

Τ' ἄκουσες ὅλα; Ἐθύμως; Σοῦ βαρυφάνη, Γκόλφω;
Ψέμμα δὲν εἶναι, ἐγὼ πονῶ, σοῦ τὸ ξεμολογιέμαι,
Ἀγάπη, κάκια, ὅ,τι γιὰυτό σ' ἐμένα θρέφεις, πέτο,
Τί μέσ' σ' αὐτὸν τὸ λόγου σου κρατιέται ὁ εὐτυχισμός μου.

Ἡ Γκόλφω ἀμίλητη, ἔστεκεν ὀλόρθη ὡσάν τῆ λεύκα.
Τὰ ροδοκάλλια τῆς αὐγῆς, τῆς δύσης ἢ πορφύρα
Εἶχανε σμίξει ἀδελφικὰ στήν καθαρή της ὄψη,
Τ' ἀπλωτερά ματόκλαδα στὰ κάτω ἐχαμηλῶναν,
Καὶ στὰ χνουδᾶτα μάγουλα παχυοὺς ἐρρίχναν ἴσκιους.
Τὰ χέρια της μὲ τῆς ποδιᾶς τὴν ἄκρα ἄστοχα παίζουν,
Καὶ μιά της φτέρνα ἐσύντριβε τῆς γῆς ἐν' ἄγριο γιοῦλι.
Καλότυχο χίλες βολές τῆς γῆς τὸ λουλουδάκι
Ποῦ ξεψυχᾷ τόσο ἀπαλὰ κάτω ἀπὸ τέτοια φτέρνα!
Ἡ κόρη, ὀλόρθη, ἐσώπαινε, κι' ὅταν σωπαίνη ἢ κόρη
Κι' ὅταν δὲ φεύγη, δὲν προγγάη, θὰ εἰπῆ πῶς δὲ θυμώνει,
Θὰ εἰπῆ πῶς τὴν ἐλόχεψε κι' αὐτὴν μὲ τὸ κεντρί της
Ἡ μέλισσα ἢ χρυσόφτερη ὅποῦ τὴν λέν Ἀγάπη,
Καὶ μὲ τὰ λόγια τὰ γλυκὰ τοῦ ἀγούρου ἀναγαλλιάζει.
Ψάρεψε ὁ Γιάννος στή σιωπὴ τ' ἄφαντο μυστικό της,
Τὰ στήθια του ἀπ' ὀλόβολο κοτρῶνι ξαλαφρώνουν

Ποῦ σάν θεόρατο βουνὸ τοῦ τᾶχε πλακωμένα,
 Τῆς ἀχνισμένης ὄψης του σφογγάει τὸν κρύον ἴδρω,
 Παίρνει βαθὺ ἀνασασμὸ μέσ' ἀφ' τὰ φυλλοκάρδια,
 Γροικάει καινούρια ἀνάκαρα, νέα ὕπατα νέα πόδια,
 Τὴν ἀτολμὴ του τὴν ψυχὴ μπροστελεμένη νοιώθει,
 Ξεθαρρεμένος σέρνεται στῆς κορασιᾶς τὸ πλάγι,
 Τὴν πιάνει ἀπὸ τὰ δάχτυλα καὶ σιγαλὰ μιλεῖ της
 Μ' ὅλα τὰ μάγια τῆς φωνῆς καὶ τοῦ καῦμοῦ τὴν γλύκα.
 Μὴ ξεφτυλᾶς τ' ὠριόπλασμο κεντίδι τῆς ποδιᾶς σου
 Μὲ αὐτὰ τὰ κρινοδάχτυλα, πῶχουν πλαστῆ γιὰ χάϊδια.
 Μὲ αὐτὸ τὸ πόδι τὸ πόδι τὸ μικρὸ ποῦ μὲ μεθάει ἡ θωριά του
 Μὴ τὸ σκοτῶνης τῶμορφο τὸ ἀθῶο τῆς γῆς λουλοῦδι.
 Κι' αὐτὰ τὰ μάτια, ποῦ καιροὺς καὶ μήνους μὲ πλανέσαν,
 Ποῦ, ὅταν ἀνοίγουν τὸ ταχύ, τῆς Πούλιας τᾶστρα σβήνουν,
 Κατὰ τὸ χῶμα ἐντροπαλὰ γιὰ τὰ χαμηλώνεις;
 Κυρά, γλυκανασήκω τα, γῦρε τα κατ' ἐμένα
 Καὶ στάλαξέ μου στὴν ψυχὴ, μὲ τὴν ἀγνή τους σπίθα,
 Τὰ θάρρητα τῆς παντοχιᾶς, τὰ βάλσαμα τοῦ πόνου.
 Δὸς μου το τᾶσπρο χέρι σου μ' ὅλη τὴ βούληση σου
 Στὴν ξαναμμένη μου καρδιὰ νὰ τὸ σιμῶσω, Γκόλφω,
 Νὰ νοιώσης τὴ λαχτάρα της, τοὺς χτύπους της ν' ἀκούσης.
 Τί τρέμεις; Μέσα μου κι' ἐγὼ παρόμοια ἀνατριχιάζω
 Καὶ γλυκερὴ λιγοθυμιὰ τρέχει ἀπ' ἄρμὸ σ' ἄρμὸ μου.
 Τὸ ἀγγελικὸ σου πρόσωπο χίλιες βαφές ἀλλάζει,
 Κι' ἐγὼ μιὰ νοιώθω θερμασιὰ ἀργιὸ μιὰ μὲ σηκώνει

Γκόλφω, γιὰ εἶπέ μου, τὰ παληὰ τὰ χρόνια μας θυμᾶσαι,
 Τὰ παιδιακίσια χρόνια μας, μὲ τὰ πολλὰ παιγνίδια,
 Ποῦ ἢ κομαριές, ἢ ἀγράμπελες σὲ κρύβαν στὴν πηλάλα;
 Τώρα, ποῦ λείπεις, χάνομαι στὴν τούρα μοναχὸς μου
 Καὶ ζάω μὲ τὴ μοσχοβολιὰ ποῦ ἀφῆκε ἡ πατησιὰ σου.
 Τοῦ λόγγου τὰ μικρὰ πουλιά, ποῦ ὅταν ἐγὼ ἐκρυβόμουν,
 Μὲ μαρτυροῦσαν κι' ἔρχουσαν καὶ μ' εὔρισκες στὰ σχοῖνα,
 "Ἄκου, μὲ τοὺς κελαϊδισμοὺς νὰ παίζης σὲ ἀνακράζουν.
 Ἡ φύσις ἐδῶ, μὲ τίς δροσιές καὶ τὰ πολλὰ της τ' ἄνθη,
 Μὲ τῆς θεϊκῆς της ἐμμορφιᾶς, τὴ μυστικιὰ τὴ γλῶσσα
 Γροίκα, τρανὰ σὲ ἀνακαλεῖ στὴ μαγικὴ ἀγκαλιά της.

Θυμᾶσαι ὅταν σέ ἀγκύλωσε στὸ δάχτυλο τὸ ἀγκάθι
 Κι' αἷμα δὲν ἄφηναν ρονιὰ τὰ χεῖλη μου νὰ στάξῃ;
 Ἄν τώρα πάλε ἀγκυλωθῇ, θὰ τὸ φιλήσω πάλι;
 Θυμήσου μιὰ γλυκειὰ βραδυὰ τοῦ Αὐγούστου, τέτοιαν ὥρα,
 Ποῦ κρούει στὴ ράχη ὁ Ἑσπερινὸς καὶ τὰ ριζὰ σουρπώνουν.
 Τοῦ χειμαδιοῦ, τοῦ χωρισμοῦ ὁ καιρὸς πολὺ σιμὰ ἦτον.
 Εἶχαμε ἀρμέξει, σκάριζε στὸν ὄχτο τὸ κοπάδι,
 Νάτος ὁ τόπος ὁ καλὸς ὁποῦχα ἐγὼ τὸ γρέκι,
 Κι' ὅπου ἐκαθόμαστε πλαῖνὰ πλαῖνὰ, σὰν τὰ πουλάκια
 Ἄχ! τότε πόναες, ἔγυρες ἀγάλια στὸ πλευρό μου,
 Κύτταζες τᾶστρι, ὁ μῦθος του σοῦρθε στὸ νοῦ, θυμήσου,
 Κι' ἄρχισες νὰ τὸν μολογᾷς καὶ μὲς στὸ τέλος λέοντας:
 «ὉΓιάννος πάει πάει στὰ βουνὰ κ' ἡΜάρω πάει στοὺς κάμπους»,
 Στὴν ἀγκαλιά σου μ' ἔσφιξες καὶ μὲ καῦμὸ ξανάειπες:
 «Ἡ Γκόλφω μνέσκει στὰ βουνὰ κι' ὁ Γιάννος πάει στοὺς
 κάμπους».

Τ' ἔφταιξα ἐγὼ; Τὸ αἷμα σου τὸ μοσχοβολισμένο
 Πῶσταξε ἀπὸ τὸ χέρι σου στὰ καθαρὰ μου χεῖλη
 Κι' ἀπὸ τὰ χεῖλη στὴν καρδιά μῶσταξε τὴν ἀγάπη.
 Τ' ἔφταιξα ἐγὼ; Τὰ χεῖλη σου μὲ τὰ φιλήματά τους
 Τ' ἀθῶα, τὰ παιδακίσια τους, μ' ἄναψαν τὸν καῦμό μου.
 Τώρα ὁ καῦμος, ἡ ἀγάπη μου, σὰν τὸν Ἀπρίλη ἢ σκλήθρα,
 Βαθύρριζα στὰ σπλάχνα μου τὰ τρυφερὰ φουντώνει.
 Ἡ ρίζες, τὰ κλωνάρια της, περιπλοκάδια ἐδέσαν
 Κ' ἔγινεν ἀξερρίζωτη κι' ἔγινε δάσος, Γκόλφω!

Νὰ κάτεχες τί χαλασμὸ ποῦ γένητ' ἐδῶ μέσα!
 Εἶνε ἀβλεμμόνι ὁ πόνος μου, πέλαγο δίχως ἄκρη,
 Δρακόλιμνα χωρὶς βυθό, χάσμα τῆς γῆς, κρατήρας,
 Πόταμος μὲ κατεβασιὰ ποῦ ριζιμιὰ ξεσέρνει.
 Καὶ σὺ εἶσαι, Γκόλφω, ἡ μάγισσα ποῦ δύνεσαι καὶ ξέρεις
 Πῶς νὰ μερέψη ὁ ποταμὸς, πῶς νὰ σβεστῇ ὁ κρατήρας,
 Πῶς τοῦ πελάου ὁ ἀβλέμμονας, πῶς ὁ βυθὸς τῆς λίμνης
 Νὰ στύψουνε, νὰ πατηθοῦν κι' ὁ χαλασμὸς νὰ πάψη.

Κάμε τὸ θάμμα μ' ἕναν σου λόγο γλυκὸ σ' ἐμένα,
 Τί δὲ φτωρῶ τὸν χαλασμό, τί ἂν θὰ κρατήση ἀκόμα.
 Τί ἂν δὲ μου φέρνη λαρωμό, σ' ἂν τὸ κηρὶ θὰ λυώσω,
 Θὰ γένω ὡσάν τὸν ξέρακα τὸν ἀστραποκαμμένον
 Καὶ θὰ χαθῶ στὴν ἔρημο χωρὶς δροσιὰ καὶ ἴσκιο,
 Χωρὶς ἀντίρριμμα χλωρό, χωρὶς κλωνὶ ἀνθισμένο.
 Μὰ κι' ἂν πεθάνω, ἀθάνατη ἢ ἀγάπη μου θὰ νᾶναι
 Καθ' ἀνοιξη στὸ χῶμα μου σάν ἄνθι θὰ φυτρώνη.
 Κι' ἂν πάλε ὁ Παντοδύναμος μαῦρο πουλὶ μὲ κάμη,
 Σάν τὸ καλόμοιρο βαλμά, στὲς ἔρημιές, στὰ ὀρμάνια
 Νυχτόημερα ποῦ θὰ γυρνῶ θὰ σὲ ἀγαπάω ἀκόμα
 Κ' ἐσένα ἀπὸ κλαρὶ εἰς κλαρὶ θὰ κράζω: «Γκόλφω, Γκόλφω!»

“Ὅταν ἀπὸ δροσόπαγο τοῦ Ἀπρίλη τὸ λουλοῦδι
 Μνέσκη στὸν κάμπο ὄλονυχτῆς κλειστὸ καὶ μαργωμένο,
 Καὶ τὴν αὐγούλα τὸ φιλοῦν μόλις τοῦ ἡλιοῦ ἢ ἀχτίδες,
 Κι' ἐκεῖνο ἀναθερμαίνεται καὶ ξεπαγώνει ἀγάλι,
 Κ' ἢ Γκόλφω ἔτσι ξεπάγωνε κ' ἔτσι ἀναθερμαινόταν
 Μὲ τὰ θερμὰ γλυκόλογα τοῦ πιστικοῦ τοῦ Γιάννου.
 Πέφτει τοῦ Γιάννου τὸ ραβδί π' ἀκκούμπαιε στὸ πλευρὸ του,
 Τῆς Γκόλφως ἔπεφτε ἢ ποδιά, τὰ χέρια ἐχαρβαλῶναν
 Κι' ἄθελα ἐπέφταν κ' ἠγγίζαν τοῦ πιστικοῦ τὰ χέρια.
 Ἔτρεμε ὡσάν τὴν καλαμιὰ κι' ἀνάγερνε τὰ μάτια
 Πλημμυρισμένα ἀπὸ καῦμὸ καὶ φλογερὰ ἀπ' ἀγάπη.
 Κ' ὅπως χοχλάζει ἀπ' ἄνεμον ἢ φουσκωμένη ἢ λίμνη,
 Ἔτσι ἀνεβοκατέβαιναν οἱ ἀμάλαγοί της κόρφοι.

Στὸ ἀντικρυνὸ κατάρραχο ἔλαμπε τ' ὠμορφο ἄστρο,
 Τὸ ἔσπερινὸ τ' ἀπόφωτο στὰ βάθια ἀσπρολογοῦσε
 Καὶ κάπου κάπου στὴ θαμπὴ καὶ μακρινὴ του φέξη
 Τὸ μονοπάτι τοῦ βουνοῦ ξεχώριζε στοὺς βράχους.
 Ἰσκιωνε ὁ κάμπος χαμηλὰ κ' ἢ ρεμματιὲς θολῶναν,
 Τ' ἀεράκι κρυφομίλαε μὲ τοῦ βουνοῦ τὰ φύλλα,
 Γυρνοῦσαν ἀπὸ τὲς βοσκὲς τᾶγρια πουλιὰ τῆς ἔρμου,
 Σάν λιθοσῶρι ὁ χρυσαητὸς στὸν ἐγκρεμὸν ὀλόρθος
 Ἀνάκραζε τὸ ταῖρι του μὲ τὴν τραχειὰ κραυγὴ του

Κι' ἄγρια ἀντιλάλουν ἢ σπηλιές, τὰ σκέμπια, τὰ στεφάνια
 Λευκὸ κοπάδι πρόβατα πανώρια ἀραδιασμένο,
 Ροβόλαε ἀπὸ διάρραχο ψηλὸ κατὰ τὴ στρούγγα
 Καὶ κάπου ἀκούετο σαλαγή, κάπου βραχνὴ φλογέρα.
 Τοῦ Γιάννου σκόρπια ὀλόγυρα τὰ πρόβατα ἐβοσκοῦσαν
 Καὶ τὰ γαλαροκούδουνα γιομόζαν τὸν ἄερα
 Μὲ ἀρμονικὸ κι' ὀλόγλυκο καὶ ἀνάκουστο ἤχολοῖ·
 Στὸ σιάδι ἐπαῖζαν τὰ σκυλιά, κι' αὐτὸς στὴν ἀγκαλιά του
 Τὴν Γκόλφω ἐβάσταεν ἄλαλην καὶ λιγοθυμισμένην.

1) 'Ημερολόγιο Ποικίλη Στοὰ ἔτος ΙΑ' (1895) 161—169.

Η ΑΡΠΑΓΗ ¹

Εἶναι νύχτα βαθύτατη. Εἰς νέφια
Τὸ φεγγάρι κρυμμένο δὲν χύνει
Τὸ γλυκὺ τάσημένιο τὸ φῶς του
Στὴν κοιμάμενη πλάση. Γαλάζια
Κάπου κάπου ξανοίγεται ἀνάρηα
Καμμιά βέργα οὐρανοῦ στὴ μαυρίλα
Μὰ τρεμάμενο ἀστέρι κανένα.
Οὔτε ἀγέρας φυσάει. Οὔτε σειέται
Φύλλο δένδρου ἢ χορτάρ' ἢ λουλούδι.
Νυχτοπούλι δὲ σκούζει κανένα,
Πιστικοῦ δὲ γροικιέται φλογέρα,
Οὔτε ἠχὸς τραγουδιοῦ πεζολάτη
Μιὰ καλύβα χωριοῦ δὲ καπνίζει,
Οὔτε φέγγει. Εἶναι ἡ νύχτα νεκρή.

Μέσ' στὸ ἀντίπερα δάσος σ' ὀλίγο
Τὰ κλαριά φρουφρουλίζουν, μεριάζουν,
"Ἄλλα πέφτουν κομμένα στὸ χῶμα,
Σκῶνοντ' ἄλλα μὲ σάλαγο ἀπάνου.
Κρυφὸ γλήγορο ἀνοίγεται διάβα
Καὶ σὰν φάντασμ' ἀνθρώπινο ἐκεῖθε
"Ὅλο ἀσπούδα περνάει, ὅλο βιά·
Εἶν' αὐτός... τὸν γνωρίζω, 'Ο λεβέντης
Τοῦ βουνοῦ..... τὸν γνωρίζω ἀπ' ἀλάργα
Στὸ κορμί του, στὰ νειᾶτα, στὸ διάβα.
Σ' ἄστρου ἀχτίδα καμμιά τάρματά του
Τάσημένα σκορποῦν λαμπυρίδες.
Τὸ δεξὶ τάντρειωμένο του χέρι
Πάντα ὀμπρὸς δρόμο ὀγλήγορο ἀνοίγει
Τὰ πυκνὰ τὰ κλαδιὰ ἀναμερώντας,
Στ' ἄλλο φόρτωμα σέρνει βαρύ,... ²⁾

Κόρη, ώραία σάν ἄγγελο, σέρνει.
 Ὑπνωμένη εἶν' ἡ κόρη. Ἀνασαίνει
 Σάν πουλί στη φωληὰ ποῦ κοιμᾶται...
 Τοῦ νηοῦ ἡ βιά, ἡ ταραχή τῶν κλαριῶνε
 Τὸ βαθύ της τὸν ὕπνο δὲν κόβουν,
 Τὰ χρυσᾶ της μαλλιά ξεπλεγμένα
 Σάν νερὸ κρεμασμένο ἀπὸ βράχο
 Πέφτουν χάμου, ξεσέρνουν τὸ χῶμα.
 Κάπου παίρναν μαζί φύλλα πεύκου,
 Κάπου ἀκέρηα μπερδεύουν κλαδιά.
 Στάλα στάλα τοῦ νηοῦ ὁ ἴδρος στάζει,
 Τοῦ καμάτου ἡ βαρειὰ ἀναπνοή
 Φλόγα βγαίνει ἀπ' τὰ λάσια του στήθη,
 Καίει, λαυρίζει, μαραίνει τὰ δέντρα.

Τὸ ρουμάνι περνᾶ τὸ ἰσκιωμένο,
 Λιθερὸ παίρνει ἀνήφορο δρόμο,
 Βγαίνει ἀπάνου εἰς κορφή. Παραπέρα
 Σταματᾶ στήν κατάκρυα βρύση,
 Ἀκκουμπάει σάνθισμένα χορτάρια
 Τ' ἀκριβό του τὸ φόρτωμα, σκύβει
 Στὸ νερὸ καὶ τὴν κούρασι σβύνει.
 Μονομιᾶς τοῦρανοῦ λίγα νέφια
 Ἀγάλι ἀγάλι μεριάζουν κι' ἀφίνουν
 Φεγγαριοῦ μιὰ λαμπρότατη ἀχτίδα
 Νὰ χυθῆ μέσ' τὴ βρύση. Τὸ ρέμμα
 Τὸ τρεχούμενο ὀλόχρυσαις σπίθαις
 Φωτεραις λιανοτρέμουλαις βγάζει,
 Ἡ ἀργυρῆ ἀρματωσιὰ τοῦ νηοῦ ἀστράφτει.
 Τ' ώραῖο πρόσωπο λάμπει τῆς κόρης
 Κυκλωμένο ἀπὸ πλήθος μαλλιά.

Βλέπει ὀλόρθος ὁ νηὸς τὴν ὠρηότη,
 Κατὰ ἐπάνω τὰ μάτια διαγέρνει

Κατὰ τᾶστρα, τὰ νέφια καὶ λέει
 Μὲ θερμὸ καὶ τρεμάμενο ἄχειλι:
 — Πέτε, ἀστέρια μου, σύγνεφα, πέτε,
 Σεῖς ποῦ βλέπετε ὀλοῦθε ἀπὸ πάνου
 Ἄνθους τέτοιους πολλοὺς νᾶχη ὁ κόσμος
 Τέτοια νειᾶτα σὰν μοῦδαν τὰ μάτια,
 Σὰν τ' ἀγάπησε ἡ ἔρμη καρδιά μου,
 Σὰν πονοῦσε γιὰ αὐτὰ νύχτα-μέρα
 Καὶ λαχτάρᾳ τὴν ἔδερνε, πέτε
 Κρίσι κάμετε, ἀστέρια καὶ νέφια,
 Πῶς νὰ βάσταε βαρὺν χωρισμό;
 Ποῦ τὴν εἶδα σεῖς ξέρετε, ἀστέρια,
 Καὶ θυμᾶστε.... τί ἐλάμπατε ἀκόμα
 Τὴν αὐγὴ ποῦχεν ἔρθη στὴ βρύση
 Ὀλομόναχη αὐτὴ γιὰ νερό.
 Σεῖς ἐλάμπατε, ἀστέρια μου ἀκόμα,
 Ὅμως λίγο θαμπά, λίγο ἀνάρηα
 Στῆς αὐγῆς τ' ἀσπρογάλαζο χρῶμα
 Ποῦ κατάρραχα μόλις χυνόταν.
 Τὰ πουλιὰ ξυπνωμένα στὰ δέντρα
 Κελαῖδοῦσαν γλυκά, τὰ λουλούδια
 Τὰ χορτάρια τῆς γῆς ἐμυρῶναν
 Τὸ λεπτὸ αὐγερινὸ ἀγεράκι
 Χίλια ξύπναγε αἰσθήματα ὠραῖα
 Τῆς καρδιᾶς μέσ' στὰ βάθητα ἡ φύσις.
 Λυγωμέν' ἡ ματιὰ τῆς παιδούλας
 Μιὰ Παράδεισον ἄνοιγε ὀμπρὸς μου....

Ἐνας χρόνος ἐπέρασε ἀκέρηος
 Ἀπὸ τότε, ἄλλην αὐγὴ δὲν τὴν εἶδα.
 Τὴν καρδιά μου κρυφόκαie ἡ ἀγάπη·
 Προξενιὰ στὸν πατέρα της στέλνω,
 Δὲν μ' ἠθέλησ' ὁ ἔρμος γαμβρό του,
 — Ἡ ἀρχοντιὰ πάντα φεύγει τὴ φτώχεια. —

Πέτε μου άστέρια, έσεις, ή καρδιά μου
 Πώς νά βάσταε βαρύν χωρισμό;
 Τέτοια έδιάλεξα ό δύστυχος νύχτα
 Σιγαλή, συγνεφιάρα, πανέρμην,
 'Υπνοβότανο έπηρα μαζί μου
 Κι' άρπαγήν έδιαλόγιασα. Τρέχω
 'Αρματωμένος έρμιαίς. Στο χωριό της
 Μοναχός σαν γεράκι πλακώνω,
 Τήν αύλή της πατώ και τó σπίτι,
 Τήν ποτίζω βοτάνι στον ύπνο,
 Τήν άρπάζω και φεύγω άγκαλιά.
 Πέτε μου, άστέρια μου, πέτε άλλαις τέτοιαις
 'Ομορφιαίς νάχη ό κόσμος πολλαίς;
 Πέτε σύγνεφα, ή μαύρη καρδιά μου
 Πώς νά βάσταε βαρύν χωρισμό;
 Τόν βαθύ σου τόν ύπνο μήν κόβης,
 'Ωραία κόρη, κι' ή αύγούλα σαν πάρη,
 Πρίν άκόμα ή καμπάνα σημάνη
 Στο έρημόκκλησο άπάνου τόν όρθρο,
 Τό μικρό και ξανθό σου κεφάλι
 Μέ στεφάνι ό παπᾶς θά στολίση
 Καμωμένο από άνθους του Μαΐου.

Είπε ό νηός και στα χείλη της σκύβει,
 Φοβερό τής άρπάζει φιλί,
 Στήν άγκάλη του πάλι τήν παίρνει
 Και πετᾶ στα βουνόκορφ' άπάνου,
 Σαν άητός ποῦ εις τὰ νύχια κρατεῖ
 Περδικοῦλαν ώραία πλουμερή.

1) 'Ημερολόγιον Δωδώνη έτος πρώτον 1896.

2) 'Ισως νάλεγε ό στίχος «κι'άλλο φόρτωμα σέρνει βαρύ.»

Ο ΨΩΜΟΠΑΤΗΣ¹

Η ΠΕΤΡΑ

Τὰ κακοτράχαλα βουνὰ τοῦ Πίντου ὅσοι διαβαίνουν,
'Οπώχουν τοὺς ψηλοὺς γκρεμοὺς καὶ τὰ μεγάλα λόγγα
Καὶ τὲς ἀμέτρητες κορφὲς καὶ τὲς πολλὲς βρυσοῦλες,
'Οπώχουν τὰ περίφημα τὰ πλούσια τσελιγγᾶτα.
Τὰ κακοτράχαλα βουνὰ τοῦ Πίντου ὅσοι διαβαίνουν
Μὲς τοῦ Γιαννῆ Καράμπελα τᾶμορφα στανοτόπια
Βλέπουν στὴ χλόη τὴ δροσερὴ ὀλόρθο νὰ προβάλλη
Μαῦρο λιθάρι, ἀταίριαστο μὲ τᾶλλα τὰ λιθάρια,
Σημαδιακὴ κι' ἀνέγνωρη καὶ πλάσης ἄλλης πέτρα,
Πέτρα ποῦ μάγια θάματα στὸ νοῦ καὶ μύθους φέρνει.
Τὴ δείχνει, ὀρθὴ ποῦ στέκεται, κορμὶ πανώριας κόρης,
'Οπώχει σκόρπια τὰ μαλλιὰ καὶ χαλασμένες πλέξες,
'Οπώχει κόρφους ἀνοιχτούς, πώχει ποδιὰ λυμένη
Καὶ στὰ ρουτιὰ τὰ κεντιστὰ καὶ στὰ μαλλιὰ τὰ μαῦρα
Μυρτιᾶς, ἀρείκης θυμαριοῦ κλωνάκια σκαλωμένα.
Τὴ λέγουν «Χρύσω» οἱ πιστικοὶ ποῦ γύρω ἐκεῖ σταλίζουν.
Μαυρίζουν τὰ μαντρόσκυλα ποῦ τρῶνε τοὺς διαβάτες,
'Ερχονται πρόθυμοι σιμά, πινάκι γάλα φέρνουν
Καὶ γιὰ τὴν πέτρα θλιβεροῦ τέτοιο ἀρχινᾶνε μῦθο.

ΤΟ ΚΟΠΕΛΙ

"Ολοι ἀγαποῦν τῆς τάξης τους ἀνύπαντρα κοράσια,
Μὰ ὁ Λάμπρος, πιστικὸς φτωχὸς καὶ τσέλιγγα κοπέλι,
Πῆγε κι' ἀγάπησε ὁ ζαβὸς τ' ἀφέντη του τὴν κόρη,
Τὴν κόρη τὴν μονάκριβη, τὴ Χρύσω τὴν πανώρια.
'Ετσ' ἀγαποῦν καμμιά βολὰ τυφλὰ καὶ δίχως γνῶσι.

Καὶ χάνεται ὁ δόλιος νιὸς καὶ χάνεται κ' ἡ κόρη.
 Τ' εἶνε τοῦ κόσμου ἀπάτητο σημερινὸ ζακόνι,
 Βασιλοπούλα ὁ βασιλιάς, φτωχιά ὁ φτωχὸς νὰ παίρνη,
 Καὶ πᾶνε κεῖνα, πέρασαν ἀντάμα μὲ τὰ χρόνια,
 Τὰ παραμύθια τὰ χρυσᾶ ποῦ μολογοῦνε οἱ γέροι,
 Πῶπαιρνε ὁ ρήγας βόσκισσα κι' ὁ χτίστης ρηγοπούλα.
 Κι' ὁ Λάμπρος κάποτ' ἔνοιωθε τ' ἄπρεπο τοῦ καῦμοῦ του.
 Τότε τὸν βρέσκαν οἱ βοσκοὶ στὰ δέντρα ριζωμένο,
 Μὲ τὸ κοπάδι ἀμάζευτο σ' ὄλα τὰ πλάγια σκόρπιο,
 Νὰ κλαίη νὰ κλαίη καὶ θλιβερά νὰ λήη ὁ μαῦρος τέτοια:
 — «'Αθλια καρδιά, πῶς σκόνταψες τυφλὴ στὸ βρόχι τοῦτο;
 Γιατ' εἶσ' ἐνοῦ φτωχοῦ καρδιά ποῦνε κυρά του ἡ Χρύσω.
 Ἐσὺ καλὰ ἦσουν μιὰ βολὰ μὲ τ' ἄστρα ἐρωτεμένη,
 Μὲ τὰ ρουμάνια, τὰ βουνά, τοὺς κάμπους, τὲς βρυσοῦλες,
 Μὲ τὰ λουλούδια, τὰ πουλιά, τὰ γρέκια, τὰ γαλάρια,
 Μὲ τὴν ξανθούλα ἀνατολή, μὲ τὸ ροδάτο δύσμα,
 Μὲ τούτη τὴν Πεντάμορφη ὅποῦ τὴ λένε Πλάση.
 Πῶς σὲ ξεπλάνεψαν, καρδιά, δυὸ μαῦρα μάτια κόρης,
 Ποῦ τὴν ἀγάπη σου ποτὲ δὲ θὰ μπορῆς νὰ δείξης;» —
 Τί ἐπέρασε πολὺς καιρὸς, ἐπέρασαν τρεῖς χρόνοι,
 Ποῦ ἡ κόρη τῶφερνε ψωμί κάθε βραδὺ στὴ στάνη
 Καὶ τοῦ βοηθοῦσε στ' ἄρμεγμα καὶ τῶπαιρνε τὸ γάλα,
 Κι' ὁ Λάμπρος πάντα δείλιαζε γιὰ νὰ τῆς πῆ τὸν πόνο.

Τ' ΑΣΤΡΙ

Ἄλλοτες γύρναε, θόλωνε σὰν τὸν καιρὸ κι' ὁ νοῦς του,
 Καὶ τρέμοντας, σὰν ἄρρωστος ὅποῦ τ' ἀνάφτ' ἡ θέρμη,
 Ἐγερνε στ' ἄστρο τῆς βραδιᾶς τ' ἀχτιδοστολισμένο
 Κ' ἔλεγε λόγια ὀπώδειχναν ἄσβεστο τὸν καῖμό του.
 — «'Αστρι τ' ἀπόσπερνου λαρό, γλυκόφωτο, πανώριο,
 Στὴν ὠμορφάδα ἀσύγκριτο, στὴ λάμψη πρῶτο ἀπ' ὄλα,
 Ποῦ μὲ τ' ἀπόκλωσμα τοῦ ἡλιοῦ προβάλλεις μὲς τὴ ράχη.
 Ἄνάερε λύχνε, οὐρανικέ, ὅπ' ἄγγελος σὲ ἀνάφτει
 Νὰ σημαδεύης ἔνωρα τὸν ἐρχομὸ τῆς νύχτας,

Για νὰ ξεξεύη στ' ὄργωμα τὰ βώδια του ὁ ζευγίτης,
 Νὰ γέρνη ἀπὸ τὸν ποταμὸ ποῦ πλένει ἡ κορασίδα,
 Στὸν ἀρμεγῶνα ὁ πιστικὸς νὰ φέρνη τὸ κοπάδι,
 Νὰ στρέφουν ἀπὸ τὲς βοσκὲς στὴν κούρνια τὰ πουλάκια,
 Νὰ κλειοῦν τὰ φύλλα τοῦ βουνοῦ τοῦ κάμπου τὰ λουλούδια
 Καὶ νὰ ἡσυχάζουν πέλαγα, στεριές, ἀκέρια ἢ Πλάση
 Κάτου στὸν ἴσκιο ποῦ ὁ Θεὸς ἀπλώνει ἀπανουθὲ της.
 "Ἄγιο τῶν μάγισσων ἄστρι καὶ τῆς ἀγάπης ἄστρι,
 Ὅποῦ βαθὺ χαιρετισμὸ σὰ προσευκὴν ὁ κόσμος
 Τὸ πλιὸ ἀκριβὸ καὶ μυστικὸ τραγούδι του σοῦ πέμπει.
 Ποῦ στάζει κάθε ἀχτίδα σου μὲς τὴν καρδιὰ ἄγιο μῦρο,
 Κι' ἂν φέρνη σούρπωμα στὴ γῆ καὶ στὰ ματάκια ὑπνίλα,
 "Ὁμως στὰ βάθια τ' ἄγνωρα ξυπνάει καὶ ζωντανεῖει
 "Ὅλα τὰ μάγια τὰ κρυφὰ τῆς μεστωμένης νιότης,
 "Ὅλους τοὺς πόθους, τοὺς καϊμούς, τοὺς πόνους, τὴν ἀγάπη.
 Κ' ἐγὼ ἀγαπάω· σὺ μοναχὰ καὶ τὰ πουλιὰ τοῦ λόγγου
 Ζέρετε τὴν ἀγάπη μου σ' ὄλην αὐτὴν τὴν Πλάση.
 Πολλὲς βολὲς στὰ μάτια της τὰ μαῦρα καὶ μεγάλα
 Εἶδα νὰ καθρεφτίζεται ἡ λαμπερὴ σου ἀχτίδα
 Πολλὲς βολὲς κουρμάστηκα οἱ ἀντίλαλοι τοῦ λόγγου
 Νὰ παίρνουν ὄχ τὸ στόμα μου καὶ στὰ πουλιὰ νὰ λένε
 Τὸ χαϊδεμένο τῶνομα τῆς μαυρομάτας Χρύσως.
 Νὰ κάτεχες τί χαλασμὸς ποῦ γένητ' ἐδῶ μέσα!
 Εἶνε ἀβλεμόνι ὁ πόνος μου, πέλαγο δίχως ἄκρη,
 Δρακόλιμνα χωρὶς βυθό, γῆς χάσμα, στιὰ μεγάλη,
 Πόταμος μὲ κατεβασιὰ ποῦ ριζιμιὰ ξεσέρνει.
 Κ' ἡ Χρύσω εἶν' ἄστρι, ἡ μάγισσα ποῦ δύνεται καὶ ξέρει
 Πῶς νὰ μερέψη ὁ ποταμὸς, ἡ στιὰ πῶς ν' ἀποσβύση,
 Πῶς τοῦ πελάου ὁ ἀβλέμονας, πῶς ὁ βυθὸς τῆς λίμνης
 Νὰ στίψουνε, νὰ πατηθοῦν κι' ὁ χαλασμὸς νὰ πάψη.
 "Ὁμως ποτὲ δὲν ξάνοιξα καλὸ ἕνα διάνεμά της.
 Κ' ἡ παπαρούνα, ὁ κύσσερας πῶσκασα τὴν αὐγούλα
 Μὲ τὴ δεξιὰ παλάμη μου τίποτα δὲ μοῦ δεῖξαν.
 Μάδεψα ἑπτὰ ἀσπρολούλουδα πολιώρα μὲς τὸ σάδι
 Τὰ τέσσαρα μοῦπαν τὸ ναί, τὰ τρία μοῦπαν ὄχι.
 Ἐπὶ καθάριο μάλαμα κι' ἀσῆμι νὰ σὲ κάμω

Μέσα στὸ κατασάρκι μου νὰ σὲ κρεμάσω σὰ γκόλφι,
 Σὰ χαϊμαλί, σὰ φυλαχτό, νὰ γένω δουλολάτρης
 Νὰ πέφτω νὰ σὲ προσκυνάω τὸ βράδυ ποῦ προβάλλεις.
 Φέρτην, ἀστρί, τὴ Χρύσω μου φέρτην στὸν ἔρωτά μου.
 Τὸ δεξιὸ μάτι μου φλυτρᾷ μὴ θὰ γενῆ τὸ θάμα;
 ὦ Χρύσω, ποῦ τὸ χνῶτο σου μοσχοβολάει σὰ γάλα,
 Κι' ὀλόβολη μοσχοβολᾷς σὰν ἄνθι ἀπὸ θυμάρι,
 Ποῦσαι ὄχ τὰ χιόνια ἀσπρότερη τῆς Παγωμένης Ράχης,
 Σὰν τὴν ἀγράμπελη ἀνθερή, γλυκειὰ σὰν τὴν παγούδα,
 Σὰν τὴν ἀρνάδα κάλεσσα καὶ σὰν τὴν χλόη δροσάτη.
 Χρυσοπηγή, χρυσόνειρο τῆς ἄπραγῆς μου νιότης,
 Δεῖξέ μου μιὰ βολὰ κ' ἐσύ σημάδι ἀγάπης, Χρύσω,
 Τί ὁ μαῦρος θὰ νὰ βουρλιστῶ μὲ τὸν καῖμό ποῦ θρέφω,
 Τί στὰ μελίγγια μου ὁ καῖμός βαριά ξανάφτει θέρμη,
 Κι' ἄν κλαίγω, τὰ ματάκια μου γιὰ ἐσένα κλαίγουν, Χρύσω.

Η ΚΟΡΗ

Ἔνα σπερνὸ ποῦ ἀράδιαζε τέτοιους καῖμούς στ' ἀστέρι
 Ὁ ἔρωτευμένος ὁ βοσκὸς γερμένος στὸ ραβδί του
 Κ' ἔκρυβε στὰ δυὸ χέρια του τὰ μάτια του ποῦ κλαῖγαν,
 Ἀπὸ τοῦ λόγγου τὰ δεντρά προβαίνει ξάφνου ἢ Χρύσω,
 Τοῦ ἀφεντικοῦ του ἢ μοναχῆ κι' ἀμάλαη θυγατέρα.
 Περίμορφη σὰν τοῦ βουνοῦ τὴν κάρια περδικούλα,
 Μεστή σὰ στάχυ τοῦ θερτῆ, ξανθιά σὰν τὴν κεριθρα,
 Φωτοπερίχυτη λαμπρῆ σὰν τ' ἀστρι ποῦ ξεφεύγει,
 Λαχταριστὴ κατάγλυκεια σὰν τὴ δροσοσταλίδα,
 Σὰν τὸ κρινόχνουδο ἀπαλὴ καὶ μοσχοβολισμένη.
 — Λάμπρο, δειλὰ ἀνακράζει τον. — Ποιὸς εἶνε; — Ἐγὼ εἶμαι
 ἢ Χρύσω. —
 — Τί τρέμεις; ἢ ὄψη σου γιατί τόσες βαφές ἀλλάζει;
 Πῶς μὲ τηράει τὸ μάτι σου καὶ στὴ καρδιά μὲ σφάζει; —
 Ἀμίλητη τὰ μάτια της ἢ κόρη χαμηλώνει.
 Τὰ ροδοκάλια τῆς αὐγῆς τῆς δύσης ἢ πορφύρα
 Μὲς τὴν πανώριαν ὄψη της ἀδερφικὰ εἶχαν σμίξει.

Τὰ χέρια της μέ τῆς ποδιᾶς τὴν ἄκρη ἄστοχα παίζαν
 Καὶ μιά της φτέρνα ἐσύντριφτε τῆς γῆς ἐν' ἄγριο γιούλι.
 Καλότυχο χίλιες βολές τῆς γῆς τὸ λουλουδάκι
 Ποῦ ξεψυχάει παράκαιρα κάτου ἀπὸ τέτοια φτέρνα.
 — Μὴ γιατί κλαίω, γιατί βογγῶ; τῆς κρένει ὁ Λάμπρος πάλε.
 Μῦθος δὲν εἶνε, ἐγὼ πονῶ κ' ἐσύ τὸ ξέρεις Χρύσω. —
 Ἡ κόρη ὀλόρθη σώπαινε, κι' ὄντας σωπαίν' ἡ κόρη
 Κ' ὄντας δὲ φεύγει δὲ προγγᾶ, θὰ πῆ πῶς δὲν πεισμώνει,
 Θὰ πῆ πῶς τὴν ἐλόχεψε κι' αὐτὴ μὲ τὸ κεντρί της
 Ἡ μέλισσα ἡ χρυσόφτερη ποῦ τήνε λέν Ἀγάπη,
 Καὶ μὲ τὰ λόγια τὰ γλυκὰ τ' ἀγούρου ἀναγαλλιάζει.
 Ψάρεψε ὁ Λάμπρος στὴ σιωπὴ τ' ἄφαντο μυστικὸ της.
 Τὰ στήθια του ἀπὸ ὀλόβολο κοιρῶνι ξαλαφρῶσαν,
 Τῆς ἀχνισμένης ὄψης του σφογγάει τὸν κρῦο ἴδρω,
 Παίρνει βαθὺν ἀνασασμὸ μὲς ὀχ τὰ φυλλοκάρδια.
 Γροικάει καινούρια ἀνάκαρα, νέα ὕπατα, νέα πόδια,
 Τὴ συντριμμένη του ψυχὴ μπροστελεμένη νιόθει
 Ξεθαρρεμένος σέρνεται στῆς κορασιᾶς τὸ πλάγι,
 Κι' ὡσάν σὲ ὄνειροφαντασιὰ ν' ἀπλῆε σιγὰ μιλεῖ της
 Μ' ὅλα τὰ μάγια τῆς φωνῆς καὶ τοῦ καϊμοῦ τῆ θέρμη.
 — Μὴ ξεφτυλᾶς τ' ὠριόπλουμο κεντίδι τῆς ποδιᾶς σου
 Μ' αὐτὰ τὰ κρινοδάχτυλα πῶχουν πλαστῆ γιὰ χάϊδια.
 Μ' αὐτὸ τὸ πόδι τὸ μικρὸ ποῦ με μεθᾶ ἡ θωριά του
 Μὴ τὸ σκοτώνης τ' ὠμορφο τ' ἀθῶο τῆς γῆς λουλούδι.
 Κι' αὐτὰ τὰ μάτια ποῦ καιροὺς καὶ μήνους μὲ πλανεύουν
 Κατὰ τὸ χῶμα ντροπαλὰ γιατί τὰ χαμηλώνεις;
 Χρύσω, γλυκανασήκου τα, γύρέ τα κατ' ἐμένα
 Καὶ στάλαξέ μου στὴν ψυχὴ μὲ τὴν ἀγνή τους σπίθα
 Τὰ θάρρητα τῆς παντοχῆς, τὰ βάρσαμα τοῦ πόνου.
 Δός μου το τ' ἄσπρο χέρι σου μ' ὅλη τὴ βούλησή σου
 Στὴν ξαναμένη μου καρδιὰ νὰ τὸ σιμῶσω, Χρύσω,
 Νὰ νιόσης τὴ λαχτάρω της, τοὺς χτύπους της ν' ἀκούσης
 Ἄχ! ὁ μεγάλος μου ὁ καϊμὸς θὰ νὰ μ' ἀποσβολώση,
 Θὰ γένω σάν τὸν ξέρακα τὸν ἀστραποκαμένο
 Καὶ θὰ χαθῶ στὴν ἔρημο χωρὶς δροσοῦλα κ' ἴσκιο,
 Χωρὶς ἀντίρριμα χλωρό, χωρὶς κλωνὶ ἀνθισμένο.

"Ελα νὰ ζήσουμε μαζί σὰν τὰ τρυγόνια, Χρύσω,
 Νὰ περπατᾶμε τὲς ἔρμιές, τ' ἀπάτητα τὰ λόγγα,
 Ποῦνε τ' ἀνεύρετα νερὰ τ' ἀμάζωχτα λουλούδια,
 Κι' ὅπου τὸ λὲν οἱ πέρδικοι κ' οἱ κοῦκοι ξεγνοιασμένοι.
 Ἴδές, ὁ Μάης, μὲ τὲς δροσιές καὶ τὰ πολλά του τ' ἀνθια
 Καὶ μὲ τὴν ἐρωτάρικη τὴ μυστικιά του γλῶσσα
 Γροίκα, τρανὰ σ' ἀνακαλεῖ στὴ μαγικὴ ἀγκαλιά του
 Ἄκου, μὲ τοὺς κελαϊδισμοὺς τ' ἀηδόνια σ' ἀνακράζουν.—

Η ΑΓΑΠΗ

"Ὅταν ἀπ δροσόπαγο κλιτὸ καὶ μαργωμένο
 Μνήσκει στὸν κάμπο ὄλονυκτῆς τ' Ἀπρίλη τὸ λουλούδι
 Καὶ τὴν αὐγούλα τὸ φιλοῦν μόλις τοῦ ἡλίου ἢ ἀχτίδες
 Κ' ἐκεῖνο ἀναθερμαίνεται καὶ ξεπαγώνει ἀγάλια·
 Κ' ἢ Χρύσω ἔτσι ξεπάγωνε κ' ἔτσι ἀναθερμαινόταν
 Μὲ τὰ θερμὰ γλυκόλογα τοῦ πιστικοῦ τοῦ Λάμπρου.
 Πέφτει τοῦ Λάμπρου τὸ ραβδί π' ἀκούμπαιε τὸ πλευρό του,
 Τῆς Χρύσως ἔπεφτε ἢ ποδιά, τὰ χέρια χαρβαλῶναν
 Κι' ἄθελα βρέσκαν κι' ἄγγιζαν τοῦ πιστικοῦ τὰ χέρια.
 Ἔτρεμε σὰν τὴν καλαμιὰ κι' ἀνάγερνε τὰ μάτια
 Πλημμυρισμένα ἀπὸ καῦμὸ καὶ φλογερὰ ἀπ' ἀγάπη,
 Κι' ὅπως κοχλάζει ἀπ' ἄνεμον ἢ φουσκωμένη λίμνη
 Ἔτσ' ἀνεβοκατέβαιναν οἱ ἀμάλαγοί της κόρφοι.
 Στ' ἀντικρινὸ κατάρραχο ἔλαμπε τ' ὦμορφ' ἄστροι,
 Τὰ σπερινὰ τ' ἀπόφωτα στὸ βάθο ἀσπρολογοῦσαν
 Καὶ κόπου κάπου στὴ θαμπὴ καὶ μακρινὴ τους φέξη
 Τὸ μονοπάτι τοῦ βουνοῦ ξεχώριζε στοὺς βράχους.
 Ἴσκιωνε ὁ κάμπος χαμηλὰ κ' ἢ ρεματιές θολῶναν,
 Τ' ἀεράκι κρυφομίλαε μὲ τοῦ βουνοῦ τὰ φύλλα,
 Γυρνοῦσαν ἀπὸ τὲς βοσκές τ' ἄγρια πουλιὰ τῆς ἔρμου,
 Σὰ λιθοσῶρι ὁ χρυσαετὸς ἀτάραγος κι' ὀλόρθος
 Ἄνάκραζε τὸ ταῖρι του μὲς τοῦ γκρεμοῦ τὸ φρύδι,
 Ἄράδιαζε ἀπὸ διάρραχο μικρὸ κοπάδι κι' ἄσπρο
 Καὶ κάπου ἀκούοταν σαλαγή, κάπου βραχνὴ φλογέρα.

Τοῦ Λάμπρου σκόρπια ὀλόγυρα τὰ πρόβατα βοσκοῦσαν
 Καὶ τὰ γαλαροκούδουνα γιομόζαν τὸν ἄερα
 Μ' ἄρμονικὸ κι' ὀλόγλυκο κι' ἀνάκουστο ἠχολοῖ.
 Στὸ σάδι παίζανε τ' ἄρνιὰ κι' ὁ νιὸς στὴν ἀγκαλιά του
 Τὴν κόρη βάσταε ἄλαλη καὶ λιγοθυμισμένη.

ΤΟ ΚΡΙΜΑ

Πολλὲς βραδιὲς π' ἀντάμωναν φιλιῶνταν ἀπὸ τότες
 Κ' ἔλεγαν τὴν ἀγάπη τους κι' ἄργαγε λίγο ἢ Χρῦσω
 Κι' ἂν τὴ ρωτάγαν «τί ἄργησες;» τὰ γονικὰ στὸ σπίτι
 Χίλιες τοὺς εὔρισκε ἀφορμές, μύρια τῆς στρατάς μπόδια.
 Κ' ἓνα βραδὺ ἀπὸ τὰ πολλὰ, κοντὰ τὸ πρῶτο σοῦρπο,
 Δίχως ν' ἀρμέξουν πρόβατα, νὰ εἰποῦν καὶ πολλὰ λόγια,
 Τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι ὁ νιὸς τὴν ὠμορφή τὴν κόρη
 Καὶ νά, σὲ δαύτη τὴ σπηλιά, στὸ μονοπάτι δίπλα,
 Νυφούλα δίχως γάμου εὐκὲς καὶ βλογητὸ στεφάνι.
 Μὲ τὰ φιλιὰ τὴν ἔσυρε μὲ χαίδια ὁ ψωμοπάτης.
 Χλόη δροσερὴ ἀπὸ τὰ βαρκά, μυρτιὲς ἀπὸ τὸ ρέμα,
 Πεῦκα τοῦ λόγγου εὐωδερά, λουλουδιασμένες δάφνες
 Κι' ἀρείκη τοῦ βουνοῦ ἀπαλὴ καὶ νιόβγαλτο θυμάρι
 Ἔκοψε κ' ἔστρωσε ὁ βοσκὸς κ' ἔγειρ' ἐκεῖ τὴν κόρη.

ΤΟ ΘΑΜΑ

Στὴ ράχη πρόβαινε λαμπρὸ τῆς χαραυγῆς τ' ἀστέρι,
 Στοῦ λόγγου τὰ πυκνὰ δένδρα ξυπνοῦσαν τὰ πουλάκια
 Κι' ἀνάκραζαν μὲ τοὺς γλυκοὺς κελαιδισμοὺς τὴν πλάση.
 Τότες ξυπνήσανε κ' οἱ νιοὶ μὲς στὴν κρυφὴ φωλιά τους,
 Στὸ μοσχοβολισμένο τους καὶ μαλακὸ στρωσίδι,
 Κομμένοι ἄχνοι καὶ βάρυπνοι καὶ σὰ ξαγρυπνισμένοι,
 Ξαρματωμένος ὁ βοσκὸς σὰ σκλάβος τοῦ πολέμου,
 Ἡ νιά μὲ κόρφους ἀνοιχτοὺς καὶ μὲ ποδιὰ λυμένη
 Καὶ στὰ ρουτιὰ τὰ κεντιστὰ καὶ στὰ μαλλιὰ τὰ σκόρπια

Μυρτιᾶς, ἀρείκης, θυμαριοῦ κλωνάκια σκαλωμένα.
 Τοὺς χτύπησε τῆς χαραγῆς τὸ παγερὸ τ' ἀέρι
 Καὶ ξαστερῶσαν ξάνοιξαν οἱ μαῦροι λογισμοὶ τους.
 Τότες θυμήθηκε ὁ βοσκὸς τὰ ζωντανά, τὴ στάνη,
 Κι' ἀφίνει εὐτίς τὴ σπηλιὰ μὲ τ' ἀπαλὸ τὸ στρῶμα
 Καὶ τὴν πανώρια ἀγάπη του μὲ τὰ γλυκὰ φιλιὰ της,
 Μὲ τ' ἄσπρο, τὸ μεστὸ κορμί, τὴ λυγερὴ τὴ μέση
 Καὶ τὴν ὀλόθερμη ἀγκαλιὰ ποῦ χάρηκε ὅλη νύχτα.
 "Ὅμως τὸ γρέκι του ἀδειανὸ κι' ἔρμη τὴ μάντρα βρίσκει.
 Τὰ στρουγγολίθια, τὰ κλαριά, μπροστά του ζωντανέψαν
 Κ' ἔγειναν ὅλ' ἀφεντικά κι' ἀνθρωπινὰ τοῦ κρέναν:
 — Λάμπρε, ποῦνε τὰ ζωντανά; Λάμπρε, ποῦνε τὸ βιό μου; —
 'Ὁ Λάμπρος ἀλλοφρένιασε κ' ἔχασε τὰ ὕπατά του.
 — Ἔω συμφορά, ποῦ μ' ἔσυρες ἄστοχε λογισμέ μου!
 Πάτησα ἀφεντικοῦ ψωμί κ' ἔχασα καὶ τὸ βιό του!
 Εἶνε τὸ κριμά μου βαρὺ σὰν τὸ βουνὸ τοῦ Σμόλκα,
 Τὸ κριμα πῶκαμα ὁ ζαβὸς μὲς τὸ βρασμὸ τῆς νιότης.
 Τὸ πῶς στὸν κόσμον ἐγὼ νὰ βγῶ, τί λόγο θὰ νὰ δώκω;
 Ἔω Θεέ μου, ἰδὲς καὶ σῶσέ με τί μὲ τηρᾶς ἀκόμα, —
 Τὴν ἴδιαν ὥρα πρόβαλε 'στοῦτο τὸ σάδι ἢ Χρῦσῶ.
 'Ἡ μαύρη ἐδῶ εἶδε ὀλάνοιχτους καὶ μαλαχτοὺς τοὺς κόρφους
 Καὶ φιλημένον τὸ λαιμὸ καὶ τὴν ποδιά λυμένη
 Κ' ἐδῶ θυμήθη κ' ἔνοιωσε τὴν ἄσβεστη ντροπὴ της.
 — Μανούλα μου, ξεφώνησε σὰ λιγοθυμισμένη,
 Μὲ πλάνεψε καὶ μ' ἔχασε μὲ τὰ γλυκὰ του λόγια.
 "Ὀντας μοῦ τᾶλλε βολετὸ δὲν ἦταν πέτρα νὰ ἦμουν; —
 Τοὺς ἐλυπήθηκε ὁ Θεὸς γιὰ τ' ἦταν νιοὶ κ' οἱ δύο τους
 Κ' ἔτσ' ἔγεινε ὁ βοσκὸς πουλὶ κ' ἡ κόρη αὐτήνα ἢ πέτρα.

Ο ΨΩΜΟΠΑΤΗΣ

Τὰ κακοτράχαλα βουνὰ τοῦ Πίντου ὅσοι διαβαίνουν,
 'Ὀπώχουν τοὺς ψηλοὺς γκρεμοὺς καὶ τὰ μεγάλα λόγγα,
 Καὶ τὲς ἀμέτρητες κορφὲς καὶ τὲς πολλὲς βρυσοῦλες,
 'Ὀπώχουν τὰ περίφημα τὰ πλούσια τσελιγγᾶτα.

Τὰ κακοτράχαλα βουνὰ τοῦ Πίντου ὅσοι διαβαίνουν,
 Ζάφνου ἀπὸ βράχου, ἀπὸ γκρεμοῦ κορφή καὶ ἀπὸ ραχούλα
 Στριγγιὰ γροικᾶνε σουρατά, σὰ νὰ σουράη τσοπάνης
 Καὶ σαλαγάει τὰ πρόβατα καὶ σαλαγάει τὰ γίδια.
 Τότες οἱ πιστικοὶ οἱ καλοὶ, ποῦ γύρω ἐκεῖ σταλίζουν,
 Δείχνουν μὲ τὲς ἀγκλίτσες τους καὶ μὲ τὰ στραβορράβδια
 Σὲ βράχου ἀπάνου, σὲ γκρεμοῦ κορφή καὶ σὲ ραχούλα
 Μικρὸ σταχτόφτερο πουλὶ καὶ λένε:—‘Ὁ ψωμοπάτης.—

1) Ἡμερολόγιο Δωδώνη 1899 σελ. 27—36. Στὴν ἔκδοση Κολ-
 λάρου ὅπου ἀναδημοσιεύεται ὑπάρχει σημείωση ὅτι ἡ Γκόλφω εἶναι
 τὸ πρῶτο σχέδιο τοῦ Ψωμοπάτη. Ὁ ἴδιος, ἐν τούτοις, ὁ Κρυστάλλης
 στὸ γράμμα του πρὸς τὸν Ἀλεξόπουλο (24 Μαΐου 1894) μιᾶ μ’ ἐν-
 θουσιασμό γιὰ τὴ Γκόλφω ποὺ θ’ ἀποτελεῖται ἀπὸ δέκα μέρη, λέει
 ὅτι ἐτελείωσε τὸ δεύτερο μέρος (ἐκεῖνο ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ ἡμε-
 ρολόγιο Ποικίλη Στὸ ἀστά 1895) καθόλου ὅμως δὲ μιᾶ γιὰ
 τὸν Ψωμοπάτη.

Η ΑΡΠΑΓΗ¹

Λεβέντες ἄρματώνονται νὰ πᾶν ν' ἀρπάξουν κόρη,
Κόρην γιὰ τὸν σταυράδερφο τὸν μπράτιμο τὸ Θύμιο.
Νύχτα σελλώνουν τ'ἀλογα, νύχτα τὰ καλλιγώνουν,
Καὶ αὐτὴ τοῦ Θύμιου ἡ ἀδερφή λύχνον κρατάει καὶ φέγγει,
Τὸν λύχνο ἔς τὸνα χέρι της καὶ σ' ἄλλο τὸ ποτήρι,
Ποτήρι καὶ καυκόπουλο ποῦ τοὺς κερνάει καὶ πίνουν·
"Ὅσα ποτήρια τοὺς κερνάει τοὺς λέγει καὶ τέτοια λόγια:
— Αὐτοῦ ποῦ πᾶτε, μπράτιμοι, αὐτοῦ ποῦ πᾶτε, ἀητοί μου,
Τὴν κόρη ποῦ θ' ἀρπάξετε τὴν ὄρηα περδικούλα,
Μὴ μου τήνε βαλτώσετε, φτερό νὰ μὴν τῆς πέσει,
Σὰν νύφη νὰ τὴν φέρετε καὶ σὰν μεγάλη ἀφέντρα.
Κ' ἐγὼ στὸν καλογυρισμὸ θὰ ν'ἄβγω στὸ καρτέρι,
Νὰ σᾶς διπλώσω τὰ καυκιά καὶ τὰ κρασοποτήρια.
"Ὅλα τοῦ Ὀλύμπου τὰ χωριά, ὅλα κοράσια τρέφουν
Κοράσια σὰν τὸ κρῦο νερὸ καὶ τῆς αὐγῆς τὴν στάλα.
Μὰ σὰν τὸ κάτου τὸ χωριὸ ποῦ γέρνει πρὸς τὴν Ὀσσα,
Ποῦ ἀσπρολογάει πλατύ, ἀπλωτὸ ποῦ φλάμπουρα τὸ ἰσκιώ-
Καὶ τὸ ποτίζει ὁ πόταμος, λίγα χωριὰ γεννᾶνε [νουν,
Τέτοια κοράσια ποῦ εἶδα ἐγὼ, τέτοιες Ζωθιές τοῦ Ὀλύμπου.
Καὶ στοῦ χωριοῦ τὲς ὠμορφες ὠμορφη καὶ ἀκουσμένη
Ἦταν ἡ Δέσπω ἡ μοναχὴ τοῦ Ἀρχόντου θυγατέρα.
Γκόλφι τὴν εἶχε τὸ χωριὸ κι' ὁ Ὀλυμπος τραγούδι,
Τὰ μάτια τὰ γραμμένα της καὶ τὸ τρανὸ ὄνομά της
Σκάζει τοὺς νιοὺς τοὺς δύστυχους, πλαντάζει τὲς κοπέλλες,
Κ' ἓνα φτωχὸ βοσκόπουλο κι' ὠμορφο κι' ἀντρειωμένο,
Ἄπ' ἄλλο, μακρυνὸ χωριό, τὸ μπλέξανε σ' ἀγάπη.
Μπροστά της βγαίνει ὀλημερὶς στή βρύσι στὸ κοπάδι
Καὶ μὲ χιλιάδες λόγια τῆς καὶ μὲ γλυκὰ τραγούδια
Τὴν ὠμορφιά της παίνεσε κ' ἔδειχνε τὸν καϊμό του.
Κι' ἀπὸ τὰ λόγια τὰ πολλὰ κι' ἀπὸ τὰ γλυκὰ τραγούδια,
Ἐξεπλανέθη ἡ ἀνήξερη κ' ἡ ἄπραγη καρδιά της...

‘Ο Θύμιος στέλνει προξενιά. Δέν τήν ἐδέχθη ὁ Ἄρχος,
 Καί τὸ φτωχὸ βοσκόπουλο τὸ σκάει, τὸ φοβερίζει.
 — Ἐγὼ εἶμαι ἓνα βοσκόπουλο, θρεμμένο μεσ’ στὰ ὄρμάνια,
 Καί δέν με σκάζουν, ἄρχοντα, ὄργητες καὶ φοβέρες,
 Ἐμένα ἀγάπη μοναχὰ βαρειὰ με βαλαντώνει,
 Τὸ βιό σου δέν σοῦ γύρεψα, ἐγὼ τήν Δέσπω θέλω,
 Χίλια θὰ κάμω βολετὰ καὶ θὲ νὰ σοῦ τήν πάρω.

Στὴν ποταμιὰ τῆς Σαλαμπριάς τρεῖς νιοί, τρεῖς ἀντρειωμένοι,
 ‘Ο Γιάννης ὁ Πλανόγιαννος, ὁ Πάνος Πλατανιώτης,
 Καί τὸ μικρὸ Ἀρχοντόπουλο ἀντάμα τρῶν καὶ πίνουν,
 Ἀντάμα ἔχουν καὶ τᾶλογα σὲ μιὰ ταγὴ δεμένα,
 Σὲ μιὰ ταγὴ, σ’ ἓνα δεντρί, σ’ ἓνα παλιὸ πλατάνι.
 Τοῦ Γιάννου τὸ σιδέριο σκάφτει μανὸ τὸ χῶμα
 Μὲ τὰ χονδρά του πέταλα κι’ ὀλόγυρα λιθάρια
 Καὶ σβώλους χῶματα σκορπάει· τοῦ Πλατανιώτη ὁ μαῦρος
 Στὸ στόμα μὲ τὴ γλῶσσά του τὸ χαλινὸ του δέρνει
 Κι’ ἀφρούς χύνουν τὰ ὀρθούνια του κι’ ὄλο βαριά φρυμάζει·
 Τὸ δούριο τ’ Ἀρχοντόπουλου τὸ δέντρο ἀναταράζει
 Κι’ αὐτιάζεται παράξενα καὶ χλιμιντράει μὲ ζόρι.
 Ζάφνου τρεχάτος γλήγορος πλακώνει πεζοδρόμος.
 — Ἐσεῖς τρῶτε καὶ πίνετε καὶ πίσω σᾶς κουρσεύουν,
 Κουρσάροι καβαλλάριδες χουμῆσαν στὸ χωριό μας.
 Μ’ ἥλιον, μὲ μέρα ἐχούμησαν καὶ τῶκαμαν λυμοῦρα,
 Δριμόχολο καὶ χαλασμός. Πᾶνε τοῦ Γιάννου οἱ κῆποι.
 Ζεθεμελιῶσαν τὲς λιθιές, τὲς φράχτες, τὰ πλοκάρια.
 Τ’ ἀμπελοφύτια, τὲς σπορὲς τοῦ Πάνου ξεχωνιάσαν,
 Καὶ τοῦ μικροῦ Ἀρχοντόπουλου τὸ πατρικὸ πατῆσαν
 Καὶ σκλάβαν πῆραν τὴν καλὴ, τὴν ἀκριβὴ ἀδελφὴ του.
 ‘Ο Γιάννος ἐπαινέθηκεν ἄλλους νὰ σκάψη κήπους
 ‘Ο Πάνος λέει, ἄλλες σπορὲς, κι’ ἀμελοφύτια ὀργώνει.
 Μὰ τὸ μικρὸ Ἀρχοντόπουλο ἄλλη ἀδερφή δέν κάμνει.
 Νὰ πάη μονάχο ντρέπεται.

1) Στὴν ἔκδοση Κολλάρου μὲ σημείωση τοῦ Γ. Γάγαρη ὅτι
 πρώτη φορὰ δημοσιεύοταν.

Τ' ΑΘΑΝΑΤΟ ΝΕΡΟ ¹

Χρόνια καὶ μῆνες πλάνεσα, σὰν διψασμένο ἀλάφι
Ναῦρω τ' ἀθάνατο νερὸ νὰ πιῶ νὰ μὴν πεθάνω.
Τάχα ἀπὸ ποιοῦ βουνόκορφο καὶ ποιὸν γκρεμὸ νὰ πέφτη;
Σὲ τί λαγκάδι νὰ περνᾷ; Σὰν ποιοῦ λιβάδι τάχα
Νὰ βρέχη, νὰ δροσολογᾷ; Τί δέντρα νὰ ποτίζη
Καὶ τί λουλούδια νὰ φιλῆ; Τάχα σὰν ποιοῦ ἀκρογιαλὶ
Μὲ ἀγάπη νὰ τὸ δέχεται γλυκὰ στὴν ἀγκαλιά του;
Τί ἀγγέλοι τάχα, τί πουλιά, τί πρόβατα τὸ πίνουν,
Καὶ τί νεράϊδες ὡμορφες νὰ λούζουν τὰ κορμιά τους;
Σαν πῶς νὰ λάμπη ἐκεῖ ὁ οὐρανός; Σὰν πῶς νὰ ξημερώνη;
Πῶς νὰ σουρπώνη ἀποβραδὶς; Τ' ἀστέρια πῶς νὰ φέγγουν
Σὰν ποιοῦ στρατὶ νὰ βγαίνη ἐκεῖ; Σὰν ποῦ θὰ τ' ἀπαντήσω;
Χρόνια καὶ μῆνες πλάνεσα, σὰν διψασμένο ἀλάφι,
Βουνά—ποτάμια ἐπέρναγα, νεροσυρμές καὶ κάμπους,
Δὲν τ' ἀπαντοῦσα πούπωτα. Ψηλὰ σὲ κορφοβοῦνι
Μάγισσαν κόρην ἀπαντάω ἀπάν' τὸ βράδυ βράδυ.
— Μάγισσα, ποιοῦ εἶναι τὸ στρατὶ, ποιοῦ εἶναι τὸ μονοπάτι
Ναῦρω τ' ἀθάνατο νερὸ νὰ πιῶ νὰ μὴν πεθάνω;
— Διαβάτη μου κι' ὡμορφονιέ, εἶνε μακρὰ ἢ πηγὴ του.
Νύχτωσε τώρα ποῦ θὰ πᾶς στὴν ἐρημιὰ μονάχος;
Στὴν ἄβρητή μου τὴ σπηλιὰ πέρνα τὴν νύχτα ἀπόψε,
Καὶ μὲ τὸ χάραμμα ταχιά σοῦ δείχνω ἐγὼ τὸν δρόμο. ²⁾
'Ἡ Μάγισσα ἢ ἐρημικὴ, ἢ Μάγισσα ἢ πανώρη,
Μοῦ εἶπε τὸ βράδυ στὴ σπηλιὰ.— Καλόγνωμε διαβάτη,
Στὸ πρῶτο τὸ ξημέρωμα τὸν ὕπνο ν' ἀπαριάσης,
Νὰ πᾶς γιὰ ν' ἄσαι στὸ νερὸ τὴν ὥρα ποῦ ἔβγη ὁ ἥλιος.

.

1) Στὴν ἐκδοσὴ Κολλάρου.

2) «Καὶ μὲ χάραμμα ταχιά» λέει τὸ πρωτότυπο.

ΤΟ ΠΑΡΑΠΟΝΟ ΤΗΣ ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΑΣ ¹

“Ολοι τὸ ἡλιοβασίλεμμα κυττάζουν τὸ πανώρηο,
Κ’ ἡ κόρη ὀπώχει τὸν καϊμὸ τοὺς κάμπους ἀγναντεύει,
Νὰ ἰδῆ κοπάδια ἄν ἔρχονται κι’ ἄν κούγωνται τρουκάνια.
Οὐδὲ κοπάδια φαίνονται κι’ οὐδὲ τρουκάνια ἤχοῦνε.
Δακρύζουν τὰ ματάκια της καὶ τέτοια λέει ὁ νοῦς της.
— Γιατὶ μὲ κακοπάντρες, μανούλα μὲ κλαρίτην,
Ποῦ κάνει μῆνες στὰ βουνὰ καὶ ξάμηνα στοὺς κάμπους;
”Ἄλλοι τοῦ πᾶνε τὸ ψωμί, ἄλλοι τοῦ πᾶν τὰ ροῦχα,
Κ’ ἐγὼ κοιμοῦμαι μοναχὴ χειμῶνα καλοκαῖρι,
Μὲ τὴν ροκούλα μου ἀγκαλιά τ’ ἀδράχτι στὸ ζωνάρι.
Βρέξε, χειμῶνα, χιόνισε κλείσε τὰ κορφοβούνια,
‘Ρίξε ἓνα πετροχάλαζο κ’ ἓνα πυκνὸ δρολάπι,
Γιὰ νὰ πνιγοῦν τὰ χειμαδιὰ κ’ οἱ κάμποι νὰ χαλάσουν,
Γιὰ νὰ βραχοῦν τὰ πρόβατα, τὰ κόθρα νὰ μοσκέψουν,
Καὶ νὰ σαποῦν τὰ ράμματα, νὰ πέσουν τὰ τρουκάνια,
Νὰ χάσῃ ὁ γιὸς μου τὴν κοπή, τὴν στάνην ν’ ἀπαριάσῃ,
Νὰ φορτωθῆ τὸν ἀραγὸ, νὰ ρθῆ νὰ ζάῃ στὸ σπίτι.

1) Στὴν ἔκδοση Κολλάρου.

ΤΟ ΜΕΘΥΟ¹

Κάτω στήν ἄκρη τοῦ γιαλοῦ χωριατοπούλες πλέναν,
Πλέναν τὰ ροῦχα κι' ἄπλωναν καὶ μὲ τὸν ἄμμο ἐπαίζαν.
Φύσηξε ἓνας κακὸς θρακιᾶς, φύσηξε τρεμουντάνα,
Καὶ κάποιας ἀνασήκωσε τὸ γυροφούστανό της,
Κ' ἐφάνη τ' ἄσπρο πόδι της κατάζορκο ὡς τὸ γόνα,
Κ' ἔλαμψε ὀλόγυρα ὁ γιαλός, κ' ἔλαμψε ὁ κόσμος ὅλος.
Ὁ νιὸς ψαρᾶς ποῦ διάβαινε στήν ἄκρη ἀπὸ τὴν λίμνη
Βλέποντας γόνατο λαμπρό, ζωγραφισμένο πόδι,
Μεθάει, χωρὶς νὰ πιῆ κρασί κι' ἀπὸ τὸν νοῦν του βγαίνει.

¹) Στὴν ἔκδοση Κολλάρου.

Ο ΑΗΤΟΣ ΤΟΥ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ¹

Ποιός πέρασε απ' τὰ βουνὰ τ' Ἀσπροποτάμου ἀπάνω
Κ' ἐκεῖ δὲν εἶδε τὸν ἀητὸ στὰ βράχια θρονιασμένον;
Στέκεται ὀρθὸς κατάκορφα, λὲς κ' εἶνε λιθοσῶρι.
Τὸ φλογερὸ τὸ μάτι του σπιθοβολάει σὰν πόρη.
Τηράει ὀλούρα τοὺς γκρεμοὺς, τηράει τὸ χάσμα κάτω
Καὶ κάπου σκύφτει, πρὸς τὴν γῆ καρφώνει ἀφτιά καὶ μάτια
Κι' ἀκαρτεράει ἀντίλαλους κι' ἀκούει καὶ ξεδιαλέγει.

Σ' ἄλλο λιθάρι ἀντίπερα τ' ἀητάκι του καθέται.
Βολαῖς-βολαῖς σέρνει κραυγὴ. Σέρνει κι' ὁ ἀητὸς παρόμοια
Κι' ἀνοίγει τὰ φτερούγια του καὶ χαμηλώνει ὀλίγο,
Κ' ὕστερα πάλι ἀσηκώνεται κι' ὀλόρθος ἀπομένει
Ἄσάλευτος καὶ σιωπηλὸς ὡσὰν μαρμαρωμένος.

Κάποτε ἐμπρὸς του στοὺς γκρεμοὺς διαβαίνουν περιστέρια
Καὶ πέρδικες κι' ἄλλα πουλιὰ τῶν λαγκαδιῶν, τῶν βράχων,
Καὶ δὲν τὰ καταδέχεται καὶ δὲν τὰ κυνηγάει...
Βοὴν καὶ ποδοβολητὸ ξάφνου τ' ἀγέρι φέρνει,
Ἄκούεται κ' ἓνα σούριγμα. Ὁ ἀητὸς ἀνατριχιάζει
Κράζει ἑλαφρὰ τὸ ταῖρί του, τὰ νύχια του ἀναδεύει,
Καὶ τὰ φτερά μὲ τὸ ραμφὶ δυὸ -τρεῖς βολαῖς χτυπάει.

Εἶν' ἀγριογίδια ποῦ περνοῦν γοργὰ κι' ἄρμαθιασμένα,
Μπροστὰ μπροστὰ πάει τὸ τραγί, ὅπ' ὀδηγáει καὶ σέρνει,
Κ' ἔρχεται ἀπὸ κοντὰ ἢ κοπή, γίδια καὶ γιδομόσχια.
Καὶ γίνεται μεγάλος θρὸς στῆς σάρες, σταῖς χιλιάδες!
Κάπου πηδοῦν ψηλὰ ραϊδιά, κάπου σουράει ὁ τράγος,
Κι' ἀντιλαλοῦν σπηλιαῖς, γκρεμοὶ τὸ ποδοβολητὸ τους.

Ζαγνάντισαν σὲ μιὰ πλαγιά. Ξάφνου κραυγὴ ἀντηχάει
Κι' ὁ ἀητὸς χουμάει βαρὺς, γοργὸς σὰν ἀστραπὴ ποῦ πέφτει
Μέσ' στοῦ στερνοῦ τὸ μέτωπο τὰ νύχια του καρφώνει

Καὶ τὸ χτυπάει μὲ τὸ ραμφί, μὲ τὰ φτερά τὸ δέρνει.
 Ρεκάζει τ' ἀγριόγιδο, μπροστὰ σουράει ὁ τράγος,
 Καὶ τρέχει ἀκράτητη ἢ κοπή κι' ἀραδιαστή κι' ἀκέρια,
 Τρέχει καὶ τ' ἀγριόγιδο μὲ τὸν ὄχτρο τοῦ ἀπάνω.
 Ζαλίζεται καμμιά βολά, ξεκόβεται ἀπὸ τ' ἄλλα,
 Καὶ μὲ τὰ ὀρθά του κέρατα τὸν σταυραητὸ παλεύει,
 Παίρνει καινούργιο ἀπίδρομο καὶ δύναμιν καὶ θάρρος
 Καὶ τρέχει πάλι καὶ πηδάει καὶ ρεκασμὸν ξεσέρνει.

Στερνὰ δειλιάζει, σταματᾷ καὶ ματωμένο γέρνει.
 Ὁ ἀητὸς χαρούμενη κραυγή, κραυγή τῆς νίκης χύνει,
 Κι' ἔρχεται μὲ τὸ ταῖρί του καὶ τοῦ γιδιοῦ τὰ σπλάχνα,
 Τ' ἀνοίγουν μὲ τὰ νύχια τους. Τὸ ψυχομαχητό του
 Τοὺς ἀγαλλιάζει, τοὺς μεθάει, κι' ἀπὸ τ' ἀγαλλιασμὰ τους.
 Κι' ἀπὸ τὸ μέθυ ἀνάβεται, φλογίζεται ἡ ματιά τους.
 Κι' ὅταν θερμὸ τελεύεται τοῦ κυνηγιοῦ ²⁾ τὸ γαῖμα
 Μπήγουν οἱ δύο τους τὸ ραμφί καὶ πίνουν καὶ χορταίνουν.

1) Στὴν ἔκδοση Κολλάρου, μὲ σημείωση τοῦ Γ. Γάγαρη ὅτι
 πρώτη φορά δημοσιεύσαν.

2) Τὸ πρωτότυπο λέει «τοῦ κυνηγοῦ τὸ γαῖμα».

Η ΔΙΩΓΜΕΝΗ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ¹

— Διωγμένη απ' τὰ παλάτια μου κι' ἀπὸ τ' ἀρχοντικά μου,
"Οπου κι' ἂν 'δοῦν τὰ μάτια μου θὰ πάω νὰ κατοικήσω.
Ψηλὰ σ' ἀπάτητα βουνά, κάτου σὲ κάμπους ἔρμους,
Σύντροφο νάχω τὸ θηριό, μίλημα τ' ἀγριοπούλι.

Κι' ἀνέβαινε ἡ βασίλισσα μοιρολογῶντας τέτοια
"Ἐνα ψηλὸ βουνόκορφο. Πέρασε πλήθος χρόνια
Στοῦ ζευγολάτη τὸργωμα, στοῦ πιστικοῦ τῆ στάνη,
Μέσ' στὸ καλύβι τοῦ ψαρᾶ, στὰ μεσοχώρια μέσα,
Μέσα εἰς κελλιὰ μοναστηριοῦ, σ' ἄρματωλοῦ λημέρια.
"Ἄκουσε τ' ἀναστέναγμα τοῦ ναύτη, τ' ἀγωγιάτη,
Τοῦ θεριοτῆ τοῦ ἀργατικοῦ ἔμαθε τὸ τραγοῦδι,
Τῆς βοσκοπούλας τὸ σκοπό, τὸ μοιρολόι τοῦ κλέφτη.
Τὸ διαμαντένιο στέμμα της, ὀπώλαμπε σὰν ἥλιος,
Τοῦχε λερῶσει ὁ κορνιαχτὸς τοῦ κάμπου. Τὴν πορφύρα,
"Οποῦ τὴν χρυσοκέντησαν τοῦ παλατιοῦ ἢ παρθέναις,
Τοῦ λόγγου τ' ἀγριοπρίναρα κ' ἡ ἀρηαῖς τὴν εἶχαν σχίσει
Κ' ἐσέρνουνταν σταῖς λαγκαδιαῖς κομμάτια. "Ὁμως τὰ νειάτα
Τ' ἀθάνατα, τὰ δροσερά, κ' ἡ θεϊκὴ ὠμορφιά της
"Ἀγγιχτα, ἀπείραχτα ἔμεναν καὶ στὸ θερμὸ τοῦ κάμπου
Καὶ 'σ' τοῦ βουνοῦ τὴν παγωνιά, κ' ἔλαμπε ὅθι περνοῦσε
"Ὡσὰν οὐρανογέννητη θεά, σὰν νύμφη ἀρχαία.
Χαρὰ τὴν εἶχαν τὰ βουνά, τρανὸ καμάρι οἱ κάμποι,
Τὰ δάση στόλισμα ἀκριβό, κρυφὴ 'περφάνεια ἢ βρύσαις,
"Ἀγάπη οἱ ἀητοί, καὶ τὰ πουλιὰ τῆς ἐρημιᾶς τραγοῦδι.
Κι' ἀνέβαινε ψηλοὺς γκρεμούς, διάβαινε μονοπάτια.
Τὴν περασμένη δόξα της, τὰ χρόνια τὰ παληὰ της
Θυμάμενη ἀναστέναζε κ' ἔτρωγε τὴν καρδιά της,
"Ἐλαμπεν ὅμως κάποτε στὰ ροδαλά της χεῖλη
Κάνα γλυκὸ χαμόγελο, κι' ἄστραφτε καμμιὰ ἐλπίδα
Χρυσῆ στὰ μαῦρα μάτια της, κ' ἔλεγε μὲ τὸ νοῦ της:

— Κάποιο ποτέ θὰ νὰ βρεθῆ στοῦ δρόμο ν' ἀπαντήσω
 Ὡμορφο βασιλόπουλο ταῖρί του νὰ με κάμη.

Κ' ἀνέβαινε κ' ἐδιάβαινε ἐρμιαῖς καὶ παρακλάδια.

Στερνά, μὲ χρόνια, μὲ καιρούς, ἐξάνοιξε μιὰ μέρα
 Πέρα στὴν ἄκρη τ' οὐρανοῦ, σ' ἐνοῦ βουνοῦ κορφοῦλα,
 Βουνοῦ ψηλοῦ καὶ μακρinoῦ, μέσ' σὲ γαλάζια ἀντάρρα
 Χτίριο ψηλὸ κι' ὀλόλευκο, σὰν στοιχειωμένον πύργον,
 Σὰν ἐρημόκκλησο παληό, σὰ ἐρημικὸ παλάτι.

Βρίσκει ἓνα γέρο καὶ ρωτᾷ: — Πές μου, καϋμένε γέρο,
 Τ' εἶν' τ' ἄσπρο ἐκεῖνο τὸ ψηλὸ μέσ' στοῦ βουνὸ τὸ πέρα;
 Μὴν εἶν' παληὸ ἐρημόκκλησο, μὴ στοιχειωμένος πύργος,
 Μὴν εἶν' παλάτι ἐρημικό; — Τοῦ Ἡλίου εἶν' τὸ παλάτι,
 Τοῦ ὠραίου, τοῦ ὀλόφωτου θεοῦ. Αὐτὸς γυρνᾷ στὸν κόσμον
 Φῶς γιὰ νὰ δώσῃ καὶ ζωὴ μὲ ταῖς λαμπραῖς του ἀχτίδες.
 Κι' ἀπ' ὄξω ἀπ' τὸ παλάτι του, ὀλόϋρα, στοῦ περιαιῦλι,
 Ὅπου τὸ ζώνουν πάρθενά, παληά, βαθειὰ τὰ λόγγα,
 Μαρμαρωμένα μένουνε, βουβὰ ἀπὸ χίλια χρόνια
 Πανώρηα βασιλόπουλα. Ἄν εἶσαι ἀνδρειωμένη
 Καὶ στοῦ παλάτι πᾶς γοργά, πριχοῦ διαγεῖρη ὁ Ἡλιος
 Καὶ μπῆς ὡς μέσα ἀθώρητη καὶ στοῦ χαμῶι κατέβης,
 Ποῦνε τ' ἀθάνατο νερὸ ποῦ λούει τὸ θεῖο κορμί του
 Κάθε βραδοῦλα πῶρχεται κι' αὐγὴ ποῦ ξεκινάει,
 Κι' ἄν πάρῃς μέσ' στὰ χέρια σου καὶ βγῆς κι' ἀράδα - ἀράδα
 Τὰ βουβαμένα, τ' ἄλλα τὰ μάρμαρα ραντίσης
 Καὶ ἰδῆς νὰ λάβουνε ζωὴ, νὰ κρίνουν νὰ ξυπνήσουν,
 Τότε χαρὰ σ' ἐσένανε.

Εἶπε καὶ φεύγει ὁ γέρος.

Ὅσο νὰ ἰσκιώσουν τὰ νερά κι' ὅσο νὰ γεῖρη ὁ Ἡλιος
 Ἄπ' ὄξω ἀπ' τὸ παλάτι του ἀλαλαγμὸς κι' ἀντάρρα.
 Ζωντάνεψαν τὰ μάρμαρα ποῦταν βουβὰ καὶ κρύα
 Κ' ἔμορφα βασιλόπουλα πεζὰ κι' ἀρματωμένα
 Ντυμένα μέσ' στοῦ μάλαμα τὰ λόγγα πηλαλᾶνε
 Κι' ἀπ' ὄλα των τὰ στόματα σὰν μιὰ φωνὴ γροικιέται:
 — Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ὁπῶκαμε τέτοιο καλὸ μεγάλο
 Τὸ βιὸ νὰ τοῦ χαρίσουμε καὶ ταῖς χρυσαῖς κορώναις!

Ἄπ' τὸ παλάτι ξέμακρα νὰ ξαποστάσουν στέκουν
 Καὶ ρίχνουν κλῆρο καὶ λαχνό, σ' ὅποιον ἄπ' ὅλους πέση,
 Γυναϊκά του ἢ βασίλισσα, σκλάβοι του οἱ ἄλλοι νᾶναι.
 Κ' ἕνας μικρὸς καὶ πλειὸ ὠμορφος πετιέται καὶ φωνάζει:
 — Σταθῆτε, σ' ἕναν μοναχὰ ἢ βασίλισσα δὲν πρέπει.
 Ὅλοι μαζί χρυσὸ θρονὶ διαμαντοκολλημένο
 Θὰ νὰ τῆς στήσουμε τρανὸ - τρανὸ ὡς τὰ οὐράνια
 Καὶ σὰν τὸν Ἥλιο φωτερό, νέα κεντιστὴ πορφύρα
 Θὰ νὰ τὴν ντύσουμε λαμπρή, καὶ τὸ παληό της στέμμα
 Καινούργιο θὰ τὸ χύσουμε. Θᾶνε βασίλισσα ὄλων,
 Θεά μας θᾶνε καὶ κυρά, κ' ἡμεῖς πιστοὶ της λάτραις,
 Τὸ σκῆπτρο τὸ περίπλουμο ποῦ θὰ κρατάη στὰ χέρια
 Θὰ νᾶνε μαγικὸ ραβδί ποῦ θὰ ὀδηγάη τὸν νοῦ μας
 Ποῦ θὰ ὀδηγάη τὰ ἔργα μας, τὸ κάθε πάτημά μας.
 Σταθῆτε, σ' ἕναν μοναχὰ ἢ βασίλισσα δὲν πρέπει!

Ὅλοι ἀγκαλιάζουν τὸν μικρὸ καὶ τὴν ὀρμήνεια ἀκοῦνε.

1) Στὴν ἔκδοση Κολλάρου, μὲ σημείωση τοῦ Γ. Γάγαρη ὅτι πρώτη φορὰ δημοσιεύταν.

Ω ΛΑΜΠΕΡΑ ΜΟΥ ΑΣΤΕΡΙΑ¹

Τί θέλω γὼ στή χλαλοή τοῦ κόσμου ποῦ μ' ἄρρώστησε
Καὶ στὰ λιοπύρια τὰ βαρεῖα τὰ καταμεσημέρια
Ποῦ μ' ἔρρεψαν, ποῦ μ' ἔλυωσαν, ποῦ μ' ἔχουν καταντήσει
Ἰσκιον μαζί καὶ φάντασμα; Ὅθε διαβῶ ἢ πάω
Μοιάζω φριχτὸς βρυκόλακας τριπλοκαταραμένος...
— Τί θέλω στ' ἀνεμόβροχα ποῦ δέρνομαι τὶς μέρες
Καὶ στ' ἀγριοβόρια τὶς νυχτιῆς ποῦ μ' ἔχουν ξεπαγιάσει,
Στὴν καταλύτρα θάλασσα π' ἀγκομαχάει καὶ βόγγει,
Ποῦ τὰ στοιχειά της γόζονται κι' ὁ χάροντας τὴν τρέμει,
Ποῦ τρώει τὰ νειᾶτα λαίμαργα κι' ἀποσταμούς δὲν ἔχει;
— Θέλω ψηλὰ στὸν Ἐλυμπο ν' ἀγνοαποκοιμιέμαι,
Μέσα σὲ γράνες ποῦ λαγοὶ αὐτιάζονται καὶ τρέμουν,
Ποῦ τὰ ζαρκάδια σύγκορμα λαφιάζονται στοὺς κρότους,
Ποῦ σκούζει ἢ ἐτιὰ στὸ σύρσιμο τ' ἀγέρα στὰ κλαδιά της
Ποῦ τ' ἄστρα τρεμολάμπουνε καὶ στὸ Θεὸ μιᾶνε.
— ὦ ἀστέρια ποῦ φωτίζετε, ὦ λαμπερά μου ἀστέρια,
Φέρτε με μὲ τὸ φέγγος σας ψηλὰ στὰ κορφοβούνια
Νάχω τὰ κρῖνα ταίρια μου, τὰ πρῖνα συντροφιά μου,
Ν' ἀκῶ τὸν ἦχο τοῦ νεροῦ π' ἀργοκατρακυλάει
Καὶ τὸν τζομπάνο νὰ μιλάει γλυκὰ στή μπιστικιά του.
— Ἄχ! στὸ χωριό μου φέρτε με τὸ χιλιοπαινεμένο
Π' ἡ δόξα τὸ στεφάνωσε στήν ἱστορία τῆς στάνης,
Νὰ μὲ δεχτῆ τὸν δύστηχο, νὰ μὲ μυροσκεπάση
Μὲ τὶς πολλὲς του ροδαριῆς, τὶς φτέρες, τὶς ἀσφάκες,
Ν' ἀνέβω καὶ στὸ τρίκορφο τῆ νίκη μου νὰ κράξω
— Ἄλλοιῶς, στὸν κόσμο, ἀστέρια μου,
Στὴ χλαλοή, στὸ φτόνο ἄν μείνω,
Ζόδι θλιβερό μὲ τὸ ταχὺ θὰ γίνω..
Γι' αὐτὸ σᾶς λέω, φέρτε με στὰ κορφοβούνια,
ὦ ἀστέρια ποῦ φωτίζετε, ὦ λαμπερά μου ἀστέρια...

1) Τὸ ὄραϊο αὐτὸ τραγούδι τοῦ Κρυστάλλη, ἐδημοσιεύθη, ὅπως βεβαιώνει ὁ κ. Ὀλμος Περάνθης, στήν ἐφημερίδα Ἑλεύθερος Λόγος τῆς Ἄρτας φ. 235, 25-9-36, ἀπ' τὸν κ. Λάμπη Ἀστέρη. Σὲ ὑποσημείωση ὁ κ. Λ. Ἀστέρης λέγει ὅτι ἐπρωτοδημοσιεύθη στήν ἐφημερίδα Νέα Κόρινθος 1-4-34, ἀπὸ τὸ λόγιο κ. Μαυροκέφαλο, ποῦ τ' ἀντέγραψε ἀπὸ αὐτόγραφο τοῦ Κρυστάλλη στήν κατοχὴ τοῦ Γυμνασιάρχου κ. Χολέβα. Νᾶναι τάχα ἀνέκδοτο;

Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΖΙΤΣΑΣ

Μοναχικόν καὶ εὐμορφον σεπτὸν τῆς Ζίτσης ὄρος,
"Ἀσυλον θεῖον, ἱερόν!... Μόλις ὦ! μόλις φθάση
Τὴν ὑψηλὴν σου κορυφήν, ποῦ τὴν σκεπάζουν δάση
Καὶ πάλιν φέρει τῶμα του ὁ ξένος ὁδοιπόρος
Πέριξ πρὸς τ'άνω. Πρὸ ποδῶν, ὦ! χρώματα ὅποια
Τῆς Ἴριδος ἀντάξια, ὅποια γοητεία,
Καὶ καλλονὴ τὸ ὄμμα του, μαγεύει, βαυκαλίζει,
Βράχοι καὶ πέτραι γραφικαί, ρωμαντικαί, τραχεῖαι·
Σκιαὶ παχεῖαι, δροσεραί, λόφοι χαριτωμένοι·
Τάπητες σμαραγδοειδεῖς καὶ μᾶνθη ποικιλμένοι·
Λόχμαι καὶ βᾶτοι μαγικαί, ἄρμονικαὶ φυτεῖαι.
Παράδεισος ἀνοίγεται ὡς ἐν σκηνογραφίᾳ
Καὶ τοῦρανοῦ τὸ γαλανὸν τὸ χρῶμα, ἐν εὐδία
Θόλον ἀντάξιον ἐδῶ τῶν τόπων σχηματίζει
Ἐκεῖ... ὁ ἦχος ὁ τραχὺς τοῦ ποταμοῦ τοῦ πέραν
Τοῦ καταρράκτου μᾶς δηλοῖ τὸ καταπίπτον νάμα.
Τὸ ῥέον ἐλικοειδῶς καὶ θελκτικῶς συνάμα
Μέσῳ τῶν βράχων, οἵτινες μορφήν ἀγριωτέραν
Προβάλλουσι, καὶ ἐξοχὰς τραχείας ἀποτόμους,
Αἵτινες φρίκην καὶ χαρὰν, τέρψεις ὁμοῦ καὶ τρόμους
Μέχρι ψυχῆς ἐμβάλλουσι, μυχῶν καρδίας ἕως.
Λευκοὶ οἱ τοῖχοι τῆς Μονῆς ἐντὸς τοῦ παχυσκίου
Δενδρῶνος διακρίνονται, τοῦ στέφοντος τὸ ὄρος
Ἐφ' οὗ ἰδρύθη ἡ Μονὴ κι' ὁ ἱερός της χῶρος
Πρὸ χρόνων — χρόνων παλαιῶν — καὶ πέριξ τοῦ ὁποίου
Ἐψοῦνται οἱ ἄλλοι οἱ βουνοὶ ἀμφιθεάτρου δίκη.
Ἐὰν ἐκεῖνοι ἔλειπον μορφήν οὐρανομήκη
Μακρόθεν θὰ ἐδείκνυεν ὁ λόφος ὁ ὠραῖος.
Παρ' ἐρημίτου Ἕλληνος καὶ γηραιοῦ λαμβάνει
Ἐδῶ καλὴν ὑποδοχὴν ὁ ξένος ὁ διαβάτης
Κι' ἐντεῦθεν πλὴν ἀναχωρῶν τὰ τόσα θέλγητρα της

Δέν λησμονεῖ ἄν ἔραστής τῆς Φύσεως τυγχάνη.
 ἼΑΣ πέση ἐδῶ ν' ἀναπαυθῆ, ἐδῶ ἐπὶ τῆς χλόης,
 Νὰ ἀναπνεύσῃ ἄρωμα μυρσίνης καὶ ἀλόης
 Ὁ διαβάτης θελκτικῆς ἔαρινῆς ἡμέρας.
 Ἐδῶ, ἐνῶ τοῦ θερινοῦ ἡλίου αἱ ἀκτῖνες
 Θὰ καίουν αὔραι δροσεραὶ θέλουν αὐτὸν δροσίζη.
 Ἡ πεδιάς πρὸ τῶν ποδῶν κάτωθεν πρασινίζει
 καὶ ἄνωθεν τοῦ οὐρανὸς γλαυκός. Ἐδῶ ἀκτῖνες
 Οὐδέποτε διαπεροῦν τὸ φύλλωμα, τὰ δάση.
 Ἐδῶ ὁ ἀποδημητής, ἄς ἔλθῃ νὰ θαυμάσῃ
 Τὸν Ἥλιον ἐν τῷ ζενίθ καὶ τὰς ξανθὰς ἑσπέρας.

1) Τὶς στροφές αὐτὲς τοῦ Τσαΐλδ Ἄρολδ ὁ Μπάϋρον ἔγραψε στὴν μονὴ τῆς Ζίτσας, στὸ ἠπειρωτικὸ Ζαγόρι, μιὰ νύχτα ποὺ βρῆκε ἄσυλο καὶ θερμὴ φιλοξενία σ' αὐτὴ μὲ τὸ φίλο του Χομπχάουζ. Ὁ κ. Φάνης Μιχαλόπουλος σὲ μιὰ του μελέτη—ἐφημερὶς Καθημερινῆ (Ἀθηνῶν) 28 Φεβρουαρίου 1938 καὶ 8 Μαρτίου 1938—λέγει ὅτι ὁ Κρυστάλλης ἔκαμε τὴ μετάφρασή του στὰ 1895. Ἡ παραδρομὴ εἶναι προφανής, ἀφοῦ ὁ Κρυστάλλης πέθανε τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1894. Γιὰ πολὺν καιρὸ ὑπῆρχε ἡ συζήτηση ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἡ μετάφραση εἶναι τοῦ Κρυστάλλη. Τὸ ζήτημα σήμερα μποροῦμε νὰ τὸ θεωρήσουμε λυμένο.

Ὁ κ. Φάνης Μιχαλόπουλος προσθέτει, ἐπεξηγητικά, ὅτι τὸ τραγούδι περιλαμβάνεται σὲ δυσσεύρετο φυλλάδιο ὑπὸ τὸν τίτλο—Ἐμμανουὴλ Γεωργιάδου: Ζίτσα ἡ κωμόπολις τῆς Ἠπείρου—Πατριδογραφία 1889, ὅπου πρὶν ἀπὸ τὴ μετάφραση δίνεται αὕτη ἡ ἐξήγησις: «Ὁ μέγας φιλέλληνας ἄγγλος ποιητὴς λόρδος Βύρων... ἀφιέρωσεν ἰδίᾳ τινὰς στροφὰς ἐν τῷ Τσαΐλδ Ἄρόλδω του εἰς τὴν μονὴν τῆς Ζίτσας ἃς ὁ φίλτατος κ. Κ. Δ. Κρυστάλλης εὐηρεστήθη νὰ στιχουργήσῃ διὰ τὴν πραγματείαν μου ταύτην κατὰ μετάφρασιν φίλου του εἰδήμονος τῆς Ἀγγλικῆς». Ἔτσι καὶ ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐκδόσεως τοῦ φυλλαδίου φαίνεται ὅτι ἡ μετάφρασις εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα ποιητικὰ δοκίμια τοῦ Κρυστάλλη.

Ὡς πρὸς τὸν «εἰδήμονα τῆς Ἀγγλικῆς» εἶναι ὁ Λάμπρος καὶ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Τσαΐλδ Ἄρολδ ποὺ ἐχρησίμευσε στὸν Κρυστάλλη εἶναι τὸ ἀκόλουθο, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Λάμπρου.

«Μοναστικὸν ὄρος τῆς Ζίτσας, εὐτυχὲς καὶ ἱερὸν ἄσυλον, ὅτε

φθάσαντες εἰς τὴν ὑψηλὴν καὶ κατάσκιον κορυφὴν σου, φέρωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν ὑπὸ τοὺς πόδας μας, ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν μας καὶ περίξ ἡμῶν, ὅποιοι χροιαὶ ἀντάξιαί τῆς Ἰριδος, ὅποια γοητευτικὰ καλλοναὶ ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας! Πέτραι γραφικαί, σκιαὶ δροσεραί, λόφοι χαροποιοί, τὰ πάντα φαίνονται διὰ μιᾶς ὡς ἐν σκηνογραφίᾳ, τὸ δὲ κυανοῦν οὐράνιον χρῶμα σχηματίζει θόλον ἀντάξιον τῶν θελκτικῶν ἐκείνων τόπων. Περαιτέρω ὁ τραχὺς ἤχος μακρυνοῦ χειμάρρου μᾶς δεικνύει τὸ καταπίπτον ὕδωρ καταρράκτου ἐλικοδρομοῦντος μεταξὺ τῶν ἀποτόμων ἐκείνων βράχων, τῶν ὁποίων αἰ ἐξοχαὶ ἐμποιοῦσιν εἰς τὰς ψυχὰς μας φόβον ἅμα καὶ τέρψιν.

Οἱ λευκοὶ τοῖχοι τῆς μονῆς διακρίνονται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἄλλους τοῦ στέφοντος τὸν λόφον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ὠκοδομημένη, καὶ πλησίον τοῦ ὁποίου ὑψοῦνται τὰ περίξ ὄρη ἐν εἴδει ἀμφιθεάτρου ἐπικείμενα τοῦ λόφου, ὅστις, ἐὰν ἔχει που τὰ ὄρη, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ἄξιοθέατος διὰ τὸ ὕψος του. Ἐδῶ κατοικεῖ ὁ εὐπροσήγορος καὶ φιλόξενος καλόγηρος. Ἐδῶ ὁ διαβάτης λαμβάνει πάντοτε καλὴν ὑποδοχὴν, ἀναχωρῶν δὲ ἐντεῦθεν δὲν δύναται νὰ μὴ συγκινηθῆ ἐὰν εἶναι φιλοθεάμων τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως.

Ἄς ἀναπαυθῆ ἔδῳ ἐπὶ τῆς χλόης ὑπὸ τὰ αἰωνόβια ἐκεῖνα δένδρα. Κατὰ τὰς θερμοτάτας ἡμέρας τοῦ θέρους, τερπναὶ αὔραι θέλουσι δροσίξει τό στῆθος του μὲ τὰς ἐλαφρὰς πτερυγὰς των, ἔδῳ θέλει ἀναπνέει τὸν καθαρὸν ἀέρα τοῦ οὐρανοῦ, διότι ἡ πεδιάς κεῖται πολὺ μακρὰν ὑπὸ τοὺς πόδας του. Ἄς γευθῆ τῶν ἀγνῶν ἡδονῶν ἐνόσῳ τῷ προσφέρονται· ἔδῳ αἱ νοσῶδεις καὶ φλογεραὶ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου δὲν δύνανται νὰ διαπεράσωσι τὰ πυκνὰ φυλλώματα· ἄς προσέλθῃ λοιπὸν ἔδῳ ὁ ἀργὸς ἀποδημητὴς μας καὶ ἄς ἐκτείνῃ τὰ κεκμηκότα μέλη του θαυμάζων ἐν ἀνέσει τὴν ἕω, τὸν μεσουράνιον ἡλιον καὶ τὴν ὠραίαν ἐσπέραν».

Η ΚΑΤΑΡΑ ¹

*Ἀφιερῶνται τοῖς ἐξ Ἠλείρου ὀπαδοῖς
τῆς ἑωμονικῆς προπαγάνδας*

Νάχετε τὴν κατάρα της! Εἶναι βαρειά ἡ κατάρα
Τῆς μάνας εἶναι χαλασιά, εἶναι φωτιά καὶ λαύρα,
Ἡ ἀραχνιασμένη κόλαση, τὰ τάρταρα τὰ μαῦρα,
Κι' ἀτέλειωτο παράπονο, παραδαρμός, λαχτάρα!

Νάχετε τὴν κατάρα της! Φαρμάκι νὰ σᾶς γένη,
Φαρμάκι καὶ περιδρομος τὸ μητρικό της γάλα.
Ἄγρια νὰ ξεψυχήσητε,, μὲ πόνους, μὲ ροχάλα,
Καὶ φίλος σας νὰ μὴ βρεθῆ στὸ πλάγι σας νὰ μένη!

Νάχετε τὴν κατάρα της! Στὰ ξένα ἀπ' ἄκρη ἔς ἄκρη
Νὰ σέρνεσθε ὅσων ξέκληροι, σὸν δοῦλοι πωλημένοι,
Κάθε νερὸ κάθ ψωμὶ βαθειὰ νὰ σᾶς πικραίνη,
Καὶ νὰ σᾶς κ γη τὴν καρδιά τὸ φλογερό σας δάκρυ!

Νάχετε τὴν κατάρα της! Ἐρμοὶ καὶ ξεντυμένοι
Μ' ἄδειο στὸν ὦμο σας τουρβᾶ, μὲ σάπιο δικανίκι,
Νὰ τρέχητε σταῖς ἐρημιαῖς ὅπου φωλιάζουν λύκοι,
Κ' ἴσκιος γιὰ σᾶς νὰ μὴ βρεθῆ ἂν θᾶστε ἀποσταμένοι!

Νάχετε τὴν κατάρα της! Νὰ σᾶς ἀπολυσσάξουν
Δίψα καὶ πείνα καὶ φωτιά. Τοῦ δρόμου σας τ' ἀγκάθια
Τὸ αἶμ' ἀπὸ τὰ πόδια σας νὰ ραίνη, καὶ στὰ βάθεια,
Μέσ' ἔς τὴν καρδιά σας, τὴ χολὴ τὰ φείδια ὅλα νὰ στάξουν!

Νάχετε τὴν κατάρα της! Νὰ μὴ σᾶς φάη τὸ χῶμα,
Καὶ νὰ μὴ λυώσουνε ποτὲ τὰ σάπια τὰ κορμιά σας,
Κι' ἀνήσυχο, νυχτόπλανο, τὸ μαῦρο φαντασμά σας
Ἦπνο ποτὲ νὰ μὴ χαρῆ κι' ἐκεῖ στὸν τάφο ἀκόμα!

Νάχετε τὴν κατάρα τῆς! Τὸν κόσμον νὰ γυρνᾶτε
 Ὡσὰν ἀγύρταις, ἄτιμοι, προδόταις, δολοφόνοι.
 Νὰ σᾶς ξεσχίζουσι τὴν καρδιά, ὅλου τοῦ κόσμου οἱ πόνοι,
 Καὶ νὰ σᾶς τρῶνε βάσανα κι' ἀρρώστια ὅπου κι' ἂν πᾶτε!

Νάχετε τὴν κατάρα τῆς! Μὲ στεναγμὸ καὶ πόνον
 Ὕπὸ τὴν μάνα μας τὴν Ἑπειροτὰ μάτια νὰ γυρνᾶτε,
 Ὕπὸ τοῦ κόσμου τὴν καταλαλιὰ παντοῦ νὰ τὴν πονᾶτε,
 Καὶ νὰ σᾶς τρῶνῃ ὁ πόνος τῆς σὰν τὸ σαράκι μόνο!

Νάχετε τὴν κατάρα τῆς! Τὴν ξακουστή μας μάνα,
 Τὴ χώρα τὴν Ἑλληνικὴ ὡς τὴν πείνα, ὡς τὴν σκλαβιά τῆς,
 Καὶ σεῖς νὰ τὴν πικραίνετε βγήκατε, τὰ παιδιὰ τῆς,
 Καὶ νὰ τὴν ποτίζετε σκληρὰ χολὴ γιὰ μάνα!

Νάχετε τὴν κατάρα τῆς! Κι' ἄλλα παιδιὰ ἔχει ἐκείνη
 Παιδιὰ μὲ ἀγάπη, μὲ καρδιά, καμάρι, καύχημά τῆς,
 Ποῦ κάποια μέρα τὰ βαρειά θὰ σπᾶσουν σίδηρά τῆς,
 Παιδιὰ ποὺ στὴν ἐνθύμησι κάθε τῆς πόνος σβύνει!

Νάχετε τὴν κατάρα τῆς! Ἐρημοὶ σεῖς καὶ ξένοι
 Ὕπὸ τὸν κόσμον, μ' ἄδειον τὸν τουρβᾶ, μὲ σάπιο δικανίκι,
 Μὲ πείνα, δίψα καὶ φωτιά, θὰ σέρνεσθε σὰν λύκοι,
 Ἄφωρισμένοι, ξέκληροι, βαρειά κακοδιωγμένοι!

1) Ἐφημ. Ἑθνικὴ ἔτος Β' ἀρ. 121, 3 Μαΐου 1891. Ὁ μελετητὴς τοῦ κρυσταλλικοῦ ἔργου, κ. Κ. Παπαχρηῆστος, ἀναδημοσιεύοντας τὴν Κ α τ ἄ ρ α (περιοδικὸ Τ ἄ Ν έ α Γ ρ ἄ μ μ α τ α ἀρ. 6-7, Ἰούνης -- Ἰουλίου 1938) συνοδεύει τὸ τραγούδι μὲ ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιὰ τὴν μορφή, τὴν ἔμπνευση καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Κρυστάλλου. «Τὰ ποιήματα Κ α τ ἄ ρ α καὶ Χ ε ι μ ἄ ρ ρ α π ἄ ρ ε τ' ἄ ρ μ α τ α δὲν ἐμπνεύστηκαν στὴν περίοδο τῆς καθαρᾶ, πατριωτικῆς στιχουργίας. Ὁ Κρυστάλλος ἀποκλειστικὰ ἔγραψε πατριωτικὰ τραγούδια τὸ 1884 καὶ 1885, στὴ βαλαωριτικὴ, ἐπικὴ περίοδο. Τὸ 1886, 1887 καὶ ἡ ἀρχὴ τὸ 1888 εἶναι ἡ ἐπικὴ λυρικὴ, ἡ περίοδος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Τὸ 1888, 1889 καὶ λίγο τὸ 1890, περίοδος τοῦ δημοτικοῦ προσανατολισμοῦ, ἐνδιάμεσος σταθ-

μός· 1891 ὁ ὠλοκληρωμένος ἀγροτισμός· 1891, 1892 καὶ πέρα, ἡ βουκολικὴ περίοδος». Πράγματι ἔτσι, πρέπει νὰ χωρισθῇ τὸ ἔργο τοῦ Κρυστάλλη, ὅπως καὶ αὐτὸ τὸ ἔργο του μᾶς ἀφήνει νὰ πιστεύουμε καὶ ἡ μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας, ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι πιστεύουν ἄλλοι. Ἡ Κ α τ ἄ ρ α ἀπηχεῖ μιὰ ὀλόκληρη ἐποχὴ· τὴν περίοδο ἐκείνη τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ πικρία καὶ ἀπογοήτευση γιατί μόνο ἡ περιοχή τῆς Ἄρτας παραχωρήθηκε στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου, τέλος τὴν περίοδο ἐκείνη ποὺ ἀρχίζουν οἱ πρῶτες ἐνέργειες τῶν ξένων προπαγανδῶν. Ὁ Κρυστάλλης διωγμένος ὁ ἴδιος γιὰ τὸν πατριωτισμὸ του καὶ γιὸς ἑνὸς πατέρα ποὺ τόσα ἔδωσε στὴν ἐλληνικὴ ἰδέα, δὲ μποροῦσε παρὰ νὰ συγκινηθῇ βαθυά, ποὺ βρέθηκαν δυὸ τρεῖς ἄνθρωποι, τιτλοφορούμενοι Ἕλληνες νὰ πουληθοῦν στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα. Ἡ Κ α τ ἄ ρ α εἶναι, πράγματι, ἓνα ἄρθρο βαλμένο σὲ στίχους, γραμμένο ὑπὸ τὸ κράτος ὀργῆς, μὲ μεγάλη ὅμως σημασία γιὰ κείνους ποὺ καταγίνονται μὲ τὸ ἔργο τοῦ Κρυστάλλη.

ΕΜΜΕΤΡΟΝ ΠΡΟΣΦΩΝΗΜΑ ¹

Πόσοι μεγάλοι φίλοι Σου σήμερα θὲ ν'άρθουνε
Γιὰ τὴ γιορτὴ σου γκαρδιακαῖς εὐχαῖς νὰ σ' εὐχηθῶννε.

Σ' ὅλες αὐτὲς ἀνάμεσα καὶ γὼ μιὰ θὰ σοῦ πῶ,
Μιὰ ροδομύριστη εὐχὴ σὲ τραγουδιοῦ σκοπό.

Κ' εἶν' τὸ τραγοῦδι τοῦ πουλιοῦ ποῦ ἀπ' τὴ ζεστὴ φωληὰ του
"Άγριος χειμῶνας τῶδιωξε καὶ ἔρημο στὰ ξένα

Σὲ χίλιαις καταφρόνεσαις μόνη παρηγοριά του
Καὶ μόνη ἐλπίδα του χρυσῆ εὔρε σιμὰ σ' Ἑσένα.

12 Δεκεμβρίου 1889

¹) Νέος Ἑλληνομνήμων τόμος 19ος σελ. 135· στίχοι ἀφιερωμένοι στὸν Σπυρίδωνα Λάμπρον.

ΤΟ ΛΥΠΗΜΕΝΟ ΣΠΗΤΙ¹

— Βλέπω τὴν πόρτα σφαιλιστὴ
 Κλειστὰ τὰ παράθυρα,
 Καὶ μέσα εἶναι τὸ σπῆτι σας
 θλιμμένο σιωπηλό.
 Ποῦνε τὰ γέλοια καὶ ἡ χαρὲς
 τὰ πρῶτα πανηγύρια;
 — Ἡ λύπη μπῆκε τ' ἄδιωξε
 καὶ πᾶνε στὸ καλό!
 — Κι' ὡς πότε μέσ' στὸ σπῆτί σας
 θὰ βασιλεύῃ ἡ λύπη;
 Καὶ θὰ στενάζῃ²) ἀπόκρυφα
 μονότονα βαρειά;
 — Τῆς χάρισε τὴ θέσι του
 ἐκεῖνος ποῦ μᾶς λείπει,
 Καὶ δὲ χωρεῖ στὸ σπῆτι μας
 καμμιά παρηγοριά!
 — Ἀνοιχτε τὰ παράθυρα
 νὰ φύγη ἡ μαυροφόρα
 Ν' ἄλθουν καὶ πάλι γελαστὲς
 χαρούμενες βραδειές.
 — Ἄς μείνη ἐδῶ στὸ σπῆτι μας
 ἀφοῦ μᾶς ἦλθε τώρα
 Μὴ πάη καὶ κάψη ἀλλοίμονο
 κι' ἄλλες φτωχὲς καρδιές.

1) Ἐκτὸ ἀνακοίνωση τοῦ κ. Β. Κρυστάλλη, μὲ τὴ προσθήκη ὅτι
 βρίσκεται δημοσιευμένο στὴν ἡμερησία Ἡπειρος τῶν Ἰωαννίνων.

2) Τὸ ἀντίγραφο ἔλεγε «καὶ θάναστενάζῃ».

ΧΙΝΟΠΩΡΙΑΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ¹

Χινοπωριάτικα βιολιά
Μὲ τοὺς λυγμούς τους σκίζουν
Τὴν πληγωμένη μου καρδιά
Καὶ τίς ἐλπίδες μου κοιμίζουν.

Καὶ στὰ νωθρὰ τὰ δειλινὰ
Τοῦ θλιβεροῦ τ' Ἀπρίλη
Θυμᾶμαι χρόνια μακρυνὰ
Καὶ τὰ χλωμὰ μου χεῖλη
Ποῦν' διψασμένα γιὰ φιλιὰ
Χαμένα λόγια ψιθυρίζουε παληά.

Κι' ὄλο πηγαίνω ποῦ;
Ἐδῶ κι' ἐκεῖ παντοῦ
Ὅποῦ τὰ χρόνια μὲ σκοντοῦν
Χωρὶς ἀγάπη καὶ χαρὲς
Χωρὶς πόθο κανένα
Καὶ μοιάζουε ἡ μέρες μου
Μὲ φύλλα μαραμένα.

• 1) Ἀπὸ ἀνακοίνωση τοῦ κ. Β. Κρυστάλλη μὲ τὴν προσθήκη πῶς βρίσκεται δημοσιευμένο στὴν ἐφημερίδα Ἡ πειροσ τῶν Ἰωαννίνων.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ ¹

- Ἄγουρος.** Νέος.
Ἄλογολάτης. Φύλαξ τῶν ἀλόγων.
Ἀμάλλαγη. Ἀπείραχτη.
Ἀμαλαγιά. Χλωρασιό,
Ἀνάλλαγος. Ὅποιος δὲν ἀλλάζει φορεσιά.
Ἀναλικώνω. Μεγαλώνω, ἀνατρέφω.
Ἀπαριάζω. Ἐγκαταλείπω.
Ἀπιδρομῶ. Παίρνω ἀπόδρομα, παίρνω ζόρι γιὰ νὰ τρέξω νὰ ριχτῶ ἔμπροστά.
Ἄπλερο. Τὸ πουλὶ μὲ τὰ πρῶτα σκυλομάλλια του.
Ἄραγός. Ὁ δερμάτινος τρουβάς ἢ τράστα τῶν πιστικῶν· λέγεται καὶ δραγατσίκα.
Ἄρματα καὶ **ἄρματωσιά.** Στολισμοὶ καὶ ὄπλισμός (ἄρματόνω, ἄρματωλός, ἄρματα, βλαχαρμάτες).
Ἄράζω στὰ βουνά. Κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τὰ καράβια· συνηθισμένο στὰ πετούμενα ποῦ πλέουν κι' αὐτὰ στὸν ἀέρα.
Ἄρμεγός. Ἡ καρδάρα, ἡ βεδούρα, ἡ γκομπλίτσα.
Ἄρμεγώνας. Ἡ στρούγγα.
Ἄρμουῦτι. Εἶδος τουφεκιοῦ.
Ἄρναπόκι. Τὰ κοντὰ μαλλιά τῶν ἄρنيῶν.
Ἄσελλινο καὶ **προσέλλινο.** Πουλάρι, πουλάρι ἄπιαστο, ἀσέλωτο ἀκόμη.
Βουλίδια. Τὰ χαλάσματα τῶν βουλιασμένων Κάστρων.
Βαβίζω. Ἀλυχτάω, γαυγίζω.
Βάβισμα. Ἀλύχτισμα σκύλλων.
Βαλαντώνομαι. Δέρνομαι ἀπὸ ἔρωτα, ἀγαπῶ πάραπολύ.
Βάξτε. Βουίξτε, σκουίξτε.
Βαοβάτο. Τὸ ἄρτιο κριάρι ἢ τραγὶ ποῦ λέγεται καὶ γκεσέμι.
Βαρκός. Τόπος βαλιώδης, βάλτος.
Βέργα καὶ βεργί. Τὸ ραβδί· λέγεται καὶ ἡ βέργα τοῦ ἀργαλειοῦ καὶ τοῦ ντουφεκιοῦ.
Βίγλα. Μέρος ὑψηλόν, σκοπιὰ καὶ βιγλίζω=κατασκοπεύω, δοκιμάζω.
Βοσκοτόπια. Οἱ τόποι τῆς βοσκῆς, τὰ λειβάδια.
Γάργαρα καὶ **λαγαρά.** Νερὰ ἢ χρώματα καθαρὰ.
Γέννος. Ὅταν γεννοῦν τὰ πρόβατα στὰ χειμαδιά.
Γερός. Ἄβλαβος, ὑγιής.

- Γεράνι.** Ἀρμάθα ἀπὸ φλωριά διὰ λαιμούς καὶ στήθη.
Γνοιάζομαι. Ἔχω ἔγνοιαν, σκέπτομαι φροντίζω.
Γούπατος. Ἀπάνεμο μέρος.
Γράβος καὶ γοῦρος. Δέντρο τοῦ βουνοῦ.
Γρέκια. Τόπος, ὅπου διανυκτερεύουν τὰ γιδοπρόβατα καὶ μαν-
 τριά μὲ ψηλοὺς φράχτες.
Δάσο. Λογγάρι, ρουμάνι, ὄρμάνι, κουρί, ρογγιά, λόγγος.
Διάτα. Διαθήκη.
Δίνει ὁ ἥλιος, ὁ Ἀπρίλης κ. τ. λ. ἀνατέλλει.
Δρούγα. Ἡ ρόκα.
Ἔργα. Δουλειά.
Ζακόνι. Συνήθεια.
Ζαλίκι Φόρτωμα ἀνθρώπου· λέγεται καὶ «ἔχει τὸ διάβολο ζαλίκι».
Ζάλογγα. Πυκνὰ καὶ μεγάλα λόγγα.
Ζάρω. Συνηθίζω.
Ζαχιᾶς καὶ Ζάχος. Ὄνομα, Ζαχαριᾶς.
Ζερβά. Τὰ ἀριστερά.
Ἡλιοστάλαγμα. Καταμεσήμερο (ντάλα μεσημέρι.)
Ἡμερόδεντρος. Ἡμερος δέντρος (δέντρος=ἡ δρυς) βαλάνια ἀπὸ
 ἡμερόδεντρον ποῦ τρώγουν καὶ σήμερον οἱ πιστικοί.
Θιαμαίνομαι. Θαυμάζω, ἐκπλήσσομαι.
Ἰστ, ἴστ. Σάλαγοι προβάτων.
Καπούλια. Τὰ πισινὰ τῶν ζώων.
Καπρί. Τ' ἄγριογούρουνο.
Καρβανάρος. Ὁ ἀφέντης τοῦ καρβανιοῦ.
Καταγός. Ποταμοῦ ἢ αὐλακιοῦ, ἢ πηγῆ, τὸ κεφαλάρι.
Κανκί. Ξύλινον ἀγγεῖον.
Κιβοῦρι. Τὸ φέρετον τοῦ νεκροῦ.
Κλαπατάρια. Φτεροῦγες τῶν πουλιῶν.
Κλίτσα καὶ ἀγκλίτσα. Τὸ ραβδί τῶν ποιμένων.
Κόθρα. Τὰ ξύλινα στέφανα ποῦ δένουν τὰ κουδούνια καὶ τὰ
 περνοῦν στοὺς λαιμούς τῶν προβάτων.
Κολτσιίδες. Ἀγκάθια ποῦ κολλοῦν τὰ μαλλιά τῶν προβάτων. Τὰ
 λέγουν καὶ σκάλια ἀπὸ τὸ σκαλώνω.
Κοπή. Τὸ κοπάδι.
Κοιάω. Τολμῶ.
Κουρμαίνομαι. Ἀφιγκράζομαι, ἀκροῶμαι.
Κοῦροι καὶ κοῦρος. Τὸ κούρεμα τῶν κοπαδιῶν.
Κρούει ὁ ἥλιος. Βγαίνει, ἀνατέλλει, χτυπάει.
Κωλόκουρα. Τὰ μαλλιά ποῦ βγάζουν κουρεύοντας τὰ πισινὰ τῶν
 προβάτων.
Κράκουρα. Ἡ ἄκρη ἄκρη τοῦ ψηλοῦ βουνοῦ.
Λιοβόρι. Ζεστός καὶ δυνατός καλοκαιρινὸς ἄνεμος, λίβας.

- Διάς.** Ἡλίας.
- Λουμάκι.** Νεόφυτον δένδρον, εὐθυτενές.
- Μ'ἀγγελοκρούει** ὁ χάρος. Πνέω τὰ λοίσθια.
- Μάρα.** Μαρασμός, πάθος, καῦμός.
- Μπεξερίζω.** Σημαντικώτερον ἀπὸ τὸ βαρυοῦμαι, δηλαδή βαρυέμαι ἓνα τόπον ἢ μιὰ ζωὴ με ἀηδίαν.
- Νὰ πρέπουν** (νὰ τὰ λαλοῦν νὰ πρέπουν). Νὰ διαπρέπουν, νὰ δειχνοῦνται, νὰ γνωρίζονται ἀπὸ μακρυά.
- Ξενοδουλευτής.** Ὁ ἐργαζόμενος (ρογιασμένος) εἰς ξένον ἀφέντην ἐργάτης.
- Ξέφωτο.** Τὸ μέρος ποῦ φωτίζει πολὺ ὁ ἥλιος λέγεται καὶ λιακωτό, κάποτε καὶ ἡλιοστάσι.
- Ξομπλιάζω.** Σχεδιάζω *Ξόμπλι* τῆς πατούνας· σχέδιο με κέντημα τῶν καλτσῶν.
- Ξάρα.** Ἡ φωτιά, κυρίως ἡ θράκα.
- Ξαρίζει** ὁ ἥλιος. Καίει ἀφόρητα.
- Ἵώ! Ἵώ!** σάλαγος βωδιῶν.
- Ἵοῖ, Ἵοῖ** σάλαγος προβάτων.
- Ἵορμάνι.** Δάσος πυκνόν.
- Πάγρα.** Παγωνιά.
- Παλιόκαστρο.** Τὰ ἐρείπια παντὸς κάστρου.
- Περδικομμάτα.** Κόρη με μάτια ὠραία σὰν τῆς πέρδικας.
- Περογλιές καὶ περογουλιές.** Τὰ ἀπλωμένα ἐπάνω σὲ κρεββάτια κλήματα.
- Πετροκότουφας.** Πετροπέρδικα, πετροχελίδονο, πέρδικα καὶ χελιδόνι τοῦ βουνοῦ.
- Πιξάρι.** Δέντρο.
- Πλατόνι.** Τ' ἀλάφι.
- Πολλιώρα.** Πρὶν λίγη ὥρα.
- Πλουμίζω.** Κεντῶ πλουμίδι, κεντίδι.
- Πόσι.** Μανδηλι δεμένο στὸ κεφάλι.
- Προβιά.** Τὸ δέρμα τῶν προβάτων, τραγιά τῶν γιδιῶν, ἀλογιά τῶν ἀλόγων.
- Ποκάρι.** Δέμα μαλλιῶν ἐνὸς προβάτου.
- Προγγάω.** Βαρῶ, σκιάζω τὰ κοπάδια βγαίνοντας μπροστὰ καὶ ἀνοίγοντας τὰ χέρια.
- Προσθηλιάζω καὶ προστηλιάζω.** Θέτω στὸ βυζὶ τῶν προβάτων γιὰ νὰ θηλάσουν.
- Προσκάμνια καὶ στρουγγολίθια.** Τὰ λιθάρια ποῦ εἶνε ἔμπροστὰ στὴν ποριά τῆς στρούγγας καὶ κάθονται οἱ ἀρμεχτάδες.
- Ραδίζω.** Διαβαίνω
- Ραιδιό.** Ραισμένοι μεγάλοι βράχοι, γκρεμοί.
- Ρέπια.** Χαλάσματα.

- Ριζά οίζα.** Τά χαμοκλήματα τοῦ βουνοῦ, δέντρου κ.τ.λ.
- Ροδάμι.** Χαμόκλαδο.
- Ρουπάκια.** Ἄγρια δέντρα τοῦ βουνοῦ ἀνώμαλα.
- Σαλαγῶ.** Συνηθίζεται σέ κοπάδι ἀπὸ πρόβατα, δηλαδή βαρῶ ἔμπροστά, ὀδηγῶ, κ.τ.λ. Ὁ σάλαγος καί σαλαγὴ ἔχουν ὕστερα καί τὴ σημασία τοῦ θορύβου.
- Σαρδιά.** Ἡ κιτρινωπὴ λίγδα ποῦ βγάζουν τὰ μαλλιά τῶν προβάτων.
- Σάρικα.** Ἡ φλοκάτα,
- Σέντα.** Ὅταν.
- Σεντούκι.** Κασέλα μακρυά.
- Σιαδάκι καὶ Σιαδαράκι.** Ἴσιος τόπος.
- Σκάρος.** Νυκτερινὴ βοσκή.
- Σκάνιο.** Θλίψις, μαρασμός, ρῆμα σκανιάζω.
- Σκούζω.** Φωνάζω.
- Σταλίκι.** Ἴσιο ξύλο ξηρό.
- Στάλισμα καὶ στάλος.** Τὸ μέρος ἢ ἡ ὥρα ποῦ σταλίζουν, ἀναπαύονται τὰ γιδοπρόβατα, ἰδίως τὸ μεσημέρι.
- Στάνη.** Στὰ χωριὰ συνήθως λέγεται τὸ μέρος ποῦ βρίσκονται τὰ πρόβατα, τὸ τσοπαναρεϊό· στοὺς νομαδικοὺς ὅμως πιστικούς, στάνη λέγεται τὸ σύνολο 10, 20, 30, καλυβιῶν, δηλ. κινητὸ χωριὸ τσοπαναριῶν μὲ ἀρχηγὸν τὸν τσέλιγγα, τὰ καὶ σκουτέρια καλούμενα.
- Στιά.** Ἐστία, πυρά, ἀνθρακιά.
- Στειροχωρίζω.** Χωρίζω τὰ στέρφα (στεῖρα) ἀπὸ τὰ γαλάρια.
- Στεφανωτὴ μου καὶ στέφανό μου.** Γυναίκα μου.
- Στίφτω.** Ἐπὶ ποταμοῦ καὶ βρύσης. Στερεύω, ξεραίνομαι.
- Στοιθαιές.** Οἱ στοῖβες τῶν κλαριῶν καὶ ξύλων ποῦ ἀραδιάζουν οἱ χωρικοὶ στὶς αὐλές καὶ τὰ πεζούλια τῶν σπιτιῶν.
- Στουρνάρια.** Οἱ τσακμακόπετρες ποῦ ἀνάβουν χτυπώντας μὲ πριόβολο, πυρόβολο.
- Στριγγιά.** Φωνή. Δυνατὴ, ὀξεῖα.
- Σφοντυλιάω** Στριφογυρίζω (ἄδράχτι, ἄνθρωπο).
- Ταμάρα.** Μακρυὰ φλογέρα βραχνή. Κατασκευάζεται καὶ ἀπὸ φλοιὸ ἰτιᾶς.
- Τρουκάνια.** Τὰ τετράγωνα κουδούνια τῶν προβάτων. Χειλαροκούδουνα=τὰ συνηθισμένα κουδούνια τῶν κοπαδιῶν ποῦ ἔχουν τοὺς γλυκοὺς ἤχους· μπιμπίνες=τὰ μεγάλα κουδούνια τῶν γκεσεμιῶν ἀπὸ τοὺς ἤχους των μπίμ μπίμ. Κύπροι καὶ καὶ κυπριά=τὰ κουδούνια τῶν γιδιῶν καὶ τράγων.
- Τσουγγρί.** Κορφὴ βράχου, βουνοῦ, δάσους.
- Τυροκομῶ.** Φκιάνω τυρί.
- Φλόκος.** Τὰ κρόσια τῆς φλοκάτας καὶ κάθε μαλλίνου ὑφάσματος.

Φουρκάλλες. Διχαλωτό ξύλο.

Φράξος Δέντρο. Ἄπὸ τὸ φλοιό του βάφονται τὰ μάλλινα ὑφάσματα κατάμαυρα.

Φιουρῶ καὶ **νταγιαντῶ.** Βαστῶ ὑποφέρω.

Χελιά. Κούλια, κάλεσσα, στερφοκάλεσσα, κανούτα, κότσινη μονοβύζα), ὀνόματα προβάτων, ἀπὸ τὸ χρῶμα καὶ ἀπὸ τὴ μορφή.

Χερακῶνω. Φουχτιάζω.

1) Τὸ ἄνωτέρω λεξιλόγιον βασίζεται στὸ λεξιλόγιον τῆς ἐκδόσεως Κολλάρου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.	α'—στ'	ΕΙΣΑΓΩΓΗ
»	1— 14	Ο ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ
»	15— 34	Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ
»	34— 36	ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ
»	37— 43	ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ
»	45— 136	ΣΚΙΑΙ ΤΟΥ ΛΑΔΟΥ (σελ. 47—48, <i>Πρόλογος</i> , 49 <i>Ἀφιέρωσις</i> , 50—55 Ἔσμα πρῶτον 56 <i>Σημειώσεις</i> , 57—92 Ἔσμα δεύτερον, 92—106 <i>Σημειώσεις</i> , 107— 118 Ἔσμα τρίτον, 119—123 <i>Σημειώσεις</i> , 125—130 <i>Ἀναμνήσεις</i> , 131—136 <i>Τὸ ὄνειρον</i>).
»	137—174	Ο ΚΑΛΟΓΗΡΟΣ ΤΗΣ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΜΕ- ΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
»	175—235	ΑΓΡΟΤΙΚΑ (178—179 <i>Πρόλογος</i> , 181—182 <i>Κρίσις</i> <i>ἀγωνοδικῶν</i> , 185 <i>Τὸ Νεραϊδόπαιδο</i> , 189 <i>Τὸ τρα-</i> <i>γούδι τοῦ πιστικοῦ</i> , 191 <i>Ὁ ἥλιος κ' ἡ νύκτα</i> , 196 <i>Τραγούδι τοῦ θερισμοῦ</i> , 197 <i>Ἡ νησιωτοπούλα</i> , 199 <i>Ὁ χορὸς τῆς Λαμπρῆς</i> , 200 <i>Ἡ φλογέρα</i> , 205 <i>Ἡ</i> <i>Κατάρρα</i> , 206 <i>Ἡ Τραγουδίστρα κ' ὁ Βασιληᾶς</i> , 208 <i>Ὁ Γάμος</i> , 210 <i>Ἡ ποδιὰ τῆς Μαριῶς</i> , 211 <i>Τραγούδι</i> <i>τῆς ξενητειᾶς</i> , 213 <i>Τὸ Μαγεμμένο μαντήλι</i> , 220 <i>Ἡ</i> <i>πεντάμορφη</i> , 227 <i>Τραγούδι τοῦ Τρυγητοῦ</i> , 228 <i>Ἡ</i> <i>Καπετάνισσα</i> , 229 <i>Ἡ Χιονούρα</i> , 233 <i>Αἱ λυγεραῖς</i> <i>τῆς Ξενητειᾶς</i> , 234 <i>Τραγούδια δίστιχα</i> .)
»	237—303	Ο ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΑΝΗΣ (σελ. 242—253 <i>Ἐπιστολὴ ἀντὶ προλό-</i> <i>γου</i> , 255—256 <i>Πρόλογος</i> , 259 <i>Συχνὰ μέσ' στοῦ</i> <i>ἡλιοστάλαμα</i> , 264—279 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ 263 <i>Ἡ μαγεμμένη βρύση</i> , 264 <i>Τὸ ἡλιοβασίλεμμα</i> , 266 <i>Ὁ Τρύγος</i> , 268 <i>Τραγούδι τοῦ Ἀργαλειοῦ</i> , 269 <i>Τὸ</i> <i>μαρμαρωμένο βασιλόπουλο</i> , 270 <i>Ὁ Γέρος Καρβα-</i> <i>νάρος</i> , 271 <i>Ἡ ποθοπλανταγμένη</i> , 272 <i>Τὸ γεφύρι</i> <i>τοῦ Μανώλη</i> , 276 <i>Τὸ Κέντημα τοῦ Μαντηλιοῦ</i> , 278 <i>Στὸ Σταυραητό</i> , σελ. 283—304 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΣΤΑΝΗΣ, 283 <i>Ἡ περδικομάτα</i> , 285 <i>Ὁ κοῦρος</i> , 288 <i>Τὸ φίλημα</i> , 289 <i>Τὸ παλιόκαστρο</i> , 291 <i>Ὁ Σκά-</i> <i>ρος</i> , 293 <i>Τὸ σκάνιο</i> , 295 <i>Ὁ ἐτοιμοθάνατος βοσκός</i> , 297 <i>Ἔλα βοσκοῦλα ἔλα</i> , 298 <i>Ὁ γέννος</i> , 304 <i>Ἦθελα</i> <i>νάμουν Τοέλιγγας</i>).

- Σελ. 305—384 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΔΗΜΟΣΙΕΥΘΗΣΑΝ
 ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ (σελ.
 307 *Χελιδόνες*, 308 *Πόθοι*, 309 *Ἡ πρώτη ἀγάπη*,
 310 *Ἡ λεμονιά*, 312 *Χαιρετισμός*, 313 *Ἡ ναυτο*
πούλα, 316 *Εἰς ἓνα ἀστέρι*, 317 *Λόγια καὶ μάτια*,
 318 *Χεῖμαρρα πάρε τ' ἄρματα*, 320 *Πῶς νὰ σὲ λη*
σμονήσω, 321 *Ὁ θάνατος τῆς βασιλοπούλας*, 325
Ἐλεγείον, 326 *Ἡ μικρούλα*, 328 *Καρτέρει*, 329
Τὰ γριολούλουδο, 330 *Ὁ Κατσαντώνης ἄρρωστος*,
 332 *Στὸν θάνατο τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου Νότη*
Μπότσαρη, 335 *Χριστούγεννα στρουγγοκαλύβας*,
 338 *Τὸ τραγούδι τῆς βρύσης*, 339 *Πεντέλη*, 342
Τὸ δάκρυ μου, 343 *Γκόλφω*, 352 *Ἡ ἀρπαγή*, 356
Ὁ ψωμοπάτης, 365 *Ἡ ἀρπαγή*, 367 *Τὰ θάνατο*
νερό, 368 *Τὸ παράπονο τῆς βοσκοπούλας*, 369 *Τὸ*
μέθνο, 370 *Ὁ ἀητὸς τοῦ Ἀσπροπόταμου*, 372 *Ἡ*
διωγμένη βασίλισσα, 375 *Ὡ λαμπερά μου ἀστέρια*,
 376 *Ἡ Μονὴ τῆς Ζίτσας*, 379 *Ἡ κατάρα*, 382
Ἐμμετρον προσφώνημα, 383 *Τὸ λυπημένο σπήτι*,
 384 *Χινοπωριάτικο τραγούδι.*
- > 385—389 ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ
 > 392 ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

- Σελ. 6, σημείωση 3) αντί «Ἀρχεῖα θρακικοῦ καὶ λαογραφικοῦ κτλ. διάβαζε «ἀρχεῖον θρακικοῦ λαογραφικοῦ κτλ.
- » 19, στ. 40, ἀντὶ «συνέβαιναν στὰ 1887» διάβαζε «συνέβαιναν στὰ 1888».
 - » 20, στ. 14, ἀντὶ τοῦ• διάβαζε τοῦ.
 - » 20, στ. 37 ἀντὶ «ἐγνώρισε τὸν Κρυστάλλη τρία χρόνια» διάβαζε «ἐγνώρισε τὸν Κρυστάλλη ἕνα χρόνο».
 - » 80, στ. 25, ὁ ἀριθμὸς σημειώσεως 19, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι δὲν ὑπάρχει.
 - » 265, στ. 11, ἀντὶ «καὶ μᾶμέτρητους» διάβαζε «καὶ μ᾿ἀμετρος»
 - » 361, στ. 9, διάβαζε ἀντὶ ἀπ δροσόπαγο διάβαζε «ἀπὸ δροσόπαγο».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

005400027625

